

66.61(2)27
245

М. О. СКРИДНИК

ВИБРАНІ
ТВОРИ

WILSON

WILSON

ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

М. О. СКРИПНИК

ВИБРАНІ ТВОРИ

Київ
Видавництво
«Україна»
1991

ББК 66.61(2)2
С45

Редакційна колегія:

Ф. М. РУДИЧ (голова), І. Ф. КУРАС, Р. Я. ПИРІГ,
В. Ф. СОЛДАТЕНКО

Упорядники:

І. Ф. КУРАС (керівник), С. С. ДІБРОВА,
Б. І. КАНЦЕЛЯРУК,
В. Ю. МЕЛЬНИЧЕНКО, А. А. СОЛОВОВА,
Ю. І. ШАПОВАЛ

С $\frac{0902020000-003}{M201(04)-91}$ БЗ-1-8-91

ISBN 5-319-00520-2

© Упорядники:
С. С. Діброва, Б. І. Канцелярук
та ін., 1991

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА В ІНТЕР'ЄРІ ЕПОХИ

(Замість передмови)

Микола Олексійович Скрипник — видатний партійний і радянський діяч, один з найстаріших членів Комуністичної партії, революціонер-професіонал, соратник В. І. Леніна. «З 1897 року, — писав М. О. Скрипник, — я вже вів свою працю як марксист, соціал-демократ, і з цього часу вважаю себе членом партії».

І коли в січні 1932 р. широко відзначалося його 60-річчя, то навіть за умов тодішньої системи офіційних ювілейних ритуалів з їх казенно-бюрократичною символікою, ніхто не сприймав як перебільшення слова численних адрес і привітань.

«Непохитному більшовикові, борцеві за ленінізм, одному з кращих представників старої ленінської гвардії, одному з кращих борців і будівників радянської соціалістичної України — М. О. Скрипникові в день його 60-річчя та 35-річчя революційної діяльності — Більшовицький привіт!» — таким заголовком розпочинався номер «Вістей ВУЦВК» від 26 січня 1932 р. «Партія бачила вас завжди в своїх перших лавах, — говорилося в адресі ЦК КП(б)У, — як твердокам'яного більшовика в боротьбі за Радянську владу на Україні, за створення великого Союзу Радянських Соціалістичних Республік, в боротьбі за перемогу пролетарської революції, за переможне будівництво соціалізму в нашій країні». Аналогічні оцінки висловлювалися у привітаннях ЦК ВКП(б) і президії ЦВК Союзу РСР, ВУЦВК і ЦК КПЗУ, Всеукраїнської Ради Профспілок і Товариства старих більшовиків, Наркомосу РСФРР, багатьох партійних комітетів, громадських організацій.

У відповідь на численні урочисті промови, які майже чотири години лунали у залі Харківської опери, Микола Олексійович досить стримано і лаконічно сказав: «Ми,

більшовики, про себе не звикли говорити. Слухаючи привітання і побажання, я говорю самому собі: «Ти лише тому мавш вагу, що ти є член Комуністичної партії і представник свого пролетарського класу». Сьогоднішні збори підсумували досягнення нашого переможного соціалістичного будівництва. Поки я зможу, я й надалі віддаватиму всі свої сили великій справі соціалізму.

Я брав участь у трьох революціях. Я мав щастя працювати під безпосереднім керівництвом Леніна. Я брав і беру участь у нашому соціалістичному будівництві, і я певен, що матиму щастя бачити збудований соціалізм в нашій країні. Для такого щастя варто жити, варто працювати.

Для нашої остаточної перемоги я віддав усі свої сили до останнього дня життя. Хай живе комунізм!». Звернемо увагу на дві деталі: жодного слова про Сталіна. І ще одна: поза увагою залишились численні клопотання громадськості про нагородження М. О. Скрипника орденом Леніна.

Народився Микола Олексійович 25 січня (13 січня за старим стилем) 1872 р. в слободі Ясинувата, Бахмутського повіту Катеринославської губернії (тепер м. Ясинувата Донецької області) в сім'ї дрібного залізничного службовця. Початкову освіту дістав у Барвінківській двокласній сільській школі, потім вчився в Ізюмському реальному училищі Харківської губернії та реальному училищі в м. Курську. В 1900 р. вступив до Петербурзького технологічного інституту і тут цілком поринув у революційний рух. Він активний учасник студентського марксистського гуртка, член петербурзької соціал-демократичної групи «Рабочее знамя», пристрасний пропагандист ідей левинської «Искры», послідовний борець за створення революційної марксистської партії. Своє бойове хрещення М. О. Скрипник дістав 4 березня 1901 р., коли в Петербурзі, на Казанській площі, відбулася політична демонстрація протесту проти віддачі в солдати за непокору властям 183 студентів Київського університету. За участь у демонстрації він вперше був заарештований і висланий до Катеринослава. Потім один за одним слідували нові арешти та ув'язнення.

Всього більше двох десятків арештів, 8 засуджень на заслання загальним строком на 34 роки і один раз до страти, 7 втеч. В'язниці Петербурга і Катеринослава, Ярославля і Красноярська, Москви і Іркутська... Глазов, Глассон,

Нємов, Гео, Петербуржець, Георгій, Валер'ян, Щур, Іван Васильович, Щевський, Г. Єрмолаєв, Магнус, Дрозд, Кіслицин — такий далеко не повний перелік псевдонімів, до яких змушений був вдаватися Микола Олексійович. Навіть до смертної кари за підготовку збройного повстання в Ризі його було засуджено (заочно, бо схопити М. О. Скрипника жандармам не вдалось) під чужим прізвищем.

Сотні нелегальних сходок і зборів, комітетських засідань, нарад, безліч мітингів, демонстрацій, найактивніша участь у більшості центральних партійних видань — від «Искры» до «Правды». Все було дуже важливим і необхідним. Але окремо стоїть підготовка до III з'їзду партії...

Як відомо, після історичного II з'їзду РСДРП партія переживала тяжку кризу. Вона була викликана дезорганізаторськими діями меншовиків. В. І. Ленін наприкінці 1903 р. змушений був залишити редакцію «Искры», влітку 1904 р. під меншовицький вплив потрапили Центральний Комітет і Рада партії. Єдиним виходом з кризи В. І. Ленін і більшовики вважали скликання партійного з'їзду. Меншовики послаблювали партію в надзвичайно відповідальний момент наростання революційного вибуху. В цій критичній ситуації південні комітети — Одеський, Катеринославський, Миколаївський — висловились за підтримку В. І. Леніна, ухваливши резолюцію про скликання III з'їзду. М. О. Скрипник склав спеціальний лист-платформу «Сучасні партійні течії і завдання революційної соціал-демократії», який був прийнятий Катеринославським комітетом як відозва до всіх організацій РСДРП.

Мандати делегатів III з'їзду РСДРП від Одеського комітету партії отримали В. І. Ленін і М. О. Скрипник. На цьому ж з'їзді, у Лондоні, і відбулась їх перша зустріч. Це була зустріч однодумців. На все життя. У травні 1905 р. за дорученням ЦК РСДРП М. О. Скрипник їде до Петербурга, де працює секретарем партійного комітету Невського району, а потім секретарем Петербурзького міського комітету партії.

В роки політичної реакції він за завданням В. І. Леніна веде безкомпромісну боротьбу проти одзовістів, ультиматистів, ліквідаторів за збереження і зміцнення партії, послідовно здійснює лінію на поєднання нелегальної і легальної діяльності. Працює в Центральному бюро профспілок, бере участь в роботі легальних всеросійських з'їздів кооперативів, фабричних лікарів та представників фабрично-заводської промисловості. В червні 1909 р. від

Уральської партійної організації брав активну участь в роботі Паризької наради розширеної редакції більшовицької газети «Пролетарий», яка проходила під керівництвом В. І. Леніна і була покликана виробити політику Більшовицького центру як керівного органу більшовицької організації, згуртувати партійні ряди в боротьбі з опортунізмом, визначити практичні заходи по перетворенню в життя рішень V конференції РСДРП.

З початком революційного піднесення, коли перед партією постали нові завдання в керівництві масовим революційним рухом, М. О. Скрипник активно працює в легальній періодичній пресі. В 1914 р. він входить до редакції газети «Правда», редагує більшовицький легальний орган — журнал «Вопросы страхования».

Лютневу буржуазно-демократичну революцію Микола Олексійович зустрів у Моршанську Тамбовської губернії, де відбував своє чергове заслання. Тут він організовує Раду робітничих депутатів, стає її першим головою. В кінці травня 1917 р., за рішенням ЦК РСДРП(б), М. О. Скрипник переїжджає в Петроград, де обирається секретарем Центральної Ради фабрично-заводських комітетів. Від Петроградської партійної організації в липні 1917 р. він делегується на історичний VI з'їзд партії. Микола Олексійович брав безпосередню участь в обговоренні багатьох питань, що стояли на з'їзді, дотримуючись при цьому принципової позиції. З'їзд обрав його кандидатом у члени ЦК РСДРП(б).

М. О. Скрипник був активним учасником підготовки і проведення Жовтневого збройного повстання. Разом з В. О. Антоновим-Овсієнком, Ф. Е. Дзержинським, І. В. Криленком, М. І. Подвойським, Я. М. Свердловим та ін. він входив до складу Військово-революційного комітету при Петроградській Раді робітничих і солдатських депутатів, був присутній 16 жовтня 1917 р. на розширеному засіданні Центрального Комітету з представниками Петроградського комітету, Військової організації, Петроградської Ради, Петроградського окружного комітету, фабзавкомів і профспілок, на якому доповідь про підготовку збройного повстання зробив В. І. Ленін. Виступаючи на цьому засіданні від фабрично-заводських комітетів, М. О. Скрипник гаряче підтримав запропоновану В. І. Леніним резолюцію про негайну підготовку збройного повстання.

У своїй автобіографії про ці дні Микола Олексійович

зробив короткий запис: «Під час Жовтневого перевороту входив до складу Військово-революційного комітету і, між іншим, брав участь у бою під Пулковом». Цей факт не пройшов повз увагу Джона Ріда. «Секретар фабрично-заводських комітетів Скрипник,— писав він у своїй книзі «10 днів, що потрясли світ»,— запевняв мене, що з Керенським іде цілий корпус, і тут же рішуче доповнював: «живими вони нас не візьмуть!..» Обличчя його пожовтіло і витягнулось від безсонних ночей...» І далі: «Із дальньої кімнати вийшов Скрипник... Його різке бородате обличчя палало майже релігійним натхненням».

У післяжовтневий період життя і діяльність М. О. Скрипника зв'язані з його роботою на Україні, куди він був посланий за рекомендацією В. І. Леніна у дуже відповідальний, переломний час, коли владу захопила Центральна рада, яка стала одним з головних вогнищ всеросійської контрреволюції. Більшовики очолили боротьбу з націоналістичною контрреволюцією. Центральний Комітет і особисто В. І. Ленін подавали велику допомогу трудящим України в їх боротьбі з Центральною радою: Сюди направлялись зброя, війська, військові спеціалісти і загартовані в трьох революціях партійні і радянські діячі. Серед них був М. О. Скрипник, який прибув на Україну в грудні 1917 р. як агент ЦК.

В. І. Ленін, знаючи і поважаючи М. О. Скрипника як досвідченого партійного працівника, прекрасного організатора, вважав, що в ці буремні роки він принесе велику користь на Україні.

Гортаємо сторінки автобіографії Миколи Олексійовича: «Після Жовтневої революції був у комісії по організації «Вищої Ради Народного Господарства» і в комісії розробки першого положення про неї. І Всеукраїнський з'їзд Рад викликав мене на Україну і обрав народним секретарем праці, а далі — торгівлі і промисловості. Провів I Всеукраїнську конференцію селянських делегатів у січні 1918 р. в Харкові. Після того як Київ узяло німецьке військо, конференція представників Рад у Полтаві обрала мене на голову Робітничо-Селянського уряду України та народним секретарем закордонних справ, це затвердив і II Всеукраїнський з'їзд Рад у Катеринославі в березні 1918 р. На останньому засіданні ЦВК України в Таганрозі мене обрали до повстанського народного секретаріату, а на партійній нараді там же обрано членом і секретарем Організаційного бюро по скликанню I з'їзду КП(б)У, що обрав

мене кандидатом ЦК КП(б)У, а з грудня 1918 р. я ввійшов до ЦК. Того ж таки 1918 р. ЦК направив мене для роботи в ВЧК, де я був членом колегії та завідуючим відділом боротьби з контрреволюцією. В січні (1919 р.— *Авт.*) знову ввійшов до складу Робітничо-Селянського уряду УСРР народним комісаром державного контролю. Був від КП(б)У делегатом на I конгресі Комінтерну. Далі я був особо уповноваженим «Ради оборони» в справі боротьби з повстанською задніпровською дивізією отамана Зеленого. Після відходу з Києва спочатку був начальником політвідділу Гомельського укріпрайону, а далі в порядку партійної мобілізації мене призначено на начальника «Особого відділу» Південно-Східного (Кавказького) фронту. На Україну повернувся в квітні 1920 р., і тут мене обрали народним комісаром внутрішніх справ УСРР, членом президії ВУЦВК та ЦВК СРСР. З початку 1922 р.— нарком юстиції УСРР».

Про позицію і внесок М. О. Скрипника у створення КП(б)У йдеться у відповідних документах збірника. Тому на цих питаннях детально зупинятися не варто. Зазначимо тільки, що у гострих дискусіях і суперечках навколо вироблення принципів партійного будівництва, зокрема діяльності КП(б)У як історично першої республіканської партійної організації РКП(б), М. О. Скрипник, очолюючи Організаційне бюро по скликанню I з'їзду КП(б)У, поряд з правильними, плідними конструктивними ідеями припустився і окремих помилок. Зокрема, це стосувалося визначення взаємовідносин КП(б)У з РКП(б). Виходячи з перспективи близької світової революції і встановлення «світової радянської федерації», він відстоював ідею самостійності Компартії України і її зв'язку з РКП(б) через Міжнародну комісію (Інтернаціонал), який, як відомо, на той час ще не був створений. В умовах загострення внутріпартійної боротьби, посилення «лівокомуністичних» та інших відцентрових течій, зокрема націонал-ухильницького характеру (позиція В. Шахрая, Г. Лапчинського, яка по суті співпадала з «націонал-комуністичними» течіями в середовищі «лівих» українських соціал-демократів та есерів), прийняття такого рішення загрожувало не тільки інтернаціональним принципам будівництва партії як єдиної політичної організації, а й могло послабити державні зв'язки України і Росії.

Характеризуючи ідейний доробок М. О. Скрипника цього періоду, як зразок творчого підходу до нових завдань,

що постали перед партією, наведемо уривок з його виступу на VIII з'їзді РКП(б). Мова йде про гласність і колективність. «Гласність потрібна ще в іншому — в тому, щоб питання, які виникають у партії, погляди, що є в партії, не були в тайниках партійного життя, а вирощувались би при денному світлі. Тільки на сонці, поза стінами можуть вирости могутні рослини. А тим часом щодо цього у нас є великий недолік. Я не пам'ятаю питань, крім Бреста, що були б поставлені на партійне обговорення. У нас цілі величезні питання пройшли, а партія обговорювала їх лише після того, як вони були вже розв'язані. Ми перебуваємо в суперечливому стані. Нам необхідне вироблення партійної колективної думки, бо партія тільки в тому разі може бути партією, якщо вона колективно виробляє погляди для втілення їх у життя. А в нас виходить навпаки: часто доводиться одержувати директиви, які відразу ж треба втілювати в життя, а потім лише зважувати, обдумувати і висловлюватися». Хіба не показово, особливо з огляду на час і ситуацію?

У роки мирного соціалістичного будівництва М. О. Скрипник, людина великого організаторського таланту, з глибоким знанням справи по черзі керував наркоматами державного контролю, робітничо-селянської інспекції, внутрішніх справ, юстиції, був Генеральним прокурором УСРР, очолював Народний Комісаріат освіти. В останній рік свого життя (1933 р.) був Головою Держплану і заступником Голови Ради Народних Комісарів УСРР. М. О. Скрипник неодноразово обирався до складу ЦК ВКП(б), ВЦВК і ЦВК СРСР, з грудня 1918 по 1933 р. був членом ЦК КП(б)У; в 1923—1925 рр. обирався кандидатом в члени Політбюро, а з 1925 по 1933 р.— членом Політбюро ЦК КП(б)У.

М. О. Скрипник брав активну участь у світовому комуністичному русі, був делегатом усіх конгресів Комінтерну, що відбулися за його життя. На I конгресі III Комуністичного Інтернаціоналу, входячи до складу делегації КП(б)У, виступив з промовою про стан і завдання Комуністичної партії України. В 1928 р., на VI конгресі, його було обрано членом Виконавчого комітету Комінтерну.

Промовистою була позиція М. О. Скрипника у підході до становлення радянського правопорядку. Він наполегливо прагнув до запровадження в життя принципів законності як головного завдання Наркомату юстиції. «Революційна законність є об'єднання революції з принципами

законності,— писав М. О. Скрипник.— ...І на початку революції ми намагались замінити законність поняттям революційної доцільності; по закінченні громадянської війни, після переходу до нових економічних форм життя ми заміняємо законну революційність революційною законністю; революційна законність є підлеглість існуючим формам революційного життя, введення життя в певні рамки законів, що їх утворено революцією».

Разом з тим М. О. Скрипник не був вільний від поширених у 20—30-і роки поглядів, які принижували роль права як соціальної, культурної, історичної, загальнолюдської цінності. Відомо, до яких тяжких результатів призвела підміна норм закону і права принципами «революційної самосвідомості» і політичної «доцільності».

Особливим напрямком діяльності Миколи Олексійовича була його теоретична і практична робота в галузі національно-державного будівництва, здійснення ленінської національної політики. Послідовний інтернаціоналіст, він не міг з самого початку не зіткнутися з Сталіним. Вже навесні 1918 р. у відповідь на безпідставні, нічим не виправдані звинувачення Й. В. Сталіна, який брутально назвав Українську радянську республіку «грою», Голова уряду України М. О. Скрипник заявив «рішучий протест проти виступу наркома Сталіна». В 1922 р., в період обговорення і вироблення форм взаємовідносин радянських республік, їх взаємини ще більше загострилися. Як відомо, Сталін дотримувався проекту так званої «автономізації», за яким суверенні радянські республіки мали ввійти у Російську Федерацію на правах автономних.

Позицію М. О. Скрипника, його найактивнішу участь у складному процесі розвитку форм державного співробітництва радянських республік визначали ленінські ідеї створення єдиної союзної держави. На VII Всеукраїнському з'їзді Рад (грудень 1922 р.) делегати оплесками зустріли заяву М. О. Скрипника від імені комуністичної фракції про підтримку проекту уряду України про утворення СРСР. Він був делегатом історичного I Всесоюзного з'їзду Рад, який ухвалив рішення про об'єднання в єдиному Союзі всіх радянських республік. Лютневий (1923 р.) Пленум ЦК РКП(б) затвердив комісію для розробки проекту Конституції, до складу якої ввійшов і брав найактивнішу участь в її роботі Микола Олексійович.

Для визначення основ Конституції важливе значення мали рекомендації, вироблені IV нарадою ЦК РКП(б) з

відповідальними працівниками національних республік і областей (червень 1923 р.). Свою промову на цій нараді М. О. Скрипник розпочав з критики попереднього виступу Д. З. Мануїльського, позиція якого відбивала точку зору Сталіна і всіх прибічників «автономізації». «Думати, що наш Союз РСР можна будувати, як це говорив т. Мануїльський, тільки двома шляхами — або шляхом конфедерації, або шляхом єдиної і неподільної республіки — певірно, це спрощене розуміння... Ми не виходимо ні з погляду єдиної держави, що поглинає об'єднані в ній одиниці, ні з погляду конфедерації, де союз не має своєї волі. Наш Союз Соціалістичних Республік має свою суверенну волю, наш Союз не є просто єднальна камера, де республіки можуть порозумітися. Це є єдина суверенна держава, що виступає як єдине ціле... Ми будуємо свою державу таким чином, що вільні республіки, які в ній об'єднуються, лишаються внутрішньо незалежні, водночас передаючи визначену долю своєї суверенності своєму Союзові Соціалістичних Республік для економічної та політичної боротьби поза ними».

Як бачимо, глибокий, справді діалектичний підхід до нового і непростою питання цілком співзвучний нелегким турботам і нашого сьогодення. Тим примітивнішою і спекулятивнішою виглядає заява на цій нараді Сталіна, який безпідставно звинуватив М. О. Скрипника у конфедералізмі. Це звинувачення тяглося за Миколою Олексійовичем аж до 60-х років.

І ми можемо лише здогадуватися, як сприйняв Сталін виступ М. О. Скрипника на XII з'їзді при обговоренні його доповіді з національного питання. Зупинившись на недоліках у проведенні політичної лінії у національному питанні на місцях, М. О. Скрипник поставив питання: «...В чому полягає причина такого відношення, в чому причина того, що наша лінія, дуже давно намічена, так перекручується під час впровадження? Хіба що-небудь нове пропонується в тезах тов. Сталіна? — Нічого. Лінію давно намічено, ще в 1913—1914 рр., і її намітив Ленін, і проводилася вона в статтях Леніна та його співпрацівника Сталіна у нашому журналі «Просвещение».

Так чому ж ми практично в національному питанні товчемося на місці і при правильному, принциповому його розв'язанні залишаємося на ділі безсилями? Справа в тому, що ми весь час балансуємо в галузі національного питання. Деякі весь час намагаються знайти середню лінію.

Кожну вказівку на великодержавний шовінізм завжди вважають за необхідне компенсувати вказівкою протилежною на шовінізм народностей недержавних, і завжди ми маємо тут подвійну бухгалтерію. Кожне посилення на великоруський шовінізм завжди намагаються дискваліфікувати висуванням зустрічного позову: мовляв, «спочатку переможіть свій власний націоналізм». Так на ділі з великодержавним шовінізмом ми не вели ніякої боротьби. Нам треба провести тут деяку межу!..

Звичайно, теоретично правильним є переведене в тезах тов. Сталіна зіставлення двох націоналізмів: націоналізму великодержавного, панівного й націоналізму колишніх пригнічених національностей... А чи не завадто це випнуто у тов. Сталіна? Чи не буде це протиставлення двох націоналізмів приводом до того, щоб багато й багато дехто на практиці свою бездіяльність у галузі національного питання виправдовували таким протиставленням? Я дуже й дуже боюся цього...».

Пересторога М. О. Скрипника була недаремною. Як відомо, Сталін і у ті часи, і особливо згодом, постійно наголосовував на небезпечності лише місцевого націоналізму, об'єднуючи цим жупелом всіх, хто намагався чинити опір наростаючим централізаторським тенденціям адміністративно-командної системи.

І хоч сам Микола Олексійович у 20-і роки брав активну участь у боротьбі проти ухилів у національному питанні, зокрема, проти О. Я. Шумського (навіть авторство самого терміну «шумськізм» якраз належить М. О. Скрипнику), його політика, позиція і практична діяльність були спрямовані на підтримку курсу на «українізацію» громадсько-політичного і культурного життя. Більше того, до цього питання він підходив ширше, ставлячи, наприклад, питання про задоволення культурних запитів українців, які проживали поза межами республіки (в РРФСР, Казахстані) або перебували на військовій службі.

Гостро засуджував він централізаторські тенденції ряду законопроектів кінця 20-х років. Так, під час обговорення проекту Закону СРСР про землекористування М. О. Скрипник рішуче виступив проти пункту, що суперечив і Конституції, і партійним рішенням про взаємовідносини між Союзом і союзними республіками. Він зазначав: «Новий закон... устанавлює, що земля є власністю не республік, а усього Союзу. Якщо прийняти такий закон, то це значило б, що суверенність окремих республік зводить-

ся лише до того, що вони мають свій уряд, не маючи своєї території. Я вважаю, що всім таким тенденціям треба дати рішучу відсіч».

При обговоренні порядку денного V з'їзду Рад СРСР М. О. Скрипник звернув увагу на пункт про затвердження конституцій РСФФР та УСРР. «Конституція СРСР не дає ніякого права з'їздові Рад СРСР затверджувати конституцію окремої республіки,— зауважив у виступі Скрипник,— тому що основною рисою суверенності кожної Союзної республіки є те, що вихідним пунктом для конституції республіки є воля держави, організованої даним народом. Пропозиція, щоб до Союзу РСР перейшло затвердження конституцій Союзних республік, робить вихідним пунктом для цих конституцій не волю даної республіки, а волю всього Союзу. Такий, свого роду, державний переворот нічим і ні в найменшій мірі не виправдовується...».

І хоч М. О. Скрипник незмінно підтримував Сталіна у внутріпартійній боротьбі з численними опозиціями: «розламівцями» в КПЗУ, троцькізмом, правими, «шумськізмом», сама сталінська логіка вишукування ворогів в партії і поза її межами неминуче вела до конфлікту. Після «шахтинської справи» (1928 р.), процесу у справі СВУ (1930 р.), самогубства М. Хвильового, коло все тісніше звужувалося навколо Миколи Олексійовича. Він залишався останньою помітною фігурою, на яку можна було б перекласти вину і за провали у колективізації, і за голод. Тим більше, що М. О. Скрипник на відміну від Сталіна, Молотова, Кагановича і Постишева аж ніяк не був схильний пояснювати страшну біду дією ворожих буржуазно-націоналістичних елементів. Так, під час обговорення питання про невиконання хлібозаготівель на лотнєвому (1933 р.) Пленумі ЦК КП(б)У він говорив: «...Це не лише недоробка по одній частковій ділянці нашої роботи, це показує, сигналізує перед нами завдання придивитися глибше і ширше до стану наших районів, наших областей, усієї нашої республіки, для того, щоб зуміти, вийшовши з цього провалу, озброїти всю нашу українську організацію на виконання всіх завдань політичних і господарських, які поставить перед нами партія».

Торкаючись питання про систему надзвичайних заходів і практику надсилання «уповноважених», що здійснювали їх на місцях, М. О. Скрипник додав: «...Підміняти наші постійні радянські і партійні організації уповноваженими, надсилання уповноважених застосовувати як систе-

му — абсолютно неприпустимо. ...Нам треба поставити питання про методи керівництва... Методи адміністрування і окрику не можуть стати нашими. Вони не гартують сил, не виховують і не виховують їх, а навпаки — трощать...».

Це був останній виступ М. О. Скрипника на пленумі ЦК КП(б)У як наркома освіти УСРР. 28 лютого 1933 р. його було звільнено з цієї посади і призначено Головою Держплану і заступником Голови Раднаркому України. Його наступник по Наркомосу В. П. Затонський і призначений першим заступником А. А. Хвиля почали ретельно вишукувати «націоналістичне засмічення» працівників системи народної освіти.

Вже на початку квітня 1933 р. Політбюро ЦК КП(б)У засудило брошуру Г. Овчарова «Микола Скрипник і радянська література», зазначивши, що вона «носить зовсім неприпустимий характер, що випуск її направлений проти вказівок ЦК ВКП(б) про помилки, що їх припущено лінією національної політики, що ця брошура утруднює роз'яснення припущених помилок...». Автора було знято з роботи.

У 5—6 номері журналу «Більшовик України» з розгромною публікацією виступив О. Г. Шліхтер. Його стаття «За більшовицьку непримиренність у теорії» цілком була присвячена «перекрученням ленінізму» у творах М. О. Скрипника, які ніби-то «плюють воду на млин українських націоналістів, на млин місцевих націонал-ухильників». Як особливо великий гріх називався і такий: «Обійшов т. Скрипник і т. Сталіна, а між тим вся партія знає, що т. Сталіну належить величезна роль в дальшій розробці й конкретизації марксо-ленінського вчення в національному питанні».

У республіканській пресі з'явився ряд гостро критичних виступів А. А. Хвилі з питань мовознавства, в яких вся попередня робота в цій галузі розцінювалася як «шкідництво». Прямі звинувачення на адресу М. О. Скрипника висунув на червневому (1933 р.) пленумі ЦК КП(б)У П. П. Постишев: «...Шкідники в Наркомпросі розставили своїх людей по всій системі органів освіти. Про це треба було т. Скрипникові розповісти. Про те, як справа українізації в ряді випадків опинилася в руках різної петлюрівської наволочі, про те, як ці вороги з партквитком і без нього ховались за його широку спину — члена Політбюро ЦК КП(б)У; про те, як він нерідко боронив ці чужі, ворожі нам елементи, про це треба було говорити, це голов-

не». (Мова йшла про захист М. О. Скрипником цілого ряду працівників Наркомосу від необгрунтованих обвинувачень у націоналізмі).

І далі: «Ворог намагається схватись за спину т. Скрипника. Це ще раз говорить нам про серйозні помилки т. Скрипника і в його літературних працях з національного питання та культурного будівництва, і в його практичній роботі — у керуванні системою освіти. Треба викрити всі помилки, що їх припустив т. Скрипник у своїх роботах. Треба разом з тим виявити ті антимарксистські, антиленінські твердження, які протягалися на різних дільницях ідеологічного фронту «шкілкою» т. Скрипника».

На цьому пленумі лише троє виступаючих після доповіді Постишева підтримали його оцінки щодо М. О. Скрипника — М. М. Попов, В. П. Затонський, К. В. Сухомлин. Перший з них (надісланий разом з Постишевим і Балицьким для «зміцнення української парторганізації») трохи розшифрував обвинувачення: «...Не в тім помилка т. Скрипника, що він чесно і багато говорив про визволення трудящих мас Західної України від ярма фашизму і капіталізму, а в тім, що він безмежно довіряв Яворським, Баданам, Ерстенюкам і на певному етапі навіть Васильківим, Турянським, Максимовичам, тобто агентам того ж самого фашизму. Не в тім помилка т. Скрипника, що він хотів установити єдиний правопис для Радянської України і для Західної України, бо в цьому нічого страшного немає, а в тім, що у питанні правопису він пішов на поводу буржуазних націоналістичних елементів Західної України, для яких правопис — граматика, термінологія — є знаряддя націоналістичної політики, розриву між трудящими масами України і інших радянських республік, знаряддя політики відокремлення України від Радянського Союзу і підкоряння її міжнародному імперіалізові».

Після цього пленуму Скрипнику було поставлено ультимативну вимогу — скласти покаяльний документ із визнанням своїх помилок. На чотирьох засіданнях Політбюро ЦК КП(б)У (17 і 26 червня, 6 і 7 липня) розглядалися написані Миколою Олексійовичем пояснення — і всі вони визнавалися незадовільними. На останньому з цих засідань, зазначивши, що поданий «документ не відповідає вимогам ЦК і ігнорує ряд даних т. Скрипнику ЦК вказівок», Політбюро вивело його із свого складу. Це рішення було прийнято у відсутність М. О. Скрипника, який на по-

чатку обговорення пішов із засідання — для того, щоб через кілька хвилин у власному кабінеті піти з життя...

7 липня 1933 року постріл обірвав життя Миколи Олексійовича Скрипника. Це був останній подвиг старого більшовика, якого примушували прилюдно каятися у неіснуючих помилках і власною рукою перекреслити все своє попереднє життя... У повідомленні ЦК ВКП(б) про смерть М. О. Скрипника його вчинок кваліфікувався «як акт малодушності, особливо недостойний члена ЦК ВКП(б)».

Члени партії сповіщалися, «що т. Скрипник став жертвою тих буржуазно-націоналістичних елементів, які, прикриваючись своєю формальною належністю до партії, ввійшли до нього в довіру і використали його ім'я для своїх антирадянських цілей». У некрологах, вміщених у центральних та республіканських партійних виданнях, не тільки повторювалось обвинувачення у «антиленінських, націоналістичних помилках», «які ллють воду на млин українського націоналізму», але й з'явилися нові — «у найгрубіших помилках в питаннях стратегії й тактики партії, які (помилки) допомагали троцькістам і правим опортуністам у боротьбі проти левізму».

Апофеозом ганебної посмертної кампанії навколо М. О. Скрипника став листопадовий (1933 р.) об'єднаний пленум ЦК і ЦКК КП(б)У. Доповідаючи про підсумки 1933 сільськогосподарського року, П. П. Постишев серед вжитих заходів щодо подолання «відставання» сільського господарства України назвав три напрямки: викриття помилок, чистку «рядів КП(б)У від класово ворожих, петлюрівських, махновських, білогвардійських елементів...» і «низку нищівних ударів по націоналістичним, петлюрівським елементам, що засіли на різних ділянках соціалістичного будівництва і особливо будівництва української соціалістичної культури». Зупинившись найдокладніше на останньому, Постишев зазначив: «Тут виняткової ваги мало викриття та розгром націоналістичного ухилу Скрипника, ухилу, що змикався з імперіалістичними інтервентами фашистської Німеччини і панської Польщі, які намагаються відірвати Україну від Радянського Союзу».

Ці оцінки у різних варіантах повторювалися у доповіді Косіора, у виступах Хвилі, Шліхтера, Попова, Затонського, Чубаря, Любченка, Кіллерога і багатьох інших. При цьому з'ясувалася цікава деталь. Як повідомив М. М. Попов, «...в політичному редагуванні тих тез, що

роздані вам, взяли участь тт. Сталін, Каганович та інші члени Політбюро ЦК ВКП(б)». Як бачимо, коло замкнулося і коментарі тут справді зайві.

Варто сказати тільки одне. Приймаючи резолюцію, в якій вже йшла мова про «націоналістичний ухил в лавах партії, очолюваний М. О. Скрипником», його учасники, звичайно, не могли собі уявити, що через кілька років переважна більшість з них буде знищена на підставі таких же, або ще більш безглузких звинувачень.

Трагічна доля революціонера. Трагічною була і доля його величезного творчого доробку.

27 березня 1934 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло спеціальну постанову «Про вилучення творів Скрипника» з масових бібліотек і книгарень і заборону надалі їх продажу. І хоч постановою Президії ЦК Компартії України 1962 р. «Про 90-річчя з дня народження М. О. Скрипника» Інституту було доручено видати його вибрані твори, виконання цього завдання розтяглось майже на три десятиліття. І тільки перебудова спонукала усунути цю кричущу несправедливість.

Пропонуючи читачеві вибрані твори М. О. Скрипника, упорядники виходили з того, що самі документи найкраще спростують всі звинувачення, які в різні часи адресувалися їх авторові і представлять його постать такою, як вона в них відображена.

* * *

За свою багаторічну революційну і науково-публіцистичну діяльність М. О. Скрипник залишив велику літературну спадщину, яка визначається не тільки значною кількістю написаних ним творів, а й широтою їх тематики. За 30 років ним було написано понад 600 робіт. В збірник відібрані найбільш важливі і цінні статті і промови, які розкривають різносторонню діяльність автора, показують його, як марксиста-ленінця, прекрасного пропагандиста ідей партії, одного з керівних діячів Комуністичної партії і Радянської держави.

Твори, що ввійшли в збірник, охоплюють період з 1902 по 1933 рр. Серед них — доповіді, промови, статті та листи М. О. Скрипника, опубліковані в газетах: «Искра», «Пролетарий», «Социал-демократ», «Правда», «Вісті», «Коммунист», «Пролетарская правда», в журналах: «Більшовик України», «Вестник Коммунистической академии»,

«Прапор марксизму», «Пролетарская революция», «Шлях освіти», окремими брошурами, у стенографічних звітах партійних з'їздів і конференцій, з'їздів Рад та сесій ВУЦВК, в збірниках. Ряд творів подано зі збірників його статей та промов, які були видані ще за життя М. О. Скрипника, в 1929—1931 рр., і редагувались ним. Ряд документів публікуються вперше за оригіналами, що зберігаються в архівах Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Інституту історії партії при ЦК Компартії України, в Центральному державному архіві Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління Союзу РСР (ЦДАЖР СРСР). Чимала кількість творів М. О. Скрипника перекладена українською мовою вперше.

Під час підготовки збірника упорядники використали документи та деякі матеріали довідкового характеру, які готувалися до видання творів М. О. Скрипника у 60-і роки (Ю. В. Бабко, О. Я. Просяник, І. Ф. Шатилюк).

До збірника подано примітки довідкового характеру, дати життя і діяльності М. О. Скрипника. Бібліографію його творів підготував В. П. Замковий.

Праці М. О. Скрипника в основному подаються за його останніми прижиттєвими виданнями. Статті і промови, в яких зустрічаються застарілі терміни і архаїзми, відредаговано відповідно до вимог сучасної літературної мови. Наукова термінологія збережена в характерній для того часу формі. Порядок розміщення документів — хронологічний. Дати до 14 лютого 1918 р. даються за старим стилем, далі — за новим.

І. Ф. КУРАС,
член-кореспондент АН УРСР

КОРЕСПОНДЕНЦІЯ В ГАЗЕТУ «ИСКРА» ІЗ САРАТОВА З ПРИВОДУ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ НАД УЧАСНИКАМИ ДЕМОНСТРАЦІЇ

Таких масових арештів, як у ніч на 1 листопада, тут не пам'ятають. Очевидно, саратовське відділення Його Жандармської Величності передбачало до дня суду над демонстрантами (4 листопада) очистити місто від «неблагонадійних» елементів. Проте старання його не увінчалися успіхом. Погром мало зачепив Комітет, і він продовжує випускати листок за листком.

Суд над демонстрантами (4—7 листопада) пройшов тихо. Безлюдно (якщо не вважати за людей шпигунів та поліцейських, що шастали весь час) було на вулицях навколо суду, як безлюдно було в самому залі суду — присутні самі жінки, матері й дружини підсудних: воля монарха зачинила двері суду навіть для членів палат і голови окружного суду. Обвинувачувані задалегідь передбачали, що суд виявиться трагікомедією з наперед прийнятим рішенням, і деякі з них відмовилися від захисту (Воеводін, Єфімов, Фофанов, Ошаніна). І в своєму вирoku, в своєму ставленні до підсудних, суд виправдав це передбачення, та разом з тим перед ним наче витав привид грядущої революції і змушував його виявляти можливу безсторонність. Це особливо проявилось під час допиту свідків звинувачення. Жандармське дізнання, визнане судовим слідством, на суді було остаточно знищене і навіть викрите у підлозі. Суддя Лазаревський, який подав потім голос за виправдання підсудних, змусив свідків-поліцейських зізнатися в брехні й підтвердити, що наказу «розійтися» не було. Саме це врятувало товариша Єфімова від каторги. Один із свідків звинувачення заявив, що його свідчення навесні були вигадані жандармом Зубовим. Усі свідки обвинувачення були викриті у прямій причетності до розшуку; жоден з них не дав таких самих

свідчень, як навесні, жоден не впізнав в обличчя тих обвинувачених, проти яких лжесвідчив.

І все-таки, більшість членів суду (Стельмакович, Ухтомський, Арсенєв) висловилися за обвинувачення. Ганебно поведився голова суду, позбавивши підсудних останнього слова. Як тільки т. Фофанов, викладаючи мотиви своєї діяльності, почав свою промову: «Я соціал-демократ...», як його відразу ж перебив голова: «Ми знаємо, що ви соціал-демократ». Ошаніній голова не дав говорити після двох-трьох фраз. Усе це настільки обурило всіх підсудних, що Єфімов закричав: «Я зневажаю цю судову трагікомедію!», а Архангельська рішуче протестувала проти поведінки голови і заявила про своє співчуття і солідарність з товаришами. Саме за це вона і йде на довічне заслання: із слідства видно, що Архангельська не була на демонстрації.

Говорити вдалося тільки одному т. Воеводіну. «Два роки тому, — сказав він, — коли я працював у Катеринославі, мене заарештували з досі невідомої мені причини, і вислали під нагляд поліції в чуже для мене місто — Саратов. Тут, страждаючи від голоду, холоду та всіляких злигоднів, марно випрошуючи роботу і щоразу втрачаючи її через наполягання поліції, зазнаючи принижень від будь-якого городского та всяких інших прислужників царського уряду, я в 16 років уперше зрозумів, що моя біда лише частинка спільного лиха і гноблення, що тяжіють над усією робітничою масою, що наші вороги — капіталісти, які витискують з нас соки, царський уряд, який цілком стоїть на їхньому боці і заважає вести боротьбу за наші інтереси. Мені, як і всьому робітничому класові, не залишалось нічого іншого, як вийти на вулицю і кричати: «Геть капіталістів, геть самодержавство!» Беручи участь у демонстрації, я виконав свій обов'язок, тому я вимагаю для себе повного виправдання».

З промов захисників чудова полум'яна промова Спб. при(сяжного) пов(іреного) Волкенштейна. Вказавши на зростаючу свідомість народних мас, на дедалі частіші прояви народного протесту, на всю політику самодержавства, що змушує боротися з ним усіх свідомих людей, захисник сказав: «...тут, на лаві підсудних, сидять люди, що належать до партії, яка врятує Росію!».

Вирок: 1) Архангельська Надія, колишня курсистка, 2) Бочкарєв, ветеринарний лікар, 3) Єфімов Василь, робітник, 4) Косович, колишній студент, 5) Ошаніна, колишня фельдшерлиця, 6) Губаровська Анися, колишня

фельдшериця і 7) Фортунатов, статистик,— по позбавлен-
ня всіх прав і довічне заслання; 8) Бударіна, фельдшери-
ця і 9) Воєводін, робітник,— 2¹/₂ року ув'язнення; 10) Са-
рапулова — 3¹/₂ року ув'язнення; Григор'єв, Дяков, Фо-
мініх і Штейнберг — звільнені.

Гірко й тяжко тут в усіх на душі від цього вироку, але разом з тим весь цей суд, і саме ведення суду, й ці зачи-
нені двері, вся поведінка товаришів, яких відправляють на
заслання, захисників і самих суддів мимоволі змушують
переконуватися, що це «довічне» заслання не буде таким.
Нехай самодержавство ховається за зачиненими дверима
судів, нехай воно в останній агонії відправляє на заслан-
ня і вішає борців за свободу,— найманій зграї брехливих
і мерзотних шпигунів, що продефілювала в суді, ми про-
тиставимо свідому й солідарну армію робітничого класу,
і розчиняться, нарешті, двері всеросійської тюрми. Що
вирок не залякає, а лише змусить з ще більшою енергією
боротися кожного, в кого нуртує думка і живе почуття,—
це абсолютно ясно. І якщо тепер вихоплені жандармами
з натовпу демонстранти показали яскравий приклад мо-
ральної могутності, то недалекий вже час, коли більшість
усвідомить, що це її обов'язок сказати останнє і рішуче:
«Геть самодержавство!»

Искра. № 29. 1 грудня 1902 р.
Переклад з російської.

КОРЕСПОНДЕНЦІЯ В ГАЗЕТУ «ИСКРА» З НИЖНЬОГО НОВГОРОДА З ПРИВОДУ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ НАД СОРМОВСЬКИМИ І НИЖНЬОНОВГОРОДСЬКИМИ РОБІТНИКАМИ

Повідомлю, насамперед, остаточний результат тутешніх судових процесів¹. По сормовській справі 6 чоловік позбавлені всіх громадянських прав і відправляються на довічне заслання у віддалені місця Сибіру: Заломов, Самилін, Олексій Биков, Дружкін, Ляпін, Фролов. Решта сім виправдані. По нижньоновгородській справі двоє — Моїсеев і Лубоцький — позбавлені всіх громадянських прав і відправляються на довічне заслання у віддалені місця Сибіру, інші п'ять — Доброхотов, Синев, Лепивов, Михайлов, Дертов — позбавлені всіх прав на засланні. Михайлову всього 21 рік, Лубоцькому — 19.

Всі обвинувачувані трималися, як кажуть, геройськи, не лише не заперечували своєї участі, а в промовах відверто визнавали себе революціонерами і говорили, що ними залишаться назавжди. Особливо вразили промови Заломова, Самиліна і Моїсеева. Вони, та й всі інші, розповідали, як саме прийшли до своїх переконань.

Всі дотримувались одного: на другому процесі майже нічого не говорили про сам факт 5 травня. Захисникам мало що залишалось говорити, дехто з них навіть скаржився, що обвинувачувані так добре говорили, що важко сказати краще, та й небезпечно говорити краще — самим можна потрапити на лаву підсудних, а гірше говорити було б соромно.

Головна роль захисників полягала в тому, щоб щипати і знищувати свідків. Слід віддати їм належне: робили вони це артистично.

Тепер по місту багато анекдотів. Наприклад, запитує голова суду одного свідка, очевидно, сищика, який відповідає на всі питання, як належить: «Можете ще щось додати до сказаного?», а той відповідає: «Ні, більше начальство не наказувало».

Ушипнули здорово також директора сормовських заводів. Він вихвалявся, як добре живеться робітникам, завод відкрив лікарню, школу. На саму школу витрачається 3 тисячі крб. на рік. Захисник запитує, чи правда, що з платні робітників стягується певний процент. Директор заспокоює, що, мовляв, процент незначний: всього кошійка з карбованця, а платні робітникам на місяць видається дуже багато — 30 тисяч. «Так ви вважаєте, що завод на свої кошти утримує школу?» — питає захисник...

Всіх обвинувачено по 252 статті, тільки з пом'якшенням на два ступені.

Кажуть, промова прокурора була дуже коротка і дивна. На другому процесі він заявив, що обвинувачувані стільки наговорили про себе, настільки себе звинуватили, що йому нічого додати. Наскільки вільно давали висловлюватися обвинувачуваним, показує той факт, що Моїсеєв закінчив свою промову словами: «Геть самодержавство!»...

Искра. № 29. 1 грудня 1902 р.
Переклад з російської.

КОРЕСПОНДЕНЦІЯ В ГАЗЕТУ «ИСКРА» З УРАЛУ З ПРИВОДУ ЗБРОЙНОЇ СУТИЧКИ РОБІТНИКІВ ЗЛАТОУСТА

У Златоусті на казенному заводі давно вже робітники були невдоволені погіршенням внутрішніх розпорядків, зменшенням заробітної плати, звільненнями... Ще нещодавно було звільнено 500 робітників, а безробіття, що набує тепер на Уралі і доводить нерідко до цілковитого голодування, сколихнуло робітничу масу і зробило її ще більш сприйнятливою до революційних ідей... Невідомими шляхами іноді просочуються ідеї визвольної боротьби в найглухіші куточки, і їх радісно стрічають робітники, що знемагають від злиднів. «Ми не в змозі вести економічну боротьбу», — тобто пасивну боротьбу поодинокі за своє існування, — пише алапаєвський робітник в № 32 «Искры». І справді, гостра криза, яку вперше переживає Урал, зводить заробіток робітника до голодного рівня — 7—9 коп. (як, наприклад, на Нейво-Шайтанському заводі та багатьох інших), і викидає сотні й тисячі робітників на вулицю у розпорядження голодної смерті, ставить перед кожним робітником болісно невідступне питання: як бути? Що робити? Економічний терор, старий засіб боротьби уральських робітників, і тепер, звичайно, застосовується в ще більших розмірах — чи не щотижня чути, що на тому чи іншому заводі пущені в хід підпал, куля, динаміт або бомба. Іноді відомості про це просочуються навіть у легальні газети. Але робітнича маса починає усвідомлювати, що цією боротьбою окремих осіб проти окремих проявів гноблення, вона не може хоч трохи поліпшити своє становище, як не врятувалися від голоду алапаєвські селяни і робітники своїми поодинокими нападками на заводське майно. Діяти не поодинокі чи розрізненими купками, а всім разом, дружно і солідарно — це перший урок, який дістали уральські робітники від безробіття і

кризи. Та що ж робити? Просити? І робітники звертаються з проханнями до всіх властей імущих, починаючи з дрібної поліцейської влади, як на Нижньо-Салдінському заводі, і кінчаючи... архієреєм, як на Верхньо-Уфалейському. Марні сподівання! Блискає, як остання надія, стародавня, часів кріпосного права, надія на самого, на царя... І після поліції і адміністрації, після заводууправління і архієрея, робітники Сорінського округу надсилають телеграму цареві, скаржачись на 20 % зниження заробітної плати, вимагаючи «хліба і роботи».

Час іде, зростає голодна армія безробітних, примножуються хвороби і смерті (самих уражених інфекційними хворобами в Пермській губернії було 13 800; в Уфимській губернії вмирає 56 % дітей), привид голодної смерті постає перед виснаженим робітником... А допомоги все немає пізвідки, ні від кого, ні від царя небесного, ні від царя земного...

І болісним, довгим шляхом виробляється у свідомості робітника переконання, довільне або під впливом невідомими шляхами поширюваних ідей: «Якщо не можуть нам допомогти цар небесний і цар земний, то ж залишається нам самим про себе подумати? Не просити, а вимагати! Не скаржитися, а боротися! І боротися не страйками — на Михайловському заводі робітники застрайкували, та управління закрило завод, і робітники розбрелися, хто куди, в пошуках роботи... Не потрібна економічна боротьба! Потрібна революція!» — писав засуджений на каторгу Кисельов у своєму листі до всіх робітників, і ці слова виражають дедалі поширюване переконання дедалі більшої маси. І перші сполохи живильної грози, що наближається, вже виблискують на нашому свинцевому небосхилі, предтечами грізних громових ударів лунають постріли Златоустовської збройної сутички.

На початку березня в Златоусті було заарештовано чотирьох робітників, за даними розшуку. Коли звістка про це поширилася серед златоустовських робітників, заворушення, що й до того тут було сильним, досягло великих розмірів. Вони почали наполегливо вимагати від начальника тамтешнього гірничого управління та інших властей звільнення товаришів. Числа 12-го приїхав губернатор. 13 березня перед будинком гірничого начальника, в якого зупинився губернатор, зібрався тисячний натовп. Коли губернатор почав вимагати, щоб вони розі-

йшлися, йому не дали договорити, закидавши його гноєм. Інше відомо...

Наступного дня, одержавши звістку про златоустовські події, 15 березня, піднялися робітники і в Міассі... Що там було, досі не знаю. Кажуть, теж була збройна сутичка.

Що буде далі? Становище тут, на Уралі, тепер критичне. Закуті у важкі кайдани кріпацтва, адміністративного свавілля і «боярського», посесійного капіталізму, уральські робітники на краю провалля. І ймовірність грізного стихійного вибуху зростає з кожним днем. Завдання революціонера соціал-демократа переробити девіз стихійного вибуху «Хліба і роботи!» на девіз революційного повстання «Жити у свободі або померти в боротьбі!». Завдання наше — внести свідомість і організованість у цей рух, злити місцевий рух з рухом усього робітничого класу Росії і, ставши на чолі цього революційного потоку, повести на штурм самодержавства. Уряд усвідомлює всю небезпеку цього можливого вибуху на Уралі. Збільшує поліцію, збільшує розшукові сили. Переводить сюди все нові й нові військові сили (так, нещодавно в Єкатеринбург прибула ще рота солдатів, у Вятку переведено для розквартирування по заводах 3—4 батальйони і артилерія), арешти в Пермі (усередині березня заарештовані в Пермі: Трапезников, літератор; Владимирський, помічник завідуючого Кустарного банку; Вармунд, редактор «Пермського края»; Наумов, земський начальник в Нижньо-Чусовському містечку і ще один пермський присяжний повірений). Тим більш необхідно нам інтенсифікувати свою діяльність. А тим часом «Уральський союз»², який у Середньому Уралі (Єкатеринбурзького округу) поки діє один, явно виявив свою неспроможність бути на чолі руху. Свідомо не бажаючи вступити у відносини міцного і справжнього організаційного сднання із свідомою революційною армією Росії, він разом з тим неспроможний був хоч як-небудь використати навіть Алапаєвську справу³. Суд над алапаєвськими робітниками, михайловський страйк, златоустовська збройна сутичка та інші уральські події, томські й інші факти революційної боротьби — все це хвилювало місцевих робітників, закликала до агітації, — та ні на що не відгукнувся «Уральський союз».

Пусте базікання на тему про збройний опір в епоху масових збройних сутичок, про «відкриту боротьбу» кудок

терористів, з огляду на народне повстання, що наближається... Пекло вимощують цими благопожаваннями, а не русло революційного руху!

Життя потребує тут справді революційної організації, яка під чітко позначеним прапором революційної соціал-демократії об'єднає робітничий клас на Уралі проти всенародного ворога і поведе його на боротьбу і на перемогу.

В одній з виданих Уфимським комітетом листків про бойню в Златоусті містяться такі подробиці, що підтверджують наше переконання: вся відповідальність за кровопролиття, що сталося, падає на урядову владу.

«...Під вечір (11 березня) робітники вибрали трьох депутатів: робітників Філімошкіна, Симонова і Пономарьова. В ніч на 12 березня рано-вранці робітники почали вимагати звільнення товаришів. Вони зверталися до справника, жандармів, гірничого начальника Зеленцова, заявляючи, що згодні навіть працювати на нових умовах, аби лише були звільнені заарештовані».

А ось подробиці самої бойні 13 березня: «Заграв ріжок — сигнал, якого зовсім не зрозумів натовп, перші ряди війська стали на коліно, пролунав залп. Натовп кинувся врозтіч, залишивши на місці до 50 чоловік; навздогін утікаючим тривали залпи, всього не менше чотирьох. Кінні городові били втікаючих шаблями і списами. Частина рятувалася в напрямі до будинку гірничого начальника, але звідти, з вікон, їх зустріли градом пострілів з револьверів... Серед убитих були й зовсім сторонні люди, які навіть не ступали на площу. Так, убито бабусю, що йшла вулицею, досить далеко від площі, з лікарні, з похорону свого чоловіка; убито хлопчика з розносною книжкою; старого, який сидів на ганку міського училища; селянин, що приїхав на базар, прострілений разом з конем. Кулі летіли також у вікна міського училища. Протягом, принаймні, півгодини поліція виганяла всіх з площі, не допускаючи подати першій допомозі пораненим, що стікали кров'ю. Так, один з них доповз кілька кроків до церковної огорожі, притулився до неї і помер... Тільки через півгодини почали збирати вбитих і поранених. Без розбору клали їх у вугільні коробки і гринджоли по чотири, шість і навіть вісім чоловік, і розвозили по лікарнях... Частина златоустовської громадсько-

сті написала міністрові внутрішніх справ докладну телеграму — протест проти звірств адміністрації, але телеграма не була прийнята».

«Хоч роботи й почалися,— пише наш кореспондент,— але настрої анітрохи не пригнічений. Збуджені дуже всі, особливо молодь. Говорять: «Були дурнями, повірили начальству, прийшли з голими руками»».

Искра. № 38. 15 квітня 1903 р.
Переклад з російської.

СУЧАСНІ ПАРТІЙНІ ТЕЧІЇ І ЗАВДАННЯ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ

(Лист до всіх організацій РСДРП) ⁴

Товариші! Протягом тривалого часу РСДРП була зовсім дезорганізована. Цілковитий теоретичний розбід, проникнення в партію дрібнобуржуазних та буржуазних елементів, відсутність об'єднувальних і керівних центрів, одно слово, опортунізм, теоретичний економізм і практичний, кустарництво,— такий був 3—4 роки тому стан нашої партії. Як цілісного і єдиного організму партії не існувало: це була звичайна механічна сукупність найрізномірніших груп та осіб, що не мали між собою часто нічого спільного, крім назви, а інколи навіть перебували у взаємній боротьбі.

Оскільки це становище тепер змінилося, ми повинні в цьому вбачати наслідки діяльності організації «Искры». За задумом і почином Леніна почалося згуртування революційної соціал-демократії в організацію «Искры». Нещадна боротьба її з усіма опортуністичними заблудженнями та хитаннями, витриманість її принципових позицій, вироблення чіткої програми, розвиток основ соціал-демократичної тактики, згуртування на позитивній роботі навколо організації «Искра» всіх соціал-демократичних елементів,— уся ця тривала й наполеглива робота дала революційній соціал-демократії перевагу і в теорії, і в практиці. Партія як така почала формуватися.

Завданням II з'їзду РСДРП було остаточне закріплення і оформлення цього процесу. Він прийняв іскрівську програму, визначив революційні соціал-демократичні тактичні директиви, прийняв у цілому послідовно централістський організаційний Статут. З'їзд категорично відкинув спроби економістів і псевдоіскрівців накласти свою печать на програму, гостро засудив усяке кустарництво і розбід. Революційна соціал-демократія згуртувалася в оформлену партію.

Разом з цим II з'їзд партії став вихідним пунктом спроби віджилого економізму і кустарництва згуртувати всіх своїх прибічників, відродити своє колишнє становище і вплив у партії. На з'їзді від групи іскрівців відкололися особи, що були у принциповому відношенні найменш витримані і вже до цього проявили свою невитриманість і нестійкість. Визначаючи свої дії своїм особистим самолюбством і честолюбством, ці колишні іскрівці зіткнулися з послідовними іскрівцями під час обговорення кандидатур в центри, і першим кроком «іскрівської меншості» була зрада старої позиції «Искры»: *партія створюється згуртуванням революційної соціал-демократії і остільки, оскільки створюється це згуртування.* Діючи спільно з бундистами, робочодільцями та елементами, які в принциповому відношенні були зовсім невизначеними, з «болотом», «іскрівська меншість» провела мартовське формулювання 1-го § організаційного Статуту, яке розчиняло двері в партію несоціал-демократичним елементам, наклало свій відбиток на весь цей Статут, але під час виборів у центри зустріло згуртовану відсіч послідовних іскрівців «компактної більшості», що керувалася старими принципами «Искры»: *центри повинні бути революційними соціал-демократичними керівниками революційної соціал-демократичної партії.* Перед виборами з'їзд залишили представники Бунду⁵ й «Рабочего дела»⁶, і перевага голосів знову опинилася на боці послідовного іскрізму, а «іскрівська меншість», яка на той час перетворилася в «компактну меншість», в коаліцію елементів, що протистояли послідовному іскрізму, відмовилася брати участь у виборах центрів. Таким чином, *меншість бойкотувала центральні установи партії ще до того, як вони були обрані на з'їзді.* І вона продовжує цей бойкот аж до цього часу. Відмова співробітничати в ЦО, інакше як редакторами, хоч з'їзд закриттям кустарницьких органів одностайно визнав за необхідне концентрацію всіх літературних сил; відмова виконувати вказівки ЦК щодо розподілу сил; відмова передавати ЦК грошові, транспортні та ін. зв'язки і різні загальнопартійні заходи,— одно слово, всебічний бойкот центральних установ, обраних партійним з'їздом, намагання ізолювати їх і поставити в таке становище, за якого єдиним виходом для них було б задовольняти вимоги меншості.

Подивимось, які ж то були вимоги, якими меншість збиралася освятити свою боротьбу,— боротьбу, яка, на

думку самої ж меншості, в даний час зменшувала сили партії в її визвольній діяльності. Ці вимоги: 1) кооптація четвірки в ЦО і 2) кооптація трійки в Центральний Комітет.

Можливо, задоволення цих вимог, на думку меншості, і дало б надзвичайну користь партії, яка цілком усвідомлює, що бойкот завдає їй тимчасової шкоди, але факт той, що ці вимоги меншості (а тільки їх й виставляла вона протягом такого тривалого часу бойкоту) стосувалися лише окремих осіб. Однак «іскрівська меншість» ще не усвідомлювала всю неприпустимість боротьби, якщо за душою маєш лише вимоги задоволення честолюбства і самолюбства окремих осіб; вона ще пам'ятала погляди старої «Искры», що ставити свої особисті інтереси вище від інтересів партії можуть лише авантюристи. І меншість починає поглиблювати і розвивати свої незгоди. До цього ж кликали її потреби розпочатої нею боротьби. Необхідність для успішного ведення цієї боротьби протипоставити згуртованій іскрівській більшості більш-менш значну щодо кількості силу змушувала меншість чим далі, *тим більше зливатися з южноробоченцями*⁷, економістами et tuti quanti*.

Скориставшись поступкою більшості, зробленою з метою примирення, як знаряддям боротьби, і одержавши редакцію «Искры» «у свої руки», меншість вміщує в «Искре» статті, в яких звеличуються «практичні» заслуги економізму і водночас говорить, що, мовляв, і в «теоретичному» відношенні у них було досить цінне «дещо» (що саме, це теперішня редакція «Искры» досі ще не з'ясувала... мабуть, навіть і для себе); Мартов у пресі вибачається перед Рязановим за те, що раніше «так третирував його»; редакція «Искры» любовно поплескує по плечу Мартинова за його «Голос із народа»** і т. д. У низці статей і статейок теперішньої «Искры» наочно проявилися ці старання «іскрівської меншості» виробити теоретично *modus vivendi**** для спільної з економістами діяльності. І до колишніх іскрівців поступово приєдналися і врешті-решт злилися з ними всі, хто так чи інакше протиставляв себе революційній соціал-демократії: южноробоченці, робочодільці, економісти і т. д. Відбувається взаємовплив та нівелювання поглядів цього строкатого конгло-

* Та подібними до них.— *Ред.*

** Назва статті О. С. Мартинова.— *Ред.*

*** Спосіб існування.— *Ред.*

мерату, і серед меншості найбільшим впливом починають користуватися погляди економістів, як найбільш затятих противників соціал-демократії. Почавши з критики і заперечення нею ж винайденого «бюрократичного» централізму, іскрівська меншість переходить поступово до критики і заперечення централізму взагалі (див., наприклад, статті т. П. Б. Аксельрода), намічаються, розвиваються і підсумовуються навколо організаційних питань незгоди програмні (див.: наприклад, примітку редакції до статті т. Мартинова) і тактичні, причому «ідейні керівники» не зупиняються навіть перед *винайденням* цих незгод (див., наприклад, статтю т. Т. «Наша «воєнна» кампанія» і редакційну передову «Чи так ми готуємось?» у № 62).

Для того щоб якимось погодити свою антипартійну боротьбу з партійним Статутом і надати їй хоча б проблематичної «легальності», меншість спирається на неясності цього Статуту, створені на з'їзді нею ж самою (параграф про автономність місцевих комітетів). Разом з тим вона під впливом економізму підносить у принцип цю кустарну незалежність місцевих комітетів в усіх місцевих справах, забуваючи, що в місцевих справах ми повинні дбати про загальнопартійні інтереси, що місцеві комітети є лише частинами загальнопартійного цілого і що погодження всіх цих організацій повинно належати Центральному Комітетові. Гострим проявом цього повернення меншості до кустарництва став скандальний з'їзд Ліги⁸. Таким чином, інтереси розпочатої через особисте самолюбство і честолюбство боротьби завдяки принциповій невтриманості і нестійкості меншості перетворили цю «іскрівську меншість» у теперішню «меншість» — блок різнорідних елементів, що протистоять революційному соціал-демократичному централізмові і дедалі більше схиляються в бік економізму.

Поряд з цим і внаслідок цього питання про «кооптацію» з приватного питання про засоби забезпечити іскризму повніше панування в партії і правильну координацію навколо нього всіх інших елементів, тепер перетворилося в питання величезної принципової важливості про долю всієї партії взагалі.

Партія являє собою сукупність автономних в усіх своїх справах організацій (див., наприклад, промови т. Мартова і Троцького в протоколах з'їзду Ліги), і ЦК є виконав-

чим комітетом цих організацій, що виконують функції для них непосильні (див., наприклад, лист Практика *); в центральних установах представлені всі течії партії, що мають яке-небудь значення, і притому так, щоб жодна течія не могла «механічно придушувати» іншу, таким чином, центральні установи являють собою рівнодіючу існуючих в партії течій (див., наприклад, циркулярні листи нової редакції «Искры»). Таке в дійсності те становище, в яке хоче поставити партію меншість на чолі із своїм ідейним керівником — новою редакцією «Искры».

Узаконити організаційний розбід, що зберігається, закріпити організаційно існуючі течії, зруйнувати створене роками наполегливої праці панування революційної соціал-демократії, — таке фактично завдання меншості. Тактика меншості в цій роботі — концентрація для боротьби з революційною соціал-демократією всіх невдоволених елементів, бойкот, перетворення у знаряддя боротьби всякої поступки, яка б не була зроблена їй більшістю з метою примирення, спроби створити самостійний ЦК, самостійний транспорт, прагнення дискредитувати комітети більшості що б то не стало, навіть демагогічними прийомами (див., наприклад, статтю т. Мартова в № 58, статтю т. Т. у № 62 і багато ін.). Позбутися всіх цих незгод і тертів у надрах однієї партії можливо лише в тому разі, якщо по-різному мислячі сторони спробують партійно порозумітися. Тим часом меншість, ведучи боротьбу з більшістю комітетів партії і з ЦК, разом з тим хоче зробити зтяжним створення нею ж утруднене становище партії й агітує проти проведення нового з'їзду.

Зважаючи на це, Катеринославський комітет РСДР партії, після довгого і всебічного розгляду питання, прийшов до висновку:

По-перше, боротьба меншості антипартійна, бо вона почата через особисте самолюбство і честолюбство, бо вона веде партію до збереження і закріплення її попереднього стану дезорганізованості, бо вона і проти інтересів революційної соціал-демократії.

По-друге, яка б то не була спільна діяльність з представниками меншості можлива лише в тому разі, якщо меншість відмовиться від свого групового бойкоту і боротьби з партією, якщо меншість як блок, як група перестане існувати, розчинившись у партії.

* М. С. Макадзюб. — *Ред.*

Катеринославський комітет вимагає цього від представників меншості, закликаючи їх поставити інтереси партії вище інтересів свого гуртка та окремих осіб.

Щодо теперішньої «Искры» Катеринославський комітет визнає:

З часу переходу редакції в руки меншості «Искра» зовсім змінила свою партійну фізіономію; відображаючи у своїх статтях погляди блоку, вона не виконує своїх партійних обов'язків: з'ясовувати прийняті з'їздом програму, Статут і резолюції. Нова «Искра» бореться проти них.

Чим далі, тим більше керована меншістю «Искра» стає органом інтриг, бойкоту і демагогії, зведеної в систему. В теоретичному відношенні, пропагуючи уривки анархічних та економічних ідей, «Искра» зробилася органом опортунізму і кустарницького розуміння партійного життя. «Искра» фактично перестала бути ідейним керівником партії. Тому Катеринославський комітет заявляє, що він не визнає більше «Искру» ідейним керівником партії і вимагає, щоб редакція «Искры» повернулася до того складу і до тієї діяльності, як це вирішив з'їзд. Вважаючи неможливим поширювати в масах ідеї опортунізму і демагогії, Катеринославський комітет ухвалює: розповсюджувати «Искру» лише в такій кількості, що необхідна для того, щоб усі члени місцевої організації могли ознайомитися з поглядами цього нового «противника» (вираз, узятий з передмови Дана до протоколів з'їзду Ліги) революційної соціал-демократії.

Визнаючи, таким чином, свій погляд на «меншість», Катеринославський комітет цим самим визначає своє ставлення до іншої течії, що виникла і розвивається в партії, до «примиренства». Заплющуючи очі на розвинуті незгоди, забуваючи, що органічна єдність партії, без якої немислимий скільки-небудь широкий розвиток позитивної її роботи, це перш за все *ідейна єдність*, «примиренство» прагне об'єднати більшість і меншість до спільної «позитивної» роботи як у місцевих, так і в Центральному Комітеті, в усіх організаціях партії «згори донизу» (вираз, узятий з циркулярного листа. Вид. ред. «Искры»). Першою і необхідною умовою цієї «позитивної» роботи «примиренство» ставить «терпиме» ставлення більшості до діяльності меншості та відмову першої від боротьби з другою. Ставлячи своїм завданням «примирити» та об'єднати, примиренський «практицизм» уже з перших кроків відособлюється в окрему групу і розколює більшість на дві течії. Цим він

лише послаблює опір революційної соціал-демократії меншості та збільшує сили останньої.

Разом з меншістю, жалкуючи про неможливість «мирного, поступового згладжування незгод» (з передмови Дана до протоколів з'їзду Ліги), шукаючи можливості «порозумітися у процесі спільної роботи в рамках одних і тих же вищих колегіальних установ партії» (*ibid* *), «примиренство» веде до встановлення пріоритету «практики» над теорією і до приниження останньої у свідомості партійних працівників. У той час, як меншість є опортуністичною в теорії,— і «примиренство», і «практицизм» являють собою опортунізм на практиці. Чи об'єднається він з меншістю чи діятиме лише поряд з нею,— практицизм, ще більше, ніж меншість, загрожує інтересам революційної соціал-демократії. Рішуче засуджуючи цей напрям, Катеринославський комітет визнає, що партія створюється тільки згуртуванням революційної соціал-демократії і що всякі спроби принизити принципи її є замахом на існування партії.

Тому Катеринославський комітет заявляє, що він усіма силами боротиметься із стараннями «примиренців», хоч би від яких груп вони виходили, із стараннями замість органічної, ідейної єдності партії створити лише формально єдиний конгломерат.

Тим часом, відхилення Центральним Комітетом думки про скликання III з'їзду та його агітації проти цього з'їзду дає нам підстави припускати, що й ЦК може зрадити завданням, для виконання яких він був обраний партією, і на чолі примиренців розпочне боротися з революційною соціал-демократією.

Але навіть якби ЦК став на цей слизький шлях практичного опортунізму, єдиним виходом, до якого зобов'язували б Катеринославський комітет партійні інтереси революційної соціал-демократії, стала б боротьба з таким ЦК. Всі права щодо керівництва рухом ми визнаємо за ЦК, крім «права» зраджувати принципи революційної соціал-демократії, для захисту яких його обрано на з'їзді. І в разі такої зради ми будемо змушені взяти цей захист на себе, усвідомлюючи всю ненормальність такого становища і апелюючи до єдиного верховного органу партії, який зможе вивести її з тієї безвиході, в яку завели її тоді її центри,— апелюючи до партійного з'їзду.

* Там же.— *Ред.*

Тому, закликаючи ЦК ще раз суворо зважити всю скрутність становища, в яке може поставити партію його намічувана організаційна політика, Катеринославський комітет закликає всі інші місцеві комітети партії приєднатися до його вимог негайного скликання III з'їзду, який ми вважаємо єдино можливим, чесним і партійним виходом у цей момент.

Катеринославський комітет РСДРП

1 червня 1904 р.

Третій съезд РСДРП: Сборник документов и материалов.

М., 1955.

Переклад з російської.

**ЗАЯВА ОДЕСЬКОМУ КОМІТЕТОВІ РСДРП
З ПРИВОДУ УГОДИ ЦК І БЮРО КОМІТЕТІВ⁹
БІЛЬШОСТІ ЩОДО СКЛИКАННЯ
ІІІ З'ІЗДУ ПАРТІЇ**

31 березня 1905 р.

**Резолюція Щура¹⁰
Заява. Одеському комітетові РСДРП**

Наприкінці 1904 р. представники комітетів РСДРП, що дотримуються партійної точки зору, обрали Бюро, якому й доручили стати Організаційним комітетом ІІІ з'їзду, якщо ЦК відмовиться виконати цей свій партійний обов'язок. ЦК не тільки не розпочав вести роботу по скликанню з'їзду, а й посилено боровся проти нього. Величезна кількість комітетів партії висловила ЦК свою політичну недовіру та визнала його нездатним і, як колегію, у даному його складі, недостойним (політично) бути керівником партії. БКБ розпочало самостійну роботу по скликанню з'їзду. Тоді ЦК знову й ще раз змінив свою партійну позицію і, як видно з листа ЦК від 6 березня, що зберігається в архіві Одеського комітету, 4 березня «ухвалив звернутися до комітетів партії з закликот у в а т и с я до ІІІ (з'їзду) партійного з'їзду і із свого боку вирішив вжити заходів до скликання з'їзду, по можливості, найближчим часом», причому «ЦК звертається до Організаційного бюро комітетів так званої «більшості» з пропозицією взаємної згоди в цій справі та спільної роботи з метою якнайшвидшого скликання з'їзду і здійснення найповнішого представництва на ньому всієї партії»¹. В «декларації Організаційного комітету» від 12 березня 1905 р.¹¹ БКБ і ЦК заявляють, що «дальша робота по скликанню з'їзду виконується спільно БКБ і ЦК, які утворюють Організаційний комітет»². Угоду між Бюро і ЦК можна, зрозуміло, лише вітати, як засіб для запрошення на з'їзд усіх партійних організацій, що можуть (і повинні) бути пред-

¹ Третий съезд РСДРП. Апрель — май 1905 г.: Протоколы. М., 1959. С. 683.

² Там же. С. 684.

ставлені на з'їзді. Але разом з тим ми, як ті, що стоїмо на партійній точці зору і тільки в перемозі цієї партійної точки зору вбачаємо *conditio sine qua non* * партійного існування Російської соціал-демократії, можемо визнати, що різного роду угоди лише тоді корисні для партії, коли їх умови партійні.

Тим часом один з пунктів угоди між ЦК і БКБ я не вважаю партійним, саме § 3: «...санкціонується організаційна робота по скликанню III партійного з'їзду, виконана досі БКБ»¹.

Робота БКБ знаходить своє виправдання в сучасному стані справ у партії. А формальну санкцію їй може дати не ЦК (який остаточно себе дискредитував в очах партії своєю боротьбою проти з'їзду), а, якщо така санкція потрібна, лише партійний з'їзд. Партійну санкцію може дати верховний орган партії. Теперішні центральні установи перестали бути верховними органами партії, внаслідок своєї боротьби проти з'їзду. З їхніми «санкціями», як і з їхніми «резолуціями», БКБ не може й не повинно рахуватися. Це непрямо визнано й ЦК, оскільки він виступає організатором з'їзду не як ЦК **, а як частина Організаційного комітету.

Якщо ЦК хотів цим пунктом заявити партії, що він визнає для себе роботу по скликанню III з'їзду, виконану до угоди БКБ, що має для ЦК всю силу і значення партійної і обов'язкової роботи, то хай так і було б заявлено. Це й повинно бути заявлено. Але до чого тут «санкція»?

Я протестую проти цього виразу як такого, що може створити небажане уявлення про партійні справи. Разом з тим я бачу, що допущення цього виразу бюро є не наслідком звичайного недогляду, а впливає з того, як розуміло бюро своє завдання і своє ставлення до ЦК. У листі члена бюро М-ським — ким (?) *** товаришам з більшості сказано: «...якнайближчим часом ви познайомитесь із станом справ у партії. З резолюції ви побачите, що ЦК визнає нас як Організаційний комітет, що й треба було довести». — Я переконаний, що зовсім не це треба було доводити бюро. І якщо бюро говорить так, то я вва-

* Неодмінну умову.— *Ред.*

¹ Третій съезд РСДРП. Апрель — май 1905 г.: Протоколы. С. 684.

** У документі помилково «КЦ». — *Ред.*

*** Миколаївським (?). — *Ред.* журналу «Пролетарская революция». 1925. № 7.

жаю, що воно зовсім неправильно уявляє собі свою роль. Бюро було створене не для впливу з метою з'їзду на центри (адже центри були визнані непридатними), це шлях гуртківщини, а для впливу з метою з'їзду на партію. Лише за допомогою такого впливу — партійного впливу — бюро могло й повинно було посередньо впливати на центри. Нам треба було довести, що партія хоче з'їзду. Це було доведено і без ЦК, навіть проти його старань. Тоді ЦК знайшов у собі все-таки досить партійної дисципліни, щоб приєднатися до роботи бюро по скликанню з'їзду. Тим краще. Але з цього зовсім не виходить, що бюро повинно було добиватися «санкції» ЦК для своєї роботи. Щось схоже на те, що ЦК повинен буде на з'їзді добиватися санкції для своєї попередньої роботи, коли вже на те пішло. Всі ці міркування, так би мовити, «академічного» плану. Я б їх не наводив зараз, якби не побачив, що неправильний погляд бюро на свою роль щодо ЦК в роботі по скликанню з'їзду супроводжується неправильним його поглядом на будову самого з'їзду.

З листа бюро до Одеського комітету видно, що на III з'їзд буде запрошена (з дорадчим голосом) так звана «група ЦК»¹². Зрозуміло, корисно, що на з'їзді буде велика кількість осіб обох напрямів, що працювали в Росії практично. Думаю також, що корисно, якщо на з'їзді можуть поділитися своїм досвідом товариші, які працюють в якомога більшій кількості міст і груп. Тому вважаю цілком доречним, що на з'їзд запрошуються й товариші з «групи ЦК», оскільки вони існують у партії. Але разом з тим вважаю глибоко помилковим, що вони запрошуються від груп, що вони є офіційними їх представниками. Партійний з'їзд, на мою думку, — це партійний орган, що складається з представників партії, делегатів офіційних партійних осередків — комітетів, організацій і т. д., які внаслідок своєї офіційності мають право делегування на з'їзд. Наш з'їзд черговий, але не установчий, коли можуть бути запрошені представники хоч би всіх груп, що визнають себе соціал-демократичними. Тим часом запрошення на з'їзд (хоч би з дорадчим голосом) товаришів з групи ЦК саме як офіційних представників від них може надати з'їздові установчого характеру, як нібито повинні з'їхатися не члени партії для вирішення партійних справ, а представники двох фракцій для взаємного договору. Крім того, такий крок бюро до певної міри санкціонує діяльність ЦК, який до

такої міри гіпертрофувався, що намагався за допомогою своїх груп ЦК замінити всю партію. Передбачаючи всі можливі сумні наслідки цих помилкових дій бюро, я пропоную Одеському комітетові висловити співчуття з приводу цих дій бюро, так само як і з приводу того, що бюро досі не дало Одеському комітетові жодних пояснень про угоду з ЦК та її характер.

Член Одеського комітету Щур

Пролетарская революция. 1925. № 7.
Переклад з російської.

ВИСТУПИ НА ІІІ З'ЇЗДІ РСДРП¹³ ПРИ ОБГОВОРЕННІ РЕЗОЛЮЦІЙ З'ЇЗДУ

23 квітня 1905 р.

I

Про частину партії, що відкололася

Після майже двох років запеклої внутріпартійної боротьби, якою «меншість» фактично розколювала партію, тепер, нарешті, вона зважилась піти на розкол відкритий. Перед партією постало питання, як поставитися до цього факту розколу, як повинна далі партія ставитися до своєї колишньої частини, що тепер відкололася. Пропонована резолюція, на мою думку, не цілком як слід відповідає на це питання.

Я цілком згоден з першою її частиною, що визначає ті незгоди «меншості» з партією, через які меншість пішла на розкол, хоч і думаю, що тут необхідно було б чіткіше вказати на непартійність прийомів боротьби «меншості». А резолютивна частина резолюції, думається, змішує кілька питань, на які треба відповісти. Ці питання: по-перше, яким повинне бути ставлення партії до поглядів, які розвивають «меншовики»; по-друге, яким повинне бути ставлення партії до організації «меншості», що відокремилася; по-третє, як завоювати для партійності ті елементи, які досі йшли за «меншістю» в її внутріпартійній боротьбі і які вона намагатиметься вивести з партії, і, нарешті, четверте питання: чи можуть і на яких засадах вести роботу в партії прибічники «меншовицьких» поглядів. Пропонована резолюція визначає негативне ставлення партії до «меншовицьких» поглядів і рекомендує всім членам партії енергійну боротьбу з цими поглядами, боротьбу *ідейну*. Але друге питання резолюція фактично обходить, говорячи не про організацію «меншовиків», а згадуючи про прихильників, представників і т. д. «меншовицьких» поглядів. Необхідно чітко вказати, що оскільки «меншість» відособлюється в самостійне політичне ціле (а якщо «меншість» заявлятиме, що вона представляє РСДРП і тепер, після розколу, то це не буде вже явною брехнею, прямим

обманом робітників) і це ціле діятиме у шкідливому для пролетаріату напрямі, партія неминуче повинна й зобов'язана буде вступити з нею в політичну боротьбу. Все, що тільки можливо, було зроблено для відвернення розколу, але оскільки «меншовики» все-таки пішли на розкол, необхідно вказати робітникам неминучі політичні висновки з цього факту. І це треба зробити, не приховуючи ніяких крапок над ї. Ніякої непевності тут, як, втім, і завжди, не повинно бути. Але разом з тим ми повинні докласти всіх зусиль, щоб зберегти для партії сили тих с.-д. робітників, які досі йшли за «меншістю». Ми вказуватимемо робітникам всю шкідливість розколу для пролетаріату, всю відповідальність «меншості» перед робітничим класом за цей затіяний ними розкол, розкол, незважаючи на те, що це є цілковита можливість працювати в лавах єдиної партії. Ми повинні чітко вказати «меншовикам» на цю можливість для них, саме як для прибічників меншовицьких поглядів, працювати все-таки в партії. Я не думаю, щоб тепер могли повторитися такі явища, як, наприклад, в Одесі, де, коли меншовики були прийняті в організацію, після їхньої заяви, що вони визнають партійний статут і будуть підкорятися організаційній дисципліні, це їх визнання статуту виявилось існуючим лише в їхній уяві. Там виникли лише утруднюючі діяльність тертя, а врешті-решт «меншість» вчинила розкол в організації, і це в день одержання телеграми про пітерські події, коли треба було напружити всі сили. Тепер з'їзд та й самий розкол зроблять такі фіктивні визнання неможливими. І тепер, кого з меншовиків утримає від розколу його свідомість партійності, у того визнання статуту і партійної дисципліни не буде проблематичним. Необхідно вказати, як це було в резолюції 22-х ¹⁴, що партія забезпечує всім своїм членам партійні форми ідейної боротьби. Потім необхідно підкреслити, що засади, на яких можуть брати участь у партії ті, хто мав з нею різні погляди, це не якісь виняткові умови, а лише загальні і обов'язкові для всіх членів партії умови участі в партії.

З огляду на все це, пропоную поправку до другої частини резолюції тт. Леніна і Максимова * ¹⁵.

* В рукопису протокольної комісії далі йшов текст, який у женецькому виданні протоколів не був опублікований через конспіративні міркування: «Ще п'ять слів. Не маю часу для мотивування. Я цілком висловлююсь проти резолюції Китаєва ¹⁶ в тако-

II

Про ставлення до національних соціал-демократичних організацій

23 квітня 1905 р.

1

Угоди з національними с.-д. організаціями, безумовно, необхідні й бажані. Але разом з тим пропонований спосіб їх укладання мені здається неправильним. Питання це надто складне і відповідальне, воно має надто загально-партійний характер, щоб можна було віддавати його для самостійного розв'язання місцевим комітетам! Влаштувати угоди з місцевими комітетами, навіть хоч би й під контролем ЦК, незручно. Адже цей контроль у нас досі, принаймні, полягав лише в тому, що комітет повідомляв про свої дії Центральному Комітетові, а ЦК затверджував ці дії, або здебільшого, у відповідь на запит комітету красномовно мовчав. Угоди з іншими, непартійними організаціями — питання загальнопартійного значення. Це визнано II з'їздом партії, який представництво партії у зносинах з іншими партіями доручив своїм центральним установам. І якщо, як видно, останні 2 роки настроїли місцеві комітети опозиційно щодо центральних установ, то, мені здається, від цього питання загальнопартійного характеру ніяк не може втратити цього свого характеру. Укладати такі угоди можна доручити лише ЦК. Такий стан справ у Бунді. Наведу приклад з одеської практики. Під час агітації чорної сотні близько 19 лютого цього року комітет запропонував одеській організації Бунду вступити в угоду. Вироблені були умови, прийняті й організацією Бунду. Але організація Бунду заявила, що для неї потрібне утвердження бундівського ЦК. Централізована партія щодо інших партій повинна діяти через свій ЦК. Пропонована «спільність» крім того, що вона затягує

му вигляді. Вона може бути використана меншовиками в такому дусі, що ось, мовляв, навіть більшість по суті не вважає цей з'їзд з'їздом, бо доручає своєму ЦК провести новий з'їзд з обох частин партії, справжній партійний з'їзд. То навіщо ж самим давати матеріал для таких вправ!

Ленін. Але ж ця резолюція не підлягає розголошенню.

*Щенський*¹⁷. Все одно вона може стати відомою меншовикам». — *Ред. протоколів з'їзду.*

справу, позбавляє дії партії щодо інших організацій необхідної однаковості. Знову вийде старе положення: «Що місто, то звичай». Тому погодження дій нашої партії з іншими партіями повинно йти тільки через посередництво ЦК. Звичайно, ЦК повинен буде радитись під час укладання угод в даному місці з даним комітетом, але приймати з цього приводу постанову я вважаю недоречним.

2

Наведу один факт з одеської практики. Конференція, про яку говорив т. Ленін, була зовсім недавно¹⁸, а с.-р. вже використали її з метою дискредитування соціал-демократії. На одних масових зборах робітників, каменеломів, якийсь с.-р. розповідав їм, що за кордоном відбулася конференція з с.-р. і с.-д., що с.-д. хотіли дістати у с.-р. зброю, оскільки самі зовсім нічого не мають. Пригадаймо інші приклади. В Катеринославі під час літнього страйку 1903 р. один с.-д. при зустрічі з с.-р. перед страйком вів розмову щодо намірів с.-р. та с.-д. і можливості їх угоди на час страйку. І хоч ці переговори велися не від імені комітету і не членом комітету, а людиною, що випадково приїхала, і комітет своєї санкції їй не давав, с.-р. потім кричали про угоду, маючи намір приклеїти своє ім'я навіть до катеринославського страйку. Угода щодо демонстрації 6 травня 1902 р. в Саратові й уся історія об'єднання Саратовської та Уральської організації підтверджують ту ж думку. Я не можу пригадати жодної якої-небудь угоди з с.-р. і навіть переговорів з ними, політичний результат яких не виявився б у тому, що с.-р. так чи інакше намагалися дискредитувати с.-д., використати угоду з метою саморекламування. У буденній роботі в нас не може бути ніяких практичних угод з с.-р. Це, звичайно, не виключає бойової угоди в рішучий момент щодо вуличної боротьби*. Але необхідно відрізнити нашу повсякденну роботу, і в цьому дусі я вношу поправку. Треба також усунути безумовність абзацу другого. Тимчасові бойові угоди не завжди і не скрізь є в цілому корисними, а лише можуть бути за певних умов. Один вираз слід замінити іншим. Нарешті, я підкреслю необхідність контролю ЦК.

* У первісному секретарському записові далі йде фраза: «Нарешті прийнята з'їздом резолюція про диктатуру пролетаріату і селянства вказує нам у майбутньому можливість угоди і паралельної боротьби». — Примітка протоколів з'їзду.

Якщо для угоди з національними с.-д. партіями потрібний контроль ЦК, то тим більше щодо с.-р. Коли тепер перед 1 Травня Одеський комітет порушив питання про тимчасову місцеву угоду з с.-р. в разі збройної демонстрації, погрому і т. д., він не вважав за потрібне самостійно вирішувати це. Можливість такої угоди з с.-р. Одеський комітет пропонував обговорити нараді з одеських с.-д. організацій (Одеський комітет, Бунд, Одеська група), для скликання якої Одеський комітет вжив заходів. (Це нарада для об'єднання діяльності с.-д. організацій у зв'язку з 1 Травня). В той час контроль ЦК для нас, як і сам ЦК, не існував. А тепер з'їзд обирає ЦК партії, і я, безумовно, висловлююся проти угоди з с.-р. без контролю ЦК.

III

Про пропаганду і агітацію

25 квітня 1905 р.

Приєднуюсь до мотивування резолюції, але наполягаю на більшій конкретизації вимог. Я цілком згодний з тим, що необхідно видавати літературу іншими мовами. В Катеринославі відчувалася потреба в українській, польській та єврейській літературі; в Одесі — в жаргонній; у Петербурзі була потрібна фінська література. Її потрібно або видавати або купувати в інших с.-д. партій. В резолюцію необхідно внести також пункт про видання спеціальної літератури для селян, солдатів та сектантів. У цілому я згодний з т. Лядовим, що ЦО повинен стати популярним. Пропоную видання окремого наукового органу, в якому вміщувати менш популярні та наукові статті. Крім того, необхідно видати серію брошур з усіх пунктів програми-максимум і мінімум. Необхідно роз'яснювати робітникам співвідношення сусільних сил у Росії. Необхідно з'ясувати значення ліберальних легальних органів, викривати їх половинчистість, з'ясувати значення легальних товариств і спілок, необхідно з'ясувати умови роботи на окраїнах і т. ін. Вказую на необхідність перекладу і видання брошур Плеханова про анархізм та видання брошури про махаївщину¹⁹, тому що в Одесі і Катеринославі доводиться стикатися в роботі з анархістами. Все це потрібно не тільки побажати, а й виконати.

IV Поправки до звіту ЦК РСДРП

25 квітня 1905 р.

1

До звіту ЦК я хочу зробити насамперед деякі поправки. ЦК гірко скаржиться на комітети і звалює на них всю вину. Тов. Зимін звинувачує комітети, що вони відмовляли ЦК в усякій підтримці, навіть не платили за літературу. Це не зовсім так. Я нагадаю т. Зиміну, що на початку своєї діяльності після II з'їзду, коли ЦК діяв у згоді з більшістю партії, місцеві комітети старалися всіляко допомагати йому. Так, Одеський комітет, в якому я працював також і в той час, віддрукувавши у своїй друкарні брошуру «Липневі дні в Одесі»²⁰, більшу частину передав ЦК. Гроші за літературу Одеський комітет давав навіть наперед і одного разу посприяв ЦК щодо техніки. Після Одеси я був у Катеринославі. Коли Катеринославський комітет запропонував ЦК виплачувати за літературу шрифтом у великій кількості, ЦК не відповів нам абсолютно нічого. Кошти Катеринославського комітету були дуже мізерні, а шрифт можна було діставати, і шрифтом же оплачували цю саму літературу групи Катеринославського району, яким Катеринославський комітет розвив її. Тов. Зимін говорить, що один Батумський комітет існує на кошти робітників. Ця його заява просто наслідок непоінформованості ЦК про стан справ у партії. З огляду на цю заяву я повинен навести приклад Катеринославського комітету, який на початку війни, коли буржуазія була охоплена шовінізмом і ліберали вважали за краще давати в касу урядового Червоного хреста, працював майже виключно на кошти робітників. Бюджет тоді досяг звичайних розмірів, і комітет одержав можливість розвинути широку агітацію проти війни, видавши, між іншим, до 80 тис. листків. Приєднуюсь до заяви т. Тигрова в тій її частині, де він заявляє, що не вважає можливим докладне обговорення і утвердження звіту ЦК, поки ЦК не з'ясує своїх дій як політичного керівника.

Ще раз заперечу т. Зиміну щодо органу ЦК. Досі була політична конкуренція між ЦО і ЦК за політичне керівництво. В результаті, можливо, між іншим, і через це партія не мала політичного керівництва зовсім. Тепер цього не може бути, бо ЦК в особі одного із своїх членів керує ЦО. Тому поновлювати таку конкуренцію створенням окремого органу ЦК неприпустимо. Потім щодо звинувачень місцевих комітетів: так, вони мало інформували ЦК про стан справ, але що робив ЦК для інформування місцевих комітетів? Адже у нього були великі кошти, все-таки його члени роз'їжджали по комітетах, як говорить т. Зимін, отже, він міг інформувати. Я констатую, що в Катеринославі за 4 місяці не було одержано від ЦК жодного листа, не приїздив жоден керівник. В Одесі перед тим те ж саме. Інформація — це частина політичного керівництва. Я підтримую пропозицію т. Тигрова, щоб з'їзд зробив запит ЦК, який план у ЦК був для політичного керівництва партією, що він зробив щодо цього. ЦК насамперед — політичний керівник. Це політичне керівництво — насамперед інформація партії про хід і розміри партійних справ, про різні суспільні факти. Правда, легальні газети вільніше говорять тепер про все, але вони дають буржуазне висвітлення. Необхідно зробити с.-д. висновки із суспільних фактів. Нам необхідні політичні директиви, як потрібні практичні лозунги для агітації. Що ж зробив ЦК щодо цього?

V

Виступ при обговоренні резолюції «З приводу подій на Кавказі»

26 квітня 1905 р.

Я не працював на Кавказі і не знаю, як саме може відбутися на тамтешньому русі те чи інше формулювання нашої резолюції. Думається тільки, що, як зазначив т. Барсов, ми не можемо цією резолюцією *викликати* повстання, тому що повстання на Кавказі вже *почалося*. І ми не повинні позбавити кавказьких товаришів, робітників і селян своєї підтримки, насамперед моральної. А моральна підтримка наша буде слабкішою, якщо ми в резолюції висловимся так непевно, як це визнають ті, що підтримують цю поправку. Зате я можу сказати, як від-

гукнеться резолюція на русі в Росії. І, виходячи з потреб цього руху, я цілком висловлююся проти поправки. З'їзд ухвалив резолюцію щодо збройного повстання, і нам потрібно не обмежуватися абстрактними закликами. Необхідно, закликаючи до повстання, виходити з конкретних фактів, яким є гурійський рух. Необхідно зважити всі свої сили в теперішньому і ймовірному майбутньому, і тоді вже діяти без усякої половинчатості й нерішучості. Нерішучість і обережність — це дві різні речі. І якщо ми не можемо подати закавказьким товаришам іншої підтримки, крім моральної, то так ми й повинні відверто сказати. Але, якщо ми, зваживши всі сили і можливості, вважаємо себе в змозі підтримати закавказців навіть збройною силою, то й це треба відкрито зробити. І я вважаю неприпустимим навмисне вставляти в резолюцію такі місця, що можуть бути витлумачені й у тому розумінні, що ми збройною силою підтримаємо, і в тому, що не зможемо підтримати. Нам не можна наслідувати приклад страуса і ховати голову під крило, щоб сховатися від дійсності, що наближається! Крім того, такий непевний і нерішучий заклик лише зменшить можливість запалити російських робітників тією ж гарячою енергією боротьби, яка тепер підняла закавказьких робітників. Вносячи таку навмисне неенергійну поправку, ми тільки самі зменшуємо можливість і силу, з якою російські товариші можуть підтримати повсталих гурійців.

Ще кілька слів: я з усією енергією хочу заперечити т. Сергєєву, який висловився, ніби місце резолюції т. Барсова, яке поправляється, являє собою провокування соціал-демократією закавказьких робітників і селян на криваву бойню! Закавказьке повстання спровоковане самодержавним урядом, усім кріпосницьким ладом, в якому жили закавказці. Слову провокування у нас надається завжди неприємний відтінок. Але я думаю, що нам уже час перестати боятися слів. І я режую свою думку: ми повинні енергійно працювати, щоб збройною силою підтримати повсталих закавказьких товаришів. Ми повинні закликати російських робітників до збройного повстання. Ми повинні, я скажу так, провокувати, тобто викликати російський робітничий клас на революцію. І ми повинні разом з тим дати робітникам зброю, щоб вони у цьому повстанні перемогли!

Третій съезд РСДРП. Апрель — май 1905 г.: Протоколы. М., 1959.
Переклад з російської.

ЗАВДАННЯ ОЗБРОЄННЯ ²¹

Серед заперечень, висунутих новою «Искрою» проти положення партії, що необхідно для соціал-демократії взяти у свої руки технічне керівництво повстанням, є й таке, що, хоч би як напружувала свої сили організація, вона не зможе озброїти хоч би половину робітничої маси. Я не говоритиму тут, тут *, як істини...** виводити з того, що соціал-демократія не може зробити всього, і таке положення, що вона зовсім не повинна нічого робити, щоб стати на чолі повстання технічно.

Але ця думка меншовиків дуже поширена, і відгомін її можна почути майже в усіх більшовиків. Звичайно, коли йдеться про те, що озброєно, скажімо в Пітері, стільки-то десятків або сотень робітників, багато хто з товаришів з похмурим виглядом говорить: «Що значить кілька сот озброєних в Петербурзі, це кілька десятків тисяч робітників, де 2 млн. населення!».

Так, звичайно, за своєю кількістю кілька сотень ніщо порівняно з усім петербурзьким населенням. Але чи така правильна ця думка, що значення цих сотень озброєних робітників зовсім неістотне?

Мені здається, що ця звичайна оцінка нашої роботи по озброєнню — виходить із зовсім хибного уявлення про завдання нашої роботи по озброєнню. Як нібито нашим завданням може бути — озброїти всю робітничу масу, чи хоч би її половину, чи хоч би її значну частину.

Новоіскрівці мають цілковиту рацію, коли говорять, що соціал-демократія не зможе зробити цього до повстання. Саме, до повстання. Масу ми озброїмо під час повстання, коли наші бойові гуртки на чолі маси підуть на всякі

* Так у документі.— *Ред.*

** Одне слово нерозбірливе.— *Ред.*

збройові магазини та склади і захоплять їх. Просто безглуздо було б задаватися тим, щоб озброїти масу. Для маси ми візьмемо зброю в уряді, в його арсеналах.

А в період до повстання завдання нашої роботи по озброєнню зовсім інші.

Хто говорить, що в повстанні важлива кількість озброєних, а не якість, той забув або зовсім не знає історії всіх європейських революцій. Той забув навіть весь наш невеликий російський досвід.

Хто здійснив повстання в Одесі (говорю про час до приходу «Потемкина»)? На всіх одеських заводах і фабриках було припинено роботу. Багато з них були оточені військами, що не пропускали і не випускали робітників. І все-таки внаслідок перестрілки робота й на цих заводах була припинена.

Перед такими заводами будували...* барикади і перестрілювалися з-за них з козаками. За час до приходу «Потемкина» було поранено більше з боку війська, ніж народу. Війська були зовсім дезорганізовані цією впертою вуличною боротьбою настільки, що, як передають, командуючий військами заявляв, що виведе війська з міста!

Що ж, може в Одесі були озброєні тисячі робітників, більша чи значна частина маси? В Одесі було озброєно на початку подій сотні півтори-дві робітників! І ці 1¹/₂—2 сотні при посиленій підтримці посадництва і допомозі всієї робітничої маси здійснили в Одесі справжнє повстання! І якщо це повстання не було доведене до кінця і не перейшло в революцію, то тут вже зовсім інші причини.

«Де не можна силою взяти, там треба кмітливістю!» — говорив дідусь Крилов. Якщо ми не можемо організувати належну кількість озброєних робітників, ми візьмемо якістю організації наявних кадрів.

Міцна, дисциплінована, що становить єдину силу і складається з відданих, беззавітних робітників, які усвідомлюють свої завдання і вміють постійно орієнтуватися в подіях, бойова організація — ось той важіль, за допомогою якого ми перевернемо віджилий світ всеросійського свавілля.

Не в тому її завдання, щоб «замінити» масу.— Геть усякі бланкістські мріяння про «роблення революції!» Ні. Наша соціал-демократична робітнича бойова організація може діяти лише в масі, з масою, на чолі маси. Вона мо-

* Одне слово нерозбірливе.— *Ред.*

же бути сильна саме тим духом полум'яної ненависті й беззавітного стремління, який наростає в робітничому класі не по днях, а по годинах і який поведе робітничі маси на вулицю, на боротьбу, на барикади.

Коли б така організація була в руках робітників 9 січня, ми не опинилися б у жахливому становищі тих, яких нещадно розстрілюють, а вони безсилі відповісти ударом на удар. Якби робітники були організовані в таку бойову організацію із сотні-двох робітників, озброєних достатньою кількістю бомб і т. ін., хіба ви могли б сказати, у що обернулася б жахлива трагедія 9 січня?

Завдання роботи по озброєнню — озброєння робітників, об'єднаних в бойову організацію.

Наша партія не може ставити своїм завданням озброїти до повстання масу. Хто хоче і може боротися — повинен бути організований у бойові загони.

«Організація!» — відповідає соціал-демократія робітникам усіх країн на їх питання, що робити, щоб завоювати собі визволення від капіталістичної експлуатації.

«Організація!» — відповідає російська соціал-демократія російським робітникам на їх наболіле, вистраждане питання, що ж, що робити, щоб скинути з себе вікові кайдани* кріпосництва і свавілля. Якщо хочете перемогти в останньому бою, що наближається, на життя і на смерть з царським свавіллям і насильством — організуйтеся для цього. Без організації — ви безсилий натовп окремих одиниць. В організації — ви сила, що зможе боротися і перемогти.

Г. Щенський

На документі зліва помітка: 3/IX—1905 р. № 4711.

Далі — Петербург.

Публікується вперше

Друкується за документом,
що зберігається в Центральному
партійному архіві Інституту
марксизму-ленінізму при ЦК КПРС
Ф. 385. Оп. 3Н. Спр. 917. Арк. 1—2.
(далі: ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС).

* Далі закреслено «самого». — *Ред.*

ЗВІТ ПРО РОБОТУ БОЙОВОГО КОМІТЕТУ ПРИ ПЕТЕРБУРЗЬКОМУ КОМІТЕТІ РСДРП ²²

Не пізніше 16 жовтня 1905 р.

З в і т

Завдання, що постало після рішення П[етербурзького] к[омітету] — створити Бойовий к[омітет] і вести роботу по підготовці збройного повстання — це насамперед організувати робочий апарат. Починати роботу знизу, із створення бойових гуртків робітників тепер визнано Б[ойовим] к[омітетом] неможливим при нинішній нестачі робочої сили. Створення таких гуртків у даний час потребувало б діяльності одних і тих же осіб у різних районах і з різними функціями, що, поперше, призвело б до швидкого провалу і, по-друге, не дало б врешті-решт ніяких позитивних результатів. Робота щодо добору бойової організації піде швидко й планомірно лише тоді, коли вона вестиметься в усіх напрямках окремими відповідальними особами. Створення такого робочого апарату і є тепер завданням працюючих у цьому напрямі осіб. Тепер стан справ такий. Організовано вже Бойовий комітет, проте не в повному своєму складі: потрібно підшукати ще трьох відповідальних працівників з тактичної групи. Від військово-техпічної групи до Б[ойового] к[омітету] входить її відповідальний організатор. Група повністю організована і має велику кількість каналів для закупівлі зброї, причому весь час відшукуються нові можливості. Головна перешкода розвитку діяльності щодо озброєння — відсутність коштів.

Військово-революційна група існує самостійно, але для постійного погодження діяльності щодо організації бойових гуртків серед робітників та у військах її відповідальний представник входить до складу Б[ойового] к[омітету].

Роботу по організації військово-розвідувального бюро взяв на себе один товариш з Б[ойового] к[омітету]. Тепер уже створене і розпочало свою роботу ядро військово-

розвідувального бюро. Підшукано також літучого топографа. Зараз уже розшукано плани електропроводів в окремих частинах С. П[етер]б[урга] і розробляється план переривання всіх міських електропроводів. Відшукані або складені плани Петропавлівської фортеці та деяких урядових установ. План діяльності військово-розвідувального бюро на найближчий час виробляється на кінець цього тижня.

Група інструкторів ще не сформована, але вже підшукано кілька чоловік для неї. Найменше зроблено для створення тактичної групи. Тут потрібні люди, що мають досвід в організаторській роботі та конспірації. Приїхав один товариш, що може бути відповідальним організатором вуличного ядра, і днями має приїхати товариш, що може бути організатором широких спеціальних гуртків.

Підшукано 3 районних помічників організатора вуличного ядра; з них один уже розпочав свою роботу.

Потрібні ще такі працівники: 4 районних помічники організатора вуличного ядра, 3 помічники спеціаліста-організатора широких спеціальних гуртків і 3 помічники спеціаліста організатора вузьких спеціальних гуртків.

Виконавче Бюро ЦК обіцяло всіляку підтримку Б[о]йовому] к[омітетові] для добору людей. Необхідна ще більша підтримка всіх членів П[етербурзького] к[омітету].

Для реалізації наданого П[етербурзьким] к[омітетом] права самостійно організувати збирання коштів, проводити заходи і т. ін. для спеціального фонду озброєння при Б[о]йовому] к[омітеті] створена фінансова комісія, яка незабаром почне функціонувати.

Сумніви, що виникли у фінансової комісії П[етербурзького] к[омітету], намічено розв'язати приблизно так: обидві фінансові комісії діють самостійно, всіляко сприяючи й допомагаючи одна одній, а при спільному проведенні заходів вони ділять доход порівну.

Обговорюючи це питання, Б[о]йовий] к[омітет] прийшов до такого висновку:

Б[о]йовий] к[омітет] вважає, що єдино можливим способом забезпечити коштами справу озброєння і взагалі технічної підготовки повстання є надання Б[о]йовому] к[омітетові] права самостійно організувати збирання коштів, проводити заходи і т. д. для спеціального фонду при Б[о]йовому] к[омітеті].

— Підсумовуючи, скажу, що зроблено ще дуже й дуже мало, але разом з тим дуже багато, беручи до уваги новизну цієї роботи і страшенну нестачу сил. І все свідчить про те, що із створенням робочого апарату справа бойової організації піде вперед швидкими кроками.

Ленинський збірник. Т. 5. М.-Л., 1926.
Переклад з російської.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ЗБРОЙНОГО ПОВСТАННЯ

(Доповідь Петербурзькому комітетові РСДРП) *

9 січня загострило революційний рух і поставило руба питання про збройне повстання. III з'їзд РСДРП сформулював впливаючі звідси для російської соціал-демократії революційні завдання. Чергове завдання дня — **підготовка й організація збройного повстання** — так його сформулювала партія на своєму з'їзді. Перед усіма працівниками партії постає тепер в усьому обсязі завдання: реалізувати директиви з'їзду.

Огляньмося ж хоч трохи, що зроблено Петербурзьким комітетом для цього грандіозного завдання підготовки й організації збройного повстання!

Я не скажу, що **зовсім нічого**, але щось у цьому роді. Що саме — чи варто перераховувати? Роздано сотню-дві револьверів (останнім часом). Виділено у розпорядження ЦК п'ять чоловік для закупівлі зброї. Обладнано і передано ЦК центральну майстерню для виробництва бомб (поки ще, між іншим, жодної бомби не виготовлено). — **І все тут!**

У цьому й полягає вся наша діяльність по підготовці й організації збройного повстання! Трохи малувато для такого завдання.

Але найголовніше в тому, що й небагато цього ми робили без всякого плану, як підкаже випадковий збіг обставин. Тому й результатів ніяких не залишилось.

Більше сил і засобів потрібно приділити цьому завданню. Адже у принципі ми всі уже давно визнаємо необхідність цієї роботи. Потрібно, нарешті, практично працювати в цьому напрямі.

І, насамперед, потрібно, щоб наша робота була планомірною, щоб наші сили і кошти не витрачалися іноді

* Див. примітку № 22. — *Ред.*

недоцільно. Треба, щоб був погоджений якийсь один план діяльності. Лише в цьому разі нам не доведеться згодом спохвачуватися про забуте в момент, коли доведеться діяти.

Пропоновані мною міркування можуть, на мою думку, послужити комітетові канвою для обговорення плану нашої діяльності по підготовці й організації повстання.

Я даю лиш загальні схеми. Думаю, що деталі можуть з'ясуватися лише в діяльності.

I. ПИТАННЯ ОЗБРОЄННЯ

Через достатню з'ясованість цього питання я тут опускаю всю частину своєї доповіді. Підкреслю лише, що транспортну групу по озброєнню необхідно відділити від технічної групи по виробництву бомб. Інші питання — про побічні способи доставки зброї, про робітничі гуртки, виробництво бомб і т. ін. — я опускаю, оскільки вони надто детальні і не настільки значні.

II. СТАВЛЕННЯ БОЙОВОГО КОМІТЕТУ ДО ЦК

Усі члени Бойового комітету призначаються ПК і затверджуються ЦК. Бажано, щоб ЦК пропонував ПК кандидатів.

Бойовий комітет перебуває в безпосередніх зносинах з ЦК. Бойовий комітет звітує про свою діяльність не тільки ПК, а й ЦК.

План збройного повстання в СПб., який виробляє Бойовий комітет, розглядає ПК і затверджує ЦК.

Про погодження цього плану з планом загальноросійського повстання і про погодження роботи Бойового комітету з загальнопартійною роботою по підготовці й організації повстання зараз ще не можна говорити, тому що ця загальнопартійна робота ПК вся цілком ще *in Spe**.

Такою в загальних рисах повинна бути, на мою думку, спеціальна організація Петербурзького комітету по підготовці збройного повстання, яка була б разом з тим її організацією на випадок повстання. Питання про організацію повстання, звичайно, вже з самого початку стоїть

* В майбутньому. — *Ред.*

перед нами і пристосувати свою бойову організацію для цього завдання нам неминуче доведеться. Але насамперед нам необхідно підготуватися самим, щоб на час повстання не уподібнитися євангельським заснулим [святим].

Створити організацію по підготовці повстання й широко розвинути її діяльність — це насущне і невідкладне завдання нашої теперішньої революційної роботи. Нічого ховатися за повсякчасні обмовки і посилення на брак сил, на потреби інших сторін нашої діяльності і т. ін., і т. ін.

Життя вимагає від нас діяльної роботи по підготовці збройного повстання. Чим далі, тим більше з'ясовується грізний життєвий ультиматум:

Або соціал-демократія розвине широку роботу по підготовці повстання;

Або соціал-демократія залишиться за бортом життя у стрімкому ході революції.

Наша відповідь може бути лише одна:

Ні від одного з величезних завдань, що покладаються на неї життєвими інтересами пролетаріату, соціал-демократія не може відмовитися і не відмовиться. Пропаганда і агітація, організація всіх сил пролетаріату в його боротьбі, організація фактичної сили робітничого класу для повстання — всі ці грандіозні завдання повинна соціал-демократія надолужити і, напруживши всі свої сили, виконає.

Лише йдучи цим шляхом, російська соціал-демократія виконає своє світове завдання: організувати російський робітничий клас у самостійну робітничу партію і, керуючи його боротьбою, зруйнувати до коріння кріпосницький лад гноблення та свавілля, і в цій революції відстояти життєві інтереси пролетаріату.

Потім необхідно надати Бойовому комітетові фінансову самостійність. Потрібно створити спеціальний фонд на озброєння. Фонд цей повинен бути в розпорядженні Бойового комітету. Він витрачає суми з нього і призначає для нього касира, але разом з тим Бойовий комітет дає Петербурзькому комітетові двотижневий звіт про цей фонд.

Тільки таким шляхом можна буде усунути злочинну [шкідливість], що вкорінилася в організації і виражається в розтрачанні на інші потреби сум, що надходять на озброєння. Необхідно, нарешті, зрозуміти, що організація

зовсім дискредитує себе і втрачає всяку довіру до себе, якщо й надалі діятиме таким же чином.

Фонд озброєння складається: 1) з пожертвувань на озброєння; 2) із спеціальних збирань коштів і заходів, які проводить Бойовий комітет; 3) із збирань коштів з робітників; 4) з % % або відрахувань з каси Комітету.

Відрахування необхідні. Комітет повинен певну частину своїх сум витратити на підготовку і організацію повстання. Витрачати всі кошти на інші потреби, обходячи потреби озброєння, значить плентатися у хвості життя, не виконувати своїх соціал-демократичних обов'язків. У «пропагандистський» період більша частина коштів витрачалася на пропаганду. Потім стала значна частина коштів витрачатися на агітацію. Тепер потребує своєї частини нове завдання — підготовка і організація збройного повстання. Необхідно на нього виділити достатні суми. Комітет повинен давати кошти не «з нагоди», а постійно і регулярно. Якщо розмір не буде визначено, то інертність і запити інших сторін роботи зведуть цей розмір, як тепер, до нуля. Тому **процентні** відрахування. Але оскільки при нагоді кошти, що надходять, все-таки витрачатимуться на інші потреби («при нужді і закону...») *, то необхідно щомісячно організовувати спеціальну позику на потреби озброєння в розмірі 20—25 % бюджету Петербурзького комітету і потім виплачувати цю позику з поточних надходжень ПК. Досвід переконав мене, що всякі такі постанови можуть бути прийняті товаришами «з легкою душею» і з ще більшою безтурботністю будуть порушені вже на завтрашній день. Звичайні потреби і запити, як багнюка, засмоктують Комітет. Єдиний поки що засіб проти такого безтурботного, а, якщо хочете, то й безсоромного ставлення до найсушніших потреб руху, а саме такою зараз є справа підготовки повстання, єдиний засіб — «створити осадний стан». Пропонувапі мною заходи не дозволять Комітетові відбиватися від цього завдання.

Спеціальні збирання коштів можна організувати з допомогою і випуском 1) чеків і 2) марок у 5, 10, 20, 50 коп. і 1 крб. з написом «на озброєння» і печаткою. Марки особливо збільшать збирання коштів серед робітників.

Необхідно надати Бойовому комітетові права самостійно проводити доходні заходи на справу озброєння.

* Далі два слова незрозумілі.— *Ред.*

Нарешті, джерелом доходу для фонду служитимуть суми від **продажу зброї**. Робітники весь час просять продавати браунінг за 8, 10, 12 крб. і за повну ціну. Мало хто з робітників не зможе заплатити хоч би частини ціни за зброю. Я вважаю, що необхідно взяти за правило: **видавати зброю за гроші**. Можна брати половину або навіть третину ціни, але безкоштовно видавати **тільки** зовсім неімущим. **Продаж, а не роздача зброї**. Це матиме величезне виховне значення. Це дасть робітникам поштовх озброюватися. Це збільшить і забезпечить фонд озброєння.

Нарешті, скажу ще: необхідно надати Бойовому комітетові права випускати листки: 1) До солдатів від військово-революційних організацій; 2) До робітників з питань вуличної боротьби; 3) До товариства збирання коштів на озброєння.

Г. Щенський

Публікується вперше

Друкується за документом,
що зберігається в ЦПА ІМЛ
при ЦК КПРС. Ф. 385. Оп. 6Н.
Спр. 20029. Арк. 1—3.

КООПЕРАТИВНИЙ З'ЇЗД І РОБІТНИЧІ КООПЕРАТИВИ ²³

Після відкриття I Всеросійського з'їзду кооперативних установ московські буржуазні газети писали, як при всій строкатості складу з'їзду, всі його члени «дружно взялися за роботу, натхнені єдиним поривом спільного прагнення до блага» etc.* Такі ж промови лунали не раз і на самому з'їзді з уст солодкоспівців «чистого кооператизму» пп. Зельгеймів, Гібнерів, Тотоміанців, Войдехівських et tutti quanti **. Постараємось заглянути під це покривало однотайності і розглянути внутрішню боротьбу, що розгорілася на з'їзді між представниками різних соціальних груп. Це необхідно зробити тим більше, що вся буржуазна преса — і загальна, і спеціально-кооперативна, — старанно затушовувала і замовчувала суперечності, що виявилися на з'їзді. Тим часом, розкрити досвід кооперативного з'їзду безумовно необхідно в інтересах нашого молодого робітничого кооперативного руху та в інтересах більш успішного впливу на нього з боку соціал-демократії.

Насамперед слід визнати, що незважаючи на те, що про з'їзд в партійних колах знали і говорили про нього ще задовго до його скликання, соціал-демократія зустріла цей з'їзд досить невідготовленою. Лише основні питання кооперативного організаційного будівництва були предметом певної дискусії в партії, лише загальний погляд на значення кооперативного руху, роль і характер кооперативів та їх ставлення до інших організацій робітничого класу достатньо були висвітлені й засвоєні партією. Щодо інших таких же важливих питань кооперативного руху, як, наприклад, питання про кооперативне законо-

* І так далі.— *Ред.*

** Та подібних до них.— *Ред.*

давство, про кооперативне об'єднання, про кооперацію на селі, про продуктивну кооперацію та багато інших — для їх висвітлення партія встигла зробити дуже небагато. В Москві відбулася попередня нарада товаришів, які працюють у кооперативах, спільно з працівниками професійної і політичної організації. Збори ці, відзначимо, прийшли до усвідомлення необхідності окремого об'єднання кооперативів робітників поряд із загальнокооперативним об'єднанням. Для соціал-демократичної фракції нарада визнала небажаним внесення окремих законопроектів про свободу діяльності кооперативів раніше від внесення загальних законопроектів про збори та спілки і принципово визнала бажаним внесення до Державної думи запиту про адміністративні перешкоди діяльності кооперативів.

Петербурзька передз'їздівська кооперативна нарада через поліцейські умови не відбулася, і лише у професійній кооперативній комісії Петербурзького комітету були обговорені способи взаємодіяльності кооперативів у пропаганді й культурно-освітній роботі. Щодо всіх цих думок партія ще не прийняла рішення, а з інших питань не починалося ще навіть і обговорення. Вироблення класової лінії з цих питань належало здійснити на самому з'їзді самої з'їздівської соціал-демократичної фракції.

На з'їзді вперше зустрілися один з одним соціал-демократи, які працюють у кооперативному русі. І вже з перших засідань соціал-демократичної фракції з'їзду з'ясувалося, що, при всій молодості нашого робітничого кооперативного руху, соціал-демократія досить багато попрацювала в ньому і посіла належне їй місце ідейного і практичного керівника. Більшість представників наших молодих робітничих демократичних кооперативів були соціал-демократами, всі інші представники цих кооперативів цілком були на з'їзді за соціал-демократів. Були соціал-демократи й серед представників старих фабрично-заводських і навіть залізничних споживчих товариств. Із загальної кількості 521 делегата (на з'їзді було 642 чоловіка, з них 121 не делегати), соціал-демократів було більше 45 чоловік. На першій нараді соціал-демократичних організацій було 17 делегатів і кілька дорадчих осіб; на другій нараді — вже 43 делегати, при кількох дорадчих. Було кілька чоловік, про яких стало лише під кінець з'їзду відомо, що вони соціал-демократи.

Щодо розуміння ролі, значення і завдань кооперативів та їх ставлення до інших організацій незгод між соціал-демократами не було — тут всі об'єдналися на резолюції ЦК і відомому листі кооперативної комісії ЦК. Але гострі дебати викликало питання про розподіл прибутків, так що спочатку за цим питанням остаточно затушувалися всі інші питання, і справа ледве не дійшла до розколу фракції ще до відкриття з'їзду. На першій нараді (16 чоловік) було прийняте рішення про необхідність видачі премії на забирання і навіть вирішено було голосувати на з'їзді проти постанови ЦК *. Але ця нарада була ще дуже нечисленна, і друге засідання з 43 чоловік після пристрасних дебатів визнало необхідним переобговорити це питання і, скасувавши попереднє рішення про надання права кожному соціал-демократові голосувати і виступати, як він хоче, під свою особисту відповідальність перед партією, визнало таку резолюцію, запропоновану одним більшовиком: «Вислухавши резолюцію ЦК і беручи її до відома, нарада соціал-демократів, членів кооперативного з'їзду, ухвалює визнати необхідним створення соціал-демократичної фракції кооперативного з'їзду і організувати її засідання з усіх питань з'їзду; разом з тим визнає необхідним проводити з усіх найважливіших питань порядку денного з'їзду наради всіх робітників — членів з'їзду, попередньо обговорюючи ці питання на фракційних засіданнях». Резолюція ця була прийнята переважно більшістю голосів (понад $\frac{2}{3}$); за неї голосували не тільки більшовики і позафракційні, а й деякі меншовики. Ті, хто голосував проти, висували, між іншим, необхідність лише нарад «робітничої групи». Було обрано бюро фракції, що мало скликати збори і координувати діяльність соціал-демократів.

Ця нарада відбулася вже після першого спільного засідання з'їзду і виборів президії, кандидатів до якої з соціал-демократів ми не намічали зовсім, як і до президій секцій. (Втім, слід зазначити, що організаційний комітет сам увів до свого списку кандидатів деяких представників нових кооперативів). З'їзд розділився на секції, і со-

* Як відомо, резолюція ЦК про кооперативи, що визнає небажаною видачу премії на забирання, була прийнята ним одностайно. Лише через певний час меншовики почали вести агітацію проти цієї постанови. Безголовці тотоміанцівського типу, зрозуміло, були з самого початку за видачу премій, а деякі навіть за видачу помірною дивіденду на пай.— *Примітка автора.*

ціал-демократи зосередились у секції споживчих товариств. Утім, були соціал-демократи й серед делегатів продуктивних товариств.

У секції вже на першому засіданні проявилася і даляся взнаки соціальна різнорідність складу з'їзду. На спільному засіданні п. Тотоміанц зробив доповідь про міжнародний кооперативний рух, причому в його зображенні кооперація є засобом мирного перетворення суспільства.

Дрібнобуржуазний соціалізм, піднесення кооперативізму до ролі найважливішого із суспільних рухів («...інтереси робітника як споживача», — підкреслював у своїй промові п. Тотоміанц), затушовування і спотворення точки зору класової боротьби, зведення у принцип політичної нейтральності кооперативів, — така суть промови цього суб'єкта, що постійно прикривався марксистською і соціал-демократичною личиною. Все це глибоко обурило робітників, і вони зажадали обговорення доповіді п. Тотоміанця і подібної доповіді Поссе про роль і завдання кооперативного руху. Питання про значення, роль і завдання кооперативного руху було поставлене першим на порядок денний з'їзду, і вимога робітників була цілком законною і ґрунтовною. Однак і на спільних зборах, і на засіданні секції президія в особі голови п. Гібнера, колишнього військового прокурора, октябриста за переконаннями, рішуче виступила проти обговорення цих питань. Не було допущено також обговорення питання про правовий стан споживчих товариств у Росії, про що доповідач секції п. Зельгейм старанно промовчав у доповіді про стаповище кооперації в Росії. Пани «чисті кооператори» в особі Гібнера і т. п. були чудовими поліцейськими на з'їзді, особисто знімаючи пропозиції, проти яких «можливо» поліція не допускає обговорення питань, з яких може бути висловлена небажана для адміністрації думка, прагнучи обрізати все, що виходило за межі маленького буржуазного демократизму і дрібнобуржуазного соціалізму. Пани «чисті кооператори» старалися довести з'їзд до кінця, наперед примірюючись до поліцейських можливостей. На жаль, поліцейський вовк не пощадив й покірливого теляти... Та про це далі.

Героїчно-поліцейськими стараннями кооперативного прокурора з'їзд був поставлений на «діловий ґрунт». Пішли дрібні практичні питання, в обговоренні яких всі брали старанну участь. Але вже на першому практичному

питанні про кредитування членів наштовхнулися на питання про кредитування членів безробітних, що відразу розкрило класові фізіономії членів і рішуче розбило секцію на дві сторони, що ведуть пристрасну боротьбу.

Доповідач Зельгейм пропонує визнати безумовно небажаним продаж споживчим товариствам товарів у кредит і створення при товаристві з доходів окремого фонду взаємодопомоги на випадок хвороби, безробіття і т. ін. Представник петербурзького товариства «Труженик», робітник В. В. Малиновський вносить резолюцію (цитую по пам'яті): «Надалі до створення фондів взаємодопомоги, товариства відпускають товари в кредит робітникам у разі страйків і локаутів». Прийняття цієї резолюції означало б, що кооперативи в боротьбі робітників і капіталістів займають позицію, яка певною мірою сприяє робітникам. Точніше, роль кооперативу нагадувала б роль загону революційного Червоного хреста, бійці якого воюють із співчуття і з почуття гуманності роблять перев'язки під градом ворожих куль. Від кредитування під час страйку кооператив може загинути. Так кричали на з'їзді буржуа. Але ж і лікар під час бою може загинути від кулі, роблячи перев'язку, однак він же виконує свій обов'язок.

Висунута була ще одна резолюція представником харківського товариства «Труд» А. А. Куциним: «Надалі до створення фондів взаємодопомоги споживчі товариства, в разі безробіття, відпускають товар своїм безробітним членам у кредит, в розмірі, не більшому від їхнього паю». Голова не допускає поновлення дебатів. Балотується резолюція Куцина і приймається більшістю — близько десятка голосів (селяни голосують «за»). Буржуа з обуренням вимагають перебалотування, проте результати виходять ті ж. Але при голосуванні резолюції Малиновського частина селян переходить на бік представників міських кооперативів, і резолюція провалюється більшістю — близько 5 голосів. Тоді внесена була нова резолюція представників петербурзького «Трудового Союзу», п. Єрмолаєвим: «Секція визнає бажаним, щоб споживчі товариства, які продають товари у кредит, припиняли цей кредит робітникам у разі страйків і локаутів, що набирають характеру суспільного лиха». Осуджуючи дії фабричних «споживалок», що припиняють кредит робітникам, як тільки вони застрайкують, резолюція ця вимагала від кооперативів, щоб вони у боротьбі праці й капіталу до-

тримувалися б, принаймні, хоч би нейтральності. Але й ця резолюція тією ж більшістю відкидається.

Повинен зазначити, що група міських (буржуазних) кооперативів подала рішучий протест проти прийняття резолюції Куцина й добилася його обговорення і перебалотування, однак безуспішно.

Ці голосування потрібно особливо відзначити. Резолюція Куцина пройшла винятково завдяки демократичному настрою селян. Але своїм голосуванням резолюції Малиновського з'їзд відкрито заявив, що він у своїй більшості міщан, чиновників і частини селян *відмовляється сприяти класовій боротьбі пролетаріату. Більше того, дальшим голосуванням резолюції Ермолаєва з'їзд відмовився бути нейтральним у питаннях боротьби праці і капіталу й стати на бік капіталу проти робітничого класу.*

Друге таке ж характерне зіткнення теж відбулося під час обговорення питань про розподіл прибутків. Величезною більшістю тут була визнана бажаною видача помірного («не більше звичайного % на капітал») дивіденда на пай, так само, як і видача премії на забирання. Прибуток споживчого товариства було визнано не прибутком, а «збереженням» членів. Усі пропозиції визнати бажаність відрахувань кооперативом певних сум на потреби професійного руху голова навіть не допустив до балотування, незважаючи на енергійні протести робітників. Переважною більшістю (меншовики голосували проти) відкинуто пропозицію визнати бажаним, щоб кооперативи використовували свої прибутки на розширення кооперативних установ, на створення фондів взаємодопомоги, на освітні справи, на потреби професійного руху і т. д. При цьому на сцену знову вийшов п. Тотоміанц *. У своїй бундючній промові він вергав громи й блискавки, лайку і майже чи не прокляття на цих неуків, які нічого не тямлять у кооперації і створюють безглузді схеми, здійснення яких загубило б кооперації. Принципи кооперації, за Тотоміанцем, єдино правильні — це старі Рочдейльські принципи (в тому числі й правило — продаж товарів за

* Для характеристики цього суб'єкта наведу ще одне місце з його доповіді на загальних зборах. Розписуючи благодійну діяльність Лорія, що пожертвував мільйони на спорудження Народного дому «Humanitaria», п. соціал-демократ Тотоміанц з пафосом вигукне: «Цей Лорія — єврей, але своїм благородним вчинком він спокутував гріхи своїх співвітчизників!» — *Примітка автора.*

готівку, а не в кредит). Але разом з тим п. Тотоміанц «...приєднується до пропозиції, зробленій його товаришами про необхідність відрахувань на професійний рух».

Але п. Тотоміанц зустрів неочікувану відсіч. Один за другим робітники — і більшовики, і меншовики, і всі фракційні, і навіть безпартійні різко відмежувалися від Тотоміанця і відмовилися від якої б то не було солідарності з ним. «Пап Тотоміанц назвав нас своїми товаришами», — заявив, наприклад, Малиновський під оплески всієї робітничої групи, — «повинні заявити, що ми його своїм товаришем не вважаємо».

Та весь цей інцидент важливий не тільки тим, що вся соціал-демократична група і навіть вся робітнича група відкрито викинула із свого середовища п. Тотоміанця і позбавила його тепер права скрізь і повсюдно по-узурпаторськи виступати представником російського робітничого кооперативного руху*. Значно важливіше відзначити той факт, що в цьому інциденті пролетарський інстинкт змусив стати на точку зору резолюції ЦК всіх робітників від меншовиків аж до безпартійних. Якщо раніше у спорах з більшовиками меншовики говорили, що ліквідація видачі премій на забирання була б шкідливою для кооперативного руху, усуваючи спонукання для не-свідомих робітників вступати до кооперативу і тим знищуючи масовий характер руху, на з'їзді вони вказали, як самі говорять, іншу сторону явища. Рочдейльські принципи не достатні, заявили вони; життя висуває нові завдання кооперативів: одним з таких нових принципів кооперації є не розпорощування прибутків кооперативу, а кооперування їх, використання їх цілком для загальнокорисної мети. «Ми не висуваємо зараз же цього завдання для безпосереднього здійснення, тому що наш рух для цього ще не достатньо розвинувся, і це було б для нього тепер згубно (цим, як думають меншовики, вони відрізняються від більшовиків), — але ми знаємо, що надалі саме життя неминує поставити наші кооперативи перед цим завданням».

* Усі збори при цьому різко поділилися на дві половини: кожна вихватка Тотоміанця зустрічалася шиканням і свистом робітників і оплесками буржуазної частини зборів; промови робітників, навпаки, переривалися таким же шиканням і свистом буржуа і супроводжувалися оплесками робітників. — *Примітка автора.*

«В добрий час!» — скажемо ми завжди меншовикам, коли вони в чомусь відмежовуються від опортуністів, хай лише сказавши «а», говорять і «б».

Усі виступи соціал-демократів з цих питань були зовсім не підготовлені й не організовані. З третього чи четвертого засідання секції вдалося провести її поділ на підсекції: 1) міських кооперативів (міщанство, чиновники і т. д.); 2) сільських і 3) робітничих. У робітничій підсекції брали участь представники нових кооперативів робітників, прикажчицьких, сюди ж примкнули делегати старих фабрично-заводських товариств, що досить твердо на рещті стали на ґрунт демократизму: це були здебільшого середні заводські службовці, дехто навіть робітники. Делегати залізничних товариств, переважно великі залізничні «ділки», трималися окремо від робітничої підсекції, голосували весь час з буржуазною підсекцією і під кінець з'їзду створили свою корпоративну групу.

Щоб показати співвідношення сил на з'їзді, наведу розподіл делегатів:

I. Міські споживчі товариства	94 делегати
Військові економічні товариства	1 делегат
Конфесійні споживчі товариства	1 —»—
<hr/>	
У міській підсекції	96 делегатів
II. Підсекції сільських споживчих товариств	59 делегатів
III. Фабрично-заводські споживчі товариства	62 делегати
Інші споживчі товариства з робітниками і прикажчицьким складом	55 делегатів
<hr/>	
У робітничій підсекції	117* делегатів
IV. Залізнична підсекція	23 делегати
A. Разом у секції споживчих товариств	295 делегатів
B. Секція продуктивних товариств	82 делегати
C. Секція дрібного кредиту:	
Кредитні товариства	171 делегат
Ощадно-позичкові товариства	61 —»—
<hr/>	
Разом	232 делегати
D. Секція сільськогосподарських товариств	72 делегати
E. Організаційний Комітет (7), Московська спілка (10) і особи, запрошені Організаційним Комітетом (104)	102 —»—
<hr/>	
Разом членів з'їзду	624 делегати

* Співвідношення груп під час голосування було дещо інше: дані цифри вказують кількість делегатів і з вирішальним, і з дорадчим голосами. А під час голосування кожне товариство має

Створення підсекцій усередині секцій споживчих товариств відразу наклало свій відбиток на їх засідання, і зробило очевидним для кожного члена соціальний і класовий характер кожної пропозиції, що вносилися. Замість виступів окремих осіб, що спиралися на очікуване співчуття розсіяних одиниць, на з'їзді почалася відкрита і неприхована боротьба класових груп. І мав рацію щодо цього, по-своєму, один з делегатів буржуазного товариства: «Поділ на підсекції практично дуже корисний, але принципово він надзвичайно дуже шкідливий, вносячи класовий поділ в єдиний кооперативний рух». І, дійсно, з усіх питань, що обговорювалися, відбувся яскравий поділ: міські буржуазні товариства боролися з робітничою групою, оспорожуючи кожну її пропозицію, висуваючи свої контрпропозиції. На з'їзді можна було бачити, як далеко вперед просунулась класова свідомість нашої російської буржуазії і як навчилася вона у пролетаріату проводити свою класову лінію в будь-якому виниклому питанні. Не буду наводити всіх «дрібних» питань, хоча й вони мають дуже важливе значення в кооперативному русі: про норми обмеження паїв, про ради нагляду і т. ін., що стали ареною зіткнень течій. Підкреслю лише, що селянська, сільська підсекція весь час хиталася між робітничою і буржуазною підсекцією, віддаючи перевагу то одній, то іншій. Загалом і в цілому вона йшла за ідейними представниками дрібнобуржуазного кооператизму: Зельгеймом, Тотоміанцем, Войцехівським і т. д. Наприклад, селяни голосували разом з робітниками (і частиною городян) за необхідність обмеження кількості паїв в одних руках проти представників міських товариств комерційного типу. Але ті ж селяни разом з городянами провели досить високу норму цього обмеження. В результаті цього (чому сприяли й поліцейські старання п. Гібнера) рішення секції пройшли саме по лінії дрібнобуржуазного кооператизму, що представлений «чистим кооператистом» п. Зельгеймом. Демократичність побудови кооперативу — оскільки це не порушує принципу комерційної вигоди і оскільки це не робить кооператив органом боротьби широких неїмущих мас, — ось те, що дала робота споживчої (пай-головнішої) секції з'їзду. В результаті з'їзду стара комер-

лише один вирішальний голос, незалежно від кількості його делегатів. Підрахунку вирішальних голосів по секціях, на жаль, не було зроблено.— *Примітка автора.*

ційна секція переодяглася в демократичне вбрання, практики кооперативного натиску знайшли собі теоретиків, «прибуток» став «заощадженням», замість доходів як мету тепер висувають «суспільне благо», «інтереси споживачів» і навіть, з дозволу сказати, «соціалізм». Російська кооперація на з'їзді причепурилася комірцем і галстуком, набрала коректних дрібнобуржуазних форм. У цьому суть з'їзду. Демократична (у певних межах), навіть з «соціалістичним» (а La Totomianц) духом кооперація малоїмущих — ось прапор з'їзду. Але не кооперація неїмущих. З'їзд відкинув послідовно проведений демократизм з широкую участю всієї маси членів в управлінні справами кооперативу (відкинувши комітети нагляду) з практичних міркувань. З'їзд відмовився визнати необхідність тісного єднання кооперативів з професійними організаціями пролетаріату, відмовився стати на бік праці в її боротьбі з капіталом (резолуція Малиновського) і, навпаки, відмовився від осудження підтримки «споживалками» капіталістів в їх боротьбі з робітничим класом (голосування резолюції Ермолаєва). Тільки відстоювати свою точку зору і протестувати проти рішень буржуазної більшості з'їзду залишалось соціал-демократам і керованій ними робітничій групі. Але цей протест потонував у загальному гомоні невдоволення, викликаному поліцейськими заборонами.

Та перш ніж перейти до цієї сторони кооперативної спопеї, мушу охарактеризувати докладніше «робітничу групу». Було б помилково представляти її такою, що нагадує, скажімо, «Робітничу групу» І Думи, або навіть «робітничу групу» з'їзду діячів народної освіти. Досить різнорідна щодо складу — робітники, інтелігенти, прикажчики, заводські й фабричні службовці, складаючись з елементів, що стояли на найрізніших ступенях культурного і класового розвитку, — група ця була сильна саме наявністю в ній соціал-демократичної групи. Невиразний класовий інстинкт штовхав усіх робітників до відокремлення в робітничу групу, і змушував їх іти за представниками класової точки зору — соціал-демократами. Але цього класового інстинкту було недостатньо, щоб провести лінію пролетарського демократизму в більш складних питаннях, і не раз можна було бути свідком сумної картини, як робітнича група, що майже одногосно прийшла до якого-небудь рішення на своєму попередньому засіданні, на засіданні секції, після промов Зельгеймів

та Гібнерів, розколювалась під час голосування. Іноді робітнича підсекція разів зо три змінювала своє підсекційне рішення, приймала постанову, під час перерви засідання секції скликала нову нараду, знову переглядала питання, а, врешті-решт, під час голосування в секції кожний усе-таки чинив по-своєму. Промовець, якого виставляла підсекція, іноді (так було, наприклад, з одним меншовиком) замість оспорування пропозиції доповідача, приєднувався до них, іноді навіть «забував» виконати доручення підсекції і внести її пропозицію (наприклад, про те, щоб при обчисленні часу внесення паю не враховувати хворобу, безробіття, страйків і т. д.). І т. д., і т. д. У хорошому становищі опинилася б соціал-демократія на з'їзді, якби прислухалася до порад тих меншовиків, які, на другій фракційній нараді, пропонували обмежитися однією «робітничою групою!» Втім, багато хто з меншовиків на ділі так і зробив, не відвідуючи наступні фракційні наради.

Про діяльність інших секцій з'їзду, зважаючи на спеціальний їх інтерес, я не говоритиму. Відзначу лише, що в секції дрібного кредиту точилася не дуже, між іншим, глибока боротьба сільської буржуазії, об'єднаної, переважно, в кредитні товариства, і середньої та дрібної буржуазії, міської, що об'єднується переважно в товариства ощадно-позичкові. В секції продуктивних товариств точилася гостра боротьба двох течій: з одного боку стояли народники, культурники (а La Левицький) і с-ри-максималісти, що відстоювали принципи «артільності» в усіх галузях господарства і надавали кооперації значення знаряддя докорінної зміни всього суспільства. Проти них виступали соціал-демократи і с-ри-мінімалісти, що оспороювали цей погляд і висловлювалися за визнання цілковитої некорисності та непотрібності організації продуктивних товариств у галузі індустрії. Згадаю ще, що в цій секції дебютували нові робітничі організації — артілі безробітних — каталів та ін.

Генеральна боротьба щодо всіх прийнятих секціями пропозицій повинна була розгорітися на загальному з'їздивському засіданні. Та воно так і не відбулося. Відбулося лише одне «об'єднане засідання всіх секцій» у питанні про об'єднання кооперативів на селі, на якому петербурзький робітник С. В. Малишев чудово висловив точку зору робітників на неможливість об'єднання кооперативів з різним соціальним складом. Цю ж думку розвинув деле-

гат з прибалтійського краю Я. А. Аппін, який навів яскраві приклади боротьби буржуазних кредитних товариств проти робітничих споживчих товариств і продуктивних товариств.

Як я згадував, президія не допустила до обговорення питання про правове становище російської кооперації. Але це питання далось взяти на з'їзді мало не з першого ж дня з'їзду. Щоб бути стислим, обмежуся звичайним перерахуванням того, що поступово було заборонено на з'їзді:

1. Заборонені були будь-які промови, «що схиляються до внесення духу класової боротьби», «будь-які промови в дусі соціалістичних партій».

2. Пропозиції і промови, що прагнуть зв'язати споживчі товариства з професійними спілками (хоч одне з питань дозволеного порядку денного свідчить про відносини між споживчими товариствами і професійними спілками).

3. Заборонено зовсім торкатися професійних спілок.

4. Обговорювати питання про допомогу під час страйків і локаутів.

5. Порушувати питання про святкування Першого травня (таке рішення ухвалила комісія щодо службовців у споживчих товариствах).

6. Заборонені засідання комісії про становище кооперативних службовців.

7. Заборонені засідання комісії про пропаганду кооперативних ідей.

8. Заборонені засідання підсекції робітничих кооперативів.

9. Заборонені засідання підсекції залізничних кооперативів.

10. Заборонено в секції споживчих товариств торкатися питання про їх потоварне та яке-небудь інше об'єднання.

11. Заборонено обговорювати питання про кооперативну пропаганду і кооперативну пресу.

12. Заборонено обговорювати питання про становище службовців.

13. Заборонено порушувати питання про створення Всеросійської обласної спілки кооперативних установ.

14. Заборонено порушувати питання про періодичні кооперативні з'їзди.

15. Заборонено проводити будь-які вибори.

Наскільки пам'ятаю, це весь перелік заборон, в тій послідовності, в якій їх проводили. У «...цих рамках ви можете продовжувати з'їзд»,— заявив представник поліції. Для зміцнення цієї заборонної преси було розпорядження градоначальника пристава, що був на з'їзді: «В разі порушення з'їздом цих розпоряджень»:

1. негайно закрити з'їзд.

2. На місці заарештувати всіх, хто виступав з соціалістичними промовами і пропозиціями».

Заборона обговорювати питання про об'єднання, про періодичні з'їзди, про вибори бюро з'їздів змусило навіть пп. гібнерів кинути свою тактику пристосування до поліції. У вигляді протесту Організаційний комітет ухвалив закрити з'їзд, не обговорюючи ще не заборонених питань: прийняті в секціях рішення, в тому числі й щодо «заборонених» питань, були прийняті загальними зборами без обговорення і навіть без оголошення. Доповіді про з'їзд потім були заборонені в усіх містах: у Москві, Харкові, Нижньому Новгороді та інших.

Висновків щодо рішень з'їзду не робитиму, крім одного, що підказує вся історія з'їзду: в такій політичній атмосфері робітничий кооперативний рух розвиватися не може.

Г. Є.

Пролетарій. № 33. 23 липня 1908 р.
Переклад з російської.

ДО МАЙБУТНЬОГО З'ЇЗДУ ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКИХ ЛІКАРІВ

Лист з Москви

На 1—7 квітня поточного року Московське товариство фабричних лікарів скликає I Всеросійський з'їзд фабричних лікарів і представників фабрично-заводської промисловості²⁴. Оскільки в загальній періодичній пресі програма з'їзду, здається, опублікована не була, дозволю собі тут стисло викласти її: 1) протихолерні заходи; 2) санітарний стан робітничих жител; 3) робочий день, дитяча, жіноча праця; 4) травматичні ушкодження (експертиза, закон 1903 р., огляд робітників); 5) методи промислового санітарного дослідження; 6) страхування робітників; 7) промислова медична допомога і санітарний нагляд; 8) інспекція праці з точки зору промислового законодавства та охорона життя й здоров'я робітників; 9) санітарне забезпечення робіт; 10) вивезення відходів виробництва; 11) забезпечення робітників їжею; 12) фізичний розвиток і стан здоров'я робітників різних професій. Захворюваність і смертність серед них; 13) алкоголізм і заразні хвороби серед робітників та боротьба з ними; 14) промисловий медичний перепис. Його правове положення і захист його професійних інтересів; 15) виховні та освітні установи для робітників та їх сімей; допоміжні установи для робітників. Притулки для невиліковно хворих і престарілих.

Ця програма зачіпає надзвичайно важливі сфери життя робітничого класу, і необхідно вже тепер поставити питання про те, як повинні поставитися до з'їзду наші робітничі організації. Надто насущних інтересів робітників торкатиметься з'їзд і досить актуальні, що висунулися на перший план, питання (про страхування, про робітничий день, про жіночу і дитячу працю й т. д.) на ньому обговорюватимуться, щоб робітничий клас міг залишити цей з'їзд без своєї уваги і представництва. Необхідне широке обговорення всієї програми з'їзду на робітничих

зборах, у професійних спілках, у професійній пресі. Необхідно, щоб наші професійні спілки дістали на з'їзді якомога повніше представництво, і так само необхідно, щоб ця участь робітників на з'їзді була організована, щоб на з'їзді знайшла вияв думка найбільш зацікавлених у цих питаннях робітничих мас. І також корисною була б участь у роботі з'їзду й нашої думської фракції. Це дало б їй багатий матеріал для майбутньої боротьби у Державній думі з питань законопроектів про страхування та ін., і разом з тим, дало б їй можливість спілкуватися з представниками робітничих організацій саме при обговоренні цих злободенних для робітників питань. На участі в з'їзді членів нашої думської фракції треба особливо наполягати. Фракція вже припустилася великої помилки, не взявши участі у з'їздах, що цікавили робітників: освітньому, кооперативному та жіночому, і було б зовсім згубно, коли б у нас узвичаїлась така відмова від такого засобу спілкування з робітничими масами, який, правда, має обмежене значення.

Ми не можемо, звичайно, обманюватися щодо результатів, які може дати з'їзд. Склад фабрично-заводського медичного персоналу, що визначається свавіллям підприємців і перебуває у винятковій залежності від капіталістів, не дає можливості існувати жодним ілюзіям щодо цього. Найменший слуга капіталу, що грає майже завжди недвозначно-зрадницьку роль щодо робітників у всіх їхніх зіткненнях з капіталістами, у кращому разі безсилий що-небудь зробити при сучасній приватно-правовій організації фабричної медицини; фабрично-заводський лікар ні в якому разі не може бути визнаний для теперішнього часу виконавцем «особливої суспільної функції лікування робітників», про що базікають буржуазні демократи,— у нас в Росії більшою мірою, ніж де.

Суспільна організація промислової медичної допомоги і санітарного нагляду взамін теперішньої її цілковитої залежності від капіталу — це повинно стати першою вимогою робітників на з'їзді, вихідним пунктом їх критики всієї сьогоденської постановки фабрично-заводської медицини. Не лікування робітників у земських і міських лікарнях за рахунок підприємців, як це пропонують деякі проекти підприємців, а передача оплачуваного підприємцями інституту фабрично-заводської медицини з-під усякого безпосереднього відання і контролю капіталістів у відання й під контроль місцевих демократичних самовря-

дувань з участю в цьому контролі й віданні представників безпосередньо зацікавлених робітників.

З усіх інших питань програми з'їзду доведеться, звичайно, розвинути всебічну критику нинішнього стану справ, критику внесених до Державної думи і запропонованих урядом законопроектів, не відступаючи ні на йоту від вимог нашої програми-мінімум, і саме її виставляючи нашою бойовою платформою на з'їзді. Можна сподіватися, що на з'їзді проти цієї програми буде запекла боротьба з боку буржуазної більшості з'їзду. І завдання соціал-демократів — учасників з'їзду — викрити тих, хто намагається говорити «від імені робітників» і «в ім'я їх» — буржуазних «друзів робітників», провести на з'їзді чіткі лінії розмежування, твердо і ясно висловити вимоги російського робітничого класу, виражені з цих питань в економічній частині нашої програми-мінімум, і цим відмежуватися від опортуністичних соціал-демократів, що реформаторствують «стосовно до Столипіна». І разом з тим відмежуватися від усякого соціал-реформаторства різким констатуванням цілковитої недостатності якої б то не було постановки медичної допомоги для «виправлення» згубних для життя і здоров'я робітничих умов капіталістичного ладу. Критика сучасного стану медичної допомоги робітникам, пов'язування його із створеним у країні співвідношенням сил, боротьба проти урядових та буржуазних законопроектів, боротьба з соціал-реформаторством різного калібру, енергійне відстоювання нашої робітничої програми-мінімум у зв'язку із загальною соціалістичною критикою капіталістичного ладу — такі, загалом, головні завдання соціал-демократів на майбутньому з'їзді. Не деталізую своїх положень і не розглядаю окремих питань програми з'їзду, бо цим своїм листом добиваюся саме лише поставити ці питання перед робітниками, залучити до їх широкого обговорення й до представництва на з'їзді якомога ширших мас робітників.

Дуже скромну за розмірами легальну можливість, що, мабуть, випаде, необхідно використати для соціал-демократичної пропаганди та агітації. У справу цю повинна втрутитися наша партійна організація і не допускати до цього наших ревізіоністів, які, вислужуючись перед лібералами, почнуть потім дорікати робітникам і робітницям за «мітинговість», злочинне і «вузьке» бажання «відмежуватися» від лібералів, як це роблять тепер деякі пани після жіночого з'їзду.

Питання це обговорювалося у виконкомі Московського комітету партії. Вирішено порушити це питання і обговорювати програму з'їзду в соціал-демократичних осередках професійних спілок, у самих професійних спілках, у Центральному бюро і т. д. Ухвалено створити Організаційну комісію для підготовки до з'їзду і для організації соціал-демократів на з'їзді та їх виступів. Ухвалено повідомити про ці рішення ЦК, ПК і редакції ЦО та «Пролетарія». Загальна лінія підготовчої роботи прийнята в основному та ж, що намічена в цьому листі.

Г. Є.

Социал-демократ. № 3.
9 березня 1909 р.
Переклад з російської.

**ВИСТУПИ НА НАРАДІ
РОЗШИРЕНОЇ РЕДАКЦІЇ «ПРОЛЕТАРІЯ»²⁵
ПРИ ОБГОВОРЕННІ ПИТАННЯ
ПРО ЗАВДАННЯ БІЛЬШОВИКІВ
ЩОДО ДУМСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13 червня 1909 р.

Я не думаю, щоб зносили з місцевими організаціями думських депутатів мали шкідливу сторону. Не треба забувати, що чутки про робітничий з'їзд серед ліквідаторів мають лише дискусійний характер. Вони не говорять про заміну нелегальної організації легальною, а просто не визнають нелегальних організацій. Робітничий з'їзд має лише академічне значення*. Можливо, нам самим доведеться агітувати за з'їзд легальних організацій для їх зв'язку. В певному розумінні депутатські відвідування можуть мати сенс допомоги ліквідаторам, але це ми повинні надати цим відвідуванням того сенсу, якого ми хочемо. Треба, щоб ця робота велася партійним шляхом, щоб ці відвідування не відбувалися шляхом нелегальним. Чим більше буде відвідувань з боку депутатів усяких легальних установ, тим це буде корисніше, але коректив залежить від нас, а не від депутатів. Згоден з Леніним про необхідність листків²⁶. Адже ми недавно негативно ставилися до пропагандистських гуртків, яким тепер надаємо великого значення, те ж саме і з листками на гектографі. Чи не переживає Томський того, що він переживав у 1907 р.? Адже тепер робітники зголодніли за літературою. Необхідно, якщо немає газети, інсценувати вплив партії на фракцію впливами, що виходили б назовні і впливали б на масу. Як це зробити? Для цього потрібні різні шляхи. Нелегальна організація впливає на думську роботу через масу. В цьому думка т. Леніна, бо щодо цього ми досі обмежувались безпосередніми зносинами. Що ж до форм впливу, то не можна обмежуватися однією нелегальною, і ми не повинні відмовлятися від форм ле-

* Спочатку було: «академічний характер». — *Примітка протоколів наради розширеної редакції «Пролетарія».*

гальних. Повинні брати участь у з'їздах, зборах, у легальній пресі. Не треба випускати пресу із своїх рук. Ми повинні використовувати не одне знаряддя, а всі. Можливо, доведеться взятися за з'їзд легальних організацій, за організацію газети та ін.

* * *

Приєднуюсь до резолюції Григорія * і Леніна і думаю, що її можна було б прийняти за основу²⁷. Мені здається, що протиставлення думської діяльності позадумській не зжито. Але не треба розуміти це так, як одзвісти, які не враховують ** різниці між сучасною думською діяльністю і думською діяльністю в період революції. Але там, де встановився міцний парламентський режим, там теж не ті відносини між думською і позадумською діяльністю, ніж у нас тепер в Росії. У питанні про те, як зробити революційною діяльність думської фракції, ми відстали на 2 роки. Те, що треба було зробити 2 роки тому, ми робимо лише тепер: роботу збирання матеріалу для створення атмосфери, що співчуває фракції; приведення мас у рух на ґрунті конфліктів, що відбуваються в Думі, і приведення мас у рух на ґрунті конфліктів позадумських, які ще не проходили через Думу.

Ми не тільки питання Думи проводимо поза Думою, а й навпаки. Якщо ми не зробимо цього, — ми знову запізнимось років на два. Необхідно приводити в рух робітничі маси на ґрунті дрібних конфліктів і приводити їх в рух також і за допомогою легальних організацій. Це треба вже тепер поставити нашим завданням. Треба намітити питання про позадумську діяльність. Нам потрібна резолюція не лише для того, щоб закінчити дебати; але ж тут не вся фракція. Треба це питання поставити перед усією фракцією через пресу. Треба питання поставити в усьому обсязі, бо більшовицька фракція ніколи не затушовувала своїх поглядів.

Протоколи совещания
расширенной редакции «Пролетария».
Июнь 1909 г. Л., 1934.
Переклад з російської.

* Г. Є Зілов'єв. — *Ред.*

** Спочатку було: «протиставляють». — *Примітка протоколів наради розширеної редакції «Пролетария».*

ХАЗЯЇ І СТРАХОВІ ЗБОРИ РОБІТНИКІВ

Читаєш кореспонденції з різних місць про збори робітників, на яких обговорювався статут, і мимоволі дивуєшся. «Хазяїн заборонив читання доповіді товариша», «представник хазяїна не дав обговорювати цього питання, погрожуючи закриттям зборів», «голосування резолюції не допустив представник заводської адміністрації» і т. д. і т. ін. Звідки це? Звідки взялися у хазяїв ці нові й несподівані права наглядати за робітничими зборами і спрямовувати їх хід?

В тяжких умовах проходить робітнича страхова кампанія. Вибори «лімі», «сліпі», «скорострільні» і т. д. Робітники з великими труднощами добиваються заводських зборів. І звичайно збори ці, якщо й дозволяються поліцією, то лише за умови, що «відповідальним за дотримання порядку буде власник підприємства». Саме на цій підставі і присвоює собі власник підприємства абсолютно не належне йому право нагляду за робітничими зборами. А іноді на зборах бувають одночасно і представник поліції, і представник хазяїна. І тоді дебати та рішення зборів повинні проходити крізь подвійне сито цього нагляду.

Розглянемо становище, що склалося. Власник приватно-капіталістичного підприємства — це приватна особа в державі, яка не має ніякої «публічної», суспільно-державної влади, не має ніяких «публічно-правових» (суспільно-державних) повноважень. А нагляд за зборами — за законом, і за правовим представленням — справа державна, належить до галузі «публічного» права, суспільно-державного, і може бути покладений тільки на таку особу, яка за законом призначена державою спеціально для цього.

Наглядаючи за робітничими зборами, щоб на них не вчинилося чогось незаконного, не порушувався громад-

ський порядок, фабрикант виконує роль державного чиновника, якому таке право присвоєне законом. Фабрикант на якийсь час нібито виступає на робітничих зборах як представник державної влади; самозвано і при потуранні поліції він при цьому захоплює собі частку державної влади щодо робітників.

За кріпосного права поміщики мали і за законом «публічні» права на палежні їм «кріпосні душі». Вони мали навіть право «суду і розправи» над ними. «Тридцять тисяч поміщиків — це тридцять тисяч справників».

Змінився господарський устрій в Росії. Новий, економічно сильний клас висунувся — клас капіталістів. І знову, як за кріпосного права, економічно-пануючий клас намагається привласнити собі частку публічної, державної влади над «підвладним» йому робітничим населенням і використати цю привласнену частку державної влади у своїх вузько-класових інтересах. Цього разу привласнює собі незаконно і протизаконно, хоч би й з дозволу окремих поліцейських.

Живе почуття усвідомлення свого класового достоїнства робітничого класу обурюється цим. Звичайнісіньке розуміння досягнутих прав не може з цим миритися. Неможливо, немислимо допускати цю грубу експропріацію публічної влади на користь приватних капіталістів. Капіталіст щодо робітника така ж приватна людина, як і робітник щодо капіталіста. Ніяких прав публічного характеру щодо робітників хазяїн не має і не може мати.

Н. Аснік

Вопросы страхования. 1914. № 1.
Переклад з російської.

ЦІЛКОМ ЗА РАХУНОК ПІДПРИЄМЦІВ

На протигагу вузьким, що не відповідають життєвим запитам і спрямовані проти робітників, страховим положенням 23 червня 1912 р.²⁸ робітники висувають свої основні страхові вимоги: страхування всіх робітників і службовців; страхування в усіх випадках непрацевдатності і безробітності; страхування, що відшкодовує повний заробіток робітника; страхування, що забезпечує членів сімейств робітників; страхування з повним самовряддуванням страхованих; страхування без яких-небудь приплат з боку робітників.

Усі ці 6 основних пунктів робітничої страхової програми стали надбанням широких робітничих мас, обговорюються і відстоюються всіма передовими робітниками. З'ясування їх і зміцнення у свідомості мас є одним з найнасушніших чергових завдань робітничого руху. Бо у свідомості кожного з нас — насамперед віра в можливість досягнення поставлених завдань.

Страхування без усяких приплат з боку робітників. Ця вимога ясна і зрозуміла кожному робітникові. Довгі роки працює пролетар і створює додаткову вартість. Його працею живе весь обширний світ мистецтва і науки, розкоші і комфорту, забав і розваг, усі «верхні тридцять тисяч». У робочу машину перетворює робітника капіталістичний лад. І якщо ця робоча машина псується, хворіє, старіє, калічиться, — її, як і всяку іншу машину, повинні чистити і ремонтувати, лікувати і доглядати за рахунок тих, хто користувався її працею. З нас не повинні брати приплат на страхування, не тільки тому, що мізерну, якої ледве вистачає на прожиття, заробітну плату залишає нам сучасний господарський порядок, а насамперед тому, що праця робітників створює достатньо цінностей, які окупають всіляке страхування. Ми не дотримуємося точки зору:

«Наше» і «чуже» і не говоримо: «Страхування за чужий рахунок». Ні, всякі подачки противні їй не потрібні нам. Але, з цілковитим усвідомленням своєї ролі в суспільстві, робітник говорить: «З тих цінностей, які створює робітничий клас, повинна виділятися цьому класові не тільки заробітна плата, а й необхідні суми для соціального страхування».

Не за рахунок робітників страхування — це ясно і зрозуміло кожному робітникові, хоч би яким неуком і затурканим його не вважали. Ні великих, ні малих приплат не повинен робітник вносити на страхування — ні два, ні одного процента. І робітники не раз висловлювали цю вимогу: «Без яких-небудь приплат з боку робітників!».

Та досить часто вживається й інше формулювання: «За рахунок підприємств і держави». Під словами «за рахунок держави» слід тут розуміти, що витрати на страхування беруться з окремого державного податку на доходи і спадщину.

Проте зазначене формулювання може повести до неправильного тлумачення, що держава робить витрати на страхування із загального бюджету, який створюється у величезній своїй частині за рахунок робітників. Таким чином виходить ліберальне тлумачення робітничої страхової вимоги.

Ліберали і соціал-реформатори говорять, що витрати на видачу допомоги і пенсій страхованим повинні бути розподілені між підприємцями і державою. Проти такого розуміння висловився передовий авангард робітничого класу ще у 1903 р. Проти такого розуміння боролися всі свідомі робітники з самого початку страхової робітничої кампанії, в 1907, 1908 і 1909 рр. Нагадаємо лише слова делегата Петербурзької спілки металістів на I Всеросійському з'їзді фабрично-заводських лікарів у 1908 р., нині члена Російської соціал-демократичної робітничої фракції Державної думи, Р. В. Малиновського, який заявив тоді у своїй доповіді про страхування робітників: «Ці витрати повинні лягати на тих, хто дістає вигоди від користування робочою силою, тобто на підприємців і державу. Але покласти на державу ці витрати при діючій нині податковій системі означало б звалити всі витрати на плечі тих самих робітників і селян. Це було б кричущою несправедливістю».

Для капіталістів ліберальне розуміння і ліберальне формулювання цієї вимоги не тільки прийнятне, а й бажане. Воно дало б їм можливість частину витрат для страхування перекласти на державу, а значить, і на плечі самих же робітників. Але робітничий клас не може визнати відповідним для своїх інтересів таке страхування, при якому на робітників звалюється частина витрат. Не має значення, в якому б вигляді: чи у вигляді прямих внесків, чи у прихованому вигляді прямих і непрямих податків, які стягує держава з робітників.

Робітникам державне страхування необхідне — не в тому розумінні, щоб держава брала на себе частину витрат на саме страхування. А лише в тому розумінні, щоб страхування було здійснене через державу, законодавчо.

Тому ні до чого неточності і невизначеності. У відповідь на ліберальні тлумачення і перекручення вимог робітничої страхової програми необхідно сказати ясно і чітко:

«Цілком за рахунок підприємців, за рахунок окремого податку на доходи і спадщину».

Н. Аснік

Вопросы страхования. 1914. № 2.
Переклад з російської.

ПРО ВИБОРИ ДО СТРАХОВОЇ РАДИ

Цілий рік, навіть більше, діяла Страхова рада, вища страхова установа для всієї Росії, без представників робітників. У законі ясно й чітко вказано, що до складу ради входять представники перших восьми кас для хворих м. Петербурга. Це положення було без довгих міркувань усунуто й роз'яснено. Страхова рада мирно і дружно діяла в тісному складі чиновників і представників хазяїв. І навіть останнім часом після виборів, що не відбулися 29 грудня, і в очікуванні призначення нових виборів робітників, представник виніс два нові важливі роз'яснення: про пільговий місяць і про заборону культурно-просвітньої діяльності каси для хворих. Лише тепер можуть робітники покласти край хитромудрим світським роз'ясненням.

Віч-на-віч з представниками об'єднаного капіталу зустрінуться на ґрунті страхування представники робітничого класу. Питання, що визначають весь страховий рух, розв'язуватиме рада. Природним об'єднувальним центром усіх працівників кас для хворих стануть представники робітників, яких обирають.

Це робітниче представництво має деякі спільні риси з робітничим представництвом Державної думи. Звичайно, хоч які важливі питання, з яких їм доведеться вести боротьбу в раді, коло їхньої діяльності у багато разів вужче, ніж у депутатів Державної думи. Але в цьому — відмінність; схожість у тому, що в обох випадках ми маємо справу з представництвом усього робітничого класу, яке повинно буде висловлювати думку і захищати інтереси всього робітничого класу, перед яким стоять також представники не окремих груп, а об'єднаного класу капіталістів. Безсумнівно і виразне протиставлення двох класів, протилежність

класових програм у всеросійському масштабі — всі ті ознаки, які визначають, коли приватні зіткнення окремих груп набирають широкого характеру політичної боротьби класів.

Які жалюгідні через це «безглузді мріяння» деяких осіб, що думають про «практичну роботу» в страхових присутствіях і страховій раді! І можна тільки радіти, що ці пани так само рідко тепер бувають серед робітників, як білі ворони.

Як же організувати робітниче представництво у вищих страхових установах? Чим керуватися при його обранні? Які вказівки ми повинні дати своїм представникам? Що вони повинні мати на увазі у своїй діяльності? Кого потрібно обирати? Ці питання повинні постати в усьому обсязі перед усіма робітниками. Закрита тепер «Новая рабочая газета» пропонувала перед виборами, що не відбулися 29 грудня, не виставляти зовсім робітничої страхової програми в її цілому в наказі робітничим представникам. Але цю пропозицію можна пояснити лише безпринципністю редакції страхового відділу цієї газети. Або — що ще гірше — її бажанням не розкривати свою страхову програму повністю перед робітниками в ході виборної кампанії.

Поставимо питання прямо: чи треба вказувати робітничим представникам, чим повинні вони керуватися у своїй діяльності в раді? Чи повинні робітничі представники в усіх своїх виступах на раді мати на увазі всю сукупність виставлених робітниками страхових вимог? Якщо мова йтиме про який-небудь пункт статуту, чи повинні будуть робітничі представники мати на увазі всю сукупність вимог робітничого статуту, щоб погодити з ними всі свої виступи, за який би пункт статуту не йшла боротьба?

У нашій газеті передруковано грудневий проект наказу робітничим представникам у Страховій раді (до нього внесено зміни, відповідно до рішень організованих робітників). Цей Наказ перераховує всі основні вимоги, які виставляють робітники при виробленні і переробленні статуту. Якщо рада знову і в сотий раз роз'яснить закон і почне виносити резолюції з питань, які робітники вважають за такі, що належать цілком самим класам, — а цього можна сподіватися, — і якщо, чого також можна сподіватися, робітничій меншості ради не вдасться завадити в цьому хазяйсько-чиновницькій більшості,

як щодо цього порадять ліквідатори — давати в наказі керівні вказівки робітничим представникам щодо цього чи ні? Чим їм керуватися? Чи вони короткозоро рекомендують щодо цього не давати ніяких вказівок, рекомендують нічого не передбачати наперед, а віддати все волі майбутнього?

Прямо запитуємо: хто «допускає втручання присутствія у сферу питань, які мають вирішувати загальні збори?». Чи той, хто, заздалегідь передбачаючи спроби втручання присутствія і ради у сферу цих питань, дає директиву боротися за самостійність кас і дає вказівку, що саме необхідно відстоювати по кожному з цих питань? Чи, навпаки, здає свою позицію наперед і без бою той, хто не хоче заздалегідь готуватися до бою, хто радить не давати представникам у наказі ніяких вказівок, що їм слід буде відстоювати!

Чим же повинні керуватися при цьому представники робітників у раді і присутствіях, на думку ліквідаторів? Очевидно, «загальним духом» поправок.

Та в тому то й справа, що «загальний дух» поправок, які пропонують ліквідатори, такий, що дає можливість їм виставляти поправки, неприйнятні для робітників.

У тому то й справа, що поправки, які пропонували ліквідатори, такі, що необхідно проти них висловлюватися і боротися.

Таким чином, ліквідатори хочуть провести поправки до статуту вишком: спочатку, мовляв, оберемо представників в установи, не сперечаючись і не обговорюючи всіх сторін наказу, а потім, коли будуть обрані прихильники й цієї течії, вони вже постараються розгорнути повністю список вимог і поправок, які пропонують ліквідатори. Хитромудрий план, що ясно характеризує безпринципність і мнимий «практицизм» цих панів.

І ще сміють заявляти при цьому, нібито суперечка в тому, чи «доцільно» допускати втручання присутствія у сферу питань припинених рішень загальних зборів.

Кого ж обирати в присутствіє і раду?

Просто товаришів, ділових і обізнаних з питаннями страхування? Чи товаришів ділових, що знають страхову справу і зобов'язалися б відстоювати саме ті страхові вимоги, всі ті поправки до статуту, які заявлені й підтримуються робітничим класом?

Якщо ми хочемо, щоб представники кас для хворих у страхових установах були справді представниками ро-

бітничого класу, необхідно, щоб вони виражали погляди робітничого класу, відстоювали заявлені ними вимоги, керувалися прийнятим наказом.

Не можна справу поставити так, щоб обрані представники потім самі домовилися з усіх цих питань. Це необхідно зробити завчасно, а не на полі бою, коли робітничі представники стануть віч-на-віч з представниками об'єднаного капіталу і державної влади.

Необхідне єдине робітниче представництво у страхових установах, одностайне з усіх основних питань, цільне своєю одностайністю та однодумністю.

Не окремих осіб треба обирати, а цілий список керуваних наказом у своїй майбутній діяльності товаришів, які змогли б працювати як група, дружно і одностайно.

Завдання робітників на наступних виборах: єдиний наказ, що виражає думки й волю більшості робітників у Петербурзі, та цільне і єдине щодо відстоювання ними вимог робітниче представництво у страхових установах.

Н. Аснік

Путь правды. № 19.
22 лютого 1914 р.
Переклад з російської.

РОБІТНИЧЕ СТРАХОВЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО І ЗАВДАННЯ ОБ'ЄДНАННЯ

Виборами в СПб. губернське страхове присутствіє закінчилися петербурзькі вибори вищих страхових установ. Тепер робітники вже організували 3 робітничі страхові групи. І необхідність єднання цих груп диктується самим життям.

Ґрунт для цього необхідного єднання підготовлено вже на виборах представників. Усі 3 робітничі страхові групи одержали від уповноважених кас для хворих один і той же наказ відстоювати послідовно марксистську лінію у страхуванні. Повна робітнича страхова програма, неурізани страхові лозунги, послідовно пролетарська тактика робітничих представників у вищих страхових установах і поза ними, спрямування всієї діяльності до спільної мети всього робітничого руху і постійне погоджування всіх виступів з керівними вказівками марксистського цілого,— ці зобов'язання покладені уповноваженими кас для хворих на всіх своїх страхових представників.

І цим була створена можливість успішної і плодотворної спільної діяльності робітничих груп страхової ради та обох петербурзьких страхових присутствій.

Спільна робота значно полегшить здійснення поставлених перед ними завдань. На першому плані серед цих завдань, природно, стоїть завдання об'єднання.

Страхове представництво для робітничого класу — це, насамперед, центр, що об'єднує розпорошену діяльність окремих кас для хворих. Закон 23 червня 1912 р.* і практика російської дійсності дали підприємцям широку можливість діяти об'єднано і організовано захищати хазяйські інтереси. Навпаки, робітникам ставляться всілякі перешкоди і забороняються навіть звичайні наради пред-

* Див. примітку № 28.— *Ред.*

ставників десятка кас для хворих з окремих питань, як це було, наприклад, з нарадою про медичну допомогу в касі для хворих при СПб. металічному заводі.

Щодо цього багато чого можуть і повинні зробити робітничі страхові групи.

Потреба в об'єднанні велика і насущна. Непочате поле об'єднувальної організаційної роботи перед робітничими страховими представниками. Насамперед треба налагодити і зміцнити зв'язки центрального робітничого страхового представництва з провінційними присутственими робітничими страховими групами. З півтори сотні губернських страхових присутствій робітничі представники обрані досі лише в деякі. Потрібно тепер зв'язатися з усіма ними, допомогти провінційним представникам організуватися і налагодити свою діяльність. Необхідно, щоб з однакових питань робітничі страхові представники виступали з однаковими пропозиціями і заявами в усіх присутствіях. Необхідна енергійна підтримка виступів провінційних представників робітничою страховою групою страхової ради і, навпаки, підготовка виступів робітничої страхової групи відповідними заявами і виступами місцевих страхових груп. Організація зносин і спільної діяльності всіх робітничих страхових представництв — таке одне з найважливіших наступних завдань.

У цьому загальному завданні об'єднання діяльності страхових представників необхідно окремо поставити завдання зв'язку робітничих страхових груп страхової ради і присутствій з представниками робітників і службовців у так званих «місцевих комітетах у справах страхування покалічених» на залізницях. Залізничні робітники і службовці поставлені в особливе становище законом. Їх страхування лише на випадок каліцтва визначається особливим законом 28 червня 1912 р. Але єдність завдань усіх робітників у страхуванні повинна привести і залізничних робітничих страхових виборних шукати тісного і дійового організаційного зв'язку з усім робітничим страховим представництвом.

Таку ж увагу потрібно приділити і другій стороні — організації зносин і зв'язку робітничого страхового представництва з усіма касами для хворих. Багато сил, часу і коштів забере вже перший спосіб спілкування — листування. Про кожний випадок порушення прав робітників у касах для хворих хазяями чи чиновниками

повинні каси для хворих і, насамперед, їх виборці правлінці повідомляти робітничій страховій групі страхової ради. Всі статuti, протоколи, постанови, звіти та інші матеріали повинні бути надіслані робітничій страховій групі, про всі дії кас для хворих слід їй повідомляти; необхідна повна і ґрунтовна її обізнаність з усім страховим життям. Поради, довідки та керівні вказівки робітники-страховики повинні одержувати від свого об'єднувального і керівного центру, проти кожного факту порушення робітничих інтересів робітничі страхові представники підноситимуть свій голос.

Але для цього не досить інформації з письмових повідомлень. Потрібен буде і особистий об'їзд місцевих кас для хворих страховими представниками, і проведення парад представників кас для хворих з окремих чергових питань. Важка і складна для робітничої групи ради і петербурзької та інших губернських груп робота ця значною мірою полегшується для столиці, де організаційне об'єднання кас для хворих навколо столичної страхової групи все-таки ближче і здійснимо.

Розробці складніших і важчих питань поточної діяльності кас для хворих також мають сприяти страхові представники. Особливу допомогу можуть надати робітничі страхові групи касам для укладення різних угод між ними і для необхідного їх об'єднання в загальноміські та загальнорайонні каси.

Організаційною роботою по скликанню Всеросійського та окружних робітничих страхових з'їздів уся ця підготовча необхідна діяльність завершиться. Робітничий клас повинен мати таке ж право на об'єднання, яке вже надано і підприємцям. З цього положення і виходитимуть робітничі страхові представники, вироблюючи правила скликання з'їздів і добиваючись скликання з'їзду представників кас для хворих.

Нарешті, важливе об'єднувальне значення матиме і вся поточна діяльність робітничих страхових представників, особливо робітничої страхової групи страхової ради. Виступи робітничої страхової групи з найважливіших питань страхового руху, природно, привернуть увагу, співчуття і підтримку всіх робітників-страховиків, ставитимуть їх знову й знову перед питаннями більш загального характеру.

Особливе значення має вироблений за найближчою участю робітничої страхової групи «проект закону про

соціальне страхування робітників і службовців», що по-
слідовно виражає всі вимоги робітничої страхової про-
грами. Приділивши стільки сил і часу виробленню цього
законопроекту, редакція «Вопросов страхования»²⁹ з
найближчого номера зобов'язується дати докладне
з'ясування і обговорення цього загального законопро-
екту щодо страхування робітників.

Уся ця наступна об'єднана робота страхових пред-
ставників потребуватиме сил, часу і коштів. Але орга-
нізаційне об'єднання кас для хворих є основна потреба,
яку вже усвідомлюють наші страхові працівники. І для
виконання цієї необхідної роботи енергійно працювати-
муть і робітничі страхові представники, і каси для хво-
рих, які вони представляють.

Н. Аснік

Вопросы страхования. 1914. № 16.
Переклад з російської

КЛАСОВИЙ ХАРАКТЕР ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Опублікований в № 14—15 «Вопросов страхования» проект закону про соціальне страхування робітників і службовців виражає ті основні положення робітничої страхової програми, які заявили вже російські робітники в сотнях резолюцій своїх страхових зборів. Передовий загін робітничого класу сприйняв і відстоює в житті свою робітничу страхову програму. Необхідна, все-таки, посилена робота щодо з'ясування завдань соціального страхування, щоб найвідсталіші верстви робітничого класу свідомо ставилися до цієї програми і підтримували її. Законопроект про соціальне страхування робітників і службовців висуває перед всіма робітниками ряд серйозних питань, яким необхідно дати якомога повніше висвітлення. Про одне з таких питань нам уже довелося говорити в № 2 (12) «Вопросов страхования» у статті «Цілком за рахунок підприємців»*, в якій з'ясовується необхідність покласти всі витрати на соціальне страхування робітників цілком на той клас, який користується створюваною робітниками суспільною додатковою вартістю. Так само важливе й актуальне і питання про коло страхованих, які повинні бути охоплені робітничим законопроектом про соціальне страхування.

Страхуванням повинні бути забезпечені всі робітники без розрізнення статі і віку, національності і віросповідання, раси чи підданства. Страхуванню повинні підлягати робітники всіх галузей виробництва, всі робітники промислові, торгові, сільськогосподарські, транспортні і т. д. на великих, середніх і дрібних підприємствах, не має значення, кому б вони не належали: чи приватним особам, чи суспільним установам, чи державі. Всі робіт-

* Див. це видання. С. 63.— *Ред.*

ники, весь пролетаріат — таким повинно бути коло страхованих.

Але в якому відношенні повинно стояти соціальне страхування до інших класів населення. Чи повинні до кола страхованих за робітничим законопроектом входити і непролетарі, особи, також нужденні, але такі, що належать до іншого суспільного класу?

Можливі два типи соціального страхування. У Швеції, наприклад, страхування на випадок старості охоплює всі верстви населення, не тільки робітників і службовців, а й землеробів, і самостійних ремісників, і торговців, і т. д. Усі, хто має річний дохід нижчий від певної суми, підлягає страхуванню і одержує пенсію при досягненні певного віку.

Організація страхування при цьому можлива різна. Об'єднання страхованих здійснюється через професійні спілки та інші робітничі організації. Але це об'єднання охоплює лише робітників і близькі до них суспільні верстви. А дрібні виробники, ремісники, торговці і т. ін., роз'єднані самим своїм господарським становищем, внаслідок жорстокої економічної конкуренції між собою, не створюючи своїх широких класових організацій, підлягають соціальному страхуванню окремими особами або невеликими групами. Для здійснення страхування за цим типом вдаються до державного механізму. Внески стягуються і допомога видається через державні установи, общинні ради і т. д.

Організація соціального страхування виходить не однакова, охоплює осіб з різним класовим становищем, які прагнуть до різних, навіть протилежних, суспільних ідеалів. Робітники розчипяються в загальній масі страхованих. Така організація страхування не може стати організацією робітничого руху, що спрямовує свою діяльність до спільної кінцевої мети всього робітничого класу. Вона перетворюється в одну із складових частин державного механізму капіталістичного ладу.

Можливий інший тип організації соціального страхування. Це — об'єднання суспільних елементів, однорідних за своїм класовим становищем. Окремі риси цього типу проявляються, наприклад, у будові кас для хворих у Німеччині та Росії. Але для повного здійснення робітничих прагнень у страхуванні необхідно усунути всі прояви впливу на ці організації підприємців і держави. Це

завдання і виконав законопроект, запропонований РСДРП фракцією для обговорення всім російським робітникам.

Незалежна і самоврядна суто класова страхова організація пролетаріату, як класу — таке об'єднання, намічене законопроектом. І цей тип організації визначається самим характером поставленої робітничим класом вимоги соціального страхування.

У своїй боротьбі за страхування робітничий клас виходить не просто з абстрактних міркувань «суспільної справедливості», а з економічного факту свого становища на виробництві і в суспільстві. Робітничий клас звертається не до почуття справедливості і співчуття імущих класів, а до привласнюваної ними додаткової вартості, яку створює робітничий клас.

З додаткової вартості, створюваної працею робітників, робітничому класові повинна виділятися не тільки заробітна плата, а й достатнє страхове забезпечення на випадок непрацездатності і безробітності. Усі витрати на соціальне страхування за робітничим законопроектом падають на суспільну додаткову вартість. І тільки ті, хто бере участь у її створенні, можуть, звичайно, і бути забезпечені цим соціальним страхуванням. Було б дивно, якби, наприклад, самостійний ремісник або заможний селянин, що експлуатує найману працю і привласнює собі частину додаткової вартості, був ще застрахований за рахунок додаткової вартості всього робітничого класу.

Класове джерело доходів на страхування, класовий склад кола страхованих, класовий пролетарський характер організації соціального страхування — такі завдання робітничого класу й намічені законопроектом.

Але, не сплутуючи робітників з іншими класами, що займають інше економічне становище, робітничий законопроект передбачає той перехідний стан, в якому перебуває в Росії сільськогосподарське населення. Кріпосницькі пережитки, що повністю збереглися у багатьох місцевостях Росії і лише поступово усуваються господарським розвитком, досить часто надають явищам і забарвлення, яке абсолютно не відповідає економічній дійсності. Відроблювана оренда землі є лише прихованою формою наймових відносин: такі ж відносини й при оренді половинній, а також і в багатьох інших випадках кабальних зобов'язань. Майнове становище багатьох «селян» у дуже багатьох випадках лише приховує їх справжній пролетарський стан. Цей прихований проле-

таріат, як і суто сільський пролетаріат, повинен входити в загальнопролетарську страхову організацію. І ст. 1 законопроекту зараховує всіх таких осіб до страхованих. Самостійні сільськогосподарські виробники, заможні селяни, землеробська середня і дрібна буржуазія, в тому числі й так зване трудове селянство, залишаються, звичайно, поза рамками класового пролетарського об'єднання.

Для робітничого класу соціальне страхування лише одна з вимог на шляху до економічного визволення. Ідеалом дрібного власника є, з одного боку, зберегти за собою свою власність на знаряддя виробництва, з другого боку, за допомогою страхування усунути для себе тяжкі наслідки капіталістичної конкуренції, усунути загрозу переходу в лави найманого пролетаріату, куди дрібного власника штовхає неминучий економічний розвиток.

Для пролетаря соціальне страхування — засіб для дальшого руху, для остаточної зміни економічних порядків. Для дрібного власника соціальне страхування, навпаки, — засіб зміцнити і зберегти його існуюче економічне становище. Прагнення прямо протилежні, непов'язані, несумісні.

Робітничий клас виставляє свої страхові вимоги і хоче будувати свою незалежну класову страхову організацію, що об'єднує всіх робітників і службовців, весь пролетаріат.

Н. Аснік

Вопросы страхования. 1914. № 17.
Переклад з російської.

ВІДЕНСЬКИЙ КОНГРЕС І РОБІТНИЧІ СТРАХОВИКИ ³⁰

Порядок дня Міжнародного конгресу у Відні нині є предметом обговорення широких робітничих кіл. Навіть буржуазна преса повинна була визнати, що участь у Віденському конгресі російських робітничих організацій є справою не невеликих гуртків, а всієї маси пролетарів. Звернення до Міжнародного бюро організованих представників робітничого страхового руху показує, що вибори на конгрес, який має відбутися 8 серпня, проводяться і нашими робітничими страховими організаціями, столичними і провінційними. Це цілком пояснюється тим, що за статутами міжнародних конгресів, у них беруть участь не тільки політичні організації робітників. Так само в конгресах можуть брати участь «усі робітничі організації, які хоч і не беруть безпосередньої участі в політичному русі, але стоять на ґрунті класової боротьби і визнають необхідність політичної діяльності (отже, і законодавчої, і парламентської)». Такими організаціями є і більшість наших кас для хворих, що в ході робітничого страхового руху стали масовими класовими організаціями робітників.

Віденський конгрес привертає увагу всіх робітників-страховиків і своїм порядком денним. Цей порядок денний був наведений у запрошенні від Міжнародного бюро, надрукованому в № 21 (31) «Вопросов страхования»:

1. Безробіття.
2. Дороговизна.
3. Імперіалізм і арбітраж.
4. Алкоголізм.
5. Становище в'язнів у Росії.

Простий перелік питань цього порядку денного показує, що в правильній пролетарськи-класовій відповіді на них заінтересовані всі наші робітничі страхові органі-

зації. Всі ці питання мають для робітників-страховиків істотне значення і як для всіх пролетарів, і саме як для діячів робітничого руху страхового.

Питання про безробіття насамперед привертає до себе увагу і обговорення всіх робітників-страховиків. Боротьба з цим неминучим корінним злом капіталістичного ладу і боротьба за допомогою страхування з його наслідками становить завдання всіх робітничих організацій. У ній прямо й безпосередньо заінтересовані і каси для хворих. Уже невеликий піврічний і річний досвід наших кас для хворих показує, що часто до третини загальної кількості учасників каси за рік переходять до «тих учасників, що вибули», тобто вони на більш-менш тривалий час викидаються в лави безробітних. Третина всіх робітників щороку стають безробітними!.. Цей факт змушує всі наші каси для хворих як до своєї кровної справи поставитися до обговорення питання про безробіття, що має відбутися на Віденському конгресі.

Міжнародний конгрес не може, звичайно, обмежити свого обговорення лише одним з видів безробіття. В усьому обсязі стоятиме перед конгресом це питання. І тому робітники-страховики не можуть у своєму обговоренні цього питання перед конгресом обмежуватися звичайним посиленням на робітничу страхову програму. Необхідно більш чітко з'ясувати, в якому відношенні перебуває робітнича вимога страхування безробіття до окремих видів безробіття.

Безробіття може мати різне походження, і різні види його мають не однакове суспільне та економічне значення. Насамперед, робітникам доводиться стикатися з безробіттям, що викликається постійно діючим «законом капіталістичного перенаселення», тобто із звичайним безробіттям, завдяки якому в кожній галузі виробництва завжди є фактично певний кадр безробітних. Необхідність і здійснимість страхування цього виду безробіття, як і безробіття при кризах та економічній депресії (заминка), не може викликати сумнівів та незгод у робітничих лавах. Менше з'ясоване і більше розбіжностей у думках може викликати питання про відношення страхування до безробіття, що викликається безпосередньо відношеннями класової боротьби. Тут знову-таки різне суспільне значення має безробіття, що створюється локаутами, і безробіття, викликане страйками, оборонними, з одного боку, і наступальними — з іншого. Віден-

ському конгресові належить обговорити, в якому відношенні повинна стояти робітнича вимога страхування безробіття до всіх цих видів і родів безробіття.

Питання про **дороговизну** життя є другим на порядку денному конгресу. Маючи величезне та істотне значення в усьому житті робітників, дороговизна для робітничих страхових організацій ставить питання про справжнє значення допомоги, яку вони надають. Каса для хворих допомагає хворим, породіллям та покаліченим грішми. І дороговизна визначає: краще чи гірше харчується на ці гроші хворий учасник, раніше чи пізніше одужає він, куди насправді йдуть кошти каси: хворому робітникові чи в бездонну пащу дедалі зростаючої дороговизни.

Також спільно з усім робітничим класом визначають робітники-страховики своє ставлення і до **імперіалізму**, що забирає у всіх робітничих організацій, у тому числі й у страхових, щороку сотні тисяч молодих і бадьорих сил.

Питання про **алкоголізм** стояло, мабуть, перед кожною з наших кас для хворих. Робітники-страховики відкинули пропозицію позбавити допомоги алкоголіків, що означало б лише перекласти на цих пещасних відповідальність за суспільне лихо, що зумовлене капіталістичним ладом. І в боротьбі з алкоголізмом, як соціальним явищем, робітничі страховики заінтересовані прямо й безпосередньо.

Чи знайдеться хоч хто-небудь, хто б подумав твердити, нібито п'яте питання порядку денного конгресу **про становище в'язнів у Росії** не стосується робітників-страховиків? На жаль, сотні жертв робітничого страхового руху переконливо доводять неправильність такого припущення.

Всі питання порядку денного конгресу, як і всі взагалі питання робітничого руху в цілому, найтісніше зачіпають сферу діяльності наших робітничих страхових організацій.

Та було б великою помилкою, якби робітники-страховики виходили тільки з того, що питання конгресу стосуються їх сфери роботи і боротьби. Робітничий страховий рух — частина всього пролетарського руху. Немає й не може бути такого питання життя й боротьби робітничого класу, яке було б «стороннім» для робітників-страховиків. Представники робітничих страхових організацій не можуть стати на цю вузьку і неприпустиму точку зору. В Міжнародному робітничому конгресі представ-

ники робітничих страхових організацій братимуть участь не тільки як страховики, а й як учасники всього робітничого руху. Дотримуючись прямих вказівок страхових наказів, робітники-страховики і на конгресі будуть «в усій своїй діяльності керуватися спільною метою всього робітничого руху».

Н. Аснік

Вопросы страхования. 1914. № 27.
Переклад з російської.

**ВИСТУП НА ВСЕРОСІЙСЬКІЙ (БЕРЕЗНЕВІЙ)
НАРАДІ ПАРТІЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ ³¹
НА ДОПОВІДЬ Й. В. СТАЛІНА
«ПРО СТАВЛЕННЯ ДО ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ»**

29 березня 1917 р.

Що розуміють під словом підтримка? Оскільки я чув, усі говорять, що Тимчасовий уряд вживає ті чи інші революційні заходи під тиском революційного пролетаріату. Але це підтримка не уряду, а тих заходів, яких ми самі вимагали і які він проводить. А питання про підтримку має, очевидно, інший смисл: це не підтримка заходів, а декларація перед закордоном і Росією довір'я йому. Такого довір'я ми йому виявити не можемо. Уряд не закріплює, а затримує хід революції. Наприклад, узяти хоча б зміну старої влади. Уряд її змістив, але половинчасто, щоб затримати дальший розвиток революції. Він передав владу міському самоврядуванню і головам земських управ, передовірив владу на революції, а тим елементам, що мобілізувалися для контрреволюції. У питанні про війну він підготував собі вилазку; у питанні про землю — він його не розв'язав, а заявляє, що готує заходи для розв'язання земельного питання. З огляду на це, ми підтримувати заходи, які проводить уряд в інтересах революції, будемо, але декларувати йому довір'я не будемо*.

Протоколи Всеросійської (березневої)
пароди партійних працівників.
27 березня — 2 квітня 1917 року.—
Вопросы истории КПСС. 1962. № 5.
Переклад з російської.

* У протокольному запису Г. І. Бокія — «Не можна декларувати ні довір'я, ні підтримки». (*Див. примітку № 32*).

**ВИСТУП НА VI З'ЇЗДІ РСДРП (б) ³³
ПРИ ОБГОВОРЕННІ ПИТАННЯ
ПРО ЯВКУ В. І. ЛЕНІНА НА СУД**

27 липня 1917 р.

У резолюції, запропонованій т. Сталіним, була відома умова, за якою наші товариші могли б піти в республіканську тюрму,— це гарантія безпеки. Я думаю, що в основу резолюції повинні бути покладені інші положення. Ми схвалюємо поведінку наших вождів. Ми повинні сказати, що ми протестуємо проти наклепницької кампанії проти партії і наших вождів. Ми не віддамо їх на класовий упереджений суд контрреволюційної банди.

Шестой съезд РСДРП (большевиков).
Август 1917 года: Протоколы.
М., 1958.
Переклад з російської.

ВОРОННЯ ПІДНІМАЄТЬСЯ

Після революційних днів Лютневої революції на вулицях Петербурга тривалий час не можна майже було побачити жодного попа. Як наче вимело їх з вулиць і з арени політичного життя. І це зрозуміло. Лозунгами впавшого кріпосницького ладу були не тільки «самодержавство», а й «православ'я» і офіційна «народність». Попівське затуманювання народної свідомості проповідями рабського смирення і послуху було одним з пайнадійніших засобів панування для царизму і всієї поміщицької зграї. Кожний свідомий робітник пробивався до соціалістичного світогляду шляхом довгої внутрішньої боротьби, релігійних сумнівів, нарешті, повного розриву з тим, за висловом Маркса, «опіумом народів»³⁴, яким є релігія. Церква завжди вела боротьбу з революцією; чорна рать монахів і попів завжди була духовною поліцією царизму. Революція розбила духовні кайдани. Ідейна влада попівства була розбита у широких робітничих мас і багато в чому захитана навіть у багатьох верств дрібної буржуазії. Збите з позиції попівство на початку революції розгубилося, жалюгідно лепетало про свою відданість «ідеалам свободи і братерства», вишукувало пові формули екстенії*, доходячи до такого безглуздя, як «найблагочестивішому, найсамодержавнішому Тимчасовому урядові й Раді робітничих і солдатських депутатів» (такий факт був у провінції). Клобуки** і камилавки***, які ще вчора про-

* Частина православного богослужіння, молитва, що містить різні прохання й супроводиться звичайно співами півчих (церк.).— *Ред.*

** Високий монашеський головний убір з покривалом (церк.).— *Ред.*

*** Високий циліндричний, з розширенням вгору головний убір як почесна нагорода православних священників (церк.).— *Ред.*

водили політику «войовничої церкви», рясі і панагії*, злякано затихли або поспішно перефарбувалися у захисний колір «під соціалізм», звичайно, есерівського відтінку безрешетою марки.

Але чорне вороння причаїлося лише тимчасово: з Нових консисторських і синодських ковчегів почали вилітати на розвідки «смирненні» пастори. І незабаром уже було перенесено в ковчеги оливкову гілку, яка давала їм надію, що вже оголилася земля після революційного потопу.

І після короткочасного періоду міщурної «боротьби» Тимчасового уряду з синодом і синоду з Тимчасовим урядом за право зміни членів синоду, певдовзі обер-прокурор і синод знайшли спільну точку для «дружньої роботи». На наших очах — та, на жаль, без належної уваги з боку революційного пролетаріату, не позначена робітничою печаткою — сталася докорінна перебудова всього фронту попівської раті, за новим класовим ранжиром. Духівництво дістало запевнення, що православна церква залишиться «пануючою». економічна сила «православ'я» — церковній монастирській землі та награвоване ними майно залишилися зовсім не зачепленими, ні на копійку не було скорочено витрати народних грошей на тих, кого народ називає «товстоузими». Панування контрреволюційної буржуазії стає умовою збереження і забезпечення інтересів усіх попів і всього попівства.

І духівництво з урочистими піснеспівами, з високо піднятими корогами переходить на бік нового політично-панівного класу. Не за страх, а за совість чинить духівництво безпосередньо чистокровну буржуазну справу — проповіді проти соціалізму або обман народних мас «християнським соціалізмом», проповіді з амвону** проти більшовиків та інтернаціоналізму і соборні відозви на захист війни з наклепами на революційних солдатів, проповідь соціального миру і припинення класової боротьби (звичайно, лише з боку робітників і селян!); наклепницька кампанія і в пресі, і в проповідях проти пролетаріату за його «неблагорозумні претензії», і проти селянських «грабежів» поміщицьких земель і т. ін., всіма способами, всім розумінням.

* Нагрудний знак православних єпископів у вигляді певлячкоч, часто (звичайно) прикрашеної коштовним камінням іконки на ланцюжку, яку носять на шії поверх вбрання (церк.).— *Ред.*

** Підвищення у церкві перед іконостасом (церк.).— *Ред.*

В міру зміцнення контрреволюційної влади буржуазії ширяться і поглиблюється ця служба попівства капіталізму і разом з тим зростають його домагання у відстоюванні своїх кастових, станових інтересів. Запеклий опір всього духівництва зустрічає навіть вкрай ублюдочний закон про встановлення не обов'язковості навчання «закону божого» у школах. Робітничий клас вимагає повної секуляризації школи, тобто відокремлення школи від церкви, повного усунення викладання церковних «наук» із школи, повного припинення витрачання народних коштів на законовчителів. Духівництво вимагає обов'язковості навчання ветхозавітної та іншої дурниці: адже потрібно виховувати з дітей вірнопідданих, як раніше говорили, а тепер говорять — законопослушних громадян буржуазного суспільства.

Але разом з тим духівництво починає переходити з позиції оборонної до наступу. Йде посилена мобілізація всіх клерикальних сил — з'їзди мирян, єпархіальні, міські, нарешті, церковний собор. Тут православним попом на допомогу йдуть попи старообрядницькі. Старообрядницькі з'їзди на чолі з відомим ворогом робітничого класу московським мільйонером Рябушинським уже порушували питання про об'єднання з православними попами. Об'єднуються вони для церковної мети чи ні, але для боротьби політичної з робітничим класом і сільською біднотою вони вже фактично об'єдналися.

Клерикалізм (попівщина) виступає на політичну арену, мобілізує свої сили, тисячами проповідей, всіма шляхами церковного впливу йде на підтримку контрреволюційній буржуазії. Наступні вибори в Установчі збори³⁵ дадуть нам картину широкої участі попівських сил у виборчій боротьбі і, звичайно, проти пролетаріату та його партії. Це треба передбачити, до цього треба готуватися.

Тим більше, що вступ духівництва на шлях політичної діяльності з боку угодовських дрібнобуржуазних партій есерів і меншовиків не тільки не зустрічає протидії, а навіть заохочується ними. Московський міський голова есер Руднев набрався навіть нахабства виступити від імені всього московського населення з вітальною промовою на московському соборі всеросійської церковщини.

Боротьба з клерикалізмом стає на порядок денний боротьби пролетаріату і його партії. Треба рішуче відкинути геть обивательські, міщанські міркування про те, що

«селянство не зрозуміє цієї боротьби», що вона буде підливанням масла у вогонь контрреволюційної боротьби буржуазії проти робітничого класу, що вона змусить широкі несвідомі маси відсахнутися від революції і т. д. Усі ці міркування «премудрих королів» російської революції цілком властиві «державній мудрості» дрібнобуржуазних партій, які забувають, що не «крайнощі» вимог пролетаріату змушують дрібну буржуазію відсахнутися від нього, а саме дрібнобуржуазна «властивість» переходити на бік перемагаючої контрреволюції, коли вона перемагає. В період знову наростаючої революційної хвилі посилена боротьба робітничого класу за розгорнуті на всю ширину вимоги, змушує дрібну буржуазію дробитися — і більшість її піде за нами і в боротьбі з попівщиною.

На всю ширину треба розгорнути нашу програму, пропагувати наші основні лозунги:

Свобода совісті.

Відокремлення церкви від держави і відокремлення школи від церкви.

Конфіскація церковних і монастирських земель.

Конфіскація церковного і монастирського майна. Немає місця попам в Установчих зборах. Геть попів з політичного життя.

Клерикалізм організовується, виступає на підмогу контрреволюційній буржуазії. І, борючись проти влади контрреволюційної буржуазії, робітничий клас і його партія повинні почати енергійну боротьбу з усією попівщиною.

М. Скрипник

Рабочий путь. № 24.
30 вересня 1917 р.
Переклад з російської.

**ДОПОВІДЬ
НА ІV ЗАГАЛЬНОМІСЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ
ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКИХ КОМІТЕТІВ
ПЕТРОГРАДА ³⁶**

10 жовтня 1917 р.

Короткий газетний звіт

Завдання фабрично-заводських комітетів — це боротьба з контрреволюцією шляхом роботи виробничої галузі, творче втручання в цю галузь. Вони ведуть свою роботу всупереч численним перешкодам, які їм чинять капіталісти та уряд. Потреба в об'єднанні діяльності комітетів з'ясовується з перших кроків. До думки об'єднання дійшли спочатку в Петрограді, а потім і скрізь. Щоправда, справа ця настільки нова, що навіть у середовищі робітничого класу знаходилися противники такого об'єднання, які вважали, що завдання центру заводських комітетів можуть виконувати інші робітничі організації, але потреба саме центру заводських комітетів настільки нагальна, що в тій чи іншій формі вони народжуються в усіх промислових центрах. Справу контролю і організації виробництва не можна вести ізольовано. Необхідна взаємна підтримка і взаємна поінформованість. Оскільки все господарське життя країни зв'язується в одне ціле, не може бути організовано планомірного контролю над промисловістю в рамках одного міста. Беручи у свої руки керівництво в галузі виробництва, робітничий клас повинен вести цю роботу в загальнодержавному масштабі. Давно уже з різних кінців Росії надходили запити щодо з'їзду Центральних рад фабрично-заводських комітетів. Центральна рада хотіла скористатися Демократичною нарадою ³⁷, щоб створити Організаційне бюро по скликанню з'їзду з представників не лише Петрограда, а й провінції. Але завдяки штучному добору представництва на Демократичній нараді, там виявилось всього 6 делегатів від центральних об'єднань фабрично-заводських комітетів.

На приватних нарадах цих товаришів було ухвалено

доручити скликання з'їзду Центральній раді фабрично-заводських комітетів м. Петрограда. З огляду на те, що організації фабрично-заводських комітетів у різних містах вливаються у різні форми і перебувають на різних стадіях розвитку, Центральна рада вирішила скликати не з'їзд, а тільки конференцію. А якщо представництво виявиться досить повним, то конференція зможе оголосити себе з'їздом.

Далі доповідач знайомить збори з нормами представництва на конференції, оголошує порядок денний і повідомляє ще деякі відомості про діяльність Організаційного бюро. Дуже важливе значення можуть мати, за словами Скрипника, доповіді про господарське становище країни, оскільки робітничий клас повинен докладно ознайомитися із спадщиною, якою йому доведеться управляти. Доповіді про господарське становище прочитають спеціалісти, які можуть дати вичерпні дані. На основі цих даних можна виробити економічний план, який реалізовуватиме робітничий клас. Буде вирішено питання про демобілізацію та обмін міста і села. Таким чином, наша конференція дасть підготовчі роботи для майбутнього з'їзду Рад, створить економічний ґрунт для розв'язання величезного політичного питання, що стоїть на черзі,— питання про владу, про подолання контрреволюційної буржуазії.

У дебатах на доповідь Скрипника взяли участь тт. Антілов, Жук, Животов, Єгоров, Федоров, Скородумов, Степанов, Талалаєв і Седюк. Заключне слово надається Скрипникові, який резюмує дебати і пропонує резолюцію такого змісту:

«Заслухавши і обговоривши доповідь Організаційного бюро по скликанню Всеросійської конференції Рад фабрично-заводських комітетів і визнаючи невідкладно необхідним всеросійське об'єднання діяльності робітничого класу в справі врегулювання господарського життя країни, щоб робітничий клас, який взяв всю владу у свої руки, міг, нарешті, спираючись на найбільш бідне селянство, побороти своєкорисливі інтереси контрреволюційної буржуазії і запровадити планомірність та організованість у справу виробництва; підтверджуючи повністю всі резолюції I, II і III загальноміських конференцій, IV загальноміська конференція фабрично-заводських комітетів Петрограда та околиць ухвалює:

- 1) Затвердити доповідь Організаційного бюро і
- 2) провести вибори на Всеросійську конференцію, причому 10 делегатів обрати від цієї, IV конференції, а 8 делегатів обрати на районних конференціях, які слід скликати найближчими днями.

Рабочий путь. № 33.
11 жовтня 1917 р.
Переклад з російської.

**ПРИВІТАННЯ
І ВСЕРОСІЙСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКИХ КОМІТЕТІВ ³⁸**

17 жовтня 1917 р.

Організаційне бюро по скликанню Всеросійської конференції доручило мені відкрити конференцію і привітати делегатів фабрично-заводських комітетів. Створені революційним запалом пролетаріату, вони є одним з устоїв революції. Діяльність робітничого класу широким потоком розлилася по країні в усіх сферах життя. В боротьбі з контрреволюцією, розрухою в економічному житті, саботажем промисловців, що ухиляються від виконання суспільних обов'язків перед країною, революційний пролетаріат повинен був узяти на себе все нові й нові обов'язки. Розвивалася діяльність усіх старих робітничих організацій, і народжувалися нові. Фабрично-заводські комітети і є такими новими організаціями, які вже після перших днів відчули необхідність об'єднатися в центрах. І по всій країні з'явилися ці центри під різними назвами, але скрізь їм доводилося вести боротьбу з контрреволюцією у виробничій сфері. І ця повсюдна боротьба створила гостру потребу у всеросійському об'єднанні, щоб намітити спільний план дій. Кожний новий день був свинцевою гирею і утруднював роботи. Необхідне було негайне спільне об'єднане обговорення загального положення і взаємної поінформованості. Організаційне бюро скликало конференцію. Величезні завдання поставлені перед нами. Лозунг робітничого контролю над виробництвом і розподілом продуктів поширився по всій країні і тепер постав перед нами на всю ширину; нам потрібно з'ясувати завдання і умови боротьби робітничого класу. Необхідно висвітлити корінні питання сучасності, серед яких, як німа стіна, стоять питання війни і демобілізації. Робітничому класові необхідно підтримати зв'язок міста з селом. Перед нами також стоїть величезне завдання — вибори до Установчих зборів. Робота буде колосальна, і конференція фабрично-заводсь-

ких комітетів не може ухилитися від неї: об'єднуючи творчо працюючих представників робітничого класу, вона виконає ці завдання. З усіх поставлених питань Організаційне бюро запросило доповідачів-спеціалістів. Час грізний, з усіх боків насуваються чорні хмари, але робітничий клас вийде на світлу дорогу до соціалізму.

Вдалині яскраво світяться ті завдання, за які ми боре­мося. У нашій повсякденній роботі ми повинні весь час керуватися нашою кінцевою метою і створювати перехід­ний підготовчий апарат.

Дозвольте, товариші, ще раз привітати вас від імені Організаційного бюро і побажати конференції плідотної і творчої роботи. Оголошую I Всеросійську конферен­цію фабрично-заводських комітетів відкритою і пропоную обрати президію. (Оплески).

Рабочий путь. № 39.
18 жовтня 1917 р.
Переклад з російської.

**ТЕЛЕГРАМА Й. В. СТАЛІНУ В ПИТАННІ
ПРО СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ
РЕСПУБЛІКИ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ
У ЗВ'ЯЗКУ З УКЛАДЕННЯМ МИРУ
З НІМЕЧЧИНОЮ**

4 березня 1918 р.

З Харкова

Петроград, Наркомун Сталіну

Вашу телеграму одержав, [на] жаль, не можу зрозуміти, в якому відношенні відповідь Гофмана перебуває з мирними переговорами з усією Федерацією. 1) Повідомте, чи підписаний мир з вами? 2) Радіотелеграму ми не одержали. 3) Банківський вагон сюди не прийшов. 4) Воєнний стан не змінився, але є відомості, ще зовсім неперевірені, ніби німці обстріляли з бліндованого поїзда або навіть взяли міст через [Десну] на Бахмач; за іншими відомостями це повідомлення зовсім неправильне. 5) З Антоновим зараз буду зв'язуватися і [за] дорученням Народного Секретаріату запрошувати його сюди. 6) Повідомте, будь ласка, певно, як Ви дивитесь на становище Української Радянської Республіки тепер щодо всієї Федерації.

Ваша телеграма змушує припускати, що у зв'язку з пунктом четвертим мирного договору Раднарком змушений розглядати Україну як таку, що перебуває поза Федерацією і лише в дружній угоді. Чи так це? Якщо так, скажіть певно, якщо не так, то як саме дивиться Раднарком. Це дуже важливо знати, тому що цим визначається досить багато чого, бо, як Вам відомо, ми досі продовжуємо стояти на ґрунті федерації, якщо необхідність рятування революції не змусить стати на іншу позицію вас. І моя особиста думка: зараз треба відстояти базу для соціалістичної революції хоч би лише на відомій території, якщо це лише можливо. Тому, на мою думку, слід керуватися не стільки міркуваннями зв'язку або нейтралітету щодо України, а, насамперед, інтересами дальшого розвитку соціальної революції. Повторюю, це моя особиста думка і мені самому, як працюючому тут, боляче перед-

чувати можливість вашого формального нейтралітету, але нехай визначає не це, а інтереси загальносоціалістичної боротьби.

Повідомте докладно, який воєнний стан і які рішення Раднаркому і [Цека]. Чекаю відповіді.

Народний секретар (підпис)

Публікується вперше

Друкується за документом,
що зберігається в Центральному
державному архіві Жовтневої
революції, вищих органів
державної влади та органів державного
управління СРСР. Ф. 130. Оп. 2.
Спр. 488. Арк. 6—8. (Далі: ЦДАЖР СРСР).

**ВИСТУП НА ЗАСІДАННІ ВСЕРОСІЙСЬКОГО
ЦЕНТРАЛЬНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
РАД РОБІТНИЧИХ, СОЛДАТСЬКИХ
І СЕЛЯНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ З ПИТАННЯ
СТАНОВИЩА НА УКРАЇНІ ³⁹**

1 квітня 1918 р.

Товариші, дозвольте мені від імені ЦВК Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів України вітати головний осередок Радянської Федеративної Росії, основне ядро, з якого виходить соціалістичний рух по всіх країнах, як у тих країнах, що тепер відокремлюються, як Україна, так в усіх інших країнах земної кулі.

Товариші, становище на Україні в цей час дуже скрутне. Ви знаєте з газет, що після того, як німецьким і австрійським багнетом провели риску по карті Російської Радянської Федерації, відокремили Україну від усіх інших Рад Російської Федерації, контрреволюційна українська буржуазія, що повалена трудящими масами України і втратила вже всяке довір'я трудящих мас, знайшла собі опору в середньоевропейському імперіалізмі — австрійському та німецькому. Трудящі маси України на своїй конференції ⁴⁰ визнали Радянську владу і організували її, і єдина можливість контрреволюційної української буржуазії знову захопити собі владу — це змовитися з австро-німецьким імперіалізмом. Вони зробили це, уклавши відомий усім спочатку таємний, потім відкритий договір з Австро-Німеччиною, який надзвичайно тяжко позначився на Російській Федерації, який важким тягарем впав на трудящі маси України. І перед нами стоїть питання: як бути далі? В той час, як ви тут, на півночі Російської Федерації, на з'їзді і в своєму ЦВК визнали важливим і необхідним, щоб розв'язати собі руки для боротьби із своєю буржуазією, який завгодно тягар щодо мирного договору взяти на себе і тяжкий договір підписати лише для того, щоб мати можливість боротися із своєю буржуазією, поки там, у Західній Європі, не розгориться пожеж світової соціалістичної революції, у нас на Україні становище інше. Ми згодні з вами, і Український з'їзд ⁴¹

визнав, що тут діяли правильно, підписавши цей договір, пішовши цим шляхом, але в нас на Україні становище інше. З Німеччиною ми укласти мирний договір не можемо, бо Німеччина вступила в договір з нашою контрреволюційною українською буржуазією. Ми говоримо, щоб розв'язати собі руки, щоб вести дальшу боротьбу, ми навіть цей тяжкий, нестерпний, значно тяжчий, ніж для вас, договір згодні були б підписати за умови невтручання Німеччини в наше життя, але ми стоїмо перед завданням зараз відстоювати війною завоювання соціалістичної революції. І тут угода яка б то не була з Центральною радою ⁴² означала б здачу всього того, за що ми боремося, — здачу соціалістичної революції. Ми бачимо, що з цього ґрунту трудящі маси України не можуть зійти і не зійдуть.

II Всеукраїнський з'їзд Рад, зібравшись в достатній кількості, понад 1250 чол. представників від усіх губерній України, в тому числі чимале представництво з місцевостей, зайнятих австро-німецьким нашествям, одноставно, крім невеликої групи 65 прибічників гайдамацької Центральної ради, став на ґрунт необхідної боротьби за дальший розвиток соціалістичної революції у нас на Україні. Ми визнали, що відповідно до цього нам необхідно стати на такий ґрунт: допускаючи можливість [компромісів] щодо чужоземної буржуазії, із своєю буржуазією ми повинні боротися непохитно, віддаючи всі свої сили цьому. Весь український з'їзд визнав, що нав'язаний Австро-Німеччиною Російській Федерації мирний договір формально розривав ті федеративні узи, які досі зв'язували Російську Федерацію з Україною. Ми, товариші, завжди були прихильниками об'єднання всіх трудящих мас, всього робітничого класу, всього найбіднішого класу в єдину силу, що бореться проти єдиного ворога — світового капіталу, і ми завжди боролися проти того, щоб які-небудь шовіністичні спонуки відокремлювали Україну від усієї Радянської Федерації, але зараз цілі боротьби, що однаково стоять перед нами і перед вами, змушують нас визнати, що цей нав'язаний Німеччиною (Російській) Федерації мирний договір формально підриває федеративні узи і український революційний народ стає самостійною Радянською республікою. Звичайно, по суті об'єднання обох республік залишається попереднім. Ми впевнені, з'їзд цей заявить гучноголосом у своїй резолюції, ми впевнені, що в подальшій боротьбі трудящих мас федеративний зв'язок

буде відновлений і всі радянські республіки об'єднаються в єдину світову соціалістичну республіку.

Але тепер ми стоїмо перед завданням самостійно, своїми силами, не втягуючи вас * у боротьбу, не змушуючи вас зійти з того шляху, на який ви стали, вести боротьбу з усією українською контрреволюційною буржуазією, яку тепер підтримує австро-німецький імперіалізм. Важкі, нестерпно важкі умови цієї боротьби. Прибічників Центральної ради, контрреволюційного органу, тепер немає, і українські війська, що окремим кроком ** виступили проти, при зустрічі з нашими військами розбиваються. Наш крок надзвичайно важкий, тому що він був у період демобілізації армії. Ціла армія демобілізованих солдатів посунула з фронту, направляючись на північ, на схід, на захід, і нам доводилося заорганізувати цілий потік мас, що перехрещувалися, але ми поступово організували опір і тепер ви бачите, ми боремося цілком. Разом з тим я повинен сказати, що в інших країнах, як [і] у вас [в] Російській Федерації, так і в нас серед різних груп, верств робітників і селян, були деякі, що, як і за Миколи II, думали, що треба інакше якось робити. Тягар економічного життя так важко падає на робітників, але ми знаємо, що українська маса переживає соціальну політичну революцію і змушує вже зараз зрозуміти класові завдання, коли робочий день до 10, до 10,5 годин, у 3—4 рази більший, коли селяни оподатковані у розмірі 25—100 крб. кожний для того, щоб відшкодувати збитки поміщика, коли кожний селянин визнає необхідним стати на захист своїх інтересів і йти проти контрреволюції. Візьмемо Херсонську губернію та ін., і ми бачимо: ті ж селяни ведуть партизанську боротьбу. Це, товариші, дає надію. Далі рухається ворог, він займає нові місця, збільшується той потік селянсько-робітничий, що стає на захист інтересів, коли він бачить перед собою нашестя контрреволюційного війська. Питання про стан боротьби робітників не розв'язане. Я, присутній тут як представник, посланий вітати народну республіку радянську ***.

Дозвольте, товариші, заявити про те, що ваша соціалістична організаційна діяльність йде в іншій площині, ніж у нас. Ми стоїмо на аванпості. В нас більш загострені відносини, ніж у вас. Коли в листопаді — грудні місяці

* У тексті помилково «влада». — *Ред.*

** Так у тексті. — *Ред.*

*** Так у тексті. — *Ред.*

ми говорили: у нас на Україні світова революція, ми мали рацію; тепер дії контрреволюційної Ради визначені, і важливо майбутнє, щоб у нас на Україні встановилася світова соціалістична революція. Ми боремося і ми говоримо: у цій боротьбі перед нами стоїть багато перспектив, перед нами головне завдання — це вплив на Український з'їзд. Представниками з'їзду ви йменуєтесь, дозвольте сказати те, що є єдиним у наш час:

Хай живе народна трудова маса!

Хай живе комуністична революція!

Публікується вперше

Друкується за документом,
що зберігається в ЦПА ІМЛ
при ЦК КПРС.

Ф. 86. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 2—5.

НОВИЙ СТАН В РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

Столична преса цілком неправильно представляє процес боротьби на Україні. Радянській владі в сучасний момент доводиться мати справу з цілком іншими ворожими силами, як це було давніше. В пресі неправильно представляється, що на Українську Радянську владу наступають українські частини за підтримкою німців. Так, був час, коли на Україні буржуазна Українська Центральна рада користувалася деякою симпатією. Це був так званий час захопленості коаліцією, такий самий, який переживала Росія за часів Керенського, однак, уже з Першого з'їзду Рад України⁴³, що відбувся у грудні, становище змінилося.

Перший з'їзд Рад України дав більшість прихильникам Центральної ради, що пояснювалося численним представництвом лише буржуазних, по суті, організацій, якими були «спілки»⁴⁴. Тому-то дійсно революційна частина I з'їзду відколосалася і перенесла свої засідання до Харкова. Там вибрано Центральний Виконавчий Комітет і створено Народний Секретаріат. За два місяці, що минули з цього часу, Центральний Виконавчий Комітет Рад України провів значну агітаційну роботу, вплив його поширився й поглибився. Цим впливом і пояснюється те, що народні маси скоро протверезилися і з'ясували собі буржуазний, не народний характер намагань Центральної ради. Вона дуже швидко в особі свого Генерального секретаріату політично обанкротилася.

Під знамена Радянської влади на Україні стало Червоне козацтво, підтримка якого мала вирішальне значення в боротьбі Червоної Армії з Центральною радою.

Центральна рада була розбита, Генеральний секретаріат розбігся. Такі були соціально-політичні обставини, за

яких почався другий період визвольної боротьби трудящих мас на Україні.

Будучи безсилим боротися власними силами, яких у нього зовсім не було, Генеральний секретаріат ради вирішив опертися чи, точніше, цілком скористатися силами австрійсько-німецької імперіалістичної буржуазії, уклавши з ними таємний договір. Генеральний секретаріат покликав австрійсько-німецькі війська для боротьби з Радянською владою.

У складі австрійсько-німецьких банд, що наступають на Радянську Україну, немає трудящих елементів України.

Що ж до складу військ німецьких, то це у переважній більшості баварці і вюртембержці, серед яких найменше пролетарських елементів Німеччини.

Але й цей підбір не позбавив австрійсько-німецького командування від випадків непослушенства. Спостерігаються випадки, коли австрійсько-німецьких солдатів розстрілюють за те, що вони відмовляються придушувати український визвольний рух і відсилають цілі частини назад на Західний фронт, як такі, що не підходять для завдань боротьби німців на Україні.

Настрій трудящих мас

Коли Україна зазнала тяжкого австрійсько-німецького удару, виникло істотне питання: чи витримають трудящі маси цей іспит та чи зможуть вони знайти в собі належну твердість, енергію й ентузіазм, щоб дати належну відсіч поневолювачам.

І справді, перший час спостерігалися деякі хитання серед мас, що значною мірою пояснювалися не лише могутністю сил наступаючого ворога, а й впливом агітації правих есерів і меншовиків, що деморалізував маси.

Однак, хитання мас тривало недовго, і тут знову вирішальну роль відіграв досвід. Коли з приходом німецьких військ повернулася і влада Центральної ради, а буржуазія, не маючи вже грізного противника в особі Радянської влади, підбадьорилася й почала боротьбу з робітниками, — народні маси швидко позбулися ілюзій можливості примиритися з фактом захоплення території України німецькими військами. Українська Центральна рада, зрозумівши, що після такої авантюри, до якої вона вдалася, покликавши на допомогу собі австрійсько-німецькі війсь-

ка, вона вже не зможе опертися на трудящі маси, повела відверто буржуазну політику; робітничий день збільшено до 10 годин, заробітну платню зменшено, на селян посилалися нещадні реквізиції, а землі, які вони дістали в революції, почали відбирати й повертати поміщикам.

Ось саме тоді робітники й селяни швидко зрозуміли стан, що склався, зрозуміли все значення для трудящих перемоги Радянської влади, і не лише трудові, а навіть дрібнобуржуазні елементи відсахнулися від Центральної ради. Характерна в цьому відношенні стаття, надрукована в органі українських правих есерів «Боротьба», в якій автор, що вів завжди кампанію проти більшовиків, тепер пише, що при німцях стало гірше, як за більшовиків.

Цим пояснюються повстання, що почалися в місцевостях, зайнятих німецькими військами. Наскільки великою була сила повстання, можна бачити з тих фактів, що повстанці захопили Миколаїв і Херсон і вигнали звідти німців. Це саме спостерігається в Одесі: скрізь селяни ховають зброю від німців, коли вони проходять через їх місцевість, а потім у підпіллі починають партизанську війну.

Таким чином, коли б німці зайняли навіть усю Україну, то їх панування буде дуже коротким. Кінець-кінцем, німецька окупація призводить лише до закріплення влади і значення Рад. Центральна рада ніколи вже не буде мати підтримки трудящих мас тому, що всім стало зрозуміло: її існування — це ширма для німецьких імперіалістів.

Ставлення до миру Росії з Німеччиною

17—19 березня в Катеринославі відбувся другий з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів України. На цьому з'їзді було понад 1250 делегатів, і то не лише з губерній України, які ворог ще не зайняв, а й з губерній, зайнятих німцями. На з'їзді обмірковувалися умови тяжкого договору, який накинув німецький імперіалізм Росії. З'їзд зрозумів, що іншого порятунку, як укласти тимчасовий договір з Німеччиною, Російська Радянська Республіка не мала. Пропозицію лівих есерів протестувати проти укладання миру Радою Народних Комісарів РСФРР відхилено переважною більшістю голосів.

Разом з тим, стан, що склався після укладення миру, примушує нас покладатися лише на свої сили, через що ми й вирішили проголосити Україну самостійною республікою.

Ліві есери, хоч і входять до складу Центрального Виконавчого Комітету, але не беруть участі в діяльності Народного Секретаріату, тому що вони щодо миру, який уклала Рада Народних Комісарів Російської республіки з Німеччиною, стоять (не) на нашій позиції, як більшість Рад України. Ліві есери як умову увійти до складу Народного Секретаріату ставили вимогу зміни політики щодо війни. Недавно прибули на Україну члени ЦК партії лівих есерів тт. Камков, Штейнберг, Карелін, Флиман і ще деякі інші. Своєю позицією вони внесли незгоди до лав українських Рад.

Мета приїзду до Москви

Нас послав Центральний Виконавчий Комітет українських Рад і Народний Секретаріат, щоб офіційно заявити перед Радою Народних Комісарів і Всеросійським Центральним Виконавчим Комітетом про проголошення другим Всеукраїнським з'їздом Рад незалежності України.

Далі, ми приїхали як посольство від незалежної держави, щоб заявити, що наше ставлення до Російської Федерації буде цілком приятельським.

Ми добре розуміємо, що в даний момент Радянська влада Росії не може нам прийти на допомогу, але ми сподіваємося на свої власні сили, що зростають з кожним днем, тому що маси все більше розуміють, що їх порятунок — в закріпленні й посиленні на Україні Радянської влади.

Майбутнє

Майбутнє звідси нам не уявляється чорним. Україна зараз є аванпостом світової революції. У нас класова боротьба набула найгостріших форм. Напад австрійсько-німецьких полків не може призвести до погіршення революції, тому що їх вторгнення на Україну лише підливає масла у вогонь і посилює пожар соціальної революції. Боротьба ведеться з усією енергією, причому в багатьох місцях радянські війська не лише були здатні дати тверду відсіч, а й перемагати у відкритих боях з німцями.

І чим далі на схід просуваються німецькі війська, вони натрапляють на тим сильніший опір.

Як би і чим би не кінчилася ця боротьба — майбутнє належить Радянській владі.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 1. Харків. 1931.

**СПІВДОПОВІДЬ ТА ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО
НА І З'ЇЗДІ КП(б)У
З ПИТАННЯ ПРО ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ
І ЗАВДАННЯ ПАРТІЇ ⁴⁶**

8 липня 1918 р.

Засідання з'їзду перервала «доповідь» з поточного моменту, виголошена на вулицях Москви лівими есерами, що повстали проти Радянської влади ⁴⁷. Тепер нам доводиться обговорювати питання про поточний момент, маючи на увазі цю надзвичайно важливу «доповідь» партії лівих есерів, яка для нас, на Україні, має величезне значення. Зрозуміло, це не значить, що ми повинні переглянути, докорінно змінити всі ті основні засади, з яких ми виходимо в нашому розумінні поточного моменту.

На з'їзді виявляються всі погляди. І я зараз із задоволенням констатую, що один з поглядів, який був досі у нас на Україні, щасливо помер. За цим поглядом висловленим у березні і квітні нам від Радянської влади треба відмовитись; пролетаріат повинен забути про Радянську владу. Це пропонувалося в березні в резолюціях тт. Нероновича, Ліпшиця і Квірінга ⁴⁸. Тепер цей погляд змінився у зв'язку з переходом товаришів на іншу точку зору під впливом зростаючої боротьби за Радянську владу, яку підняли й ведуть широкі маси України.

Я констатую, що й інше, зв'язане з цим, положення крайньої правої течії ⁴⁹ про те, що повстання на Україні за наявної німецько-австрійської окупації є авантюрою, це положення теж цілком відпало, і ми його тут зараз уже не чуємо і, мабуть, не почуємо зовсім.

Можна лише радіти з того, що тт. Квірінг і Епштейн, нарешті, відмовилися на ділі від своїх колишніх неправильних положень і стали на ту точку зору, яку мені довелося відстоювати уже в березні-квітні, і що обидва ці крайні намагання втягнути нас на сепаратну лінію від тієї, яку веде наша партія, тепер не мають ґрунту. Але доводиться жалкувати разом з тим про те, що тов. Епштейн, який виступав тут, не заявив, як саме він думас погодити зміну своєї лінії із своїми колишніми тверджен-

нями. Хотілося б знати певно, в якому відношенні перебувають ці твердження з тими, які він раніше відстоював, чи є це відмова від колишніх тверджень, чи ні. Мушу констатувати, що все-таки цілковитої, справжньої відмови немає.

Перше й основне твердження тов. Епштейна таке. «Контрреволюція на Україні має поміщицький характер, повстання має переважно селянський характер. З цим твердженням, зрозуміло, категорично погодитися не можна. Тут ми бачимо поворот до позиції, яку наша партія займала приблизно до лютого 1917 р. Тоді тов. Ленін говорив, що Росія — це країна, де більшість населення дрібнобуржуазне, що селянство буде хитатися і його хитання в бік пролетаріату повинно вирішити долю революції, повстання проти царизму.

Це розуміння становища блискуче виправдала наша Лютнева революція, яку провів робітничий клас, робітники на фабриках і заводах, підтримані неорганізованими селянськими масами, одягнутими у сірі солдатські шинелі. Але що було правильним у 1917 р., те може стати неправильним у 1918 р., через півтора року. Нам треба до слів наших вождів прислухатися, але слід також їх і розуміти. І не можна твердження, правильне в цьому відношенні, переносити в інші умови і на іншу стадію розвитку боротьби пролетаріату і повторювати ці самі слова без застереження. Епштейн твердить: контрреволюція має поміщицький характер, а повстання — селянський характер. В якому відношенні? Чи не в тому, що в нас більшу частину становить селянство? Але не про це ми говоримо, коли характеризуємо нинішнє повстання. Ми говоримо про те соціально-політичне завдання, що стоїть перед масами в процесі боротьби, про те, до чого підійшла революція у своєму русі, у своєму розвитку. Ми бачимо, що, розростаючись, революція на Україні, як і в Росії, веде до відшарування напівбуржуазних верств від пролетаріату, тому що соціалістичне завдання пролетаріату все більше висувається на перший план, тому що на чергу стає боротьба за соціалістичну й комуністичну революцію. Ось яке завдання стоїть тепер.

Тов. Епштейн зробив закид т. Пятакову, що він нічого про робітничий клас не говорив. Коли вже закидати, то я б зробив закид тов. Епштейнові, що він у своїй доповіді нічого не сказав про основне завдання робітничого класу, про соціалістичну революцію, яка стоїть на

черзі. Це — завдання боротьби, яке поставив зараз фінансовий капітал перед пролетаріатом усього світу. І переносити питання в іншу площину, запевняти, що боротьба має тепер селянський характер, — це значить не навчитися нічого в історії. Перед нами стоїть тепер зовсім не революція, в якій братимуть участь різні верстви населення під лозунгом національного визволення проти докапіталістичного ладу. Перед нами революція не буржуазна — це вже пройдений етап, — ні, перед нами зараз, після пережитої буржуазної революції і після пережитої громадянської війни на Україні, питання стоїть ясно й певно: або панування поміщицької і капіталістичної контрреволюції, диктатура імущих класів, або соціалістична революція і диктатура робітничого класу.

Епштейн. Це двічі по два — чотири.

— Правда, це двічі по два — чотири для кожного з нас, але тоді навіщо ж ви говорите про переважно селянський характер руху. Ви в цьому випадку відстаєте навіть від селян-напівпролетарів, що навчилися у життя. Повстаючи проти буржуазії, вони говорять тепер з гордістю: «Ми — більшовики», почувавши й розуміючи, що боротися тепер проти поміщиків і капіталістів, — це боротися за те завдання, яке ми поставили: проти всілякого панування буржуазії, за соціалістичну революцію.

Ми відрізняємось від усіх опортуністів певним розумінням поточного становища, розумінням теперішньої стадії розвитку суспільства. Ми говоримо, всупереч усім прихильникам II Інтернаціоналу, що розвиток фінансового капіталу завів у безвихідь, що розв'язання існуючих суперечностей, створених капіталізмом, може відбутися або шляхом поневолення робітничого класу, або шляхом повстання робітників за соціалістичну революцію.

Боротьба за соціалістичну революцію — ось та ознака, що відрізняє нас від усіх і всіляких соціал-патріотів. І ми висунули це завдання як основне, як чергове завдання боротьби поточного періоду. І це розуміння треба не на словах лише, а на ділі взяти за вихідний пункт наших міркувань. Не можна, як це робить тов. Епштейн, говорити про диктатуру робітничого класу й водночас говорити про переважно селянський характер руху. Основним пунктом, з якого треба виходити при визначенні завдань партії треба взяти положення, що справжня революція на Україні є революція пролетаріату, яка згуртовує навколо себе напівпролетаріат і сільську, селянську бідноту.

Пролетарський характер повстання і його завдання — це те, що ми повинні поставити твердо.

Які ж тактичні завдання стоять перед нами? Два основні положення, два основні протилежні завдання. Завдання контрреволюціонерів, поміщиків і капіталістів — розбити сили робітничого класу, розбити його на частини і одночасно створити міцний, могутній апарат класового панування — адміністративний і військовий. Ви подивіться, як усі дії гетьманства, як усі дії окупаційної влади спрямовані на те, щоб цей апарат створити. Набір добровольців, підбір певних осіб із заможних класів для адміністративних посад пристосовано для того, щоб у розпорядженні контрреволюції на Україні був могутній, міцний, надійний апарат, за допомогою якого можна було б задушити і приборкати робітників.

І протилежне завдання робітничого класу — не дати створити такий апарат, не дати створити силу, що змогла б перемогти і взяти владу в свої руки. Ось два протилежні тактичні завдання, що зараз стоять на Україні. І кожне з цих завдань здійснює певний клас, з одного боку — клас імушних, а з другого — клас робітників, який підтримують і селяни. Ми повинні з'ясувати, яким чином революційному пролетаріатові здійснювати свої завдання.

Цілоком має рацію тов. Епштейн, коли він говорить: «Не дайте розбити себе на частини». Це — одна з основних директив, яку ми повинні виконувати. Не поставивши її перед собою твердо, ми прийдемо до блискучої, але пустої балаканини і авантюризму. Але, тов. Епштейн, не забувайте й іншого завдання, а саме, як бути в сучасний момент, чи вести й як вести масам свою діяльність і боротьбу в період підготовки повстання. Ось це запитання, його треба зрозуміти й треба на нього відповісти ясно й певно. Ми бачимо пожежу, що розгорасться й визначається вчинками окремих осіб та окремими сутичками. Все це зводиться до того, що імущі класи, перемігши за допомогою окупаційного війська, перебувають насправді у стані облоги, що повстання йде на зміну проголошення гетьманщини, яка, звичайно, доти не закріпиться міцно в житті, поки не будуть остаточно роздавлені * робітники й селяни.

Ми бачимо, як контрреволюція напружує всі сили, щоб перемогти цей зростаючий рух. Чи повинні ми сказати робітникам і селянам: «Організуйтеся там, у підпіллі,

* Так в оригіналі. — *Ред.*

тихо й смирно, напружте свої сили й не виявляйте себе поки що ніякими виступами». Сказати це, означало б дозволити імущому класові створити апарат, який йому треба створити. Навпаки, розвиток масового терору — ось завдання, яке стоїть перед нами. Псувати шляхи сполучення, псувати телеграфні проводи, усувати окремих осіб, вести воєнні дії, не вступаючи у відкритий бій,— ось шлях, що лежить перед трудящими масами України. Таким чином, консервувати революційні сили робітничого класу і селянства не є нашим завданням. Ні, ми можемо організувати наше повстання, лише діючи безпосередньо. Адже неможливо під час припливу сказати хвилям: зупиніться, як і неможливо сказати: стій, сонце, й не рухайся, місяцю! Це можливо лише в байках старого заповіту; але не можна сказати революційному життю: не дій. Ми повинні сказати: дій, але дій доцільно, щоб тебе не розбили вщент.

Але як діяти й коли діяти? Тут було два розуміння. Коли тов. Епштейн говорив про те, що треба вміти, коли буде потреба, повстання відтягнути, тов. Пятаков крикнув: «Спробуйте!» А я скажу товаришеві Пятакову: так, треба вміти й пробувати. Хіба ми, товариші, прислужники мас, хіба ми лакеї мас, хіба не хочемо ми бути їхніми ватажками й керівниками? На основі обліку класових співвідносин ми повинні діяти так, щоб запобігти, застерегти від окремих вибухів, що призводять до розгрому, і ось від таких саме окремих виступів ми повинні пробувати стримати; не вдається — ми зуміємо загинути. Карл Маркс говорив про повстання комунарів, що цей виступ передчасний, але коли спалахнуло повстання й створилися умови, за яких робітничий клас тимчасово переміг, то члени Інтернаціоналу, яким керував Маркс⁵⁰, взяли енергійну участь і разом з іншими робітниками гинули в боях, і Маркс вітав комуну, як першу спробу пролетаріату взяти владу в свої руки. Вмирати й гинути, коли треба, ми зуміємо, і це ми повинні сказати робітничому класові. Питання не в цьому, а в тому, що ми повинні стримати маси від окремих виступів і погодити наші дії з іншими. Тепер ми маємо відмову крайньо лівої течії⁵¹ від пропозиції негайних бойових виступів, на чому так наполягали тт. Пятаков і Бубнов у квітні. Ті тези, що були внесені тоді лівою течією, означали перенесення воєнних дій з фронту в тил, відкриття там тих воєнних дій, які на фронті продовжувати далі не можна, бо нас відтіснили до кор-

донів України. Тепер, звичайно, про це не говорять. Тепер і тт. Пятаков і Бубнов говорять про підготовку повстання. До якого ж часу? Тут є дві думки. Епштейн говорить про те, щоб погодити дії в Росії й за кордоном, а Пятаков, замість відповіді, лише запитує, як погодити.

Пригадаймо ті суперечки, що відбувались між комуністами до Лютневої революції. Одне з основних положень, навколо якого велися суперечки, було таке. Імперіалістична війна руба поставила завдання безпосередньої боротьби за соціалістичну революцію. Виступ пролетаріату кожної країни проти світової бойні став необхідністю. Погодження боротьби пролетаріату різних країн проти світової війни було й лишається загальною директивою. Директивою, але не відмовкою. І жодна партія революційних інтернаціоналістів не може посилатися на свого сусіда, що вона, мовляв, не починає тому, що той не починає. Треба було прорвати те коло, в яке закувала пролетаріат світова війна. І це коло прорвала російська революція. Ось лінія, що стояла перед нами. І не менш правильна вона й тепер і для України. Ми повинні, ми зобов'язані з'ясувати робітникам і селянам увесь зв'язок і залежність їхнього повстання на Україні від дальшого зростання пролетарського руху в Німеччині, але не можна, як це проглядає у Епштейна, розуміти це погодження з наростаючою революцією Західної Європи таким чином, що ми повинні говорити робітникам і селянам: «Організуйтеся, готуйтеся і чекайте доти, поки не розпочнеться повстання в Австрії й Німеччині». Це означало б визнати лише на словах завдання підготовки і організації повстання. І оскільки тов. Епштейн стоїть на цьому ґрунті, він знову повторює свої квітневі промови ліквідаторства щодо повстання на Україні. Тов. Епштейн і Квірінг не один раз заявляли, що вони тепер, по суті, цілком згодні з моєю таганрозькою резолюцією, але тоді, очевидно, мені доводиться сказати, що я з ними щодо цього не згоден.

Чи означає це, що треба дати директиву: «Організуйтеся, готуйтеся і коли будете організовані, тоді повставайте». Зрозуміло, ні. Нам треба підготувати свої сили, і виступ до того, поки ми будемо організовані у всеукраїнському масштабі, є передчасним, шкідливим і згубним. Та навіть, коли б ми організували свої сили хоч і у всеукраїнському масштабі, це ще не означає, тов. Пятаков, що ми готові до бою. Нам потрібне певне міжнародне співвідношення, потрібен самий виступ наш поставити у зв'язок

з тим становищем, в якому перебуває зростаючий революційний рух у Західній Європі. Хід революції, товариші, передбачити не можна. «Вихри враждебные веют над нами, нас еще судьбы безвестные ждут».

Можливо, революція на Україні піде прискореним кроком, передуватиме пролетарській революції в Німеччині та інших західних країнах; можливо також, що революція на Заході випередить наше повстання на Україні, й воно, з'єднавшись з виступом у Росії, буде одним з допоміжних рухів світового пролетаріату. Тут пророкувати не можна, бо зовсім не можна наперед зважити, як піде класова боротьба на Україні й у Західній Європі і яка можливість реалізується.

Тому ми повинні однаково відкинути й розуміння тов. Пятакова, що повстання, яке ми готуємо на Україні, залежатиме саме від ступеня організації бойових сил робітників і селян на самій Україні (й, найімовірніше, передуватиме революції в Німеччині й Австрії). Ми повинні також відкинути й пропозицію Епштейна — вести свою підготовчу роботу, виходячи з того розуміння, що нам доведеться виступати лише у відповідь на виступ австрійського й німецького пролетаріату, це положення є шкідливим. «Погодити» наш виступ з виступом в інших країнах, звичайно, треба, але було б безглуздя зв'язати себе заздалегідь припущенням про той чи інший час цих виступів. Тут, товариші, нашому ЦК доведеться бути не лише політиком, а й стратегом. Заздалегідь ми не можемо врахувати те співвідношення сил, що буде в Західній Європі, й не можемо сказати: «Виступайте в той чи інший момент». Це — справа політичної стратегії. І тут у резолюціях, які пропонують тов. Пятаков і тов. Епштейн, щодо цього є чимало непорозумінь.

Говорячи про погодження й зв'язки, дозвольте вказати, що обидві попередні доповіді зовсім обминули потребу встановити ще один важливий зв'язок: не лише з революційним рухом у центральних державах, а й з окупаційними військами. Тут одне з найважливіших завдань — завдання всемірного впливу на ці втомлені маси німецьких і австрійських солдатів у розумінні ведення пропаганди, встановлення організаційного зв'язку з тими осередками, що виникають в середині окупаційних військ. Ми повинні встановити зв'язок з інтернаціоналістськими групами: німецькими, австрійськими, угорськими та інши-

ми, з групами військовополонених, що є в Росії. Частину цієї роботи вже виконано.

Переходжу тепер, товариші, до того апарату, за допомогою якого наша партія може й повинна провести цю роботу в справі підготовки повстання. Прибічники крайньої правої течії один час зовсім відкидали військово-революційні комітети. Я пригадую квітневу нараду, де тт. Квірінг, Епштейн та інші категорично заявили: це не потрібна, це шкідлива річ. Тепер ми цього не чуємо, тепер і Епштейн говорить про необхідність створення військово-революційних комітетів; подивимось далі, наскільки це послідовно.

У питанні про потребу створити військово-революційні комітети незгоди тепер ніби згладились. Якщо раніше ми чули, що фактично військово-революційні комітети є чи не єдиними органами, потрібними для підготовки й проведення повстання, то тепер тов. Пятаков у своїй доповіді уникав таких тверджень. Але тов. Бубнов у своїй статті, надрукованій у № 1 «Коммуниста»⁵², ще недавно говорив про те, що політична підготовка й керівництво повстанням належить до завдань військово-революційного комітету.

Бубнов з місця: Звідки це? Цього не було!

Пятаков (заперечує).

Скрипник. Я бачу, товариші, що два ліві комуністи посперечались! Один говорить, що цього не було, а другий говорить, що це було. Так, це було у статті «Організаційні завдання повстанського руху», де говорилося про те, що завданням військово-революційних комітетів є політичне керівництво. (Читає): «Військово-революційні комітети (органи політичні) і лише вони одні дають загальний напрям боротьби, координують збройні дії з іншими засобами боротьби (страйки, демонстрації тощо) і т. д.» Саме ці комітети повинні здійснювати завдання загальнополітичного керівництва революційною боротьбою робітників і селян України під лозунгом «повалення диктатури імперіалістичної буржуазії і встановлення влади Рад».

Досі ми, марксисты, вважали, що «загальний напрям боротьби», «загальнополітичне керівництво революційною боротьбою робітників і селян» — це справа й завдання саме партії, партійних організацій, але тоді військово-революційний комітет є органом військово-технічного керівництва. Але для тов. Бубнова — навпаки. В усякому разі, товариші, ви бачите, що тут два ліві комуністи сперечаю-

твся, а раніше це був єдиний фронт з єдиним поглядом на те, що перед нами завдання: насамперед створити могутні, міцні військово-революційні комітети. Цю єдність дійсно й збережено: лише Пятаков робить доповідь, а Бубнов своєю статтею розкриває справжнє значення й прагнення лівокомуністичних пропозицій. І з лівою течією становище таке саме, як було у квітні місяці. У крайньої правої течії з квітня багато дечого змінилось, карти перемішались, але разом з тим я повинен тов. Епштейнові сказати словами старообрядницької делегації, яка говорила Олександрю II: «У твоїй новизні старина відчувається мені». Так і в заявах тов. Епштейна. Проти чого боролися тт. Епштейн і Квірінг під час Таганрозької наради, у квітні місяці? ⁵³. Вони говорили тоді: військово-революційні комітети непотрібні й шкідливі, і не потрібний Народний Секретаріат. Нарешті тов. Епштейн зрозумів і визнав, що військово-революційні комітети потрібні, але він і досі ніяк не може визнати потрібність Народного Секретаріату, як центру, що організовує та об'єднує ці військово-революційні комітети.

Виступаючи проти Народного Секретаріату, тов. Епштейн заявляє, що робітничий клас і селянство України організовують свою Радянську владу в процесі боротьби й перемоги. Ну, це трохи непередбачливо. Саме такий шлях і веде до того, що робітники й селяни борються, а владу з їхніх рук вихоплює інший клас. Нам потрібні органи управління і нам треба утворити зародковий орган — не з метою для майбутнього існування, а з метою створити такі органи. Всупереч крайній лівій течії, яка вважає Народний Секретаріат робітничо-селянським урядом України і тепер і в майбутньому, я вже у своїй резолюції, надрукованій в «Извещении» ⁵⁴, вказав, що Народний Секретаріат на ділі зараз є лише координаційним бюро радянських партій України, і в тій мірі, в якій він фактично керуватиме повстанням, він може й повинен стати урядом повстання, а не взагалі робітничо-селянським урядом України. Народний Секретаріат є органом, що об'єднує діяльність військово-революційних комітетів на місцях і має значення до перемоги, а коли переможемо, тоді ми організуємо такі органи, які нам тоді будуть потрібні. Тут як доказ непотрібності Народного Секретаріату наводилося ще й те, що в ньому брали участь ліві есери. Мушу підкреслити, що ми й раніше могли відкликати й замінити членів Народного Секретаріату. А тепер

ми можемо повністю визначити його склад, бо питання про лівих есерів відпало. До речі, й тов. Епштейн припускав участь лівих есерів у військово-революційних комітетах. Тепер, звичайно, цей пункт треба змінити. Тепер, коли ми мали з їх боку повстання проти нас, хіба можемо ми тепер з цією партією погоджуватись? Звичайно, ні. З лівими есерами розрив стався вчора, і члени нашого з'їзду вже на ділі вирішили питання про ставлення до цієї партії, борючись проти заколоту лівих есерів, у лавах яких, за нашими відомостями, боролися проти нас і українські ліві есери, що жили тут.

Ще раз, товариші, зазначаю: об'єднання нашої технічної роботи в одному органі підготовчому в період організації повстання є необхідністю. Безглуздо говорити, що ми готуємося в хаосі подій, що коли переможемо, тоді й органи створимо. Треба визнати, що ми самі не можемо віддавати політичне керівництво в руки будь-якому іншому. Нам потрібні органи, що об'єднують усі наші сили робітників і селян, що разом з нами підуть всупереч усяким лівим есерам і будь-кому іншому. Очевидно, товариші, історія звалює на плечі нашої партії увесь тягар боротьби за соціалістичну революцію і в Росії, і на Україні. І цим шляхом ми поведемо за собою весь робітничий клас, всі малосвідомі маси поведемо за собою й організуємо їх навколо себе. Ось для чого нам потрібні ці органи, за допомогою яких ми здійснюватимемо наші завдання на місцях; ось чому я говорю, що жодною п'яддю нам щодо цього поступатися не можна.

Резюмую. Основне завдання, що стоїть перед буржуазією й контрреволюцією, — це задушити робітничий клас по частинах і створити міцний апарат свого класового панування. А завдання пролетаріату — підготувати повстання, не вступати поки що у відкритий бій, а весь час непокоїти ворога, не даючи йому закріпитись у своєму класовому пануванні. Треба утримуватись* від відкритого бою для того, щоб не бути розбитим на частини, а ставити своїм завданням підготовку повстання у всеукраїнському масштабі й разом з тим координувати свій виступ з ходом подій у Західній Європі і в Росії. Питання про те, як нам погодити в часі масову боротьбу на Україні з пролетарським рухом у Німеччині та інших країнах, треба буде передати майбутнім центральним установам

* В оригіналі «утриматися». — *Ред.*

нашої партії. Щоб координувати й технічно проводити нашу роботу в справі підготовки повстання, нам треба створити військово-революційні комітети, залучаючи до їхніх лав позапартійні організації робітників і селян, яких об'єднує центральна установа — Народний Секретаріат.

Я не говоритиму, товариші, про колишні гріхи. Тут тов. Епштейн нам говорив про них. Старі гріхи в кожного є, і в кожній Раді їх чимало. Правильно, тов. Епштейн, що в нас не було досить міцної організації, це дуже й дуже правильно. Відцентрові сили були занадто розвинуті серед наших радянських і навіть партійних працівників. І це наша велика партійна біда на Україні, що ми не мали змоги там зміцнити загальний Радянський центр, який зміг би регулювати всю організаційну роботу й попередити так широко розвинутий місцевий патріотизм, виділення в обласні, губернські й повітові республіки⁵⁵, створення сепаратних штабів і взагалі все це організаційне радянське і партійне безладдя, якого більш ніж досить було в нас на Україні.

Тепер, товариші, перед нами стоїть важка, наполеглива, тривала й величезна боротьба. І тепер нам треба в нашій боротьбі поставити своїм завданням об'єднати всі сили робітничого класу на Україні, згуртувати їх навколо нашого партійного прапора, під керівництвом нашої партії, організувати сили робітників і бідніших селян України у військово-революційних комітетах, які діють під політичним керівництвом нашої партії і об'єднуювані навколо єдиного центру. Ось чому нам треба залишити Народний Секретаріат, визнавши разом з тим, що ліві есери своїм повстанням фактично себе з нього виключили.

Така моя загальна позиція. Вона основана на тому положенні, що ми стоїмо перед революцією пролетарською, що ми маємо завдання боротися за соціалістичну революцію, і всякі розмови про те, що у нас революція має по суті селянський характер, треба категорично відкинути. Питання, що стоїть у нас на Україні, — боротьба за соціалістичну революцію на Україні як частина все-світньої боротьби. Громадянська війна на Україні намітила нам шлях і поставила перед нами наш лозунг: відновлення Радянської влади на Україні, диктатура пролетаріату, що спирається на бідніше селянство.

Товариші, основне питання, яке я поставив перед прибічниками крайньої правої течії, це питання залишилось без відповіді. Я запитав: чи відмовляєтесь, чи відмежовуєтесь * ви тепер від своєї колишньої позиції? Відповіді на це не було. Дозвольте нагадати, який стан справ був у квітні, на Таганрозькій нараді. Тоді прибічники правої течії були проти революційних комітетів, вважаючи їх зовсім непотрібними й шкідливими. Тов. Квірінг у своїй промові тоді заявив: зараз повстання на Україні було б шкідливою, безглуздою авантюрою, цього завдання партія ставити не може. Тепер тов. Квірінг цього не говорить. Чому ж? Чи зв'язуєте ви свої колишні й теперішні твердження? Тов. Квірінг говорить, що умови для успішного повстання на Україні створилися тому, що стався гетьманський переворот. Але це, можливо, для вас, тов. Квірінг, лише за гетьманщини було можливим повстання, але зовсім не для України. Скажіть, що змінилося з гетьманським переворотом? Основні умови існування змінилися? Ні, вони залишилися ті ж самі. Центральна рада, коли вона захопила владу за допомогою німецьких багнетів у лютому й березні, хіба вона була справжнім виразником інтересів дрібної буржуазії й селянства? Ні, це була контрреволюційна ширма. І коли ця ширма стала непотрібною, коли шкідливий для капіталістів і поміщиків апарат було скинуто, то панівні класи взяли у свої руки владу безпосередньо. Таким чином, основна суть залишилась та ж сама. І лише прибічники українських правих есерів і соціал-демократів, помилившись у своїх сподіванках щодо Центральної ради, думають, що гетьманщина замінила революційну владу. Контрреволюційний переворот на Україні стався годі, коли Радянську владу скинули, а не тоді, коли Центральну раду скинули.

Тов. Квірінг багато дечого забув. Нагадаю дещо з того, що він виклав неправильно. У Катеринославі, на засіданні Народного Секретаріату, 16—17 березня було заслухано доповідь тов. Антонова, а потім обговорювалось питання про ставлення до Центральної ради. У резолюції тов. Нероновича, яка спочатку була прийнята більшістю одного голосу тов. Квірінга, говорилося: для того, щоб збереглися Ради, треба розпочати переговори з Централь-

* В оригіналі слово «відмежовуєтесь» закреслено.— *Ред.*

ною радою, причому заявити, що ми цю жертву приносимо на користь робітничому класові. Так, товариші, 16 березня, на засіданні Народного Секретаріату, 4 голосами проти 3, резолюцію тов. Нероновича було ухвалено й четвертий вирішальний голос належав саме тов. Квірінгові! Як голова Народного Секретаріату, я тоді заявив, що ця резолюція не може мати сили й значення, оскільки було дуже мало присутніх, і наступного дня питання про ставлення до Центральної ради знову було поставлене. Цього разу резолюцію внесли тт. Ліпшиць, Лугановський і Квірінг, у якій, після довгої передмови, говорилося: для того, щоб не було зайвих кровопролиттів, ми вважаємо за потрібне заявити, що ми відмовляємося від влади Рад на Україні⁵⁶. Цю резолюцію пропонувалося внести на фракцію більшовиків II Всеукраїнського з'їзду Рад і від імені з'їзду Рад проголосити на весь світ!

Усе це стара історія, давно минула, допотопна, тобто до гетьманщини. Тоді тов. Квірінг цілком виразно заявляв, що не можна триматися за старі лозунги, що від лозунга «вся влада Радам» слід було відмовитися. І лише гетьманський переворот навчив і вас, тт. Епштейн, Квірінг та інші катеринославці, і змусив вас зійти з вашої колишньої, виразно ліквідаторської позиції. Лозунги організації військово-революційних комітетів і підготовки повстання ви тепер підтримуєте, але для того, щоб зрозуміти, що потрібний об'єднувальний центр, Народний Секретаріат, до цього, товариші, ви ще не дійшли.

Тут висувувалося чимало обвинувачень, і, на мій подив, висували їх саме товариші катеринославці. Говорилося про популярність місцевих Рад і непопулярність Народного Секретаріату. Так, треба визнати, що деякі Ради на Україні весь час протиставляли себе Радянському урядові України. Більше того, багато хто з товаришів, і зокрема катеринославці, навіть у грудні були проти утворення центральної Радянської Української влади. Треба ж колинебудь відкинути це протиставлення Радянській владі — центральній і місцевій, — а ви й зараз граєте на ньому. Ви говорите про непопулярність Народного Секретаріату. В такому розумінні можна було б говорити про непопулярність і місцевих Рад. Чи мало прикладів бувало, коли заводські мітинги, як, наприклад, у Катеринославі, заарештовували членів Ради і т. ін. У багатьох і багатьох місцях заводи виносили резолюції меншовиків за Установчі збори й проти Рад, поки не відчули весь тягар

диктатури буржуазії. Але короткозорий був би той, хто на цій підставі говорив би про непопулярність Рад. Коли йде громадянська війна, а робітники хитаються, це лише показує нерозвинутість класових відносин. Це — біда пролетаріату, що бореться в дрібнобуржуазній країні. А ви, «ничтоже сумняшеся», обвинувачуєте ту чи іншу установу, що громадянська війна йде таким шляхом, а не іншим. Це говорять марксистки! Не посилайтеся ж на популярність або непопулярність. Тим більше що цей мотив уже відпав. У Катеринославі, в березні, відбувся з'їзд Рад, на якому було 1200 осіб. На цьому з'їзді у фракції більшовиків вніс резолюцію про Народний Секретаріат тов. Богуславський, колишній голова Кременчуцької Ради. Цю резолюцію, в якій говорилося про непопулярність Народного Секретаріату, фракція відкинула майже одногосно: більшістю 410 голосів! Такий був стан під час самої боротьби.

Не повертайтеся ж, товариші, до колишніх розмов про популярність і непопулярність, не говоріть також про те, що в тій громадянській війні, яку ми приймаємо на себе, нам не потрібний центральний апарат, не виходьте із своїх колишніх, або з катеринославських тверджень. Цей сепаратизм треба відкинути раз і назавжди. Нам треба рівнятися на ворога і, маючи певного ворога, що централізує свої сили, централізувати свої сили також. Ви, товарищі, централісти навиворіт. Ви посилаєтесь на слова Лєніна, але дозвольте, Епштейн не цілком передає, що було на нараді з Леніним⁵⁷. Ленін увесь час запитував: «Чому ви проти Народного Секретаріату?» Ви говорили: тому саме й тому. У відповідь Ленін знову заявив: «Я нічого не можу зрозуміти. Треба договорювати. Чому ж саме ви проти Народного Секретаріату? Адже коли ми організуємося у загальну федерацію, то в нашій Радянській Федерації потрібний буде уряд для України? Так, потрібний. Так чому ж ви проти?» Оскільки ви, замість доказів, увесь час посилаєтесь на Леніна і граєте його ім'ям, підтвердьте ж, що в цьому ви не можете посилатися на нього. Чому ви проти Народного Секретаріату — на це запитання ми відповіді добитися не можемо. Ви просто, товариші, тягнете з собою брудну білизну історії і не мали часу за минулі три місяці випрати її. Треба підходити до резолюції з де-що іншим поглядом.

Епштейн (з місяця). А ви скажіть, як Ленін поставився до резолюції Пятакова й вашої?

— Коли ви хочете виходити не з суті питання, а із згоди чи незгоди Леніна,— будь ласка. Товариш Ленін сказав, що він не може погодитися з резолюцією тов. Пятакова. Про мою резолюцію він заявив, що вона в основному не розходиться з вашою, але занадто поширена порівняно з нею. З цього приводу дозвольте ще раз вам сказати, тт. Епштейн і Квірінг, я дуже радий, що ви, нарешті, після трьох місяців з квітня, прийшли до тієї позиції, яку мені у квітні довелося відстоювати саме проти вас. Але не можна радіти з того, що ви вносите багато з вашого минулого. І коли ви вносите резолюцію, в якій є багато правильного, і коли ви її супроводжуєте тим, що ви раніше говорили, я заявляю: добре, що ви взяли з нового й багато де в чому стали на позицію центру, але погано те, що ви взяли багато чого з вашого минулого. Ви лише після гетьманського перевороту зрозуміли, що перед нами стоїть революція. А тепер й багато хто зрозумів це. Навіть селянська спілка зрозуміла це. Було б дивно, якби ви, комуністи, цього не зрозуміли. Так, тепер заперечувати проти повстання не доводиться нікому. Але, очевидно, можна ще говорити про те, що центральна організація — Народний Секретаріат, не потрібен; але, товариші, я мушу сказати, що чим далі йтиме боротьба, чим більше вона розвиватиметься, тим більше буде з'ясовуватися та позиція, на якій у цьому питанні стоять тт. Епштейн і Квірінг. Це позиція хвостизму,— плентатись позаду руху, у хвості, підхоплювати його лозунги, коли цілком з'ясується становище. Це, товариші, не роль ватажків і не роль партії. Партія повинна вести облік співвідношень, накреслити собі шлях. А для тт. Квірінга й Епштейна 20 квітня повстання було неможливою й шкідливою авантюрою і треба було, щоб минуло 9 днів, щоб 29 відбувся гетьманський переворот для того, щоб вони зрозуміли, нарешті, що на Україні неминуче буде революція і повстання трудящих мас. Для того, щоб примусити вас це зрозуміти, потрібно було 9 днів. А скільки вам часу треба буде, щоб зрозуміти, що, організовуючи повстання, нам потрібні місцеві й центральний органи для проведення повстання на місцях, а цей центральний орган і є Народний Секретаріат. Тепер, коли на Україні, як і в Росії, відбувається розрив з лівими есерами, бо вони перестали бути радянською партією, тепер Народний Секретаріат стане тим органом, за допомогою якого ми зможемо організувати й підкорити своєму керівництву не

тільки маси, що стоять за нами, а й організовані безпартійні робітничі і селянські маси, що йдуть за нашим лозунгом. Відмовлятися від цього не доводиться.

Тут говорилося: коли повстання переможе, тоді організуємо центральний орган влади. Але звідки ви взяли таку теорію державного будівництва? Петроградський пролетаріат у ході повстання й перемоги над царизмом створював органи влади. Під час повстання він організував свої апарати, а в буржуазії був уже готовий апарат, і завдяки цьому вона захопила владу у свої руки. Так ви цього хочете? Нам потрібний апарат з центром, який треба мати заздалегідь. Необхідно всі ці міркування зважити й чітко сказати, що треба створити центральний орган, Народний Секретаріат, щоб через нього здійснювати керівництво повстанням.

Я не маю часу зараз так само гостро відмежуватися від позиції Пятакова, і хочу лише повернутися до принципів розходжень з тов. Епштейном — це його розмови щодо селянського характеру руху на Україні. Тут у нас примирення бути не може. Це основний, вихідний пункт тов. Епштейна — селянський характер повстання. Це пережитий момент, і тут, тов. Епштейн, ми нічого не навчилися. Ви забули, чому ми говорили про неминучість повстання до гетьманщини. Ми виходили з того положення, що соціалістична революція неминуча, і це розуміння речей залишається в нас таким же.

Первый съезд Коммунистической
партии (большевиков) Украины.
5—12 июля 1918 года: Протоколы.
К., 1988.

Переклад з російської.

ДОПОВІДЬ З ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ПИТАННЯ НА ЗАКРИТОМУ ЗАСІДАННІ І З'ЇЗДУ КП(б)У

11 липня 1918 р.

Товариші! Питання про дальші шляхи нашого партійного будівництва потребує найсуворішого і серйозного ставлення до себе. Треба сказати, що нам доводиться майже заново будувати партію. У нас є ще достатня кількість партійних працівників, ми ще маємо величезний ідейний вплив, за нами хочуть іти маси, але разом з тим партійні організації знову відновлюються лише останнім часом. Контрреволюційна пожежа знищила їх на своєму шляху. І зараз, коли ми заново будусмо наші партійні організації, нам доводиться збудувати їх в іншій політичній обстановці, в зовсім інших, ніж досі, умовах. Що ж змінилося? В багатьох відношеннях змінилася політична обстановка. Я, звичайно, насамперед, укажу вам на це державне відокремлення України від Росії, здійснене за Брестським договором, те відокремлення, про яке ми мали певну думку і ставлення до якого висловили в окремій резолюції, ухваленій, якщо не помиляюся, одноголосно⁵⁸. Завдяки цьому державному відокремленню для нашої партійної діяльності створюються своєрідні умови. Соціальні й політичні умови діяльності наших організацій в Росії і на Україні не тільки різні, а й у певному розумінні, й протилежні. Я не говорю тільки про ту, що так різко впадає в очі, відмінність, що в Росії ми маємо широкую відкриту партійну організацію, а на Україні — таємну, нелегальну організацію. А проте й цей факт має величезне значення. Організація робітничого класу, організаційні обставини існування відмінні. Тут ми маємо метод впливу партійної організації і за допомогою Рад — об'єднання навколо партії усіх інших елементів. Тут у нас таке становище, в якому наша партія стає тим, чим вона давно прагнула стати, коли партія й робітничий клас ста-

ють поняттями, що зливаються *. Навпаки, там, на Україні, ми потрапляємо в такі умови, в яких робітничі організації, організації робітничого класу партійні, природно, набувають вузького, замкнутого характеру, об'єднуючи не всіх тих, хто цілком свідомий, а тільки тих, хто може активно працювати і навколо них ** формуються кола в різні осередки, в тому числі й революційні осередки з осіб робітничого класу і найбіднішого селянства, що до нас ідуть і примикають до нас. Отже, через різні умови існування методи організації робітничого класу тут, у Росії і на Україні, виходить і цілком відмінні (як відмінні) й соціально-політичні умови нашої діяльності. Тут ми маємо перед собою диктатуру робітничого класу, там — диктатуру буржуазії. Тут ми маємо владу Рад, — там владу гетьманщини, яка можливо, в недалекому майбутньому, буде замінена ще певнішою формою влади панівних імущих класів в особі якогось герцога чи короля. Завдання робітничого класу, що стоять у Росії і на Україні, також істотно відмінні. Ми маємо перед собою тут, при зміцненні Радянської влади, а зміцнення це підтверджується заколотом лівих есерів ***, тут ми маємо завдання дальшого соціалістичного **** будівництва на тій базі ***** , якої досягла російська пролетарська революція. І хоч якими важкими будуть умови і внутрішня громадянська війна, основне завдання, що стоїть перед Радянською владою та перед нашою революцією, — далі соціалістичне будівництво, робота органічна, революційно-соціалістична, тимчасом як на Україні нам доводиться організовувати повстання, щоб повалити владу імущих класів і встановити Радянську владу і диктатуру робітничого класу *****. Відповідно до цього, ми потрапляємо в іншу стадію, як в організаційному відношенні, так і у відношенні боротьби за соціальну революцію. Через те нам доводиться діяти дещо іншими організаційними шляхами й ставити перед собою інше тактичне завдання. Шляхи діяльності, якими ми йдемо, тепер інші. Щодо цього ми всі одностайно визнали, що перед нашою партією, всім робітничим класом і найбіднішим селянством України стоїть, як неминуче

* Далі пропуск слова в оригіналі.— *Ред.*

** В оригіналі «її». — *Ред.*

*** Так в оригіналі.— *Ред.*

**** В оригіналі «соціального». — *Ред.*

***** В оригіналі «в тій базі». — *Ред.*

***** В оригіналі «досягнути Радянської влади і диктатури пролетаріату». — *Ред.*

завдання, підготовка, організація і проведення збройного повстання проти імущих класів, що захопили владу в свої руки. Це завдання стоїть перед нами, в той час, як у Росії його вже розв'язали. Відповідно до цього і форми організації, і форми тактики досить-таки відмінні. У цьому й полягає відмінність партій між собою. Партії в III Інтернаціоналі й відрізняються між собою іншою організаційною будовою та різною тактикою. У цьому відмінність між II та III Інтернаціоналами. У II Інтернаціоналі існувало в кожній країні, в кожній державі в національно-державних умовах партійне об'єднання, яке будувалося відповідно до умов організації і відповідно до цього виробляло свою тактику й програму. Державні партії розрізнялися не тільки формами організації і тактикою, а й програмою, і тільки час від часу на міжнародних конгресах координували ці партії свою тактику й програму. Ми, прихильники революційного III Інтернаціоналу, наше розуміння програми зовсім інше. На даній стадії розвитку фінансового капіталу перед пролетаріатом стоїть завдання — боротися за соціалістичну революцію, за диктатуру пролетаріату, і це буде відповіддю на ті імперіалістичні шляхи, якими розв'язуються наявні суперечності суспільного розвитку, буде відповіддю на ті шляхи світової війни, що нині поставлені й у майбутньому передбачаються. Відповідно до цього у нас програма фактично одна в усіх країнах і для всіх комуністичних партій. В цьому відношенні наше розуміння партії в III Інтернаціоналі інше, ніж у II Інтернаціоналі. Тепер усі комуністи всього світу становлять фактично одну партію. В 1848 р., коли Маркс створив свій I Інтернаціонал, він написав Маніфест Комуністичної партії, за допомогою якого хотів об'єднати всіх пролетарів усіх країн. І тепер перед нами те саме завдання — об'єднати комуністичні партії, що борються на єдиному фронті за світову революцію⁵⁹. Ці партії є для нас тільки загонами тієї самої партії, вони відрізняються організаційними формами, і тактика їхня відповідно до умов різна. Ми не максималісти і не заперечуємо програми-мінімум, яка була в нас, але наше розуміння програми-мінімум відрізняється від того, як її розумів II Інтернаціонал. Для нас — це програма практичної діяльності. У зв'язку з тим, що у нас, у комуністів України, немає й не буде окремої програми, ніяк не применшує того факту, що, відповідно до сучасних умов, у нас відмінна організація і тактика, а це є те, що характеризує нашу

партію у III Інтернаціоналі. Якби, товариші, мова йшла про попередні умови в II Інтернаціоналі, я б сам особисто сказав, що відриватися від партії, відокремлюватися, засновувати свою партію, це значить розривати живе партійне ціле, це значить різати по живому тілу. Тоді виділення в окрему партію означало б відокремлення у відособлене ціле, яке й діє відособлено. У нас усі комуністичні партії всіх країн неминуче в дальшому розвитку будуть об'єднуватися в одну партію, що діятиме єдиним фронтом. Відповідно до цього перед нами стоїть завдання, що полягає в тому, як нам організаційно треба об'єднуватися з іншими комуністичними партіями.

Я м. шу підкреслити ще один важливий момент. Завдяки сучасному міжнародному становищу Російська Радянська влада є тепер безперечно керівним органом і знаряддям нашої партії. Тим часом Російська Радянська влада, завдяки міжнародним відносинам, перебуває в такому становищі, коли створювати міжнародні ускладнення не доводиться, вони виникають і поза її волею, їх створюють й інші партії. Але нашим завданням є те, щоб ми поставили перед собою конкретну мету, яка при всій відмінності течій, що борються тут, в загальному визнається всіма ними, щоб ми політичну відповідальність не перекладали на плечі Російської Комуністичної партії, на якій уже зараз лежить відповідальність за всі справи Російської Радянської республіки. Це питання не дипломатії, а питання про те, як побудувати відносини так, щоб діяльність, яку веде партія комуністів в одній країні при різних умовах роботи цих партій у різних країнах, не тільки не могли використати вороги, а, навпаки, щоб вона сприяла в одному річизці загальному прагненню Комуністичної партії, а не діяла у розріз з нею. Виходячи з цих міркувань, треба було б визнати, що організаційна відособленість, організаційне виділення на Україні Комуністичної партії більшовиків (що будується) * нині необхідне. Але, товариші, розглядаючи це питання, ми не повинні тепер забувати дуже важливої обставини, яка для нас, як для революціонерів і членів Комуністичної партії, має величезне значення. Не в наших інтересах не тільки поділ державних одиниць, а будь-яке дроблення наших сил, безперечно, нам непотрібне й шкідливе. Ми — прихильники демократичного централізму, ми намагаємося об'єд-

* В оригіналі слово нерозбірливе. — *Ред.*

нати всі сили на боротьбу із спільним ворогом, що стоїть перед нами. Згідно з цим ми повинні уникнути всяких поділів і дроблень. Але ж нам треба пристосовуватись до ворога, відповідно до тих умов, в яких ми перебуваємо. І якщо хоч на певний проміжок часу, створюється ця ефемерна українська держава з гетьманом на чолі, то нам доводиться відповідно до цього шикувати свої лави для того, щоб повести робітників в атаку проти ворога, і повести, не звалюючи відповідальності за цю нашу боротьбу на тих, хто стоїть поряд з нами на своїх постах і вершить своєю комуністичну справу.

Ми вже говорили, коли йшлося про стосунки між Росією і Україною, що тут у Росії ми черпаємо свій революційний і партійний досвід. Російська Комуністична партія є тим джерелом, звідки ми черпаємо досвід революції і звідки ми всі — робітники і найбідніші селяни на Україні — беремо кожен собі приклад, як йти, яким шляхом вести свою боротьбу. Це ще очевидніше для нашої партії. Ми — молода організація, яка щойно пережила контрреволюційний розгром і заново відбудовується. Певна річ, все, що ми повинні мати для своєї діяльності, ми, товариші, насамперед візьмемо з Російської Комуністичної партії. Тому фактично становище лишається таким, як було й раніше. Підкреслюю: фактично перед нами буде Російська Комуністична партія з її центральними установами, і ми будемо по ній, по цьому флангу шикуватися, ідучи у своєму партійному будівництві все далі й далі. Лозунги, під якими ми будемо йти, виходитимуть з Російської Комуністичної партії. Наочний приклад цьому — питання про лівих есерів, при обговоренні якого ми виходимо з того, як це питання розв'язується в Російській Комуністичній партії. Так воно буде й надалі, інакше й бути не може. Формально, певна річ, створюється таке становище, за якого наша партія виділяється. Але це формальна сторона, яка для нас, прихильників революційного Інтернаціоналу, значення не має. На Таганрозькій нараді ми говорили про те, що з Російською Комуністичною партією ми будемо формально зв'язані через міжнародну комісію III Інтернаціоналу*. Але, товариші, існує крім писаної конституції, конституція неписана, що має

* Див.: Большевистские организации Украины в период установления и укрепления Советской власти (нояб. 1917 — апр. 1918 гг.): Сб. документов и материалов, К., 1962. С. 83—Ред.

для нас значно більше значення, а ця конституція проголошує, що ми — члени Комуністичної партії, яка одна для всіх країн. І ми вважаємо, що в єдиній боротьбі Росія являється передовою країною і для Української Комуністичної партії Російська Комуністична партія є провідним зразком, який показує, як треба йти й боротися. Такий у нас стан. Висновки звідси можна зробити такі. Відповідно до сучасних умов, нам треба визнати, що при відмінності умов, які склалися, зберігаючи єдину програму, що об'єднав нас з усією Російською Комуністичною партією і з усіма комуністами всіх інших країн, разом з тим організація комуністів на Україні, формуючись, формально виділяється в окрему партію, яка діє й проводить повстання на Україні, керуючи робітничим класом, за відповідальністю цієї партії, маючи свої з'їзди і центральні комітети, але разом з тим будучи зв'язана з Російською Комуністичною партією і маючи з нею, як і раніше, тісні зв'язки, за-позичуючи в неї досвід і партійні вказівки.

Дозвольте, товариші, сказати ще кілька слів щодо необхідності, що виходить звідси. Досі ми були Російською Комуністичною партією, Комуністичною партією більшовиків України, тобто, інакше кажучи, ми виставляли перед собою заголовок «РКП». Як нам бути тепер, чи зберегти цю назву чи ні? Це питання двічі обговорювалося в Центральному Комітеті більшовиків. Уперше це було незабаром після Таганрозької наради, вдруге — за тиждень до нашого з'їзду, коли Комітет, обговоривши питання, знову визнав за потрібне, щоб назва РКП була знята формально, але щоб на ділі все залишалось, як і раніше. Ось ті положення, які я подаю до вашої уваги. Писану резолюцію я оголошу пізніше. Багато, товариші, є у нас такого, що зв'язує нас з Російською Комуністичною партією, та я хотів би одного: щоб організаційний консерватизм не був вирішальним моментом при розв'язанні цього питання. Консерватизм — у будь-якій галузі — інерція, прагнення до того, щоб лишилося так, як було. Не цим треба керуватися, треба керуватися міркуваннями необхідності, а не тим, що так було, то хай так і буде. Не приховую, товариші, говорити про виділення, коли мені довелося прожити в Російській Комуністичній партії чимало років (я понад двадцять років у партії), мені було б боляче, і якиби був II Інтернаціонал, при якому партії були б відокремлені, то я говорив би інакше. Коли Центральний Комітет пропонував мені до Жовтневої револю-

ції поїхати на Україну для роботи в справі організації окремої партії, я тоді заявив: я член Російської Комуністичної партії і виходити з неї не думаю. Після Жовтневої революції справа інша — буде чи не буде виділення, партія лишиться одна.

Тепер кілька слів щодо назви: яку назву вибрати — Українська Комуністична партія чи Комуністична партія більшовиків України. Назва «Українська Комуністична партія» може найбільш підходити, як коротша. Але розуміти її можна двояко: або як назву, що походить від території, або — від національності «українська», тобто, як таку, що охоплює територію України, всіх, хто живе на Україні, або тільки українців за національністю. Якщо скажете: «Українська Комуністична партія», то це можна тлумачити так, що ця назва охоплює або тільки українців, або територію. Для усунення непорозумінь, ми, партія, що об'єднує пролетаріат незалежно від національності, повинні вибрати й назву, яку можна [сформулювати] лише одним способом — «Комуністична партія (більшовиків) України», що об'єднує всіх, хто живе на Україні незалежно від національності, як об'єднує всіх, хто живе в Росії, Російська Комуністична партія (більшовиків).

Первый съезд Коммунистической
партии (большевиков) Украины:
Протоколы.

Переклад з російської.

**ВИСТУП НА І З'ЇЗДІ КП(б)У
ПРИ ОБГОВОРЕННІ ПРОЕКТУ
РЕЗОЛЮЦІЇ «ПРО ПАРТІЮ»**

12 липня 1918 р.

Попередні промовці порівнювали становище Української партії із становищем Самарської організації. Але порівняння не є доказом. Там тимчасовий контрреволюційний рух, який переборюють сили російської революції. Далі посилалися на Грузію. Але між Україною і Грузією істотна відмінність, яка зводиться до того, що Росія не визнає відокремлення Грузії і Брестський договір не змушує це визнавати.

Відокремлення України Росія змушена визнати, оскільки боротися з відокремленням Грузії внутрішніми силами Російської Федерації, на нашу думку, можна.

ЦК РКП дві дні десяти тому обговорював Таганрозьку резолюцію, нічого не маючи проти неї і проти відокремлення⁶⁰. Отже, державні міркування тут не можуть мати значення.

Тов. Бош зазначала, що переможне повстання — питання місяців. «І навіщо ж тоді виділення?» — запитала вона. Але ми не знаємо, якими шляхами підемо, бо повстання може бути тривалим. Воно може бути переможним, і тоді неминучим наслідком стане злиття з РКП, але повстання наше може стати наслідком повстання на Заході, й тоді мова йтиме не про об'єднання через РКП, а разом з нею — із світовим Інтернаціоналом.

Нам потрібно свою діяльність на Україні будувати так, щоб вона підтримувала діяльність РКП. Цього можна досягти не організаційним закріпленням, а запровадженням правильної тактичної лінії.

Беручи до уваги:

1) що на Україні партійні організації можуть відновитися і діяти тільки як організації нелегальні, замкнуті й конспіративні, тимчасом як у Росії завойована пролета-

ріатом влада дає партії змогу організувати робітничий клас у найширших формах і в найвільніших умовах;

2) що тимчасом, як у Росії черговим завданням партії є далі соціалістичне будівництво на основі Радянської влади, на Україні перед робітничим класом стоїть основне завдання: підготувати й організувати повстання проти контрреволюційної буржуазії, щоб відновити Радянську владу;

3) що, таким чином, і форми партійної організації, і при єдності тактичних принципів, тактика комуністів на Україні потрібна інша й відмінна, ніж у Росії.

Беручи, разом з тим, до уваги: 1) що комуністи всіх країн повинні становити й фактично становлять одну Комуністичну партію з єдиною програмою і єдиним фронтом боротьби за диктатуру пролетаріату, фактичним керівним центром якої є ЦК РКП, і що комуністичні партії окремих країн у III Інтернаціоналі становлять лише окремі загони;

2) що комуністи України всією своєю діяльністю зв'язані з Російською Комуністичною партією (більшовиків) і цей зв'язок лишається й повинен лишатися надалі, незалежно від тієї чи іншої формальної сторони партійного будівництва;

3) що комуністи України всією своєю діяльністю на Україні повинні підтримувати політику Російської Комуністичної партії, яку вона проводить у Росії і яка основана на передишці й збиранні сил, повинні дотримуватись загальних постанов ЦК і з'їздів РКП, беручи все це до уваги, I з'їзд партійних організацій комуністів (більшовиків) України постановляє: комуністичні організації України об'єднуються в окрему Комуністичну партію (більшовиків) України із своїм Центральним Комітетом і своїм з'їздом, формально зв'язану з Російською Комуністичною партією через міжнародну комісію III Інтернаціоналу.

З'їзд доручає Центральному Комітетові за погодженням з ЦК РКП встановити форми організаційного зв'язку й спосіб можливої участі організацій Комуністичної партії (більшовиків) України в загальних з'їздах Російської Комуністичної партії.

Первый съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины.
5—12 июля 1918 года: Протоколы.
Переклад з російської.

**ВИСТУП НА ІІ З'ЇЗДІ КП(б)У
ПРИ ОБГОВОРЕННІ ДОПОВІДЕЙ
ЦК КП(б)У І ЦВРК УКРАЇНИ ⁶¹**

20 жовтня 1918 р.

Товариші, кинувши погляд на майбутнє, треба повернутися до минулого. Хтось із делегатів запитував — чому це весь час у звітах ЦК все зводилося до питання про накази. Це казав, здається, т. Ісаак *. Так, цілком зрозуміло, т. Ісаак, бо всі інші питання щодо літератури, транспорту, розподілу грошей, сили й засобів і т. д. — усі ці важливі питання мають все-таки лише практичне значення, а питання щодо наказу — це політичне питання.

Але тут я мушу, насамперед, зробити й певне розмежування. Треба, кажучи про наказ ⁶², розмежувати двоякого характеру явища — їх тут плутають — це питання про факти і питання про ілюзії. Тут товариші говорили про те, що в багатьох місцях організації внаслідок руху, викликаного наказом, були цілком розгромлені, бо наказ було дано несвоєчасно. Інші говорили: ні, хоча й були певні труднощі та організації збереглися такі, як і були, і накази шкоди не завдали.

Не з цього боку треба підходити до наказу. Ми масмо перед собою революційний рух робітників і селян України, ці накази ввійшли, як один із складових елементів, у цей рух, і ми повинні давати оцінку цьому рухові робітників і селян незалежно від наказів.

Перед нами окремі часткові спалахи на Україні, робітничий і селянський рух, що прокотився хвилиною. Перед нами на певний час, на час жнив — найвище наростання цього руху. Будьте праві, будьте трічі ліві ⁶³, а однаково ви мусите визнати, що наша минула боротьба робітників і селян України не заслуговує, щоб її паплюжити. І нехай багато було невдач, багато було хиб, але цей рух розрісся в загальну боротьбу робітників і селян; нехай деякі

* І. М. Крейсберг.— *Ред.*

ілюзії були втрачені, нехай досить часто наші організації зазнавали поразок, як буває під час боротьби, але ця боротьба робітників і селян — була одним з етапів на шляху до повалення буржуазії на Україні. Ви можете оцінювати накази як хочете й по-різному, та все-таки серпневий рух, що розгорнувся на Україні, є загальним досягненням усієї партії, а не тієї чи іншої течії. Та в питанні про накази маємо факт і ілюзії, тут ми й переходимо до питання про тактику тієї чи іншої течії.

Що сталося? Чи було загальне повстання? Ні. Треба визнати, що ніякого загального повстання не було, а було те, що й раніше, що було до цього часу — було ряд спалахів, що хвилиною прокотилися по Україні. І з цього боку, якщо у когось і були інші надії і мрії, то вони були повністю втрачені.

Такі ілюзії про можливість масового руху, що охопить всю Україну, безперечно були. І ці ілюзії втрачено. Ці ілюзії виникли, звичайно, не 5 серпня — в день видання наказу, а в деяких товаришів вони були вже давно. Тут правильно вказувалося, що ще в квітні прихильники лівої течії говорили, що повстання вже готове, підготовлене, що треба тільки його організувати. Революційне нетерпіння цілком зрозуміле в тих умовах, в яких живуть робітники і селяни на Україні, воно цілком законне, й стало причиною видання такого наказу в такій його категоричній формі. Всі визнавали можливість і бажаність повстання, але деякі представники лівої течії, зокрема т. Ісаак, зазначали, що для наказу був психологічний ґрунт. Психологічний ґрунт, певна річ, був, але ми кажемо не про суб'єктивне виправдання наказу, а про політичне виправдання, про політичну основу для видання цього наказу. Суб'єктивне, психологічне виправдання, звичайно, полягало хоча б у тому, що окремі товариші, які керували революційною течією — під'юджували, вибачте на слові, один одного в своєму нетерпінні і давали оцінку не тому, що було насправді, а оцінювали те, що їм хотілося б бачити. І з цього погляду центр і низи однаково повірили бажаному. Тому однаково винні не тільки центр, не тільки місцеві організації, а й низи. Ми чули, як один товариш говорив, що ми не могли вдержати робітників, що вони не хотіли більше ждати. Це нетерпіння цілком зрозуміле, але йому не може бути місця в політичній діяльності, бо ми повинні сказати кожному робітникові і селянину: тебе бере нетерпіння, але вмій не тільки боротися,

а й ждати, умій не тільки діяти, а вмій залізними кліщами стискати своє серце, своє нетерпіння й мовчки готуватися до боротьби. В тому завдання політичного діяча, політичного керівника: зуміти, коли треба, стримати маси. Я ще раз повторюю свої слова, сказані на I з'їзді. Ми повинні бути керівниками, проводирями, а не прислужниками і лакеями мас, ми повинні керувати ними, ми повинні вказувати, яким шляхом іти і коли виступати, діючи на основі політичного розрахунку. А тут політичний розрахунок підвів вас, товариші. Ви дали захопити себе революційному нетерпінню, що чимраз дужче наростало в робітничій масі і в її керівників. Товариші вказували, як на доказ своєчасності наказу № 1, на те, що він мав також свої плодотворні наслідки. Цілком слушно. Та він і не міг їх не мати, бо це був один з проявів революційного руху.

Багато ілюзій втрачено. То це й добре. Твердо усвідомимо, що ці ілюзії справді втрачені. Зараз усе дужче наростає революційний рух на Україні, ускладнюється політична обстановка і тепер для революційного нетерпіння більше місця й підстав, ніж було раніше; це теж треба визнати.

У минулого треба вчитися. Так, товариші, треба визнати свої помилки, та, відмітивши ці помилки, визнавши їх, не треба перегинати палиці в інший бік, як деякі з тих, що виступали.

Не будемо говорити про те, що нам треба збавити своє революційне нетерпіння. Навпаки, зараз нам треба його посилити, зробити інтенсивнішим. Закласти міцніший фундамент партійної діяльності — ось яке наше завдання.

Ось які висновки я зробив з доповіді Центрального військово-революційного комітету. Суб'єктивно їхня тактика була цілком обґрунтована, політично вона є помилковою і в цій помилці вина всієї нашої партії. А звідси такий висновок: треба розширювати партійний фундамент нашої діяльності, треба, щоб наша партія стала справді проводирем робітників і селян і керувала ними не тільки відповідно до стихійного руху, але й беручи до уваги для успіху цього руху всі потрібні політичні умови. Цю директиву на основі минулого досвіду ми повинні дати нашому майбутньому ЦК.

**ПРОМОВА НА І КОНГРЕСІ
КОМУНІСТИЧНОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛУ
ПРО СТАНОВИЩЕ І ЗАВДАННЯ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ**

3 березня 1919 р.

Виступаючи тут, як представник Комуністичної партії України, я насамперед повинен заявити, що я не можу дати коротко докладну характеристику становища моєї партії, тим більше, що ми ще зараз ведемо боротьбу із зброєю в руках. III партійний з'їзд ще засідає⁶⁴. Наша партія налічує приблизно 30 тис. членів. Я повинен вказати, що нашим тодішнім прагненням було обмежити вступ у партію не зовсім надійних елементів. У ще не звільнених місцевостях України кількість членів партії значно менша, ніж у звільнених, оскільки внаслідок конспірації умови існування для партії там надзвичайно утруднені. Дедалі зростаючий вплив нашої партії найкраще виявляється у з'їздах Рад, що скликаються, як губернських, так і повітових. Губернські з'їзди відбулися в губерніях: Харківській, Полтавській, Катеринославській і Київській. Щодо повітів, то скрізь уже відбулися з'їзди Рад. На цих з'їздах Комуністична партія була представлена 75—90 % делегатів, а решта 25—10 % належала до інших партій.

Діяльність нашої партії полягає в даний момент, головним чином, у поширенні нашого впливу і в організації партійних шкіл, які вже функціонують в усіх губернських, а також й у великих повітових містах.

Видаються 8 чи 10 партійних газет і, крім того, 20 або більше радянських газет, що теж перебувають в руках комуністів.

Зараз ведеться велика партійна робота — запровадження інституту політичних комісарів у всіх частинах Червоної Армії. Ведеться також широко розгалужена енергійна революційно-політична пропаганда і робота щодо організації армії. Енергійна пропаганда ведеться в окупованих областях серед іноземних військ. Комуністич-

на група в Одесі з участю французьких солдатів з окупаційних загонів видає газету французькою і англійською мовами, яка розповсюджується в 10 тис. примірників.

Ведеться також посилена пропаганда за діяльною участю товаришів-спартаківців у Миколаєві серед 20 тис. чоловік німецьких окупаційних військ, що залишилися там.

Головним завданням партії є, звичайно, організація Рад і організаційна робота в армії. Ще до звільнення України від окупаційних військ наша партія організувала дві повстанські дивізії, які перебували, в основному, біля демаркаційної лінії, а коли ми оголосили повстання — вони повели звідти у серпні свій наступ. Пізніше, з початком німецької революції, повстанські дивізії розширили коло своїх дій і спрямували свої сили спочатку проти гетьманщини, а потім і проти Директорії⁶⁵.

Щодо внутрішньої організації, то вона розкинулася широкою мережею військово-революційних комітетів, що складаються здебільшого з наших партійних працівників, на чолі із створеним Центральним Комітетом нашої партії Центральним Військово-революційним комітетом. Цій діяльності не змогли завдати ні провал обласного революційного комітету в Одесі, ні розстріли, що відбулися в Києві та багатьох інших місцях, внаслідок чого ми втратили багатьох наших товаришів (можу вказати на розстріл тт. Клочка, Грубмана і Берга в Катеринославі, Ісаака Крейсберга в Полтаві, Врублевського і Галі Тимофеевої та багатьох інших у Києві, а також багатьох товаришів в інших містах). Але ніякі криваві розправи буржуазії і соціал-зрадників не могли зупинити безперервного зростання впливу нашої партії. Щоб підкорити своєму впливу ще не зовсім дозрілі політично маси, опортуністичні партії з Директорією на чолі повинні були підфарбовуватися під більшовиків. Ще за часів гетьманщини Винниченко офіційно заявив у Вінниці, що Українська соціал-демократична партія⁶⁶ є прихильницею Радянської влади. Але після того, як Українська партія соціал-зрадників добилася влади, почалася запекла боротьба проти Комуністичної партії, проти пролетарів і селянської бідноти, які на той час усвідомили свою справжню мету.

Коли почався відкритий революційний виступ проти гетьмана і Директорії, наші повстанські загони повели самовіддану боротьбу по всій країні, зустрічаючи найпал-

кіше співчуття з боку широких верств трудящих мас усієї України. Основу нашої військової організації — дві повстанські дивізії ми перетворили в численну і могутню Червону Армію, що налічує у своїх лавах близько 180 тис. чоловік. Я можу спокійно назвати цю цифру, оскільки вона фактично вже багато разів наводилася. Не говоритиму тут про героїчну переможну боротьбу нашої армії, про неї знають всі. Можу лише сказати, що основна ідея нашої роботи полягає в тому, щоб дисциплінувати як наші повстанські війська, так і війська Петлюри, які поступово переходять на наш бік, щоб замість погано дисциплінованих загонів створити цілком дисципліновану Червону Армію, причому зразком для нас є наша армія, цілком дисциплінована, з однорідним командуванням, яка діє за строго визначеним планом.

Вплив нашої партії характеризується не лише кількістю її членів чи діяльністю уряду, що складається з партійних товаришів і керованого Центральним Комітетом партії. Під впливом Комуністичної партії відбувся великий перелом також і в інших партіях України.

Українська партія соціалістів-революціонерів⁶⁷, що боролася під націоналістичним прапором, під впливом боротьби, яку вона вела разом з нами, під впливом настрою мас, а також і нашої пропаганди, цілком стала на наш бік, визнавши соціальну революцію, диктатуру пролетаріату і необхідність повного приєднання до нашої Комуністичної партії. Переважна більшість членів Української партії соціалістів-революціонерів та її окремі невеликі організації в провінції у цілому просто переходять до нашої партії⁶⁸. Подібне явище спостерігається в Бунді⁶⁹. Він діє тепер спільно з нами. Бунд уже порушує питання про перехід цілком до комунізму. Ліві соціалісти-революціонери (ця партія діє, як відомо, окремо від українських есерів), що вели в Росії таку ворожу і шкідливу для Радянського уряду і соціальної революції політику, не мають у нас ніякого впливу. Делегація від її Центрального комітету в Росії, послана на Україну, де намагалася вести таку ж політику, як у Росії, зазнала повного фіаско. Навіть Української соціал-демократичної партії, до якої належать керівники Директорії, Винниченко і Петлюра, торкнулася комуністична боротьба. Мало того, під впливом боротьби комуністів від них відкололася фракція незалежних соціал-демократів. Хоч вони по суті й відрізняються від комуністів, але діють тепер

у повній згоді з нашою партією і беруть участь в її радах.

Те ж саме сталося з правими соціалістами-революціонерами: тепер і вони беруть участь у радах і заявили про свою повну відмову від усяких угод з Антантою.

Нарешті, і в правій Українській соціал-демократичній партії, до якої належать Швець і Андрієвський, намічається нова орієнтація. Там також спостерігається процес розкладу і самовизначення.

В Українській соціал-демократичній партії правих стався розкол (який), з одного боку, виявився у виході Винниченка та інших із складу уряду, а з другого — у виході з цієї партії Петлюри, Швеця та інших. У зв'язку з цим створилася суто військова диктатура на чолі з яскраво вираженим монархістом, колишнім царським генералом Грсковим. Таким чином, ми тепер маємо справу з військовою диктатурою. За Директорією, що зазнала повного краху і втратила вплив на маси, тепер стоять лише групи українських офіцерів і галицькі націонал-демократи, які з соціалізмом нічого спільного не мають.

Наш комуністичний уряд обнародував певну декларацію ⁷⁰, в якій заявив, що українські маси стоять на ґрунті соціальної революції, і запропонував Директорії відмовитися від безцільного кровопролиття, що допомагає лише ворогам робітничого класу. Якщо Директорія не візьме до уваги наше звернення, все-таки воно справить сильне враження на маси, що переходять на наш бік і не тільки не хочуть боротися проти нас, а повстають проти своїх панів.

На закінчення я мушу ще підкреслити міжнародний характер нашого руху. Незважаючи на те, що Україна зазнала тяжкої німецької окупації, серед робітників і селян не спостерігається націоналістичного руху. Червоний терор, за допомогою якого робітники і селяни України захищаються від білого терору міжнародного капіталу, спрямований не проти німецьких і французьких солдатів, а проти їх офіцерів. Разом з німецькими, французькими, грецькими та румунськими солдатами, робітниками і селянами проти буржуазії всіх націй, проти міжнародного капіталу — такий наш шлях. Наш рух зазнавав багатьох випробувань, та, незважаючи на погрози з півдня, з боку Краснова і військ Антанти, Український з'їзд Рад ⁷¹, що скликається завтра, покаже, як непереможні робітники і

селяни України, які зібралися під Червоним прапором
Комуністичної партії!

Оскільки вже залишається мало часу в моєму розпорядженні, я не маю можливості дати докладну характеристику діяльності нашої партії. Тому я мушу лише в найзагальніших рисах відзначити таке: минулого року, після повстання робітників і селян України, хвилі революції плеснули далеко за межі колишньої Російської імперії і докотилися до Галичини, аж до Станіслава; тепер, після переходу галицьких військ у Росію, тобто після того, як усі ці іноземні солдати жили спільним з нами життям, ми можемо очікувати ще більшого поширення революційного руху. Він охопить всю Галичину і створить міст між Росією та Угорщиною, а це означає новий значний крок на шляху до світової революції.

Первый Конгресс
Коммунистического Интернационала.
Март 1919 г.: Протоколы. М., 1933.
Переклад з російської.

ВИСТУП НА ЗАСІДАННІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СЕКЦІЇ VIII З'ЇЗДУ РКП (б)

20 березня 1919 р.

Товариші, т. Сосновський говорив про необхідність самокритики. Те ж саме говорив т. Ногін, причому вказував на окремі зловживання. Без сумніву, самокритика необхідна. Необхідне припинення й усунення зловживань, що заважають політичній діяльності нашої партії. Але справа не тільки в цьому. Гласність потрібна ще в іншому — в тому, щоб питання, які виникають у партії, погляди, що є в партії, не були б у тайниках партійного життя, а вирощувалися б при денному світлі. Тільки на сонці, поза стінами, можуть вирости могутні рослини. А тим часом щодо цього у нас є великий недолік. Я не пам'ятаю питань, крім Бреста, що були б поставлені на партійне обговорення. У нас цілі величезні питання пройшли, а партія обговорювала їх лише після того, як вони були вже розв'язані. Ми перебуваємо в суперечливому стані. Нам необхідно виробити партійну колективну думку, бо партія тільки в тому разі може бути партією, якщо вона колективно виробляє погляди для втілення їх у життя. А в нас виходить навпаки: часто доводиться одержувати директиви, які відразу ж треба втілювати в життя, а потім лише зважувати, обдумувати і висловлюватися.

Тим часом, у багатьох випадках питання могло б бути поставлене на широке попереднє обговорення в партії. Візьмемо хоча б продовольче питання. У нас в питанні про продовольчу політику існували різні думки. Тут, у Москві, відбувалися партійні наради, на яких з питання про нашу продовольчу політику велися запальні дебати, на яких намітилися дві лінії цієї політики. Але вкажіть мені, будь ласка, де перед лицем усієї партії, усієї маси членів партії, усієї маси, що примикає до нас, яку ми повинні політично виховувати, розглядалося це питання?

Цього не було і це питання заглохло. І лише згодом, у результаті обговорення в середині вузької групи місцевих працівників, з'явилось певне рішення Центрального Комітету. Не можна боятися розбіжностей, що є в нашому середовищі, потрібно привертати увагу всієї маси членів партії до цих питань і обговорювати їх. А цього в нас немає. Продовольче питання, питання про кооперативи, питання щодо півтора пуда і т. д. — цілу низку питань можна було б поставити на широке обговорення всередині партії.

Друге питання, якого я хочу торкнутися, це — про партійну організацію. Ми маємо перед собою процес досить повільного перетравлення тих умов, в яких ми зараз перебуваємо. Я ні найменшою мірою не прихильник відновлення Росії в межах старої Російської імперії. Старе загинуло безповоротно, і йому треба забити осиковий кілок у могилу. Справа не в цьому, а в тому, що нам треба об'єднати Радянські республіки, що виникають на руїнах старого. Я маю честь внести у президію пропозицію про те, щоб назва нашої партії — «Російська комуністична партія» — була доповнена назвою «Російська секція Комуністичного Інтернаціоналу». Президія вважала за потрібне передати це питання на попереднє обговорення в Центральний Комітет. Потім я повинен сказати, що самим декларуванням централізму питання не розв'язується, необхідно його втілити в життя. Я вважаю, що ми повинні дотримуватися точки зору єдиної партії, одного ЦК, і що необхідно розпустити існуючі місцеві Центральні Комітети. Можна вдало побудувати окремі місцеві партійні комітети з погляду стрункості організації, однак для практичної діяльності цього не досить. Той пункт, в якому у т. Зінов'єва йдеться про місцеві керівні організації, необхідно категорично відкинути ⁷².

Восьмой съезд РКП(б): Протоколы.
М., 1959.

Переклад з російської.

НАСТРІЙ У СЕЛІ

Запис бесіди
про політичний настрій селянства
правобережної України, зроблений
кореспондентом газети «Коммунист» *

Народний Комісар Державного Контролю т. Скрипник, який повернувся з поїздки по Київській губернії, в бесіді з нашим співробітником поділився такими враженнями про настрій українського селянства.

Я охарактеризую,— сказав т. Скрипник,— настрій українського села на такому конкретному прикладі. Я був у Радомишльському повіті. Цей повіт перебуває дещо на особливому положенні, бо цей повіт споживаючий. Під час війни, а також і до війни, він завжди ввозив хліб. Буряко-цукрової промисловості в повіті немає, є лише великі хмільники, що нині, до речі, зовсім не пущені в хід, якщо у 10—12 днів не буде вжито рішучих заходів. Цей повіт мав до 60% усієї ** худоби Київської губернії, був і тепер може бути найбільшим постачальником шкіри для шкіряних заводів. Селяни цього повіту протягом півріччя переживають громадянську війну. На території повіту точилася боротьба Петлюри з гетьманом, більшовиків з Петлюрою, а потім протягом 2—3 місяців окремі петлюрівські банди, а також Соколовського, ведуть боротьбу проти Радянської влади. Але всередині самого селянства розшарування лише тепер починається.

11 травня проходив з'їзд усіх волосних виконкомів у повному складі своїх членів з участю по 2 представники від комітету бідноти кожного села. Учасників з'їзду понад 250 чоловік. З'їзд на початку нагадав мені селянські з'їзди в 1917 році. Також була досить сильна і свідома група куркулів, також злісно боролася вона проти комуністів і бідняків, а також йшов за куркулями середняк. Але на противагу Росії 1917 року, пережиті два роки бо-

* Надруковано в скороченні в газеті «Коммунист» № 60, 17 травня 1919 р.— *Ред.*

** В оригіналі «свого».— *Ред.*

ротьби цілком оформили два протилежні полюси українського села. На з'їзд і куркулі, і бідняки приїхали, цілком з'ясувавши свої класові позиції, а також економічні та політичні. Можна лише дивуватися, як свідомо, як твердо, як наполегливо боролися з самого початку з'їзду і куркулі, і бідняки, і при цьому саме за вплив на середнє селянство. Я говорю не про вождів, а про ту сіру масу, що представляла собою, з одного боку, бідняків, з другого — куркулів.

Спочатку середняки йшли щільно за куркульнею і заражалися їхніми злосливими викриками щодо комуни, про начальствуючу над пародом партію, про «китайозів» і т. д. З'їзд, здавалося, можна було охарактеризувати як куркульський. Дещо прояснилася атмосфера після вступних доповідей голови виконкому т. Науменка, моєї і т. Касяненка. Після цього значна частина середняків уже відразу відстала від куркулів. Під час виборів президії особливо були сильні спори. Вибори тривали понад 5 годин, і тут куркулі, і сільські бідняки, показали себе, на моє здивування, чудовими парламентаріями. З приводу кожної кандидатури з обох сторін лунали східні питання, що мали на меті саме повпливати на середняків. У результаті більшість середняків голосувала з бідняками. Президія складалася переважно з комуністів, кількох есерів і лише двох безпартійних, з яких один співчував комуністам. Куркулі зазнали поразки на з'їзді, і того ж дня роз'їхалися і звернулися за підтримкою до бандита Соколовського, який стояв у верстах 20 від Радомишля і який уночі повів наступ на Радомишль. Наступ, звичайно, було відбито. З'їзд, що відкрився наступного дня, мав уже іншу картину. Вся маса середнього селянства пішла за нами, обурена цим нападом. Окремі куркулі не зважилися прямо виступити на захист Соколовського. З'їзд усіма голосами проти одного оголосив Соколовського і всіх, хто його підтримуватиме, поза законом, і зобов'язав боротися з ним селян тих волостей, де Соколовський має своє місцеперебування. Присутні на з'їзді куркулі у невеликій кількості пробували вносити лише різні застереження, але вся маса категорично повстала проти них.

Надалі питання про продовольство, комуни, про військові справи наче обговорювалися на іншому з'їзді, ніби з'їзд з 1917 року був перенесений на 1919 рік. З увагою вислухувалися роз'яснення про комуни. Питання серед-

няків не були вже злобними, а мали характер лише з'ясування. Виявилось, що багато селян «говорять прозою», самі не знаючи про це. Виступив, наприклад, один селянин і заявив, що він, звичайно, був проти комун, але хоче розповісти, як це було. Найбідніші селяни, до яких належить і він, вирішили, що поодинокі зробити нічого не можна й тому вирішили вести господарство спільно. Так вони й ведуть справу, лаючи весь час комуні.— А тепер,— сказав він,— виходить, що це в нас і є комуні. Тоді ми, звичайно, за комуну,— заявив селянин під загальний сміх і оплески всього з'їзду.

В результаті на з'їзді відбулося повне відмежування середняків від куркулів, зближення їх з бідняками. З'ясувалася маса непорозумінь, розсіяних серед селянства, і викрито багато наклепів. Виконком було обрано у складі 15 чоловік. Партиїні списки не висувалися, а виставлялися кандидатури від волостей із загальним голосуванням їх, а в результаті з 15 обраних — 8 комуністів, 2 співчуваючі і 5 у. есерів, і жодного безпартійного. Це — характерне явище, й до того ж досить міцне. Приклад: наступного дня учасники з'їзду, повернувшись додому, в те село, де були банди Соколовського, доповіли селянам про з'їзд. І ось селяни повернули їх до міста з такими дорученнями від усього села: вони вирішили приєднатися до з'їзду, а Соколовського не підтримувати; делегатів же посилають до міста для того, щоб попередити Радянську владу, що Соколовський готує новий напад, причому точно вказали, де він перебуває, куди наступає, скільки в нього сил. Більше того, селяни цього села розіслали своїх делегатів по навколишніх селах, де населення було ще за Соколовського, з роз'ясненнями і пропозицією відстати від Соколовського.

Село живе. У ньому маса забобонів. Середній селянин вірить злобно агітуючій куркульні, але селянство — в цілому вдячний чорноземний ґрунт. Досить його глибоко зорати і кинути в нього світлі ідеї комунізму, як сходи вже наступного дня проростають. У Радомишльському повіті класовий поділ селянства стався прямо на моїх очах.

Він і далі йтиме, і запорукою нашого успіху є той факт, в якому я з такою радістю переконався на Радомишльському з'їзді: сільський пролетаріат і бідняки у своїй більшості висунулися із загальної маси, усвідомили себе політичним класом, зв'язавши себе з комуністичною

партією. Вже давно вони називали себе більшовиками, тепер вони себе йменують і комуністами.

Цим же шляхом почав іти й середняк. Усі зустрічі, розмови, враження, винесені мною з різних сіл по дорозі, підкріплюють мою думку.

Зараз на наших очах у селі Правобережної України відбуваються величезні зрушення і масова диференція селянства. Для Комуністичної партії і для Радянської влади створюється твердий і міцний ґрунт для роботи.

Йде, гуде, зелений шум.

Коммунист. № 60. 17 травня 1919 р.
Переклад з російської

ЗА ОБ'ЄДНАННЯ РЕВОЛЮЦІЙНИХ СИЛ

Промова на IV Всеукраїнському з'їзді Рад ⁷³

18 травня 1920 р.

Товариші! Доповідь уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки ми обговорюємо в той час, коли проти нас наступає знову військо панської Польщі на чолі з паном-отаманом Петлюрою. Тому ми обговорюємо зараз не загальні політичні питання, а практичне питання будування нашого життя. І головне питання, якого зараз торкався представник Української комуністичної партії ⁷⁴ т. Мазуренко, питання про самостійність і незалежність Української Республіки, ми мусимо брати як актуальне і практичне.

Не теоріями нам треба зараз займатися, а практичним будуванням життя.

Незалежність Української Республіки представник Української комуністичної партії виводить з тієї Української Народної Республіки, яку було проголошено Українською Центральною радою в Києві. Він говорить: була буржуазна демократична революція, вона скінчилась і ми переходимо зараз до соціалістичного будівництва.

Але т. Мазуренко забув, що національний рух на Україні мав революційне значення тільки тоді, коли влада в Росії була в руках капіталістичного буржуазного класу: лише за царату й за Тимчасового уряду Керенського. Але коли була проголошена незалежність Української Республіки? При Тимчасовому уряді Керенського?

Ні, товариші. Незалежність Української Республіки була проголошена вже після Жовтневої революції. Поки Тимчасовий уряд на чолі з меншовиками та есерами тримав владу в Росії у своїх руках, доти Центральна рада і її представники вели переговори з Керенським і займалися різними шахрахерствами. І лише тоді, коли цю владу в Росії скинено й пролетаріат взяв її у свої руки,

тільки тоді вони дійшли до проголошення незалежності Української Народної Республіки.

Це був, товариші, не акт революційної боротьби, а акт зрадницької боротьби дрібнобуржуазного класу України проти пролетаріату, що боровся за перемогу пролетарської революції. Більше того, товариші, проголошення незалежності України, як держави, сталося після відокремлення українського робітничого класу від усіх буржуазних класів України, тобто після Першого Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих та селянських депутатів.

Тим самим, коли Мазуренко приходив сюди на IV Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і виводить незалежність Української Радянської Республіки від Української Народної Республіки, яку було проголошено в 1917 р., тоді я кажу: ми, робітники та селяни України, не маємо нічого спільного з цією незалежною республікою, про яку говорить т. Мазуренко.

Ми будували і збудували Українську Радянську Республіку. Вже Перший Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив Українську Соціалістичну Радянську Республіку як федеративну частину Російської Радянської Соціалістичної Федерації. І коли в 1918 р. на II з'їзді Рад в Катеринославі довелося проголосити незалежність України, то треба було з жалем в душі сказати, що завдяки Брестському договору й наступові німецького імперіалізму, ми змушені боротися поряд з Росією, але іншим засобом: як окрема соціалістична держава. Не треба забувати, що т. Затонський, наш представник на III Всеросійському з'їзді Рад⁷⁵, виступав як представник робітничого класу й бідноти селянської на Україні і сказав:

«Ми імперіалістами відрізані від Росії, ми, українські робітники, мусимо сказати російським робітникам тимчасово: «до побачення».

Але «до побачення» і тільки «до побачення» сказали ми, й оголошена II Всеукраїнським з'їздом незалежність була незалежністю від петлюрівського дрібнобуржуазного уряду, від влади німецького і світового імперіалізму. А таку незалежність, товариші, ми проводимо й тепер. У союзі з Російською Федеративною Радянською Республікою ми боремося і зараз проти всесвітнього імперіалізму за незалежність Української Радянської Республіки від впливу світового капіталізму. Незалежність, на якій ми стоїмо, це є незалежність інша, ніж та, яку обстоює

т. Мазуренко. Нам не треба загального слова «держава», а потрібна держава радянська, держава соціалістична, держава пролетаріату, де бідніше селянство і пролетаріат дійсно мали би владу в своїх руках і керували б своїм життям. І цю саму політику Радянський уряд проводив і проводить тепер.

У чому помилки, про які говорить нам представник УКП?

В тому, мовляв, що у нас немає всіх комісаріатів і що в нас «неповна» держава, що в нас немає окремого наркомвійськ, немає окремої Ради народного господарства.

Я запитую всякого, хто каже правду, — як інакше боротися, як не в найтіснішому зв'язку, об'єднанні з Росією. Не в тому наше завдання, щоб відрізнити себе від російського пролетаріату, а в тому, щоб залучити всі сили і збудувати спільну Червону Армію, яка буде боротися і з польськими панами, і з всесвітнім імперіалізмом.

Товариші, на IV з'їзді Рад після другого, на якому було проголошено незалежність України, доводиться обговорювати державне ставлення Української Соціалістичної Республіки до Радянської Росії. І коли 1918 р. Затонському, завдяки обставинам навали всесвітнього імперіалізму на нас, доводилося говорити російському пролетаріатові «до побачення», то тепер IV з'їзд може прямо й відверто сказати:

«Товариші, російські пролетарі й селяни, добрий день! Зараз разом з вами ми будемо вести спільну боротьбу проти всесвітнього імперіалізму, спільно будувати наше нове соціалістичне життя».

Нам говорять: помилка Радянської влади в тому, що приїздили товариші з Росії, які не знали української мови, не знали актуальних питань української революції.

Коли б товариші знали пролетарську революцію так, як «знав» її т. Мазуренко, то краще б вони її не знали зовсім. *(Оплески)*.

Але, товариші, вони знали російську революцію, знали, як будувати владу робітників та селян, вони мали досвід дворічного будівництва. А т. Мазуренко, що назвав т. Шумського молодим комуністом, виходить, що сам він був ще молодший комуніст. Ще торік я знав Мазуренка, коли він був в Трипіллі й від імені деяких повстанських загонів посилав Раковському ультиматум в три дні здати йому Київ. Вирішуйте ж самі, товариші,

хто більше знає пролетарську революцію: чи той, хто її будував, чи той, хто проти неї повставав, як це робив т. Мазуренко?

Зрозуміла річ, я нічого не маю проти того, щоб т. Мазуренко тепер переконався остаточно в суті робітничо-селянської держави, знав її так, як дійсно треба знати пролетареві. УКП говорить, що нам треба заснувати окрему державу. Нам дійсно треба було заснувати свою державу. Влада робітників та селян саме й є в тому, що ми допомагаємо, об'єднуючи економічні й політичні сили, відкинути куркуля й капіталіста і беремо владу в свої руки, будуємо державу власними руками пролетарів та селян.

А чи можна сказати, що ми іншими руками будуємо її, а не руками робітничо-селянськими? Хіба 4 місяці ми не тими ж руками будували? Хіба в Червоній Армії борються не робітники та селяни? Хіба ж проти нас ідуть з Петлюрою робітники та селяни? Ні, товариші, процес відокремлення робітників та селян від інших класів давно скінчився.

На одному боці стоїть Петлюра, на другому — Радянська влада. На одному боці угодовський уряд, як називає Мазуренко Українську Народну Республіку, а на другому — Українська Соціалістична Радянська Республіка.

Наше завдання полягає в тому, щоб залучити всю бідноту до цього будівництва, зміцнити існуючий уряд. Нам не треба будувати нової держави. Ми її маємо, т. Мазуренко, з самого початку і 2 роки ми боремося за те, щоб утримати її у своїх руках і щоб будувати апарат влади. Ніякого окремого апарату нам не потрібно, окрім того, який дійсно провадив би владу робітників та селян до перемоги. Це наше завдання.

Ми тепер дійсно мусимо, товариші, спільні інтереси всього пролетаріату російського і українського провадити в спільному будівництві і спільній праці. І коли приходять і говорять: нам потрібен окремий військовий апарат, окрема Рада народного господарства, коли нам говорить т. Мазуренко, що питання не в тому, щоб захистити інтереси національного культурного розвитку, а щоб була окрема держава, то ми говоримо: держава окрема від буржуазії, від капіталізму нам потрібна і вона є. А держави, окремої від пролетаріату російського, що буде своє комуністичне життя так, як і ми, — такої окремішності нам непотрібно.

Ми на Україні будемо своє життя, ми задовольняємо ті інтереси робітників і селян на Україні, які є інші, ніж інтереси робітників та селян Росії.

Ми це знаємо і ми провадимо радянську політику таким чином, щоб дійсно культуру українську, як і культуру російську, як братерську, плекати. Ми в питаннях освіти звертаємо увагу на оцю українську культуру. Тов. Гринько на прикладах показав вам, як це провадити український Радянський уряд, як ніхто, крім Радянської влади, не схоче і не зможе цього провадити.

Товариші, я кіпчаю свою промову і кажу: на Україні, крім робітництва і бідності селянської, живе багато дрібної буржуазії; ця дрібна буржуазія є російська й українська. Є три лозунги, які зараз борються на протязі революції між собою. Перший — самостійна республіка українська. Цей лозунг є лозунгом петлюрівщини, шовінізму українського, що йде проти пролетаріату. Другий лозунг — «єдиної неподільної Росії», лозунг буржуазії і міщанства російського, — ми його знаємо, з цим лозунгом приходив Денікін. Ні того, ні другого ми не приймаємо. І ті й інші — наші вороги. Ворог нам і Денікін, ворог нам і дрібна буржуазія, і українська, і російська. Тільки наш пролетарський лозунг провадимо ми в життя, і тільки він відповідає нашому завданню об'єднати всі сили пролетаріату, а саме — тісний союз пролетаріату, найтісніше об'єднання сил всіх існуючих республік, перш за все російської і української, а далі, взагалі, всесвітня федерація радянських республік.

У жорстокій трирічній боротьбі на Україні ми, нарешті, здобули можливість вести дійсно радянське будівництво.

І тепер, товариші, коли проти нас насуваються знову обдурені загони на чолі з Петлюрою, коли насуваються на соціалістичну владу шляхетська Польща з Пілсудським, ми щодо питання про державність України лише одне можемо сказати:

Хай живе Українська Радянська Соціалістична Республіка, як частина всесвітньої і існуючої вже Російської Соціалістичної Федеративної Республіки, в спільній боротьбі пролетаріату всіх країн без різниці мов, націй і рас! Хай згине навіки всякий шовінізм! Хай живе єднання пролетаріату і неминуча перемога всесвітньої пролетарської революції!

Скрипник М.
Вибрані статті й промови.
Т. 1. Харків, 1931.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА (ЩОДО) МАЛИХ НАРОДІВ

Кріпацькі й капіталістичні держави об'єднали у своїх кордонах всі народи на тих територіях, які вдалося захопити всім цим державам. Нажива й панування призводили до все більшого поширення державної території, і малі народи, що стояли на шляху цих держав, дрібні народи підкорялися силою зброї, силою економічного й політичного примусу. Нам не треба розбиратися в особливостях згаданого процесу в різних країнах і частинах земної кулі. Для нас має значення лише те, що соціальна революція застає капіталістичні держави в такому стані, коли вони об'єднали у своїх межах низку дрібних націй, об'єднали як у так званих колоніях, так і в самих метрополіях. Переоцінюючи всі цінності, поставивши на голову всі відношення суспільності й держави, пролетаріат повинен і може розрубати ці зв'язані історією вузли й вузлики. З якого ж становища підходити до цього питання? Чим міряти живу дійсність? Передусім застережімося, що загальної відповіді на питання про політику (щодо) малих народів дати неможливо, бо дуже мало спільного в політиці малих народів в усіляких капіталістичних і напівкріпацьких країнах на просторі земної кулі. Чи можна порівняти, наприклад, становище дрібного народу лужичан⁷⁶ або кашубів⁷⁷ в німецькому Помор'ї із становищем хоча б марокканців чи готтентотів або вже нечисленної купки австралійців? В одному випадку маленькі народи, як от кашуби чи лужичани, стоять взагалі на одному рівні з рештою населення в німецькій державі. Кашубів і лужичан близько 300 тис. чоловік, що живуть у капіталістичному суспільстві, поділяються на класи, які борються на ґрунті економічному й політичному, де поруч робітник-німець і робітник-лужичанин зазнають визиску від поміщика або крамаря лужичанина чи німця однаково.

Тут фронт класової боротьби поділяє і з'єднує людей незалежно від національної ознаки, в другому випадку ми маємо дрібні нечисленні народи, як кашуби і лужицани, але стоять вони на низькому культурному рівні, темні і несвідомі, затуркані, й через це саме є предметом якнайтяжчої, найжорстокішої, найбезсоромнішої експлуатації і грабунку.

В одному випадку національні відмінності — це побічна ознака, що не характеризує суті суспільних відносин, а в другому випадку національні відмінності визначають відособленість крамаря, урядовця, в'язничого від усієї або майже всієї маси колоніального народу, що не розрізняє ще свідомо моменту національного від класового.

Досить узяти ці два приклади для того, щоб з'ясувати, що борючись за соціальну революцію, за те, щоб цілковито та всебічно усунути пригнічення і насильство людини над людиною, не можна обмежитися загальною постановкою питання про дрібні народності. Треба в кожному окремому випадку вивчати конкретні умови життя даної народності, її класовий розподіл, наявність у ній того або іншого ступеня свідомості; старанно й уважно вивчати шляхи, якими треба йти для того, щоб залучити пригнічені маси дрібних народів до великої боротьби пролетаріату і до великого завдання так збудувати новий світ, де життя суспільства буде не боротьбою людей між собою, а боротьбою людини з природою. Де хто думає, що всю цю різноманітну складність національних взаємин можна б покрити однією фразою, однією відповіддю — право народів на самовизначення.

Так, наша партія виставляє це гасло, і лише вона є найпослідовніший і найупертіший борець за його здійснення. Проти всякого пригнічення одного народу іншим, проти всяких національних привілеїв, за право кожної нації на самовизначення ми боремося. Але хто ж є носій цього права націй на самовизначення, хто вирішує це питання, хто є його виразник.

У феодально-дореволюційній Франції XVIII століття представник дворянського землеволодіння французький король чванливо заявив: «Держава — це Я». І цілою силою державного примусу гнітив усі інші шляхи визначення націй. Але в 1793 р. якобінці відрубали голову королю французів, і в кривавій боротьбі, внаслідок цілої низки внутрішніх і зовнішніх воєн, французька буржуа-

зія захопила собі до рук право на визначення національної фізіономії. В дореволюційній Росії долю країни вирішувало вузьке коло поміщицької та капіталістичної кліки, цих небагатьох сотень і тисяч дармоїдів, експлуататорів (прізвища падруковано в довідковій книзі «Вся Москва», «Весь Петербург», «Вся Россия»). Але робітничий клас і найбідніше селянство Росії в Жовтневій боротьбі взяло свою долю у свої власні руки, і де тепер колишні носії, виразники національної волі — Гучкови, Мілюкови, Рябушкіни та інші «сіятельства і степенства»? Хто, крім пролетаріату, може бути справжнім виразником справжньої волі трудящих мас народу? У нас на Україні чи ми не бачимо, що тут у кривавій громадянській війні перемогли у спілці з російським пролетаріатом робітничий клас і незможне селянство України. Наполегливо заявивши свою волю і самовизначивши свою долю. А разом з тим по всіх міських закутках сичать буржуазні гадюки і гавкають собаки вцілілого міщанства, бажаючи визначити роль українського народу по-поміщицькому, по-капіталістичному, по-денікінському. А разом з цим заможне куркульство в махновських бандах намагається визначити роль українського народу вбивствами робітників і десятками погромів у травні цього року.

Організована в куркульські банди, куркульська контрреволюція знову виставила на сцену криваву забавку української історії — отамана Петлюру, і той разом з польськими панами, за французьке золото, з англійськими гарматами і американськими танками у вогні пожеж і розстрілів намагається проти пролетарським порядком визначити роль українського народу. На позиції права нації на самовизначення в різних країнах стоять різні класи — і клас пролетаріату, що вже оформився і зорганізувався, підтриманий найбільшим селянством як на Україні, так і в Росії. На такій самій позиції і стоїть той пролетаріат, що тільки ще бореться за повернення до себе широких селянських мас, як у Німеччині, і широкі верстви селянства на чолі з невеликим прошарком інтелігенції, як це ми бачимо в теперішній азіатській Туреччині, і навіть ще маси пригніченого колоніальною політикою народу, який ще не оформився, прикладом чого можуть бути хоча б східно-азіатські дрібні народи.

Розібратися у всій складності цих відносин, знайти справді живі прогресивні сили, що можуть стати знаряддям дальшого розвитку всередині даного народу й набли-

зити його до участі в боротьбі пролетаріату за звільнення людства,— в цьому і є тяжке відповідальне, але гідне завдання комуніста в питанні про національну політику малих народів.

* * *

Навіть у межах колишньої Російської імперії ми повинні відзначити глибоку різницю між становищем дрібних народів Азії, Поволзьких губерній, Туркестану і Сибіру, з одного боку, та західних країн — з другого. Нехай міжнародні взаємини сил у боротьбі пролетаріату з капіталізмом примусять нас на якийсь момент заходити в переговори, починати порозуміння з тими, хто захопив владу,— з терористичними урядами, білогвардійськими державами Естонії, Литви, Латвії та ін.,— це ні найменшою мірою не міняє того факту, що єдиним виразником волі західних народів і носієм права їх на самовизначення є лише латиський, естонський, литовський і т. д. пролетаріат. Вся попередня історія розвитку західних народів — колишньої Росії, свідомості, якої вони досягли, ступінь класового оформлення і організованості пролетаріату, героїчна боротьба робітників цих країн, що згуртувала навколо себе широкі маси трудящих, усе це вже фактично зробило пролетаріат єдиним представником дійсної волі цих народів, і тільки підтримка світового імперіалізму допомагає дрібнобуржуазному «демократизмові» й соціал-примиренцям ще й досі оманом і насильством панувати над більшістю естонського, латиського і литовського народів. Боротьба йде, сили досягають і справжня воля цих народів вже позабаром себе покаже у повстанні пролетаріату. Тільки дрібна буржуазія меншовицької та есерівської породи може туманними балачками про національне самовизначення прикрити той факт, що визначити зараз роль латиського, естонського й інших народів білих республік,— дрібнобуржуазних і буржуазних,— контрреволюція намагається, ідучи проти інтересів більшості латиських, литовських та інших народів.

Тактика Комуністичної партії цих країн у питанні про національне самовизначення народів може бути спрямована лише на організацію сил пролетаріату для комуністичного перевороту та залучення до пролетарських лав чимраз ширших мас наймитських елементів, протиставляючи різнокольоровим ганчіркам національної буржуазії пролетарський прапор Червоного Інтернаціоналу.

Боротьба за самовизначення цих народів може виявитися тільки у формі боротьби пролетаріату за його класову диктатуру проти буржуазії. Коли ми звернемося до малих народів східної частини так званої Європейської Росії — до башкирів, киргизів, татарів, калмиків, ми повинні відзначити принципові відмінності їхнього стану, побачимо відсутність розвитку капіталізму і навіть торговельних відносин, «патріархальність», тобто рабський метод експлуатації і рабську залежність бідноти від багатіїв, ханів, беків і т. д., крайній ступінь темноти, в якій тримав ці народи царат, дуже сильний вплив магометанського клерикалізму, територіальну віддаленість пролетарських центрів: все це й багато чого іншого надзвичайно утруднює оформлення революційного руху трудящих мас — татарів, башкирів, киргизів і т. д. Лютнева, а далі й Жовтнева революція поставили у них на порядок денний якнайважливіше питання всього руху — питання про розвиток національної культури, про завдання усунути національне гноблення.

Інтелігенція за своїм походженням, станом, усім складом своїх думок і почувань дуже тісно зв'язана з вузьким колом «заправил і владик» економічного і політичного життя цих народів. Коли пролетаріат Росії боровся проти кріпацького царату, а потім проти буржуазного імперіалістичного Тимчасового уряду, йому інтелігенція та співчувала, симпатизувала, підтримувала. А тільки російський пролетаріат поставив на чергу дня питання про багатих і бідних, питання про те, щоб звільнити трудящих від капіталізму, від усякого гноблення і всякої експлуатації дрібно-буржуазна національна інтелігенція східно-європейських тюркських народів відійшла разом з буржуазними класами від пролетаріату, відверпулася від нього і повстала проти нього. І довгі місяці й роки точилася боротьба Червоної Гвардії, а потім Червоної Армії проти чехословацьких, колчаківських, дутовських банд, лави яких поповнювалися обдуреними й затурканими своєю національною буржуазною інтелігенцією бідняками з киргизів, татарів, калмиків і башкирів. Але боротьба тривала. В процесі боротьби найвідсталіші трудящі маси побачили справжнє обличчя, справжню суть контрреволюційних банд. З великими труднощами, після різних коливань і хитань, почав усвідомлювати собі трудящий елемент східноєвропейських тюркських народів свої справжні інтереси. А хто з трудящих зрозумів це,

той неминуче йде до червоного пролетарського прапору й неминуче стає в наші шеренги слідом за широкими трудящими масами киргизів, башкирів та інших народів. Відійшли від Колчака поступово й інші значніші верстви киргизької та іншої інтелігенції. Втілення у життя права нації на самовизначення, волю до чого виявили всі трудящі маси башкирів, киргизів і т. д., призвело до створення низки східноєвропейських радянських республік — Киргизької, Башкирської, Татарської, що добровільно пристали до складу РСФРР. Були окремі випадки, коли окремі особи й групи з дрібнобуржуазної інтелігенції пробували створити з автономних радянських республік знаряддя для боротьби проти робітничого класу з тим, щоб роз'єднати народ, обдурити трудящі тюркські маси національним шовінізмом. Але які безсилі, кволі, безнадійні виявилися ці спроби. І хоч серед цих тюркських народів лише починається класова диференціація, дедалі поглиблюючись, і хоч дуже малий кількісно тамошній пролетаріат і тільки ледве починає оформлятися інша трудяща маса, але ж народи ці на певному шляху. Трудящі маси тюркських народів скувалися тісними вузлами з революційним пролетаріатом федерації і червоні башкири героїчно борються зараз на Західному і Південно-Західному фронтах, як перед тим брали участь вони в перемозі над Колчаком та над Юденічем. У цієї східно-європейсько-тюркської народності національні завдання трудящих мас цілком покривають завдання пролетаріату — звільнитися.

Комуністична партія, визначаючи національну політику цих дрібних народів, повинна зорганізувати їх пролетаріат, зміцнити довкола нього решту трудящої бідноти і на ділі показати, що саме пролетаріат є послідовний оборонець і прагне звільнити трудящих від усякого, отже й національного пригноблення, показати, що тільки пролетаріат є носій культурного розвитку всіх народів. Ще більше значення має це на Сході, в надрах Азії, куди перекинулася запалена в Росії пожежа революції. Заключним гучним дзвоном для пригноблених колоніальною імперіалістичною політикою азійських народів пролунав декрет Радянської влади про утворення автономних, вільних радянських республік східних європейських тюркських народів, що самі визначаються. Знеможені від голоду і кастового пригноблення індуси і закабалені в різних сферах впливу персіяни, афганці, що цивілізуються

англійськими гарматами, тільки в Радянській Федерації бачать джерело, звідки іде надія на звільнення. Класове розшарування цих народів ще в майбутньому. Там пролетаріат тільки ще починає, і то лише в окремих місцях, прокидатися. Але решта цього народу, всі ті, хто зазнав національного пригнічення від імперіалістичних держав, що пограбували земну кулю, всі вони тепер бачать, що вперше в усій світовій історії здійснюються на ділі права націй на самовизначення серед східних народів і що це самовизначення провадиться тільки в Радянській Росії. Тим-то і в хатині перса, і в саклі кавказького горця, і в халупі індуса поряд із статуями Будди і кораном Магомета так часто вже можна побачити портрети нашого проводиря Леніна. Труднощі великі, майже неможливо нам звідти вказати хоча б на загальні риси тактики комуністів у східних країнах. Але одне з'ясувалося з очевидністю — це те, що в Персії тимчасовий революційний уряд Кучук-хана має собі підтримку від персидської Комуністичної партії і що боротьба об'єднаних навколо цього уряду трудящих мас іде цілком по лінії боротьби проти світового капіталізму на підтримку руху світового пролетаріату.

На цих прикладах, як я гадаю, вдалося мені довести мої думки про те, якими різнобічними шляхами повинна йти робота комуніста з тим, щоб збудити ці трудящі маси, щоб зрушити їх до свідомої участі в боротьбі і будівництві нового життя.

* * *

Це ж саме питання про тактику Комуністичної партії, питання про самовизначення дрібних народів можна поставити і щодо нас, українців. Ми, представники українських трудящих мас, добре усвідомлюємо собі, що наш народ не жив державним життям і тільки тепер буде своєю пролетарську державу.

Три роки пролетарської боротьби — це три роки руїн для України, це три роки нападів на Україну контрреволюційних банд — німецьких, російських, румунських, французьких, англійських, польських, грецьких і «дванадесятих язиків». Але в калейдоскопі різних грабіжників український робітник і селянин ясно побачив і зрозумів, що грабіжницька буржуазія всіх країн однаковістька і що єдиний шлях до врятування — це об'єднання

сил з робітничим класом, який бореться, та всіх інших країн, що повстали.

Кріпацька і капіталістично-колоніальна щодо України російська політика породила в широких колах українських трудящих мас жорстоке почуття ненависті до національного пригноблення. Але лише перший рік після Лютневої революції дрібнобуржуазним верствам української інтелігенції і куркульству вдалося обдурити українських селян і вести їх під своїм жовто-блакитним прапором. У вогні громадянської війни ненависть до національного пригноблення перетравилася й перекувалася на тверду крицю ненависті до класового пригноблення. Наш пролетаріат, об'єднаний Комуністичною партією, разом з найбільшніми верствами селянства широкими лавами йде своїм шляхом. От чому тактика Комуністичної партії на Україні є тактика пролетарської боротьби за об'єднання всіх сил пролетаріату проти всякого пригноблення, в тому числі й національного, за розвиток всіх засобів духовного піднесення трудящих мас, у тому числі й за розвиток української культури. Йдучи цим шляхом, Комуністична партія завоювала симпатії, співчуття і прихильність широких мас українського народу, і жодні сили омани й ненависті, що проповідує дрібний буржуа Петлюра, не можуть звести тепер український народ з цього шляху.

* * *

Але, щоб кінчити свою статтю і цілком відповісти на питання про національну політику (щодо) малих народів, я повинен, кінець кінцем, поставити на голову саму тему статті. У світлі пролетарської революції без вороття зник попередній поділ на великі й малі народи, на державні і недержавні, на тих, які гідні жити своєю волею і які підлягають опіці буржуазних держав. Робітні класи, хай на якому низькому культурному рівні вони стоять, зможуть свої інтереси здійснити своїми силами, як самі розуміють і тим визначити, самовизначити свою долю. Розвинути свідомість мас, залучити їх до того, щоб вони своїми силами брали участь в будівництві своєї долі й долі цілого людства — ось завдання нашої Комуністичної партії, — і вони однакові для всіх народів — і для тих, кому історія була матір'ю, тобто чия буржуазія грабувала і свої трудящі маси, і колоніальні народи, і для тих, кому історія була мачухою, тобто для трудящих мас

дрібних народів, які грабував і великодержавний, і свій власний дрібний буржуа.

Організувати і розвинути свідомість трудящих, об'єднати всі їхні сили в цілому світі, розтрощити до краю людиноненависницький націоналізм і шовінізм, створити з людства єдину сім'ю трудящих — ось завдання Комуністичної партії.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 2. Ч. 1. Харків, 1929.

ДОНБАС І УКРАЇНА

(З історії революційної боротьби на Україні
1917—1918 рр.)

Два рази Радянській владі доводилося покидати Україну; два рази кривава хвиля контрреволюції заливала українські села і міста. Правда, щораз вище здіймається хвиля комуністичного будівництва і тісніше згуртовуються маси навколо червоного прапора. Та тільки тепер, з організацією комнезамів, ми починаємо опановувати українське село і організовувати широкі маси селянської бідноти. Правда, ще й досі то там, то сям в українських селах орудують банди куркулів, що виступають організовано із зброєю в руках і тероризують сільський пролетаріат,— Махно, Тютюнник та зграя інших отаманят намагаються організувати свою анархо-куркульську республіку. На це було багато причин. Ще багато праці доведеться докласти нам для того, щоб остаточно й безповоротно українське село стало на шлях життя і праці в рамках Радянської влади. Я хочу тут торкнутися однієї з головних трудностей нашої роботи на Україні, справи, яку навіть у наших рядах не досить собі уявляють.

У країні, де переважає селянське населення, де пролетаріат фабрично-заводський кількісно не дуже великий, а організаційно надзвичайно ослаблений безперервними кровопусканнями; у країні, де величезна правобережна частина живе багато в чому ще в умовах кріпосницьких латифундій і первісного капіталістичного нагромадження, у такій країні пролетаріат лише в тому випадку зможе твердо завоювати владу і будувати комуністичне життя, коли він зможе здобути широкий вплив на пролетарські і напівпролетарські верстви селянства.

Вся суть питання про комуністичну революцію на Україні полягає в боротьбі за селянство, за розшарування селянства, за завоювання впливу на нього, за прилучення його незаможницьких верств до основних кадрів

індустріального пролетаріату в радянському будівництві. Припустимо, це — умова пролетарської революції досить спільна майже для всіх країн, — навіть для значно більш капіталістично розвинутої Німеччини. В Росії успіх Жовтневої революції значною мірою обумовлювався тим, що після імперіалістичної війни і кріпосницького царизму, робітничому класові, що повів боротьбу проти імперіалістичної війни і кріпосницького землеволодіння, проти лихварського капіталізму, вдалося з самого початку твердо взяти у свої руки керівництво селянськими масами і порівняно легко подолати опір окремих кулацьких верств, що одна за одною відшаровувалися. На Україні відносини між пролетаріатом і селянством ускладнюються деякими привхідними елементами.

Куркульські верстви українського села значно більш організовані і економічно і політично, ніж у Росії. Крім того, вони дуже добре озброєні, особливо на Правобережжі — мають багато зброї, що лишилася після демобілізації старої царської армії і після розкладу німецької та австрійської армій. Отже, куркулі збройно придушували будь-який опір на селі й тероризували незаможницькі верстви. Разом з цим звичайні в капіталістичному суспільстві суперечності між містом і селом прикрашалися на Україні національними кольорами. Село на Україні за своїм національним складом майже виключно українське. Місто складається з елементів, за національним складом російських і напівзрусифікованих — єврейських та частково, на Правобережжі, польських. Індустрія мало централізована, підприємства — переважно дрібні або середні. Міський пролетаріат порівняно мало відійшов від дрібнобуржуазного оточення і живе ще багатьма й багатьма дрібнобуржуазними передсудами. Один з таких передсудів, які століттями плекав царизм і засмічував голови багатьом і багатьом робітникам, — це передсуд національний, тобто погляд на українську мову і українську культуру як на мову і культуру третьорядну, яку можна допустити лише для «простого» домашнього вжитку. Річ у тому, що в містах України розмовною мовою є частково російська, а частково, на заході, — польська мова. Селяни свої культурні потреби задовольняють сяк-так, вживаючи українську мову. Природно, що мало організований і не звільнений остаточно з-під впливу буржуазії робітничий клас повинен був засвоїти собі від буржуазії і поміщицького класу зарозуміле, зневажливе,

у крайньому випадку, ставлення до української мови і до української культури. А тим часом демократична Лютнева революція пробудила до національного життя широкі маси селянства, які об'єдналися навколо угодовських партій українських соціал-демократів і українських соціал-революціонерів.

Отже, нашій Комуністичній партії з самого початку 1917 р. в боротьбі за вплив на селянство довелось боротися з русотяпськими передсудами відсталого частини міських робітників України. Наша трагедія на Україні полягає саме в тому, щоб за допомогою робітничого класу, російського за національністю або русифікованого, що зневажливо ставиться часом навіть до найменшого натяку на українську мову і українську культуру, за допомогою його і силами його завоювати собі селянство і сільський пролетаріат, за національним складом український, який у зв'язку із складними історичними умовами упереджено й недовірливо ставиться до всього російського, «москвофільного».

Тим-то найпершим завданням кожного свідомого робітника є добре усвідомити, що для того, щоб здійснювати свої класові, пролетарські, комуністичні завдання, робітничому класові на Україні треба, обов'язково треба, не ототожнювати себе з російською мовою і з російською культурою, не протиставляти свою російську культуру українській культурі селянства, навпаки, треба всемірно піти у цій справі назустріч селянству. Не як росіянин і українець, не як носій однієї мовної культури до представника іншої, «нижчої» мовної культури, а як пролетар до незможного селянина, як передовий борець комуністичної революції, до трудівників, які ще не усвідомили своїх класових інтересів. «Говорите по-русски»,— іноді каже робітник на загальних зборах і з'їздах, навіть коли сам він по-українському розуміє. Ось шлях, яким ми не повинні йти, коли хочемо справді здобути вплив на селянство.

Українського селянина ми зможемо завоювати, лише підходячи до нього із зрозумілою йому мовою, а коли треба, то й вивчаючи навіть цю саму мову. Ось чому Комуністична партія у своїй резолюції ЦК КП(б)У* прямо поставила своїм завданням розвиток української культури, «культивування» української мови, навчання

* Так у тексті.— *Ред.*

її державних чиновників — радянських службовців. Рівняти місто щодо мови по українському селу, щоб привести українського селянина до рівняння на пролетарське місто. До цього тепер ми прийшли, але тільки після довгої боротьби з міщанськими передсудами, що заражали основну нашу силу, міських робітників.

Хочу тепер ілюструвати свою думку однією історичною довідкою з життя першого українського Радянського уряду, так званого Народного Секретаріату України.

Головна маса пролетаріату України знаходиться в східній частині її, в Донбасі. В усіх інших частинах і містах України пролетаріат кількісно і організаційно досить слабкий.

Перший з'їзд Рад України, скликаний у Києві, потонув у морі представників куркульсько-селянських спілок, яких покликала туди Центральна рада. Навіть міські, повітові і містечкові робітники йшли тоді ще в значній частині під жовто-блакитним прапором українського націоналізму. Стояла дилема: або визнати Центральну раду і всередині її намагатися відірвати пролетаріат і пролетаризовані верстви селянства, або негайно протиставити свідомий пролетаріат націоналістичній куркульській Центральній раді. Для того, щоб іти першим зазначеним шляхом, робітничий клас Наддніпрянщини був занадто слабкий і кількісно, і організаційно, та й класово малосвідомий. Лишалось шукати місця там, де пролетаріат становив численніше, згуртованіше, свідоміше ядро. І делегати від робітників * на I Всеукраїнському радянському з'їзді ⁷⁸ переїжджають до Харкова. Тут Перший з'їзд Рад України, репрезентований робітниками-делегатами, зливається з Третім ** Обласним з'їздом Рад Донецько-Криворізького басейну. Обирається Перший Всеукраїнський ЦВК, проголошується Перший Робітничо-Селянський Уряд України. Робочий пролетаріат України починає відкриту боротьбу з дрібнобуржуазною соціал-угодовською куркульською Українською Центральною радою. Під час Першого з'їзду велось чимало спорів серед донецьких представників про об'єднання обох з'їздів і лунали непоодинокі голоси про те, що робітники Донбасу не вважають себе за українців, що вони росіяни; та розбіжності, що з'явилися були, блідли перед насущним завданням

* Так у тексті.— *Ред.*

** У тексті помилково «Першим».— *Ред.*

боротьби із зрадницькою Центральною радою. Пролетарська солідарність дала себе відчути і згуртувала всіх делегатів. Одностайність виявилася і в дальшій озброєній боротьбі проти гайдамацьких банд. Полтава, Катеринослав, Київ незабаром були взяті Червоною гвардією.

Та із взяттям Києва становище починає змінюватися. Донецько-криворізькі робітники вважають, що завдання вже виконано, і беруться до свого поточного, місцевого, обласного будівництва.

Незабаром після Жовтневої революції і навіть перед нею, коли фізіономія Центральної ради ще не цілком визначилася і з-поза революційних фраз її керівників ще не виглянуло відверто націоналістично-куркульське обличчя, серед багатьох більшовиків виникала думка про те, щоб лишити Придніпровській Україні можливість самостійно виживати наявний дрібнобуржуазний націоналізм і щоб обмежити район дій пролетарської влади на Україні тереном Донецького басейну. Цю думку багато представників донецько-криворізьких робітників живо прийняли і підхопили.

Ми не будемо зараз порпатися в давноминулих подіях і аналізувати, наскільки слухна чи безпідставна була надія перемогти дрібну буржуазію в самій Центральній раді, перебудувати її представницький орган — Центральну раду — в радянський державний апарат. Життя показало безгрунтовність цих міркувань, а прихильники плану перебудови, — тоді українські есери, а тепер члени нашої партії — Шумський, Северо-Одоевський та інші — вже в січні 1918 р. опинилися у в'язниці в Порша і Петлюри. Та думки, що виникли ще в серпні — жовтні про відокремлення Донецького басейну від України, бродили й далі в головах деяких наших товаришів. Як цікавий історичний збіг обставин, є той факт, що в тому самому січні 1918 р., коли Шумський та інші вже сиділи в петлюрівській тюрмі у Києві, донецькі товариші — Васильченко, Жаков та інші — скликали в Харкові IV Обласний з'їзд Рад Донецько-Криворізького басейну з тим, щоб провести план організації окремої республіки. На цьому IV з'їзді довелося вперто боротися за необхідність об'єднання всіх робітників України для боротьби проти Центральної ради, вказуючи, що виділення основного ядра пролетаріату Донецько-Криворізького басейну послабить

* У тексті помилково «II». — *Ред.*

наростаючу боротьбу проти української дрібної буржуазії. Але донецькі товариші, відповідаючи на це, заявляли, що пролетаріат Донбасу все ж повинен відокремитися, що відсталі селяни України є лише тяжким каменем на ший донецького пролетаріату і будуть ослаблювати успішність його боротьби. Занадто ще сильні були в той час відцентрові сили, коли кожне місто вважало себе самостійною республікою: Старобільські організували свої робітничо-селянські уряди, а Кременчуки заснували свої державні банки і випускали власні гроші. Ще надто тверде було переконання в тому, що Центральна рада остаточно розбита і що можна почати місцеве будівництво, зовсім не зважаючи на небезпеку з її боку. Лишивши поза увагою всі докази і переконання противників відокремлення, II з'їзд Рад Донбасу в кінці січня 1918 р. постановив виділитися з України і заснувати Донецько-Криворізьку республіку.

В результаті цього виділення Донбасу, після переїзду Першого Всеукраїнського ЦВК та Народного Секретаріату до Києва, Комуністична партія повинна була вести боротьбу з Центральною радою із значно слабшими силами, опираючись на місцеві, менш численні, менш організовані сили робітників. А тим часом зрадники з Центральної ради вже знюхалися з бандитами німецького імперіалізму і вже готували пера, щоб підписати акт продажу України імперіалістичній Німеччині. Незабаром на Україну обрушилася півмільйонна німецька армія, а обабіч неї бігли численні гайдамацькі банди. Їм могли ми протиставити тільки слабкі, погано організовані червоногвардійські загони. Сили були аж надто нерівні. Неорганізованість радянського апарату дуже давалася взнаки. Не допомогли окремі вияви героїства і загальний впертий характер опору. Пам'ятаю, як під Бердичевом 800 червоноармійців, робітників і солдатів, під командою Кіквідзе, який пізніше загинув у боях як начальник дивізії на денікінському фронті, майже тиждень билися, не поступаючись перед кількома дивізіями гайдамацького і німецького війська. Та нерівність сил визначила результат і крок за кроком нам довелося відступати. Радянські загони разом з радянським урядом України були витіснені спочатку з Києва, потім з Полтави, Катеринослава і Таганрога — з України.

Скликаний у березні 1918 р. II Всеукраїнський з'їзд Рад пожвавив і посилив боротьбу. Незважаючи на віді-

лення Донецько-Криворізької республіки в січні, величезна кількість робітничих і селянських Рад Катеринославської та Харківської губерній і Донецько-Криворізького басейну відгукнулися на заклик Всеукраїнського ЦВК й послали на з'їзд своїх представників. На загальному з'їзді з'ясувалася наочно вся недоцільність виділення. І останні місяці боротьби на Україні в 1918 р. пройшли під знаком об'єднання всіх сил військових і партійних, наскільки при тодішній неорганізованості можна було говорити про єдність. Робітники Донбасу стали ядром бойових сил Української Радянської Республіки, що боронилася від ворогів, висунувши керівником такого талановитого борця, як т. Ворошилов. Правда, Раднарком Криворізько-Донецької республіки, що утворився в січні 1918 р., існував ще й далі, та тільки формально; всі його працівники були відряджені на місця, а згодом цей Раднарком зовсім розтанув.

Але на час II Всеукраїнського з'їзду німецькі полчища вже зайняли майже половину України. Часу для організації опору вже не було. Кривава боротьба за Лівобережну Україну і Донецький басейн ще точилася півтора місяця, потім наші загони повинні були з боєм відступати крок за кроком, пробиваючись через охоплену контрреволюцією козацьку Донську область, організовуючись по дорозі під керівництвом т. Ворошилова в струнку армію, що пізніше дістала назву «10 армії» і протягом довгих місяців обороняла Царицин від красновських банд.

На всій Україні, включаючи сюди й Донецький басейн, почала верховодити спочатку облудна Центральна рада, а після — ставленик німецького імперіалізму і українських поміщиків — колишній царський генерал гетьман Павло Скоропадський.

Проте фракція більшовиків на III з'їзді Рад у березні місяці в Катеринославі ще відчувала деяку відокремленість робітників Наддніпрянщини і Донбасу. Партійні працівники Наддніпрянщини, що випробували на своєму досвіді національні експерименти Центральної ради, єдиною тактикою для нашої партії вважали організацію робітничих і селянських мас для підготовки озброєної боротьби проти Центральної ради й захоплення влади пролетаріатом. Навпаки, партійні працівники з Донбасу вважали за можливе «тимчасову угоду» з Центральною радою, щоб підготувати й зібрати сили робітничого

класу в рамках керованої Центральною радою держави, щоб «мати можливість» перейти потім до повстання проти неї.

Не було нічого ілюзорнішого, як ці оманні надії на можливість мирного вростання комуністичної революції в рамках пануючої дрібнобуржуазної Центральної ради; гетьманський переворот, що стався незабаром, якнайясніше показав це, відкривши кожному, що дрібнобуржуазна влада, в умовах викликаного імперіалістичною війною розкладу капіталістичного суспільства, може бути лише ширмою для підготовки влади куркуля, поміщика, капіталіста, для неприкритої диктатури буржуазії.

Незгоди серед партійних працівників ускладнювалися ще в цей час приїздом на Україну з Росії лівих комуністів, противників Брест-Литовського миру, що, не знайшовши цілком підтримки у робітників Росії, гадали тоді створити собі на Україні широку базу, щоб протиставити свої погляди комуністичній лінії РКП(б). Вся дальша історія нашої партії на Україні після того на протязі довгого часу стояла під прапором боротьби, поки, нарешті, в ході цієї боротьби не перегоріли всі старі незгоди і не склалися нові відносини.

Вже до I з'їзду РКП(б)У в Москві колишні незгоди значно згладилися. Серед партійних працівників Донбасу вже почав відживати місцевий сепаратизм і протиставлення Донбасу всій Україні. Партійні працівники пролетарської частини України поступово відходять від попереднього свого недовірливого і зневажливого чи навіть ворожого ставлення до всього «українського».

З другого боку, «ліво-комуністи», як це, наприклад, не раз говорив т. Яковлєв, робили спроби будувати свою тактику на селянській і напівпролетарській масі проти пролетарської, хоч і обмеженої своїм «міспіцтвом» маси робітників Донбасу.

Та, повторюю, спірні питання вже почали відходити на задній план, партійні працівники Донбасу поступово перейшли на точку зору, що тепер фактично є офіційною точкою зору нашої партії (див. листопадову резолюцію ЦК РКП(б)⁷⁹).

1919 р. можна охарактеризувати, як період зживання дрібнобуржуазних національних відтінків у поглядах робітників Наддніпрянщини українських, у Донбасі — російських. За цей рік ідеологію «единой и неделимой России» широко продемонстрував перед робітниками і селя-

нами Денікін. А петлюрівське повстанство, яке проголосили українські партії соціал-демократів і соціал-революціонерів кінець кінцем привело в нашу партію колишніх боротьбистів і лівих незалежників. 1919 р. ще давалися взнаки відгуки національних переживань. Список щось із 200 розпоряджень цього року з боку різних спеців, радбурів і псевдокомуністів про заборону вживання української мови свідчить про це. Нашій партії довелося багато докласти праці, щоб ліквідувати такий шкідливий ухил від комуністичної лінії, поки, нарешті, листопадова резолюція ЦК остаточно не ліквідувала ті пережитки і з безумовною певністю визначила шлях для нашої роботи в справі завоювання українського села.

Цією резолюцією ми правильно на всю широчінь поставили й розв'язали національне питання і тепер щільно підійшли до питань класової боротьби. Україна і Росія об'єднуються в єдину бойову федерацію проти світового імперіалізму. Сприяння розвитку української культури ставиться завданням пролетарської держави УСРР. Україна, нарешті, формується в державну цілість, що об'єднує пролетарські сили і Наддніпрянщини, і Донбасу. І шлях залучення всіх трудящих мас до комуністичного будівництва тільки один: похід пролетаріату Донбасу, щоб завоювати українське селянство для спільного будівництва пролетарської України як частини Радянської федерації.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 2. Ч. 2. Харків, 1931.

**ВИСТУП НА ХІ З'ЇЗДІ РКП(б)
ПРИ ОБГОВОРЕННІ ДОПОВІДЕЙ ЦК
І РЕВІЗІЙНОЇ КОМІСІЇ РКП(б)**

27 березня 1922 р.

Хоч т. Ленін у своїй доповіді говорив, що необхідно перейти від розмов, від політики — до справи, але це виявилось, очевидно, його свого роду політикою, бо доповідь т. Леніна була, в основному, вказівкою — якою була діяльність ЦК, які уроки для партії, які види на майбутнє з двох основних питань, з двох китів, на яких повинна триматися тактика нашої партії — питання про взаємовідносини партії і класу і питання взаємовідносин пролетаріату і селянства у нас в Росії на поточний період пролетарської революції. З цих двох питань т. Ленін вказував на досвід минулого року, і через те, очевидно, буде можливо й нам, що виступаємо тут, торкатися політики. Я дозволю собі говорити про третього кита, на якому повинна триматися тактика нашої партії у нинішній період пролетарської революції: я говорю про ставлення більш розвинутих капіталістичних країн до відсталих країн.

На жаль, т. Ленін в даній доповіді з цього питання нічого не сказав. А сказати треба, так само як і треба підкреслити, що тепер, як і в попередній період, партія дотримується тієї ж лінії, тобто, що партія залишається представником визволення всіх трудящих мас на всій кулі, що вона є іскрою, яку кидають у пороховий погріб поневоленого Сходу, всіх колоніальних країн. Але, проводячи цю лінію поза радянською територією, ми цю свою роботу можемо виконати лише в тому разі, якщо ми повністю проводитимемо цю політику і всередині радянської території. Тільки тим, що ми тут, всередині країни, розв'язуємо ці питання, ми показуємо приклад усім народам, трудящим, пригнобленим масам, що тільки Радянська влада, влада пролетаріату і селянства, може розв'язувати ці питання. Ось чому для мене має певне показове зна-

чення мимохідь кинута заява т. Леніна, що Україна, між іншим і на щастя, є самостійною державою. Товариші, це мимохідь кинуте зауваження розв'язує життєве питання. Справа в тому, що рух зміновіхівців та інтелігенції, що відбувається тепер, щодо цього питання своїх віх не змінює. Єдина і неподільна Росія — колишній лозунг денікінців та врангелівців — є тепер лозунгом усіх цих зміновіхівців. І той же професор Устрялов є захисником цього лозунга. І нам треба визнати, що вони не тільки думають і говорять про це, а прагнуть проводити це й на практиці. Ось зараз представник Ревізійної комісії т. Ногін робив доповідь про те, як апарат ЦК, що складається переважно з комуністів, як він на ділі не справляється з роботою ЦК. А ми не будемо себе обманювати, заплющувати очі, що те ж саме відбувається у дуже багатьох радянських апаратах, з тією лише різницею, що там працівники, на жаль, складаються не з комуністів, а з прихильників зміновіхівців. Ми помічаємо дуже багато фактів і явищ, коли на практиці лінія радянських апаратів зовсім інша, ніж та лінія, яку дає наша партія.

Я пригадую листопадово-грудневу конференцію 1919 р.⁸⁰, де партія намітила свою лінію у питанні про ставлення до України державно-національних відносин*. Ми перші в усьому світі правильно і повністю розв'язали це питання. Ми даємо можливість трудящим у нас, на радянській території, повністю розвинути всі свої здібності і, незалежно від національності, задовольняти їх національні питання. Це наше рішення, рішення нашої партії. А насправді, на практиці окремі особи проводять дещо іншу лінію, заражаючи нерідко і окремі радянські апарати. Єдина неподільна Росія — лозунг не наш. Ми нічого спільного не можемо мати з цим лозунгом. Тільки ненависть і зневагу може викликати колишня стара царська Росія. Нова вільна робітничо-селянська Росія, інше об'єднання трудящих — є наш шлях. (Лозовський з місця: «Єдина неподільна РКП»). Дякую за роз'яснення, але ми маємо перед собою цілком визначене явище як щодо України, так й інших радянських республік. Є тенденція до ліквідації цієї державності робітників і селян, що здобута силою робітників і селян цієї країни. Питання про ліквідацію робітничо-селянської державності України також ставиться тут окремими прихильниками

* Так у тексті.— *Ред.*

зміновіхівців. І тому необхідно прийняти заяву т. Леніна як таку, що має політичне значення в розумінні відмежування нашої партії від цих зміновіхівських настроїв. Але т. Ленін супроводжував цю заяву, а т. Лозовський коментував інакше. Тов. Ленін говорить: «Наша партія одна», а Лозовський коментує: «Єдина пеподільна РКП». Тов. Лозовський історії нашої партії не знає. Мені пригадується постанова ЦК РКП 18 травня 1918 р., де ЦК ухвалив постанову, що визнає самостійність Комуністичної партії (більшовиків) України і самостійне входження в III Інтернаціонал, оскільки Україна є самостійною державою⁸¹. Я повинен сказати, що ніколи ніякого положення ми не можемо брати назавжди і визначати всерйоз і надовго,— воно може змінюватись. Але я не знаю, чому можна вважати те чи інше організаційне відношення обов'язковим для нас. Нам було необхідне це рішення в 1918 р. Але відкинемо тепер притаманне Лозовському та іншим ідолопоклонницьке ставлення. Ми маємо перед собою організаційні партійні взаємовідносини, і вони є перед нами,— інших ми не бажаємо, і стоїмо на них обома ногами. Питання це в цьому. Ми маємо перед собою не зміну взаємних відносин зсередини, а маємо зараження від зміновіхівців. Ми маємо перед собою дане явище, і ясно, ЦК треба сказати: щодо цього ЦК партії повинен вести тверду, певну лінію, що усуває зрив прийнятої партією партійної лінії з боку тих елементів, які чужі нам і свою лінію на практиці думають проводити, працюючи в наших радянських апаратах. Саме про це йдеться. Йдеться про те, щоб не дати можливості лінії, намічену партією, змінювати на практиці інокласовим елементам, що працюють у радянському апараті. Є це чи немає? Я б хотів послухати заяву товаришів, які говорять, що цього немає. Це є, на жаль, і нам необхідно в даному разі сказати, щоб резолюція, яку ухвалює ЦК нашої партії, не уподібнювалась тим декретам, про які говорив т. Ленін і які ми приймали найчастіше для того, щоб показати, чого ми бажали б. Ми приймали з цією метою резолюції. Це були декларації. Але резолюції нашої партії, партійних з'їздів і конференцій ми приймаємо не як декларації, а як ту директиву, що зобов'язує і кожному партійну організацію, і кожного члена партії, і ЦК суворо дотримуватися цієї директиви всерйоз і надовго. Ось чому на заяву т. Пятакова: «А ви повірили, чи не повірили резо-

люді ЦК?»,— я говорю: резолюція ЦК у той час мала значення і їй треба було вірити, але вона перестала мати значення через півгодини. Ми повинні вимагати від ЦК, від кожного члена нашої партії і члена ЦК, щоб директиви виконувалися.

Одиннадцятий съезд РКП(б).
Март — апрель 1922 г.:
Стенографический отчет.
М., 1961.
Переклад з російської.

ЖОВТЕНЬ І КОМІНТЕРН

(25 жовтня 1917 р. — 7 листопада 1922 р.)

25 жовтня (7 листопада за новим стилем) 1917 р. весняним радісним громом серед глухої осені прогриміла пролетарська переможна революція. Минуло п'ять років надзвичайно важкої, напруженої боротьби і наполегливої праці — і в день п'ятої річниці Жовтневої революції у першопрестольній столиці пролетарської диктатури, в Петрограді, відкривається урочисте засідання IV конгресу всесвітнього Комуністичного Інтернаціоналу. Це випадковий збіг двох дат? Звичайне суміщення свята спогадів перемігшого робітничого повстання і свята організації сил для дальшої боротьби і перемоги в усьому світі?

Ні, це не так. Тісними внутрішніми нитками єдності мети, волі і дії зв'язані ці дати, вони говорять одне пролетарській свідомості, почуттю, навіть класовому інстинкту.

Жовтнева революція — це зовсім не рух робітничих груп, обмежений вузькими національними або державними рамками, як тепер вигадують змінюхівці, що примазалися до нашої перемоги. Це націоналістичне розуміння, що прирівнюється лише «під робітника», чуже революційному марксизмові, як чуже самій суті Жовтневої революції.

Треба, звичайно, кожному робітникові усвідомити всю своєрідність соціальних, економічних, історичних та інших умов, що створили таке на перший, і, тим більше, чужий діалектиці погляд прямо немислиме становище, що пролетарська революція завоювала владу вперше не в найбільш капіталістично розвинутих державах, а в країні відсталій, з украй малорозвинутими продуктивними силами, з переважаючою чисельністю дрібносельського населення. Ця зовнішня суперечність була розрубана гостротою зброї Жовтневої революції. Для перемо-

ги пролетаріату в такій країні, як Росія, треба було, щоб найбільш численна дрібноселянська маса трудящих, яка коливаннями своїх політичних та економічних настроїв визначає пересувні стрілки терез класових співвідносин, у момент вирішальної битви пролетаріату з буржуазією перейшла на бік робітників, здійснила з перемогою пролетаріату свої найзаповітніші мрії, свої споконвічні прагнення.

Так було в Росії в епоху Жовтня — і всі наступні п'ять років.

Історичний та економічний розвиток Росії, що не зжила в сільському господарстві кріпосництво і через 65 років після так званого «звільнення селян» 1861 р., ставив незаперечною умовою розвитку продуктивних сил знищення кріпосницького, поміщицького землеволодіння, що тяжіло над селянами і давало базу для царського самодержавства.

Десятиріччями, в сотнях і тисячах аграрних заворушень і бунтів, приносячи багато тисяч жертв, боролось селянство за землю. Пролетаріат у країні з селянським кількісно переважаючим населенням міг перемогти лише в тому разі, якщо він щиро і в усвідомленні своєї класової заінтересованості поставив собі завдання здійснити корінний аграрний переворот і якщо селянство переконується, що тільки пролетаріат може це його завдання здійснити.

У вихорі після лютневих подій 1917 р. швидко обанкротились у цьому відношенні перед селянством всі інші партії, починаючи з кадетів і кінчаючи соціалістами-революціонерами. І причиною цього банкрутства всіх буржуазних і дрібнобуржуазних партій була не тільки і навіть не стільки їх буржуазна і дрібнобуржуазна обмеженість, вузькість і недоношеність їх програм, половинчастість їх тактики й т. ін., а інша обставина, що лежала поза волею цих партій і лише через них проявилася, обставина, що знову-таки пояснювалася своєрідністю попереднього історичного життя Росії.

Світова імперіалістична війна створила для всіх капіталістичних країн неминучість краху капіталізму і переможної боротьби пролетаріату — тимчасово тепер віддалену штучним лавіруванням капіталу і зрадництвом соціал-шовіністів, яка, проте, залишається неминуче в подальшій перспективі.

Оскільки Росія була країною капіталістичною, — а економічний розвиток, особливо з 1880-х років, остаточно поховав натуральне господарство, розвинув товарно-капіталістичні відносини і створив могутні вузли великої індустрії, — це завдання стояло і в Росії. Війна губила продуктивні сили країни, а припинити війну можна було лише поваленням пануючих до цього класів. Особливості Росії — її низький рівень економічного розвитку — привели до повалення царизму, як до попередньої умови припинення війни.

Буржуазія, що захопила владу після Лютневої революції, в особі кадетів, які поділили згодом владу в коаліційному уряді з партією дрібної буржуазії, есерами, мала перед собою, таким чином, два основні завдання, дві мрії широких селянських мас: «земля» і «мир». У цій історично створеній зв'язаності цих двох вимог і лежить уся своєрідність російських умов порівняно з Західною Європою і причина банкрутства всіх буржуазних і дрібнобуржуазних партій, і підойма, з допомогою якої пролетаріат зрушив з мертвої точки тисячолітньої косності найширші селянські маси на бік пролетарської революції.

Припинити війну, «дати» мир не можна було інакше, як одночасно завоювавши землю у всіх поміщиків, землевласників і дворян, і буржуа. І зворотно: хто йшов на завоювання всієї землі, той повинен був піти на припинення війни, незважаючи ні на які договори з капіталістичними країнами. Ні велика і середня, ні дрібна буржуазія та їх партії кадети і есери, що стоять на ґрунті буржуазних відносин, цих завдань здійснити не могли, — тому що за ними вже піднявся революційний пролетаріат, що усвідомив свої класові інтереси, десятками років революційної боротьби нагромадив досвід та ініціативу.

Тільки пролетаріат, тільки пролетарська партія комуністичної революції, нічим не зв'язана з обмеженнями буржуазних інтересів, могла взяти на свої плечі завоювання «землі» і «миру», основних частин селянських мас. І ми взяли на себе (ці) завдання й тому, що це були наші завдання, й тому, що вони були близькі всім трудящим мільйонам — і з'ясували цим мільйонам, що для цих завоювань потрібна ще одна умова — «Вся влада Радам!», тобто пролетарська революція. І на цьому шляху ми завоювали собі співчуття, участь і сприяння селянських мас — і цим перемогли у вирішальній боротьбі з буржуазією. І в цьому ж ми черпали свою силу довгі

п'ять років титанічної боротьби з усім капіталістичним світом, повертаючи до лав Червоної Армії все нові сотні тисяч представників селян для захисту Жовтневої революції від ворогів, що наступали. У цьому зв'язку в «змицці» з селянством, у цьому здійсненні перемігшим пролетаріатом інтересів розвитку продуктивних сил країни — а, значить, інтересів найширших мас трудящого селянства — полягає смисл і нової економічної політики, і причина неспіху кронштадтських і тамбовських куркульсько-есерівських повстань, і пояснення того, чому ми можемо без боязкості дивитися в майбутнє.

Але якби було тільки це, якби тільки в цьому полягав смисл і пояснення Жовтневої революції, ми були б не партією комунізму, а звичайнісінькою і обмеженою, що радує зміновіхівські хитромудрі серця, партією, обмеженою національно-державними рамками світогляду. «Робітничка партія» була при владі і в Австралії, і в Новій Зеландії, «соціалістична» партія була при владі і в Німеччині у 1919 році. Але це були партії робітників як місцева державної групи, що протиставляла себе всьому класові світового пролетаріату і не ставила собі завданням брати участь у докорінному перетворенні всього капіталістичного світу.

Жовтнева революція сокирою відрубала себе від цієї меншовицько вульгарної, огидної у своєму груповому егоїзмі обмеженості. Жовтнева революція увібрала в себе весь гнів і всю ненависть століття світового пролетарського руху — і кинула виклик усьому капіталістичному світу та іскри обурення у пролетарські пригноблені маси всіх країн. Перші слова програми нашої партії говорять: «Розвиток капіталістичних відносин створив уже такий тісний зв'язок між країнами всього світу, що рух пролетаріату повинен був стати і став міжнародним». Цю важку істину справді пролетарського вчення пронесли більшовики через всю історію нашої боротьби і освітили її світлом шляху Жовтневої революції.

У тому й полягає світове значення Жовтневої революції, що нагромаджений віками порив селянської бідноти — напівпролетарів, що революційний досвід та енергію пролетарських мас, що героїзм самовідданої боротьби, небаченої у світовій історії напруги, що навіть самий шлях відкритого в революції будівництва нового життя силами самих трудящих, через владу їх Рад — що

все це поставила Жовтнева революція під новий класовий пролетарський прапор світової пролетарської революції.

Ставка на світову революцію — це правильне і продумане врахування досвіду і теорії. «Комуністичний Інтернаціонал» — це клич Жовтневої революції був не тільки лозунгом наших найзадушевніших стремлень, не тільки вираженням напрямів нашої комуністичної думки. Ні, він був основною нашою силою.

Хто скаже, що ми перемогли тільки зусиллями наших робітників і селян? Героїчна боротьба нашої робітничо-селянської армії, що викликала захоплення у всіх трудящих усього світу, клала край наступові озлоблених ворогів і гнала їх геть за кордон. У боях протягом п'яти років ми заплатили кров'ю багатьох сотень тисяч за перемогу.

Але тільки наростаючий революційний рух пролетаріату західних країн не дав можливості капіталізові цих країн кинути мільйони солдатів на нашу Радянську країну і розчавити першу в світі республіку пролетарської диктатури.

Заклик Комуністичного Інтернаціоналу дійшов до західних пролетарів крізь усі дротяні перепони, крізь блокаду і фронти. І капіталістичні уряди у своїх спробах кинути нові сили на придушення нашої революції мали проти себе на кожному кроці протидію робітників, відмову перевозити військові припаси, страйки і заворушення, нарешті, пряма протидія в рядах відправлених для інтервенції військ. Марті і Базіна, ці славні французькі моряки — революціонери, боролися за нашу Жовтневу революцію під прапором Комінтерну, як і багато інших тисяч французьких, англійських робітників. Пролетарі західних країн не були досі настільки сильні, щоб перемогти капіталізм у їх власних країнах, але вони були вже настільки сильні, і настільки пройняті ентузіазмом комуністичної солідарності, що змогли скувати сили Антанти, спрямовані на нас.

Їх силою, як і силою наших пролетарів і напівпролетарів, перемогла Жовтнева революція, — силою єдиного світового робітничого класу. Жовтнева революція пробила шлях, по якому міг широко піти по всій земній кулі Комінтерн. І Комінтерн забезпечив боротьбу й перемогу Жовтневої революції.

Подивіться, яке явище, величне й недоступне розумінню тупих меншовицьких доктринальних голів: гімн

Комуністичного Інтернаціоналу співають сотні тисяч селянської бідноти, відданої Радянській владі. Наші селяни — напівпролетарі і навіть середняки, вірять у Комінтерн, думають про нього, йдуть за його керівництвом. Селяни підтримують Комінтерн. З'їзд сільськогосподарської кооперації України шле привітання міжнародній комуністичній конференції.

Нехай зводять зухвалі наклепи викинуті за борт меншовики, що це від того, ніби Комінтерн — не суто пролетарський. Ні, це означає дещо інше: селянська біднота на досвіді своєї п'ятирічної боротьби побачила, і перекопалась, і упевнилась, що єдиною її опорою в міжнародних відносинах, — і опорою, що далася взнаки за минулі роки — є світовий революційний рух пролетарів-комуністів.

Селянство Росії і України зв'язало свою долю з Радянською владою, керованою Комуністичною партією, і тче нитки свого співчуття Інтернаціоналу міжнародного комунізму.

Комінтерн створюється не на засіданнях конгресів, там він тільки формується, формулює свої положення, а створюється він на полях битв, у боротьбі, у страйках і повстаннях проти капіталу, в щоденному виявленні міжнародної солідарності в боротьбі проти імперіалістичної диктатури. В березні 1919 р. відбувся I конгрес Комінтерну, але Комінтерн виковувався вже перед тим, і Жовтнева революція була першим кроком підготовки і створення Комінтерну.

Ми святкуємо п'яту річницю червоного Жовтня. Згадуйте в ці дні, товариші, минулі бої на вулицях Петрограда, Москви, Києва. Але спрямуйте вашу волю до того, щоб вогонь минулих битв міг уже незабаром розгорітися в пожеж світового Жовтня.

Пролетарская правда. № 256.
7 листопада 1922 р.
Переклад з російської.

ВИСТУП
ВІД ІМЕНІ КОМУНІСТИЧНОЇ ФРАКЦІЇ
НА VII ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ З'ЇЗДІ РАД
У ПИТАННІ ПРО УТВОРЕННЯ СРСР ⁸²

13 грудня 1922 р.

Товариші, фракція з'їзду повністю підтримує проект, який вносить Робітничо-Селянський уряд України (на місцях лунає «ура»), і це тому, насамперед, що Комуністична партія бере на себе повною мірою відповідальність за діяльність Робітничо-Селянського уряду, бажає ним керувати в ім'я інтересів пролетаріату, спрямовувати далі й далі поставлені для пролетаріату цілі.

Питання, яке зараз постало перед радянськими республіками, є те ж саме, що було поставлене з самого початку утворення Радянської України. Нового повороту ми не робимо і стоїмо не на початку, не в кінці, а на шляху, який намічено пролетаріатом вже давно. У нас немає зараз можливості, як немає й бажання копатися у доісторичному періоді нашої боротьби, можна лише тут вказати, що між Харібною і Сціллою, між Харібною націоналізму російського і Сціллою ⁸³ такого ж злісного націоналізму українського ми, пролетаріат, маємо свою особливу, третю лінію, яка протиставляє нас цьому сб'єданому націоналізмові. Наша лінія і наш шлях є шлях, вже під час війни різко означений, ясно і виразно, нашим вождем товаришем Леніним у його заявах і статтях про роль лозунга «право націй на самовизначення» в період імперіалістичної війни, в період боротьби за соціалістичну революцію. І на Україні тут ми цей лозунг провели і відстоювали найкращим і найбільш ясним і очевидним чином. Україна у багатьох відношеннях була полем, на якому проходила лінія боротьби пролетарської революції і буржуазно-поміщицької контрреволюції. Тут промайнули всіх кольорів, рас і напрямів імперіалістичні війська, тут же, на території України, боролися різні і всілякі ідеологічні сили, і проти них однаково ми протиставляли свою пролетарську теорію, за якою єдині інтереси проле-

таріату вимагають його згуртування в єдину армію і разом з тим вимагають такої ж запеклої і рішучої боротьби проти будь-якого національного об'єднання російського шовінізму Тимчасового уряду Львова, Мілюкова і Керенського, російських есерів, і українського шовінізму української Центральної ради в 1917 р.

Надалі багато які перипетії та модифікації цих ідеологічних і політичних настроїв і сил, однаково означених, зустрічали різку відсіч з боку Комуністичної партії. Усунути гніт і насильство, які супроводжували владу пануючих імущих класів, і створити вперше в історії світу братерство праці і братерство свободи,— це завдання ми поставили і тут, на території України, на цьому полі світової боротьби, ми пробували здійснити і здійснили. Якщо в питаннях держави нам, Комуністичній партії України, доводиться пройти кілька етапів і викидати лозунги, що зовні звучать по-різному, якщо ми в 1917 р. боролися разом з українськими радикалами і націоналістами проти Тимчасового уряду⁸⁴, проти великодержавної політики щодо України, підтримували всі прагнення національної і культурної незалежності, якщо в дні Жовтня ми академічній українській Центральній раді протиставили Радянську владу, яка усвідомлює себе урядом України як частина об'єданого федеративного союзу, і ми розуміли тоді Україну, як частину федеративного нашого радянського об'єднання; якщо потім через кілька місяців після Брестського договору, в період наступу німців, ми повинні були, для того щоб своєю боротьбою з німцями не зобов'язати і не зв'язати руки Росії, на свій страх і відповідальність вести боротьбу з наступаючою Центральною радою і німецьким імперіалізмом і повинні були заявити про самостійну республіку, якщо потім через рік, у 1919 р., в червні, ми після першого ж періоду організації сил Радянської України уклали з Росією військову і господарську угоду, яка потім переходить у договір 1920 р., то це все зовнішність державних взаємовідносин між Росією і Україною, але така зовнішність була по суті одним духом насичена і такою, що відбиває інтереси робітничого класу і селянства, єдність інтересів пролетаріату й усунення будь-яких приводів і причин до будь-яких національних суперечностей у своїй Радянській республіці праці.

Товариші, нам вдалося на практиці в ході праці й боротьби усунути внутрішні національні відносини та

суперечності і об'єднати в єдину сім'ю і армію праці різно-
рідний за своїм складом робітничий клас і трудове селян-
ство України. Історія та економічний розвиток створили
у нас становище, при якому робітничий клас у містах,
селянство в селах, робітники Донбасу і селяни Правобе-
режжя в значній своїй частині національно різні. Перед
нами завдання, які постають неминуче в ході соціаліс-
тичної революції, завдання зв'язку і союзу пролетаріату
і селянства. Вони поставали не тільки у відмінності еко-
номічного і культурного стану, створеного попереднім,
економічним розвитком. І з гордістю Комуністична партія
може сказати, що, незважаючи на цю різницю, нам вда-
лося ці суперечності усунути; і тепер після коливань і
хитань окремих верств, втягнутих бандитами українсь-
кого націоналізму — петлюрівцями, григор'євцями, зеле-
нівцями, ми маємо перед собою робітничий клас, який
твердо відданий Радянській владі, знає її завдання, і се-
лянство, у величезній, переважній більшості тісно зв'я-
зане з пролетаріатом в єдине ціле.

І тому Комуністична партія, підходячи до питання
національного державного будівництва, може з цілковитою
впевненістю говорити про те, що колишня історія її
керівництва боротьбою робітників і селян України ви-
правдовує перед історією і перед світовим пролетаріатом
дальше керівництво цією боротьбою. Комуністична пар-
тія, яка керувала боротьбою, підмітивши почуття і наст-
рій селян України, в постанові ВУЦВК і теперішньою
пропозицією Робітничо-Селянського уряду, впевнена, що
ця пропозиція виправдовується і інтересами робітничого
класу і всім попереднім ходом боротьби робітничого кла-
су і селянства за своє визволення. Але ми виходимо не
тільки з внутрішніх співвідношень на Україні, не тільки
з історії нашої боротьби, співвідношення наших сил з
нашими класовими ворогами, ми виходимо з необхідності
зібрати сили для дальшої нашої боротьби за комунізм,
за соціалістичний лад. Радянські республіки проголосили
завдання розв'язання питань, що висувуються світовою
історією. Перебуваючи на роздоріжжі між Європою і
Азією, входячи в ту і в другу, вона є закликом до по-
встання, з одного боку, пролетаріату Заходу, з другого
боку, — пригнічених колоніальних народів Сходу. І наші
кроки, наші пропозиції, наша боротьба відгукуються і
відгукуватимуться і на Заході, де пролетаріат розвиває
свою боротьбу, і на Сході, завершуючи закликом до пов-

стання колоніальних народів. І в цьому відношенні підтримка Комуністичної партії є дальшим кроком у тих заходах, які до цього часу пролетаріат і селянство вживали для дальшого розвитку соціалістичної революції. Там, на Заході, Версальський договір світових грабіжників та хижаків не розв'язав національних питань, вузлом зв'язаних історією. Питання Сілезії, питання національних суперечок Чехословаччини, як у Німеччині, Франції, прагнення до розширення Югославії — скрізь і всюди суперечливі питання, і в цей порохований погріб класової боротьби і національних суперечностей ми кидаємо, немов іскру, наш заклик, що дійсно розв'язує національні питання. І на Схід, де, як і раніше, на гнобленні величезної більшості населення земної кулі ґрунтується панування імперіалістичних держав, туди йдуть слова, які ми проголосили. Ми стоїмо на початку нового шляху, а продовжуємо твердо прямувати шляхом, накресленим нами ще до Жовтневої революції. Ми стоїмо не перед кінцем завдання, поставленого нами, — о, помилятимуться російські або наші українські зміновіхівці і петлюрівці, коли думатимуть, що коло зімкнулося з утворенням СРСР, що ось, мовляв, була єдина неподільна Росія, революція розбила її, створила новий державний організм і тепер знову створюється єдина неподільна Росія.

Ні, і ті, й другі, російські та українські дрібнобуржуазні націоналісти помиляються у своєму розумінні, як помиляються і помиляються у своєму розрахунку. Наш фронт розгорнутий, він не зв'язаний з певною мірою назвою, він, як т. Фрунзе тут говорить, не має назви РСФРР, яка є лише частиною його, він не має назви «Євразія». Ми більші апетити маємо, ніж європейсько-азіатські, і до нашого вільного союзу рівноправних трудящих радянських республік матиме можливість вступити кожне маленьке, невелике вільне об'єднання, де тільки буде повалено владу капіталу. Але наші вороги, українські націоналісти від Петлюри до Винниченка і від Скоропадського до Василя Вишиваного, будуть за кордоном трубити в труби про те, що української самостійності вже немає, про те, що, мовляв, в тій чи іншій формі сталося поглинення України. Ні, вузькі, туполобі українські націоналісти мріють про українську самостійність, ми ж, комуністи, говорячи про право національностей на самовизначення, і здійснюємо на ділі це самовизначення, а самостійність розуміємо, як внутрішню самостійність

у твердому союзі, єдиному неподільному союзі проти ворога. Разом з тим, ми створюємо можливість повною єдністю посилити фронт і на ґрунті дипломатії, як до цього часу,— на ґрунті воєнному, на ґрунті господарському, на тих фронтах, де готовий до виступу ворог. З обуренням і презирством відкидає робітничий клас і все селянство України весь наклеп, що вже є і може бути, та вигадки всіх наших вже нечисленних ворогів. Своєю боротьбою робітничий клас і селянство інших радянських республік створили перед собою багато того, чого немає у наших ворогів. Наші вороги всередині розколоти, вони ведуть боротьбу між собою на державному ґрунті, і якщо тепер фашисти мають міжнародний фашистський союз, куди входять і українські соціалісти-чорносотенці, цей союз внутрішньо слабкий. Цей союз тимчасової боротьби, сповнений внутрішньої злоби і навпаки, робітничий клас і селянство всіх радянських республік, і, більше того, всієї земної кулі мають єдиний цемент, який згуртовує їх солідарність і єдиний шлях для боротьби. А на цій території, де влада капіталу скинута, де робітники і селяни у своїх руках тримають свою долю, там вони творять єдиним фронтом єдиний шлях для захисту дальших своїх інтересів. Товариші, проти світу гніту і насильства, проти суспільного пригноблення і злоби, проти класової ненависті, проти національного гноблення,— робітничий клас протиставляє і тепер проводить на ділі свою лінію свободи, лінію визволення від національного гноблення і розвитку всіх культурних можливостей, лінію свободи і солідарності.

VII Всеукраїнський съезд Советов,
10—14 декабря 1922 г.:
Стенографический отчет
Харьков, 1922.
Переклад з російської.

П'ЯТИРІЧЧЯ 1-ГО КОРПУСУ ЧЕРВОНОГО КОЗАЦТВА

Бадьорості й успіху!

10 січня — роковини, як організовано Червоне козацтво, а незабаром і п'ятиріччя від часу організації Червоної Армії.

П'ять років до безкраю тяжкої, до безкраю напруженої боротьби, самовідданих зусиль, боїв і перемог, ретельної роботи для захисту Радянської республіки, і в цій загальній роботі й боротьбі Червоне козацтво завжди на своєму посту, завжди попереду, як попереду воно було від часу, коли виникло, так і тепер на час святкування своїх п'ятих роковин.

П'ять років тому організувався невеличкий загін з переформованого українського полку та з добровольців і робітників та селян Харкова, Києва, Полтави, Чернігова. Але то був загін, що і самою своєю організацією і типом відрізнявся від усієї тодішньої Червоної гвардії. Проте це був не неоформлений загін невизначеного складу й організації, а військова частина, регулярний полк, перша частина майбутньої Червоної Армії. Поставивши завдання організувати регулярну армію, робітничо-селянський уряд України надав тоді всій оцій армії найменування Червоного козацтва.

Запекла боротьба з півмільйонною німецько-австрійською армією, що окупувала тоді Україну, не дозволяла в той час, 1918 р., розгорнутися оцій наміченій армії Червоного козацтва (решта мали потім загальне ім'я Червоної Армії). Але Червоне козацтво, в особі свого першого полку, в численних і безупинних боях виросло поступово спочатку в бригаду, далі в дивізію, кінець кінцем, у 1-й Кінний корпус Червоного козацтва.

Свято річниці — це завжди свято спогадів, день підсумків і уроків, момент намічених майбутніх перспектив

та планів, і на все це багате наше свято, товариші червонці!

Який багатий і розкішний, невичерпний запас спогадів ховає ще в собі п'ятирічна історія Червоного козацтва, починаючи від того часу, як його засновано, і до сьогодні, через усі поля боїв і етапи праці!

Скільки того досвіду для нової робітничо-селянської молоді, що вступає до корпусу чи готується в його лавах робити загальне діло!

Прекрасні підсумки воєнної роботи, роботи в шикунанні й бойовій, організаційній й господарській, як і роботи політико-освітньої — може Червоний корпус підбити до загального ювілею Червоної Армії.

Заслужені командири й віддані політпрацівники корпусу можуть з гордістю обернути свій погляд на здійснену роботу, впевнено переходячи до дальшого плану нової праці. Дальші перспективи дають нам усім бадьорість і тверду певність, що поставлені завдання будуть виконані.

Ще кілька слів товаришам червонцям до нашого п'ятирічного ювілею.

У тяжких переживаннях боротьби, в усіх іспитах і перемогах трудящі маси України оборонили свою долю, свою робітничо-селянську владу проти всіх «вітчизняних» і чужоземних ворогів.

Червона Армія, першим і заслуженим загоном якої є Червоне козацтво, це наша перша оборона від усяких можливих нападів, вона являє собою частину однієї трудової сім'ї, має спільні з нею інтереси, живе спільним з нею життям і поповнюється найкращими синами робітничих і селянських мас. Хай же у свідомості цієї спільності і єдності кожен червонець черпає собі нові й нові сили.

Тепер, коли всі робітничо-селянські республіки об'єднуються в єдиний добровільний і рівноправний Союз Соціалістичних Радянських Республік, Червоне козацтво, як і вся Червона Армія, стає не армією України чи армією Росії, а загальною армією всього Союзу Республік, єдиною згуртованою Робітничо-Селянською Червоною Армією, що об'єднує всі народи й усе трудівництво всіх радянських республік.

З оцією радісною вісткою вітаю всіх товаришів червонців у день п'ятих роковин Червоного корпусу.

Бажаю бадьорості й успіху, впертої праці в набутті воєнного досвіду й політичних знань, міцної товариської спаяності й твердого свідомого зв'язку з усім селянством та пролетаріатом.

Шлю привітання командирові корпусу т. Приманову й усім товаришам, з якими разом 1918 р. ми заснували Червоне козацтво, всім командирам і політпрацівникам та всім товаришам — старим червонцям і новій Червоній молоді!

Хай живуть керівники й бійці Червоного корпусу!

Хай живе славетний 1-й кінний корпус Червоного козацтва!

*Почесний Червоний Козак
народний комісар М. Скрипник*

*Скрипник М. Статті й промови.
Т. 1. Харків, 1930.*

П'ЯТИРІЧЧЯ ЧК НА УКРАЇНІ

11 лютого минає 5 років, відколи організовано Всеукраїнську надзвичайну комісію⁸⁵. Оці 5 років — то були роки до краю напруженої громадянської війни. Фронт білогвардійського війська не оди́н раз проходив по території України, і Червона Армія по-геройському боронила робітничо-селянську владу, б'ючись на фронтах. А в той самий час усередині країни прибічники влади капіталу організовували змови й повстання, висаджували в повітря залізниці й убивали робітників радянської організації. Ми перемогли на зовнішніх фронтах, ми перемогли на фронті внутрішньому. І ця війна на внутрішньому фронті була не менш серйозна й люта, як на фронтах зовнішніх, потребувала не меншого напруження, не менших жертв і самопожертв. Органи надзвичайних комісій з успіхом провели цю боротьбу.

Подивімося назад. ЧК утворено в 1919 р., але це зовсім не означає, що до того часу не треба було боротися з контрреволюцією на Україні напружено, надзвичайними заходами й засобами. Увесь перший період боротьби за Радянську владу на Україні в 1917—1918 рр. проведено з не меншою напругою, як і в наступні періоди. Але загальна недостатня організованість радянських сил відбивалася на нашій боротьбі з нашим внутрішнім ворогом. Боротьба з контрреволюцією не мала спеціальної організації. Вона велася за постановами й розпорядженнями президії Рад, командуванням Червоної Гвардії, вели її ще комендатури, що їх призначала Радянська влада в окремих місцях і районах.

Після боїв кінця 1918 р., коли на початку 1919 р. ми знову почали організовувати апарат робітничо-селянської влади на Україні, ми ще раз стали перед завданням охоронити підпілля нашій Червоній Армії від контрреволю-

ційних повстань, забезпечити вільну діяльність робітникам і селянам, що почали організовуватися. Але тепер ми вже мали перед собою рік досвіду боротьби за Радянську владу в Росії і викуті в перебігові опієї боротьби форми її організації. З цього досвіду ми дістали й форму організації боротьби з внутрішньою контрреволюцією, організувавши на зразок Всеросійської Надзвичайної Комісії Всеукраїнську Надзвичайну Комісію — В.У.Н.К. — ВУЧЕКА! Яке ім'я дужче зненавиділи вороги — контрреволюціонери, аніж оцей короткий, легендарний вислів, що тепер на всіх мовах земної кулі вимовляється однаково й скрізь однаково означає назву органів надзвичайної боротьби пролетарської революції з буржуазною контрреволюцією! Уся ненависть злобного буржуа, вся запеклість стурбованого міщанина, вся отрута наклепу буржуазної преси — все це концентрувалося на цьому йменні — ЧЕКА. Немає таких обмовних мудрувань, нема таких легенд, вигадок, страхіть, кошмарів, якими буржуазія всього світу не оповила б діяльність ЧЕКА.

То й що ж! Надзвичайні комісії та їхні робітники можуть з гордістю зустріти оцю чорну повіль наклепу й злоби. Вона означає лише те, що буржуазія правильно зрозуміла вагу Надзвичайних Комісій як щонайпотрібнішого органу пролетарської диктатури. Та воно так і є. І це найбільше треба сказати саме тепер, коли ми перейшли на нові рейки будівництва робітничо-селянської республіки, коли деякі, дуже численні, буржуазні й дрібнобуржуазні елементи в країні мріють про те, що наша лінія революційної законності, лінія, яку ми здійснюємо при НЕПі, означає, ніби ми зреклися тих методів, які застосовували у попередній період. Та ба, даремні їхні мрії. Пролетарська диктатура ніколи не відмовляється боронити робітничо-селянську владу всіма методами, а втім і надзвичайними, хоч вона й зуміє знайти для цих методів боротьби інші, нові форми.

Що таке диктатура? Диктатура — то є влада, за допомогою якої пануючий клас перемагає опір і боротьбу інших класів, незважаючи на попередні закони. Пролетаріат, завоювавши владу в державі, має всю силу, щоб подолати буржуазію. Він мусить зламати її опір, не звертаючи уваги на всі закони, правила, норми, форми й формальності, що були і є загальновизнані у так званому «цивілізованому» буржуазному суспільстві! Піднявши повстання проти всього буржуазного світу, робітничий клас,

природно, не може вважати за обов'язкову для себе ту законність, путами якої запаніла буржуазія зміцнила свою владу над трудящими. Ми, люди нового світу, й несемо у світ нові начала, нову справедливість, нове право — справедливість солідарності, право праці, законність звільнення від капіталу. Жовтнева революція має своїм завданням не зберегти й здійснити буржуазний закон та буржуазну справедливість, а зламати їх, скасувати, знищити, а замість цього створити своє, нове.

Надзвичайна комісія — орган пролетарської диктатури. Її вістря було спрямоване на ворожий нам клас. У кривавій нещадній громадянській боротьбі ми боронилися від цілого буржуазного світу і його немилосердної розправи над повсталими пролетарями. Хай скільки хочуть буржуа скиглять і розводять ламентациї, що ось, мовляв, ЧЕКА жалю не мала. А хіба буржуазія жаліла пролетарів, що повставали за звільнення? Десятки тисяч робітників Паризької Комуні повбивала французька буржуазія, десятки й сотні тисяч робітників перебито в Німеччині, Північній Америці, Південній Америці, Мадьярщині, Італії, та всій земній кулі — як же сміє буржуа протестувати проти безпощадності робітників, коли безщадність пролетаріату — це тільки оборона від нещадності буржуазії!

І так само багато балачок і протестів було буржуазії та її соціалістичних наймитів — меншовиків і есерів на те, що їх розстрілюють. Кров і вбивства — чи ж личить буржуазії протестувати проти них після п'яти років імперіалістичної різанини, що звела з світу мільйони трудящих, різанини, яку сама ж буржуазія затіяла, а соціал-шовіністи всіх країн і назв підтримували! Обурюючись, ми відкидаємо саме право буржуазії хоч на який протест моральний проти розстрілів, які чинила ЧЕКА. Ні, ми були занадто великодушні, ми занадто милували всякого ворога, коли тільки він закликав до милосердя, зрікався боротьби, заявляв, що підкоряється Радянській владі. Та коли ми милували ворога, він наше милосердя повертав проти нас. Відпущений на слово честі генерал Краснов став за керівника контрреволюційного повстання на Дону 1917—1918 рр. Відпущений так само на слово честі соціаліст-революціонер Гоц став головним організатором контрреволюційних змов і був ним протягом кількох років, доки, кінець кінцем, його не заарештував та не засудив Найвищий трибунал у

справі есерів і, знову-таки, тільки на умовний розстріл. Усі генерали, що потім стояли на чолі білогвардійського війська, всі есери, що потім організовували повстання й убивства, всі меншовики, що тепер набріхують на Радянську владу — адже всі вони були в руках повстанців-робітників 1917 р., і ці ж робітники їх помилювали. Так, ота боротьба, що ми вели проти всього буржуазного світу, була безпощадна боротьба, і ЧЕКА її провадила, але обурюватися проти цього не мають права представники буржуазії, яка без милосердя розлила цілі моря й океани людської крові.

Та найбільше обурювалися міщани з того, що ЧЕКА всі свої вироки здійснювала розпробою, а не судом. Що ж то воно є розправа, як її порівняти з судом? Розправа — це таке вирішення справи про злочин, коли людей не зв'язують будь-які формальні гарантії законності. В цьому відмінність розправи від суду, де вирок залежить від певних формальностей. Що означав протест представників буржуазії проти того, що ЧЕКА чинить розправу, а не суд? Оці буржуазні протести проти розправ означали тільки одне: буржуазія хотіла свою боротьбу проти робітничо-селянської влади увести і в самий процес розв'язання питання про злочини, які чинили білогвардійці. Пригадайте перші суди, які організувала Радянська влада після Жовтневої революції. Тоді буржуазія кожен процес, де пролетаріат судив своїх ворогів, прагнула використати як новий засіб боротьби з Радянською владою. Гласність суду їм була потрібна на те, щоб використати суд для контрреволюційної агітації. Участь захисту в суді їм потрібна була, щоб посилати на суд своїх агітаторів в особі адвокатів. Вони вимагали додержувати формальних гарантій, щоб зберегти своїх бійців для дальшої контрреволюційної боротьби й, навпаки, метод розправи був потрібний пролетаріатові, бо це означало — розв'язувати питання незалежно від звичайних для буржуазії формальних судових гарантій, що допомагали їм панувати. Коли ж буржуазії треба було, вона завжди ламала всякі гарантії законності — тільки облудно ховала це. Громадянська війна є неминучість, факт, що однаковий і для буржуазії, і для пролетаріату, та тільки пролетаріат відверто перед усім світом говорить про це, геть відкидаючи властиве буржуазії лицемірство.

Ми перемогли в громадянській війні. Зовнішній і внутрішній ворог зазнав поразки, хоч це зовсім не означає, що його знищено. В усякому разі, одного ми досягли безперечно: наша республіка — це є республіка наша, Радянська, робітничо-селянська. У ній наші пролетарські погляди визначають хід життя, наші закони дістали собі визнання й діють, наша, а не буржуазна, законність оформляє життя — законність революційна, що слугує пролетаріатові й селянству, а не контрреволюційна, що йде на послугу буржуазії. Як мусить здійснюватися за цих нових умов диктатура пролетаріату? Диктатура, як я вже зазначив на початку своєї замітки, являє собою використання влади з тим, щоб збивати опір ворожого класу, не звертаючи уваги на всі попередні закони. Це значить, що пролетаріат за допомогою диктатури пересилує буржуазію, незважаючи на буржуазні закони й буржуазну законність. Та з цього, річ самозрозуміла, не виходить, ніби можна ламати закони, що слугують пролетаріатові й селянству, законність революційного ладу робітничо-селянської влади. Відтоді, як ми перемогли в середині країни, закони буржуазного суспільства вже більше не можуть претендувати на загальну значимість у робітничо-селянській країні, з того часу й методи боротьби з контрреволюцією мусили змінитися. Якби тепер хто-небудь чи будь-який орган провадив боротьбу з буржуазією, незважаючи ні на які закони, чи взагалі на будь-яку законність, — це означало б ламати вже не буржуазні закони, а ті, що забезпечують суспільність робітничо-селянську, тобто це означало б діяти проти інтересів робітничо-селянської влади. Ламати законність на початку революції — це означало ламати законність буржуазії, що працювала на контрреволюцію, і це ламання законності було справою революційною. Ламати законність тепер, у новому періоді радянської республіки, це є ламати законність революційну, що слугує пролетаріатові, отож це ламання законності є справа контрреволюційна. Так діалектично міняється життя й змінюються методи нашої боротьби.

Замість ЧК стало ДПУ⁸⁶, апарат політичного розшуку й дізнання, з його новими уточненими й поліпшеними методами. Була адміністративна розправа ЧК, й відбувалася вона поза додержуванням формальності — тепер ми розглядаємо справи через суд, додержуючи правил та формальностей процесуальних кодексів, які ви-

дав Центральний Виконавчий Комітет. Форми нашої боротьби на захист робітничо-селянської влади тепер не ті, що були. Але ті самі завдання лишаються нам, той самий ворог стоїть перед нами, те саме почуття до нього заповнює наші душі — ті самі методи боротьби маємо перед собою. Завдання боротьби проти всіх ворогів робітничо-селянської диктатури, немилосердна судова розправа з усіма, хто повстає проти влади пролетаріату, — це ми маємо чинити ще й далі.

Самовіддана боротьба органів ЧК зробила своє діло. В нових умовах, новими шляхами ми й далі вестимемо її. В різних формах, у різні періоди, але завжди незмінно робітничо-селянська влада міцно триматиме у своїх руках знаряддя, якому раніше правдою служила ЧЕКА, якому тепер мусить послугувати революційний пролетарський суд, — суд цей матиме собі ще багато інших виявів, але їх можна точно і в усій повноті висловити двома яскравими всеосяжними словами:

Диктатура пролетаріату.

*Скрипник М. Статті й промови.
Т. 1. Харків, 1930.*

**ПРОМОВА НА ІV НАРАДІ ЦК РКП(б)
З ВІДПОВІДАЛЬНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ
НАЦІОНАЛЬНИХ РЕСПУБЛІК ТА ОБЛАСТЕЙ
З ПИТАННЯ СОЮЗНОГО БУДІВНИЦТВА ⁸⁷**

12 червня 1923 р.

Тепер переді мною найістотніше питання про форми радянської державності, одне з найважливіших, коли ми утворили й оформляємо наш СРСР. Я не думаю, щоб мав цілковиту рацію т. Мануїльський, коли він говорив, що тут борються дві точки зору. Ні, тут не дві точки зору борються, а чотири точки зору.

Троцький: П'яту Ви забули: відсутність точки зору.

Четверта точка зору — це те, що Зінов'єв назвав нігілізмом у національному питанні, яке має прихильників і в РРФСР і в нашій РКП(б)У. Але про цю «точку зору» я не буду говорити, ми у свій час досить з цього приводу боролися. Переходжу до трьох інших точок зору. Думати, ніби наш Союз РСР можна будувати, як це говорив т. Мануїльський, тільки двома шляхами: або шляхом конфедерації, або шляхом єдиної і неподільної республіки, — неправильно, це спрощене розуміння. Ми маємо перед собою два викривлення, два ухили в питанні про форми державного будівництва. Одна точка зору — це великодержавний централізм, що має своєю формою єдину неподільну Росію, точка зору, яка зосереджена і прибита до ганебного стовпа нашим XII партійним з'їздом, але все-таки, на жаль, має своїх прихильників у нашій партії. Нам доведеться викорчовувати цю точку зору, знищити її, бо лозунг «єдина неподільна республіка» є лише зміновіхівська модифікація денікінського лозунга «єдиної і неподільної Росії». Ця точка зору — не наша, а точка зору великої буржуазії. Ми з нею повинні боротися, але ми так само повинні боротися і з іншою точкою зору, що уявляє собі наш об'єднаний Союз Республік як якийсь конгломерат, де є національні державні одиниці, які у своїй сукупності не мають єдиної державної волі. І ця точка зору конфедерації має ще багатьох

і багатьох прихильників. Ми повинні відмежуватися від обох ухилів. Ми повинні прямо сказати собі, що ми не тільки будуємо нову державу, а ми будуємо її на старих принципах буржуазної науки державного права. Ми не виходимо з точки зору жодної держави, що поглинає об'єднувані одиниці, ні конфедерації, де союз не має своєї волі. Наш Союз Соціалістичних Республік має свою суверенну волю, наш Союз не є простою погоджувальною камерою, де замовляються республіки. Це є єдина суверенна держава, що виступає як єдине ціле. Це зовсім не означає, що в такому союзі знищується воля об'єднаних у ній республік. Це не так. Ми будуємо свою державу таким чином, що вільно об'єднувані республіки залишаються внутрішньо незалежними, разом з тим передаючи певну долю своєї суверенності своєму Союзу Соціалістичних Республік для економічної і політичної боротьби зовні. Ця точка зору знаходить, нарешті, діалектичну лінію, що відмежується і від конфедерації, і від єдиної неподільності. Ми будуємо досить складне об'єднання, до якого не можна підходити лише із старими формулами старого буржуазного державного права.

Відповідно до цього, оскільки всі наші дії відбуваються в оточуючій нас дрібнобуржуазній обстановці, а воля партії лише поступово виконується в житті, то ми повинні поставити собі заздалегідь завдання подолати волю буржуазії середньої, дрібної і великої, що вступила в ряди наших державних установ; нам треба гарантувати себе від рецидиву тієї чи іншої хибної точки зору. Відповідно до цього, питання про договір і конституції СРСР набуває досить серйозного значення. Нам потрібно підкувати на всі чотири ноги наш договір. Необхідно, щоб шляхом поступового переродження державні апарати не могли б перетворити рішення партії в їх протилежність. Відповідно до цього, я вважаю, що ми повинні встановити гарантії того, щоб була єдина воля в нашому Союзі; комісія ЦК дала вказівки щодо цього.

І так само необхідно, щоб у житті, в дійсності робота кожної національної республіки, що входить у Союз, була б забезпечена, була б гарантована. І тут треба також попрацювати. Цьому завданню сприяє утворення Ради Національностей; тут гарантія є, але треба внести більше оформлення. Треба, наприклад, внести поправку, що в питаннях, де верховні органи Союзу виступають як контролюючі, змінючі, скасовуючі і спрямовуючі рішення

ЦВКів і РНКів окремих республік, щоб рішення ці проходили обов'язково через другу палату. Саме таким чином ми гарантуємо правильність рішення.

Потім, нам не досить звичайного проголошення того, щоб республіки мали певний бюджет, про що є рішення. Тепер треба це рішення виразити чіткіше і сказати, що республіки мають право не тільки пересувати з однієї статті бюджету в іншу, — це право велике, але недостатнє. Коли в одній кишені воша на аркані, а в другій — блоха на цепу, то з цього перекидання з однієї кишені в другу нічого не вийде. Бюджетне право повинно бути гарантовано наданням певних доходів республікам. А тим часом у цьому питанні апарат Наркомфіну думає трохи інакше. Слід на це питання звернути увагу.

Останнє питання, якого хочу тут торкнутися, це про пролетаріат і селянство у мовному питанні. Тут згадувалася Вятська область, де половина населення — робітники Іжевського заводу, потім Азербайджан, де є основне ядро пролетаріату в Баку, нарешті, на Україні є хороше пролетарське ядро в особі Донбасу. Решта населення цих республік — селянство, що не має пролетарської психології. Коли я розглядав дані Учрозподілу ЦК РКП(б) щодо вотьських працівників, виявилось, що більшість працівників було взято з Іжевського заводу. Якщо працівників-вотяків немає або мало, треба їх готувати, навчати, направляти в Свердловський університет, в Університет народів Союзу й таким чином створити резерв. Але як бути тепер, коли негайно треба працювати? Треба залучати наявних працівників-вотяків, а разом з тим узятися за комуністів-робітників Іжевського заводу. Перед відповідальними робітниками-комуністами відкривається величезне поле діяльності: навчіться, будь ласка, вотьської мови, ви, товариші комуністи, робітники Іжевського заводу, для того, щоб вотяків привести до соціалізму.

Я давно виступаю з цією точкою зору на Україні, я говорю, що для того, щоб зрозуміти українське селянство, нам необхідно підійти до пролетаріату і сказати: передові зағони робітничого класу, навчіться української мови для того, щоб вести українське селянство до соціалізму. З приводу цієї точки зору мені довелося вести посилену боротьбу в партії на Україні. Тут опір надзвичайно великий. Приклад: недавно відбулася Всеукраїнська професійна конференція у Харкові⁸⁸. Голова Пів-

денного Бюро спілок Угаров прийшов до мене радитися, з якими вимогами виступити для реалізації резолюцій XII з'їзду. Беручи до уваги необхідність обережності й поступовості, ми визнали за необхідне виставити вимогу вивчення української мови в усіх професійних школах, не викладання українською мовою, а вивчення її. Я поїхав потім у Подільську губернію, а повернувшись, дізнався, що настрої комуністичної фракції конференції профспілок був такий, що т. Угаров не зважився поставити це питання на фракції, бо чекав повного провалу.

Треба прямо сказати, щоб підняти селянство, ми не маємо іншої сили, крім нашої партії і пролетаріату, організованого у професійні спілки. Я повинен зазначити, що ні в тезах ЦК, ні в тезах окремих організацій немає вказівок про ті директиви, які партія повинна дати профспілкам з цього питання. Товариші, для того, щоб завоювати селян,— а це наш основний шлях — необхідно виконати те завдання, той наказ, який дав нам II Конгрес Комінтерну, сказавши, що в галузі національного питання робітничий клас повинен бути готовий до найбільшої самопожертви. Правда, не особливо велика самопожертва — навчитися мови селянства, але до цієї жертви ми, в усякому разі, повинні бути готові й ми повинні це твердо сказати свідомим робітникам.

Четвертое совещание ЦК РКП
с ответственными работниками
национальных республик и об-
ластей в Москве. 9—12 июня
1923 г.: Стенографический отчет.
М., 1923 г.

Переклад з російської.

ВИСТУП НА VIII КОНФЕРЕНЦІЇ КП(б)У ПРИ ОБГОВОРЕННІ ЗВІТНОЇ ДОПОВІДІ ЦК КП(б)У⁸⁹

13 травня 1924 р.

Говорячи щодо доповіді ЦК, необхідно насамперед підкреслити основне завдання — політичне та економічне, що на майбутнє стоїть перед ЦК і партією. Воно виражається одним словом «метал». На минулому з'їзді РКП(б) було поставлено основним завданням партії зосередити увагу на забезпеченні кредитами і всім необхідним Донбасу. Це завдання в цілому виконане — Донбас піднято. Перед нами ще стоїть завдання — турбота про розширення збуту вугілля, розширення нашої вуглепромисловості. Але в цілому завдання, поставлене XII з'їздом партії, виконане й потребує лише завершення. Тепер треба перейти до другої основної галузі промисловості всього нашого Союзу й разом з тим і нашої України — металопромисловості. Метал повинен бути предметом основної уваги радянських, партійних органів. На всіх останніх радянських конференціях про це ухвалювалися резолюції і тут, на всеукраїнській нараді партійних працівників, це повинно бути прийнято і поставлено на наступному XIII з'їзді⁹⁰. Перед радянськими і партійними органами всього Союзу повинно бути поставлене завдання — забезпечити металопромисловість необхідними кредитами, замовленнями, увагою, щоб цю основну промисловість нашого господарства підняти й повести далі. Тут ми повинні говорити з усією категоричністю.

Якщо звернутися до організаційних завдань нашої партії, то тут доповідач ЦК т. Лебідь цілком правильно вказав курс на робітничу організацію, але я повністю з ним згоден, коли він разом з тим поставив перед партією завдання відмежувати себе від зарази, яка намагається заразити партію і яку можна характеризувати як «махайщину»⁹¹. На мою думку, це страховисько «обло, стозевно и лайяй»⁹². Нам треба взяти ставку на пролета-

ризацію наших організацій, треба піднімати їх і вести далі. Але, товариші, оточуюче міщанство може мати багатоманітні вираження і одне з них є найбільш небезпечним саме тим, що воно має суто робітничий одяг і одяг цей називається «махаївщиною». Тепер я був змушений заступаючи т. Мануїльського в редакції «Комуніста», читати багато газет, провінційних зведень, робітничих кореспонденцій, резолюцій осередків і організацій, і я бачу, що нас дійсно захлюстує якийсь потік. Слово «інтелігент» стає лайливим, приналежність не до робітничого класу стає злочином. Нам треба поставити собі запитання: яким шляхом ми поведемо пролетаризацію нашої партії — чи шляхом виключення з партії всього того, що неробітниче, чи шляхом дедалі більшого розширення робітничих рядів? Другий шлях перед нами — чистка від усього накипу, від усього того, що має на собі вплив дрібнобуржуазного міщанства і т. д. Цю чистку треба провести. Але ця чистка не повинна приводити до методів садизму, до методів, що підозрівають усередині партії все те, що не носило робітничого вбрання. Я за своїм походженням не робітник, мені доводилося бути робітником, але я не робітник. Я за своїм соціальним станом професійний революціонер (*оплески*) і через те я маю можливість говорити про соціальний склад нашої партії. Я говорю, якщо ми хочемо мати сталеву партію, яку не роздирають внутрішні хитання, нам треба це постійне запідозрювання однієї частини нашої партії відкинути.

Новий побут, про який багато говорять, на жаль, характеризується заявою представників багатьох губернських контрольних комісій про те, що щось неладне твориться в нашій партії. Щодо цього взаємний нагляд доходить до взаємного розшуку. Пролетаризація нашої партії — це значить разом з тим завоювання нашою партією комуністичної пролетарської етики і солідарності, а для міщанської моралі — поділ і чистка. Ось чому мені здається, що нашу організаційну роботу ми повинні поставити під кутом звільнення від того, що заражає нашу партію, від дрібнобуржуазних нашарувань, що проникають у нашу партію, але разом з тим наша робота повинна бути поставлена так, щоб у рядах нашої партії було охоплення їх спільним колом, спільним ланцюгом сталеві солідарності.

Ще два питання. Я нарахував тут у залі 21 жінку, з них п'ять делегаток. Це показує, що перед нами стоїть

завдання наші жіночі ряди залучити до самодіяльності і рушити далі. Щодо цього я не можу погодитися з представником жінвідділу т. Карташовою, яка ставить основним завданням нашої партії роботу серед селянок. Нам треба піднімати й агітувати селянку, але нам треба взяти робітницю, як основний елемент нашого партійного впливу.

Ленінський заклик показав, що робота серед нових верств робітників спирається в дружину робітника. Заігуйте жінку-робітницю, дружину робітника — ось одне з найголовніших завдань, що стоїть перед нашою партією.

Ще одне питання, яке я хочу підкреслити, — це питання про комнезами. Ми в цьому питанні проплуталися 4 роки і тепер воно перед нами стоїть знову. Вся наша українська організація за звітний період відкинула ліквідаційні настрої щодо комнезамів і зараз визнає лінію комнезамів. Перед нами стоїть питання про середнє селянство. Ленін у статтях в останні роки свої роботи вказав: «Нам треба завоювати для себе середнє селянство». У нас на Україні це положення виражається в такому формулюванні: союз незаможників і середнього селянства, бо, якщо в Росії, в Московській губернії, в усіх центральних областях 90 % селянства однокінне, то в нас, як вам відомо, розшарування селянства досягає таких кількісних розмірів, що виходить якісна відмінність. Але незалежно від того, що в нас завоювання середнього селянства має формулювання: союз незаможника з середнім селянством, для всієї партії стоїть питання, що таке незаможне селянство? Незаможний селянин, за визначенням т. Леніна, це людина з нестійким господарським становищем, що йде в господарському відношенні ближче і ближче до обезземелення, до пролетаризації.

Завоювати собі середнє селянство — це значить завоювати напівпролетаря.

Нова економполітика дає можливість господарськи старанному мужичкові працювати і наживати собі жир, але нашою ставкою і соціальною базою є не середнє селянство в розумінні старанно-господарського мужичка, що вибивається до індивідуального господарювання, а ставка на селянина, близького за своїм становищем і за своїм духом до сільського пролетаря, на селянина, що йде шляхом кооперування і колективного об'єднання. Звідси висновок для нашої роботи і в галузі політики, і в

галузі організаційної роботи. В галузі політики — це буде ставка на комнезами і на завоювання союзу комнезамів з середнім селянством. Звідси в організаційному відношенні висновок — завоювання для нашої партії пролетаріату міського і сільського з селян, з-поміж пролетаризованих селян середнього селянства в ленінському розумінні, а не в розумінні хазяйновитих мужичків.

Бюллетень VIII Всеукраїнської конференції Коммунистической партії (большевиків) України: Стенограма. 12—16 мая 1924 г.
Харків.

Переклад з російської.

ЛЕНІН ТА НАЦІОНАЛЬНА СПРАВА

Національна справа завжди була тією зброєю, якою буржуазія якнайбільше та найширше обкручувала та обдурювала трудящі маси. Національний гніт поневолених народів колоніальних країн (тобто тих, які визискував сильніший) був для буржуазії додатковим засобом ширити свою торговельну територію (землі) та одержувати з пригноблених додаткові прибутки. На самій території капіталістичних країн національна нерівність була засобом роз'єднувати трудящі маси й нацьковувати робітників та селян один проти одного.

Пролетарський уряд з самого початку пішов під прапором «Пролетарі всіх країн, єднатесь!», під прапором міжнародного об'єднання всіх трудящих проти капіталу. Але ні в якій іншій справі не було стільки заплутаних та перекручених тлумачень, як то було в справі національній. Кінець кінцем II Інтернаціонал (Міжнародний союз робітників) цілком зрадив пролетаріат у цій справі: він потяг у бік націоналізму (прагнення буржуазії підкорити собі інші народи), і тим підтримав буржуазію у світовій війні.

І тільки т. Ленін кинув гасло проти імперіалістичної війни (тобто боротьби буржуазії між собою за право визиску наших земель) і дав дійсно правдиве розв'язання національної справи. Ще до Великої Жовтневої революції на конференції більшовиків⁹³ Ленін провів резолюцію, що нею в послідовній пролетарській боротьбі національна справа мусить бути поставлена цілком ясно, що кожна національність має право на самовизначення, аж до державного відокремлення, звичайно не забуваючи одночасно про єдність і спільність інтересів пролетаріату всіх народів і про тісний зв'язок їх у боротьбі проти влади буржуазії.

Ленін вів боротьбу проти імперіалістичної світової війни за її революційно-пролетарське розв'язання. Бо-

ротьба ця була одночасно війною проти націоналізму та шовінізму (перебільшена національна гідність) тодішніх керівників соціалістичних партій і задурманених ними робітничих мас. Одне слово, Ленін був за революційне розв'язання національної справи. Саме за часів імперіалістичної війни Ленінові довелося провести теоретичну (тобто основу на фактах, спостереженні та досвіді) дискусію за правильне розв'язання національної справи. Він сперечався навіть з тими товаришами, які одночасно з більшовиками вели боротьбу проти імперіалістичної війни.

Багато товаришів, як-от Пятаков, Бош і тоді Бухарін, а серед німецьких товаришів — Роза Люксембург, були тієї думки, що національна справа після перемоги над капіталізмом не має революційного значення для пролетаріату, що всяка національна боротьба йде лише на користь буржуазії і проти інтересів пролетаріату. Ленін уже тоді, в 1915—1916 рр., а потім далі — вже після Жовтневої революції, проти цієї фальшивої думки виставив свою науку. У великій боротьбі, яку веде пролетаріат проти буржуазії, робітничий клас цілком заінтересований у тому, щоб забезпечити себе підтримкою від усіх пригноблених капіталістичними державами народів. Радянська влада — це організація широкої всебічної самодіяльності трудящих. Отже, її можна провести повністю в тому разі, коли ця самодіяльність буде цілком забезпечена трудящими масами кожної національності, що живуть на території Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Жовтнева революція дала небачений до цього у світі приклад цілковитої національної рівноправності та свободи. Трудящі маси раніше пригноблених та поневолених народів взялися за будівництво свого життя на основі радянської самодіяльності, почали засновувати національні державні установи. Десятки національних республік, областей засновано на землях колишньої Російської імперії. І всю цю роботу проведено під керівництвом т. Леніна.

Після того, під проводом Комуністичної партії з т. Леніном на чолі, народи, раніше підлеглі, самовизначилися державно й заснували свої суверенні (незалежні) національні республіки, як-от Україна, Білорусія, Вірменія та інші, і нема між ними будь-якої боротьби. Навпаки, є взаємна щира та братерська допомога, всебічна

підтримка. Як це й передбачав т. Ленін, спільні інтереси робітників та селян усіх Радянських республік у боротьбі проти всесвітнього імперіалізму привели до заснування єдиного союзу народів.

Так, т. Ленін і теоретично і практично розв'язав національну справу. Вся наука т. Леніна в національній справі, що практично вилилась у Союз Соціалістичних Радянських Республік, стає пролетаріатові за могутнє знаряддя в його боротьбі з капіталізмом. І це є велике досягнення світового робітничого класу. Трудящі маси капіталістичних країн приймають науку Комуністичного Інтернаціоналу, який заснував т. Ленін, як науку суто революційної боротьби за владу пролетаріату. Прапор Комуністичного Інтернаціоналу для всіх сотень, мільйонів пригноблених колоніальних народів Сходу є прапором боротьби за національне визволення з-під влади західноєвропейського та американського імперіалізму. Універсалізм (різноманітність, загальне охоплення), що основне в науці Леніна, у цьому виявляється повною мірою.

Зокрема, треба підкреслити значення Леніна в розв'язанні національної справи для України. Саме Ленін ще до війни й за часів війни підкреслював необхідність розв'язання для України національної справи. Він говорив, що розв'язання цієї справи є запорукою для правильної дальшої боротьби проти царату й далі проти буржуазії на території всієї колишньої Російської імперії.

Українська Соціалістична Радянська Республіка, як суверенна (державно незалежна) республіка, добровільно увійшла до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік, і це є правильне розв'язання національної справи у нас.

Розвиток української культури й української мови, як мови значної української селянської більшості трудящих України, а разом повна рівноправність усіх національних меншостей на території України — ось що випливає з даної думки т. Леніна, ось що партія зараз втілює у життя. Ми не забуваємо одночасно й другого принципу (основного правила), виставленого Леніним — принципу спільності й єдності інтересів пролетаріату та єдності його комуністичних партій. Розв'язання національної справи є засіб для нашої боротьби. Це допомагає партії пролетаріату саме стільки, скільки національне самовизначення й розвинення кожної національної культури сприяє об'єднанню всіх трудящих мас у бороть-

бі проти всесвітнього імперіалізму. Але в той самий час треба відмежуватися від усіх намагань підсунути під ленінське розв'язання національної справи яке-небудь протиставлення однієї національності другій, і будь-якої заміни й підміни класової боротьби боротьбою національною.

Після смерті т. Леніна нам, його учням і спадкоємцям, треба особливо дбати про чистоту науки Леніна. Національна справа є лише частина цілої системи (плану) думок Леніна про боротьбу за диктатуру пролетаріату. Відокремити національну рівноправність від усіх інших справ Комуністичного Інтернаціоналу — це значить зійти з комуністичного ґрунту на ґрунт націоналістичний.

З другого боку, втілювати завжди програму Комуністичного Інтернаціоналу за вказівками Леніна — це значить здійснювати одночасно революційне пролетарське розв'язання національної справи за прикладом і наукою Леніна.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 2. Ч. 1.
Харків, 1929.

ЛЕНІН ПРО УКРАЇНУ ⁹⁴

З багатой спадщини Леніна збірка статей і уривків «Об Украине» говорить про ставлення керівника пролетарської революції до України.

Збірка ця не може претендувати на вичерпну повноту. Немає майже жодної статті т. Леніна з національного питання, де б питання про Україну так або сяк не торкалося. Це цілком природно.

З'ясовуючи національне питання і його революційне пролетарське розв'язання, т. Ленін брав його не абстрактно й академічно, а конкретно в площині боротьби пролетаріату. Тому, з'ясовуючи пролетарське розв'язання національного питання і говорячи передусім про давню Росію, т. Ленін не міг не ставити і ставив у першу чергу питання про Україну, Польщу і Фінляндію. Ба, навіть більше, питання про Україну для т. Леніна завжди є найяскравішим і примірним. Саме на цьому питанні у своїх статтях 1913 р. в «Просвещении» ⁹⁵ и «Правде», під час війни і, нарешті, в статтях 1917 р. т. Ленін загострював свої положення і найпереконливіше, показово для широких мас робітничого класу з'ясував необхідність боротьби з великодержавним шовінізмом.

Загальне питання про Україну в різних статтях т. Леніна взяте у різних площинах: питання про право українців на самостійне існування як народу, і самостійне існування української культури, питання про ставлення російських робітників до українського руху, питання про об'єднання російських і українських робітників на території України, питання про право України на державне самовизначення, питання про форми і шляхи цього самовизначення й питання про взаємини Росії і України.

Звертаю увагу читача на вміщені статті: «Кадеты про

українське питання»¹, «Як єпископ Никон захищає українців?»², «Націоналістичний жупел «асиміляторства»³, «Ще про «націоналізм»⁴ та інші статті довоєнних часів, в яких т. Ленін своє загальне розв'язання національного питання застосовує на українському прикладі. Багато дечого важко тепер пригадати, а більша кількість партійного і робітничого молодняка й зовсім не знає про всю мерзотну демагогію, яку вели російські чорносотенці й кадети в українському питанні, заперечуючи саме існування українського народу, не визнаючи української мови, права на існування, що вона є лише звичайною говіркою російської мови, борючись проти самого права існування будь-якої культури на українській мові тощо.

Як у вміщених тут статтях, так і в усіх своїх працях з національного питання т. Ленін виявляє класову суть цих антагоністичних лексикологічних, псевдонаукових вигадок багатих класів, які з цієї псевдонауки робили засоби соціального та політичного пригнічення українських робітників і селян. І вже у цій статті «Як єпископ Никон захищає українців?» з українського питання т. Ленін попереджає проти націоналістичного ухилу в українському питанні. «Про національну культуру взагалі можуть говорити тільки клерикали або буржуа. Трудящі маси можуть говорити тільки про інтернаціональну (міжнародну) культуру всесвітнього робітничого руху. Тільки така культура означає повпу, справжню, щирю рівноправність націй, відсутність національного гніту, здійснення демократії. Тільки єдність і злиття робітників усіх націй в усіх робітничих організаціях у боротьбі проти капіталу веде до «розв'язання національного питання»⁵.

Ця теза т. Леніна, однак, багатьма пояснювалася хибно і стала в руках заражених «останками» (інколи несвідомо «великоруського імперіалізму і шовінізму у «російських» комуністів»⁶ (стаття «Вибори до Установчих зборів і диктатура пролетаріату») зняряддям проти української культури взагалі.

Таке використання слів т. Леніна безумовно вороже ленінізмові.

¹ Ленін В. І. // Повне збір. творів. Т. 23. С. 323—324.

² Там же. Т. 24. С. 8—10.

³ Там же. Т. 24. С. 121—127.

⁴ Там же. С. 309—310.

⁵ Там же. С. 9—10.

⁶ Там же. Т. 40. С. 18.

У вміщеній статті «Націоналістичний жупел «асиміляторства», борючись проти українського соціал-націоналіста Льва Юркевича, т. Ленін сам дає правильне розуміння своєї тези:

«Коли мова йде про пролетаріат, це протиставлення української культури в цілому великоруській культурі, теж у цілому, означає найбезсоромнішу зраду інтересів пролетаріату на користь буржуазного націоналізму.

Є дві нації в кожній сучасній нації — скажемо ми всім націонал-соціалам. Є дві національні культури в кожній національній культурі»¹.

І т. Ленін в тій же статті декількома словами розв'язує питання про національну культуру, вказує правильну пролетарську лінію в цьому питанні.

«Є великоруська культура Пурішкевичів, Гучкових і Струве,— але є також великоруська культура, яка характеризується іменами Чернишевського і Плеханова. Є такі ж дві культури в українстві, як і в Німеччині, Франції, Англії, у євреїв і т. д. Якщо більшість українських робітників перебуває під впливом великоруської культури, то ми знаємо твердо, що поряд з ідеями великоруської попівської і буржуазної культури діють тут і ідеї великоруської демократії та соціал-демократії. Борючись з першого роду «культурою», український марксист завжди виділить другу культуру і скаже своїм робітникам: «всяку можливість єднання з великоруським свідомим робітником, з його літературою, з його колом ідей обов'язково всіма силами ловити, використовувати, закріпляти, цього вимагають корінні інтереси і українського і великоруського робітничого руху»².

В питанні про право українців на державне самовизначення Ленін стоїть на позиції твердого і категоричного ствердження, перекладаючи питання державного самовизначення України на мову класових співвідносин:

«Противником визвольних прагнень українців є клас поміщиків великоруських і польських, потім буржуазія тих же двох націй»³.

Яка суспільна сила чинить опір цьому класові? Ця сила — виключно робітничий клас, що веде за собою демократичне селянство. І т. Ленін (ще недовго перед

¹ Ленін В. І. //Повне зібр. творів. Т. 24. С. 126.

² Там же. С. 126.

³ Там же. С. 124—125.

війною в «Просвещении» у 1913 р.) вказує це і разом з цим вказує, що необхідною умовою для успіху боротьби є проведення резолюції з національного питання, прийнятої на нараді Центрального Комітету і партійних робітників влітку 1913 р.⁹⁶, доповнюючи тільки наведені слова вказівкою: що «...при єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна *можлива*, без такої єдності про неї не може бути й мови»¹.

В питанні про державне самовизначення України т. Ленін цілком стоїть на ґрунті пролетарської революційної стратегії: *«робітничому класові треба не роз'єднання, а єдності»*. «Ми за найтісніший союз робітників усіх країн проти капіталістів і «своїх» і всіх взагалі країн»². «...Якраз беззастережне визнання цього права одно тільки й дає можливість агітувати за вільний союз українців і великоросів, за *добровільне* з'єднання в одну державу двох народів»³ (стаття — «Україна»). «Ми хочемо *добровільного* союзу націй,— такого союзу, який не допускав би ніякого насильства однієї нації над одною — такого союзу, який ґрунтувався б на цілковитому довір'ї, на яєному усвідомленні братерської єдності, на цілком добровільній згоді»⁴.

Але підкреслюючи, що незалежність України визнана і ВЦВКом РСФРР і Російською комуністичною партією (більшовиків), Ленін підкреслює, що серед більшовиків є прихильники повної незалежності України, є прихильники повного злиття України з Росією (Див. «Лист до робітників і селян України з приводу перемог над Денікіним») і заявляє: «Нас анітрохи не може здивувати — і не повинна лякати — навіть така перспектива, що українські робітники й селяни перепробують різні системи і протягом, скажемо, кількох років випробують на практиці і злиття з РСФРР, і відділення від неї в окрему самостійну УРСР, і різні форми їх тісного союзу, і т. д., і т. д.»⁵ («Вибори до Установчих зборів і диктатура пролетаріату»). «Важливі інші питання, важливі основні інтереси пролетарської диктатури, важливі інтереси

1 *Ленін В. І.* // Повне зібр. творів. Т. 24. С. 125.

2 Там же. Т. 32. С. 334.

3 Там же. Т. 32. С. 333.

4 Там же. Т. 40. С. 41.

5 Там же. С. 19.

єдності і дисципліни Червоної Армії, що бореться з Денікіним, важлива керівна роль пролетаріату щодо селянства; далеко менш важливе питання, чи буде Україна окремою державою чи ні»¹. («Вибори до Установчих зборів і диктатура пролетаріату»).

Свій «Лист до робітників і селян України з приводу перемог над Денікіним» Ленін закінчує словами:

«Хай же комуністам Росії і України вдасться терпеливою, наполегливою, упертою спільною роботою перемогти націоналістські підступи всякої буржуазії, націоналістські пересуди всякого роду і показати трудящим усього світу приклад дійсно міцного союзу робітників і селян різних націй у боротьбі за Радянську владу, за знищення гніту поміщиків і капіталістів, за всесвітню Федеративну Радянську Республіку»².

Наприкінці 1922 р. т. Ленін, після перемоги на внутрішніх і зовнішніх фронтах боротьби з буржуазією, вказував пролетаріатові й селянству шлях розв'язки національного питання в державній формі — Союзи Соціалістичних Радянських Республік, куди Україна входить як самостійний і повноправний член. Питання державного самовизначення України розв'язані, і перед нею стоїть шлях піднесення господарського і культурного добробуту українського народу. Тут нам, українським комуністам, доведеться знову й знову повертатися до думок т. Леніна тому, щоб не зійти з правильного шляху, який намітив т. Ленін.

Друкований збірник повинен дати робітникам і селянам України багато для з'ясування питань їх життя, для нового й нового ширшого здійснення програми Комуністичної партії в національному питанні.

Я вказав і вказую, що у питанні про Україну праця т. Леніна далеко не вичерпується наведеними статтями. Вся державна робота т. Леніна, висловлена в урядових актах радянських республік, якими керував т. Ленін, декрети і постанови, складені т. Леніним, поки що ще не можна окремо вибрати і передати увазі робітників і селян.

Задумане в Москві академічне видання творів т. Леніна має виділити окремо декрети і постанови, складені

¹ *Ленін В. І.* // Повне зібр. творів. Т. 32. С. 18—19.

² Там же. Т. 40. С. 45.

самим т. Леніним, і доповнення й поправки, внесені т. Леніним в постанови радянського уряду.

Робота Інституту Леніна повинна багато ще дати для з'ясування ролі нашого керівника у боротьбі робітників і селян за їх визволення.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 2. Ч. 2.
Харків, 1931.

**ВИСТУП НА ЗАСІДАННІ
КОМІСІЇ ВИКОНКОМУ КОМІНТЕРНУ
ПРО РОЗПУСК УКП⁹⁷**

19 грудня 1924 р.

На питанні тактичному я зупинятимуся менше. Я дозволю собі торкнутися зараз лише одного тактичного питання, порушеного представником ЦК Української так званої комуністичної партії — питання про переслідування, що ведуться проти УКП з боку КП(б)У. Я повинен сказати, що, як уже я заявляв на засіданні Президії Виконкому, був час, коли ми зустрічалися з УКП по різних сторонах барикади, коли вони із зброєю в руках боролися проти Радянської України, проти Комуністичної партії. Надалі окремі працівники — члени УКП — переглядали свої позиції, відмовлялися від них, визнавали хибність своїх дій і з повинною приходили до пролетаріату каятися у своїх помилках, щоб дістати можливість йти в рядах Комуністичної партії на спільну пролетарську роботу. Так було, наприклад, з Юрієм Мазуренком, колишнім членом УКП, який у 1919 р. боровся проти нас із зброєю в руках. Товаришів, що приходили до нас, ми випробовували в роботі і, коли бачили, що вони дійсно зарекомендували себе на ділі, ми відкривали їм доступ в нашу партію. Той самий Мазуренко, що керував у 1919 р. одним з повстанських загонів, тепер — член нашої партії. Ми не зарікаємось від того, щоб навіть наші вороги, що боролися з нами, після того, як вони дійсно розкаються у своїх помилках і зарекомендують себе, спільно і по-товариському з нами працювали. Але ми бачимо, що в рядах Української Комуністичної партії є чимало осіб, які й раніше боролися проти нас із зброєю в руках, і досі не визнають хибності своїх позицій, а тільки перейшли на інший шлях боротьби проти Комуністичної партії більшовиків. Тому природно, що ми повинні були пильно стежити за тим, щоб УКП, навколо якої концентрується природне невдоволення всіляких

власницьких елементів, щоб ця УКП не стала зброєю проти нас. Були спроби прямих петлюрівців вступати в Українську Комуністичну партію. Тому і Комінтерн, і Комісія повинні визнати необхідним і доцільним, якщо один з державних органів, ДПУ, яким керують наші товариші, спостерігаючи за тими цілями, куди лізе контрреволюція, спостерігає й за цією ціллю: чи немає тут таких елементів, які лише прикриваються комунізмом, а насправді ведуть контрреволюційну, бандитську діяльність. Тов. Попов оголосить цифри щодо складу УКП і тих елементів, що там є. Ви знаєте, що зміцнення робітничо-селянської влади на Україні далось з великими труднощами, бо на Україні боротьба була така важка і кривава, як ніде, в жодній з частин теперішнього нашого СРСР. Зміцнити і забезпечити владу, яку ми завоювали, зрозуміло, треба. Тому немає нічого поганого в тому, що ми спостерігали за цією організацією, куди проникають контрреволюційні елементи. І якщо ми помічали, що окремі особи з УКП вели діяльність, що є шкідливою для робітничо-селянської влади і допомагає контрреволюції,— зрозуміло, влада була для того нами завойована, щоб у таких випадках її застосовувати.

А в УКП є окремі особи, наприклад, член ЦК УКП Авдієнко — людина, що в 1919 р. була у Григор'єва, колишнього командуючого армією. Григор'єв — зрадник Радянської влади, що підняв у 1919 р. повстання на Україні, яке мало серйозне значення для нашої влади і для міжнародної революції. Авдієнко потім заявив про свою відмову від збройної боротьби проти Радянської влади. Коли ми розбили Григор'єва, він вступив в УКП і став її членом. Але він почав вести, будучи в ЦК УКП, свою агітаційно-пропагандистську діяльність, спрямовану на розклад Червоної Армії. Що ж: чи для того в нас революційна влада, щоб це дозволити, щоб дозволити розкладати основи Червоної Армії? Зрозуміло, ні. Ми повинні були вжити репресивних заходів: він був висланий з України. Коли ми легалізували так звану Українську комуністичну партію і допустили її вільну діяльність, то ми не взяли на себе зобов'язання не захищати робітничо-селянську владу від тих прямих нападок з боку членів УКП. Тому заява про те, що ми застосовуємо заходи насильства, нічого не значить: ми їх і будемо застосовувати проти всіх тих, хто буде діяти таким чином.

Ми маємо перед собою організацію, яка з 1920 р. заявляє про те, що вона — прихильниця Комінтерну. — Ви заявляєте, що ви прихильники Комінтерну. Скажіть, будь ласка, якщо ви прихильники Комінтерну, чому ви весь час протиставляли себе КП(б)У, чому ви не заявили, що ви хочете в рядах КП(б)У добиватися того, що ви вважаєте необхідним? Чому ви протиставляєте нову організацію? Тому що у вас є певна принципова позиція, яку ви хочете нам нав'язати і яка не є комуністичною.

Перше питання: чим насамперед відрізняється УКП від КП(б)У і від Комінтерну? В чому полягає їх розуміння національного питання? Пригадайте резолюцію II конгресу Комінтерну, в якій йшлося про завдання створення якомога тіснішого, централізованого радянського об'єднання. Це централізоване об'єднання не означає того чи іншого ущемлення прав того чи іншого народу, що звільнився з-під влади капіталу, але це є централізоване об'єднання саме тому, що нам протистоїть централізоване об'єднання світового капіталу.

Що говорить УКП? Ось переді мною програма УКП, на яку посилається Річицький. У розділі 10 своєї програми вони говорять, що «основною формою об'єднання різних народів у процесі пролетарської революції є Федеративний Союз Соціалістичних Радянських Республік».

Можливі два типи об'єднання: конфедерація і те об'єднання, яке проводиться тепер нашим Союзом.

Що означає додаткова вимога, яку виставляє УКП щодо ВРНГ, органу господарського життя, щодо Червоної Армії і т. д.? Розберемося в цьому. Вони говорять, що ВРНГ Союзу повинна складатися з представників ВРНГ кожної окремої республіки, причому вона не повинна управляти промисловістю, а тільки давати керівні вказівки для господарської роботи. Що це означає? Після боротьби на воєнному фронті ми маємо боротьбу з буржуазією на фронті економічному. Тут наша монополія зовнішньої торгівлі є додатковим засобом для об'єднання нашої об'єднаної роботи. Чим міцніші ми господарчо, тим ми сильніші щодо світової буржуазії. Тому в нашому СРСР ми маємо ВРНГ, яка не тільки планує промисловість, а яка управляє найважливішими галузями промисловості, — наприклад, вугільної, металеві, нафтової і т. д. від імені Союзу. Приходять укапісти і кажуть: «Ні, кожна республіка повинна управляти самостійно своєю промисловістю — металевою, вугільною і т. д.». Що це

означає? Це означає, що замість того, щоб Союз республік мав у своїх руках основну базу господарського життя — велику промисловість, замість цього пропонується розділити їх на частини і дати можливість кожній окремій республіці керувати самостійно, одержуючи лише основні вказівки від Союзу. Ми на це не підємо. Нам потрібне таке управління, щоб в руках нашого Союзу проти світової буржуазії була єдина Червона Армія і об'єднане єдине вугілля, метал і т. д. — велика індустрія, що перебуває в руках Радянського Соціалістичного Союзу.

Які вимоги виставляють укапісти щодо армії? У нас є єдина Червона Армія. Ми випробували її значення і силу в світовій боротьбі. Що тепер пропонує УКП? Вона говорить, щоб це була не армія всього Союзу в цілому, а лише кожної окремої республіки, щоб вона була об'єднана лише спільним командуванням. Ми знаємо, що наша робітничо-селянська Червона Армія формується в нас з робітників і селян кожної окремої народності. Ми проводимо українізацію для українських частин, грузинізацію для Грузії і т. д.⁹⁸, тобто, інакше кажучи, — ніяким цілям русифікації наша Червона Армія не служить. Ми ведемо справу таким чином, щоб українські робітники і селяни, потрапляючи в Червону Армію, не русифікувалися б. Але розпорозити цю армію, зробити її не єдиним цілим, а лише рядом армій, що не залежать одна від одної, і можуть мати навіть окрему будову і матимуть лише спільне командування, — на це ми не підємо.

Що ж являє собою таке розуміння Українською комуністичною партією нашого Союзу РСР? Це — типова конфедерація, певне об'єднання республік, державних одиниць, що в кожний даний момент протистоять одна одній. В розумінні УКП Союз повинен бути не єдиним монолітним цілим, а певною сукупністю республік, що сперечаються між собою, сповнені взаємної недовіри. Федеративний союз, який вони висувають як принцип, на практиці зводиться до того, що вони хочуть применшити єдність і могутність нашого Союзу — економічну могутність і військовоє об'єднання. По цих двох лініях б'є УКП. Чи можна визнати, що це комуністичний погляд? Ні, не можна. Основна помилка їх у національному питанні полягає в тому, що вони не заволоділи собі поглядом, що був прийнятий Комуністичною партією ще на II конгресі Комінтерну: це необхідність централізованого об'єднання.

Централізоване об'єднання сил робітничого класу не означає зменшення можливостей вільного розвитку того чи іншого народу. Тим часом подивіться: УКП зараз у своїй заяві говорить, щоб ми визнали, що їхні вимоги ні найменшою мірою не суперечать програмі Комуністичного Інтернаціоналу, що немає принципових відмінностей між позиціями УКП і КП(б)У. Вони вимагають, щоб Комінтерн прийняв їх позицію і щоб їх погляди були на-в'язані Комуністичній партії (більшовиків) України. Зрозуміло, ми з цим не можемо погодитися, і я впевнений, що Комінтерн не прийме позиції УКП і не погодиться на ревізію і на перегляд резолюції II Конгресу Комінтерну.

Далі вони говорять: необхідно, щоб КП(б)У була секцією Комінтерну, необхідно, щоб наше професійне об'єднання було секцією Профінтерну. На засіданні Президії Виконкому Комінтерну я говорив, що це ми вже маємо. Сьогодні представник УКП заявив: хай там, де пишуть «Комуністична Партія (більшовиків) України» буде написано «секція Комуністичного Інтернаціоналу». Та хіба ви цього хочете, товариші? Вам потрібне не те, щоб ви були секцією Комінтерну. Вам не це потрібно. Вам необхідно, щоб був знищений певний тісний зв'язок між КП(б)У у всією РКП, бо ви неправильно розумієте роль партії в кожній країні. Коли в 1918 р. Україна була відрізана від РРФСР і перебувала під владою гетьмана, тоді ЦК РКП ухвалив: оскільки Україна становить окреме державне ціле, остільки і Комуністична партія України є самостійною партією. Але ми тепер створили певне самостійне об'єднання, пове, краще об'єднання, що називається Союзом РСР, і відповідно до цього державного об'єднання ми об'єднуємо і свої партійні сили й повинні їх об'єднати. Тому, поряд з КП(б)У і компартіями інших радянських республік, ми маємо об'єднання, що називається РКП. Якщо вони незадоволені тим, що наше партійне об'єднання називається РКП, в такому разі треба сказати, що РКП — це таке ім'я, яке не соромить. Воно досить зарекомендувало себе перед міжнародним комуністичним рухом. Значить, мова йде про те, щоб протиставити Комуністичну Партію (більшовиків) України Російській Комуністичній Партії. Йдеться про те, що Комуністичною Партією (більшовиків) України керують з Москви. Ні найменшою мірою ми від цього не відмовляємося і говоримо: так, з Москви, із столиці Союзу керують усіма комуністичними партіями, в тому числі й

Комуністичною партією України, і ми раді, що це керівництво перебуває у випробуваних руках членів Політбюро ЦК РКП(б). Коли окремі групи в нашій партії створюють опозицію, як це було минулого року, б'ючи по цьому керівництву, партія рішуче б'є по руках тих, хто намагається дискредитувати керівне ядро. І Комуністичний Інтернаціонал на V Конгресі цілком це підтримав. І коли приходять укапісти і заявляють, що нам необхідно вийти з-під ферули * московської, то ми говоримо, що на це не підемо. І Комінтерн на це не піде.

Те ж саме питання постає, коли йдеться про профспілки. І тут мова йде про протиставлення Москви і Харкова, України і Росії. Український пролетаріат протиставляється російському пролетаріатові. Пропозиція укапістів на ділі означає саме це протиставлення.

Я вказав вам пункти програми УКП, що хибує, на мою думку, фальшивими, брехливими нотками. Але як втілюється на практиці в житті та постанова, яку вони намагаються нав'язати? У перший період непу, коли ми ще не усунули багатьох недоліків, вони приходили до робітників і говорили: «Якщо тобі погано жити тепер, то це тому, що керує Москва». Приходять до заморожних селян і заявляють: «Тебе грабують. Хліб вивозиться з України в Росію». Ось у що перетворюється на практиці їх програма. Дозвольте запитати, в чому ж відмінність цих «комуністичних» заяв цієї «комуністичної» партії від тієї контрреволюційної пропаганди, яку ведуть наші вороги. Різниці немає. Укапісти протиставляють Росію Україні. Те ж роблять і петлюрівці. І укапісти, і петлюрівці грають на власницьких інстинктах селян. У чому ж відмінність? У тому, що укапісти цю свою діяльність прикривають ім'ям комуністів.

Тут представник УКП говорив, що ми не дозволили друкувати їх програму для того, щоб показати робітникам і селянам і вести на її ґрунті пропаганду й агітацію. Чи могли ми допустити друкування і розповсюдження програми, в якій закликається до необхідності розірвати єдність Червоної Армії? Зрозуміло, ні.

УКП в різні періоди свого недовгого існування грала різну роль. Був час, коли вона була легалізованою партією і відігравала роль мосту, яким окремі країні представники соціал-угодовських партій поступово переходили

* Ферула — тяжкий режим. — *Ред.*

для роботи в радянські ряди. Цю роль вони зіграли. З них вийшла у 1921 р. група на чолі з Мазуренком, Яворським та ін. У 1923 р. висувається ліва фракція і т. д. Що ж залишається?

Тепер дозвольте, після того, як представник УКП виступив із своїми заявами, сказати, чого ми вимагаємо. Я думаю, що кожна партія, яка належить до Комінтерну, може чого-небудь вимагати від Комінтерну, як партія; що має рівні товариські права. Ми вимагаємо забезпечення нашої роботи від того, щоб вона постійно дискредитувалася організаціями, що називають себе «комуністичними» і вважають себе приналежними до Комінтерну. Я думаю, що Комінтерн, розглянувши їх принципи положення та їх діяльність, визнає необхідним, щоб ця друга, поряд з КП(б)У, організація, яка називає себе «Комуністичною», була ліквідована. Це — по-перше. По-друге, я думаю, що Комінтерн висловиться за те, щоб з усіх цих положень принципового характеру, які ми виставили: у питанні національному — федерація, а не централизоване об'єднання; те саме щодо екопомічного та військового об'єднання, протиставлення РКП(б), підірив авторитету нашого керівного кадру в Політбюро ЦК РКП(б) і т. д., — щоб з усіх цих питань Комінтерн визнав, що позиція УКП не є комуністичною. По-третє, Комінтерн запропонує, щоб УКП скликала свій з'їзд і визнала б себе ліквідованою, щоб кожний окремий член УКП вступав персонально, бо серед укаїстів є багато осіб, яких не можна буде прийняти. Ті, хто стає на позицію Комінтерну, знайдуть собі місце в наших рядах. І Комінтерн довірить Комуністичній Партії (більшовиків) України, яка існує не перший рік в рядах Комінтерну, провести роботу щодо з'ясування того, хто з укаїстів є комуністом і може вступити в наші ряди. Ми вважаємо, що даліше становище, при якому легально або нелегально під ім'ям комуністичної ведеться некомуністична робота, є нетерпимим, і Комінтерн нам допоможе усунути його.

Как и почему Исполком
Коминтерна распустил УКП.
Харьков, 1925.
Переклад з російської.

РЕВОЛЮЦІЙНА ЗАКОННІСТЬ

Доповідь на Всеукраїнській нараді у справі радянського будівництва

13 лютого 1925 р.

Революційна законність є об'єднання принципів революції з принципами законності. В буржуазному суспільстві законність є одним із знарядь для пригноблення працюючих мас. Дух законності, підлеглості буржуазним законам є найбільш шкідливим для революційного руху; дух легальності витравлює революційний дух.

І на початку революції ми намагалися замінити законність поняттям революційної доцільності; після закінчення громадянської війни, після переходу до нових економічних форм життя ми заміняємо законну революційність революційною законністю; революційна законність є підпорядкованість існуючим формам революційного життя, уведення життя в певні рамки законів, утворених революцією. В перші роки революції, роки військового комунізму ми не рахувалися з формальними моментами,— ми здійснювали свою диктатуру, і до формальності нам тоді діла не було.

В перші роки революції, особливо на селі, нам доводилося мати справу з багатьма ворогами, і тоді власна ініціатива була одним з факторів діяльності рад, влади на місцях; але зараз така ініціатива може перейти у свавілля і найкращим і яскравим прикладом цього є відома «димівщина»⁹⁹.

Нашим основним завданням є знищення цього свавілля, запровадження революційної законності на місцях, бо від цього залежить значною мірою здійснення змички селянства і робітництва. За часів революції багато було стягнуто на місцях незаконних податків, добровільних і напівдобровільних збирань і т. д.

Дух революційної законності є втілення у свідомість кожного радянського робітника на місцях, що він є агент Радянської влади, захищає інтереси робітничого класу і

селянства й повинен підлягати законам влади робітників і селян. Отже, революційна законність є одна з основних підвалин радянського будівництва.

Разом з тим такий агент Радянської влади не може тільки формально, бюрократично підходити до роботи; такий урядовець-бюрократ викликає з боку селянства велике обурення й незадоволення і такий бюрократ легко може відійти від принципів революційної законності.

Особливо нині, коли ми широко залучаємо робітничі й селянські маси до органів влади, представники Радвлади на місцях мусять якнайважливіше стежити за тим, щоб виконувати волю всього класу, а не тільки задовольняти окремі групові або місцеві особисті інтереси. Тов. Ленін в той час, коли утворювалась прокуратура, говорив, що немає законності Тульської, Калузької й т. п., а є єдина революційна законність робітничо-селянської влади.

Часто окремі робітники на місцях кажуть, що закони Радвлади — це одне, але й «ми самі з розумом». І такі робітники ведуть свою лінію, яка часто суперечить законам Радянської влади. Ми мусимо розпеченим залізом випалювати всі випадки свавілля, хабарництва, злочинств і т. д. на місцях. Органи прокуратури, Роб.-сел. інспекції, райвиконкоми та всі інші органи Радянської влади на селі повинні наглядати за тим, як виконується закон на місцях, наскільки правильно здійснюються принципи революційної законності.

Місцеві виконкоми повинні допомогти прокуратурі в її роботі в справі боротьби з незаконними вчинками або розпорядженнями органів Радвлади на місцях. Протести прокурорів на ці вчинки й розпорядження повинні розглядатись не пізніше двох тижнів після одержання протесту прокуратури.

В 1923 р. прокуратурою було подано 642 протести на діяльність місцевих органів влади, в 1924 р. — по окремих губерніях цифри протестів змінювались від 150 до 400, що свідчить про велику роботу прокуратури в цьому напрямку.

Зв'язок прокуратури з населенням здійснювався раніше шляхом доповідей про завдання прокуратури, а потім — шляхом звітів прокурорів перед робітниками й селянами. Скарг до прокуратури Республіки подано 882 селянами й 382 робітниками. Значна кількість справ

порушена прокуратурою Республіки за дописами робітничих і селянських кореспондентів.

Народні судді в значній своїй кількості — робітники й селяни. В 1923 р. ми мали 23 % народних суддів з лав робітників і селян, нині ми маємо 73 % нарсуддів — робітників і селян. Робітники й селяни повинні допомагати органам прокуратури в боротьбі із злочинствами й незаконними вчинками.

Прокуратурою за рік розглянуто 36 тис. справ; дописів робкорів і сількорів розглянуто мало не 10 тис.; слід відкинути ту думку, що подача заяв на свавільні вчинки агентів Радвлади шкодить авторитетові влади; навпаки, рішуча боротьба з цими явищами тільки зможе цей авторитет піднести.

Нам треба здійснити й зміцнити тісний зв'язок органів прокуратури з широкими масами трудящих; слід встановити певний контроль над діяльністю керівників місцевих органів влади, треба розвинути діяльність робітничих і селянських кореспондентів, і в такий спосіб ми зміцнимо диктатуру робітників і селян.

Вісті. № 36.
14 лютого 1925 р.

СОЮЗ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК

Два роки тому ухвалено Конституцію Союзу Радянських Соціалістичних Республік¹⁰⁰, закладено вільне братерське об'єднання всіх народів, що звільнилися з-під влади капіталізму. Але це був лише остаточний пункт того шляху, на якому раніше гноблені царатом народи довгі роки вели криваву боротьбу. Першим ініціатором заснування Союзу Радянських Соціалістичних Республік був Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет. Ми, робітники й селяни України, на власному класовому прикладі бачили й почували, що боротьба проти капіталістичних гнобителів, проти соціального визиску й національного гноблення може бути переможною тільки тоді, коли всі робітники й селяни об'єднують свої сили проти спільного ворога. Боротьба за Радянську владу на Україні дає приклад такої братерської солідарності трудящих. Ще на світанку визвольного радянського руху на Україні в кінці 1917 та на початку 1918 р. боротьба з націоналістичним урядом наших шовіністів велася українськими робітниками та селянами за допомогою червоногвардійських російських робітників та селян. Тоді одночасно проти нас наступали спільним фронтом у фактичному союзі шовіністична Центральна рада та явно білогвардійські донські козаки.

Боротьба з 1919 р. спочатку проти Петлюри та гетьмана, а потім проти Петлюри та Денікіна і польської шляхти знову давала нам приклади необхідності братерської взаємної допомоги для визволення. І через це в червні 1919 р. * Центральний Виконавчий Комітет УСРР вступив у воєнний союз з Російською Радянською Федерацією, і лише об'єднавши свої сили в цьому воєнному

* У тексті помилково «липпі». — *Ред.*

союзі, українські трудящі маси змогли скинути Денікіна, а далі в довгій боротьбі перемогти Врангеля, бандитів, Петлюру, польську шляхту та визволити нашу землю для мирної праці. В 1921 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет складає «Робітничо-селянську угоду між УСРР і РСФРР», що дала змогу остаточно перемогти внутрішню й зовнішню контрреволюцію. Після закінчення громадянської війни Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет взяв на себе ініціативу заснування Союзу Соціалістичних Радянських Республік. Конституція Союзу Радянських Республік є, таким чином, досягненням довгої кривавої боротьби з контрреволюційним імперіалізмом, в якій спільно боролися в одних шеренгах, складали єдину військову силу, спільними зусиллями піднімали наше господарство робітники та селяни — українські, російські, тюркські, білоруські, тобто трудящі всіх народів, визволених Жовтневою революцією. Ми стоїмо проти капіталістичного всесвіту як єдина комуністична сила робітничо-селянського союзу, й тому Конституція встановлює, що Союз РСР є єдина держава, де вся військова і економічна міць гартується спільними силами всіх вільних народів під керуванням єдиного уряду нашого союзу. Цей уряд Союзу не російський чи український, білоруський чи грузинський, він спільний, єдиний, загальний, він так український, як російський, білоруський, вірменський і тюркський — він утворений спільною ухвалою представників усіх трудящих мільйонів, усіх визволених з-під тягару капіталу народів, єдиний уряд нашого Союзу.

Верховна влада Союзу, Центральний Виконавчий Комітет СРСР складається з двох частин, з двох палат: Союзної Ради, куди члени обираються спільним голосуванням з'їзду Рад Союзу, і Ради Національностей*, куди члени виставляються кожною республікою окремо, і лише потім загальний список їх затверджується всім з'їздом Рад СРСР. Уже такий установлений Конституцією склад Верховної влади нашого Союзу показує, як наша Конституція на ділі забезпечує і єдність нашої волі до піднесення нашого господарства, і до військової оборони нашого розвитку, з одного боку, і з другого боку — вільний розвиток і самоврядування кожного народу, що входить до Союзу, як рівноправний член. Конституція Союзу ставить, як одну з основ існування Союзу, твердження, що

* У тексті «національних меншостей». — *Ред.*

завданням Союзу є забезпечення спільною силою союзу суверенності кожної союзної республіки. Заснування Союзу Радянських Республік і прийняття два роки тому Конституції є остаточним оформленням і досягненням бажань українських трудящих мас. Саме в цій конституції, в остаточній формі закріплено можливість державного об'єднання і культурно-національного розвитку народу. Саме тому, перш за все, трудящі маси України можуть з утіхою дивитися на конституцію Союзу Радянських Республік, як на здобуток їхньої боротьби і їхніх зусиль. Ухвалою Конституції Союзу РСР ми забезпечили дальший вільний розвиток українського народу, закріпили братерську солідарність нашого народу з усіма іншими вільними народами і показали приклад іншим народам, що цілими сотнями мільйонів стогнуть, пригноблені капіталом, під колоніальним визиском, шлях і приклад, за яким підуть нові й нові народи.

Проти націоналістичної ненависті і шовіністичної жорстокості, що панує скрізь на земній кулі, де керує влада капіталізму, стоїть прапором нашої Конституції вільний Союз вільних народів, заснований на праці та братерській солідарності. Будемо далі працювати над зміцненням нашого Союзу, для розвитку кожного народу, що входить до його складу, для втілення в життя принципів, які покладено в основу нашої Конституції. Будемо любити наш Союз так, як любимо нашу робітничо-селянську Україну, втілювати її надалі в життя об'єднання народів шляхом взаємної допомоги і братерської солідарності. Піднімаймо ще вище силу та міць нашого Союзу, щоб ще більше участі та симпатій притягав до нашого Союзу з боку всіх поневолених капіталізмом народів. Святкуймо велику річницю Конституції Союзу Радянських Республік, змагаймося за його закріплення, зміцнення та здійснення у всесвітньому масштабі.

РЕВОЛЮЦІЙНА ЗАКОННІСТЬ УСРР

Доповідь на сесії ВУЦВК

22 жовтня 1925 р.

Газетний виклад

Революційна законність на сторожі робітничо-селянської влади

Справа зміцнення революційної законності в Республіці залежить у першу чергу від загального зміцнення Радянської влади, від розвитку продуктивних сил країни та від зростання політичного і культурного рівня трудящих. Наші закордонні вороги, а також наша еміграція гадають, що, оскільки Радвлада стала на шлях зміцнення революційної законності, тим самим вона не зможе більш проводити у своїх ідеях диктатуру пролетаріату, що запровадження революційної законності обмежить цю диктатуру і Радянська республіка перетвориться в буржуазну. Даремні надії закордонної буржуазії та наших змінюхівців! Ми стоїмо на шляху до здійснення не просто законності, ми здійснюємо революційну законність, а це значить, що революційні закони повинні забезпечити революційний порядок, повинні захистити інтереси робітників і селян з тим, щоб забезпечити розвиток робітничо-селянської влади. Латинське прислів'я каже: «Хай загине увесь світ, щоб тільки юстиція була забезпечена» *. Така юстиція нам не потрібна. Ми розуміємо закон інакше, інакше розуміємо й те життя, яке закон обслуговує. Ми прагнемо до того, щоб виконувались домагання робітничої та селянської маси, а не бажання представників влади. І коли ми боремось з адміністративною сваволею, то це значить, що окремі представники адміністрації йдуть проти революційної законності.

Утворення революційної законності обумовлюється чинністю всіх органів Радвлади, бо для населення, для окремої людини однаково, хто чинить незаконно. Отже,

* Латинське прислів'я — *Pereat mundus et fiat justitia*, яке цитує М. О. Скрипник, як правило, перекладається трохи інакше: «Правосуддя повинно звершитися, хоч би й загинув світ». — *Ред.*

дотримання революційної законності залежить не тільки від органів прокуратури та суду, а й від місцевої влади та всього радянського апарату. Революційна законність може бути забезпечена повною мірою не спеціальними установами, а загальним прагненням усієї робітничої та селянської маси, що повинна бути тісно зв'язана з органами юстиції.

Перевірка органів юстиції

Щоб виявити, наскільки революційна законність має під собою ґрунт та поширюється в нашій країні, прокуратура УСРР перевірила роботу місцевих прокуратур та судів. Перевірку розпочато у 1924 р., але поки що нам пощастило тільки перевірити центральні міста. Гадаємо, що найближчим часом нам пощастить перевірити роботу районів та сіл.

Центральна прокуратура з 1 жовтня 1924 р. до 15 вересня 1925 р. винесла 127 протестів. У 1923 р. було опротестовано 59 справ, в 1924 р. винесено 98 протестів. Це збільшення кількості протестів не означає, що було більш злочинів, воно свідчить про те, що збільшено увагу на перевірку. Цифра 127 у 1925 р. означає, що робота центральної прокуратури була дуже велика, але це ще не значить, що переглянуто всього тільки 127 справ. За час перевірки у 1925 р. переглянуто 10 450 різних циркулярів, різних установ. З цієї кількості циркулярів прокуратура багато припинила, а багато й зовсім скасувала, бо вони не відповідали духові революційної законності.

Справа перевірки на місцях

Це так було в центрі. Який же стан справ на місцях. Про це можуть засвідчити нам такі цифри: на Волині винесено 273 протести, в колишній Донецькій губернії — 251 протест, в Київській — 147, в Одеській — 83, в Подільській — 131, в Харківській — 186, у Катеринославській — 175, в Чернігівській — 167 та Полтавській — 443. Це все дає цифру 1855 опротестованих різних циркулярів та розпоряджень губернських та окружних установ. Коли до цього додати ще 127 опротестованих справ центра, то ми матимемо суму в 2 тис. різних опротестованих справ. По кількості протестів не можна ще судити про число порушень революційної законності, бо можуть

бути випадки, коли місцеві прокуратури не мали належного догляду за установами.

Коли придивитися до окремих протестів, то ми побачимо, що найбільше ухилив від революційної законності було в галузі різних зборів та відрахувань в галузі торгу та комунального господарства. Найбільше порушень було в маєтковому відношенні. Місцеві установи допускали порушення у справах про податок, незважаючи на те, що по цій лінії були відповідні розпорядження уряду. В боротьбі з приватними підприємствами та з приватним капіталом слід підходити так, щоб не порушувати революційної законності.

Революційна законність на селі

Коли придивитись до порушень революційної законності на селі, то тут слід відзначити, що найбільше порушень таких є в земельних справах. Землевпорядкування у деяких місцевостях провадиться по лінії чорного переділу, а не так, як наказує Наркомзем, і коли ми опротестуємо таку поведінку місцевих установ, то до цього нас змушує революційна законність, що охороняє інтереси робітництва та селянства. Головну роль у викритті порушень на місцях відіграє наш кадр робітничих та селянських кореспондентів, і прокуратура зробила доцільно, що взяла курс саме на такий спосіб викриття зловживань. За даними прокуратури, у 1925 р. вона порушила 10250 різних справ завдяки нашим роб- та сількорам.

Органи юстиції обслуговують робітників та селян

По всій нашій республіці розглянуто за останній рік 970 606 різних справ. Це значить, що органи юстиції доклали надзвичайно багато праці, щоб усунути порушення в справі революційної законності.

З 4435 різних скарг, що надійшли до центральної прокуратури, є 2100 від селян, 920 від робітників, 849 від службовців, 63 від червоноармійців і від різних установ та організації 503 справи. Таким чином, від робітників та селян надійшло 3020 скарг і це значить, що органами юстиції обслуговується в першу чергу робітництво та селянство. Така ж справа і по всій Україні. Коли взяти кількість усіх скарг, що надходять до місцевих органів

юстиції, то ми побачимо, що 3/4 таких скарг є від робітників та селян. Нас зараз оточує дрібнобуржуазна стихія, як на селі, так і в містах, і треба боятись, щоб вона не мала впливу на дотримання нашої революційної законності. Про те, наскільки революційна законність вже зміцнилась, можуть свідчити випадки, коли ми судимо порушення революційної законності проти окремих буржуа так, як і за інші злочини.

Зв'язок прокуратури з масами

Заяв та скарг від буржуазії надходить багато, але ми в першу чергу обслуговуємо робітничо-селянські маси і тримаємо з ними тісний зв'язок. Для цього, місцеві органи прокуратури виїздять часто на села. У 1924 р. було 26 015 виїздів, а у 1925 р. — 28 512. Отже, за останній рік зв'язок прокуратури з селянською масою значно збільшився. Цьому сприяє також запровадження звітів прокуратури на різних з'їздах та конференціях, хоч бувають випадки на місцях, що часто доводиться боротись за те, щоб зробити доповідь прокуратури. Таке формальне ставлення з боку місцевої влади треба обов'язково усунути, бо прокуратура хоче критики своєї роботи з боку трудящих.

Органи юстиції — суспільні санітари

Коли придивитись до характеру злочинів, які розглядає прокуратура, то тут слід сказати, що майже 50 % цих злочинів є злочини службові, з чого 76 % падає на сільський апарат, а 24 % — на окружний апарат. Якість злочинів — 62 % з них має корисний характер. Нам нічого боятись, що така велика кількість є злочинів у нашому низовому апараті, нам страшно те, щоб не було зв'язку між злочинами села та округи. Може, наші закордонні вороги дивляться на цифри нашої злочинності і радіють з того, але ми на це не звертаємо ніякої уваги, бо ми є суспільні санітари, що прагнуть до того, щоб злочинів у Радянській республіці не було. Злочинність адміністративного апарату ми пояснюємо ще вбогістю нашого бюджету, а також недостатньою кількістю кваліфікованих юридичних сил. У нас, наприклад, бракує на місцях 51 прокурора та 62 членів окружних судів.

Для зміцнення революційної законності слід поставити справу так, щоб вона була забезпечена з боку наших органів влади на місцях та служила зв'язком між робітничими та селянськими масами.

Вісті. № 242,
23 жовтня 1925 р.

ОРГАНІЗАТОР ПЕРЕМОГ

Звістка про смерть Михайла Васильовича Фрунзе вдяряє своєю неочікуваністю. Ще так недавно я бачився з ним і стільки бадьорості і впевненості було у нього. Розгортався цілий грандіозний план зміцнення військової могутності нашого Союзу РСР, кипіла могутня енергія, така характерна для Михайла Васильовича. Тільки б перебути скоріше операцію рани, що перешкоджала роботі та підкошувала організм,— і з усією силою за намічену грандіозну працю.

Але підкошений довгими роками царської каторги і непосильною нелюдською працею у революційні роки, організм не витримав,— серце віддало всі свої сили революції і перестало битися.

Печаль охоплює думки. Відходить стара гвардія випробуваних десятиліттями лєнінців. За один останній рік стільки втрат, таких тяжких і незамінних, а тепер смерть т. Фрунзе.

До 1917 р. мені не доводилося зустрічатися з Михайлом Васильовичем — він працював в інших губерніях, а потім царизм захопив його в полон й довгі роки тримав його в каторжних кайданах. З великою цікавістю я згадую тепер оповідання Михайла Васильовича про його роботу в революції 1905 р., про його тодішню бойову діяльність і про загрозу двох смертних присудів царського суду, які замінено потім на каторгу. Але т. Фрунзе вже за часів імперіалістичної війни знову звільняється для революційної роботи, що особливо розгорнулася в 1917 р.

Вперше я зустрівся з Михайлом Васильовичем у Петербурзі в 1917 р., коли він приїжджав на один із з'їздів. Але особливо близько познайомився і зблизився з ним вже на Україні, коли він тут працював.

Саме тоді я пізнав Михайла Васильовича не лише як великого і прекрасного працівника, не лише як твердого і переконаного лєнінця, а й як товариша, як чутливу і уважну людину. Мало таких надійних друзів і товаришів, як покійний т. Фрунзе, і вони є сіллю землі, цементом, що об'єднує всіх, хто з ними працює, в дружню товариську сім'ю.

Зараз під впливом сумної звістки про смерть Михайла Васильовича виникають у мене думки про нього, передусім, як про світлий образ близького товариша, якого не тільки шануєш, а й любиш.

Партія і Радянська влада втрачають в особі т. Фрунзе одного із своїх керівників, великого організатора перемог, крупного стратега і у воєнній справі, і в галузі політики.

Робота т. Фрунзе в справі проведення, наприклад, правильної лєнінської лінії в національному питанні дуже велика. Питання українізації державного апарату вирішувалося у нас завжди з участю т. Фрунзе. Він був одним з ініціаторів створення Радянської Молдавії і одночасно одним з ініціаторів організації Союзу Радянських Соціалістичних Республік, одним з авторів Конституції СРСР і одним із найдіяльніших членів Президії Ради національностей.

Невтомний і енергійний, відданий і стійкий, холодний розум і гаряче серце т. Фрунзе був випробуваним представником старої більшовицької гвардії, був повністю тим керівником, якого повинна була мати наша Червона Армія

Втрата т. Фрунзе надзвичайно тяжка. Партія візьме на себе роботу, яку залишив померлий товариш. Справа не загине і буде даліше розвиватися на основі праці загиблих товаришів.

Але біль втрати безмірно великий. Він змушує все більше цінити т. Фрунзе, як товариша і як керівника.

*Скрипник М. Статті й промови.
Т. 1. Харків, 1934.*

ДО ПЕРЕВИБОРІВ НАРЗАСІДАТЕЛІВ

Питання про революційну законність ясне для кожного. Кожен робітник та селянин, кожен громадянин нашої Республіки заінтересований у тому, щоб його життя було забезпечене твердим і правильним дотриманням закону. Судові процеси місцевих представників влади показують усім, що робітничо-селянська влада твердо й непохитно постановила не допускати ніякої сваволі. Революційний правопорядок — це є основа для життя країни.

Як же досягти цього? Для цього мало цих урядових законів та розпоряджень органів влади. Для цього потрібно, перш за все, щоб усяке порушення закону розглядалося правильно, справедливо, за законом, а це значить, що наш народний суд мусить працювати правильно, по робітничо-селянському. Справа колишніх народних суддів м. Харкова показує, що над судом потрібно й варто попрацювати. Суд стає неправосудним, коли в ньому є особи, що стають хабарниками, що покривають і допомагають злочинам. Хто хоче, щоб у нас була революційна законність, той мусить допомагати, щоб у нас був правильний, справжній робітничо-селянський народний суд.

Нарсуд завжди розглядає справи в складі постійного нарсудді та двох нарзасідателів. В особі нарзасідателів судове правосуддя провадиться й контролюється всім трудящим населенням. Кожен робітник і селянин мусить поміркувати над тим, що коли в нас були нарсудді, які брали хабарі й ухвалювали неправосудні вироки, так, значить, у чомусь то була вина й нарзасідателів. Виходить, не подивились нарзасідателі, проспали, не проконтролювали, не перевірили, не викопали своїх обов'язків.

Але, дорогі товариші й громадяни, ми ніби всі не відповідаємо за наших нарзасідателів? Вони ж наші представники. Ми їх обирали, ми їх намічали, ми й від-

повідасмо за них. Суть і основа Радянської влади полягає не тільки в тому, що всі справи в країні вирішуються виборними від трудящого населення, а й у тому, що трудящі перевіряють своїх виборних, контролюють, наглядають за ними, щоб, як що трапиться, тягти їх до відповідальності й самому відповідати за них, якщо їх не перевіряти.

Можна запитати: скільки разів на Україні заводські зібрання та фабрично-заводські комітети, комітети незможних селян, сільські ради, райвиконкоми та інші організації робітників та селян заслухували доповіді нарзасідателів, яких вони намічали до виконання високих обов'язків чинити правосуддя? Скільки разів ми, робітничо-селянські виборці, виконували свій обов'язок перевіряти своїх виборних?

На це можна твердо відповісти, що за три роки по всій Україні не було ні одного випадку, коли б робітничо-селянські організації заслухували звіт народних засідателів про їхню роботу. Ні робітничі, ні професійні, ні селянські, ні навіть партійні організації ні разу не поставили перед собою питання про те, що коли народні засідателі обираються й намічаються робітничими та селянськими організаціями, то ці організації можуть і повинні заслухувати їхні звіти. На Україні за минулий рік було кілька справ про хабарництво та зловживання нарсудів. До цього часу, поки що, не було притягнуто до відповідальності жодного з нарзасідателів, що брали участь у цих справах. До цього часу ще не було поставлено питання про політичну й моральну відповідальність робітничо-селянських організацій, що обирають цих нарзасідателів, за те, що вони своєю бездіяльністю, потуранням, байдужістю, неухважністю, невиконанням своїх обов'язків допустили зловживання нарсудів, ухваливши разом з ними такий присуд у справах.

Незабаром на Україні відбудуться загальні перевибори нарзасідателів. Робітничо-селянські організації повинні намічати кандидатури й списки, з яких утворюється склад тих нарзасідателів, що беруть участь у процесі робітничо-селянського правосуддя. До цієї роботи слід готуватися й треба мудро намічати не Петрова або Іванова, Ткаченка або Семененка, Гольдштейна або Тачинського, а треба намічати громадян, що будуть уповноважені вирішувати долю тих справ, в яких заінтересовані багато сотень і тисяч громадян нашої країни, від правосудного

розв'язання яких залежить, зрештою, й доля нашої країни. Здебільшого широкі робітничо-селянські маси, що намічають народних засідателів, не знають ні завдань, що стоять перед нарзасідателями, ні їхніх прав і особливо обов'язків, а що найгірше — не розуміють своїх обов'язків і своєї відповідальності за ці намічення й вибори.

Біжуча кампанія в справі виборів нарзасідателів повинна широко поставити ці питання. Відомий лист т. Леніна про прокуратуру точно й ясно ставить це питання. Прокуратура й представник центральної робітничо-селянської влади, незалежно від неї, стежить за дотриманням революційної законності й про неправильності повідомляє робітничо-селянський уряд.

Нарсуд — це є безпосередній представник робітничо-селянської влади. Він виявляє революційну свідомість робітників і селян, репрезентує їх і, керуючись загальними вимогами робітничо-селянського закону, вирішує справи, що стосуються повсякденних, пекучих питань та інтересів широких мас населення.

Нарсуд і, передовсім, його народні засідателі, що контролюють і перевіряють його діяльність, повинні стати дійсними представниками робітничо-селянських мас. Нині проводиться лінія загального оживлення Рад. Це повинно відбитись і на оживленні діяльності інституту народних засідателів. Нинішня кампанія повинна це дати. Радянські органи, робітничі, професійні та селянські організації і, в першу чергу, профорганізації, мусять звернути належну увагу на майбутні вибори нарзасідателів.

ЖОВТЕНЬ І МИСТЕЦТВО РЕВОЛЮЦІЇ

Жовтнева революція 1917 року — невичерпна скарбниця досвіду для всього всесвітнього пролетаріату. Комуністичні партії і пролетаріат усіх країн завжди звертатимуть погляд на досвід Жовтня, прагнучи знайти тут провідні вказівки в усіх основних питаннях як безпосередньої боротьби за скинення влади буржуазії, так і в готуванні цієї боротьби.

Питання — як організувати робітничий клас до цієї боротьби — партії, ради, профспілок, фабзавкомів, робітничої гвардії, питання про взаємини партії з масовими організаціями у цій боротьбі, питання про стосунки робітничого класу та селянства і завдання бойових співвідносин між робітничими бойовими загонами та частинами регулярної армії, що переходять на бік пролетаріату, використання «легальних» можливостей і організація апарату, що безпосередньо керуватиме повстанням, тактика бою на вулицях і стратегія воєнних дій на полі, боротьба з чільними «соціалістичними» групами та партіями і політика нейтралізації тих дрібнобуржуазних верств і мас, що вагаються — все це тільки приблизний начерк тих найголовніших питань, що постають перед пролетаріатом, коли взаємини сил і кон'юнктура моменту починають висувати потребу в повстанні за завоювання влади.

Та й багато, багато інших, може, ще важливіших питань, змушуватимуть Жовтень кожної країни з надією шукати прикладів у Жовтня 1917 р. Пригадаймо хоча б те, що якби наш Жовтень не мав зробленого геніальним аналізом Леніна правдивого обліку міжнародного стану країни та й не тільки загального її стану, а й кон'юнктурних її співвідносин з імперіалістичними коаліціями, що боролися, і самих взаємовідносин цих коаліцій, а все

це зумовлювало або зв'язувало їхні виступи на даний момент проти революційної країни, то він і не переміг би.

Оці ось основні й пекучі питання та завдання Жовтня збираються в одну велику й вирішальну проблему, яку Маркс і Ленін висловили в короткому, але всеосяжному формулюванні: мистецтво революції.

Російський Жовтень переміг, бо керований Леніним Центральний Комітет нашої партії зумів охопити й зв'язати всі, що стояли перед революцією, завдання в одне ціле, з'єднати їх в одному, хоч і ніде не записаному плані, з дивовижним стратегічним генієм обираючи місця й терміни для ударів, з блискавичною швидкістю перекидаючи увагу й сили мільйонних мас на найбезпечніші для ударів політичні пункти, зумів сконцентрувати фронт революційних українських міст і сіл та ще дальше піділля міжнародних співвідносин, зв'язати й керувати рухом мільйонних мас, підтримуючи й затримуючи темпи, рівняючи велике на мале, мале на велике, все підкоряючи одному — перемозі. Неперевершена воєнна стратегія, дивне політичне охоплення, всеосяжне організаційне вміння — справжнє мистецтво революції — ось те, чого на досвіді сотень фактів і питань, завдань і співвідносин Жовтневої революції 1917 р. і, насамперед, усієї їхньої сукупності та зв'язності, мусять учитися й навчитися комуністичні партії та пролетаріат усіх країн, щоб і вони теж могли перемогти.

Тільки при світлі Жовтня можна зрозуміти, отже, і взяти за вихідні пункти подальших досягнень воєнно-стратегічні й політичні поразки, яких останніми роками зазнали у своїх воєнно-бойових виступах комуністичні партії окремих країн.

Переможний Жовтень 1917 року ми можемо повніше зрозуміти, лише вивчаючи з погляду мистецтва революції помилки переможених Жовтнем за минулі вісім років по різних країнах.

Ось чому тепер в 7-му річницю Жовтневих «десяти днів, що потрясли світ», до речі згадати ці помилки й поразки, що стрясли окремі комуністичні партії Заходу.

З усією складністю й різноманітністю причин, що призводили наші братерські компартії — Німеччини, Болгарії, Польщі і Естонії тощо до тяжких, але повчальних поразок, я хочу взяти тільки одну, суть якої можна звести до ґрунтового мистецтва революції, а саме — перебільшена увага до окремого елемента боротьби й перемоги, переоцін-

ка його ваги, надання йому деякого самодостатнього значення, коротше, втрата ленінської зв'язності та узагальнення Жовтневої стратегії.

Чи вкладалася Жовтнева революція в календарний план?

Одна з рис жовтневого перевороту, що найбільше впадає в очі людини з-за кордону, це те, що він стався нібито в заздалегідь призначений термін.

Справді, на 25 жовтня 1917 р. призначено було скликати II Всеросійський з'їзд Рад,— агітація за це велася під гаслом: «Вся влада Радам»,— і на цей день влада соціал-угодовців коаліційного уряду геть злетіла. 12 жовтня, за два тижні до того, як «більшовики захопили владу», на тасмному засіданні Центрального Комітету партії більшовиків Ленін провів постанову «йти на збройне повстання».

Північний обласний з'їзд Рад¹⁰¹ ухвалив скликати Всеросійський з'їзд Рад на 25 жовтня і вся буржуазна та дрібнобуржуазна преса зняла тисячоголосий галас, що більшовики на цей день готують повстання, і цього дня повстання справді почалося.

Два тижні, наче за накресленим планом, йшло розгортання сил — організовувався повстанський центр — Військово-революційний комітет, що призначав комісарів в усіх військових частинах, заводах, залізничних станціях, в усі найважливіші пункти розгортання робітничих, червоногвардійських загонів, установлювався зв'язок з усіма найголовнішими центрами й вузлами країни. І, кінець кінцем, після всієї цієї календарно-здійсненої роботи, у заздалегідь призначений термін, усім наперед відомий — і революційним масам і верою державній владі — стався удар і владу завойовано. Так пишуть і так уявляють собі історію Жовтня, і з цього часом роблять висновки, що саме так, наперед заходившись та зазначивши терміни, все до них пристосовуючи і припасовуючи, розгортаючи календарно до цього терміну повстанську роботу, і мусить іти всяка пролетарська революція, щоб перемогти.

Пригадаймо, чи так було щодо цього на ділі в Жовтні 1917 року? Нічого схожого. Ленін ніколи не зв'язував пролетарського повстання ані з терміном скликання II Всеросійського з'їзду Рад, ані з будь-яким наперед визначеним календарним планом розгортання організації повстання, ані з будь-яким завчасно накресленим терміном. Єдине, з чим зв'язував Ленін повстання — це врахування співвідно-

син класових сил у країні, ступеня сили й слабості урядових сил буржуазії порівняно із силами пролетарської революції; зваживши всі оці співвідносини та їх зміни на загальному фоні міжнародного, воєнного, господарського і т. д. стану тодішньої Росії і Петербурга. Ленін за єдиний термін призначав: тепер, оце, негайно, не випустити революційного співвідношення, що мало змінитися на гірше, не випустити ініціативи з рук революції, не спізнитися та не пропустити моменту, тепер або ніколи — так достеменно кільканадцять разів заявляв Ленін із свого підпілля і в своїх листах до ЦК, у своїх статтях і т. д.

Пригадаймо хоча б лєнінградський «план повстання» під час передпарламенту: підняти революційні полки, двинути озброєну гвардію, оточити Маріїнський палац, заарештувати уряд і т. д. Пригадаймо, що після того, як усі постановили 12 жовтня вести справу на повстання, ЦК на своєму засіданні день повстання призначив на 18 жовтня. І коли цієї директиви не виконано, то причиною тому — хитання й роз'єднаність, що виявилися в деякої частини петербурзьких товаришів, а саме: коли в Смольному зібрався на параді актив, то група товаришів, замість стати справжнім органом мобілізації і організації сил для повстання, використала цю нараду як окрему для боротьби проти самої постанови ЦК вести лінію на повстання.

І потрібний був тиждень, щоб знову відновити єдність волі організації, охопити складом комісарів військові частини й заводи, а тим часом сили контрреволюції збиралися, готуючи відрядити до Петрограду надійні урядові війська. 24 жовтня Рада революції приймає постанову про вжиття воєнних дій проти більшовиків і тільки удар 25 жовтня випереджає дальшу зміну сил у напрямі, що був несприятливий для революції. І тільки вже тоді, як повстання на вулицях перемогло, міг відкритися Всеросійський з'їзд Рад. Отже не термін, на коли скликано з'їзд Рад, визначив момент повстання, а момент, коли повстання перемогло, визначив змогу й час відкриття з'їзду.

Щоб ще більше з'ясувати з цього погляду перебіг переможного Жовтня 1917 р., пригадаймо деякі моменти з переможеного німецького Жовтня 1923 р. За офіційний, скажу так, прапор тодішнього німецького ЦК компартії — цим ЦК керували правий Брандлер, Тальгеймер, Радек — була тоді «славлена» теорія «календарного плану», яку проголосив Троцький.

У загальних рисах ця теорія виявляється такою: на певний термін призначається всенімецький (чи на крайній випадок, саксонський) робітничий з'їзд, чи з'їзд фабзавкомів; на цьому терміні й на цьому з'їзді концентрується вся агітація і організаційна діяльність, зосереджується вся увага робітничих мас.

Одночасно цей самий термін визначає всю повстанську роботу; певним календарним порядком, виходячи з цього терміну, призначаються дні, щоб зосереджувати робітничо-гвардійські загони, захоплювати за їхньою допомогою міста й т. д. До заздалегідь наміченого терміну проводиться і мобілізація широких мас — цьому допомагає з'їзд і організація озброєних сил, здійснена календарним порядком. Пролетарську владу, проголошену в резолюції з'їзду, підтримує збройне повстання робітничих загонів, революція в Німеччині справляє своє свято, теорія «календарного плану» справджується.

А на ділі перебіг подій ущент розбив ці ілюзії. Контрреволюція не дрімала і організувала всі свої сили. «Календарному плану» Троцького, Радека і Брандлера-Тальгеймера буржуазія протипоставила свій «календарний план» боротьби з революцією, з термінами, що є коротші й опираються на всю силу державної влади.

Реакційний загально-союзний німецький уряд наслав на Саксонію силу війська «зеленої поліції», розпустив робітничу гвардію, розстрожив робітничі організації, заарештував «робітничий уряд». Передбачений збанкрутованим «календарним планом» «термін» скасовано, а повстанські групи гамбурзьких робітників-революціонерів, що не дістали вчасно повідомлення, люто придушило контрреволюційне військо.

Залишко зараз без розгляду помилки тодішнього правого троцькістського німецького ЦК — їх уже засудив конгрес Комінтерну. За аналогію, а може за одне із своїх джерел, ця помилка німецьких правих мала собі помилку Троцького, коли він, на відміну й супроти Леніна, вважав, що успіх перемоги революції залежить не від наслідків самого масового повстання, а від термінів і резолюції органів «репрезентаторського» типу. Ці питання варті того, щоб їх окремо висвітлити.

Візьмімо зараз лише ту помилку німецьких правих, що виявилася ось у чому: вони для свого Жовтня користувалися досвідом нашого Жовтня, тільки взявши його крізь троцькістські окуляри. Досить було одного «календарного

плану», щоб німецький революційний робітничий рух був наперед приречений на поразку. Навіть справжня ленінська жовтнева стратегія ще аж ніяк не забезпечує успіху, коли її використовують не по-ленінському, а просто копіюють її. Ленінська стратегія й тактика переможного пролетарського повстання — не шаблон і трафарет, а справжнє мистецтво революції. Щоб як слід користуватися цим мистецтвом, треба, насамперед, правильно розуміти досвід Жовтневої революції. В кожному перекрученні цього розуміння приховано багато небезпечних і згубних помилок та ухилів.

Треба тільки в перебігу Жовтневої революції віддати переважну увагу, наприклад, моментові організації Військово-революційного комітету й раптового виступу робітничих загонів; не зв'язавши цього моменту з усією жовтневою стратегією та з усім жовтневим урахуванням масового руху — і проекцією цієї хвиби, в розумінні досвіду Жовтня, будуть такі помилки, як ізольоване гамбурзьке повстання, чи заздалегідь на поразку приречене повстання естонське.

Треба тільки з жовтневого досвіду ізольовано вихопити бойову діяльність селянських загонів — і матимемо помилки лівих комуністів з ЦК польської компартії та західнобілоруських товаришів, що, не зважаючи на скільки-небудь значний рух у пролетарських центрах власне Польщі, ґрунтували на гаслі активного бойкоту наперед приречену на розгром організацію повстанських загонів білоруських селян.

Тимчасовий період стабілізації капіталізму, що на чергу ставить підготовчі організаційні завдання охоплення й завоювання мас, ставить їх, саме як підготовчі, до нових, неминучих у майбутньому потрясінь. На порядку підготовчої роботи стоїть — цілковито з'ясувати й засвоїти основне знаряддя Жовтня — ленінську стратегію і тактику переможної пролетарської революції — це справжнє мистецтво революції.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 1. Харків, 1930.

ЛИСТ ДО ЗАКАРПАТСЬКИХ РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН З ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ

14 листопада 1926 р.

Першим моїм словом до закарпатських робітників і селян повинно бути щире товариське привітання і побажання успіху у вашій боротьбі. У нас робітництво та селянська біднота, що зараз працює над великим завданням соціалістичного будівництва в нашій країні, увесь час звертає увагу поза межі нашої Радянської республіки на Західну Україну, на Буковину, на Закарпаття. Ми довідуємося про ваше життя з ваших часописів, із доповідей тих ваших товаришів, що приїждять до нас: тт. Бондаря, Мондока та інших. Наше комуністичне робітництво завжди має на увазі постанови V конгресу Комінтерну, що визнав українське національне питання в Польщі, Чехословаччині та Румунії за одне з найголовніших питань визвольного руху Середньої Європи. Ми бачимо, що на Закарпатті прокинулося робітниче та селянське життя і підрастають думки визвольного войовничого об'єднання. Як архаїчні курйози, ми зустрічаємо по ваших часописах витяги з наших «Русских Вестников», Гагатківських* та інших часописів. Ці допотопні прояви доісторичного життя нашого народу в нас ще трапляються. Але жива істота трудящих пригноблених має українського народу по різних українських землях Польщі, Чехословаччини та Румунії сповнена бажанням відновити свою будучину та знайти шляхи для вільного існування після визволення з-під тягара помещовлення капіталом. Отже ж щире привітання вам, товариство, робітники і селяни Закарпаття.

Але ми посидаємо вам привітання не тому, що ви українські робітники, українські селяни, не тому, що ви з нами однією мовою розмовляєте, а тому, що ви однією мовою з нами промовляєте визвольні слова боротьби за

* Див. примітку № 102.— *Ред.*

право праці. У нас, на Радянській Україні, національне питання розв'язано. Українську культуру, яку душив гнобительський царат сотні років, тепер підтримує вся робітничо-селянська державна влада. Радянська Україна стає центром розвитку вільної культури українських трудящих мас усіх українських земель, а одночасно всі наші національні меншості Радянської України дістали вільний простір для свого розвитку. Німці та поляки, болгари та чехи, євреї, молдавани і греки, тощо — всі народності, що населяють окремі території на Радянській Україні, мають своє територіальне самоврядування, де зростає їхня культура, де трудящі маси всіх народів самі керують своїм життям і поруч з українською більшістю Радянської України складають вільну соціалістичну Україну. Ми завоювали це поруч і разом з російськими трудящими масами. Радянська Україна в союзі з Радянською Росією здобувала свою волю і звільнилася від білогвардійських зграй російських та українських шовіністів та заснувала братерський Союз Соціалістичних Радянських Республік. Для нас тепер не може існувати й не існує питання Харків чи Москва, бо у нас Харків разом з Москвою в єдиному братерському союзі трудящих мас.

Тому ми гадаємо, що і в вас, товариство, на Закарпатті може існувати лише питання: соціалістичний Харків чи буржуазна Прага, і на це відповідь може бути лише одна: робітничо-селянський Ужгород разом з пролетарською Прагою в боротьбі проти буржуазної Праги за союз з соціалістичним Харковом — до всеєвропейських соціалістичних штатів (держав) вільних народів Європи.

Прага, що недавно ще була центром пригніченого австрійською державою чеського народу, тепер стала одночасно і державним центром чеської буржуазії, що пригнічує український народ Закарпаття, пригнічує словаків, німців, мадярів та інші народи. Прага одночасно є центр великої промисловості, де робітники борються за комуністичні гасла, де об'єднуються визвольні прагнення трудящих пригноблених мас усієї Чехословаччини під комуністичними гаслами. Трудящий народ Закарпаття може прийти до Харкова лише через Прагу разом з робітничо-селянською Прагою. Об'єднаймо навколо наших визвольних прапорів усі трудящі маси народу, всі широкі позапартійні кола, створимо на Закарпатті єдиний робітничий фронт і єдиний робітничо-селянський фронт трудящих та пригноблених, спрямований проти чеської і всякої іншої буржуазії, і по-

ведімо визвольну боротьбу спільними силами лише разом і спільно з чеським, із словацьким, з українським селянством і робітництвом усієї Чехословаччини.

Це питання стояло перед нашими товаришами із Західної України, що під Польщею. Там також пригноблені і пригнічені трудящі маси прагнули до Радянської України, до Харкова і також поставало там питання — Харків чи Варшава? Рішення було: на Харків через Варшаву! В союзі з робітництвом та селянством Польщі проти польської та всякої буржуазії. Лише така відповідь стоїть і у вас, товариші, на Закарпатті. Відкидайте геть від себе «Русские» и «Карпаторусские Вестники», що рабськи підлягають віковичним гнобителям. Віддайте всю погорду Гатківським, Штефанівським, Волошинівським та Куртяківським крутіям¹⁰², що перекручують шляхи єдності українських трудящих мас і трудящих мас взагалі. Спрямууйте ваш компас на соціалістичний Харків. Єдняйте ваші сили в усьому закарпатському обсязі і в усьому обсязі Чехословаччини. Шлях на Харків веде лише через Прагу.

На кожному кроці вашої боротьби і вашої діяльності зв'язуйте себе з робітниками і селянами Словаччини, Чехії, Моравії без різниці національностей. У робітників, в усіх пригноблених трудящих, хоч якою мовою вони не говорили б, єдиний тягар, єдиний ворог — це капіталізм, а єдине гасло — це соціально-визвольна боротьба. Той, хто гадає про єдиний фронт лише в національному масштабі, той — ще не комуніст, не більшовик, той ще стоїть на половині, на національному ґрунті. Шлях пролетарів — то єдиний шлях пролетарів усіх мов, усіх націй. На Харків через Прагу спільно і в союзі з Прагою. Пролетарі всіх країн, єдняйтеся!

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 2. Ч. 1. Харків, 1929.

ЛІНІЯ ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ В БУДУВАННІ СОЦІАЛІЗМУ

*Промова на Всеукраїнській нараді
профспілкових бібліотечних працівників*

7 березня 1927 р.

І. ГЕНЕРАЛЬНА ЛІНІЯ НАРКОМОСУ

Головні риси, головні завдання в царині освіти Радянська влада й Комуністична партія намітили вже давно. Наша система навчання ґрунтується на самодіяльності широких трудящих мас, на самодіяльній участі в цій роботі як самих учнів, так і викладачів, учителів, професорів. Усі досягнення педагогічної науки, що раніше лише жевріли в буржуазних країнах, тепер на ґрунті праці радянських республік мають змогу виявити себе, пристосуватися до життя, і це характеризує нашу систему освіти.

Я буду далі торувати шляхи, прокладені в житті попередньої роботою багатьох співучасників освітньої роботи наших республік. Зокрема, на Україні Народний комісаріат освіти, надаючи ще більшого значення, ніж раніше, справі соціального виховання, наголос своєї роботи буде й далі ставити на професійній освіті. Я маю на увазі перш за все участь Наркомосу і всіх його органів у виконанні тих величезних завдань, що стоять перед Союзом Радянських Республік і перед нашою Українською Соціалістичною Радянською Республікою — завдань індустріалізації нашої країни та будування соціалізму.

Виховання нових, освічених робітників, що зможуть брати участь у будуванні соціалізму в нашій країні — ось основне завдання, що стоятиме передусім в цілій роботі Наркомосвіти. Для цього треба було йти двома шляхами: шляхом розвитку професійної освіти, виховання робітничого людського матеріалу, щоб він міг свідомо брати участь у піднесенні нашого господарства, передусім, індустріалізації, а за її допомогою — піднесення техніки та соціально-економічної якості й нашого сільського господарства. А, по-друге, зрозуміло, перед нами стоятиме питання, як піднести наше соціальне виховання взагалі, тобто піднести загальнокультурний рівень трудових мас.

Тільки на ґрунті освіти робітник і селянин, що взяли до своїх рук владу від буржуазії та поміщиків, зможуть закріпити її й здійснювати відбудову всього нашого життя. Тому, соціальне виховання повинно дістати собі відповідне місце в цілій системі роботи Наркомосу.

Нині від питання відбудови нашого господарства до передвоєнного його стану ми переходимо до завдань реконструкції нашої промисловості та до індустріалізації, тобто будівництва нових галузей індустрії, до будівництва на новому ґрунті, переходимо до нової, вищої техніки, підходимо до перебудови цілої економіки нашої країни. Це має свій вияв у тих нових завданнях, що стоять перед Наркомосом в усіх галузях його роботи.

Резолюцію ЦК КП(б)У від 4 березня 1927 р. в справі народної освіти треба розглядати не лише з погляду досягнень і хиб у попередній роботі Наркомосу. Це був би вузький підхід. Справа не в тому, що були ті чи інші досягнення чи хиби в роботі, або що не виконано того чи іншого, справа в тому, про що саме резолюція говорить, а саме: що у роботі Наркомосу ми переходимо до нових етапів і до нових завдань, які перед нами стоять. Ці завдання є, передусім, в тому, щоб справу освіти провадити відповідно й поряд із завданням індустріалізації нашої країни, піднесення нашого господарства. Величезні завдання, що стоять перед нами в галузі економіки, можна здійснити тоді, коли буде не лише потрібна загальна свідомість, а й *організована* свідомість, що є метою роботи всіх культурно-освітніх органів і, передусім, Наркомосу.

II. ПРОЛЕТАРІАТ І УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОЦЕС

Це загальне завдання, що стоїть перед цілим Союзом Радянських Республік, маємо перед собою і на Україні, тільки в складній формі, в обставинах, ускладнених національним питанням. Ми будемо нову культуру. Ця культура своїм змістом, своєю суттю може бути лише пролетарська. Лише інтернаціональна суть пролетарської класової солідарності є той шлях, яким може йти нова культура. Пролетаріат має в собі досить сил для того, щоб таку культуру створити, і він її творить у кожний даний момент.

Ми стоїмо нині перед проявом величезної культурної творчості, якої ще не бачив світ. Даремно було б згадувати старі часи Греції, Риму тощо, коли культура, яку ми тепер вивчаємо, променіла таким блискучим вогнем; даремно звертатися до прикладів великих досягнень культури відродження середньовіччя.

На цій старовині попередньої історії культури ми вчимося, співаємо про неї, але порівняти всю цю попередню історію і навіть відродження за Великої французької революції, де брали участь широкі маси, з теперішніми часами ми, однак, не зможемо, бо в нинішньому культурному процесі, в цій творчій діяльності беруть участь мільйони трудящих мас.

Ми живемо за найновіших умов побуту, нової культури. І цю культуру вироблює, здійснює, для неї працює кожен робкор і сількор своїми замітками; кожна стінна газета є вияв цієї нової культури. Кожна нова бібліотека, кожен новий драмгурток, кожна нова культустанова у профспілці, в сільбуді, кожна нова культустанова в місті й на селі — це вияв нової величезної культурної творчості маси, що піднеслася після Жовтневої революції і закінчення громадянської війни до нового життя, до нової творчої діяльності.

Отже, треба Наркомосові поставити перед собою завдання: мати на увазі цей стихійний, породжений умовами самого життя, процес творчої діяльності мас, їхнє бажання, їхню волю до створення нової культури. І цей новий процес, процес творчості нової культури, може здійснитися лише тоді, коли він буде просякнутий ідеологією нової соціальної верстви, тобто пролетаріату.

Однак, товариство, кажучи про цей культурний процес, ми повинні підкреслити, що він надто складний. Передусім, складне національне питання. Наш пролетаріат є, перш за все, представник Жовтневої революції. Він виявив свою класову істоту в пролетарській революції. В Жовтні 1917 р. і в дальших боях громадянської війни пролетаріат рішуче виступає як керівник мас. Оскільки він стоїть на класовій лінії, на позиції *класових* інтересів, а не групових, не місцевих, не тимчасових, остільки він виступає, передусім, як гегемон всього трудящого суспільства, як керівник усієї трудящої маси, в тому числі й як керівник культурного процесу. Отож пролетаріат має у нас виявляти свою пролетарську сутність, лише ведучи за собою всю решту трудящих мас, перш за все селянство, у

нас, на Україні, головним чином, — українське. Хоч пролетаріат на Україні за національним своїм складом тільки напівукраїнський, однак, саме перед нашим пролетаріатом стоїть питання керувати процесом відновлення, відродження, просування далі розвитку нашої української національної культури!

В такій от діалектиці виявляє себе життя. Права національних меншостей і їхні культурні інтереси, зрозуміло, повинні бути забезпечені. Для росіян-робітників справа стоїть не в тому, щоб вони перестали бути росіянами, а в тому, щоб і вони могли взяти участь в українському культурному процесі.

Пролетаріат України, що лише напівукраїнський, є представник, керівник і гегемон в українському національному відродженні. Отже, перед нами стоїть завдання провести нову пролетарську культуру в її українських формах за керівництвом і, передусім, силами нашого пролетаріату.

З цього погляду ми повинні підходити до всіх питань народної освіти, що стоять перед нами. Отже, цьому питанню можна було б дати таку формулу: *процес українського відродження, що ним керує пролетаріат України, відродження й проведення української культури з його соціальним пролетарським змістом є умова й засіб, особливо потрібний для дальшого проведення індустріалізації країни, для здійснення соціалізму в нашій країні.* Ось така загальна формула, що стоїть тепер перед усіма культурними працівниками України, перед цілим робітництвом, перед усім суспільством, перед апаратом Радвлади і, найперше, перед Наркомосом.

Моя платформа — це всі ті принципові вирішення, що до цього часу їх ставив перед собою Наркомос, і які підтвердив пролетаріат, Комуністична партія та уряд пролетарської держави. Моя платформа в роботі Наркомосу — це остання резолюція Комуністичної партії в справі народної освіти.

ІІІ. ДЕРЖАВА І ПРОФСІЛКИ В ОСВІТНІЙ РОБОТІ

Висловлюючись перед вами, як перед окремим загоном культурних працівників нашої країни, що працюють серед робітництва, як представники й робітники профспілок, я дуже радий, що перший мій виступ, як наркома освіти,

відбувається саме на такому з'їзді культурних працівників професійних робітничих спілок.

Народна освіта — це величезне завдання; від його правильного й детального виконання цілком залежить виконання всіх завдань, що стоять перед пролетарською державою, цебто центральних завдань розвитку індустріалізації і здійснення соціалізму в нашій країні. Це завдання можна виконати, коли його зрозуміють маси, цілий величезний соціальний процес може бути здійснений і може здійснюватися лише силами самих трудящих мас. А в нас між декотрими поширена така стара ліберальна думка, що Наркомос і його органи є, мовляв, окремий від суспільства апарат, що веде своїми силами окремі галузі суспільної й державної діяльності. Неправильний і хибний такий погляд.

Якщо його мають співробітники держапаратів, це свідчить про їхню бюрократичність, відірваність от мас, свідчить про те, що їм треба переробити себе, або що треба працювати без них. Але коли такий погляд ми спостерігаємо серед тих працівників, що не працюють в держапараті, це знову-таки свідчить про відрив тих держапаратів от широких трудящих мас.

Освіта — справа величезна. Вона проходить під керівництвом нашої державної влади. Ми не припустимо того, щоб будь-яка класово-чужа нам організація брала на себе це завдання. Монополію освіти й проведення її ми залишаємо цілком за собою. Тут твердо ми на цьому стоїмо. Ми залишаємо цю монополію за собою тому, що за неї ми билися в часи громадянської війни. Але за ким, за собою? За вчителем, інспектором, співробітниками Наркомосу тощо? За ними? Ніяким чином. Не за ними, а за класом *пролетаріату*.

Коли ми кажемо, що освіта є монополія радянської держави, то ми говоримо про монополію держави диктатури пролетаріату, про монополію пролетаріату. З такого саме погляду треба розглядати цю державну монополію. Ми у нашій державі можемо цілком припустити й визнати за доцільні й можливі і навіть за потрібні такі явища, щоб ті або інші питання культурного процесу, наприклад, про фабричні бібліотеки, проходили під керівництвом не безпосередньо Наркомосу і його місцевих організацій, а якихось масових організацій, громадських об'єднань, якщо це є пролетарські об'єднання, як, наприклад, профспілки.

Питання стоїть так, що проведення культроботи профспілками ніяким чином не порушує принципу державної монополії пролетаріату. Але ми не можемо припустити, щоб це культурне виробництво потрапило до рук чужого, ворожого нам класу. До Жовтневої революції ми не мали пролетарської освіти. Освіта була монополією іншого, ворожого нам класу. Після Жовтневої революції ми взяли цю монополію до своїх рук.

Загальна наша настанова — це здійснювати класову освіту, тобто провадити її в усіх питаннях, суспільним порядком і так, щоб вона виховувала людей освічених, корисних для трудящих мас, щоб трудящому людові прищепити класовий погляд. Коли так поставити питання, то ніякий нарком, ніякий апарат і Наркомос в цілому не зміг би й ніколи не зможе цього завдання виконати, якщо не буде широкої самодіяльності трудящих мас і, передусім, самодіяльності, творчої участі мас пролетарських.

IV. ДВА ШЛЯХИ РОБОТИ НАРКОМОСУ

Переходжу до питань, що стоять на черзі порядку денного вашого з'їзду. Не маю зараз змоги взяти досить енергійну участь в аналізі цих питань, бо мені ще доведеться вчитися в процесі нової для мене роботи. Ми в кожній роботі одночасно ведемо боротьбу і вчимося. Це постійна наша праця, постійний шлях: працюємо, боремося і одночасно в цьому процесі вивчаємо ті питання, що стоять перед нами. Мабуть, і я зроблю чимало помилок, але буду пильнувати, щоб було їх менше. А для того, щоб було менше, переді мною стоїть два шляхи: дійсна повага до справжньої науки, бо верхоглядством науку ніколи замінити не можна: коли шапками ворога не можна закидати, то й махаючий руками схожий будеш лише на млина, але ніколи не виробив дійсного знання, знання науки. Отож, передусім, — це справжня пошана до справжньої науки.

Забезпечити дійсний розвиток науки в нашій пролетарській державі для наших науково-дослідних кафедр, для цілковитої проробки науки, в усіх відповідних установах нашої держави, далі цей розвиток підтримувати, передбачаючи всі умови — це питання стоїть на черзі порядку денного. А другий шлях: забезпечити можливість справді виконувати роботу мені, як новому керівникові Наркомосу, —

це є щільний і міцний постійний зв'язок з робітничими масами.

Я зараз можу говорити про декілька питань, що стоять безпосередньо перед вашим з'їздом. Що маємо, наприклад, у царині бібліотечної справи? 6 тис. профспілкових бібліотек, у тому числі й клубних та на підприємствах, 1200 на держбюджеті, 3200 поза бюджетом, — це значить, кінець кінцем, 10 тис. бібліотек на Україні. Небагато. Коли взяти те, як буржуазія «окопачує», одурманює трудящий люд в буржуазних країнах, як вона проводить свою лінію в освіті для того, щоб розум і серця трудящих мас у буржуазних країнах завоювати, повернути на свій бік, ми бачимо там, порівнюючи, велику силу бібліотек. На жаль, у мене зараз про це немає даних. Я згадую лише дані про Англію, коли мені доводилося цим самому займатися. Там бібліотечна мережа дійсно доходить до найширших мас робітничих. Вона охоплює все робітниче життя. Цією мережею важливих культурних установ, бібліотек тощо охоплюється кожен робітник. Роботу так організовано, щоб ловити розум та серця робітників для справи буржуазії.

У. ПЕКУЧІ ПИТАННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ

У нас мережа бібліотек ще дуже рідка. І хоч у бібліотеках на Україні є 13 млн. книжок, а в бібліотеках масового користування 7,5 млн., однак зміст цих книжок ні в якому разі не задовольняє наших потреб. Старого мотлоху, що нічого не дає, а навіть засмічує розум робітника, ще величезна кількість.

Засмічувати людей буржуазними гаслами, буржуазною освітою, це неприпустимо у нас. Проте, й тепер у наших школах, у середніх трудових, професійних і у вищих, зокрема, в суспільних галузях, ще чимало буржуазного сміття. Попрацювати доведеться в цій галузі.

А в нашій роботі, товариство, в тих 7,5 млн. книжок, що по масових бібліотеках на Україні, хіба мало там є сміття? (Голоси з місця: «Правильно»). Є багато, і треба буде теж попрацювати, а найперше — в галузі суспільних наук.

Товариство, не зрозумійте мене так, ніби я кажу, що стара література — і наукова і белетристично-художня — нічого не може дати пролетареві, селянинові, трудящим

взагалі. Ні, ніяким чином. Ми мали в попередній добі розвитку нашої літератури української і російської величезні досягнення, їх повинні вивчати кожен робітник і селянин, і така література повинна бути в бібліотеці. А проте Санін, Арцибашев, як і йому подібні, ще досить пануючі серед багатьох наших бібліотек.

Товариство, перед нами стоїть завдання організувати мережу бібліотек, а також поліпшити зміст бібліотечних книжок та організувати самі кадри бібліотечних працівників. Це питання стоїть як перед Наркомосом, так і перед Всеукраїнською Радою профспілок. Отже, підвищення кваліфікації кадрів бібліотечних працівників є питання загальної роботи.

Щодо змісту книжок, треба визнати, що тут робота подвійна: обслуговувати село і обслуговувати місто. Всього бібліотек у нас 4200 на державному та місцевому бюджеті та 6 тис. бібліотек на підприємствах і в робітничих клубах, тобто в нас більшість бібліотек зараз обслуговує робітничий клас.

В якому стані перебуває справа з книжками? 7,5 млн. книжок у бібліотеках масового користування розподілено так: 18 % цих книжок у сільських бібліотеках і 82 % в міських, передусім, у робітничих. Бібліотека повинна бути знаряддям для здійснення процесу українізації, піднесення української культури, а як же нині справа стоїть? Відсоток української книжки в державній бібліотеці до загальної кількості книжок у бібліотеці становить всього лише 1 %, цебто на 100 книжок у бібліотеці є лише одна українська книжка. В масовій бібліотеці, бібліотеці масового користування — 15—18 %, однак ще не скрізь. На селі 30—50 % української книжки. В сільбуді, хаті-читальні українських книжок від 80 до 100 %. А коли візьмемо бібліотеку, наприклад, профспілки гірників, то там українська книжка становить лише 1 %.

Я гадаю, що далі буде інакше. В кожній ділянці ми намагаємось так будувати нашу роботу, щоб вона йшла на виконання усіх поставлених перед нами головних завдань. А перед тим ми сказали, що збудувати соціалізм у нашій країні, провести індустріалізацію, розвинути культуру не можна, якщо пролетаріат не візьме до своїх рук проведення українізації в нашій країні, не візьме на свої рамена завдання керувати українською культурою — тому в усіх галузях треба простежити, як це проводиться в життя, в тому числі й у галузі бібліотечній.

Я зараз не маю можливості, не простудіювавши всього питання, говорити про те, де й як і що саме треба провести нам у справі бібліотечної мережі, розподілу бібліотек між містом та селом. Звичайно, коли в місті 82 % книжок, на селі 18 %, це ненормальність. Але робітництву треба дати відповідну кількість бібліотек і книжок не відсотково, а орієнтуючись на його значення в українському культурному процесі, щоб він зміг бути дійсно представником і керівником цього процесу.

Проте я зараз не можу дати, кажучи відверто, як політичний діяч, — а дійсний політичний діяч може тільки відверто говорити, — оцінку цим цифрам, що я оголосив про розподіл книжок між міськими й сільськими бібліотеками. Це питання треба окремо студіювати. Це проблема, яку треба поставити й вивчити, і я буду її ставити перед народніми організаціями і ВУРПС'ом для загальної виробки та обговорення цієї справи.

VI. ЗАВДАННЯ ПРОЛЕТАРСЬКИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ДІЯЧІВ

Висловившись щодо своїх завдань, загальних завдань освіти, завдань Наркомосу, умов його роботи і зв'язку його з масами, з органами профспілок, нарешті, кілька слів скажу, чого од вас хотів би я чекати? Що ви можете дати Наркомосові? Я говорив про самодіяльність, про те, що зробив і чого не зробив Наркомос, дозвольте ж тепер мені сказати про те, чого ви не зробили й що треба зробити, а треба вивчити читача, маси читацькі, вивчити їхні побажання, вистудіювати те, чого потребує кожна окрема група читачів, відповідно до їхнього віку, походження, професії й т. ін.

Ми маємо 60—80 % читачів, що у ваших бібліотеках читають белетристику; 5—8 % читає соціально-економічну й політичну літературу. Це факт. Отже такі прагнення читачів. Так дозволю собі сказати: я не вірю цим цифрам, бо вони загальні.

Читачі бувають різні. Треба вивчити, які саме робітники що читають, якого віку вони, якої професії, чому вони читають те чи інше, чи читають самі жінки і т. ін. Це все не відомо нікому. А значить, перед вами стоїть завдання дати відомості Наркомосові для його Держвидаву,

що саме треба видавати. (*Оплески*). Ви приплескуєте, а досі цього не робили. Тобто у вас цієї самодіяльності не було. А як може Держвидав Наркомосу, як він може намацати, де б'ється пульс життя, чого хто хоче, коли мовчать ті представники, що знають бажання читача. Коли б поговорити з кожним із вас окремо, то ви сказали б — ось такий-то читав таку, а чи підсумовували ми це досі? Ніколи й ніде. Ось, передусім, чого від вас бажає Наркомос: щоб ви себе розглядали не як службовців окремих культур-установ, що працюють по своїх закутках, а як представників усієї трудящої маси, всього пролетарського класу.

Товариство, ми можемо виконати свої завдання тільки в тій мірі й тоді, коли протягнемо паса від Комуністичної партії до трудящого суспільства, до кооперативів, до різних управлень, до профспілок, до різних культурних організацій. Ми стоїмо на культурному фронті перед ворогом неучтва, несвідомості, що з ним бореться Комуністична партія і весь пролетаріат, і ви, ніби розвідачі на цьому фронті, маєте перші дані про ворожі сили. І на ґрунті тих даних, що ви можете узнати, можна створити тактику й стратегію боротьби за піднесення культурного рівня трудящих мас.

Таке завдання стоїть перед вами. Лише тоді, коли так буде поставлено завдання культурної роботи, коли кожен представник трудящих мас, представник пролетаріату, хоч в якій би галузі він не працював, так ставитиме завдання культурної роботи, тільки тоді величезні завдання на культурному фронті, завдання, що поставили перед нами історичні обставини, можна буде виконати. Спільною роботою, одними силами, єдиним фронтом на ґрунті дійсної творчої діяльності всіх тих, хто може цьому віддати свою душу, ми зможемо загартувати свідомість трудящих.

Перед нами завдання перебудувати ціле суспільство, все господарство, весь побут, усі взаємовідносини людей між собою, а для того треба перебудувати, передусім, погляди, погляди людини, її знання. Ми не толстовці, ми знаємо: для того, щоб дійсно міг розвиватися світогляд трудящих, для цього треба було передусім провести Жовтневу пролетарську революцію, звільнитися від вікового ярма та гніту буржуазного світогляду, всього буржуазного способу мислення, що давить світогляд трудящого люду. Тепер ми стоїмо перед величезним завданням, щоб кожен селянин і робітник усвідомив ті умови суспільні, в яких доводиться жити й перебудувати ціле суспільство.

Наркомос у цій величезній роботі, в тих завданнях, що перед нами стоять і стоятимуть, енергійно працюватиме, але виконати їх він не зможе без підтримки кожного працівника, що працює в цих галузях, в тому числі бібліотечних працівників, що працюють у культурній галузі роботи профспілок України.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 4. Ч. 1. Харків, 1930.

**ЗАВДАННЯ КОМСОМОЛУ
В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ РОБОТІ
НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ОСВІТИ**

Промова на пленумі ЦК ЛКСМУ

15 березня 1927 р.

Товариші! Виступаючи перед пленумом Ленінського комсомолу України, я не можу, проте, зараз складати перед вами звітну доповідь про діяльність Народного комісаріату освіти. Таку доповідь перед вами я держатиму через деякий час на вашому пленумі чи на з'їзді, коли я перед вами складу доповідь-звіт на вашу критику й на ваші зауваження. На мою думку, в майбутньому повинен бути встановлений такий порядок, щоб органи керівництва освіти давали не лише загальні доповіді перед суспільними організаціями, але щоб склали свою доповідь-звіт також й перед організацією молоді, перед комсомолом. Тепер я не маю змоги виступити перед вами з такою доповіддю, бо я хоч і призначений за Народного комісара освіти, але ще не почав виконувати своїх обов'язків, не закінчив прийняття Народного комісаріату освіти і знайомлюся з його справою, щоб зміг стати до виконання своїх обов'язків й далі вести цю роботу. Але й зараз я вважаю своїм обов'язком виступити перед вами з доповіддю в справі загальної лінії Народного комісаріату освіти та тих напрямків, що ними далі повинна йти робота в культурно-освітній царині.

Взагалі вважають, що є три фронти. Поряд із фронтом військової оборони нашого Союзу, поряд із фронтом господарської роботи є ще й третій — культурний фронт. Це було так дотепер. Тепер ніякого культурного фронту немає, був та нема, перестав бути, і є серйозні об'єктивні причини, чому зникає окремий культурний фронт. Третій культурний фронт існував тоді, коли наш господарський стан ставив перед нами завдання відбудови наших господарських установ, взагалі всього того, що зруйновано за час імперіалістичної війни та за роки

війни громадянської. Тоді культурна робота ставила окремі завдання, творила окрему лінію, окремий фронт, де працювали, бажаючи довести зв'язок між роботою культурною й господарською. Завдання стало тоді так: господарська робота — окрема царина, культурна — окрема царина. Тепер треба це ув'язати, надавши соціалістичного характеру та підсиливши соціалістичні елементи в освітньо-культурній роботі. Але тепер вже дещо змінилось у нашій економіці.

В середньому беручи, стан нашого господарства проти довоєнного стану досягає в промисловості 98 відсотків, а в сільському господарстві 103 відсотки, отож період відбудови нашого господарства закінчився. Перед нами постає тепер нове завдання — перебудувати економіку замість завдання відбудувати економіку. Перед нами стоїть завдання перебудувати, реконструювати нашу промисловість, індустріалізувати нашу країну, інакше кажучи — завдання будівництва соціалізму в нашій країні.

Це об'єктивні причини нашої дійсності й цілковитого зникнення освітньо-культурного фронту. Дійсно, щоб це було зрозуміло, вже тепер треба сказати, що культурно-освітня робота не є така, що вона повинна мати лише зв'язок з господарством. Розвиток індустріалізації, будівництва соціалізму в нашій країні потребують висококваліфікованих техніків, робітників, професорів, тощо. Треба, щоб у нас наша наука була поставлена на дослідні рейки, щоб обслуговувати цю нову промисловість, треба, щоб науково-дослідна робота не лише пленталася за загальним життям, а виробляла ті наукові питання, що були нероздільною частиною економіки й індустріалізації. Нам треба, щоб наші робітники, робітництво і взагалі ті, що становлять пролетарський клас, були письменні. Отже, ми бачимо, що культурно-освітні завдання не є окремі, а входять нерозривною, неподільною частиною в загальне завдання перебудови нашої економіки, в загальні завдання будівництва соціалізму в нашій країні.

Не можна ніяк мислити собі розвитку нашої індустрії, якщо ми одночасно перед тим не виховаємо нових кадрів освіченого пролетаріату — робітників, техніків, інженерів. Таким чином, техніка продукування людського мозку, індустрія виготовання людського освітнього матеріалу є зараз однією з частин загальної нашої роботи щодо індустріалізації країни і передумова її цілого величезного

завдання: будівництва соціалізму. Справа не в тому, щоб знайти і правильно збудувати зв'язок між культурною роботою і господарською, а в тому, щоб культурно-освітню роботу розглядати тепер як індустріалізацію людського мозку, індустріалізацію кваліфікованого людського матеріалу. Справа зараз не в тому, щоб надавати з боку культурній роботі соціалістичного характеру, пофарбувати культурну роботу, культурний процес соціалістичним характером, треба додати до неї соціалістичний характер, створити зв'язок з господарськими завданнями. Справа в тому, що перехід від доби відбудови нашої економіки до завдання й доби перебудовування одночасно визначає перехід до нової генеральної лінії нашої народної освіти. Коли ми тепер розглядаємо народну освіту, ми повинні розглядати її як неподільну нерозривну частину й передумову одного цілого завдання індустріалізації країни й будівництва соціалізму в нашій країні. Питання це таке зрозуміле, і так воно кричить голосом життя, потребує розвитку нашої індустріалізації, що мені перед вами — представниками професійної молоді, тієї молоді, що творить нові кадри пролетарського класу, — можна й не доводити цього твердження. Треба з'ясувати, які завдання з цього виникають для нас із того, що наша освіта є нерозривна частина й передумова цілого завдання будівництва соціалізму в нашій країні. Які висновки з цього ми повинні зробити? Тут треба шукати нову генеральну лінію, нове завдання, що висуває життя перед нами, не жити з традицій, не бути інертними, не зупинятися на досягнутому, а завжди шукати шляхів і засобів, щоб виконати те величезне завдання, що на нас поклала історія. Народний комісаріат освіти ставить собі за завдання шукати ті шляхи, якими можна було б здійснити наше велике завдання: побудувати соціалізм. Я зараз, стаючи до роботи в НКО, можу сказати лише, що я шукатиму їх, я беру на себе обов'язок шукати, розглядати, знаходити ініціативу серед широких мас робітництва, селянства, серед молодого робітництва через комсомол, через партію — скрізь вишукуватиму ініціативу, щоб це величезне завдання, поставлене перед нами, здійснити.

Тепер я міг би намітити деякі шляхи цієї роботи. Візьмімо, наприклад, методичку учбової роботи. Це справа, що потребує окремого вивчення, окремого знання, цією справою присутні тут товариші досі не дуже

цікавилися. Я не пригадаю жодної статті в журналах і газетах комсомолу, що говорила б про методику учбової роботи. А що ж таке, товариші, методика учбової роботи? Методика учбової роботи це є техніка освітньої роботи, це ті науково-педагогічні засоби, що за їхньою допомогою провадиться учбово-освітня робота, і не лише учбова, а взагалі освітня робота, цебто це є техніка оброблення, підготовки людей, потрібних нам. Від того, яка техніка, залежить, які знання матиме наша молодь, і від того, який класовий характер матиме методика, техніка освітньої роботи, залежить і те, який класово-випродукований людський матеріал матимемо внаслідок нашої освітньої праці. А проте, товариство, це питання ще не розглянуто. Воно стояло, як взагалі освітнє питання, як питання внесення соціалістичних елементів до освітньої роботи. Питання перегляду всіх наших методик під кутом зору індустріалізації нашої країни не ставилося. Треба його буде поставити, треба вдосконалити засоби, якими слід вести роботу у вечірніх технікумах, профшколах, яку провести самоосвітню методику, які програми й методику роботи в різних ділянках нашої професійної освіти: клубах, бібліотеках тощо.

Треба буде поставити цю роботу, як роботу нову, що виникає з нового завдання, поставленого життям перед народною освітою. Здійснити його можна буде лише, залучаючи до цієї методичної роботи тих спеціалістів, що знають методику, тих, що працювали в цій галузі. Виявляти ці питання, одночасно залучаючи до цих питань живу ініціативу й самодіяльну увагу зацікавленого пролетарського населення і передусім вашу, товариші комсомольці,— це наше чергове завдання.

Я нагадаю про одне методичне питання. Зараз серед методистів точиться дискусія, боротьба в такому методичному питанні, як психологізм або рефлексологія, питанні, що пройшло повз увагу нашого комсомолу. Комсомол не звернув і не звертає уваги, не бере участі в цій дискусії. Це було другорядне завдання, що не цікавило нашу молодь. Це питання інакше можна перефразувати так: як будувати всю нашу освіту, зокрема учбову роботу, чи на підвалинах психологічного ідеалізму, чи економічного реалізму? Якщо так ставити питання і якщо це переказати знайомішими словами нашим товаришам із комсомолу, то вага цього питання вже очевидна для кожного комсомольця: психологічний ідеалізм і еконо-

мічний реалізм — це вже те, що має досить велике значення. Тут уже виступає не рефлексологія і психологізм, як такі, а тут ставиться питання, на якій підвалині будуватимемо методику, техніку нашої учбової роботи, на підставі ідеалістичній, чи матеріалістичній? Ставлячи так питання, я гадаю, що воно повинно привернути увагу нашого комсомольського активу.

Візьмімо будь-яке інше питання, і ми побачимо, що наша постановка, наша генеральна лінія народівити ставить перед нами у кожній справі нові величезні завдання, нові питання. Тут я не мав можливості взяти участі у вашому пленумі, я міг лише довідатися, що тут говорили промовці про те, що нашою профосвітою в Донбасі охоплено тільки 12—13 % нашої молоді. Погано, чи ні? Що треба? (Голос: «Мало»). Адже, товариші, годі сказати мало, годі так підходити до цього питання, треба інакше ставити питання, а саме: чи відповідає такий стан завданням індустріалізації нашої країни? Питання в тому, чи матимемо ми можливість, йдучи таким шляхом, здійснювати завдання побудови соціалізму? Отже, коли ви казатимете мало, то якщо й така справа, то чого чекати? Нічого не поробиш — мало грошей. Доки справа стоїть на підвалині бажання і почуття, ми, мовляв, бажаємо більшої культури, більшої освіти, то ніякого твердого фундаменту в розв'язанні цього питання не буде. Ви скажете — мало 12 %, треба ще кілька шкіл, щоб було не 12, а 15 чи 20 %. Зовсім інша річ, коли ми на це питання про кількість шкіл дивимося інакше — чи відповідає такий стан тому завданню, що стоїть перед нами, індустріалізації нашої країни, будівництва соціалізму. І коли так поставимо питання, то треба просто взяти план розвитку нашої промисловості. В травні місяці розглядатиметься в Держплані Союзу п'ятирічний перспективний план нашої промисловості. Треба взяти цей план і придивитися, чого він потребує, які кваліфіковані сили, скільки хімічних, електричних та гірничих шкіл і технікумів, скільки треба кваліфікованої робочої сили, щоб цю роботу виконати. Адже завдання плану в царині народівити зараз ставиться на першу чергу. Треба, щоб ви цей план переглянули, кожний пункт його перегризли, як миші, і питання освітньої профроботи шкіл, технікумів поставили б у себе на обговорення, на обміркування широкого вашого загалу та висловили ваші думки щодо цього плану.

Чи стояло це питання досі перед вами? Коли? Коли воно було поставлено? Де ваші доповіді? В порядку денному вашого Луганського окркому ЛКСМУ це питання не стояло, стояло питання почуття бажання більшої культури. Це правильно. Вища культура потрібна. Але ж ми не маємо права тепер обходитися лише почуттям і бажанням, нам треба ставити те, що дійсно потрібно, і потрібно саме для здійснення, проведення культосвітроботи, щоб питання будівництва соціалізму стало фактом, не словесною декларацією. Ми ставимось до цього завдання — будувати соціалізм — не як до «благочестивого» бажання, навпаки — воно для нас є реальне завдання. Перед нами таке завдання — план освітньої роботи поставити як реальний план, що становитиме частину загального п'ятирічного перспективного плану розвитку нашої промисловості. І ви, товариші, маєте взяти участь в обговоренні, розробці цього плану. І ось одне з моїх завдань, мета мого виступу тут — виявити перед вами це нове завдання, що стоїть перед Наркомосом. Воно, яке тільки тепер виникло також і для Наркомосу, стає перед вами для вашої діяльної ініціативи, участі в цій роботі, що покладає життя на нас, на Наркомос, і на вас, представників передового заgonу нашої пролетарської молоді, що ставиться зацікавлено до правильного проведення цих завдань.

Доповідач, що говорив переді мною, правильно вказував на те, що книжок мало, а ті, які є, не підходять, багато барахла й порнографії, а звідси виникає завдання: більше книжок, кращих книжок. Так, товариші? (*З місця: Так*). Не так, товариші! (*Сміх*). Або, правильніше говорячи, не тільки так. Це інша справа. В англійській формулі сказано: я скажу правду, всю правду й нічого крім правди. Якщо сказати не всю правду, то це буде неправда. А тепер, з переходом до нової лінії освітньої роботи, в цілому треба справу ставити інакше. Не в тому річ, щоб було більше книжок і кращих книжок, це теж треба, а в тому справа, щоб дати стільки книжок і таких книжок, як це потрібно для того, щоб відповідні бібліотеки обслуговували наші шари робітничого класу, без чого не може бути їхнього культурного розвитку. Це потрібно для роботи у справі здійснення нашого соціалістичного будівництва. Справа в тому, щоб усі питання, які стояли частково у нас, зараз зібрати в єдине, поставити їх, як частину загальної нашої роботи

індустріалізації країни, як частину загального нашого завдання — будування соціалізму в нашій країні.

Отже, візьмімо питання шкіл селянської молоді. Я до цього часу був лише співучасником, глядачем тієї боротьби, що точилася між бюрою ЦК комсомолу й минулою колегією Наркомосвіти з цього питання. Я не знаю, як широко ця боротьба захопила молодь, та коли вже ця боротьба широко розгорнулася, було б дуже бажаним, щоб практична робота у справі розвитку шкіл селянської молоді також захопила досить широко кола нашої молоді. Поки що ця робота лише почалась і її треба поставити у зв'язок з нашим загальним завданням. Якими ми методами ведемо там роботу, як організуються ці школи селянської молоді?

Ні програм, ні методики шкіл селянської молоді ще не вироблено, отож треба працювати для того, щоб ці школи селянської молоді не були б відокремленою галуззю, а становили б частину єдиної роботи у справі піднесення, гартування сил, потрібних нам для розвитку соціалізму в нашій країні.

Візьмімо ще одну галузь — неписьменність. Учора мені довелося бути на I Всеукраїнському з'їзді товариства «Геть неписьменність». Я не знаю, чи був там доповідач, представник від ЦК комсомолу, гадаю, що, напевно був. Це завдання є частково завданням комсомолу й без участі комсомолу провести його не можна. Нам треба поставити питання не так, що ось перед нами 5 млн. неписьменних, а поставити завдання інакше: побороти неписьменність не як наслідок тільки того попереднього стану, що селянство й наше робітництво пригнічувалось царатом, а просто — перебороти цю неписьменність, ліквідувати абеткову неписьменність. Це й є першочергова умова, перша умова цілої нашої роботи в галузі будівництва соціалізму. Хто ж неписьменний? Це ж наші трудящі робітники, і коли б ми не виробили відповідних заходів ліквідувати абеткову неписьменність, тоді б створилися нові ножиці для розходження між потребами нашої індустрії і культурного розвитку наших робітників, неписьменність нашого робітничого класу.

Товариші, моїм завданням було скласти перед вами доповідь про ті нові завдання, що стали перед народною освітою, перед НКО і всіма тими пролетарськими організаціями, що повинні брати участь у цій галузі

освітньої роботи. Моє завдання поставити на усю широчінь ті завдання, що їх перед нами поставив наш перехід до боротьби за соціалізм, перехід до нового періоду перебудовання нашої економіки. Цей перехід, що позначиться наслідками, гостро ставить перед нами нові завдання — брати культурно-освітню роботу не як відокремлену, не лише для зв'язку з іншими галузями, а як нерозривну частину й передумову цілого величезного завдання будівництва соціалізму в нашій країні. Отже, ви, комсомол, ви — організація, яка зосереджує в собі молоді кадри пролетарського класу, щоб виконувати величезні, поставлені життям завдання, до вас і буде моє слово про те, щоб ваша енергія, ваша ініціатива, ваша діяльність виявилися якомога ширше в цій величезній роботі, що поставлена перед нами.

У резолюції Політбюро ЦК КП(б)У в справі народної освіти йдеться про бюрократичність роботи Наркомосу, про відсутність дійсного зв'язку з профспілками, з комсомолом, масами безпосередньо. Перебороти ці наслідки попереднього періоду культурно-освітньої роботи й буде завданням Наркомосу в сучасний момент. Втїлити це в життя можна лише з вашою допомогою, лише з вашою участю. Комсомол має своїх представників у різних комісіях, у різних нарадах, що при Наркомосі. Цього не досить, треба, щоб це було представництво комсомолу, а не представництво окремих осіб. Треба, щоб питання, які стоять перед комсомолом, через цих представників комсомолу дійсно ставилися на обговорення відповідної комісії, секції чи відділу. Коли я посилаю до якої-небудь установи, організації свого представника й потім залишу його для роботи під його відповідальність, то це не буде зв'язок цієї комісії з Наркомосом, ця комісія буде зв'язана з представником Наркомосу. Ваші представники, що беруть участь у комісії, є те джерело, через яке питання Наркомосу, питання культурно-освітньої роботи переходять на обговорення до цілої організації комсомолу, на обговорення широкого активу комсомолу й навпаки, щоб свою ініціативу, свої питання представники комсомолу приносили і ставили в Наркомосі.

Ленін у своєму відомому листі, опублікованому недавно на пленумі ЦК ВКП(б), зазначив одну достоїнність, що повинна бути достоїнністю комуніста: це наполегливість, уміння доводити питання до кінця. Питання освітньої роботи, питання культурно-освітньої галузі у

житті такі важливі, так зачіпають усю молодь, отож вам треба бути наполегливими і настирливими до краю, вміти у шкільних справах комсомольської молоді відстоювати й розв'язувати всі питання в царині культурно-освітньої роботи ще більше. Я гадаю, що дійсний, живий, активний зв'язок не лише між Народним комісаріатом освіти й ЦК ЛКСМУ, а між цілою культурно-освітньою роботою та всією організацією комсомолу дасть можливість влити живий струмок у культурно-освітню роботу, щоб вона була живіша, жвавіша.

Товариші, закінчую я закликом: щоб ви більше критикували, більше цікавилися всіма справами культурно-освітньої роботи, ставили її під знак критики й виявляли більше ініціативи в тих питаннях, що стоять перед Народним комісаріатом освіти, перед культурно-освітньою роботою, і щоб ви всю вашу роботу в шкільній царині, в царині культурно-освітньої роботи ставили під ознаку нової лінії освіти, а саме під ознаку того, що культурно-освітня робота стає тепер і вашою роботою, стає тепер неподільною, нерозривною частиною й передумовою цілого величезного завдання — будівництва соціалізму.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 4. Ч. 1. Харків, 1930.

НАРОДНА ОСВІТА ЗА 10 РОКІВ

Жовтнева революція, скинувши владу поміщиків і капіталістів, поставила нові завдання і в народній освіті, а саме: *служити трудящим масам*, давати знання трудящим. Святкуючи десятиріччя Жовтневої революції, треба перевірити, що зроблено й що стоїть ще на черзі.

Зроблено багато. Досить навести лише кілька цифр. За 5 останніх років проведено через наші школи на 5 млн. дітей більше, ніж було це за старих дореволюційних порядків, а цього року наші школи охоплюють майже на півтора мільйони дітей більше, ніж до революції. За останні 5 років навчено письменності понад 2 млн. чоловік. Відсоток письменних на цілій Україні зріс у 2 рази в місті, а на селі навіть в три рази більше, як до війни. Досить навести лише ці цифри, щоб показати, яку велетенську роботу проведено за останні роки.

Але відразу треба сказати, що це лише перші кроки. Зробили багато, але залишилось зробити ще більше. Царська поміщицька влада тримала народ в такому пригнобленні, що нам лишилась ціла ще прірва неписьменності, неучтва, некультурності, і її треба тепер ліквідувати. Шкіл у нас ще не вистачає і ще одна третина всієї кількості дітей на Україні не може знайти собі місця в школі, і одна третина дитячого покоління росте неписьменними. З дорослих 7 млн. неписьменних, що залишились від дореволюційного часу, ми навчили грамоти лише одну третину. Ще треба навчити письменності 5 млн. населення, з них півтора мільйони чоловіків і 3,5 млн. жінок.

Кожному зрозуміло, які тому причини. З 10 років після Жовтневої революції ми лише останні 5 років, коли переборено контрреволюцію і бандитизм, могли більш-

менш спокійно налагоджувати своє господарство й культурне життя.

Тепер ми закріпили своє господарство, відновили те, що було зруйновано, а крім того, вже маємо великі досягнення порівняно з довоснним станом. Отже справа стоїть так: як і коли ми зможемо перебороти цю темряву, що ще залишилася. Робітничо-селянський уряд зробив усі потрібні розрахунки й виробив план цієї роботи. План цей розраховано так, щоб за 5 років ліквідувати неписьменність дорослого населення й охопити школою всіх дітей. Це велика справа, що потребує великих зусиль і великих коштів. А для того, щоб усі діти від 8 до 11 років нашли собі місце в школі, треба буде збудувати багато тисяч, і навіть десятків тисяч нових шкіл. Цього року за кошторисом на будування нових шкіл намічено було 2 млн. крб. Уряд Союзу Радянських Республік своїм Жовтневим Маніфестом відпускає додатково 15 млн. для цілого Союзу на будування нових шкіл, з них, напевно, мільйонів зо три піде на Україну. Це прискорить будування нових шкіл і проведення загального навчання. Проте справа не лише в самому шкільному приміщенні. Для нових шкіл треба буде підготувати нових учителів, на одну цілу третину більше від усієї теперішньої кількості учителів, що загалом досягає 100 тис. Значить, треба буде вивчити нових 30 тис. учителів і цю роботу треба провести за наступних 5 років. Крім того, для нових учнів треба буде підвищити й кількість видаваних підручників, це значить треба щороку видавати на цілий мільйон більше підручників. Такі ж розрахунки проведено й щодо ліквідації неписьменності дорослих. Тепер навчається грамоти щороку півмільйона дорослих чоловіків та жінок. Щоб за 5 років цілковито ліквідувати неписьменність, щоб у нас кожний робітник і робітниця, селянин і селянка вмiли читати та писати, треба за 5 років навчити 5 млн. чоловік, значить, щороку треба навчити читати й писати цілий мільйон, тобто в 2 рази більше, ніж тепер. Значить, у 2 рази треба підвищити всі витрати на ліквідацію неписьменності, в 2 рази більше треба вчителів лікнепу, в 2 рази більше книжок і т. ін. Отже ми бачимо, що питання п'ятирічного плану про ліквідацію неписьменності й про загальне навчання — справа серйозна й важлива. Завдання поставлено, розрахунки зроблено, потреба стоїть гостра, треба напру-

жити всі сили, щоб це завдання за 5 років дійсно виконати.

Але справа не лише в кількості шкіл. Нам потрібна добра якість шкіл. Ніде гріха діти, у нас з багатьох шкіл багато учнів виходить з недостатніми знаннями. Отже, цього року всі колишні 3-річки остаточно будуть переведені на 4-річки. 7-річок у нас вже в кілька разів більше, ніж було відповідного рівня шкіл до війни. 7-річок у нас 2500. Але ж це крапля в морі. Наше робітництво та селянство прагне знання, і нам треба вжити всіх заходів, щоб наша молодь після 4-річки могла далі вчитися й набула ширших знань. За 5 років намічено поширити в 2 рази мережу 7-річок. Це спричинить величезні витрати, але це конче потрібно і цього, зрозуміло, буде не досить та й далеко ще не задовольнить бажання нашого робітництва й селянства. Але треба прямо сказати: на це 5-річчя нашим першочерговим завданням є не 7-річки, а *ліквідація неписьменності і проведення загального навчання*. На дальших 5 років найголовнішим завданням стане поширити мережу 7-річок. Але і в цьому п'ятиріччі треба мережу 7-річок на Україні поставити так, щоб не було жодного району на Україні без 7-річки. На найближчі роки Народний Комісаріат освіти намітив відкрити таку кількість 7-річок, щоб на 18 4-річок була в усякому разі одна 7-річка. Це дасть деяке, хоча й ще недостатнє, задоволення потреб життя.

Зокрема потребують уваги до себе наші сільськогосподарські профшколи і т. ін., а також школи селянської молоді. Зараз Народний Комісаріат освіти ставить своїм завданням провести дійсну й планову перевірку стану нашої середньої професійної школи у місті й на селі. Наша середня школа повинна давати учням достатній рівень знань і загальних, і потрібних у практичному житті. Не дуже добрий у нас стан справ з устаткуванням і наших профшкіл, у тому числі й сільськогосподарських. Треба подбати про те, щоб у сільськогосподарській школі, наприклад, були всі потрібні нові сільськогосподарські машини, щоб вивчалась уся нова сільськогосподарська техніка, щоб із школи виходив селянин-учень з дійсними знаннями сільського господарства, з умінням перейти на нові шляхи господарювання, на тракторизацію, машинізацію сільського господарства, на вживання технічних культур і т. ін. Наша школа повинна виховувати нового громадянина з широким знанням і розумін-

ням суспільного життя, що вміє володіти новою технікою і веде господарство суспільним, колективним і кооперативним шляхом.

В середній професійній школі у нас уже вчиться до 100 тис. чоловік, тобто в 4 рази більше, ніж до революції. У вищих учбових закладах у нас учиться майже 500 тис. студентів, значна частина з них уже з робітників та селян, у технікумах уже маємо 68 % з робітників та селян. Нам ще далі треба турбуватися про забезпечення нашим молодим робітникам та селянам вступу до вишів, передусім треба, щоб наші середні професійні школи давали достатні знання учневі, щоб він відповідав умовам прийому до вишу. Тут доведеться ще багато попрацювати, але й тепер уже наші профшколи випускають чимало добре підготовлених учнів з робітників та селян, що вступають до вишів за конкурсним іспитом. У сільськогосподарських інститутах і технікумах, наприклад, у нас уже три чверті усіх учнів з селян та робітників. Наші виші уже тепер готують велику кількість нової інтелігенції: агрономів, лікарів, техніків з робітників та селян, що знають життя трудящих і слухатимуть їх інтересам. Правда, цього мало. Багато сільської й робітничої молоді, що прагне знань, не може вступити до вишів, але наше завдання зараз не в тому, щоб збільшити кількість вишів, щоб охопити всіх, хто бажає туди вступити: наше завдання в тому, щоб дати масове знання, здійснити загальне навчання й ліквідувати неписьменність.

Це завдання обслуговувати широкі трудящі маси має вся наша освіта і воно здійснюється у всій нашій роботі і в школі й у політосвітній роботі. Кількість бібліотек, наприклад, на Україні по селах збільшено тепер у 10 разів, піж до війни. Книжка йде широко на село до трудящого. Українських книжок, наприклад, за 10 років Радянської влади видано більше, ніж за всі роки попередньої доби нової української літератури. За один минулий рік ДВУ та 5 найбільших українських видавництв випустили 140 млн. примірників книжок. Росте й розвивається українська культура під проводом Радянської влади й Комуністичної партії.

Кіно й радіо у нас на селі поки ще не були досить поширені. Тепер на Жовтневі свята ставиться нових 5 сильних радіоприймачів на селі й кілька сотень нових кіноапаратів. Це початок наміченої дальшої кінофікації

й радіофікації села. Треба подбати, щоб наш селянин мав доступ до всіх важливих досягнень нової культури.

Я не буду перераховувати всі галузі освітньої й культурної роботи, в кожній з яких маємо великі досягнення, в кожній з яких перед нами стоять велетенські завдання. Вкажу лише, що вся ця пророблена культурна робота потребує великих витрат. Витрати нашої держави на народну освіту зростають з кожним роком. Лише за останні 5 років витрати на народну освіту зросли більш як у 10 разів. Закріплення й зміцнення місцевих районних, а далі й сільських бюджетів ставить завдання, щоб і в цьому бюджеті культурні потреби належно відбилися. Сільські депутати на місці, а робітничі в місті, представляючи потреби й інтереси місцевого трудячого населення, безумовно, поставлять справу задоволення потреб народної освіти на чільне місце. Самодіяльність трудящих зараз є підставою всієї нашої культурно-освітньої роботи. Як і в усіх галузях життя в радянській республіці, так і культурно-освітню працю робітничо-селянська держава проводить лише за допомогою й широкою ініціативою та самодіяльністю трудящих мас. Робітничі професійні спілки через свої робітничі клуби тощо в місті і селянські будинки на селі провели велику культурну роботу. В день десятиріччя Жовтневої революції ми можемо підбити добрі підсумки нашої культурно-освітньої роботи. Ми можемо бути певні, що дальша робота дасть ще більші наслідки і наша Україна остаточно позбудеться наслідків царату й спадщини влади поміщиків та капіталістів, усієї минулої темряви, нещастя, некультурності і розвинеться в могутню робітничо-селянську республіку з розвинутим господарством, з широкою освітою й культурою трудящих мас, що позбулася минулого тягара бідноти й некультурності, трудящі маси України стануть дедалі швидше перебудовувати все життя країни на нових соціалістичних засадах солідарності й праці.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 4. Ч. 1. Харків, 1930.

ДЕСЯТИ РОКОВИНИ УСРР

Промова на урочистому засіданні ВУЦВК і РНК УСРР

26 грудня 1927 р.

Товариші! Десять років тому тут, у Харкові, відбувся Перший Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих та селянських депутатів. За 100-ліття історії українського народу це були перші збори, де трудящі маси України через своїх представників, позбуваючись впливу пануючих імущих класів, зібралися для вирішення того, якими шляхами йти, щоб ліпше влаштувати своє життя і своє майбутнє.

Історія України — це історія велетенської боротьби широких мас трудящих.

Історія України років 300 тому знала приклади жорстокої, приватної класової боротьби.

300 років тому на Україні був цілий довгий період кривавої класової боротьби, що залишився і в історії під назвою «Руїни», і тоді були приклади, коли пригноблені маси збиралися на свої Чорні ради для організації боротьби за визволення. Боротьба була кривавою, у боротьбі були геройські подвиги, втрати трудящих були неймовірні. Кров лилася рікою по Україні. Але знову і знову влада імущих класів утримувалася над трудящими, і лише тоді засяяли надії на майбутнє визволення, коли на Україні боротьба трудящих почалася під червоним прапором пролетарської боротьби.

Грудень 1917 р. був тим моментом, коли широкі маси трудящих України піднялися на боротьбу за своє історичне існування під прапором і проводом пролетаріату.

Велика Жовтнева пролетарська революція, почата під проводом і керівництвом Комуністичної партії робітничими масами в Ленінграді й Москві, вперше в історії світу скинула геть владу буржуазії і передала її до рук пролетарської диктатури, покликала до історичного

життя широкі маси пригноблених трудящих скрізь по всій території й тут, у нас, на Україні.

Тут, по копальнях і заводах Донбасу, історія виховала найвідданіших, найенергійніших представників звільнення трудящого людства. Тут, по копальнях Донбасу, по заводах, робітничих оселях у пролетарській країні нашої республіки, пролетаріат зорганізував свої лави, дістав зброю і з революційною енергією, взявши участь у Жовтневій революції, взяв владу до своїх рук.

На другому місці, в історичній столиці — в Києві, пролетаріату довелося виступати за владу Рад із зброєю в руках. Там, в історичній столиці України, були зосереджені найбільші сили буржуазного Тимчасового уряду дожовтневого періоду: там були озброєні сили — офіцери, що збройно підтримували буржуазний уряд. Але проти їх був київський робітник і жорстока боротьба точилася протягом кількох днів на вулицях Києва.

У Жовтневі дні в трьох місцях найбільше довелося робітництву збройно боронити свою пролетарську революцію. Це були Ленінград, Москва, це був Київ. Червона пролетарська кров проливалася на вулицях Києва в Жовтневі дні пролетарського повстання. З поганенькою зброєю, не маючи військового знання, лише приступаючи до своєї збройної організації, пролетаріат мав проти себе всі сили військового знання, весь старий генералітет, збройні сили кадетів, юнкерів, військові школи, буржуазних студентів, військові організації, що гартувалися на протязі століття.

І пролетаріат переміг. Провідну організацію пролетаріату — Президію київської ради — захопили ворожі сили у перші години військових сутичок. Одначе київський пролетаріат переміг: розбито і знищено силу буржуазного уряду — всеросійську буржуазію.

Як скрізь по всій території України і по всій території тодішньої Росії, так і в Києві було проголошено владу Рад робітничо-селянських і солдатських депутатів. Жовтневі дні дали картину великої перемоги пролетарської думки. Київ і Харків, Полтава, Катеринослав, Донбас, Одеса, Миколаїв, Кременчук — по всіх містах і селах залунали великим закликком слова «Вся влада Радам робітничо-селянських і солдатських депутатів». Жовтнева революція, що перемогла в центрі тодішньої російської держави, знайшла живу, енергійну, віддану, самодіяльну

підтримку серед українських трудящих, серед українського пролетаріату.

І на другий день перед ними постало завдання нової, твердої, жорстокої і кривавої боротьби. Товариші, у дні Жовтневої революції творилася історія цілого людства. Тут вперше проголошені були чіткі і ясні гасла визволення трудящих, вперше визначено прості й тверді шляхи, що ними повинні йти трудящі, щоб жити вільно, без влади буржуазії і поміщиків.

Нова сторінка історії відкривалася перед робітничим класом, перед селянством, перед усіма пригнобленими народами, що жили в колишній в'язниці народів, колишній російській імперії. Вільні пролетарські гасла солідарності й інтернаціонального визволення проголошені були Радянською владою в дні Жовтневої пролетарської революції.

Після нашої перемоги нам тут, на Україні, як і скрізь, довелося зустріти проти себе об'єднані сили контрреволюційної буржуазії. І коли Ленін, наш великий учитель і керівник, напередодні Жовтневої революції ставив питання, чи вдержать більшовики владу в своїх руках, він показав тоді шляхи, якими треба йти робітничому класові, щоб удержати владу у своїх руках і на користь робітничим масам і селянству використати ту завойовану владу. Такий шлях був: передовсім широкий заклик до виявлення величезної самодіяльності робітничого класу: селянства, те гасло, що під ним з самого початку піднесено і проведено пролетарську революцію Жовтня 1917 р. І саме тут, по цій самій лінії спробувала буржуазія повстати проти переможного пролетарського класу. Всі сили буржуазного всесвіту були проти переможного пролетаріату, проти його пролетарської влади. Внутрішня контрреволюційна буржуазія без різниці націй, віри, країни тощо, буржуазія російська й українська, буржуазія Антанти і середніх держав об'єднали свої сили проти нас, проти диктатури пролетаріату. І тут, на Україні, для того, щоб повести проти нас боротьбу і обдурити деякі кола трудящих мас, буржуазія використала те саме знаряддя, яким користувався сотні й тисячоліття імущий клас. Поділяй і владарюй, обдурюй і господарюй — такий лозунг був завжди підвалиною імущим класам поміщиків і буржуазії. Найкращим ґрунтом для тих обдурювань трудящих мас завжди були національні справи, й цю саму національну справу

використала буржуазія проти пролетарської революції тут, у нас, на Україні.

За часів царату український народ був пригноблений і придушений, за ним не визнавалося навіть права на національне існування, нас не визнавалося за народ, жодних національних прав не було визнано за трудящими України. І ту саму ганебну політику буржуазний уряд російської пореволюційної буржуазії вів аж до Жовтневої революції. Гальмування культурного й національного розвитку, залишення його в колоніальному стані, розпорошеність українського народу — то була картина життя українського народу перед Жовтневою революцією. Пролетарська перемога відкрила перед українським народом широкі, нові шляхи розвитку, існування і об'єднання.

Одним з перших актів пролетарської революції була декларація прав пригноблених народів, де Рада Народних Комісарів — уряд пролетарської революції — від імені цілого пролетаріату виголосила, що вона визнає, підтримує і боронить право кожного народу на широке національне, культурне й державне самовизначення, аж до відокремлення в окрему державу. Пролетарська революція відбулася у нас під знаком інтернаціональної солідарності та об'єднання пролетарів проти гноблення класового, політичного, культурного, національного, проти всякого гноблення. І тому гаслами національного визволення були ті, що за них боровся пролетаріат: це були шляхи вільного і братерського об'єднання всіх трудящих проти всякого гноблення, проти всієї буржуазії — трудящі разом проти всіх нетрудящих, проти всіх поміщиків, проти всієї буржуазії. Наше завдання — будувати суспільність, вільну працю і братерську солідарність. Те саме гасло понесла Комуністична партія в широкі кола трудящих усіх народів колишньої Росії і тим самим шляхом братерського об'єднання в спільній солідарній боротьбі проти всіх гнобителів.

Проти таких гасел повстала буржуазія скрізь, повстала вона і тут у нас, на Україні. Знаряддя буржуазії української, російської і всесвітньої у нас, на Україні, були будімото соціалістичні партії так званіх українських есерів, есдеків, об'єднані в націоналістичні організації.

Українському пролетаріатові для того, щоб вийти на широкі шляхи свого класового визволення, щоб зміцнити свій союз з українським селянством, лишалося

історичне завдання: насамперед перемогти той шовінізм, націоналізм, що його проповідувала й проводила в житті українська Центральна рада. Однак, товариші, питання, що стали на Україні перед пролетаріатом, були не лише в цих, сказати б, абстрактних справах. Ні! Постало питання про саме існування пролетарської влади, про саме існування Жовтневої пролетарської революції. Жовтень барикадами вирив межу між усім старим світом і новим світом пролетарського розвитку й пролетарської боротьби. Жовтень до себе викликав ненависть і боротьбу, злобу всієї об'єднаної буржуазії. Хоч українська дрібна буржуазія, українські партії щойно напередодні Жовтневої революції були пригноблені й придушені російською буржуазією, хоч напередодні Жовтневої революції для українського народу російська буржуазія закривала всякі шляхи будь-якого національного розвитку, а, проте, на другий день після Жовтневої революції, коли стався на черзі слухний час соціального визволення трудящих, то негайно вся буржуазія всіх країн і національностей об'єдналася проти Жовтневої пролетарської революції. На одному з чільних місць буржуазної боротьби стала українська Центральна рада, що уклала тихий негласний союз з російськими кадетами, корніловцями, контрреволюційними козачими отаманами. Центральна рада всіляко підтримувала контрреволюційну боротьбу проти Радянської влади, водночас перешкоджаючи радянським силам, роззброюючи радянське військо, борючись проти місцевих Рад робітничих депутатів. Українська дрібна буржуазія сама пішла на спілку із своїм колишнім недавно заклятим ворогом — буржуазією російською. Отже, коли стають на черзі питання боротьби соціальної, тоді національні відмінності зникають у таборі ворожої пролетаріатові буржуазії. Але в таборі пролетаріату, основі робітничої пролетарської армії, національних відмінностей і розбіжностей ніколи не було й не буде.

Грудень 1917 р. показав шляхи дальшій лінії української буржуазії. Під прапором буцімто національним українська буржуазія неприховано зрадила національне визволення українських трудящих мас. Вона, ця буржуазія, своїми переговорами Центральної ради з французькими й англійськими консулами в грудні — січні 1917—1918 рр. почала продавати майбутнє України, українського народу антантівській буржуазії, а далі й імпе-

ріалізму німецькому, польському і всякому іншому, що лише хотів би над трудящими масами України, над робітництвом і селянством поставити буржуазну владу імущих класів.

Така була історія України в 1917 р., в грудні місяці, напередодні Першого Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів.

Перед Комуністичною партією більшовиків тут, на Україні, в той час стояли два завдання: перше — з'ясувати, виявити дійсні, правильні шляхи для робітництва й селянства України, його соціального й національного визволення, і друге — організувати об'єднання трудящих і їхніх сил, щоб ті шляхи політичного, соціального й національного визволення провести в життя, здійснити.

Товариші, ми зараз живемо й працюємо на тому ґрунті, що його дала Жовтнева революція. Тепер кожний робітник, кожний селянин, кожний трудящий з найглухішого закутку нашої країни розуміє, в чому полягає наш дальший розвиток. Десять років тому, товариші, було інакше. Тепер кожний робітник, селянин розуміє, що можна і без буржуазії, без поміщиків жити і влаштувати своє життя, а 10 років тому це було великою істиною Ленінової науки, яку треба було ще лише завойовувати. Справа соціального визволення пролетаріату, ця велетенська істина, що тепер її усвідомили мільйони, тоді лише прокладала собі первопуток.

Тепер кожний розуміє, що на цьому базується Радянська влада, а тоді це лише проводилось у життя в спільній боротьбі за спілку робітництва й селянства. Національне визволення українського народу — хто тепер посміє хоч би слово сказати проти цього! Українська Соціалістична Республіка — то є факт. Її побудувала пролетарська революція і величезна боротьба трудящих мас усього Союзу. А тоді це лише проводила в життя Комуністична партія в історичному розвитку нашого народу. Величезний переворот відбувся і в свідомості широченних мас трудящих, і той переворот відбитком своїм мав великий день Жовтневої пролетарської революції.

Це є найбільша істина визвольної пролетарської боротьби, що її принесла на своїх прапорах Комуністична партія більшовиків. В грудні 1917 р. через силу-силенну історичних забобонів, через цілу мережу старих поглядів, що їх прищепили трудящим імущі класи буржуазії й поміщиків, робітничий клас під проводом Комуністичної

партії приніс до трудящих мас вільне слово визвольної боротьби політичної, соціальної і національної.

Проти об'єднаної української буржуазії, що створила свій зрадницький державний орган — українську Центральну раду, проти всеросійського союзу всієї буржуазії, що під прапором контрреволюції боролася з пролетарською диктатурою, проти цього буржуазного союзу склався єдиний і міцний союз пролетарського класу всієї тодішньої Росії і створився союз робітництва з селянством

Товариші, недавно в нас відбувся X з'їзд Рад робітничих і селянських депутатів УСРР. Але 10 років тому зібрати Перший Всеукраїнський з'їзд було справою величезної ваги, що її можна було виконати з величезними труднощами. Зібрати з усієї країни представників робітничих депутатів — то значило зорганізувати пролетаріат усієї країни для величезної боротьби. Розпорошений, необ'єднаний доти пролетаріат на заклик Комуністичної партії зібрав своїх депутатів з усієї України тут, у Харкові, і скликав Перший Всеукраїнський з'їзд депутатів робітничих Рад.

Першим кроком з'їзду було виголошення повної солідарності, повного й безумовного свого приєднання до всіх тих гасел і постанов, що їх ухвалив після Жовтневої революції уряд пролетарської революції — Рада Народних Комісарів. Ніякого поділу, ніякого виділення, солідарно, єдиним шляхом, до єдиної класової мети — то було гасло Першого Всеукраїнського з'їзду депутатів робітничих Рад. А одночасно Перший Всеукраїнський з'їзд Рад заявив, що Центральна рада є організація української буржуазії, що ця буржуазна організація служить інтересам всеросійської буржуазії, контрреволюції і що Перший Всеукраїнський з'їзд Рад від імені робітників і селян, від імені трудящих України не може визнати й не визнає тієї буржуазної влади.

Товариші, залишимо історії говорити про те, чи була окремою державою Україна за часів українських гетьманів, за XVI—XVII століття. Це для нас питання зайве. Ми знаємо й бачимо, що вперше український народ об'єднався в державному масштабі, вперше Українську державу заснував і зорганізував саме під час Жовтневої революції, на Першому Всеукраїнському з'їзді Рад робітничих і селянських депутатів, пролетаріат під проводом Комуністичної партії.

Грудень 1917 р.— то є місяць, що зветься українським Жовтнем. Історія українського народу перейшла цей рубікон і хоч після того історія судила нам криваву боротьбу, хоча після того на протязі п'яти років дрібно й велика українська буржуазія, спираючись на буржуазію французьку, англійську, російську і польську, не раз зраджувала український народ і спрямовувала знову на нас усі буржуазні сили, але ж в головному основі пролетарської державності закладено було в грудні 1917 р. на Першому Всеукраїнському з'їзді Рад; Радянську Україну утворили робітники України.

Хай співвідношення сил пролетарської революції і імперіалізму не довели ще досі до об'єднання в межах радянських республік всього українського народу і ми можемо лише висловлювати своє почуття братерської солідарності трудящим масам українських земель, що є поза межами великої радянської республіки. Але грудень 1917 р. вже визначив шляхи, що ними йдучи, український народ, трудящі маси нашого народу зможуть об'єднатися з Українською Радянською Соціалістичною Республікою.

Того звільнення можна буде досягти лише боротьбою найширших мас трудящих під керівництвом Комуністичної партії. Ми знаємо, що в основі нашої Радянської влади, в основі пролетарської диктатури є широка самодіяльна участь, широка творчість мільйонів робітників і селян. Тут ми, згадуючи попередні роки боротьби, бачимо, що нам багато й багато довелось боротися, але варто було боротися за величезні завдання пролетарської революції.

Мені не треба, товариство, тут знову говорити про те, що ми маємо за ці 10 років: 5 років жорстокої, небаченої в історії кривавої боротьби за нашу волю і вільний розвиток за нашу пролетарську диктатуру і 5 років останніх — мирної творчої праці. І вже тепер лише, після 5 років праці, ми маємо поновлене господарство України. Розвиток країни іде під знаком Дніпрельстапу, культура українська квітне, її доволі визначити лише одним прикладом: за 10 років пролетарської влади української літератури видано в 4 рази більше, ніж за сотні років попередньої історії «нової української культури». Мільйони навчаються. Українська держава міцнішає, українська культура розвивається, культури національних меншостей теж розвиваються, і водночас українська лі-

тература своєю суттю є пролетарська, соціалістична, інтернаціональна. Живе, міцнішає організм нашої робітничо-селянської республіки, міцніють сили нашої держави. Ми, український народ, сотні років пригноблений, ми, Українська робітничо-селянська республіка, були ініціаторами організації братерських, вільних, незалежних самостійних соціалістичних радянських республік.

Чи бачили дотепер, щоб пригноблені були ініціаторами, ставили перед собою завдання утворити нову, небачену державу — Союз Радянських Соціалістичних Республік?

Це є історія 10 років пролетарської республіки після Першого Всеукраїнського з'їзду Рад. Цементом міцним сковає нашу робітничо-селянську країну класова свідомість пролетаріату, зорганізованого Комуністичною партією (більшовиків) України. Ми перемогли в боротьбі, ми відстояли владу української пролетарської державності, ми билися і гинули на фронтах, а нині перебудовуємо своє господарство, йдемо шляхом соціалістичної перебудови нашої країни лише тому, що три сили були за нас: сила пролетарського класу, спілка робітників і селян і класова наука Комуністичної партії. Отже тепер, оглядаючись на 10 минулих років жорстокої кривавої боротьби та впертої творчої роботи, ми можемо з певністю і переконано дивитися в майбутнє.

Уряд робітничо-селянської України, уряд української пролетарської держави знає, що ще багато й багато перешкод стоїть на нашому шляху. Ще багато загроз військової інтервенції, але за нами сили творчої роботи пролетаріату, за нами велика могутня сила, озброєна робітничо-селянська єдність, робітничо-селянська Червона Армія, за нами стоїть свідомість найширших трудящих мас, і тому ми, товариство, в дні святкування десятиріччя проголошення першої організації Радянської влади на Україні можемо з певністю сказати: велику справу почали ми, велике діло зробили ми, величезні завдання ще стоять перед нами. Сила пролетарської революції перемогла досі чималі перешкоди і творить велике діло будівництва нової соціалістичної країни. Ми певні, що в майбутніх боях робітники й селяни України переможуть. Хай же живе спілка робітництва і селянства! Хай живе Союз Соціалістичних Радянських Республік!

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 1. Харків, 1930.

ЛЕНІН ЯК УЧЕНИЙ

*Доповідь
на зборах комосередку в Українському
інституті марксизму-ленінізму*

4 лютого 1928 р.

Коли ми говоримо про Леніна, як про вченого, то може не один, як із закордонних, так і з наших кваліфікованих професорів-академіків запитати: «А де ж наукові твори Леніна, де ті фоліанти грубих книжок з посиланнями на сотні матеріалів, де б на кожній сторінці рябіло від цитат, де була б уся амуніція звичайного академічного твору?». Треба визнати, що у Леніна таких творів нема. Але чи це свідчить про те, що у Леніна нема наукових творів? Ні. Це свідчить про те, що у нього нема звичайних «гелертерських» * творів. Це свідчить про те, що Ленін прокладав цілком нові шляхи в науці, що якраз і характеризує його наукові твори.

Треба заздалегідь сказати, що вже перші ленінські кроки, що характеризують його наукову творчість, вказують, що його твори не мають нічого спільного з творами офіційної академічної роботи. Наукова діяльність Леніна не була розрахована на визнання його науковості в офіційних наукових колах. Якщо порівняти ленінські твори навіть із творами його попередника Плеханова, то побачимо велику різницю у зовнішньому їхньому вигляді. Твори Плеханова зовнішньо складено цілком за виглядом наукового твору професора. Тут є посилання на книги, тут є цитати під сторінками, щоб можна було перевірити кожне наукове посилання авторове. Така характеристика зовнішнього вигляду творів Плеханова-Бельтова. Зовсім інший вигляд мають твори Леніна, і то навіть найабстрактніші його твори. Де причина цієї різниці? Причина передусім у різниці епох, коли писали Плеханов і Ленін, хоч дальші твори Лені-

* Людина, відірвана від життя, практичної діяльності і передової науки, схоласт, начотчик (нім.).— *Ред.*

нові з середини 90-х років, розміщені в першому томі його творів, написано приблизно в той самий час, що й книгу Бельтова про матеріалістичний світогляд. Однак, у Плеханова, представника марксистської науки 90-х років, підготовка була інша. До того ж життя йшло звичайними шляхами: тоді процес академічного вироблення і витворення марксистського світогляду точився за інших умов. З одного боку — був час для академічного розроблення творів, а з другого — твір розраховувався, передусім, на ті елементи суспільства, що були академічно кваліфіковані, на російську інтелігенцію, тобто за тих часів твори мали на увазі навіть ворожі нам кола, боротьбу з ними і завоювання в них окремих елементів.

Твори Леніна написані тоді, коли життя почало вже тремтіти проявами боротьби й коли повставали нові кола нової інтелігенції. Тоді питання стояло не про академічне, абстрактне обговорення питань, а про безпосереднє застосування тих питань у житті й боротьбі. І чим далі ця боротьба поглиблюється, тим ця риса характерніша в науковій творчості Леніна. Якщо візьмемо перші статті Леніна 90-х років, то в них ще маємо і посилення, і цитати, і примітки внизу на кожній сторінці. Ленін тут використовує ще звичайні методи, звичайні засоби писання наукових творів. Ці твори написано стисло, короткими фразами, рельєфними рисами. Ленін викладає свої думки, посилається на думки своїх противників, але не бере обов'язкової важкої артилерії цитат, щоб супроводити свої думки. Тут ми маємо перед собою наукові твори, розраховані для безпосереднього вжитку в боротьбі. Тому можна сказати, що всі наукові твори Леніна, вся його наукова діяльність має безпосередній зв'язок із питаннями боротьби, з політичною діяльністю Леніна. Навіть перший твір Ленінів, написаний у ті часи, коли суспільне життя стояло найбільш нерухомо, коли лише починалася боротьба й масовий рух, навіть тоді кожний крок Леніна мав безпосередній з життям практичний зв'язок. Чи це зашкодило творам Леніна, чи змінило це наукове значення їх? Вартість твору не розцінюється доданням соток цитат. Додавання цитат — це невеличка робота, це робота кількох днів, це тільки асортимент звичайного псевдонаукового приладдя, що не характеризує роботи. Я не кажу нічого проти того, щоб автор наукового твору давав читачеві можливість перевірити авторові думки на цитатах і посиланнях. Але я дозволю

собі твердити, що перевіряє цитати, може, один читач на тисячу, як не менше. Навіть коли візьмемо такий важливий твір, як «Капітал» Маркса, то можемо ствердити, що загальну і повну перевірку всіх цитат проведено раз. Елеонора—Маркс—Евелінг проробила цю роботу з надзвичайно великим трудом і дала один висновок: Маркс цитував твори, на які посилався, правильно. Взагалі цитування має значення лише для надзвичайно вузького кола читачів, для представників цеху вчених, а для звичайних читачів таке цитування нічого не дає і є майже зайвим. Отже, цитування можна уникнути, так як це найчастіше й робить Ленін, хоч, зрозуміло, нічого не можна сказати проти того, щоб молодий автор давав можливість читачеві перевірити себе.

Отже, першою характеристикою творів Леніна є те, що вони зовсім не мали «гелертерського», звичайного, академічного характеру. По-друге, кожне твердження Леніна мало безпосередній зв'язок із життям, з питаннями, що мали значення для боротьби. З цього погляду розглядаючи,— а цей погляд є, на мою думку, єдино науковий і єдино правильний, щоб оцінювати наукове значення твору не в залежності від зовнішніх, звичайних в академічних творах атрибутів, а з погляду суттєвого значення думок наукової праці,— ми можемо й повинні визнати, що науковими творами Леніна є всі його томи. Тут треба відзначити особливість наукового характеру багатьох творів Леніна. Твори Леніна можна розподілити на дві галузі. Одна — що займається питаннями в галузі науки, що їх уже взагалі визнає науками, як філософія, політична економія, історія революційного руху, статистика і т. ін., друга галузь — це наукові роботи Леніна в тих ділянках думки, де Ленін мав перед собою лише поодинокі розвідки або й зовсім не мав нічого і сам прокладав шлях для наукової думки.

Перший і почасти другий том творів Леніна останнього видання — це розвідки з політичної економії, які мають велике значення і велися в трьох напрямках. По-перше, Ленін виступає в оборону марксистської науки політичної економії та за її пристосування до життя тодішньої Росії: спочатку проти різних народницьких теорій, потім проти теорії буржуазного легального марксизму, а далі, на початку 90-х років, Ленін дає свої статті в «Новое Слово» і «Научное обозрение» з замітками

в абстрактних питаннях, спрямованих проти ревізіоністів.

Тут маємо перед собою блискучий марксистський аналіз дійсності тодішньої Росії з усіма її особливостями. Ленін багато разів зазначав, що він марксизм визнає не як буквальну догму, а як метод діалектики, за допомогою якого пізнається дійсність. Це твердження має окреме значення, а саме подвійне. В 1890 і 1900 рр. воно було спрямоване, як відомо, проти ревізіоністів. Ревізіоністи покладалися на те, що вони визнають не букву, а лише метод, і доходили до відмовлення від самої суті марксистської науки. На початку 1890 року, тобто на початку роботи Леніна, ті його заяви мали зовсім інший характер. Вони мали значення відмежування від обох перекручень марксизму, від перекручення, виявленого в так званому народницькому марксизмі, а з другого боку — кафедр марксизму, що брали марксистську науку як вузькоекономічну й абстрагувалися від дійсності. Візьмемо оті ленінські твердження. З них бачимо, що вони мають значення знаряддя боротьби проти самої суті тодішніх перекручень марксизму. Суть цієї боротьби була в тому, щоб абстрактну науку політекономії і діалектики зробити знаряддям, щоб розуміти дійсність і знаряддя боротьби за перетворення тієї дійсності. Всі перекручення марксизму 90-х і початку 1900 років, як стара кафедра — марксизм, народницький марксизм, струвізм і далі меншовизм — всі вони мали значення відволікання марксистської теорії політекономії і теорії діалектичного матеріалізму від дійсної матеріальної бази, тим самим відрізаючи марксизм від його класової пролетарської бази. Ленінські твори з самого ж початку спрямовано проти такого відрізання та відволікання марксистської теорії від життєвої бази. Ленін ставив політичну економію в дійсному безпосередньому зв'язку з питанням економічного розвитку тодішньої Росії.

Таким самим характером відзначається й те, що зробив Ленін у галузі статистики. Якщо візьмемо його аналіз творів уральських статистиків про селянське господарство, то там маємо велику роботу в справі перевірки статистичних праць тодішніх найкращих працівників земської статистичної школи. Детально перебираючи цифру по цифрі, ретельно перевіряючи цифри і співставлення різних цифр, проведених його противниками, Ленін на цьому науково обґрунтовує свої думки про

диференціацію селянства. Мені не доводиться зараз розглядати самі докази Леніна про диференціацію селянства, я хочу лише взяти роботу Леніна, що виявляє в статистичному аналізі роботу земської статистичної школи. Тут треба зазначити особливий характер підходу Леніна до цього статистичного аналізу. Всю його роботу можна характеризувати, як повне відрізання від старих звичок з абстрактною пересічною цифрою. Давно вже сказано, і я завжди повторюватиму ту хорошу приказку про три види брехні: брехня, нахабна брехня і статистика. От саме пересічна цифра, та, що її випробувала земська статистика, саме тоді й стала такою статистичною брехнею. В 90-х роках російська земська статистика проробила величезну роботу, що має велике значення в історії суспільної думки, і ми ще не раз у дальшому вивченні попереднього розвитку нашої економіки користуватимемось наслідками роботи різних земських статистичних шкіл. Але так було тільки в 80-х і 90-х роках, коли земська статистика ставила собі завдання, виходячи з поточної роботи. Але це значення змінилось, коли земська статистика стала зняряддям у боротьбі проти нової течії марксистської думки, коли пересічна цифра, абстрагована від соціальної диференціації села й різних соціальних груп, стала статистичною брехнею і зняряддям у боротьбі проти пролетарської теорії. Ленінська робота, його розгляд різних статистичних даних, як і дальші його роботи з аграрного питання, дає нам найкращий приклад того, якою може бути і якою повинна стати марксистська статистика. Тепер, коли статистика стала для нас підвалиною всієї роботи Держплану й усього нашого планування для будування соціалізму, тепер, коли засновується чиста марксистська статистика,— тепер питання вивчення Леніна, як статистика, постає перед нами на всю височінь. Вивчення його методів статистичного аналізу, вивчення ленінського вкладу в статистичну методику потребує ще окремої роботи. Констатую, що хоч робота Леніна мала величезний вплив на дальшу працю всіх марксистських статистиків у Росії, однак спеціальної науково-дослідної роботи над тим, що саме дав Ленін, які саме методи виявив Ленін у його статистичному аналізі, досі не пророблено, і це завдання вивчення Леніна, як марксиста-статистика, стоїть ще перед нами.

Ленін ще більше дав для другої науки, а саме для науки в питанні аграрному. Коли ми візьмемо його твір «Аграрне питання», то тут маємо підзаголовок: «До теорії розвитку внутрішнього ринку капіталу». Цей підзаголовок згаданого ленінського твору свідчить про його підхід до вивчення цього наукового (аграрного) питання. Ленін бере аграрне питання водночас, з одного боку, як абстрактне, суто теоретичне питання, а з другого боку — бере його в безпосередньому зв'язку, по-перше, з попередньою історією економічного розвитку, а, по-друге, з тим практичним програмним і тактичним завданням, що треба було поставити, як питання боротьби пролетаріату тодішнього часу. Порівняймо цей твір Леніна з другим твором, що вийшов приблизно в той самий час, що мав також велике значення для розвитку наукової думки, зокрема теорії аграрного питання. Я кажу про книгу Каутського «Аграрне питання». Порівняння цих двох творів показує, яка бездонна різниця лежить між ними. Обидва твори стояли тоді на ґрунті ортодоксального марксизму. Обидва твори спрямовані проти ревізії наукової думки Маркса. Обидва твори мали завдання бути зброєю для марксистської пролетарської партії в боротьбі за правильну лінію пролетарської практики і тактики щодо селянства. При порівнянні цих творів бачимо зародок першого розходження цих двох керівників тодішньої марксистської думки, перший зародок розходження між Каутським і Леніним. Каутський виходить з положення ортодоксального марксизму. Він критикує і розглядає теорію тодішніх німецьких ревізіоністів, він оспорує їх і намічає тверду марксистську лінію для тодішньої німецької соціал-демократичної партії. Але коли ми придивимося ближче до його твору, то побачимо, що вже тоді у Каутського було притуплено гострі роги, вже тоді у Каутського ми бачимо абстрактно-академічний підхід до аграрного питання. Ми бачимо більше утікання Каутського від жагучих і пекучих питань сучасності до абстрактної теорії і до історії; ми бачимо спроби звідси вивести потрібну пролетарську теорію щодо селянства не через аналіз безпосередньої дійсності за допомогою марксистської теорії, а безпосередньо з абстрактних теорій і положень, що їх викладає Каутський у своєму творі. Тут уже заздалегідь вимальовувався дальший Каутський, що потроху перетворювався прогресивно на вченого гелертера і потім дійшов до

бездушного, позбавленого дійсного марксистського аналізу гелертерського марксизму.

Зовсім інший характер має твір Леніна. Він виходить і ставить перед собою подвійне завдання. З одного боку, він бере найабстрактніші, найвищі ділянки марксистської теорії — про творення внутрішнього ринку. Вже сама постановка цього питання Ленінім визначала велике досягнення, бо тоді саме з цих питань, як відомо, точилася велика боротьба. З одного боку, буржуазні і народницькі теоретики національної політекономії, а з другого, і легальні марксист-ревізіоністи ставили саме це питання зняряддям своєї боротьби проти революційного марксизму, робили його вихідним пунктом усіх своїх теоретичних міркувань у своїй практичній боротьбі проти пролетарської тактики. Постановка цього питання Ленінім має подвійне значення. З одного боку, Ленін виходить із свого аналізу, з порушення масових положень щодо аграрного питання, і розглядає процес репродукції капіталу, а з другого боку — з того, що наука повинна бути безпосереднім зняряддям наукового аналізу дійсності. Далі Ленін виходить з аналізу аграрних питань, що стояли перед усіма російськими марксистами від самого початку виникнення марксизму в Росії, тобто від аналізу питання про так зване визволення селянства в 1861 р. До цього питання належали теоретичні і практичні роботи та аналізи всіх наукових дослідників марксистської думки з кінця 80—90-х рр. Але саме Ленін дав найпевніший, найдетальніший, найпослідовніший марксистський аналіз процесу розвитку селянського господарства після реформи 1861 р. Всі висновки Леніна, теоретичні і практичні, зроблено на підставі марксистського методу підходу до дійсності. З одного боку, маємо теоретичний розгляд дійсного положення і виявлення дійсної діалектичної суті марксистських тверджень, а з другого — маємо пристосування марксистського аналізу до економічної дійсності даної країни, взятої в процесі її економічного розвитку. Тепер — не важко собі уявити, яке величезне значення має для марксистської наукової думки цей твір Леніна. Він мав, може, таке саме епохальне значення, як філософсько-абстрактні в теоретичній галузі твори Плеханова-Бельтова. Тут ми маємо перед собою Леніна не просто як одного з розробників того чи іншого детального, може, й важливого питання; ми маємо тут питання, що мало характер і значення основної бази

наукової думки. Ленінський аналіз аграрного питання показав і йому, і всім читачам його, всій науковій марксистській думці значення аграрного питання, як одного з найважливіших питань усього економічного розвитку нашої країни. Згадаймо, що в аграрному питанні було найбільш блукань у нашій абстрактній політекономічній науковій думці. Я гадаю, що не було жодного марксиста того часу, який уникнув би блукань. Каюся, що і в мене до 90-х років в аграрному питанні було досить непорозумінь, і ленінська книжка про аграрне питання, і друга книжка «Що таке друзі народу» мені досить допомогли, щоб позбавитись цих теоретичних блукань. Наукове значення ленінського твору велике, і від нього можна датовати дійсне розроблення нашої східноєвропейської марксистської політекономії.

Коли далі розглядати ті ділянки наукової думки, що їх дуже давно визнано окремими науковими дисциплінами, то насамперед треба ще звернутися до теорії філософії. Ще в 90-х, а потім 1900-х роках Ленін у своїх нотатках зазначав, що він не спеціаліст у філософії. Але це не означало, що він був необізнаний з питаннями філософії. Ленін мав знання з філософії саме стільки, скільки їх мусив мати марксист, щоб вільно в ній розбиратися. Але Ленін заявляв, що він не є спеціаліст у філософії, тобто що він не проробив усього того наукового матеріалу, щоб писати наукові розвідки в цій галузі теоретичної думки. Правда, треба зазначити, що вже в 90-х і на початку 900-х років Ленін, виступаючи проти Струве, виявив його теоретичні відхилення, а потім, коли писав про політекономію і про теорію пізнання, він дав аналіз збочень легальних марксистів від Марксової теорії. Але ці питання тоді не стояли в центрі ленінської уваги. Ленін був представник суто наукового ставлення до дійсності, навіть більше — Ленін був представник суто наукового ставлення до самої науки. Ніхто не може розпорошувати своєї уваги без того, щоб це не мало негативного впливу на наукову роботу. Ленінське ставлення до наукового життя було таке, що він, виходячи з загального обсягу наукового розуміння всього життя, всієї дійсності, далі зосереджував увагу на тих питаннях, що з погляду науковця-робітника мають вирішальне значення. Для Леніна таким стимулом, що визначав його увагу, й, так би мовити, балансував його наукову увагу в тому чи іншому науковому питанні, була чергова

важливість тих чи інших ділянок науки для вироблення пролетарської думки, пролетарського знаряддя для пролетарської революції. Отже, тому наука філософії не могла стояти в центрі уваги Леніна в 90-х і 900-х роках. Правда, треба зазначити, що в 90-х роках, а ще більше — з 900-х, саме в галузі філософії легальні марксистско-ревізійністи в Росії почали ревізію Маркса, і можна сказати, що вже тоді виникла потреба дати їм відсіч, дати марксистську критику тих псевдомарксистських критиків пролетарської теорії з галузі філософії. Однак же треба зазначити, що вододіл між революційним марксизмом і ревізійнізмом у нас уже тоді проведено, і тому ревізійністський перегляд філософських поглядів марксизму був по той бік барикади і не так уже перешкоджав завданню Леніна пристосувати революційну марксистську теорію тодішньої російської дійсності та виготовити з неї знаряддя пролетарської боротьби. Навіть у 1905 р., коли серед більшовиків виявлялися ті чи інші збочення в галузі теорії філософії, вони ще не були загрозливі, бо не відбивалися на безпосередній практичній роботі, то Ленін і не ставив їх на порядок дня. Наведу тут мій власний спогад. Потрапивши в тодішньому Катеринославі у в'язницю, а потім дорогою на заслання до Архангельської губернії, я прочитав «Очерки реалистического мировоззрения» Богданова. У книзі я зауважив деякі риси, що, на мою думку, визначали ревізію марксизму. Також там у деяких статтях Богданова я помітив збочення, що потім гостро виявилися в богданівській теорії імперіалізму. Потім я втік із заслання і приїхав на III з'їзд нашої партії. Саме тоді Аксельрод та інші, так звані ортодоксальні марксисты, виступали із своїми статтями проти богданівських філософських спроб, приписуючи всі ці богданівські погляди більшовикам і пробуючи виставити ці філософські збочення Богданова як приналежність цілій більшовицькій теоретичній течії. Після з'їзду в Женеві перечитав я ще раз книжку Богданова і в розмові з Леніним висловив свою думку про те, що в ній є збочення: «Хоч,— казав я,— і в теорії політичної економії, і в філософії я знавець зовсім невеликий, але, прочитавши у виданні Авенаріуса «Научное мировоззрение», а ще до того статтю Любові Аксельрод «Человеческое понятие о мире», я бачу, що ці твори нам цілком ворожі; отже, нам, більшовикам, треба відмежуватись від цих збочень». Ленін сказав:

«Правильно, це не наша теорія, але чи де-будь ми це заявляли, що це наша теорія? Ні. Отже, піде ми цього не заявимо. Поки виникне потреба, не треба нам порушувати цього питання. Зараз це питання не стоїть на порядку денному, бо спроби Богданова ще не виявилися в такій силі, що він обов'язково піде шляхом своєї теорії». Це було в 1905 р. Але коли практична робота потребувала теоретичного обґрунтування і висувала на порядок денний філософські питання як чергові, коли виявилось, що Богданов у шеренгах більшовицької партії не утримався, відходячи у своїх поглядах і своїй тактиці до лівого ревізіонізму, до одзовізму, коли після 1907 р. політична й соціальна реакція зробила питання філософії тим тереном, що на ньому передусім давала бій марксистам,— перед Леніним стало на порядку дня питання про філософію. Він кілька років працював над твором «Матеріалізм і емпіріокритицизм». Твір цей має величезне значення для марксистської філософії. Я гадаю, що цей твір не має собі рівного, де б така найабстрактніша галузь науки, як філософія, була викладена справді науково, без спрощування, без вульгаризації, з детальним зазначенням усіх найтонших ділянок питання, а поряд із тим — щоб був таким доступним кожному свідомому марксистсько-освіченому пролетареві. Брошура Енгельса «Анти-Дюрінг», а потім нарис «Розвиток соціалізму від утопії до науки» * дають досить зрозумілий і доступний виклад теоретичних питань філософії. Але, коли візьмемо ці твори, що мають велике наукове значення для з'ясування деяких основних підвалин марксистської філософської думки, вони, хоч і написані доступно, але все ж потребують від читача великої попередньої підготовки, потребують, так би мовити, читача, що вже років 15—20 працював у робітничому русі й познайомився перед тим із марксистською теорією. Справа в тому, що ленінські твори популярні. Ніхто про це не може сказати. Твір Леніна популярний в сенсі того, що хто хоче прочитати і зрозуміти, то напевно зрозуміє всі тонкощі дисципліни. Але в цьому філософському творі Леніна нема лущиння псевдонаукових атрибутів, до того звичайних у наукових творах. Треба зазначити, що вся меншовицька наука промовчала цей науковий твір. Нам, представникам марксистської

* У тексті помилково «Від утопії до соціалізму». — *Ред.*

революційної науки в нашій радянській дійсності, цей твір є дійсно вкладом Леніна в історію розвитку наукової марксистської філософської думки. Твір Леніна «Матеріалізм і емпіріокритицизм» — це розрив з усією сучасною буржуазною наукою. Ленін, щоб написати цей твір, провів величезні теоретичні студії класичних філософських творів та взяв з них усе цінне для марксистської науки і водночас відкинув усе, що їй вороже, з чим треба боротися, від чого треба відбиватися. Коли тепер виникає досить велика кількість різних філософських теорій, то ця ленінська робота з його глибоким аналізом має бути нам дороговказом для розгляду їх і боротьби з ними.

Візьмемо ще одну дисципліну, що має загальне визнання,— це теорія держави і теорія державного права. В 1917 р., перебуваючи весь час у підпіллі, під загрозою арешту, переслідуваний усією буржуазною наволочтю, Ленін резюмує наслідки своєї попередньої кількарічної роботи до війни і після війни в невеликій за розміром, але епохальній за змістом брошурі — «Держава і революція». Я зараз не розглядатиму детально значення цієї книги для практики й тактики пролетарської боротьби. Ця книга Леніна є тим каменем, на якому базовано нашу Жовтневу революцію. У нас аж до останніх часів у наших вищих школах, як брали науку права і держави, то починали з Гуго Гроція та інших іхтіозаврів старого права, перетворюючи наших слухачів на дослідників археології й палеонтології. Я не кажу нічого проти історіографічного вивчення розвитку теорії державного права, але ж це є історіографія, а не теорія держави, це історіографія державного права, а не сама теорія права. Вся купа всіх наукових буржуазних і реформістських теорій є історичне сміття, що втратило всяке значення для сучасності. Тепер єдиний твір, що має бути вихідним пунктом і євангелією сучасного юриста,— це ленінський твір про державу і революцію. Коли ми візьмемо першу-ліпшу галузь теорії права, то можемо зараз будувати нове право нашого нового суспільства лише тоді, коли ми базуємося на цьому творі Леніна; зокрема, якщо ми говоримо про теорію держави, то вся наша робота має бути збудована виключно на цьому творі. У галузі суспільної думки, в галузі теорії про державу, в науці про суспільство ця невеличка ленінська книга має значення такого самого

радикального перелому, як дата 25 жовтня має в історії цілого людства. Це Жовтнева революція в галузі суспільної теорії, в галузі теорії про державу, це невеликий, але просякнутий суворим марксистським діалектичним аналізом твір.

Я не торкатимусь тих наукових дисциплін, що їх Ленін торкався у своїх працях і дав багато і для них, але ж у них він зробив менший вклад, ніж у зазначених вище наукових дисциплінах. Але, коли б навіть Ленін не був керівником пролетарської Жовтневої революції, коли б Ленін не був основоположником пролетарської держави і комуністичного воєвоначного Інтернаціоналу і коли б його твори були обмежені лише найважливішими теоретичними творами, що я їх перелічив, ми мали б у ньому найліпшого представника справді наукової думки, що у всіх тих галузях, де йому доводилося працювати, проклав нові шляхи для неї. Ленін, як учений, стоїть перед нами як велетенська могутня фігура через усе півстоліття XIX і через першу чверть XX століття. Суворий, твердий аналіз, незадоволення із словесних наслідків, доведення думки до логічного кінця, до остаточного виявлення всіх її нюансів,— так можна характеризувати науковий ленінський метод. Характерна для наукового методу Леніна в усіх цих питаннях є повна відсутність будь-якої фразеології. В усіх творах Леніна є одна основна риса — це ненависть до словесних фраз, до словесного прикриття хиб аналізу.

Лише у Маркса находимо такий зразок суворого ставлення до поставлених ним завдань, таке суворе доведення теоретичного аналізу до краю. Але це не значить, що Ленін був безсторонній, безпристрасний. Навпаки: ленінська наукова діяльність, навіть у галузі, так би мовити, суто наукових дисциплін, має своїм спрямуванням безпосереднє пристосування до життя пролетарського класу. Вся наукова діяльність Леніна зводилася в основному до остаточного визволення пролетаріату, до соціального перетворення суспільства. Найабстрактніші теорії Ленін завжди брав не самі в собі, не самі для себе, а брав їх в аспекті пролетарської визвольної боротьби.

Проторувавши нові шляхи, давши нове в галузі старих наукових дисциплін, де вже в попередній історії наукова думка себе сформувала, де вже були нагромаджені наслідки досить великої попередньої наукової

роботи і буржуазних попередників марксизму, і дослідників наукової марксистської думки, Ленін дав багато нового, ставлячи іноді науку на нові рейки, роблячи цілковитий переворот, наприклад, у теорії держави. Ленін водночас завойовував для наукової думки нові галузі життя. Цілу низку нових галузей наукової думки Ленін вперше відкрив і розробив і вперше поставив у наукову площину. Представник нового класу за нових соціально-економічних умов, розглядаючи всі старі наукові дисципліни з погляду вигартування з них знаряддя для визволення пролетаріату, очищаючи наукові дисципліни від старого сміття буржуазних соціал-реформістських перекручень, застосовував нові методи. В 90-х, а зокрема 900-х роках, ясно визначається процес перетворення промислового капіталізму в капіталізм фінансовий, дедалі більше наближається епоха імперіалізму, тобто передень пролетарської революції. І ось та нова доба, висуваючи нові завдання для пролетарського класу, об'єктивно потребувала виявлення нових питань, нових теоретичних питань для боротьби за визволення пролетаріату. Їх виявив і на височинь науки поставив Ленін.

Найбільше розробив Ленін науку про організацію робітничого класу, науку про організацію партії. Може, декому видається чудним, коли казати про організацію партії як про окрему науку. Ми можемо згадати, що в 1903—1904 рр., після нашого розламу з меншовиками, коли Ленін пояснював тодішній меншовизм, як опортунізм в організаційних питаннях, скільки було тоді глузування з цих заяв Леніна, скільки тоді було псевдонаукових заяв про те, що ми знаємо опортунізм у теорії, але ж опортунізм в організаційному питанні — це нікчемна й безвідставна вигадка Леніна. Це твердження було правильне в тому відношенні, що сам Ленін вперше поставив питання про організацію, як питання наукової теорії, що могли виявлятися і виявлялися в опортуністичних збоченнях. Не треба, однак, думати, що розробку теорії пролетарської організації як знаряддя визвольної пролетарської боротьби, Ленін почав лише після розламу з меншовиками, що вона виходила з цього розламу. Це було б неправильно і невірно. Ленінська книжка «Що робити?» — це був перший нарис наукової постановки питання про організацію пролетарського класу. Не треба, однак, думати, що теорія організації робітничого класу в Леніна

зводилася, говорячи за троцькістською ідеологією, «до апарату». Основні питання, які порушив Ленін, були: питання про класи і про маси та їхнє співвідношення, питання про співвідношення між партією і класом, між авангардом робітничого класу і всією масою, питання про профспілки і партію. Цілу низку питань, що їх до Леніна розглядалося виключно з погляду поточної політичної роботи, ґрунтовно розв'язав Ленін у книзі «Що робити?» та підніс ці питання на височину теоретичного й наукового аналізу.

Коли візьмемо його дальший твір «Крок вперед, два кроки назад», то маємо тут вперше теоретичну розробку організаційних питань, перший аналіз їх у зв'язку з розламом на II з'їзді партії. Цю теоретичну наукову роботу Ленін продовжував і потім, подаючи окремі статті й твори в процесі своєї політичної діяльності, розв'язуючи різні початкові питання. Цю таки роботу він продовжував аж до своїх останніх заміток, коли уже хворий, папередодні своєї смерті, він диктував своєму секретареві останні листи заміток із свого щоденника. Візьмемо його всім відому думку про умови дальшого існування пролетарської влади, де він з'ясовував, як зберегти організацію пролетарського класу та її єдність, де він показав, які політичні й соціальні умови для того мають бути. Ленін казав, що розлам у партії може виникнути лише тоді, коли стався б — на що немає даних — розлам спілки робітництва й селянства. Всі ці замітки, поточні вказівки та окремі ленінські статті, де він говорить про організаційне питання, мають величезне значення: адже ж ленінські тези про організацію пролетарської партії є непохитні. В них Ленін висуває організацію пролетарської партії, як обов'язкову передумову існування пролетарської диктатури. Ми тепер усвідомили собі значення організаційного питання. Ми маємо перед собою вже значну кількість наукових розвідок, де студіюються ці питання. Ленінська наука про організацію робітничої партії нині набирає дедалі більшого теоретичного й практичного значення. Практичне значення цього питання вже давно визнане, а теоретичне значення не може підлягати сумніву, адже питання про організацію робітничого класу стало не лише в нашому СРСР як одне з основних питань, а й стало однією з основних проблем усєї роботи Комінтерну. Недарма, отже, доводилося Комінтернові розглядати на кожному своєму конгресі і на

кожному своєму розширеному пленумі питання про організацію робітничого класу і комуністичних партій, недарма ж одну з найшаленіших атак троцькістських меншовиків останніми роками велося на такі організаційні засади більшовизму, що мають не лише теоретичне, а й практичне значення,— па єдиний робітничий фронт, на організацію комосередку й фракції всередині ворожих нам професійних спілок і т. ін.

Неперервною лінією ведеться наукова праця Леніна в теорії організаційного питання партії і робітничого класу від 1901 р. (з моменту складення його книги «Що робити?») аж до останніх його передсмертних заміток у листах і щоденнику. Ленін — це великий організатор. Ленін умів знову й знову, з кожної поразки, з кожного неспіху, залишаючись іноді майже самотнім, знаходити знову й знову ті точки, спираючись на які він повертав на правильний шлях роботу будування й організації робітничого класу в пролетарську партію. Ленін — великий організатор широких трудящих мас у пролетарській боротьбі протягом десятиліття, в Жовтневій революції і після того, під час громадянської війни й після неї. Ленін водпочас підносив ці питання нового життя, нових ділянок життя до висоти науки.

Мені навмисне довелося відокремити наукову діяльність Леніна від старих, давно визнаних наукових дисциплін, від тієї роботи, де він був представником нових наукових дисциплін. Це штучний розподіл. Я пішов задалегідь назустріч звичайним забобонам наукової думки, що визнає лише те, що вже історією визнано. Але справжня наука відповідає життю, бо ж і з життя протягом історичного розвитку то виникають, то зникають наукові дисципліни. Мені доводиться тут навести приклад з науки геральдики, що мала величезне значення й була в центрі уваги наукової думки свого часу, але втратила те значення й тепер стоїть, може, на десятому місці — як допоміжна наука для історії. Геральдика мала значення тоді, коли панували класи, для яких емблема їхнього роду була емблемою їхньої влади. Наука геральдики була тоді найпоширеніша, найбільш визнана наука. Із занепадом згаданого класу впала й наука геральдики. Новий клас буржуазії приніс нову науку, наприклад, бухгалтерію, що стала окремою наукою лише з розвитком капіталістичних суспільних відносин. Тепер прийшов новий клас — пролетаріат, виникають нові

потреби життя й боротьби, і пролетаріат витворює нові наукові дисципліни, нові науки, як знаряддя своєї визвольної боротьби. Такою була і є передовсім наука ленінська про організацію пролетарського класу і пролетарської партії. Нам постійно доводиться повертатися до ленінських вказівок у нашій поточній роботі в справі організації і самої партії, і організації широких трудящих мас не тому, що там є заздалегідь передбачені рецепти для всіх моментів, а тому, що в ленінських творах є справжні наукові засади пролетарської організаційної науки.

Тепер я візьму другу галузь, де Ленін дав аналіз нових співвідношень у нових галузях життя й тим склав нову науку, яку ми вивчаємо і вивчатимемо далі. Маю на думці теорію національного питання і теорію національної політики. Зрозуміло, чому саме для Леніна, керівника пролетарської визвольної боротьби, повсталала потреба створити науку організації пролетарського класу і пролетарської партії. Це зрозуміло, бо життя поставило руба питання про визволення пролетарського класу і зробило його суттєвим питанням епохи імперіалізму, як нової епохи розвитку суспільства. Але не менш об'єктивні потреби, що виникали з класової боротьби, спонукали й до створення нової теорії національного питання. Отже, не дивно, що між ленінською теорією організації пролетарської партії і пролетарського класу та теорією національного питання є безпосередній науковий зв'язок. Так само як головною вихідною точкою своєї теорії про організацію Ленін поставив питання про співвідношення між пролетарською партією і пролетарським класом, а в своїй аграрній теорії і теорії аграрної політики — питання про співвідношення між пролетарським класом і селянством, — він так само поставив за вихідну точку і для своєї теорії національного питання. Дальшим продовженням цієї лінії є розробка співвідношень між пролетаріатом передових країн, метрополій, з пригніченими масами трудящого люду колоніальних і напівколоніальних країн. Так само як постановка питання про нову науку — теорію організації була продиктована об'єктивними умовами, тобто розвитком капіталізму-імперіалізму, за якого є неминучими свідомі втручання пролетаріату в об'єктивний процес економічного розвитку та боротьба за політичну владу, ті самі умови об'єктивно поставили й питання

про співвідношення між пролетаріатом капіталістичних країн і поневоленими народами колоніальних та напівколоніальних країн. Потреба очистити марксистську теорію пролетарської революції від усіх соціал-демократичних перекручувань, від усіх реформістських спроб поставила перед Леніним, у його теоретичному аналізі сучасного імперіалістичного суспільства, питання про колонії, а значить, і питання національне. Розробку дедалі гострішого, дедалі обсяжнішого питання національної теорії й теорії національної політики Ленін розпочав ще до війни. Війна ж поставила це питання в центрі уваги Леніна та зробила це питання лакмусовим папірцем, яким він перевіряв справжній пролетарський характер тієї чи іншої течії, тієї чи іншої організації і навіть тих чи інших близьких до нього товаришів. Згадаємо хоча б боротьбу, яку вів Ленін під час війни, 1916 року, з Бухаріним, Радеком, Юрком Пятаковим і Євгенією Бош. Коли ми до Леніна мали окремі наукові і «наукові» розвідки про національне питання, то в них національне питання бралось або як частина науки соціології, або бралось в аспекті загальної соціальної політики. Тепер, в епоху імперіалізму і пролетарської революції, Ленін поставив це питання, як окрему науку, що потребує окремої уваги, що має окреме значення для всієї історії пролетарської боротьби, для всієї історії розвитку суспільства.

Я не маю можливості зараз зачепити всі питання, які Ленін науково розробляв уперше. Щодо цього, то ми могли б підкреслити велике значення Леніна для марксистського висвітлення математичних, природознавчих та інших наук. Але я мушу зазначити ще дві науки, що мають величезне значення для пролетаріату і які детально розробив Ленін,— це теорія пролетарської стратегії й тактики пролетарської революції. Розглядаючи останні 30 років боротьби пролетарської партії за різних та різноманітних умов, бачимо, що іноді пролетарська більшовицька партія під керівництвом Леніна, та й сам Ленін, висловлювалися в різні моменти в тому самому питанні буцім-то прямо протилежно. Прикладом цього може бути хоча б те, що Ленін, провівши величезну теоретичну боротьбу з народництвом 90-х років та провівши таку велику теоретичну й організаційну боротьбу з есерством, після чого

зробив накази трудовиків-селян есерівського напрямку підвалиною для радянського земельного закону. Крива лінія пролетарської практики, коли дивитись на це поверхово, без аналізу, дає досить великі хитання й навіть повороти на 180 ступенів. Звідси повставали заяви про те, що Ленін був опортуністом у тактиці. Чи правильні вони, чи неправильні? Що в них є правильного і що неправильного? Ці заяви правильні, оскільки свідчать, що Ленін не мав заздалегідь фактичних вказівок, що їх можна було б застосувати за кожного стану, за кожного співвідношення. Взяти, наприклад, накази селян, які вироблено в дусі критикованих і поборюваних Леніним есерів, а потім запозичених до нашої аграрної програми. Чи є це опортунізм, чи ні? З погляду вульгарних марксистів, це є опортунізм. Вульгарний марксизм знає лише тверді лінії, знає лише прямі лінії, що вказували б заздалегідь шаблони для розв'язання питань. Вульгарний марксист є шаблонним як у теорії, так і в практиці. Але революційний марксизм ніколи не розглядає теорію, як догму, отже, він не знає догми і в тактиці, і лише з погляду догматизму тактики можна говорити про Леніна як про опортуніста. Але ми, навпаки, можемо говорити про повну послідовність Леніна у всій його тактиці від самого початку на всіх кривих лініях проведеної ним тактики. Так само лівий комунізм виявив повне нерозуміння ленінської тактики, коли брав ленінські теоретичні вказівки і ленінський аналіз принципів засад пролетарської тактики, як догму, і потім без справжнього ленінського аналізу застосовував їх до життя. Наслідком цього був тільки відрив від дійсності й революційна фразеологія. Коли ми, аналізуючи ленінську тактику, переглянемо всі його твори, то перед нами вималюється справжня пролетарська тактика, де немає жодних хитань без принципу. В праці «Що робити?» Ленін, аналізуючи кустарно-цехову тред-юніоністську тактику, відрізняє від неї марксистську революційну тактику, як тактику, що спрямована на пролетарську революцію і спирається на широкий масовий рух. Ми вчимося ленінської тактики. У щоденній боротьбі ми виходимо з ленінських принципів теоретичних і тактичних засад, але перед нами ще стоїть велика наукова робота для виявлення всього того, що дав Ленін для витворення теорії пролетарської тактики. Тут ми ще мало зробили. Так само ми майже

нічого не зробили для тієї нової науки, що дав Ленін пролетаріатові, а саме для теорії пролетарської стратегії.

Багато товаришів здивовано дивилися на постановку такого питання. Пролетарська революція є війна, це велика сутичка класів і мас, в якій все визначається і все залежить від багатьох умов. Революція має багато спільного з війною, але ж вона має і свої особливості, свої своєрідності, що потребують свого окремого студіювання. Давно сказав ще Енгельс, що революція — це мистецтво, а Ленін говорив, що революція має свою стратегію. Як вона має свою стратегію, так і революція має стратегію. Сутички мільйонних трудящих мас потребують широкого охоплення й виявлення всіх умов боротьби. Теоретичний аналіз революційної стратегії дає нам нова наука, яку створив Ленін,— наука стратегії пролетарської революції. Листи Леніна з підпілля про збройне повстання в переджовтневі дні, ленінське керування Жовтневою революцією, його робота в Комінтерні дають нам основні теоретичні підвалини для цієї нової науки. Згадаймо переджовтневі дні, щоб виявити відмінність і значення ленінської теорії пролетарської стратегії в революції порівняно з тими засадами, що висовував тоді Троцький. Вихідним пунктом тактики й стратегії Троцького було проголошення революції з'їздом — чи крайовим, чи всеросійським, яку потім підтримають широкі маси, що буде закликом до боротьби трудящих мас. Як тоді Ленін у своїх листах з підпілля оцінював міжнародні співвідносини між державами, що воювали, співвідносини між фронтом і тилом, співвідносини між Ленінградом, Москвою й провінцією? Ленін, проводячи свій аналіз, виявив, як і де треба вдарити, який обрати пункт, щоб від нього почати пролетарську революцію. Ленінський аналіз вказував на Ленінград і Москву, як пункти, де треба почати повстання, і Ленін провів аналіз умов стратегії пролетарської революції в обох цих містах. Я кажу, що мало, замало ми зробили, щоб виявити ці принципові засади нової науки, якої раніше не було, не могло бути,— науки стратегії пролетарської революції. Ми невдячні своєму покійному керівникові Ленінові, творцеві нової науки, бо ми не розроблюємо з потрібною настирливістю нової ленінської науки, і це велика загроза для Комінтерну, бо саме цю теорію як найдокладніше треба виявити, бо вона нам потрібна буде для

величезних, всесвітніх сутичок між соціалізмом і капіталізмом. З цього погляду треба буде виявити ті думки, які висловлював Ленін під час повстанських дій нашої й німецької революції. В його заявах, які їх лише почасти опубліковано, знайдемо нову марксистську науку, прекрасний аналіз принципових засад пролетарської стратегії, що будуть знаряддям для пролетаріату в його дальших жорстоких боях з імперіалізмом.

Я не охопив усіх питань, про які треба було б згадати, але, закінчуючи, стисло згадаю ще про одну науку, яку розробив Ленін. Цю науку розроблено лише практично, і я про неї як про науку навіть не смію говорити, але все ж це наука. Я маю на думці науку пролетарського керівництва. Тут ми не маємо ніякої розробки. Ми накреслюємо в практиці різні методи й форми керівництва, то запозичаючи їх у Леніна, то порівнюючи їх з ленінськими, але ми навіть не ставимо питання, щоб звести їх у систему, хоч у Леніна щодо цього є багато й багато вказівок, що мають величезне практичне й наукове значення. Ми звикли любити, цінити й поважати Леніна, як нашого вождя, як керівника пролетарської революції, як людину, що повернула кермо історії й зробила пролом, що через нього трудящі маси всесвіту далі продиратимуться до нового, світлого життя, до нового суспільства праці й солідарності. Але ми всі, оскільки ми є представники пролетарського класу, остільки звикли розглядати науку як те, що стоїть осторонь пролетарського життя й пролетарської боротьби, що лише починаємо, засукавши рукави, братися за вивчення наук у цій галузі. Ми маємо невеликі загони праці на цьому полі, і тому ленінське обличчя, як наукового діяча, перед нами заслонювалося його образом, як воїownika і керівника пролетарської революції.

Знову й знову можна сказати, як неправі були представники старої школи марксизму і насамперед їхній представник Плеханов, коли він сказав, що Ленін — практик, а не теоретик. У Леніна поєдналися воедино його практична діяльність та його наукова діяльність. Великий керівник грандіозних боїв пролетарської революції, великий організатор широких мільйонних мас, Ленін водночас був представником наукової думки, представником революційного марксизму, що брав старі науки і з марксистським сміливим нещадним аналізом очищав їх

від усього сміття старих буржуазних реформістських поглядів, виковуючи з науки нове знаряддя пролетарської боротьби. Ленін є представник нової доби пролетарської боротьби, він розробив для пролетаріату нові галузі науки, якими пролетаріат керувався в боротьбі і, ними керуючись надалі, переможе.

Прапор марксизму. 1928. № 3.

VI КОНГРЕС КОМІНТЕРНУ

Скорочена доповідь на партактиві в Харкові

4 вересня 1928 р.

Політбюро ЦК ВКП(б) зобов'язало всі організації поставити на порядок денний своєї роботи глибоке опрацювання всіх питань, що стояли на VI конгресі Комінтерну, і тому моїм завданням буде не те, щоб переказувати, що говорилось на конгресі більше як за півтора місяці роботи Конгресу Комінтерну, я зупинюсь лише на найважливіших питаннях: на колоніальному питанні й програмі, а перед тим скажу декілька слів про картину конгресу.

Я був на всіх конгресах Комінтерну, починаючи з установчого конгресу в березні 1919 р.

I конгрес відбувся в невеличкій маленькій кімнатці, де зібралося всього з гостями близько 100 чоловік, від різних країн. Я перепрошую історію, щоб вона мені вибачила, що я вживаю слова «делегатів від різних країн». Фактично кажучи, були делегати від таких партій: ВКП(б) — тоді ще РКП(б), КП(б)У, «Спартак»¹⁰³, від комуністичної партії Австрії і комуністичної партії Румунії. Решта представників від інших країн, це були представники невеличких груп — ініціаторів пролетарського комуністичного руху по різних країнах.

А як стояла справа з погляду внутрішньої єдності, просякнутої інтернаціональними гаслами?

Згадую, як це воно було, коли відкрився конгрес. I конгрес Комінтерну спочатку не називався конгресом, а нарадою, конференцією. Чому? А тому, що представник німецької організації «Спартак» Альберт заявив, що він гадає, що час для організації Комінтерну ще не настав, а нарада поставить завдання підготувати організацію Комінтерну. Що не вірить він у можливість заснування міжнародного бойового братерства пролетарів і

трішечки не довіряв тут, як піде робота з боку ВКП(б) і Леніна.

Багато хто ще не перебродив, ще було багато соціал-демократичного духу. І тільки, згадую, представник комуністичної партії Австрії, що летів на аероплані з Відня, спустився і потрапив у полон спершу полякам, потім литовцям, потім до рук банди, прилетів до Москви, брудний, обірваний, і запропонував оголосити зібрання конгресом. Тов. Альберт, вагаючись, приєднався до цього, і перша нарада в березні 1919 р. була названа конгресом Комінтерну.

Далі від одного конгресу до другого йде розвиток, і кінець кінцем маємо перед собою величезний VI конгрес — справжнє представництво не ініціативних груп, а впливових масових комуністичних партій, що нараховують 1707 тис. членів, а комсомолу близько 2500 тис.

Перед закриттям конгресу т. Ешбендр, роблячи доповідь про прийом різних партій до конгресу, між іншим, заявив: «II з'їзд II Інтернаціоналу закінчився протестом колоніальних країн проти соціал-реформістського II Інтернаціоналу, а наш конгрес кінчається розглядом заяв про прийняття до конгресу нових семи секцій, як от: Парагвай, Нова Зеландія, Колумбія тощо. Прийшли до Комінтерну, постукали у двері історії представники нових шарів, сотні мільйонів пригніченого народу нових країн. Це не лише країни Європи й капіталістичної Америки. Ні, з далеких, забутих, відсталих капіталістично нерозвинутих країн Південної Америки, Африки, Індії, з величезної території Азії прийшли представники робітничих пролетарських партій».

Процес поширення впливу комуністичного іде різни-ми шляхами. Наприклад, почин до організації комуністичного руху в республіці Еквадорі дав посол Мексика. Він жив декілька місяців у Радянському Союзі, років 2—3 перед тим. Пожив тут у нас, повітря у нас радянське, комуністичне, це на нього вплинуло, почав співчувати більшовикам. Поїхав дипломатичним послом Мексика до Еквадору. Там познайомився з кількома інтелігентними робітниками, заснував комуністичну групу, почав працювати. Звичайно, ні Південна Америка, що має там свої інтереси, ні уряд Еквадорської республіки не могли потерпіти того й почали вимагати від Мексика, щоб вона того дипломатичного посла відкликала. Мексика посла відкликала, він поїхав, а комуністична група

залишилась, розвинула свою роботу, організувала робітничу масу, має відповідний вплив і тепер вступає до Комінтерну.

Другий приклад — Колумбія. Вона ще більше, ніж республіка Еквадор, залежна від американського капіталу. Її економічні багатства — копальні, переробка сировини, плантації тощо. Значний і пролетаріат. І ось туди соціал-демократичний Південно-Американський союз Офляйден послав свого представника. Це організація продажного американського реформізму, що по суті цілковито проти соціалізму, проти робітничого руху взагалі. Той приїхав, розвицув роботу, мав кошти і допомогу з боку американського капіталу, організував спілку, почався організований робітничий рух. Минає один конгрес, ухвалюються резолюції найантипролетарські, найантисоціалістичні. Минає II, III, скликається IV конгрес, на якому вже утворилася серед робітників невеличка група комуністів, що завоювали собі вплив на цілий конгрес. З'їзд ухвалює резолюції проти реформістів, викидає з конгресу представника американських соціал-федералістів, розвиває величезну революційну соціалістичну роботу. Причому не лише під своїм впливом має все робітництво Колумбії, а крім того, впливає, організовує тубільців Південної Америки.

Такими шляхами йде розвиток комуністичного, пролетарського визвольного руху по нових країнах, по колоніях.

Що дали дебати по першому пакту порядку денного про «Стан і завдання Комінтерну»? Це був, по-перше, колективний, суворо критичний перегляд стану і завдань усіх секцій Комінтерну.

В найрозвиненіших капіталістичних країнах капіталізм оправився після військової руйни, тимчасова стабілізація капіталізму дає свої наслідки, і ведеться жорсткий, шалений паступ капіталу на робітничий клас. Перед Комінтерном повстало завдання виявити, який справді стан цієї стабілізації капіталізму, що він визначає. Ми маємо перед собою таке серйозне явище, як новітня теорія соціал-демократичних реформістів, які заявляють, що капіталізм стоїть перед добою ультра — імперіалізму. Що це означає? Колонії розподілено. Буржуазія капіталістичних країн об'єднується у своєрідний державний трест, що виступає єдиною силою проти буржуазії інших країн, а це «чревато» наступними новими імперіалістич-

ними війнами. Ленінізм каже, що капіталізм не може позбутися внутрішніх суперечностей. Суперечності спричиняються до неминучих нових імперіалістичних воєн, а це означає пеминучий крах капіталізму. Демократія висовує теорію, що війна була проявом лише кон'юнктурних співвідносин імперіалістичного розвитку, а тепер стоять інші завдання й можливості. Спочатку, кажуть вони, капіталісти об'єднувались у рамках, у межах окремої держави, тепер перед ними стоїть завдання інтернаціонального об'єднання й до того вони йдуть, щоб поступово, у спосіб переговорів, договорів, конвенцій, умов і т. ін. погодились між собою, умовитись про розподіл продукції та торгівлі та скласти всесвітню імперіалістичну умову об'єднаних капіталістів. Попередня доба, вказано в цій теорії, являє перед собою імперіалістичну фазу розвитку капіталізму. А коли капіталізм об'єднається в рамках кожної окремої держави, то перейде до всесвітнього об'єднання капіталізму, до ультраімперіалістичної доби. Звідси, кажуть ці реформісти, завданням робітничого класу є допомогти такому мирному уникненню всесвітніх воєн. Не у спосіб війни і революції піде розвиток, а у спосіб всесвітнього об'єднання імперіалістів, і тому робітничому класові треба не боротися тепер за владу, а піти шляхом класового миру, бо неминуче стане об'єднання всесвітнього імперіалізму.

Аналіз того, який характер має ця стабілізація, набирає для нас величезного значення. Фальш, брехливість цієї ультраімперіалістичної концепції наявна. Не шляхами, проповідуваними соціал-демократичними вожаками, йде розвиток в імперіалістичних країнах, а, навпаки, шляхом гострих суперечностей між капіталом різних країн і суперечностей інтересів пролетаріату та буржуазії. І це становить щоразу нові внутрішні й зовнішні суперечності для імперіалізму, викликає внутрішні сили, які є суть дальшої неминучої боротьби пролетаріату за владу.

На конгресі докладно опрацьовувалось питання про колонії, про те, яким шляхом іде політичний та економічний розвиток колоній.

Загострити свою боротьбу в колоніях, так само як і в метрополіях, пролетаріат може лише на ґрунті аналізу економічного розвитку господарського життя цих колоній. Пригніченість, експлуатація, рабство колоній — це є незаперечним фактом. Також незаперечним фактом

є те, що імперіалізм, шукаючи собі зиску і прибутків капіталу, за наявності дешевої робочої сили, сировини, обробляє сировину там, на місці, щоб мати більше зиску, більше барису.

За час та після війни відбувається величезний економічний розвиток у багатьох колоніях і зокрема в Індії. І ось експлуатація Індії була базою для всесвітньої монополії імперіалізму Англії. Англійський імперіалізм частиною надприбутку від експлуатації Індії підкупив верхи робітничого класу Англії, підкупив шари кваліфікованої англійської робочої сили і так міг панувати над мільйонами пригніченого люду Індії та над пролетаріатом самої Англії. Під час війни туди було експортовано багато капіталів, і там почала розвиватися капіталістична індустрія. На цьому ґрунті складається організована, могутня, міцна соціальна сила в колоніях, що дає базу для пролетарського комуністичного руху в колоніях. Але на підставі цього факту індустріалізації колоній виникла помилкова теорія деколонізації їх. В чому її суть? Експорт капіталу з метрополій до колоній, розвиток колоніальної індустрії, розвиток товарних взаємовідносин — все це ніби спричиняється до того, що колонії на ділі виходять економічним шляхом з колоніального стану. Що означає проблема деколонізації Індії в тому вигляді, як подають це буржуазні теоретики? Це означає, що не треба боротися революційними способами за визволення колоній, що це буде зайвою витратою сил і крові. Не революційними, а мирними шляхами піде розвиток. Капіталізм, мовляв, доходить до ультраімперіалізму, а в колоніях розвиває і деколонізує колонії. Колонії виводяться з їхнього пригніченого господарського стану не революційними шляхами, а мирною еволюцією — у спосіб деколонізації. Досить вказати на цю деколонізаційну теорію для того, щоб було ясне значення цього питання і ясним стало, чому делегати Комінтерну, і передусім делегати колоній і напівколоній, а також економічно й політично залежних держав, стільки уваги звернули на це питання.

В цьому питанні на початку було багато непорозумінь, дебатів, суперечок і розходжень і в колоніальній комісії і на самому конгресі. Одні більше звертали увагу на процес індустріалізації країни і трохи перегинали в бік деколонізації. Інші, навпаки, висловлюючись проти деколонізаційної теорії, зменшували значення фактич-

ного процесу індустріалізації колоній і розвитку в них промисловості. Конгрес, після аналізу економічного стану цілого ряду країн, напівколоній і залежних держав, дав правильний аналіз, заявляючи, що процес індустріалізації йде в колоніях, там розвивається промисловість, зростає кількість пролетарів, складаються нові пролетарські сили борців проти імперіалізму, але цей процес індустріалізації має відносне значення. Він не охоплює всіх найважливіших галузей промисловості, і метрополія тримає індустріалізацію колоній в залежності від себе. В колоніях виступає наперед лише легка індустрія, а важка в колоніях не розвивається і є засобом метрополітної буржуазії посилювати експлуатацію колонії.

Індустріалізуються колонії, але це ні на мить, ні в якому разі не зменшує їхнього колоніального становища. Навпаки, що індустріалізуються колонії, що розвивається в них промисловість, це не зменшує, а, навпаки, збільшує експлуатацію трудящих колоній метрополіями. А тому індустріалізація колоній спричинюється не до зменшення, не до затіювання протилежностей у соціально-економічному відношенні між колоніями і метрополіями, а, навпаки, ще більше загострює ці суперечки, викликає до життя сили пролетаріату, штовхає до соціальної боротьби трудящі маси колоній проти імперіалізму.

На конгресі стояло й друге важливе питання: про роль буржуазії і дрібної буржуазії в колоніях. Роль пролетаріату щодо інших класів, вона в багатьох площинах і аспектах була об'єктом уваги Комінтерну.

Обговорюючи програму, програмова комісія погодила була з моїми пропозиціями встановити в програмі сталу, ясну позицію, що пролетаріат, якщо він хоче виконати своє класове завдання, не може себе обмежити своїм власним колом, а повинен стати керівником мільйонів і сотень мільйонів трудящих людей, повести за собою трудяще селянство, міську бідноту, ремісничу бідноту, навіть дрібну буржуазію. Пролетаріат повинен в різних умовах, в різних країнах йти різними шляхами, але скрізь вести до боротьби нові й нові мільйони пригнобленого експлуатованого народу.

Тов. Ленін на II конгресі Комінтерну, роблячи доповідь з колоніального питання, говорив і провів це в резолюції II конгресу, що пролетаріат, комуністична партія в колоніях не відмовлятимуться підтримувати тубіль-

ну буржуазію за таких умов: 1) підтримувати її в боротьбі проти імперіалізму, коли вона справді бореться; 2) коли вона не перешкоджає самостійній організації пролетаріату і розвиткові його діяльності. За цих двох умов, говорив тов. Ленін, колоніальний пролетаріат, комуністичні партії в колоніях повинні підтримувати колоніальну буржуазію проти метропольної буржуазії.

У декого може виникнути непорозуміння, як це, мовляв, комуністична партія не лише підтримуватиме буржуазію, а буде входити у згоду з буржуазією, та це є ж соціал-зрадництво. Хто так думає, товариші, хто так гадає, той нічого не розуміє в ленінізмі. Я згадую, як якимось у 1918 р., приблизно в липні, у розмові зі мною тов. Ленін говорив: «Ворог мого ворога, мені друг». Так є в політиці. Так ось, оскільки колоніальна буржуазія справді бореться проти імперіалізму, проти ворога пролетаріату, остільки для нас стає можливим, що ми з нею вступили в згоду і її підтримували, аби при цьому наша організація власних сил була для нас можливою, і ми мали можливість критикувати неправильні, половинчасті, угодовські дії з боку буржуазії. Для Комінтерну ця позиція була ясною вже в 1920 р., з часів I конгресу Комінтерну. Тими шляхами ми йшли, ми підтримували буржуазію тубільну в Індії, в Індонезії. Ми підтримували революційні кроки китайського Гоміндану в його боротьбі з імперіалізмом, поки він стояв на революційному шляху.

І ось у колоніальній комісії було два погляди. Одні товариші говорили, що після зради Гоміндану скрізь і по всіх колоніях буржуазія не може бути ніколи й ніде революційною. Роль колоніальної буржуазії, як революційного чинника, відіграна, тепер її роль виключно контрреволюційна. Тепер, після зради Гоміндану, пролетаріат, комуністична партія в колоніях не можуть ніде й ніколи ні в які угоди з буржуазією вступати, ні за яких умов не можуть підтримувати колоніальну буржуазію.

Це один погляд. Товаришам, прихильникам цього погляду, не можна відмовити в послідовності. Є факти, що свідчать про те, що цей погляд має підстави. Справді, в Китаї буржуазія зрадила, перекинулась на бік імперіалізму, здавляючи кров'ю і залізом робітничо-селянський рух китайських робітників та селян. В Індії ми бачимо, що теж національна буржуазія, передусім

національно-ліберальна індуська партія свараджистів, фактично стає на ґрунт лише словесного протесту проти англійського уряду, а на ділі дбає і мріє про політично-соціальний блок з англійською буржуазією, проти індуських широких мільйонних мас пригніченого трудящого народу, що починає повставати. Два найважливіші факти в Китаї й Індії, що показують нам приклади зрадницької ролі буржуазії. Там буржуазія почала і вже стала цілковито зняряддям контрреволюції, фактично підтримуючи паявні уряди колоніального гніту. Звідси зрозуміло, що ці теорії, що буржуазія в колоніях вже свою революційну роль відіграла, не можуть пройти просто без ваги, за ними приклад величезної маси, величезної сили, приклад Індії та Китаю. Але для Китаю, для Індії буржуазія вже свою роль відіграла. Комінтерн, однак, повинен дати теоретичний аналіз не лише для Китаю, не лише для Індії, не лише для цих двох економічно найрозвиненіших колоній і півколоній, а для цілої земної кулі, для цілого ряду інших колоній і півколоній. Візьмемо, наприклад, Мексику. Яку там роль відіграє дрібна буржуазія? Вона бореться там проти імперіалізму. Візьмемо Нікарагуа, невеличку республіку, що придурена військом Південно-Американських Сполучених Штатів. Там ця буржуазія — демократична сила, яка бореться зі зброєю в руках проти імперіалізму Північної Америки Сполучених Штатів. Яку вони роль відіграють? Революційну чи контрреволюційну? Звичайно, революційну. Ми їх підтримуємо чи будемо боротися проти них? Досить вказати на ці приклади, щоб було видно, що коли в Індії, в Китаї роль буржуазії вже відіграна, то є ще ряд колоній, півколоній, економічно та політично залежних країн, де ще буржуазія, і дрібна, і середня, іноді навіть велика тубільна буржуазія, об'єктивно відіграє революційну роль. Тому конгрес дав диференційовану лінію для комуністичних партій, залежно від стану економічного розвитку колоній, залежно від того, які складаються соціально-економічні співвідношення між цими колоніями і метрополіями, яку роль відіграє там буржуазія. Залежно від того й визначається тактика комуністичних партій цих країн. Наприклад, візьмемо Китай. Мілітаристи відіграють там контрреволюційну роль, розстрілюють тисячі й тисячі китайських робітників і селян. А візьмемо генералів Мексики. Ось, наприклад, до одного мексиканського генерала (в штабі у нього

сидять 12 офіцерів-комуністів, він сам не комуніст), приходять делегації солдатів з його дивізії й запитують, що їм читати. Цей генерал, представник селянської організації досить заможного селянства, подумав, подумав і каже: «Знаєте, найкраще за все солдатам нашої армії читати Бухаріна «Азбуку комунізму». Ось яка різноманітна обстановка, в яких різних умовах працюють комуністичні партії у різних країнах. І тому Комінтерн повинен був справді виявити різницю в економічному, політичному та соціальному стані у різних країнах для того, щоб для всіх цих різних країн дати диференційовану форму, виглядом, шляхами, але єдину своєю суттю лінію тактики та боротьби комуністичних партій усіх країн.

Обговорення колоніального питання дало справжній аналіз стану трудящих мас різних колоній, причому намічено шляхи боротьби за їхнє визволення за підтримкою всесвітнього пролетарського руху.

Комінтерн своїм обговоренням і детальним аналізом стану трудящих мас різних колоній у своїй резолюції з колоніального питання виявив відверто свою роль як справжнього представника цілковитого визволення всіх пригнічених мільйонів трудящих земної кулі від усякої капіталістичної експлуатації та пригнічення, тоді як II Інтернаціонал став на оборону капіталістичної експлуатації і колоніального пригнічення сотень мільйонів трудящих колоній.

Прийнявши цю резолюцію, Комінтерн виявив, що він тепер може стати керівником колоніального революційного руху. На конгресі також на порядку денному стояла доповідь про національне та колоніальне питання.

Комісія в справі колоніального та національного питання на конгресі розбилась на 3 підкомісії. Перша підкомісія — в справі національного питання Середньої Європи та Балканів. Ця комісія опрацювала резолюцію, яку кінець кінцем ухвалив V конгрес Комінтерну. Резолюція з національного питання є директивна резолюція ще й тепер з національного питання Середньої Європи. Друга — негритянська та третя — колоніальна. Ці комісії не були в змозі дати резолюцію і директиви щодо цих питань. Загальна лінія у нас була. Ми проти пригнічення, проти експлуатації, але конгрес детального аналізу, детальної тактики та стратегії для комуністичних

партій не міг дати ні в питаннях негритянських, ні в питаннях колоніальних. А тепер ми мали можливість на VI конгресі Комінтерну дати таку директиву і з колоніального питання, і з негритянського. Чому могли? Тому, що за нашими плечима, за ухвалами нашими стоїть тепер революційний досвід, масовий досвід боротьби мільйонів колоніального люду, керованого пролетаріатом. Ось у чому причина. Чотири роки тому на V конгресі Комінтерну ми могли говорити про Китай, про революційний визвольний рух проти імперіалізму. Ми підтримували цю боротьбу. Що тоді було? Загальні національно-революційні організації гомінданівського типу. За ці 4 роки у революційній боротьбі в Китаї брали участь десятки й десятки мільйонів людей. Там якась провінція Хубей чи то Хунань має понад 40 або 60 млн. чоловік, там сотні мільйонів людей брали участь у боротьбі, а в досвіді нагромаджували його. Ми маємо за собою у Індії повстання, маємо величезну боротьбу і в Індонезії, і в інших колоніальних та напівколоніальних країнах. Комуністичні партії тих самих країн боролися, пролетаріат нагромаджував досвід.

Тому, розглядаючи питання і вирішуючи проблему колоній, ми мали за собою не лише геніальні теорії Маркса й Леніна, а ще маємо колективний досвід трудящих мас у революційній боротьбі цілого ряду країн.

Ось у чому причини того, що тепер Комінтерн міг зробити на VI те, чого не був спроможний зробити на V конгресі.

Негритянська проблема. Що таке є негри Північних Сполучених Штатів Америки? Чи вони є раса, чи вони є нація? Навколо цього питання тривала дискусія в негритянській комісії. Здається так: яке наше діло до них, буде раса — нехай раса, буде нація — нехай нація, ми визнаємо права і рас і націй. Ми боремось проти всякого пригнічення рас і націй.

Але це теоретичне питання визначало різні тактичні лінії, визначало різні гасла, різні шляхи для Комуністичної партії Америки. Напевне ви читали в газетах, що по першому пункту порядку денного аж 13 промовців з Америки висловились про розходження, що були в американській партії з негритянського питання.

В чому справа? Негри — звичайна раса: вони відрізняються своїм фізичним виглядом, кольором своєї шкіри,

волоссям і т. ін., є фізіологічні особливості, які відрізняють їх, як расу.

І, визначаючи, що негри раса, ми повинні обстоювати та виставити домагання повної рівноправності усіх громадян незалежно від раси, скасування всякої нерівноправності рас, скасування всякого обмеження в правах за незалежність до тієї чи іншої раси.

Ці демократичні програмні домагання партія в Америці підтримує і проводить. Комуністична партія веде демократичну боротьбу одверто, рішуче, послідовно.

Але справа в тому, чи цього досить, чи ні. Негри — раса, це правильно. А чи вони тільки раса, чи вони, крім того, є нація. Негри займають в південних Штатах цілу смугу, як би вам мовити, раз у 5—6 більшу за територію нашої Молдавської Соціалістичної Радянської Республіки, де негрів більше ніж 90—95 %. Крім того, живе багато сотень тисяч негрів по інших Штатах. І ось, друге, кажуть ще так: негри скрізь являють собою расу, але там, де негри становлять більшу частину населення, вони становлять окрему націю із своєю культурою і т. ін. І тут ми повинні, говорили ці товариші, виставити гасло національного самовизначення негрів, як нації, виставити і підтримувати гасло самостійної негритянської, радянської республіки.

Ось як виникають ці питання. Здається, питання цілком наукове, теоретичне, не політичне питання: чи негри раса, чи нація? А звідси виникає — чи треба виставляти гасло національного самовизначення негрів в Америці, чи не треба, чи слід утворювати негритянську радянську республіку, чи ні. Вже постановка цього питання показує, що наша робота серед негрів Сполучених Штатів розвивається дедалі більше, зростає, має свої політичні особливості. Звідки ми з вами взяли таке питання: чи негри раса, чи нація? Лише життя, лише боротьба має ставити це питання глибоким теоретичним і важливим питанням цілої тактики та стратегії Комуністичної партії Америки.

Візьмемо другий приклад негритянського руху в Південній Африці. В Південній Африці більше за половину членів Комуністичної партії складається з негрів, там тисячі три членів партії, 1600—1700 з них — негри. Але, товариші, на конгрес не приїхало жодного делегата-негра з Південної Африки, лише приїхали англійські робітники. Щоправда, вони говорили, що англійський уряд

не дає паспортів і таке інше, але ж ви розумієте, товариші, що для нас, хто звик жити в нелегальних умовах, це не грає ніякої ролі. Отож біда, не дали візи, паспорту,— їдь без паспорту. А південноафриканська партія не потурбувалася прислати на конгрес негритянського делегата, а послала лише білих. А коли обговорювалося колоніальне питання, один з делегатів південноафриканської партії Ребека Бендів сказав таке: «Серед тубільців Південної Африки, тубільної буржуазії немає, там буржуазія лише англійська, тому ніякого національно-революційного руху в Південній Африці немає і не може бути, й тому перед Південною Африкою стоїть завдання не революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селян, а безпосередньо пролетарської диктатури радянської влади, як у кожній імперіалістичній, індустріальній країні». Товариші, що це означає? Правильно, що там тубільної капіталістичної буржуазії немає, але ж, крім негритянського пролетаріату, тисячі, десятки й сотні тисяч тубільного пригнобленого народу є? Є. Значить, є база і є наявність національного пригноблення, значить, є база для національного революційно-визвольного руху, а значить, завданням комуністичної партії в Південній Африці і пролетарсько-визвольної боротьби є керівництво пролетаріату, щоб піднести національно-революційний рух сотень тисяч пригнобленого тубільного непролетарського населення Південної Африки. Ось ця заява делегата Південної Африки визначала не лише те, що вони хочуть боротися безпосередньо за пролетарську владу, а також визначала, що південноафриканська Комуністична партія не цілком добре розуміє пролетарське завдання організації, керівництва національно-революційним рухом тубільного пригнобленого народу.

Ви бачите, товариші, з цих прикладів, які різноманітні, які різні питання виступають у колоніальній галузі перед кожною комуністичною партією і перед Комуністичним Інтернаціоналом. Комінтерн на VI конгресі виявив цілком ці питання, дав їм аналіз, намітив правильну лінію комуністичних партій, різну в різних країнах, але просякнуту єдиною лінією за повалення імперіалістичної влади.

Програма Комінтерну, що її тепер ухвалив VI конгрес, має свою історію. На II конгресі в 1920 р. висунуто питання за програму. На IV конгресі Комінтерну, за близької участі Леніна, знову було поставлено це пита-

ня, а V конгрес Комінтерну проект програми вже ухвалив за основу. Прошло 4 роки, і жодна секція Комінтерну не провадила дискусії, не опрацювала цього питання. Цього не треба брати, як акт обвинувачення проти комуністичних секцій Комінтерну; ні, добре, що так було. Комуністичні партії займалися справою опрацювання своїх організаційних питань, опрацюванням питань тактики, стратегії. V конгрес — це був період величезної роботи обільшовичення секцій Комінтерну. І тому як на V конгресі у нас не було досить бойового, масового досвіду, то ми не могли тоді виробити й ухвалити програму Комінтерну. За час з V по VI конгрес ми провели по всіх партіях величезну політичну роботу в справі завоювання мас, виявлення нових питань тактики, організації, що ставилися не лише практично, а й теоретично, за ці роки ми пережили величезну боротьбу з правими й з лівими збоченнями. Комінтерн набув величезного революційного як практичного, так і теоретичного досвіду. Це дало можливість, з одного боку, поставити й розв'язати велетенської ваги питання колоніальне, а з другого боку, набути компартіями революційного, теоретичного досвіду, дало можливість поставити питання за програму Комінтерну. Не треба забувати, що ні одне попереднє міжнародне пролетарське об'єднання не мало своєї програми. Перша спроба організувати міжнародне товариство робітників комуністичного союзу Маркса і Енгельса в 1847 р. дала Комуністичний Маніфест, що був і є тепер теоретичною базою для всіх комуністичних організацій. Перший Інтернаціонал також не мав своєї програми. Він мав лише величезної ваги твори Маркса. II Інтернаціонал також не мав програми і був фактично лише федерацією різних державних національних партій. Лише Комуністичний Інтернаціонал ставить на порядок денний своєї роботи питання цілковитого визволення пролетарів у всіх галузях життя та боротьби, лише Комінтерн, що стоїть на базі науки Маркса, Енгельса та Леніна і визнає революційну теорію, революційну тактику й стратегію, міг поставити і здійснити питання й завдання опрацювання програми Комінтерну.

Програма розглядалася дуже глибоко, бо тут питання стояло не у формі резолюції для поточного періоду для й моменту, а воно визначало собою лінію всіх партій, думки, роботу всіх комуністичних партій, усіх взагалі трудящих мас, якими керує пролетаріат. Велика програм-

на комісія, в якій брали участь більш як 100 делегатів з ухвальним й декілька сотень з дорадчим голосом, провела 18 засідань. Тут виявлено, що рівень, теоретична марксистська підготовка наших компартій збільшилася неймовірно. Ми маємо перед собою тепер справжні компартії.

Отже, товариші, програма Комінтерну є наслідком величезної теоретичної роботи, проведеної протягом багатьох років, наслідком величезної колективної праці.

Наша програма є програма, в якій у кожному рядку відчувається пролиття червоної крові мільйонів трудящих. Там відчувається думка мільйонів трудового народу. Там є думки і пропозиції Китаю, Німеччини, ВКП(б) та інших країн — Японії, Індії, Палестини, негрів і китайців. Справді, колективний всесвітній досвід там виявлено й поставлене питання дістало теоретичне оформлення.

Якщо брати програму в цілому, як тепер її відредагувала програмна комісія й ухвалив VI конгрес, то треба сказати, що її на $\frac{3}{5}$ перероблено порівняно з попереднім проектом.

Ми досі замало опрацювали резолюції Комінтерну, а їх треба опрацьовувати так, як ми опрацьовуємо резолюції Пленуму ВКП(б), де кожен рядок має значення і вагу для нас. Тим більше в десятки, в сотні, в тисячі разів більшу вагу має програма Комінтерну, що визначає все наше життя, всю нашу діяльність.

Я пригадую товариша, який в часи політичної соціальної реакції після 1905 р.— я бачив його в 1909 р.— на одній нараді сказав: «Партія має бути для відданого пролетаря всім, вона має бути «свята святих», за що він душу свою покладе». Програма, для нас — це не літературний твір, це не твір теоретичний, а це — завдання, за яке ми боремось, це той прапор, під яким борючись, ми віддаємо і віддамо своє життя, свою силу, свою кров. Нам доведеться програму знати досконально.

За часу ухвали на VI конгресі Комінтерну нашої програми кожна сесія Комінтерну, кожна комуністична партія повинна опрацювати свою програму, бо це програма Комінтерну. Наша програма має бути опрацьована і стати таким початком до програми Комінтерну, де є, по-перше, програма Комінтерну, а потім практичні додатки й розгляд питань, що стоять перед нашою секцією Комінтерну.

Вона не є ідеальна. Життя потім напевне внесе поправки. Нічого ідеального не може бути, щоб десятки років залишалось без змін. Але вона це є те, йдучи під чим і за чим об'єднуються навколо Комінтерну десятки й десятки нових пролетарів, які підуть на бій проти імперіалізму до кінцевої перемоги.

Комінтерн розглядав і розглянув детально питання військової загрози та боротьби проти війни. Тези делегата англійської Комуністичної партії т. Белла було взято за підставу, опрацьовано в спеціальній комісії і тепер вони будуть знаряддям для діяльності та боротьби всіх комуністичних партій.

До Комінтерну було подано цілий ряд апеляцій. Звернувся Троцький, Радек, Сапронов, Рут-Фішер, Маслов, Суварін і Шіро. Комінтерн розглянув всі скарги, визнав, що ніяких підстав немає для того, щоб їх поновити в правах, що наші колишні товариші не визнали своїх помилок. Навпаки, вони залишаються на своїх позиціях, і Комінтерн відхилив ці апеляції.

Може, їх в усіх партіях набереється чоловік 15, але нахабства у них досить на цілих 15 млн. Подали заяву. Вони гадають, що розвиток подій, економічно-політичні співвідносини на цілій земній кулі, в СРСР доводять, що Троцький має рацію, і вимагають від Комінтерну поновити в правах Троцького, призначити його на Президента Комінтерну, а всіх тих, які згодні з резолюцією XV з'їзду ВКП(б), виключити з партії (*Сміх*). А що ми не хотіли, щоб ВКП(б) залишилася без члена, то ми вирішили за краще не розглядати цієї пропозиції зовсім. Бо, справді, якби згідних з пропозицією ВКП(б) виключити, то в партії нікого б не залишилось. Я розказую про це тільки як про один з курйозів міжнародного життя Комінтерну.

Конгрес ухвалив постанову про організацію «Червоного дня», або дня боротьби проти військової загрози. Досі ми проводили кампанії, як от Першого травня, роковини Жовтневої революції, кампанія Сакко і Ванцетті і т. ін., але всі ці кампанії більше, так би мовити, агітаційного, пропагандистського характеру, а не характеру безпосередньо бойового. Порівняймо ці кампанії, наприклад, з днем червоних фронтовиків Німеччини, червоним днем у Чехословаччині. В день червоних фронтовиків у Німеччині Комуністична партія Німеччини мобілізувала сотні тисяч пролетаріату, що вийшов на вулиці, хоч знав,

що уряд, фашисти можуть проти них послати озброєну силу. Але німецький пролетаріат вийшов на вулицю і провів блискучу кампанію. Як було в Чехословаччині? В Чехословаччині виявлено цілковиту невдачу призначеного дня червоного фронту, цілковиту розгубленість комуністичної організації. Це показало внутрішню хворобу Комуністичної партії Чехословаччини. Комінтерн виявив причини цієї невдачі, виявив, які недоліки, хвороби, ухили є в Комуністичній партії Чехословаччини. Теперішня постапова Комінтерну про святкування червоного дня, святкування його в цілому світі є не просто заклик до пропагандистської, агітаційної кампанії, не ухвала резолюції та влаштування зборів до дня святкування,— ця резолюція визначає директиву і вказівки кожній комуністичній партії мобілізувати пролетаріат своєї країни на те, щоб він був здатний до рішучої боротьби проти військової загрози.

Конгрес Комінтерну минув під знаком вказівок все-світньому пролетаріатові про те, що наближається військова загроза. Резолюція конгресу про «Червоний день» визначає директиву Комінтерну до всіх партій, щоб вони були напоготові, якщо наспіла б загроза всесвітньої війни і напад на СРСР. Тепер уже аж ніяк не може статись, щоб в якій-небудь країні на випадок війни проти Радянського Союзу, проти диктатури пролетаріату, який-будь загін, яка-будь організація компартії були у стані кризи і були нездатні до класової війни. Пригадаймо, як соціал-демократичні організації попередньої війни 1914 р. ухвалили резолюцію проти війни, заявляючи, що вони, всі, як один, будуть боротися проти війни, а потім, як виявилось, були нездатні провести свої резолюції і потрапили в лапета імперіалізму, стали на шлях зради інтересів робітничого класу. Тому цей досвід показує нам, що для того, щоб у слушний час, якщо імперіалізм кинув би своє військо на братовбивчу війну, на знищення мирної праці нашого Союзу, і для того, щоб комуністичні партії всіх країн були заздалегідь підготовлені, треба мобілізувати всі сили, щоб були здатними до озброєння війни проти імперіалізму. Така суть, таке є значення цієї резолюції Комінтерну.

VI конгрес Комінтерну закінчився оголошенням маніфесту, зверненням до всіх пролетарів, до всіх селян, до всіх трудящих, до всіх пригноблених народів, до всіх армій з вогневим закликом до нового життя, до повстан-

ня, до боротьби за владу пролетаріату. Цей маніфест є один з документів найбільшої ваги за останні роки, найбільшої внутрішньої сили.

VI конгрес Комінтерну провів величезну роботу, дав компартіям усього Комінтерну правильний аналіз теперішнього стану імперіалізму й ситуації сил, співвідносин між імперіалізмом і комунізмом, намітив правильну загальну тактичну лінію в резолюції про стан і завдання Комуністичного Інтернаціоналу в питаннях колоніальному і негритянському, у військовому питанні, намітив перевірені шляхи підготовки пролетаріату до боротьби за владу, він ухвалив резолюції про «Червоний день», намітив перехід до нових організованих всесвітнім масштабом пролетарських бойових актів і ухвалив програму Комінтерну.

VI конгрес Комінтерну дав тверду ленінську базу, на якій можуть далі зростати, об'єднуватись наші компартії, дав прапор всесвітньому пролетаріатові для дальшої боротьби. Пролетарі нашої країни повинні поставити своїм завданням тепер уважно перечитувати, вдумуватись у постанови й ухвали Комінтерну та програму, яку він ухвалив, водночас вивчати далі детально й ретельно всі постанови.

Компартія нашої країни може цілком певно заявити, що вона приєднується до резолюції Комінтерну, як до своїх, і буде ґрунтуватися на них у своїй діяльності.

ВЕЛИКИЙ ПОЧИН

Знову виявилася цілковита правдивість тих слів, які сказав т. Ленін про суботник: «Великий почин». Там, де, здається, нема ради, де, звичайними шляхами йдучи, намацуєш лише прояви безодні наших злиднів, наслідки віковичного панування імущих класів, виявляється величезна ініціатива пролетарської комуністичної творчості, що пробиває мури і дає вільний хід.

Ще не так давно на Всеукраїнському зв'язі робітників освіти та на Всеукраїнському з'язі профспілок Робосу робив я доповідь про стан нашої боротьби з темрявою неписьменності. Жахливі цифри довелося подавати мені. За тим темпом, що досі велася у нас робота в справі ліквідації неписьменності, ми могли ліквідувати цю рабську спадщину лише через багато років,— пересічно для України через 12 років, а коли брати окремі округи, то за тим темпом, що досі був, неписьменність була б ліквідована через 15—20 років, а в Полтавській окрузі навіть через 37 років. Тобто, коли б ми мали лише теперішні кошти на проведення ліквідації неписьменності й коли б цю роботу ведено дотеперішнім темпом та лише «звичайними» шляхами в цій галузі, то в Полтавській окрузі неписьменність була б ліквідована лише в 1965 р.

Стара легенда говорить, що євреї, коли вийшли з Єгипту, 40 років блукали в пустелі, аж доки не перемерло все старе покоління, що звикло до рабських умов, і виросло нове покоління, що могло боротися за себе. Якби ми йшли дотеперішніми «звичайними» шляхами, то в Полтавській окрузі також 40 років блукали б у пустелі неписьменності й нещастя.

Яким насміханням, злим, жорстоким з культурного пориву нашого трудящого народу склалася та перспективна наявності ще цілого покоління темних, неписьменних лю-

дей цілих округ нашої країни. Під яку загрозу та чорна пляма неписьменності ставила всі наші плани й розрахунки соціалістичного будівництва! Адже годі було б тішити себе розрахунками будівництва нашого соціалістичного господарства, коли б під тим будівництвом не було твердої й міцної підвалини елементарної письменності нашого трудячого народу.

Ленін говорив, що ліквідація неписьменності й загальне навчання це не є культура, це передумова культури. Велике значення цих слів дедалі більше виявляється для кожного свідомого пролетаря. Як правильно зазначили постанови нашої партії, процес культурного будівництва входить невід'ємною складовою частиною в цілий процес соціалістичного будівництва; вони взаємно обумовлюють один одного.

Абсолютна хибна думка тих товаришів, які правильну партійну думку переносять на справу ліквідації неписьменності. Неправильно, помилково припускати, що коли культура нашої країни зростатиме водночас із зростанням цілого нашого соціалістичного господарства, що обумовлює, то також і ліквідацію неписьменності буде проведено лише з дальшим зростанням нашого соціалістичного господарства. Той, хто так гадає, той, навпаки, перевертає співвідношення. Ліквідація неписьменності не є наслідок нашого економічного розвитку, вона є однією з її передумов. Зрозуміло, зі злиденного рабського стану культурного, залишеного нам від дореволюційних часів, ми зможемо вийти лише на базі нашої творчої господарської роботи. Лише велетенський процес індустріалізації країни, що перетворює цілу побудову нашого життя, перетворює самий її кістяк, лише він дає нам саму матеріальну можливість скласти ту елементарну передумову всього дальшого розвитку. Але неправильно гадати про який-будь паралелізм у цьому відношенні, який, так би мовити, псує межі процесів культурного будівництва й економічного будівництва. Ліквідацію неписьменності, складання елементарних передумов нашого соціалістичного будівництва ми мусимо провести в багато разів прискореному темпі, порівняно з темпом нашого економічного розвитку. Лише в такому разі ми можемо вийти з блудного кола, залишеного нам історією.

Треба було знайти якусь раду. Треба було знайти якусь щілину, куди можна було б вкласти динаміт нашої енергії, щоб підірвати неприступну скелю мільйонної не-

письменності. Треба було знайти якийсь окремий шлях, окремі заходи і не звичайні засоби. Треба було вийти із звичайного звиклого кола статистичних підрахунків, планових міркувань, бюрократичних співвідносин.

Такий шлях знайшовся. Жива думка пролетарської молоді, молодого покоління, комуністичних жадань, кинула новий заклик культурного походу. Коли не стає тих сил, що звичайно одержують за свою роботу встановлену зарплату, іноді з того роблячи лише своє ремесло, коли на такому шляхові складається загроза відволікання ліквідації неписьменності на цілі десятиріччя,— пролетарська молодь не може миритися з тим, і зараз тисячі й десятки тисяч комуністичних юнаків відгукнулися на заклик комсомолу за ліквідацію неписьменності, за досягнення тієї елементарної передумови всього нашого дальшого життя. Вони дають зараз нові сили. На «Великий почин» суботника у цілому культурному поході проти мільйонів неписьменних встають і стануть для навчання мільйони неписьменних трудящих.

Культурний похід на Україні ще досі не розвернувся. Тисячами, навіть десятками тисяч учасників культурного походу справа не обійдеться. Треба сотні й сотні тисяч гукнути до того діла. Справа ліквідації неписьменності встає дійсною справою цілого пролетарського класу і широчезних трудящих мас.

Велике діло почав комсомол. Щире привітання за великий почин. Щире побажання напруженої комуністичної волі на переборення всіх труднощів культурного походу.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 4. Ч. 1. Харків, 1930.

ДО ПІДСУМКІВ РІЧНОЇ РОБОТИ

*Промова на Агітпроп нараді ЦК КП(б)У
в справі марксистської критики та роботи
журналу „Критика”¹⁰⁴*

27 грудня 1928 р.

Цю партійну нараду скликано з конечної потреби перевірити наслідки річного існування журналу «Критика», потреби перевірити, що зроблено за минулий рік у царині критики взагалі, виявити хиби в нашій роботі й намітити завдання для роботи дальшої. Перед нами стояло питання про те, чи скликати нам для цього лише спеціальне засідання редакційної колегії, чи усі ці питання поставити під увагу партії. І Агітпроп ЦК КП(б)У скликав оцю першу партійну нараду в справі марксистської літературної критики взагалі та роботи журналу «Критика» зокрема.

Нарада ця є наслідок, між іншим, праці журналу «Критика», бо тільки на основі вже проробленої роботи журналу ми маємо змогу скликати цю партійну нараду в справі літературної критики й розглянути конкретно дотеперішню роботу в оцій ділянці та накреслити шляхи, як вести її далі.

Для того, щоб перевірити все те, що зробив журнал «Критика», треба поставити запитання: які головні завдання поставила партія, засновуючи журнал «Критика»? Відповідь така: створити центральний орган нашої комуністичної, марксистської критики в царині літератури й мистецтва. Для цього підібрано й відповідний склад редакції.

Цей склад редакції означає, що партія мала на увазі створити центральний орган комуністичної критики, об'єднати в ньому в першу чергу комуністів, щоб вони виявляли комуністичні погляди на явища літературного життя. «Критика», як центральний критичний журнал, мав об'єднати навколо себе всі комуністичні, а також безпартійні марксистські сили та кадри молоді, виховуючи їх на своїй роботі.

Чи виконала «Критика» поставлені перед нею завдання? По-перше, чи об'єднала комуністичні сили, що працюють і можуть працювати в царині літературної критики? «Критика» об'єднала не всіх комуністів, що можуть працювати в цій ділянці, і ступінь участі таких товаришів у роботі журналу був різний. Де причини тому? Це треба виявити. Далі друге питання: чи залучено до участі в журналі різних літературних критиків, що з нами співробітничать і можуть іти в річищі марксистської критики? Тут дещо зроблено, але не всіх ще залучено і залучено до того ж неоднаково. Третє питання: чи стала «Критика» загально-визнаним центральним органом марксистської критики? Певною мірою так, але не цілком.

В чому причина того, що ми не змогли цілком виконати партійне доручення і об'єднати всі комуністичні сили, що можуть працювати в літературній критиці?

Перша причина — це *індивідуалістичний настрій* у деяких товаришів комуністів, що працюють у царині літератури й літературної критики. А індивідуалістичність — це дрібнобуржуазний вплив, що з чималою силою дає себе знати на літературному терені, індивідуалізм став, певною мірою, між комуністами-літераторами й партійною лінією щодо літератури. Це обвинувачення деяким товаришам тут на партійній нараді треба гостро поставити, бо є такі товариші, що «свої» думки, і навіть «свої» лінії ставлять понад загальнопартійну лінію, тому вони не знали, або не зрозуміли тих партійних завдань, які покладено на журнал «Критика».

Друга причина, що перешкоджала виконати завдання партії, це *групівщина*. Товариші тут говорили, що в нас марксистські сили розпорошені й «розподілені». Один комуніст-літератор до другого комуніста-літератора ставиться не як до товариша-комуніста, а як до «ворога», коли той належить до іншої літературної групи. Такі літератори-комуністи не розуміють, що в них одне завдання — виконувати партійну волю й партійну лінію. Це показує, що деякі товариші не вміють проводити загальнопартійної лінії, не зважаючи на усі розходження, які існують. Це також свідчить про дрібнобуржуазний вплив на наше літературне життя. Вузька групівщина, групова нетерпимість перешкоджає і літературній, і критичній діяльності.

Чи могла редакція «Критики» перебороти і ліквідувати ненормальності, чи ні? Сама, одна редакція не могла й не зможе ніколи цього зробити. Для того й звернулася ре-

дакція до ЦК партії й до партійної наради, щоб тут спільними силами, стоячи на партійному ґрунті, намітити шлях, як боротися з усіма буржуазними й дрібнобуржуазними впливами на літературну й критичну нашу діяльність, боротися з впливами на тих товаришів комуністів, що потрапили в полон індивідуалістичності й групівщини. Отже, ставити за провину журналові «Критика» те, що в цьому напрямі не все зроблено, ми могли б лише тоді, коли б редакція свідомо не поставила собі завдання. Але ж редакція, як це свідчить сьогоднішня нарада, це завдання собі свідомо поставила. Зрозуміло, це є одне з завдань, що поклала партія на «Критику», і тут ніхто з товаришів не міг висунути того чи іншого докору редакції щодо цього.

Тепер про зауваження, яке тут закинуто редакції за те, що вона, мовляв, не давала достатньої можливості товаришам комуністам, співробітникам і читачам «Критики», виступати на її сторінках; деякі товариші виставляли вимогу, щоб «Критика» забезпечила всім комуністам право вміщувати свої статті, хоч би вони й виявляли недосвідченість, або недостатні знання в літературознавстві. Я гадаю, що це не так. Дати можливість виявитися товаришам треба доконче. Але забезпечити всім товаришам право друкувати свої статті в журналі «Критика» — це не так, це й неможливо. Треба забезпечити *можливість*, щоб місце було для скільки-небудь цютящої статті, але щодо *права* друкувати все хто що напише — то ні. Перед нами стоїть завдання не вульгаризувати партійну лінію, не спрощувати нашу літературно-критичну діяльність. Я — проти визнання права на те, щоб кожний, хто написав статтю, обов'язково мав право вмістити її в часописі. Добру роботу обов'язково треба виявити. Я можу посвідчити, що досі ніхто не може вказати фактів, коли б такої можливості виявити себе на сторінках журналу «Критика» не давалося, коли відмовили хоч будь-кому надрукувати статтю, написану *як слід*, з комуністичного погляду. Таких фактів нема.

Але тут є такі товариші, що однобічно й нешироко підходять до питання критики взагалі. Треба поставити питання про те, щоб не тільки в редакціях, щоб не тільки письменники та критики реагували на літературний твір, критикували його, бо не тільки вони мають на це «право». І тут ще сила-силенна роботи. Я беру приклад з практики культвідділу ВУРПСу, що має бібліотечний відділ і зосередив навколо своїх клубів чималу мережу кореспонден-

тів-читачів. Коли вийшла повість Епіка «Без ґрунту», то читачі-робітники і кореспонденти бібліотеки подали думку спільно обговорити цю книжку в присутності автора. Повість так і обговорено, а з обговорення автор побачив, як її сприймають і які в ній хиби. Факт той, що після обговорення т. Епик вирішив дещо ґрунтовно переробити. Це є шлях виявлення думок робітників. Це і є своєрідна пролетарська критика і її треба стимулювати й нашому журналові. Журнал «Критика» ще не зробив відповідних кроків у цьому напрямі, бо зв'язку, колективного зв'язку з організованою пролетарською читацькою критикою в нього нема; щодо цього треба відзначити хиби й редакції «Критики», і нашої партійної організації взагалі, і наших працівників культвідділів профспілок.

Завідувач культвідділу ВУРПСу т. Рабічев, на жаль, тільки вчора приїхав з Москви, а т. Невельський, на жаль, покинув нашу нараду, маючи, очевидно, інші, «важливіші» справи. До речі, те, що є подекуди «настирливіші справи», іноді й шкодить роботі та негативно відбивається на зв'язкові робітників з радянською українською культурою, бо наші працівники з профспілок, маючи постійний зв'язок з колективним організованим читачем-пролетарем, часто-густо не зв'язуються з нашими літературно-критичними органами.

Питання зв'язку з організованим пролетарським читачем треба поставити до завдань журналу «Критика». За допомогою й цього зв'язку треба виявляти хиби, які є в окремих письменників, в окремих органах, в окремих товаришів, і то не тільки тих, що працюють у царині літератури, а й усіх, що працюють у культурному процесі взагалі.

З'ясовуючи далі, в чому причина того, що деякі наші товариші комуністи не зрозуміли, навіщо засновано журнал «Критика», треба висловити таку думку: кожен з тих товаришів дивиться на свою роботу, на свій твір, як тільки на свою власність; він, мовляв, письменник, сам тільки за це відповідає, сам тільки визначає, де його вмістити, і сам визначає, як він ставиться до інших думок і до різних течій. А це саме й характеризує індивідуалістичність.

Я тут порушую питання про бодай часткову ліквідацію такого становища. Чи можна це зробити зокрема щодо критиків та письменників-комуністів? Повною мірою навряд чи можна це зробити — найперше через те, що вони ні коло чого не об'єднані. А з цього треба починати. З міс-

дя: у нас багато часописів. Ні, не так багато в нас журналів. Сюди треба прикласти думку Пушкіна: «Дай, боже, побольше нам журналов — плодят читателей они».

Так ото, може, не багато, а замало в нас журналів, але й той недостатній кадр робітників, що ми маємо, треба вміло використати.

Журнал «Критика» це не просто собі так журнал, а це орган, що повинен бути центром об'єднання марксистської критичної діяльності. В такому разі, ми можемо поставити питання всім товаришам, що працюють у літературній і критичній ділянках: що ви, шановні товариші, зробили для цього часопису, яку ви брали участь у його роботі? Мені здається, що Агітпроп ЦК може такі питання поставити партійним товаришам, бо він має не лише моральний, а й партійно організаційний вплив і шлях партійних доручень.

Мені здається, що цілковито неприпустимим є таке становище, коли партія створює свій орган, а дехто з комуністів деякою мірою саботує його. Це неприпустима розбещеність: це ж є перенесення на партійний терен тієї боротьби, яку ми провели на літературному терені. Коли в товаришів є окремі думки, то їх можна викладати, але італійські страйки й бойкот марксистського критичного органу у деякої частини товаришів — неприпустимі. Мені здається, що тут треба поставити питання гостро, й дещо можна буде зробити.

Мені довелося підбивати підсумки літературної дискусії, гадаю, що в цій справі досить твердо проведено партійну лінію: товариші почули, що ми вступили в новий етап літературних і критичних співвідношень. І зараз треба рішуче собі сказати таке: теперішнього стану не можна прирівнювати до того, що був рік тому. Ми щоразу не повертатимемося до старого, старе гниє, не переносьте віджилого мертвого на сьогоднішні співвідносини — їх у нас визначає вже нове молоде життя. Шукайте нове в тому, що є тепер; розрізняйте, що нам треба підтримувати, а з чим боротись, а не відшукуйте спеціально старих «пот» того, чого нам не треба. Це не завжди корисно, хоч іноді й потрібно.

Далі — питання про наші критичні кадри. Вони на сьогодні — незначні, і перед нами стоїть завдання їх виховати. Багато товаришів завантажені багатьма роботами; щодо цього можна навести слова Некрасова: «Мне борьба

мешала быть поэтом, песнь мешала быть борцом»¹. Та все ж, у міру можливості, багатьом товаришам треба взяти участь у роботі.

Насамперед, постає завдання доцільно й повно використовувати сили, виявляючи всі можливості тих сил, які є, а також гартуючи нові. Тут доповідач т. Десняк та інші товариші говорили про літературознавчу кафедру в Інституті марксизму, причому відразу знайшлися «два претенденти на дивіденди»: одні вважають мати окрему кафедру літературознавства, як частину історичного, а другі — як частину соціологічно-філософського відділу. Я гадаю, що справа не в тому, при якому відділі буде кафедра, а в тому, як організувати її роботу. Проте, на мою думку, кафедра літературознавства при Інституті марксизму мусить існувати окремо, причому мусимо відразу запросити туди відповідних працівників, щоб можна було поставити науково-дослідну роботу.

Далі питання про те, щоб інтенсивніше використовувати наявні сили й залучати до критичної роботи нові. Треба виявити, хто пише рецензії, статті й працює у критичних відділах досить численних журналів, газет і літературних організацій. Їм треба підвищити кваліфікацію; тут можна було б скликати й провести курси, піврічні чи що, з доповідями для докваліфікації й перекваліфікації наших газетних і журнальних працівників з літературної галузі. Це є один з шляхів, що може дати нам чимало.

А тепер третє питання: чи використовуємо ми всіх безпартійних, що можуть з нами співробітничати? Очевидно, не цілком. Комуністів — знавців і спеціалістів, що могли б заступити не марксистських спеців, я скажу відверто, ми зараз, на теперішньому ступені зростання наших літературно-критичних кадрів, не маємо, хоч іноді й дуже треба замінити ворожих нам фахівців. От скажуть мені: «Напишіть про Тобілевича статтю». Хто його знає, що писати. Можна написати, але треба перед тим багато попрацювати над письменником.

У справі використання спеців треба стати на ясну позицію. Надто як зважати на порушене тут питання про опрацювання класиків. Тут наша можливість редагувати набирає великої ваги. Ми не маємо знань і кадрів, щоб писати всі передмови, а треба не лише передмови написати, а й опрацювати видання. А опрацювати видання

¹ Некрасов Н. А. // Сочинения. В 3 т. Т. 2. М., 1954. С. 251.

класиків це не те, що написати якусь публіцистичну статтю, це рік, а то, може, й більше роботи. Будемо висувати й кваліфікувати працівників, але ми не маємо зараз людей, — матимемо, але поки що не маємо. І поки так є, поки що працюють у цій ділянці часто-густо люди з ворожою нам ідеологією і передмови пишуть вони, бо в нас нема ще для цього людей. Але хто зобов'язує вас випускати ці передмови так, як оті фахівці пишуть? Вони редагують твори класиків, а ми можемо й мусимо редагувати їхні передмови.

Треба зробити комуністів відповідальними за перевірку роботи спеціалістів-літературознавців. Треба перевіряти, що є непевне, де чужі впливи, де є що вороже. Ми ледве чи досягнемо, щоб спеці писали завжди все, що нам потрібне; але щоб не писали того, чого нам не треба, щоб не писали ворожого нам, — цього можна і треба досягти цілком. Проте й для цієї роботи треба обов'язково бути знавцем літератури, щоб розуміти, де саме в тій чи тій передмові є ворожа, чужа тенденція. Ми можемо добирати літературно-політичних редакторів, і ДВУ треба дати таке завдання. Для цього можливості в нас є більш-менш задовільні.

У справі використання спеціалістів перед нами два завдання: перше, щоб не було нічого нам ворожого; друге, щоб давали вони те, чого нам треба. І тут перед нами партійне завдання в царині критики: це є завдання комуністичного керівництва критикою. Залучати, втягувати і безпартійних марксистів, і попутників, і спеців, беручи від них те, що нам треба, і не допускати того, що нам вороже. Але треба нам усе написане уважно перевіряти й червоном олівцем новикреслювати все те, що є ворожого нам. Не знаю, чи треба вписувати ще те, що нам потрібно. Гадаю, що не слід, а треба від редакції додавати передмову або примітку. Нам не треба вставляти, а треба так виховувати позапартійних, щоб ставити їх перед своїми думками. Спеціаліст написав про класика вступну статтю, а передмову ми можемо пустити комуністичну. І для журналу критичного, і для інших журналів та газет ми мусимо й повинні використовувати сили й позапартійних різних фахівців, ставлячи двоє завдань — не припускати нічого ворожого й стимулювати те, що нам корисне.

«Критика» має на обліку 110 осіб, які зараз можуть писати; в тому числі 40 партійних товаришів. Як використати їх? Як використовуємо їх? Використовуємо їх пога-

но. Немає розподілу роботи, немає планомірного розподілу сил, між нашими журналами точиться конкурентна боротьба за критиків. Чи це так? Так, це факт. І треба поставити завдання перевірити практично та порозумітися і в справі використання комуністів, і в справі використання позапартійних, щоб не сталося так, що стихійний фактичний розподіл комуністів і безпартійних визначатиме лінію того чи того журналу.

Що ж у журналі «Критика» стоїть у нас іще не гаразд? Літературна публіцистика у нас є, але може треба її трішки активізувати й статті ще більше наближати до соціальної актуальності літературного явища і до його критичного оцінювання. Це завдання можна виконати лише тоді, коли комуністи будуть енергійніше й жвавіше, навіть з власної ініціативи, брати участь у роботі. Я т. Деснякові казав на перших кроках роботи: почекайте рік — на кінець року матимемо журнал, через півтора роки зможемо вибирати статті, які присилатимуть нам; після двох років часописові не доведеться просити авторів; самі придуть.

А от на перших кроках доводиться самому журналові вживати екстраординарних заходів. Тепер уже не так важко. Минув рік, журнал має обличчя, є певна в нього й репутація.

У нас мало практикується критика «формальної» сторони творів. Тут товариші про так звану «формальну» сторону літератури висловлювались так, ніби то критикувати формальні сторони літературного твору, тобто виявляти суто художні, естетичні й технічні елементи якогось твору, це є якийсь злочин. Гадають вони, що така критика для марксиста — це злочин. Що ж ви гадаєте, ми будемо критикувати, не обмірковуючи художньої якості творів? Це значило б zostаватися без літературної критики. Наше завдання тепер — підсилити наш критичний розгляд «формальної» сторони художніх творів. Адже «Молодая гвардия»¹⁰⁵ в Москві випинає критику «формальних» сторін творів — та ще й як. Там міститься й чимало абстрактно-теоретичних статей. Бо критика «формальної» сторони творів має одночасно прислужитися й для того, щоб наш журнал був знаряддям виховання нових критиків, а також був знаряддям впливу й на письменників.

Нарешті, про рецензії й огляди. У нас, знаєте, і статті є, і рецензії й огляди є, але тут у сукупності ще не проведено до кінця твердої лінії, що, як краплина по краплині, довбає камінь інерції читачів. Цього ще повною мірою

пе досягнуто. І ось до цього треба щось додати, певну «ізіюмінку», щоб відділ рецензій у «Критиці» був впливовіший і жвавіший, щоб більше активізувати літературно-критичне життя й творчість.

Я не згоджуюсь з товаришами, які говорили, що «Критика» замало турбується про російську літературу. Російській літературі загалом приділено досить місця, але окремим *бойовим* питанням російської літератури треба б віддати більшу увагу. Зате дуже мало «Критика» освітлює інші літератури радянських республік (Десняк з місця: є білоруська, єврейська). І є ще одна ділянка роботи, і її нам треба в «Критиці» поставити. Це статті на теми з деяких суміжних з літературно-критичною діяльністю царин. Я маю на увазі загальнополітичні, загальнокультурні статті, соціально ув'язані з літературним процесом, ці статті мають висвітлювати умови, іноді передумови, іноді перспективи для літературного життя й творчості.

Зрештою, майже немає в нашому журналі критики — критики. Немає оглядів, критичних статей, заміток інших наших журналів та газет. Не зроблено нічого і для зв'язку журналу «Критика» з критичною діяльністю відповідних відділів наших журналів і газет. А треба, щоб журнал «Критика» відігравав єднальну роль щодо цього.

На порядку денному в нас стояло питання про стан марксистської критики й зокрема про підсумки річної роботи журналу «Критика». Товариші, тут присутні, висловлювалися тільки про роботу журналу «Критика», а про стан марксистської критики взагалі нічого не сказали. І тільки доповідач т. Десняк поставив питання в належному масштабі. Це свідчить про те, що перед нами є на ділі одно з головніших завдань — поставити умови для колективної праці. Тов. Коряк сказав, що треба створити товариські обставини, чи атмосферу для такої праці, воно то взагалі партійна товариська атмосфера добра справа, але завдання, на мою думку, є інше. Треба дійти дійсного розуміння справи й поставлення колективної діяльності, щоб виконувати колективно партійні завдання. З цього й утворюється партійна товариська атмосфера. Це слово іноді вживають так: коли хтось комусь щось напакостить, або «копає» щось, то кажуть: він йому творить атмосферу, або не творить атмосфери. Я гадаю, справа не в створенні атмосфери персонально, а в тому, щоб виявити тут яскраво партійні завдання, виявити їх на роботі, а коли всі партійні завдання будуть виявлені, коли буде провадитися

колективніше життя, то це й буде запорукою товариської атмосфери, товариських умов для цієї важливої роботи. І, мені здається, це виправить нашу критичну атмосферу, взагалі дасть змогу поставити літературно-критичну діяльність по всіх журналах, газетах, а в тому числі й в журналі «Критика», на нормальні рейки й піднести її в недалекому майбутньому на належну височінь.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 5. Харків, 1930.

ЗВІТ УРЯДУ УСРР

Доповідь і заключне слово на XI окружному з'їзді Рад Київщини

31 березня 1929 р.

Газетний виклад

Країна перевірила роботу Радянської влади й ухвалила її

На початку своєї доповіді т. Скрипник каже про значення звітів Радянського уряду перед робітниками та селянами.

Щойно закінчилася виборча кампанія, під час якої Радянська влада склала звіт за свою діяльність більш як по 14 тис. виборчих інституціях робітників та селян.

Наше старе жовтневе гасло: «Вся влада в центрі й на місцях — Радам!» здійснено цілком, і коли ми говоримо про звіти Рад перед усім трудящим народом, то ми говоримо про ланки в цілому ланцюзі нашої пролетарської демократії.

На виборах перед усіма трудящими, в кожному місті й селі, на кожному заводі й фабриці стояло питання про те, як оцінюють трудящі маси лінію та політику Радянської влади. Перевибори — це не механіка, це політика, і величезної ваги політика. На перевиборах перевіряють правильність лінії і правильність політики уряду та цілої Радянської влади. І ось ми бачимо, що по всіх виборах, геть скрізь по цілій країні на це запитання, яке поставили в цьому радянському референдумі перед трудящими нашої республіки, трудящі маси відповіли голосним і одноголосним: **так**.

Країна вже перевірила свою Радянську владу. Політику її, політику Радянського уряду вже там, геть скрізь по селах та заводах, перевірено й ухвалено. А тепер на окружних з'їздах Рад ми підсумовуємо цю генеральну перевірку перед остаточною перевіркою, яку зробить Всеукраїнський з'їзд Рад.

Як проходила виборча кампанія?

Виборча кампанія виявила велику активність трудящих. У перевиборах Рад цього року взяло участь на 13 %

виборців більше, ніж 1927 року. Коли тоді на вибори з'явилися 51,1% тих, хто мав право обирати, то тепер пересічно на Україні на виборчих зборах було 64,6% всіх виборців і ніде на Україні не було менше, як половини виборців.

Це свідчить про зростання активності нашого трудячого народу, про те, що широкі робітничі та селянські маси, широкі маси трудящих, почувають себе справжніми господарями Радянської країни. Вибори також показали дальше зростання впливу Комуністичної партії. У новому складі сільрад комуністів збільшилося на 1,4%, комсомольців — членів сільрад — на 2,3%. Також зросла на 3,9% кількість обраних до сільрад сільських наймитів.

Вибори цього року дали також яскравий приклад гострої класової боротьби. Тисячі представників куркульських, непманських елементів гостро боролися за свої виборчі права, і не тільки тому, що вони взагалі відстоювали свої права, а й тому, що вони хотіли впливати на Раду, хотіли собі захопити хоч би клаптик влади в нашій країні. Скрізь по селах, де були звіти Рад, куркулі й підкуркульники гостро виступали, намагалися зривати збори та провести до Рад своїх прихильників, але зробити це їм не пощастило. Наймит, бідняк та середняк — скрізь дали рішучу відсіч усім куркульським спробам.

Вибори — це політика, і це класова боротьба. Отже, товарищі, я повинен розповісти про ті питання, що в цій класовій боротьбі стояли перед трудящими.

Ми щиро прагнемо миру

Перше питання, яке порушували скрізь наші вороги, про що скрізь шептали куркулі, — це те, що Радянська влада нібито веде до війни. Це шептали тут, у країні, наші вороги, повторюючи брехні закордонної буржуазної преси, повторюючи заяви авантюристів, — представників буржуазних закордонних урядів.

На виборах усі такі брехливі заяви спростовано.

Першим спростованням були самі перевибори, що відбулися в країні, вибори, що ухвалюють тверду й непохитну волю уряду до мирного розвитку нашої країни.

Друге спростовання є дальше зміцнення нашої Червоної Армії, що стає на оборону нашого дальшого соціалістичного будівництва.

Третє спростовання є наші безпосередні стосунки з сусідами й іншими імперіалістичними країнами. Хоч цей дипломатичний акт має тільки відносне значення, але цілком свідомий цього Радянський уряд провів так званий Московський пакт¹⁰⁶, в якому, як наш Союз Соціалістичних Радянських Республік, так і всі сусідні держави, декларували волю до усунення війни, декларували волю не вживати війни, як засобу для розв'язання державно-національних суперечок. До цього пакту змушені були приєднатися деякі сусідні держави. Воля трудящих нашого Союзу покликала до життя цей пакт і привела до того, що його підписали всі сусідні держави. Це позбавляє можливості будь-кого з представників керівних у капіталістичних країнах класів, чи представників будь-яких капіталістичних урядів заявляти, що нібито від соціалістичного Союзу йде загроза воєнної небезпеки.

Ні, наш Союз, переповнений мирних намірів, турбується про мирний розвиток господарства нашої країни й узяв на себе ініціативу і, незважаючи ні на які непорозуміння, незважаючи навіть на дальшу окупацію Бессарабії, підписав цей пакт з усіма сусідніми державами.

Ми засвідчили й виявили свою волю до миру й тому, товариші, знаючи, що не від нас треба чекати порушення мирних взаємин, знаючи, що загрозливий стан внутрішніх співвідношень різних капіталістичних країн та лють і зневажливість всесвітнього капіталізму до першої в світі пролетарської влади може привести до війни, ми тим твердіше й переконаніше готуємо свою Червону Армію до оборони нашої країни на випадок можливих нападів на нас від будь-яких капіталістичних і імперіалістичних сил. Для оборони Республіки уряд ужив, уживає й далі вживатиме всіх потрібних заходів. Беззахисними наш ворог нас не застукає. *(Бурхливі оплески).*

Всупереч усім брехням ворогів ми розвиваємо наше господарство

Основну свою силу ми бачимо в нашому господарському розвитку. І ось навколо цього питання відбувався головний бій у класовій боротьбі під час перевиборів. І наші вороги говорили, що ми не подолаємо труднощів, що сільське господарство занепадає, деградує, що в нас не вистачить коштів для дальшого розвитку промисловості, що

Радянська країна опинилася перед загрозою господарської загибелі. Ось із якою пропагандою виступали ворожі нам куркульські та контрреволюційні сили на виборчій кампанії. Кожний з нас, товариші, як активний учасник цієї перевиборної боротьби, чув такі слова, й певно чули їх від тих, що хиталися, що впали у невір'я. Тут представники і робітничих, і військових делегацій рішуче висловились проти тих, хто повторює такі слова, хто загубив віру в пролетарську силу. Ці слова про занепад, про деградацію є тільки відблеск поживлення куркульських ворожих пролетаріатові сил країни.

Робітничий клас, селянська біднота й трудяще селянське середняцтво знають труднощі, які стоять перед нами, але знають силу, енергію й волю пролетаріату, що досі перемагав усі труднощі й дедалі розвивав свою пролетарську державу. (*Бурхливі оплески*).

Де джерело наклепів?

Коли ми чуємо такі зневірливі слова, то головне — це зрозуміти, звідки вони йдуть. Тому дозвольте, товариші, прочитати вам, що думають про нас наші вороги. (Тов. Скрипник читає кілька сторінок з білогвардійського емігрантського українського журналу «Український економіст», що видається в Чехословаччині). — Що кажуть наші вороги? Вони кажуть, що дальший розвиток нашого господарства потребує капіталозатрат, що наша промисловість і сільське господарство не можуть далі дати потрібних для цього коштів, вони кажуть, що зниження собівартості й підвищення продуктивності праці вже нічого не можуть дати нашому господарству, і тому Радянська влада стоїть перед перспективою занепаду, деградації та загибелі.

Чи не такі самі слова ви чули на виборах від куркулів? — Точнісінько те саме. І ще, товариші, чи ті слова зневіри, що «вузькі місця» ставлять об'єктивні межі для нашого господарського розвитку, що між нашим сільським господарством і нашою промисловістю є суперечки, й що наше сільське господарство та промисловість далі розвиватися не можуть — чи ці слова зневіри також не виявляють зворотного боку впливу цих куркульських буржуазних ідей закордонних емігрантських економістів на декого тут? Так, виявляють. Ці питання, які формулювали наші

вороги, свідчать тільки про одне: про їхнє бажання чекати, що Радянська влада в своєму господарському житті натрапить на такі труднощі, що приведуть її до загибелі.

Тим-то, товариші, я повинен розповісти, як справді стан справ з нашим господарством.

Факти спростовують брехні наших ворогів

Візьмімо хоч би зниження собівартості, що, за пророкуванням наших ворогів з петлюрівського та інших емігрантських таборів, нам нічого дати не можуть. Ось що говорять факти. В 1926—1927 рр. по всій республіканській промисловості собівартість продукції знижена на 2 %. В 1927—1928 рр.— вже на 6,6 %. Отже, ми знижуємо собівартість, а один процент зниження собівартості — це заощадження для розвитку нашої промисловості 100 млн. крб. Цього року ми повинні знизити собівартість продукції на 7 %. Це дасть нашому Союзу 700 млн. крб. на дальший розвиток індустріалізації.

Так само факти спростовують і брехні наших ворогів про недостатність коштів для капіталозатрат на нашу промисловість. У 1924—1925 рр. вони становили 87 млн. крб., 1925—1926 рр.— 199 млн. крб., 1926—1927 рр.— 291 млн. крб., 1927—1928 рр.— 375 млн. крб. Отже, проти 1924—1925 рр. сума капітальних затрат на промисловість зросла на 415 %.

Білогвардійські економісти нищать, нібито ми тільки лагодимо й ремонтуємо, а нездатні будувати нове. Це теж неправда. Коли в 1925—1926 рр. ми витратили на капітальний ремонт 19 млн. крб., то в 1926—1927 рр. витратили 18 млн. крб.— на один мільйон менше, а останнього року вже тільки 15 млн. Так само ми зменшуємо витрати й на поширення тих заводів, що є. Проте основне, на що ми витрачаємо гроші, це нове промислове будівництво. В 1925—1926 рр. ми витратили на нове промислове будівництво 13 млн. крб., 1926—1927 рр.— 14 млн. крб., а останнього року — вже 25 млн. крб. Отже, ми весь час збільшуємо витрати на нове будівництво. Внаслідок цього загальна продукція нашої промисловості невпинно зростає. Вона становила в 1925—1926 рр. 1 млрд. 747 млн. крб., 1926—1927 рр.— 1 млрд. 956 млн. крб., а останнього року — 2 млрд. 340 млн. крб. До того зростає не тільки

промисловість взагалі, а її питома вага в усьому народному господарстві. Коли в 1913 р. промисловість давала 43,9 % усієї продукції народного господарства, то в 1926—1927 рр. вона вже дала 46,6 %. Зросла й кількість промислових робітників з 943 тис. у 1925—1926 рр. до 1 млн. 192 тис. у 1927—1928 рр.

Разом з промисловістю невпинно зростає й наше сільське господарство. Я гут наведу кілька чисел, які треба добре запам'ятати кожному робітникові й селянинові. В 1917 р. 16 % усіх селянських господарств на Україні не мали власних засівів, а останнього року число таких господарств становило тільки 2 %. Отже, внаслідок Жовтневої революції селяни не тільки дістали землю, а й дістали можливість користуватись нею, засівати її. Кількість селян, що засівають від 3 до 6 га землі, зросла з 27 % до 46 %, а кількість робочої худоби цього середняцького селянства зросла з 10,8 % до 50 %. Зросла також загальна площа засівів, кількість плугів, кількість жниварок, молотарок тощо. Ось цифри, що свідчать про розвиток нашого сільського господарства, про те, в якому стані перебуває наше селянство. Все ж, товариші, в нас ще чимало селян не мають коней. Робочої худоби не мають 39 % селян, а одну голову робочої худоби має 34 %. Тим-то Радянська влада вживає багато заходів, щоб допомогти сільській бідності. В 1925—1926 рр. безповоротна допомога від держави сільській бідності становила 9 млн. 990 тис. крб., а останнього року вона вже становить щось 20 млн. крб. Щороку ми збільшуємо свої безпосередні затрати на сільське господарство, зокрема на його усупільнений сектор. І останнього року ми затратили на усупільнений сектор сільського господарства, тобто радгоспи й колгоспи, 30 млн. 300 тис. крб. проти 18 млн. 700 тис. крб. у 1925—1926 рр.

Я хочу скористатися з нагоди, щоб навести вам загальносоюзні дані про наші витрати на сільське господарство й індустрію. За державним бюджетом ми вкладаємо в свою індустрію 1 млрд. 800 млн. крб., а в сільське господарство — 1 млрд. 300 млн. крб. Отже, одночасно з індустріалізацією ми провадимо реконструкцію нашого сільського господарства.

Ми вже багато зробили, щоб підвищити технічний рівень сільського господарства. Для цього ми збільшували реманент, постачали селу добриво тощо. Коли в 1926 р. ми поширили по країні 2 млн. пудів добрива, то цього ро-

ку вже 4 млн. 204 тис. пудів. Цього ще не досить, проте одну третину потреби селянського господарства в добриві ми вже задовольняємо. Ми також поширили серед селян багато сільськогосподарського реманенту. Між іншим, на початку цього року на Україні було вже 8800 тракторів, з них 56 % у земельних громадах, 26 % у колгоспах і 18 % у радгоспах. Треба також відзначити, що в справі тракторизації Україна проти інших радянських республік веде перед. Чимало пішла вперед справа з очисткою насіння. Отже, разом з дальшою індустріалізацією України ми підносимо технічний рівень свого сільського господарства.

Дальші перспективи нашого розвитку

Емігрантські білогвардійські економісти кажуть, що Радянська країна не має ніяких перспектив для дальшого розвитку. Побачимо, які ж справді наші перспективи. Візьмімо окремі галузі своєї роботи. Приміром, металургія. Наприкінці п'ятирічки ми маємо виробити 6 млн. 635 тис. т металу у всьому Союзі й 66 % усієї кількості на українських заводах. Внаслідок реконструкції старих наших заводів і спорудження трьох великих нових заводів на кінець п'ятирічки продукція чавуну в 2,36 рази буде більша, ніж тепер. Так само за п'ятирічним планом ми збільшимо добуток вугілля з 27,3 млн. т до 52,7 млн. т, тобто в два рази. Швидко зростає одна з основних галузей нашої промисловості — хімічна промисловість. Коли цього року продукція хімічної промисловості без добрива становить 69 млн. крб., то на кінець п'ятирічки вона становитиме 273 млн. крб. — у 4 рази більше. Ще більше зростає продукція штучного добрива. Ми тепер виробляємо фосфату для сільського господарства 66 тис. т, а на кінець п'ятирічки вироблятимемо 1 млн. 200 тис. т, тобто в 1,818 разів більше. Азотного добрива ми виробляємо 12 тис. т, а вироблятимемо 400 тис. т.

Наше машинобудівне виробництво, за п'ятирічним планом, збільшується на 308 %. Коли цього року ми виробимо на Україні машин на 130 млн. крб., то на кінець п'ятирічки вироблятимемо на 531 млн. крб. Важких паровозів ми виробляємо цього року 200, а в 1932—1933 рр. маємо виробити 555 — більш як у два рази. Наше суднобудівництво зростає з 18 млн. до 70 млн. крб., виробни-

цтво дизелів з 12 тис. кінських сил до 48 тис. кінських сил, і т. д. Зростає й електрична енергія, яку споживає Україна: коли тепер ми маємо в тисячах 1307 кіловат, то в 1932—1933 рр. матимемо 3342 кіловат — на 176 % більше. Жваво зростає й промисловість, що переробляє сільськогосподарську сировину. Тепер продукція цієї промисловості становить 733 млн. крб., а в 1932—1933 рр. становитиме 1 млрд. 532 млн. крб. Загалом промисловість, що виробляє засоби виробництва, збільшує свою продукцію з 1 млрд. 302 млн. крб. до 3 млрд. 690 млн. крб., а промисловість, що виробляє речі споживання, — з 840 млн. крб. до 1 млрд. 960 млн. крб.

Разом із збільшенням і поширенням виробництва ми матимемо дальше зниження собівартості продукції. Наші вороги кажуть, що технічні обставини не дозволять нам надалі зменшувати собівартість. Проте в 1932—1933 рр. зниження собівартості становитиме 29,1 %, і всі розрахунки стверджують це припущення. Так само й з видатністю праці, що за 5 років зросте по республіканській промисловості на 96 % і по місцевій — на 170 %. Це свідчить, що нові капітальні затрати на промисловість дадуть можливість нашим робітникам за 5 років виробляти мало не вдвоє більше, ніж тепер.

Не менші перспективи й розвитку нашого сільського господарства. Внаслідок поширення сільськогосподарських машин, добрива, тракторів, очистки насіння тощо загальна продукція сільського господарства зросте на 52 %. Зокрема, загальна продукція зернових культур зросте на 41,8 %, технічних культур на 98,5 %, картоплі на 60 % тощо.

Звісно, наш п'ятирічний план лише орієнтовний. Ми не можемо докладно вирахувати кожного карбованця, навіть кожної тисячі карбованців. Проте ми вже тепер можемо сказати, що загальна сума капіталозатрат на нашу індустрію становитиме щось 30 млрд. крб., і приблизно таку ж суму становитимуть затрати на сільське господарство. Отже, ми тепер уже починаємо виявляти розмір і значення революції, яку зробив пролетаріат у жовтні 1917 р. Наші досягнення можливі й тому, що ми планово господарюємо, уникаючи всіх зайвих витрат, витрачаючи громадські й державні кошти на ті потреби, що їх насамперед треба задовольнити для господарства нашої країни, для добробуту трудящої людності.

Дніпрельстан—Донбас—Київ

У п'ятирічному плані є кілька надзвичайно важливих проблем. Одна з таких проблем — це проблема Дніпра. В старій народній пісні кажуть: «Дніпро, брат мій, висихає, мене покидає». Так, Дніпро висихав, і його сила залишала нашу Україну, але Дніпрельстан, якого будує Радянська влада на місці колишньої Запорізької Січі, кладе край цьому висиханню. Дніпрельстан — це величезне спорудження, що коштуватиме 150 млн. крб. Навколо могутньої гідроелектростанції постануть цілі комбінати заводів — хімічних, алюмінієвих тощо. Запоріжжя—Дніпрельстан — колишня Запорізька Січ — стає індустріальним центром нашої країни.

Велике значення матиме спорудження Дніпрельстану й для заводнення посушливих районів півдня України. Далі, внаслідок спорудження Дніпрельстану на середньому Дніпрі, підвищиться рівень води й коли, товариші кияни, ми можемо будувати суднобудівний завод у Києві, то це тільки тому, що ми споруджуємо Дніпрельстан. Проблема Дніпра — це величезна господарська проблема України, і Радянська влада її найкраще розв'язує.

Друга важлива проблема — це проблема Донбасу. У Донбасі сполучаються залізо і вугілля. Тут ми маємо найкращу базу для вугільного, металевого й металургійного виробництва, а коксове виробництво створює базу для розвитку хімічної промисловості — на Дніпрі, біля Дніпрельстану, і в Донбасі, на коксовій індустрії.

Третя важлива проблема, що стоїть перед нами, це проблема Правобережжя. Вона полягає в тому, щоб у цьому районі, одному з найгустіше заселених, розвинути інтенсивне сільське господарство та розвинути сільськогосподарську промисловість.

Тим-то проблема Києва є одна з найважливіших, що об'єднує всі ці три проблеми. Можна сказати, що проблема Києва об'єднує проблему Дніпра й проблему зв'язку Донбасу з Правобережжям.

Продовжуймо культурне будівництво

Наш п'ятирічний план охоплює не тільки промисловість і сільське господарство. Комуністична партія і Радянська влада ставлять собі як завдання не тільки соціа-

лістичну реконструкцію господарства, а й соціалістичну перебудову всієї країни. Тим-то наші перспективні плани передбачають не тільки розвиток сільського господарства й індустрії, а й розвиток культурно-соціального. Це треба особливо підкреслити. Наша країна ще досі бідна й малокультурна. Ленін говорив, що основне, що гальмує нашу соціалістичну роботу, це наша малокультурність, наше неучтво, некультурність нашої праці. Кількість неписьмених у нас величезна, а не забуваймо слів Леніна, що письменність — це ще не є культура, а тільки передумова культури. Так говорив Ленін, і він ще говорив, що перед нами стоїть завдання піднести культурність народу, насамперед ліквідувати неписьменність. Разом з розвитком індустріалізації й сільського господарства ми повинні вжити всіх заходів, щоб піднести культурно-освітній рівень трудящих мас робітництва й селянства.

Товариші, я знаю, що я говорю про це в Києві, а Київ давно звуть Донбасом культури. Я перепрошую за прикре слово, яке мені доведеться сказати, але тепер, після перевірки, я щось не можу визнати Києва за Донбас культури, бо в справі ліквідації неписьменності Київ стоїть на одному з останніх місць, бо в Києві витрати на культурно-освітні потреби в місцевому бюджеті становлять 14,7 % проти пересічної по Україні 29 %. Отже, в культурній справі Київ не веде перед, а пасе задніх. Тим-то не Донбасом культури, а, коли ніхто не вважатиме це за образ, дозвольте назвати Київ скоріше «Правобережжям культури». Але в усякому разі Київ є культурний центр, й тому повинен зайняти чільне місце в нашому культурному процесі й у п'ятирічному плані соціально-культурного розвитку. Це чільне місце належить Києву як у місцевому, так і в державному бюджеті.

П'ятирічний план передбачає багато культурно-освітніх заходів по всій Україні, зокрема й на Київщині. Це — розвиток нашої початкової школи, що має охопити на 100 % дітей шкільного віку, багато заходів, спрямованих на те, щоб діти селян і робітників могли вчитись у 7-річних і 4-річних школах та профшколах.

Я цілком вітаю той наказ, який читали тут представники київських піонерів, вітаю ініціативу, яку вони тут виявили, але це тільки частина того, що треба зробити.

Ми переможемо всі труднощі

Основні завдання, що стоять перед нами, полягають у тому, щоб зміцнити силу трудящих, щоб підсилити суспільне знаряддя господарського розвитку, далі розвивати усупільнений сектор господарства, далі розвивати нашу індустрію й сільське господарство, далі підвищувати добробут трудящих. Ми лише другий рік живемо в добу перебудови країни. Ми навіть іще не відновили всього раніше зруйнованого. Коли я вчора їхав до Києва, то бачив великий завод (колишні сушарні), що згорів. Його ще й досі не відбудували. Ми ще не все відбудували, що треба було відбудувати. Ми починаємо перебудовувати, вживаємо заходів, щоб наша індустрія стала на нові рейки й щоб на нові рейки стало все народне господарство. Ми склали п'ятирічний план саме так, щоб підвищити вже здобуті засоби індустрії для того, щоб допомогти селянинові підвищити техніку сільського господарства й спільними силами на основі союзу робітників і селян рушити далі. Лише другий рік ми працюємо над реконструкцією господарства, ми складаємо лише перший п'ятирічний план соціалістичної реконструкції господарства і вже накреслимо величезні наслідки тієї роботи, яку маємо її виконати.

Ми живемо в обставинах, коли нас оточує капіталізм, який мріє, щоб скинути Радянську владу й посадити тут владу поміщиків та капіталістів. Ми не знаємо, коли саме може постати загроза війни. Будьмо напоготові, щоб відбити напад ворогів. Але коли протягом нашої п'ятирічки загроза війни не постане, й коли історія дасть нам можливість здійснити наш план, то за 5 років ми будемо ще сильніші, ще об'єднаніші, матимемо більше сили, більше можливості підвищувати свій добробут, поліпшувати свій культурний стан, збільшувати свою силу. Якими блідими здаються слова наших ворогів, коли ми аналізуємо хоч би попередні підсумки своєї роботи й дальші свої плани? Які бліді й нікчемні слова наших ворогів з табору еміграції, коли вони кажуть про те, що на Україні занепад, що Україна залежить від Росії, що Україна не має шляхів свого вільного розвитку. Цифри все це спростовують, це спростовують дійсні факти життя й розвитку Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Конституція Союзу Радянських Соціалістичних Республік в одному з перших своїх пунктів заявляє про суверенність союзних республік, що входять до складу СРСР, за-

являє про суверенність України й урочисто заявляє, що Радянський Союз забезпечує і обороняє суверенітет Радянських Соціалістичних Республік. Уся засада нашої Конституції не тільки абстрактний принцип, а саме життя, яке стверджують цифри, які я навів. Вони свідчать про зміцнення й розвиток господарства нашої України, про збільшення її питомої ваги в господарстві всього Радянського Союзу. Ми були в полоні царату, були пригнічені й пригноблені. Десятиліття розвитку Радянської України — єдиної, яка може існувати, дало вже величезні наслідки. На базі братерського об'єднання, переборюючи наслідки старих часів, наслідки пригноблення, будуючи українську соціалістичну радянську культуру силами своєї держави, будуючи своє господарство, ми проводимо свою лінію далі й далі, виявляючи її в усіх напрямках — і в культурній галузі, і в галузі господарства. У нас неможливі такі засоби руйнації культурних установ, як погроми, тощо. Цієї долі зазнає та частина українського народу, що перебуває в чужому ярмі. Наше завдання — будувати нову Україну братерського об'єднання й здійснити незалежність кожного народу.

За цей рік, за ці два роки, за які я складаю звіт про діяльність уряду, уряд зробив усе те, що можна було зробити для тих величезних завдань, які поклала історія на Комуністичну партію й Радянську владу. Своїм п'ятирічним планом ми й далі створюємо тверду основу для дальшого розвитку свого народу.

Радянський уряд ставить собі завдання базувати свою діяльність на тій основі, яку вказав нам наш великий проводир Ленін.

Радянська влада — це є товариство, ініціатива й самодіяльність широких багатомільйонних мас трудящих. Радянська влада може існувати й розвиватися тільки на базі самодіяльності. Самокритика, боротьба з бюрократизмом — це для нас не слова. Боротьба з бюрократизмом і самокритика — це дві сторони одного ж завдання, а саме — залучати широкі маси до керування нашою пролетарською державою. Залучити до керівництва пролетарською державою нові сотні, десятки тисяч й сотні тисяч — це значить боротися проти ворожих буржуазно-куркульських впливів, боротися проти бюрократизму в нашому радянському апараті, це значить виявити робітничо-селянську ініціативу, самодіяльність, поширити самокритику самих широких мас.

Наприкінці я хочу сказати, товариші, що й хиби є, їх треба виявляти, і, закінчуючи свою доповідь, я закликаю вас до ясної й твердої самокритики, до виявлення всіх хиб.

Ініціатива й самодіяльність широких мас робітників та селян на соціалістичних радянських шляхах — це те, чим перемогла Жовтнева пролетарська революція, це те, чим ми боролися в громадянську війну й перемагали, це те, чим ми відновили зруйноване господарство, це є та база, на якій тільки може розвиватися соціалістична перебудова нашої радянської країни. (*Довгі бурхливі оплески, «Інтернаціонал»*).

* * *¹

— 40 товаришів говорили з трибуни і понад 60 висловилося в записках. Отже, дозвольте мені, — говорить тов. Скрипник, — відповісти на зауваження всіх делегатів.

— Чим відрізняється моя теперішня доповідь від тієї, яку я мав за честь зробити в цьому самому залі два роки тому на X Окружному з'їзді Рад? — На попередньому з'їзді уряд доручив мені дати звіт про пророблену роботу та перераховувати найважливіші питання, що стояли тоді перед урядом. Уряд і тепер доручив мені скласти такий звіт, але разом з тим доручив мені скласти звіт не тільки про пророблену роботу, а й поставити на суд робітництва й селянства те, що уряд має на меті зробити протягом найближчих п'яти років.

Скласти п'ятирічний план — це величезна й важка справа. Візьмімо, товариші, сільське господарство. Кожен селянин приблизно розраховує собі одворічний план; скільки він заробить цього року, скільки збере пашні, скільки в нього буде добрива, скільки доведеться засіяти, виорати, що купити тощо. Але п'ятирічного плану селянин ще не складає. Розраховувати заздалегідь на 5 років дуже важко. Український же уряд повинен був скласти план для цілої республіки й до того ж план господарського розвитку УСРР збудувати так, щоб він був погоджений, як частина загального п'ятирічного плану всього Союзу. Ви розумієте, що це величезна робота.

Не всі питання остаточно пророблено, але основні питання пророблено. Ми тепер вже знаємо, що треба зробити, щоб далі підносити наше сільське господарство, щоб розвивати індустрію, щоб допомогти селянинові підвищи-

¹ Заключне слово.

ти врожайність, що зробити, щоб поліпшити добробут трудячого народу. Дебати, що йшли на з'їзді, йшли цілком правильним шляхом. Кожний товариш, кожний селянин, комунар з комуни, робітник з заводу зауважив те, що треба зробити, щоб далі розвивати соціалістичне будівництво.

Відповідаючи на окремі виступи, т. Скрипник зазначає, що чимало виступів, а також записок торкаються того, що треба змінити політику в шкільній справі, що треба викинути геть з школи куркульських дітей, що школу треба комплектувати виключно тільки дітьми бідноти, наймитів, незаможного та середняцького селянства. Я думаю,— говорив т. Скрипник,— що ці товариші помиляються. Правильно, що в першу чергу треба брати дітей робітників, бідноти, незаможників та середняків. Це правильно. Ми керівний клас, ми керуємо життям, тому наших дітей, дітей тих, хто після нас проводитиме справу робітничого класу, треба надіслати до вишів, профшкіл, до семирічок другого ступеня в першу чергу. Але помилкою буде говорити, що не треба взагалі дітей куркулів приймати до шкіл. Що ж ви хочете, щоб діти куркулів так і залишились куркулями? (*Сміх у залі*). Пі, товариші, в нас наміри більші. Ми хочемо у капіталістів і куркулів взяти не тільки землю, заводи й фабрики, а й зробити їхніх дітей чесними громадянами нашої республіки. (*Оплески*). Ми для того перебудовуємо нашу країну, щоб поставити на соціалістичний шлях усе життя країни, щоб переробляти всю сировину природну, а також людську сировину на соціалістичний лад. Тому мусимо брати до шкіл і куркульських дітей, але в першу чергу дітей наймитів, середняків та незаможного селянства.

Щодо вишів. Хтось на з'їзді говорив, що ми проводимо чистку вишів. Неправильно. Жодних чисток вишів ми зараз не проводимо і вважаємо за неправильні й хибні всякі пропозиції про чистку вишів. Нам потрібна не чистка вишів, а перевірка. Це різниця.

Голос із залу: «Яка різниця? — Різниця та, що чистка — це кампанія, а перевірка — повсякденна робота. Коли хтось пробрався до вишу з фальшивими документами, заховаючи свій соціальний стан, ми говоримо: вступив, на першому курсі побув, і — «от ворот поворот». Чимало таких студентів — дітей куркулів, а то й колишніх жандармів, що вступили із свідоцтвами від різних сільград, а іноді навіть від КНС. Ми таких студентів перевірили, викладаємо й перевіряємо далі склад студентів. Це окреме

питання, товариші, про тих, що допомагають куркулям та їх дітям вступити до вишів. Той, хто дає фальшиве свідчення синові куркуля, той майже сам стає підкуркульником. Щодо останнього курсу, товариші, то, коли ми зробили помилку 4—5 років тому, прийнявши таку людину до вишу, а ця людина вже закінчує виш, ми говоримо: «Цей новий інженер, хоч він і з чужого елемента, проте не буде гірший, ніж старий інженер, що також походить не з робітників і селян». Отже, нам потрібні інженери, тому ми з останнього курсу не виключаємо студентів, крім випадків, коли людина проводить контрреволюційну роботу. Під час нового набору куркулів не приймаємо.

Тут було чимало яскравих пропозицій щодо нашої кримінальної політики й революційної законності. Один товариш у записці навіть запропонував збільшити кількість розстрілів у 100 разів. Це неправильно. Такий товариш пропонує зробити нашу кримінальну політику не виховною, а карною. Хто, товариші, найбільше потрапляє під суд? Хіба сам куркуль робить злочин? Здебільшого, куркуль для свого злочину наймає якогось несвідомого. Здебільшого так. Хто взагалі робить злочин? — Робітники й селяни. Нам треба їх виховувати, впливати, зробити так, щоб вони більше не були злочинцями, щоб вони стали чесними громадянами нашої країни. Товариш написав цю записку цілком неправильно, не розуміючи, що нам треба робити. Ми, більшовики, крові не боїмося. Коли треба, ми вмємо стріляти. На білий терор ми відповіли червоним терором, на війну — війною, на зброю — зброєю. Коли треба покарати того, хто організовує контрреволюційний замах, хто підпалює й убиває наших незаможників, комуністів, членів сільрад, КНС тощо, — ми від цього не відмовляємося. Наш суд має змогу й розстріляти.

Але ж наша лінія спрямована не на те, щоб збільшити в 100 разів кількість розстрілів. Це неправильно. Для авторитету Радянської влади треба так перемогти куркуля, щоб більше не було потреби розстрілювати. Зрозуміло, що по наших судах, як і в інших установах, буває бюрократизм, тяганина. Іноді навіть буває й збочення від класової лінії, потурання куркулю тощо. Такі хиби треба усунути. Але в цілому лінія нашої кримінальної політики цілком правдива й правильна.

З'їзд ваш подав чимало правдивих пропозицій, практичних зауважень в освітній справі тощо. Цілковито до цих пропозицій приєднуюсь. Це я говорю не тільки, як

представник уряду, а й як Народний комісар освіти, бо зацікавлений у тому, щоб Київський окрвиконком виконав декрет союзного уряду про передачу всіх колишніх шкільних приміщень Наркомосові для учбових закладів. Наприклад, київський Комгосп перебуває у чужому приміщенні. Він займає колишній інститут «благородних дівиць». А ми тепер хочемо своїх хоч «не благородних дітей» вчити. Як представник уряду, мушу зауважити, що союзні республіканські закони писані для всіх, у тому числі й для Київського окрвиконкому, отже, ці закони треба виконати.

Відповідаючи на зауваження делегатів про використання центрального фонду, т. Скрипник говорить:

— Ми, уряд усієї України, а не уряд тієї чи іншої округи. Ми маємо за завдання збудувати нову Україну, нову державу Українську, а для цього потрібні заходи, що закріпили б, зміцнили б, єдине ціле — Українську Радянську державу. В цьому є суть нашого фонду регулювання.

В основному товариші, що виступали на з'їзді, приєднувалися до пропозицій уряду, до його генеральної лінії, до плану соціалістичної роботи, який намітив наш уряд в п'ятирічному плані. Скажіть, товариші, де, в якій країні, крім нашої пролетарської держави, можливий такий факт, що 55 % усіх трудящих людей, які користуються виборчим правом, скрізь на перевиборах, від села до району, від району до республіки, до цілого пролетарського союзу, обмірковують одне питання, як далі будувати нашу країну, як далі вивести країну із злиднів, з нещастя, з малокультурної країни зробити країною соціалізму?

Заповіт цей дав нам наш великий керівник Ленін, і на плац, спрямований на це. (*Бурхливі оплески всього з'їзду, «Інтернаціонал»*).

Пролетарська правда.
№№ 75 і 76. 2 і 3 квітня 1929 р.

**ПРОМОВА НА XVI КОНФЕРЕНЦІЇ ВКП (б)
ПРО ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА
У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЙНЯТТЯМ П'ЯТИРІЧНОГО
ПЛАНУ РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА
СРСР**

25 квітня 1929 р.

Товариші, наша п'ятирічка, як правильно тут говорилося, є не тільки зведенням заходів щодо перебудови окремих галузей нашого господарства, а й цілою п'ятирічною програмою партії щодо господарської перебудови країни. Разом з тим вона є першою практичною програмою нашої партії щодо соціалістичної перебудови всієї країни.

Завдання, поставлене на XIV з'їзді партії, як завдання теоретичне, — про можливість соціалістичного будівництва в нашій країні, — зараз, після дворічного періоду реконструктивної роботи, ми поставили в площину планового здійснення. Значення розглядуваного нами п'ятирічного плану перебудови країни справді величезне. У нас в країні п'ятирічка повинна стати тим засобом, за допомогою якого ми можемо мобілізувати найширші робітничо-селянські маси для сукупної, колективної праці щодо перебудови країни. П'ятирічка повинна стати тим, про що говорив Ленін, коли він вказував, що проект електрифікації країни повинен стати предметом навчання в кожній робітничо-селянській школі, серед робітників і селян. П'ятирічка повинна тепер стати засобом, за допомогою якого ми можемо політично навчити і дати освіту найширшим трудящим масам нашого Союзу. Разом з тим п'ятирічка є тим ґрунтом, на якому ми виявляємо і переборюємо всілякі політичні ухили, різні впливи на пролетаріат з боку ворожих класів. З цієї точки зору при розгляді п'ятирічного плану розвитку народного господарства ми повинні сказати, що він є результатом загостреної класової боротьби в країні і загостреної боротьби всередині нашої партії. Третій розділ пропонованої Центральним Комітетом резолюції щодо п'ятирічного плану доданий не випадково: він свідчить про соціально-політичну обстановку створення і здійснення п'ятирічного плану. Він дає правильну й широко роз-

горнуту характеристику класової боротьби, що відбувається в країні, і боротьби всередині партії, боротьби за правильну лєнінську лінію. В розданій членам нашої конференції резолюції пленуму ЦК і ЦКК, що відбувся, дається щодо цього правильна настанова¹⁰⁷. Перед нами при виконанні п'ятирічки — вперта, наполеглива, щоденна боротьба у подоланні правого відверто опортуністичного ухилу.

Не можна себе обманювати надією, що тільки прийняттям резолюції об'єднаного пленуму питання буде розв'язано. Відверто опортуністичний ухил саме тим і характерний, що він виходить з точки зору діляцтва, що він помалу, потихеньку в практичній роботі проводить свою лінію на практиці здійснення партійних рішень. Опортуністи не будуть відкрито протиставляти свої принципові позиції лєнінській настанові партії! Навпаки, вони у практичній, повсякденній, поточній роботі постараються і спробують на ділі спотворити, переробити лєнінську настанову, прийняту партією. Ось чому прийняття п'ятирічки означає дальшу наполегливу, практичну, повсякденну боротьбу проти всіх ухилів і насамперед правого ухилу в нашій партії у площині виконання п'ятирічного плану соціалістичної перебудови країни. Значення цього п'ятирічного плану буде величезне і в світовому, комінтернівському, повятті. Треба буде вжити заходів до того, щоб і наша партія, і Комінтерн опублікували матеріал нашої п'ятирічки до відома всіх комуністичних партій, усього робітничого класу всіх країн, щоб на прикладі цієї п'ятирічки, у практичних її цифрах і настановах робітничий клас усіх країн бачив, як у дійсності, практично, на ділі наша партія працює для здійснення комуністичного ідеалу в нашій країні, щоб комуністичні партії в цій практичній нашій роботі брали живий матеріал і приклад для своєї дальшої самовідданої боротьби за торжество комунізму.

Якщо взяти цей практичний план комуністичного будівництва в його практичному розрізі, то необхідно торкнутися однієї галузі, про яку майже нічого не сказано, у пропонованій нам резолюції і яка дуже мало згадується і в працях Державної планової комісії. Я говорю про культурне соціалістичне будівництво. Я не згоден з настановою, яку дає т. Кржижановський у своїй доповіді в Комуністичній академії, де він говорить про окремий культурний фронт. Це розуміння культурної роботи себе зжило і тепер шкідливе. Був час, коли культурна робота була тре-

тім щодо порядку і третім щодо значення, після військового і господарського фронтів, окремим культурним фронтом. Тепер культурна робота змінила своє значення і є невіддільною частиною нашої спільної реконструктивної соціалістичної роботи. Минулого року липневий пленум ЦК ВКП(б) чітко дав у своїй резолюції цю настанову¹⁰⁸. Ми повинні говорити про культурну роботу, як про частину соціалістичної реконструктивної роботи, яку ми ведемо, з одного боку, а з другого боку — як про одну з її умов. Ленін говорив, що грамотність і початкове навчання зовсім не є культурою, вони є умовою культури. Ленін вказував, що неграмотний робітник не може бути справжнім господарем своєї країни, не може справді керувати нею, брати участь в її перебудові. Це тим більш правильно тепер, коли ми говоримо про соціалістичну перебудову нашої країни. Тому слід сказати, що «мінімалістська» настанова п'ятирічного плану в Державній плановій комісії, щоб протягом цієї п'ятирічки поступово почати підступати до проведення ліквідації неграмотності та проведення загального початкового навчання, ні в якому разі не може бути прийнята. Яке основне питання, яку основну настанову нам потрібно взяти, коли ми говоримо про культурну п'ятирічку, як частину загальної п'ятирічки нашої реконструктивної роботи? Тов. Кржижановський у доповіді в Комуністичній академії дав таку настанову. Він говорив так: «Який повинен бути основний підхід до проблем культурного будівництва? Ми називаємо себе республікою праці, і всі наші завдання, по суті справи, зводяться до завдань розширеного відтворення кваліфікованої робочої сили з її дедалі поглиблюваною соціалістичною реконструкцією. Звідси всі якості»¹. Я вважаю цю настанову неправильною. Вона вузька. Вона бере все завдання нашої культурної реконструктивної роботи виключно у площині постачання нашого господарства кваліфікованою робочою силою.

Якщо ми приймемо таку настанову, ми підріжемо собі крила і уріжемо свої можливості. За п'ять років ми поповнимо наш робітничий клас на 3700 тисяч. Звідки візьмуться ці нові мільйонні маси? Певна частина поповниться з лав робітничого класу, з лав робітників і підростаючого молодого робітничого покоління. Але основна маса,

¹ Кржижановський Г. М. Социалистическая реконструкция и культурное строительство. 1928. С. 17.

основні масиви нової робочої сили придуть на наші фабрики і заводи з села. І вони принесуть у робітничий клас і на ваші фабрики й заводи той ступінь культури, той ступінь грамотності і той рівень культурності праці, що створився у них на селі. Ось чому буде не класовим, а цеховим підходом така настанова, якщо ми говоритимемо виключно про підвищення кваліфікації наявних робітників, не маючи на увазі загального підвищення культурності всіх трудящих нашої країни, які є резервуаром для нових поповнень робітничого класу.

Перед нами стоять,— якщо не говорити про ліквідацію неграмотності і проведення загального початкового навчання, які є культурною передумовою будівництва соціалізму в нашій країні,— два основні завдання, що повинні бути передбачені в нашій п'ятирічці. Це, по-перше, здійснення завдання відтворення кваліфікованої робочої сили, різних її ступенів, і, по-друге, загальне завдання підвищення культури праці й загального культурного рівня найширших трудящих мас нашої країни. Я повинен сказати, що по всіх трьох напрямках у нашій п'ятирічці є «мінімалістський» ухил.

Тов. Риков у вступній промові заявив, що він сумнівається в тому, чи забезпечена наша п'ятирічна робота, здійснювана нами господарська перебудова, необхідною кваліфікованою робочою силою. Я з глибоким здивуванням вислухав його слова. Ці слова повинні були знайти у голови Ради Народних Комісарів Союзу РСР свій практичний вияв при виробленні п'ятирічки і при проходженні п'ятирічного плану в Раді Народних Комісарів, а не тепер, коли Раднарком цей п'ятирічний план уже прийняв і ввіс на розгляд конференції на доповідь т. Рикова.

Я вважаю, що ми повинні поставити питання про додаткове глибоке опрацювання в Держплані питань культурного забезпечення соціалістичного реконструктивного процесу, який ми проводимо. Якщо ми візьмемо будь-яку сферу культурної роботи, то побачимо, що в п'ятирічному плані вона розроблена не достатньо. Візьмемо хоч би широку, масову політосвітроботу. XV з'їзд нашої партії сказав, що основна настанова, основне устремління, основний наголос усієї нашої культурної роботи повинні бути спрямовані на обслуговування широких робітничо-селянських мас¹⁰⁹. Звідси перед нами стоїть завдання широкого розгортання, наприклад, радіороботи, як основної нового типу культурної роботи і нашого культурного впливу на най-

ширші маси. Ми чули доповідь т. Кржижановського, де він про радіо говорив виключно як про засіб зв'язку. Це неправильний, технічний підхід до питань радіо, при якому характер радіозв'язку покриває собою завдання радіокультурної роботи.

У цьому причина передачі радіо у відання Наркомпоштелю, передачі не тільки в технічній, а й в культурній сфері. Ми дуже побоюємось, що від цього може постраждати культурний характер радіороботи.

Питання про кінороботу наш Держплан зовсім не розробив, і через те завдання кінофабрик, виготовлення кіноплівки та інші основні матеріальні передумови кінороботи не стоять у програмі п'ятирічки. Програма Комінтерну говорить про матеріальну базу, про матеріальні засоби виробництва духовних цінностей. Я вважаю, що мало говорити про значення культури, мало говорити про необхідність культурно-освітньої роботи, треба дати в п'ятирічному плані практично виражений у цифрах вияв матеріальної бази нашого культурного прогресу. Перед нами стоїть основне завдання — під культурні моменти нашого реконструктивного процесу підвести широку і тверду матеріальну базу. Тов. Кржижановський у промові на з'їзді Держплану і т. Астерман — працівник культурної секції Держплану СРСР, говорили, що необхідно прирівняти шкільне та інше культурне будівництво до капітального будівництва, розглядаючи їх, як його складову частину. Це абсолютно правильно. Але, на жаль, ця правильна настанова Держплану практичного вираження в п'ятирічці не знайшла. У нас шкільні приміщення в середньому по Союзу на 40 % стали непридатними для користування, приміщення наших вузів стали непридатними для користування на 60 %. Наші вузи часто працюють, навчають майбутніх інженерів на машинах, яким 25—35 і навіть 50 років. На такій матеріальній базі ми не зможемо виробити нашу продукцію — нових інженерів, нових майстрів, які були б обізнані з усіма досягненнями закордонної науки й техніки. Перебудова матеріальної бази культурного процесу стоїть перед нами як неминуче завдання.

Я вважаю, що перед нами тепер стоїть лише частина питання. Внесена резолюція називається п'ятирічним планом розвитку народного господарства. Цей план є базою соціалістичного будівництва країни, але він ще не становить усього п'ятирічного плану соціалістичної реконструкції. Необхідно буде й тут позначити основну настанову і

разом з тим внести основну вказівку — доручити нашому ЦК, Раднаркомові і Держплану опрацювати всебічно завдання культурної перебудови, забезпечення культури, яку здійснює наше соціалістичне будівництво, для дальшого широкого обговорення робітничими і селянськими масами, для дальшої постановки на пленумі ЦК і на конференції нашої партії. (*Оплески*).

Шестнадцатая конференция ВКП(б).

Апрель 1929 года:

Стенографический отчет. М., 1962.

Переклад з російської.

З МИНУЛОГО ПРО МАЙБУТНЄ ¹¹⁰

У день преси буде чимало привітань і побажань нашої пролетарській комуністичній пресі. Я додаю до них і свої щирі привітання й свої найкращі побажання. Але мені хотілося б зараз говорити не про сучасне, а пригадати минуле нашої пролетарської преси й трохи, так би мовити, помріяти про наступні часи.

15 років тому ми теж святкували день робітничої преси в черговому числі тодішньої «Правды», тепер уже й не пригадаю, під яким ім'ям вона тоді була: «Трудовая правда», чи «Голос правды», чи «Правда труда», чи якось інакше, словом, це була «Правда», тодішній бойовий орган більшовизму ¹¹¹. День пролетарської преси тоді — це був день «Правды». Іншої робітничої преси не було. Була бульварна газетка для робітників і міщанства «Копейка», що отруювала робітників бульварщиною та обивательщиною: була газетка меньшевицька й есерівська, що ще більше отруювала мозок робітників соціал-угодовством та ідейною обивательщиною. Урочисте свято робітничої преси тоді могло бути лише одним — святом «Правды».

У день преси старанно готувалися статті до «Правды». Були статті з різних кінців держави, були статті з-за кордону від Леніна. Уважно переглядали весь матеріал до номера, старанно підбирали замітки. Особливе значення й вагу мала одна стаття в черговому числі «Правды». Стаття ця не мала підпису автора. Бо автором її був цілий пролетарський колектив, десятки й сотні класово свідомих робітників, розсипаних по всіх містах та заводах. До тієї статті надсилали свої рядки, іноді замурзані, іноді замусолені рядки, робітники з Уралу й Донбасу, з Москви, а передусім з фабрик і заводів тодішнього Петербургу. І кожний рядок бринів волею непохитної відданості пролетарській справі. Звалася та стаття: «До залізного фонду

«Правды». Рядки ті означали надсилання від Х. У. та інших псевдонімів копійок, а іноді карбованців, для забезпечення видання єдиної тоді пролетарської більшовицької газети.

Кінець кінцем, це число газети підготовлено й складено і в останній верстці довелося мені, що виконував у той день за чергою обов'язок одного з вечірніх випускних редакторів, знову переглядати гранки вже з геть іншим підходом, ніж підходили ми при підборі матеріалів до номера. А саме: підхід випускного редактора був у тому, що треба викинути, які слова та вирази треба замінити один іншим, щоб зробити число менше конфіскальним, щоб дати числу більшу можливість дійти до читача по всіх закутках країни. Нарешті, номер готовий, надрукований. І тоді стояло завдання зараз-таки, не гаючи ні хвилини: вивезти газету з її друкарні, поки не прийшов черговий наряд поліції для чергової конфіскації чергового числа «Правды». А на другий день по всіх заводських околицях, по всіх передмістях дзвінкі голоси робітників — продавців «Правды» — оповіщали радісно робітників про нове чергове число «Правды», присвячене дню робітничої преси.

Як далека сучасність нашої робітничої преси від тих давніх джерел нашої робітничої преси. Геть змінився стан нашої преси. Робітнича преса тепер є пресою пролетарської держави і керівної пролетарської Комуністичної партії. Але й тепер є ще багато дечого в нашій пресі, що взято з нашого минулого. Ось, хоча б ідея залізного фонду пролетарської преси... Але я про сучасність не хотів говорити.

Нинішнє свято для робітничої преси відбувається напередодні Всеукраїнського і Всесоюзного з'їзду Рад, де на порядку дня на чільному місці стоїть питання про п'ятирічний план розвитку нашого господарства ¹¹². Величезними кроками виміряно розвиток нашого господарювання на наступне п'ятиріччя. Досить назвати такі цифри, як вклад у промисловість на суму 65 млрд. крб., вклад у сільське господарство на 25 млрд. крб. і т. ін. Величезними кроками розвивається й наша поліграфічна промисловість і виробництво паперу. Вже на ближчі три роки й остаточно за п'ятиріччя передбачено п'ятирічним планом розвитку господарства забезпечити всі наші видання, в тому числі й пресу, папером власного виробництва. П'ятирічний план доценту знищить загрозливі бактерії, що викликають сучасну епідемію для нашої преси — паперову кризу. Преса

у своєму розвитку стане майже цілком незалежна від наявності паперового недостатку. Перед пресою з'явиться технічна можливість перейти від тиражу в десятках і сотнях тисяч до мільйонних тиражів. Треба визнати, що зараз наша преса, зокрема на Україні, існує на старій, аж геть невідповідній технічній базі. П'ятирічка реконструкції нашого господарства несе і реконструкцію матеріальної поліграфічної бази нашої робітничої преси. Це дійсно зробить можливим перехід до мільйонних тиражів нашої преси, а це значить, що наша преса остаточно стане величезним знаряддям культурного впливу і приводним пасом до мільйонних мас.

День преси мусить бути для всіх наших газет вихідним пунктом поширеної енергійної кампанії й участі нашої преси у здійсненні п'ятирічного плану соціалістичної реконструкції нашої країни.

Микола Скрипник.

Вісті. № 101. 4 травня 1929 р.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА НА УКРАЇНІ

Доповідь на XI Всеукраїнському з'їзді Рад

13 травня 1929 р.

I

Товариство! Це вперше на з'їзді Рад нашої республіки доповідь про культурне будівництво стоїть як окреме питання. Досі це питання ми розглядали лише побіжно при обміркуванні загальної доповіді нашого робітничо-селянського уряду. Лише тепер, у 1929 році, це питання вперше поставлено на порядку денному нашого з'їзду як окреме питання, для окремого особливого обміркування.

Це не випадково. Вам усім відомий вираз — культурний фронт. Він поряд з фронтом військовим і фронтом господарським був третім фронтом нашої соціалістичної роботи, фронтом, величезне значення якого визнала пролетарська революція з перших же днів Жовтневої революції. Третім він був за порядком, і, товариство, треба визнати — третім за вагою і значенням його.

За десятиліття Радянської влади на Україні і за двадцять років від Жовтневої революції ми провели величезну культурну роботу. Ми зламали старий апарат культурно-освітніх установ, що був пристосований виключно для того, щоб отруювати мозок і свідомість трудящих мас, виховувати з трудящої молоді та з усього трудящого народу слухняні машини для виконання розпоряджень буржуазії.

Ми провели дотепер велику культурну роботу. Оглядаючись назад, на пройдений шлях, треба дивуватися, як ми за умов громадянської війни та господарської розрухи, за доби, коли всі сили притягалися спочатку для озброєної роботи, щоб озброєними руками відстоювати саме існування пролетарської влади, а потім усі сили віддавали на відбудову зруйнованого війною нашого господарства, зуміли провести таку величезну культурну роботу.

І однак треба визнати, що ця культурна робота при всьому тому, що широкі трудящі маси і всі органи пролетарської диктатури визнавали її значення й вагу, була лише третім фронтом. І так культурна робота була третім фронтом до того часу, доки перед нами не поставила велетенська робота соціалістичної перебудови країни, що поставила перед нами руба питання культурної революції. Тоді перед нами виявилось повнотою, що для того, щоб провести реконструкцію нашої країни, ми мусимо в певнім обсягу поставити питання культурної революції і говорити не лише про реконструкцію нашого господарства, не лише про перебудову індустрії сільського господарства, а й про соціалістичну *перебудову цілого нашого життя*. Виявилось повнотою, що, як говорив ще Енгельс, основною виробничою силою є людина. Вона перебудовує господарство, вона основний чинник реконструкції, перебудови країни. Для того, щоб перебудувати соціалістичними шляхами наше господарство, потрібно провести, як попередню умову всієї перебудови, величезну культурну реконструктивну роботу.

Культурна робота перестає бути окремим третім фронтом. Вона тепер входить невід'ємною частиною в ціле завдання соціалістичної перебудови країни. Це виникає з нового, об'єктивно поставного цілим розвитком, завдання соціалістичної реконструкції господарства.

Отже, товариші, гасло культурної революції — це гасло виглядає тепер зовсім інакше, ніж то було в перші роки воєнної боротьби нашої та за відбудовної доби нашого господарства. Культурна революція, як *гасло* проведення в життя культурних завдань, поставлених пролетарською партією, виникло з перших днів пролетарської революції. Перехід від відбудовної до перебудовної доби нашого господарства поставив гасло культурної революції глибше.

Ми тепер не можемо розглядати культурну роботу, як додаткову, другорядну, чи третьорядну. Вона є частиною всієї перебудовної роботи.

Питання підготовки потрібної кваліфікованої сили, проведення загального початкового навчання, ліквідація неписьменності і т. ін. ми мусимо розглядати в такому ж аспекті і з такою ж увагою, як завдання перебудови нашої індустрії, перебудови сільського господарства.

В об'єктивному значенні культурної роботи пройшла величезна зміна. Вона стає дійсно невід'ємною ланкою

всієї перебудовної роботи. Генеральна лінія культурно-освітньої діяльності — це реконструкція культурного стану країни, як частини її соціалістичної перебудови.

II

Основними завданнями культурно-освітньої діяльності в сучасну добу є два завдання, що зливаються в одно — це виконувати культурно-освітні завдання перебудовної доби, як того потребує господарство країни, а одночасно створити найважливіші культурні умови дальшого соціалістичного будівництва.

З цього погляду треба переглянути й перевірити цілий сучасний стан культури освітнього будівництва і намітити далі перспективи його розвитку.

Треба відразу зазначити, що культурно-соціальне будівництво є, з одного боку, однією з передумов соціалістичної перебудови країни, а з другого боку, є невід'ємною її частиною, і, врешті, вона є наслідок господарської перебудови нашої країни. Так діалектично зливаються ці різні частини нашої соціалістичної роботи в одне єдине ціле.

Щоб нам піднести на своїх раменах величезне соціалістичне завдання сучасності, нам треба, товариші, самих себе перебудувати. Нам треба стати культурнішими, бо низький культурний рівень робітника й селянина заважає його господарській роботі й перебудові нашого господарства. Отже, нам треба цілковито зрозуміти слова Леніна «неписьменний робітник і селянин не може дійсно керувати своєю країною, своєю республікою».

Отже, перед нами на всю височінь постають завдання забезпечити культурними умовами й передумовами наш соціалістичний господарський розвиток.

III

Культурно-освітня діяльність є однією з найважливіших передумов усієї перебудовної роботи, одночасно є й її невід'ємною частиною і наслідком цієї перебудовної роботи. Не можна ніяк погодитися з такими двома помилковими поглядами. Перший з них такий:

спочатку проведемо свою господарську перебудовчу діяльність, поліпшимо техніку сільського господарства, розвинемо індустрію, а потім, коли придбаємо відповідно умови, тоді займемося й культурно-освітньою роботою.

Такий погляд абсолютно неправильний, помилковий, і хто тримається такого погляду, той, очевидно, ще сам не пережив культурної революції.

Другий, теж так само помилковий, погляд говорить: без культури не можна провадити господарської перебудовної роботи, а тому треба взяти з капітальних вкладів у промисловість, трішки відсунути завдання технічної реконструкції промисловості та сільського господарства, створити культурні передумови, а потім щойно приступити до соціалістичної перебудови країни. Так, товариші, ми некультурні, ми малописьменні, ми в злиднях жили й живемо, та коли пролетаріат чекав би, щоб усі трудящі стали культурними, й лише потім провадив би пролетарську революцію, то над нами й досі сиділи б поміщики й капіталісти. Ми для того й завоювали владу у державі, щоб шляхом державної допомоги, тримаючи владу в своїх руках, перебудувати свій матеріальний стан.

Ми мусимо зараз вилізти з того багна, куди нас поставила історія, борючись по всіх напрямках, напружуючи одночасно всі сили, щоб забезпечити культурними передумовами нашу господарську перебудовчу діяльність, а з другого боку, цілком зрозуміло, що лише на базі дальшого економічного розвитку, дальшого розвитку нашої індустрії й перебудови сільського господарства, лише на цій основі ми зможемо одержати дійсну змогу широчезного розвитку всього культурно-соціального будівництва.

Отже, товариші, ні меркантильний погляд, що відкладає всі найважливіші завдання культосвітньої діяльності на дальші часи, ні інший культурницький вузький ліберальний погляд, що вимагає, щоб ми зараз трішки відклали господарську перебудову країни, а всі засоби спершу вклали в культурну діяльність, як передумову господарської перебудови, не можемо прийняти.

Ми розглядаємо культосвітню роботу, як невід'ємну частину всієї соціалістичної перебудови і знаємо, що зростання культосвітнього нашого рівня є передумовою дальшого розвитку, що вся наша культосвітня робота

повинна йти поряд з усім соціалістичним перебудовним процесом.

Під таким поглядом нам треба переглянути всю нашу культосвітню роботу й намітити далі перспективи її.

IV

Я починаю свою доповідь, як ви бачите, з того, що визнаю необхідність, передусім, перегляду стану нашої культосвітньої роботи, я й виходжу з того, що гасло самокритики, поставлене пролетаріатом для всієї нашої роботи, ще більше треба застосувати до культосвітньої роботи, бо треба визнати, що перехід на нові шляхи й рейки культосвітньої роботи відстав і відстає від процесу господарського. Завдання переходу на перебудовні шляхи поставлено нами для господарства вже два роки тому, а ми лише зараз починаємо в дійсності переходити на шляхи реконструктивної роботи в культосвітній галузі.

І тому конче потрібно широко розвинути пролетарську увагу й критику стану культосвітньої роботи для її перевірки й накреслення дальших шляхів її розвитку.

Два основні завдання стоять перед нами.

По-перше, зробити все те, що можливо зараз, напружити всі сили для того, щоб підвести культурну базу під дальший господарський наш розвиток, провести важливі культурні передумови для господарчого розвитку.

Нова перебудовча доба ставить ті питання, що стояли перед нами в багато разів гостріше й, перед усім, питання *ліквідації неписьменності й проведення загального початкового навчання*.

За час після революції й за звітну добу після X з'їзду Рад треба зазначити велику пророблену працю в галузі ліквідації неписьменності. За останніх 7 років ліквідовано неписьменність 2800 тис. осіб, в тому числі 1080 тис. жінок. За два останні роки ліквідовано неписьменність понад 800 тис. осіб. Відсоток письменних у нас зріс, було 42 % письменних, у 1927 р. вже мали в місті 70 % письменних, а цього року маємо 74 % письменних.

На селі зріст ще більший. До війни було 15,5 % письменних, у 1927 р. відсоток письменних піднімається до 50 %, а тепер ми маємо вже 53 %. Щоб нам було

зрозуміло, я наведу деякі порівняльні цифри. В усьому Союзі відсоток письменних на 1927 рік був 50,1 %, по Україні пересічно 71 %, у Північних Сполучених Штатах — 94 %.

Ми маємо, таким чином, факт, що Україна величезними кроками йде вперед навздогін культурного рівня найрозвиненішої імперіалістичної країни, як Сполучені Штати Північної Америки: ми ще відстаємо у себе в Союзі від культурної області — Центральної Росії, та ми далеко більше, в півтора рази більше, маємо письменних, ніж пересічно по всьому Союзу.

Початкова школа, що становить другу частину цієї передумови культурної роботи, довоєнного часу охоплювала лише один мільйон дітей, а в 1927 р. 2200 тис. дітей; і в цьому році початкова школа охоплює понад 2,5 млн. дітей. Відсоток охоплення дітей 8-літнього віку по багатьох містах та робітничих районах дійшов вже до 100 %, а пересічно по Україні позаминулого року було 65 % дітей охоплено школою і в цьому році — 71 %.

Але, товариші, треба нам не захоплюватися ніякими досягненнями, міряти й рівняти не лише з довосним станом, порівнювати, скільки у нас зроблено, а ми, комуністи й пролетарі, завжди маємо перед собою те, що ми ще не доробили, що нам ще треба зробити.

Пролетаріат дивиться вперед, щоб творчими зусиллями перебудувати країну, а не захоплюватися лише тим, що вже зроблено. І тому який би високий відсоток у нас не був, ми не можемо забувати, що на Україні неписьменних від 10 до 35 років — 5425 тис. і, крім того, малописьменних — 3285 тис. Чорною плямою неписьменність ще покриває карту України і нам доведеться вживати величезних зусиль, щоб ліквідувати цю прокляту спадщину віковичного панування імущих класів.

П'ятирічний план ліквідації неписьменності намічає в цьому році ліквідувати неписьменність 800 тис. людей, в наступному році — 1600 тис., у 1930—1931 рр. — 2 млн. і далі в 1931—1932 рр. — решти неписьменних. Відповідно до цього для охоплення малописьменних намічено провести роботу в цьому році серед 400 тис. людей і до 1600 тис. в останні 1932—1933 рр. наступної п'ятирічки.

Уряд нашої республіки, що затвердив свого часу цей план, переглядаючи тепер умови дальшого господарського розвитку нашої країни, визнав за конче потрібне

план цей знову переглянути й констатував, що розстрочка проведення ліквідації неписьменності на 5 років становить небезпеку для всього господарського розвитку нашої країни, не дає відповідних культурних умов, щоб провести господарський розвиток країни і реконструкцію за намічені 5 років, і тому уряд визнав конче потрібним посилити темп ліквідації неписьменності, провівши її не за 5 років, а щонайбільше за 3 роки, проводячи щороку ліквідацію неписьменності, щонайменше 2 млн. осіб.

Але, товариші, це означає, так би мовити, перебудову всієї нашої роботи в галузі ліквідації неписьменності. Старими шляхами, апаратно-бюрократичними її не можна провести, бо дотепер це завдання мав провадити лише апарат Наркомосу. Цими шляхами ми це величезне завдання здійснити не можемо.

Тут перед нами стоїть поворотний пункт усієї робітничо-селянські організації, кооперативні, професійні, КНС, КВД, сільради, це завдання ліквідації неписьменності приймуть як своє, як власне, що лежить на їхній відповідальності, що їхніми силами, засобами, енергією та ініціативою треба виконати.

Товариство, знову-таки тепер у нас інший підхід до ліквідації неписьменності, ніж попередньої господарської доби. Тоді ми так говорили: більше письменних, більше культури — ліпше для пролетаріату, для трудящих. Нам треба якомога більше зробити. Не вдається — відкладемо на довший час, розстрочимо, а що можна зробити. Тепер підхід мусить бути інший.

У нас є об'єктивне мірило, яке нам диктує, що нам треба робити.

Господарські та інші умови нашої країни не дозволили нам свого часу до 10-річчя Жовтня закінчити виконання завдання ліквідації неписьменності. Склали п'ятирічий план, тепер довелось його переглянути й переробити на трирічний, бо об'єктивний господарський розвиток свідчить, що коли ми в три роки не проведемо ліквідації неписьменності, то це підірве весь наш господарський розвиток. І тому тепер перед нами стоїть завдання ліквідації неписьменності не лише як побажання осягнути ліпшу й вищу культуру, а як необхідність, що продиктована об'єктивним життям.

І тому, коли тепер усі трудящі нашої республіки, як і всього Союзу, своїм завданням поставили підтримати,

провести гасло Комуністичної партії — соціалістичну перебудову країни, то в такому разі нам треба вжити всіх заходів, щоб план уряду — за 3 роки ліквідувати неписьменність — провести дійсно в життя.

Не може бути жодної робітничо-селянської організації, щоб обходила це питання, не ставила його перед собою, не працювала для нього. Якщо є житловий кооператив у місті і серед його мешканців є неписьменні, він мусить вжити заходів, щоб ліквідувати неписьменність. Завдання КНС — провести роботу по ліквідації неписьменності серед незаможників і наймитів. Завдання профспілок взяти живу, енергійну участь у цій величезній справі. Кожний письменний робітник і селянин мусить для цього попрацювати.

Ми мусимо одночасно подумати про те, щоб значну частину матеріального тягару перекласти на заможні верстви селянства. У куркулів ліквідувати неписьменність їхнім власним коштом та ще й взявши в його засоби для ліквідації неписьменності селянської бідноти й наймитства. (*Оплески*).

V

Друге величезне завдання, що стоїть перед нами — це проведення загального початкового навчання. Якщо взяти найбільший темп культурно-освітньої роботи з 1911—1914 рр., то за 4 останні роки темп розвитку загального початкового навчання в 3 рази більший. Кількість трудшкіл за останні 3 роки зросла на 3600. Однак, нам, пролетарям, годі постійно порівнювати з довоєнним часом, треба міряти порівняно не лише з довоєнним часом, а порівняно з потребами соціалістично-перебудовного процесу, що потребує безумовного обов'язкового виконання плану проведення загального початкового навчання протягом 3 років.

Коли так порівняти, то треба визнати, що темп виконання плану останнім часом незадовільний. У 1926—1927 рр. на місцях замість передбачених планом 7528 комплектів по 40 дітей у комплекті, відкрито лише 4508 — на 3020 менше. В 1927—1928 рр. невідкрито 1744 комплектів, у поточному році з намічених планово 6663 комплектів невідкрито 1500 комплектів. А це значить 60 тис. дітей не забезпечено проведенням плану

відкриття шкіл і комплектів і значна кількість дітей залишилася тому поза межами шкіл.

У цьому році кількість неписьменних підлітків досягає 50 тис. Для ліквідації неписьменності серед дітей підлітків ми намічаємо і проводимо вже відкриття 1500—1700 шкіл для неписьменних підлітків. Яке це має значення? А от яке: сучасна мережа шкіл нам давала б змогу охопити не 70 %, а 93,5 %, усіх дітей, а ми охопили 8-літок лише 66,8 %, а решту місць 8-літніх дітей займають переростки, тобто діти, свого часу неприйняті, і таких у нас є 120 тис. Візьмімо другорічників, тобто дітей, що залишаються на другий рік у тій же групі. В одній з округ (я не даю даних з усіх округ) другорічників і третьорічників така кількість, що це коштує за рік тисячі карбованців.

Те, що ми не доробили в минулі часи, на нас падає величезним тягарем і тому збільшується величезне завдання — ліквідація неписьменності серед підлітків.

За п'ятирічним планом до 1932—1933 рр. кількість комплектів загального навчання зростає до 22 тис., кількість дітей по школах з теперішньої кількості 2500 тис. мусить збільшитися до 3100 тис. Кількість учителів, яких тепер маємо 55 тис., мусить дійти до 77 тис.

Це потребує подвоєння кількості комплектів шкіл, відкритих по наших округах.

Цей продиктований самим життям план означає подвоєння витрат на загальнопочаткове навчання по всіх округах. Він потребує величезного поширення місцевого бюджету в справі соціально-культурного будівництва і загальнопочаткового навчання, а одночасно це потребує широчезного розмаху самодіяльності нашого трудящого населення.

Тут ми не все використали, тут виявили себе старі, бюрократичні шляхи, якими йшла культурно-освітня діяльність. Населення, робітники й селяни, що не дивились на питання культурно-освітньої роботи як на свою справу, не критикували, не брали участі, тому що широкі маси населення недостатньо залучено до участі в усій роботі по проведенню нашого загальнопочаткового навчання.

Одночасно перед нами стоїть питання вищих ланок нашої освітньої системи, передусім 7-річної школи. Завдання поширення 7-річки, підготовки в тих школах свідомого громадянина, колективіста, учасника нашого со-

ціалістичного процесу — це наше чергове невідкладне завдання.

Поліпшення якості навчання в школах, підвищення підготовки в них участі у виробничій діяльності, зокрема агрономізація наших шкіл на селі, розгортання і поліпшення школи селянської молоді, переведення фабзавучів на базу семирічки, а не чотирирічки, як тепер, розвиток індустріальних семирічок, перегляд якості нашої навчальної роботи, зокрема якості підручників — уся ця сума завдань стоїть зараз перед нами й продиктована сучасною життєвою потребою розвитку нашого господарства.

П'ятирічним планом передбачається поширити мережу семирічок на 4100 шкіл, мережу шкіл селянської молоді збільшити на 200. Підвищення усієї виховної справи, керування виховним і навчальним процесом на засадах інтернаціональності і антирелігійності вимагає починати виховний процес уже серед дітей дошкільного віку. Треба визнати, що у нас на Україні дошкільне виховання стоїть на найнижчому рівні, в порівнянні з іншими союзними радянськими республіками. Є низка округ, що своїм планом зовсім не передбачили нічого для цього. Є округи, що передбачили лише 4 такі дитячі садки. Нам доведеться збільшити мережу дитячих садків дошкільного виховання в робітничих районах до 300, на селах до 1500.

Ці два завдання — ліквідація неписьменності й проведення загальнопочаткового навчання — становлять одну з найважливіших підвалин, передумову, фундамент, дають культурну базу для господарського й соціалістичного розвитку.

VI

Друге завдання, продиктоване нашим життям, є *безпосередня підготовка нової кваліфікованої сили* для нової індустрії і для перебудови сільського господарства. Забезпечити нове перебудоване господарство потрібною новою робітничо-кваліфікованою силою, нижчої, середньої та вищої кваліфікації — це конче потрібна умова, щоб здійснити весь п'ятирічний план перебудови нашого господарства.

Тут треба зазначити всю вагу й значення цього завдання. Наш з'їзд обговорював спеціально п'ятирічний план розвитку нашого господарства й перед вами, товариство, представники робітників та селян України, виявлялися величезні цифрові показники, віхи того шляху, яким йдемо тепер у господарському відношенні, і яким ми будемо йти. Вам тут уже зазначали, і ви самі у своїх виступах зазначали, що конче потрібною умовою для дійсного втілення цього велетенського, грандіозного плану в життя є забезпечення усієї роботи, нових фабрик, заводів, колгоспів, радгоспів, технічної перебудови сільського господарства новою кваліфікованою силою. Треба сказати, товариші, що у нас тепер не стає спеціалістів, зокрема спеціалістів високої кваліфікації по всіх галузях — інженери, педагоги, агрономи у дефіциті.

У порівнянні з дореволюційним станом ми маємо тепер шестеро більше вищих шкіл і в півтора раза більше масових профшкіл. Тепер на Україні 5 індустріальних вищих шкіл і на них 92 факультети, 25 сільськогосподарських вищих шкіл з 45 факультетами. Крім того, є шість вищих соціально-економічних шкіл, 63 педагогічні, 9 медичних і 9 мистецьких. Загальна кількість студентів у вищих школах у цьому році сягає понад 62 800. З них в індустріальних вищих школах — 18 800, сільськогосподарських вищих школах — 9 тис. і в педагогічних вищих школах 20 тис. Щодо масових шкіл, то вони охоплюють у цьому році понад 110 тис. учнів. У тому числі в індустріально-технічних школах 66 300, сільськогосподарських школах — 21,5 тис.

Серед студентів наших високих шкіл відсоток робітників і селян значно збільшився. Зокрема за останні роки в інститутах ми маємо робітників 29 %, селян 26 %. У цілому 55 % робітників і селян. В технікумах ми маємо робітників 34,5 %, селян 37,7 %. У профшколах та школах ФЗУ діти робітників становлять 32 %, діти селян — 33,8 %. На робфаках робітників — 69,6 %, селян — 20,8 %. Таким чином, беручи в цілому по інститутах, ми маємо 55 %, робітників і селян, по технікумах — понад 74 %, по профшколах — понад 65 % і на робфаках — понад 90 % робітників і селян.

Таким чином, ми маємо значні досягнення. Але треба сказати, що всього цього недостатньо, якщо порівняти з потребами нашої нової перебудованої промисловості й

п'ятирічним планом розвитку народного господарства.

Які завдання стоять перед нами щодо професійної освіти? Передусім, треба зазначити, що уряд України порушив питання про уніфікацію системи народної освіти, що є тепер різною по різних республіках. Наша система народної освіти виправдала себе в основному протягом останніх семи років. Та треба сказати прямо й одверто, що єдиний план нашої господарської перебудови, єдине для всього Союзу планування нашої промисловості й сільського господарства потребують єдиної системи та єдиного плану підготовки кваліфікованої сили для нашої нової промисловості й сільського господарства. Тому ми визнаємо за конче потрібне виправити нашу систему народної освіти, переглянути, перевірити її, скористувавшись з усього того, що є ліпшим в інших системах, в інших радянських республіках.

Найближчим часом, врешті, відбудеться Всесоюзна нарада¹¹³ в цій справі, вона виявить стан різних систем, потреби їх для того, щоб на основі всіх наявних систем народної освіти виробити нову єдину систему, що за єдиним планом готуватиме потрібні кваліфіковані сили для дальшої нової індустрії та технічної перебудови сільського господарства.

Ми проводимо тепер і провели вже широку дальшу концентрацію наших вищих шкіл. Ми приєднуємо мало-міцні вищі школи до міцніших, щоб зменшити, так би мовити, накладні витрати учбового процесу, на адміністрацію тощо, об'єднуючи разом різні близькі вищі школи. Це завдання стоїть перед нами й далі.

Основне питання, що стоїть перед нами, це є підведення матеріальної основи під цілий наш учбовий процес, забезпечення вищих шкіл потрібними приміщеннями, обладнаннями, приладдям тощо. Треба зазначити, що приміщення наших вищих шкіл амортизовані понад 40 %, а приміщення наших нижчих шкіл, початкових шкіл по багатьох округах зношені, амортизовані на 60 %.

Крім того, треба зазначити, що місцеві наші організації не виконують постанов всесоюзного та українського уряду про те, що всі шкільні приміщення, в яких були шкільні установи до війни, мусили перейти до відання Наркомосу для забезпечення наших шкіл нижчих, середніх та вищих приміщеннями.

Це питання стоїть перед нами, і, напевно, товариство, тут з'їзд ухвалить закон всесоюзний і український, врешті-решт, виконати.

Лише в цьому випадку, коли ми підведемо матеріальну базу під вищі школи, під професійні школи, коли ми забезпечимо вищі школи всім потрібним обладнанням, науковим приладдям тощо, лише тоді продукція наших вишів, наші робітничо-селянські спеціалісти будуть виходити із знанням світової науки й техніки й будуть дійсно стояти на рівні вимог нової перебудованої промисловості.

При теперішньому стані у нас є такі випадки, коли в одному індустріальному виші і нові інженери, що підуть у нову перебудовану промисловість, навчаються на паровиках 35 років і навіть 48 років віком, тобто на приладі, що має півсотні віку, що вироблялося півстоліття, століття тому. Треба нам обов'язково перебудувати матеріальну базу цілого учбового і наукового процесу. Це величезне завдання стоїть перед нами, а це буде в тому разі, коли ми, як і треба, розглядатимемо капітальні вклади в нашу науково-дослідницьку й учбову роботу, як одну з частин усієї суми капітальних вкладів у перебудову нашого господарства. Треба визнати за конче потрібне, щоб обсяг і темп капітальних вкладів у культурно-освітню роботу не відставав від усього темпу та обсягу капітальних вкладів у перебудову нашого господарства.

Широкий розвиток професійних шкіл, масової професійної освіти серед робітників — чергове завдання. Поширення та поглиблення масової професійної, самоосвіти, поширення масової технічної літератури для трудящих, ув'язка вишів з виробництвом, його потребами мусить бути лінією, по якій треба вести наші вищі школи. З цього погляду треба переглянути цільові установки наших вищих шкіл, тип спеціальностей їхніх випускників тощо.

П'ятирічний план розвитку професійної освіти ще остаточно не розроблено і при виробленні загального п'ятирічного плану розвитку народного господарства поки що удосконалено лише основні найголовніші риси загального культурно-освітнього плану, як і плану професійної освіти.

Показники потрібної кваліфікованої сили поки що розроблено лише загальні й лише кількісні. За даними

попереднього плану розвитку нашого господарства, для нашої промисловості потрібно буде близько 16 тис. нових інженерів, 16 тис. спеціалістів для сільського господарства, 26 тис. техніків і 3 млн. кваліфікованих робітників. За даними господарських органів, для індустрії потрібно 16 тис. інженерів і 15 600 середнього технічного персоналу, кваліфікованих робітників 100 тис., для сільського господарства — 16 700 інженерів, 15 200 середнього технічного персоналу; для фінансово-торговельної справи — 7900 спеціалістів, 6700 середнього персоналу; медицини — 5200 вищих спеціалістів і 7700 — середніх.

Крім того, для навчальних закладів і для проведення перекваліфікаційних курсів для широких кіл робітників потрібна буде велика кількість, понад кількадесят нових учителів, інженерів, агрономів-дослідників.

Виконання цього соціального замовлення нашою системою професійної освіти потребує великого напруження, великої і значної роботи. За попереднім п'ятирічним планом народної освіти кількість студентів у вишах з 62 900 доводиться до 99 120, а саме: в індустріальних вищих школах — з 18 800 до 22 700, сільськогосподарських — 17 700 до 19 тис.; кількість учнів професійних шкіл за п'ятирічним планом з 110 тис. доводиться до 214 800; в індустріальних технічних школах з 66 300 до 134 500, а в сільськогосподарських профшколах з теперішньої кількості учнів 21 500 доводиться до 47 100.

Поряд з концентрацією вищих шкіл і приєднання маломісних вишів до місних, п'ятирічний план передбачає відкриття деяких нових вишів і факультетів. Так, у ХТІ передбачається відкрити електротехнічний факультет, сільськогосподарський інститут для південно-східної частини степової смуги України. Крім того, один з найбільших, наймісних сільськогосподарських інститутів передбачено реорганізувати у Всеукраїнську сільськогосподарську академію, а який — нехай інститути змагаються: який буде кращий і місний, який буде давати кращу продукцію, той і реорганізуємо в сільськогосподарську академію: чи то буде київський, чи то буде харківський, — залежить від того, як вони виконають соціалістичне змагання.

Однак, товариші, лише кількісним поширенням мережі шкіл та кількістю студентів справу ми не вирішимо. Основне питання стоїть перед нами для всієї осві-

ньої роботи — поширення на нашу освітню роботу загальних гасел, поставлених Комуністичною партією і Радянською владою для всієї нашої діяльності — *підвищення якості виробу і зниження собівартості виробу*. Наша продукція — це спеціалісти.

Треба підвищити якість продукції і знизити тим собівартість продукції, щоб менше коштував кожний випущений нами спеціаліст, і щоб він був пристосованіший до роботи. Треба зазначити, що кількістю студентів справи не вирішимо. Зараз із загальної кількості студентів наших вишів закінчує лише 9 %. Коли, скажімо, 3 тис. студентів у виші, на всіх курсах тощо, то закінчує лише — 9 %, тобто 270.

Треба в кілька разів, щонайменше в півтора-два рази, підвищити коефіцієнт корисної чинності наших вищих шкіл, а це означає підвищення якості академічної роботи, підвищення якості роботи наших професорів, більше дисципліни з боку професорів, уникнення сумісництва роботи професорів, більше уваги до роботи, забезпечення таким чином учбової роботи потрібними приладами, обладнанням, а, з другого боку, — це вимагає напруження нашого пролетарського студентства і суворого, твердого проведення боротьби за академічну успішність. Підвищення академічної успішності потребує рішучих заходів. Нам треба так зробити, щоб, коли курс чотирирічний, за 4 роки й мати спеціаліста, а не розстрочувати, як буває іноді, на 7—8 років. Можу сказати вам такий приклад: у нас виявлено в одному виші студента прийому 1913 року. (*Сміх*). Зрозуміло, що він працював з перервами, але все-таки, як вам завгодно, а замість 4 років готувати з цього студента спеціаліста на протязі 16 років — це в 4 рази підвищує коштовність цього спеціаліста. На випуску сільськогосподарського інституту в Києві, звертаючись до випускників, я сказав: «Дорогі товариші, ви нам дійсно занадто *«дорогі»!* (*Сміх, оплески*).

Товариство, одночасно перед нами стоїть питання вдосконалення наших вищих шкіл та їх нової установки. Я вам показав цифри: наш Держплан передбачає, що для господарства буде потрібно 16 тис. інженерів. Це ми вже приблизно встановили. А ось які саме інженери потрібні, поки що ніхто не знає, якого типу, якого виду, яких гатунків роботи, яких професій спеціалісти потрібні будуть, ми не знаємо. Вищі школи готують для про-

мисловості тепер спеціалістів, які вступають в життя, в діяльність через 5 років. Ось у чому складність питання.

Ми лише в деякому розмірі забезпечимо промисловість інженерами, спеціалістами на протязі цього п'ятиріччя тими, що вступили раніше, а тих, що ми зараз приймаємо до вищих шкіл з початку п'ятирічки, ми випустимо лише після п'ятирічки, нами наміченої. Ось у чому є внутрішня суперечність, і тому питання вдосконалення цільової установки наших вищих шкіл конче потрібно розв'язати. Тут перед нами — перед органами державної планової комісії, перед органами Наркомосвіти, господарськими органами — велика робота. В цій роботі повинна взяти енергійну, жваву участь робітничо-селянська суспільність.

Підготувати нового робітника і селянина-спеціаліста — це значить даліше провести, поглибити пролетаризацію наших вишів. Щоб забезпечити класовий склад вишів, за п'ятирічним планом культурного будівництва передбачається відкрити до 60 нових робфаків, пересічно по 12 робфаків щорічно. В цьому році передбачено відкрити 18 робфаків. Крім того, для підготовки до профшкіл, крім наявних 25 підготовчих груп для наймитів, передбачено відкрити ще 55 для підготовки наймитів до вступу в профшколи. Одночасно в цьому році ми починаємо здійснювати, так би мовити, реформу або революцію у співвідношенні між трудшколою та профшколою, а саме, ми скасовуємо іспит для прийому в профшколи.

Учнів-випускників трудових шкіл прийматимуть цього року до профшколи без іспиту, з заміною іспитів перевіркою знань у самій трудшколі та прийомом до профшколи за соціальною ознакою.

Пролетаризація профшкіл потребує матеріального забезпечення студентства. На кінець п'ятирічки матимемо з 99 тис. студентів 75 % робітників. Цих робітників і селян треба на всі 100 % задовольнити стипендіями, а з цього виходить, що стипендіальний фонд вишів з теперішньої кількості стипендій у 31 тис. в 1932—1933 рр. треба збільшити до 74 тис. стипендій з відповідним підвищенням розміру цих стипендій.

Крім того, передбачено даліше поширення стипендій для робітників і селянської бідноти у профшколах та збільшення кількості стипендій для сільських наймитів у трудових школах.

VII

Пролетаризація нових трудшкіл і профшкіл потребує значних витрат, бо інакше наша селянська біднота — наймити і незаможники, кінчаючи 4-річки, не можуть далі йти до 7-річок і тим більше не можуть йти до профшколи. В цьому відношенні щодо прийому до вищих шкіл, середніх шкіл і трудшкіл втілюється у життя лінія, яку прийняла Комуністична партія. Ліквідацію неписьменності ми проводимо серед усього населення, при тому, однак, як я вже зазначив, заможніші елементи мусять нести матеріальний тягар.

Щодо початкової школи ми маємо забезпечити спочатку 4-річною школою все дитинство віком від 8 до 12 років. Неправильна лінія, коли подекуди з початкової школи виключали дітей небідноти, несередняків, неробітників.

У нас, товариші, завдання більше, ніж думають ті товариші. Ми відібрали у капіталістів, у куркулів їхнє майно, їхні фабрики, заводи, землі, зробили їх знаряддям соціалістичного розвитку, але ми мусимо дійти до того, щоб діти колишніх куркулів перевиховалися в нашій соціалістичній системі й падали працювали на користь соціалістичного розвитку. Наше завдання — перевиховати всіх дітей, дати їм класову соціалістичну свідомість, перевиховати їх по-нашому. Тому ми мусимо охопити загальним початковим навчанням усіх дітей цього віку.

Щодо шкіл 2-го концентру і вищих шкіл. Ми мусимо обслуговувати цими школами робітників і бідняцько-середняцьке селянство, віддаючи перевагу їм у 2-му концентрі трудових шкіл, а тим більше у профшколах, і, безумовно, це здійснювалося й далі здійснюватиметься й у вищих школах. Ось дані: трудові школи в цьому році прийом мають такий: по містах робітників 58,9 %, наймитів — 0,67 %, селян не членів КНС — 14,6 %, КНС — 5 %, службовців — 21,9 %, кустарів — 11,6 % і дітей інших груп — 7,5 %. По селах: 2,8 % робітників, 1 % наймитів, 24,7 % незаможників, решта 67 % середняків і селянської бідноти, 2,3 % службовців, 1,4 % кустарів і 0,8 % решта. В цілому по Україні прийом цього року має такі показники: робітників у цьому році прийнято до трудових шкіл 10,1 %, наймитів — 0,9 %, незаможників — 20,8 %, середняків — 56,3 %, службовців — 6,3 %,

кустарів — 3,4 % та інших — 2,2 відсотка. Дальше поглиблення пролетаризації стоїть перед нами в повному обсязі.

Треба зазначити, що в першому концентрі стан справ крапций, хоч і не по всіх даних. Наприклад, у містах до 1-го концентру (7-річки) прийнято дітей робітників 36,9 %, до 1-го концентру 7-річки — 24,6 %, до 2-го концентру — 7-річки — 34,4 робітників по містах і 24,2 % — незаможників.

Якщо взяти профшколи, то прийом цього року учнів за соціальним складом дав такі показники: — профтехнічних школах дітей робітників — 27,7 %, дітей наймитів — 1,4 %, дітей селян — 29 %, трудової інтелігенції 7,9 %, службовців — 29,7 %. По фабзавучу 76,7 % дітей робітників, 0,6 % дітей наймитів, 5,6 % дітей селян, 11,6 % дітей службовців, 3,8 % дітей кустарів, 4,5 % інших.

У сільськогосподарських профшколах також міняється співвідношення прийому: дітей робітників 7 %, дітей наймитів 3,6 %, дітей бідноти й середняків 71,1 %, дітей трудової інтелігенції 2,5 %, дітей службовців 13,1 %, кустарів 1,7 %, 1 % інших.

Якщо взяти профшколи в цілому по всіх вертикалях, то дані прийому цього року такі: робітників 27,6 %, дітей наймитів 2,8 %, селян 40 %, трудової інтелігенції — інженерів, учителів тощо — 4,9 %, дітей службовців 20,2 %, дітей кустарів 13,2 % і 13 % дітей інших.

Дальше поглиблення цієї роботи стоїть перед нами. Наша робота йде по такій лінії: чим вищий щабель освітнього рівня в системі освіти, тим більше мусить обслуговувати робітничо-селянське населення.

Різниця системи прийому в Росії і на Україні полягає у тому, що в Росії приймають за загальним іспитом, у нас — за іспитом і за соціальними категоріями. Ми встановлюємо відсоток робітників і селян, який треба прийняти.

Щодо сучасного складу студентства вишів і профшкол, то уряд наш не приймає лінії генеральної чистки вишів. Загальна чистка вишів мусить іти не як кампанія генеральної чистки, а як поточна, щоденна уважна робота перевірки складу студентства вишів, усуваючи всіх ворожих і нездатних стати дійсно червоними спеціалістами нашого перебудованого господарства. Ми сліпу лінію на викидання всіх неробітників і неселян із вишів не приймаємо й не можемо прийняти.

Тут є перекручування. Бували такі випадки, наприклад, 4 роки тому до вишів приймали 10 % інших, неробітників і неселян і неслужбовців. Вони саме тепер закінчують. Потім ми цей порядок скасували й «інших» приймаємо, здається, 1 %. Але ті, яких 4 роки тому ми прийняли за старим правилом, саме тепер закінчують. І ось тепер почали по багатьох місцях виключати тих, що закінчують, яким залишилося місяців два-три, хоч вони й академічну успішність виявили, і хоч виявили себе за цілком прихильних до Радянської влади.

Бували такі випадки: минулого й позаминулого року закінчили індустріальну вищу школу, пішли на завод на стаж, пробували один рік, другий, працювали на заводі, вели й громадську роботу, приїзять до вищої школи одержувати диплом, а їм говорять: ні, ми не можемо видати вам диплом, хоч ви і кінчали,— ви неробітник, неселянин, тому ми провели чистку й виключили вас із вишу. І, таким чином, на Україні близько 280—300 чоловік виключено спеціалістів. Іншими ми їх не зможемо замінити, бо нові спеціалісти прийдуть тільки через 1—2 роки, тому дефіцит інженерного кадру на 200—300 чоловік збільшився.

Ворожі елементи, тих, хто нездатний стати активним чинником нашого перебудовного господарства, хто має контрреволюційні замисли,— треба нещадно викидати під час перевірки, але теперішній склад «інших», тобто неробітників та неселян, ми мусимо використати для нашої промисловості. Ці нові спеціалісти не з робітників і селян не будуть гірші, ніж спеціалісти старі, що працюють у нашій промисловості. Увага перевірки мусить бути завжди, але сліпа підозрілість не є пролетарська лінія. Є три лінії, і вони характерні за класовою ознакою. Перша лінія поміщицького класу: як завгодно роби, аби була загальна лінія кріпацька. Друга лінія міщанська: сліпа підозрілість, недовір'я заздалегідь до всього. Третя лінія пролетарська: до спеців, як і взагалі в житті, є довір'я, засноване на перевірці.

VIII

Поряд з кваліфікованими вищими технічними інженерними силами нам конче потрібна для реконструйованої промисловості наукова та науково-дослідна робота.

Товариші доповідачі в п'ятирічному плані розвитку нашого господарства нам вказували, що наш п'ятирічний план передбачає розвиток нашого господарства, виходячи з теперішнього стану техніки. А от я прочитав з тиждень тому, що наш трест камвольний, працював раніше на сировині, яку привозили з-за кордону, бо наша вівця давала руно занадто товсте й грубе. Тепер є винахід, що дає технічну можливість відділяти вовну від пуху й виробляти з вовни наших овець сукно найбільшої тонкості. Це дає збереження 250—300 млн. золотої валюти, яку витрачаємо тепер, закупаючи закордонну сировину.

Значення науково-дослідної роботи в цілому, зокрема для нашої промисловості, для розвитку нашого сільськогосподарства мені не випадає доводити на Всеукраїнському з'їзді робітничих, селянських, червоноармійських депутатів республіки Рад, що зробила стільки для підтримки й розвитку дійсної науки. І тут треба зазначити, що у нас за останні роки на Україні мережа наукових установ на чолі з Всеукраїнською академією наук збільшилася, зміцнилась і оформилася. Засновано ряд технічних наукових інституцій, що безпосередньо обслуговують завдання індустрії, посилюється зв'язок наукової роботи з промисловістю і сільським господарством.

Можу вам вказати на цілий ряд різних науково-дослідних установ, що безпосередньо працюють для господарства. На чолі стоїть Всеукраїнська академія наук, що заснувала спеціальну комісію для розгляду питань у справі сільського господарства, піднесення і підвищення врожайності й боротьби з недородом. Цукровий інститут працює безпосередньо за завданнями цукрової промисловості. Наша біологічна станція у Харкові працює безпосередньо за завданнями Наркомзему для виявлення сортів рослин, найбільш пристосованих для клімату України. Так працюють й інші науково-дослідні установи. Науково-дослідний водний інститут у Києві працює безпосередньо за завданнями ВРНГ і Донвугілля для розв'язання питання водопостачання Донбасові й т. ін.

Однак, треба зазначити, що цей зв'язок наукової роботи безпосередньо з виробництвом ще недостатній і до того не вжили конче потрібних заходів ні адміністративно-господарські установи, ні наукові установи. Дальша робота є конче потрібна.

З другого боку, треба зазначити, що матеріальна база наукових установ здебільшого у нас недостатня. П'ятирічний план розвитку нашого господарства передбачає й мусить передбачити достатні капіталовкладення в справу наукового дослідження.

Щодо наукових кадрів треба сказати, що це питання потребує собі достатньої уваги. Беручи в цілому, наші наукові кадри працюють віддано на користь Радянської республіки, хоча й треба сказати, що серед окремих кіл, окремих елементів наших наукових прошарків виявляються небезпечні прояви.

Загальне підсилення боротьби куркуля проти соціалістичного нашого розвитку з'являється в усіх галузях нашої роботи, в галузі промисловій, господарській, на ідеологічному й соціально-культурному терені в літературі, мистецтві, воно виявляється і в науковій роботі. Боротьба з буржуазними настроями, з ідеалістичними й релігійними течіями тощо мусить стати на чільному місці.

Основна маса наукових працівників цілковито співробітничає з Радянською владою. Про це свідчать хоча б заяви наукових зборів, що відбулися по всій Україні з приводу виступів окремих ворожих діячів, про це свідчить організація різних наукових товариств, — приміром УТОРНІТСО, про це свідчить оформлення різних марксистсько-наукових організацій, про це свідчить хід виборів членів ВУАН, що відбудуться з участю суспільства. Ці факти свідчать про те, що в основному наука йде річищем соціалістичного будівництва, і нам треба до цього привернути потрібну увагу.

Серед наукових працівників, серед співробітників наукових установ тепер ми маємо вельми низький відсоток робітників і селян. Робітників — лише 3,5 %, селян — 14,5 %. Серед середніх ланок робітників ми маємо: робітників — 3,1 %, селян — 20,2 %. Це все кадри, що готувалися у нас ще до революції і в перші часи революції. Тепер стан уже трохи покращав. Уже аспірантів для нової генерації наукових працівників, що готуються до самостійної роботи, у нас є 1673, з них робітників 11,5 %, робітників і селян 34 %, разом маємо 45,5 % робітників і селян серед нової зміни наукових робітників. Серед цих аспірантів комуністів ми маємо 9 %.

Це ті кадри, що раніше вступали й закінчили виші. Щодо нової продукції наших вишів, то я наведу такі цифри. На X з'їзді Комуністичної партії (більшовиків) України по моїй доповіді про «Стан і завдання культурного будівництва» були такі цифри, що за 7 років, до 1927 р., з наших вишів випущено 3500 комуністів та комсомольців. За останні два роки закінчило наші виші ще 3 тис. комуністів та комсомольців. Таким чином, за останні два роки у нас закінчило виші стільки комуністів і комсомольців, як за попередні 7 років.

Таким чином, ми маємо дані говорити, що забезпечення новими кадрами робітників та селян, в тому числі комсомольцями й комуністами, іде щодалі ширшим і глибшим темпом. Можна чекати, що нові кадри аспірантів дадуть нам ще більший відсоток робітників та селян.

IX

Пролетарська революція, звільнивши науку від матеріальної й ідейної залежності від буржуазії і панівних класів, вперше в історії дає можливість вільного розвитку науки, вона робить науку тим, чим вона повинна бути: зняряддям боротьби людини з природою, зняряддям визволення трудящого людства і перебудови цілої суспільності на засадах вільності й братерства. Лише цими шляхами йдучи, наукова думка на Україні мусить одночасно відповідати основним лініям політичного, економічного, культурного й національного розвитку соціалістичного будівництва України, далі поширюючи наукову базу української культури і одночасно йдучи у загальнім річищі наукової роботи Союзу радянських республік. Треба далі вживати заходів для більшого зв'язку і взаємної інформації про наукове й усе культурне будівництво радянської України й інших радянських республік, так само ж треба посилити й поглибити інформацію про наукове, культурне, національне і господарське будівництво УСРР за кордоном, особливо на закордонних українських землях, як і навпаки — збільшити інформацію в нашій республіці про всі досягнення науки й техніки в закордонних країнах.

Х

Товариші, вся ця робота, завдання соціалістичної перебудови країни, що базується на широкій творчій самодіяльності трудящих мас: пролетаріату, бідняцько-середняцького селянства, ставить на всю височінь питання про поширення й поглиблення комуністичного виховання трудящих мас. Політосвітня робота набуває нової великої ваги і значення в забезпеченні цілого перебудовного господарського процесу. Це потребує широкого розвитку всіх галузей політосвітньої роботи.

Треба визнати, товариші, що у нас досі був деякий занепад нашої політосвітньої роботи, що була розпалася на окремі струмені. Ми мали перед собою окремі галузі цієї роботи: школи, курси, гуртки, бібліотеки, що йшли окремими річищами. А нам треба об'єднати всю цю роботу, позбавити її відомчого, замкненого характеру, спрямувати, щоб краще обслуговувати широкі маси трудящих. Для цього нам треба об'єднати всю політосвітню роботу в єдине велетенське завдання комуністичного виховання трудящих мас нашої країни.

І тому перед нами стоїть завдання намітити цілий ряд заходів, щоб цю роботу комуністичного виховання трудящих поширити, поглибити й далі провести. Ми з вами, товариші, затіяли величезне діло. Ми будуємо соціалізм, ми перебудовуємо життя, щоб створити, організувати, вибороти й провести нове соціалістичне господарство, нове соціалістичне життя. Але нам треба провести велетенську роботу, насамперед, перебудову самої людини, тобто провести величезну роботу комуністичного виховання трудящих мас.

Боротьба з усякими забобонами, націоналістичними, релігійними й іншими, стоїть перед нами, і це є завдання й нашої політосвітньої роботи. Перед нами стоїть завдання: дати основні знання й наукове пізнання природи трудящим масам, щоб вони вільними, відкритими очима дивилися на всесвіт і на суспільство, щоб вони все розуміли й свідомо брали активну участь у величезній соціалістичній перебудовній роботі.

Величезні завдання перед нами. Я зазначу окремі риси цієї політосвітньої роботи. Так, шкільно-курсорова робота, що зараз охоплює 15 тис. курсантів, за п'ятирічним планом має кількість курсантів поширити до 82 800. Замість п'яти вечірніх робітничих шкіл з 500 курсанта-

ми передбачено збільшити мережу до 530 з кількістю курсантів 95 430. Замість 100 вечірніх робітничих шкіл другого ступеня з 10 тис. курсантів передбачено розвинути мережу до 320 ВРШ другого ступеня з кількістю курсантів 76 800. Замість 16 вечірніх робітничих університетів з кількістю студентів 4600 передбачено заснувати 36 вечірніх робітничих університетів з кількістю студентів 11 500.

Крім того, передбачено заснувати 14 вечірніх робітничих шкіл другого ступеня, вечірніх радпартшкіл 200, Комуністичний університет і, крім того, передбачено також організувати декілька заочних політосвітніх шкіл. Зараз ми маємо, наприклад, Всеукраїнський заочний інститут народної світи, що охоплює 17 тис. слухачів по всіх кутках України. Крім того, є ще декілька заочних інших вишів.

Щодо бази для культурно-освітньої самодіяльної роботи на селі, то ми маємо 7400 бібліотек, з них на селі 6549. Але ми маємо загальну кількість сільрад 10 733. Отже, ми не на кожну сільраду маємо бібліотеку. П'ятирічний план передбачає в кожній сільраді заснувати стаціонарну бібліотеку з відповідним пересувним фондом для обслуговування всіх сіл.

Величезне значення для політосвітнього виховання мас мають два нові засоби політосвітнього впливу на широкі труднощі маси, а саме: кіно й радіо. Мережа кіно по робітничих клубах, що має тепер 965 установок, поширюється на кінець п'ятирічки до 2388. Стаціонарна сільська кіномережа, що має тепер 950 установок, на кінець п'ятирічки пошириться до 4950. Пересувне кіно з 265 установок до 600, шкільна кіномережа, що тепер лише в початковому стані й має лише 10 пунктів, за 5 років пошириться до 1200, також за п'ятирічку передбачається відкрити близько 20 тис. пунктів радіо.

Виконання п'ятирічного плану, значне поширення кооперування й колективізації сільського господарства на базі соціалістичної перебудови сільського господарства, підвищення врожайності тощо, неможливе без активної самодіяльності широких робітничо-селянських мас, а це так само потребує значного посилення політичного, культурного й технічного рівня дорослого населення й особливо наймитсько-бідняцько-середняцького селянства.

Тому за п'ятирічним планом передбачено організувати по всіх сільрадах бюджетні сільбуди і по всіх се-

лах, висілках і хуторах допоміжні політосвітні установи — червоні кутки, хати-читальні тощо. Політосвітню роботу на селі треба повести новими шляхами, від культурництва треба перейти до обслуговування великого завдання комуністичного виховання трудящих.

Треба ув'язати політосвітню роботу на селі з окремими основними завданнями соціалістичного будівництва, що в нашому п'ятирічному плані накреслені, й спрямувати її ліквідувати сільськогосподарську неписьменність, запровадити агромінімум, організувати по всіх сільбудах кооперативні, військові, художні гуртки, гуртки колективізації, хатнього господарства, організації пересувних виставок, музеїв, боротьби за новий побут, боротьби з антисемітизмом, хуліганством, алкоголізмом та релігійними забобонами.

Нові, широкі перспективи повинні бути в галузі нашої політосвітньої роботи. Вона мусить мати суто класовий характер, вона мусить бути спрямована на політичне виховання дорослого населення, на охоплення членством у сільбудах наймитів, бідноти й середнього селянства та жіноцтва, на обслуговування висілків, колгоспів і т. ін.

Найближчим часом починається перша Всеукраїнська кампанія перевиборів товариства сільбудів із залученням до участі бідняцько-середняцьких верств. Це дасть нам багато для того, щоб це величезне знаряддя політосвітньої роботи на селі відновити, щоб можна було боротися із старим просвітянським характером, що подекуди є наслідком глитайського впливу, для того, щоб наші сільбуду були знаряддям нашого комуністичного впливу на трудящі маси й охоплювали широкі трудящі маси села.

XI

Товариші, величезна робота, яку показав теперішній стаєн, яку показали перспективи п'ятирічного плану, передусім ця величезна робота у справі піднесення культурного рівня і свідомості трудящих мас, є одночасно робота для розвитку будівництва української радянської культури.

Пролетарська революція знищила віковічне культурне й національне пригноблення, що відповідало колоніальному стану України, в якому тримав царат україн-

ський народ протягом століть. Українська Радянська Соціалістична Республіка ставить своїм завданням усіма силами держави і всіма заходами підтримувати розвиток української культури, національної за її мовою, формою і матеріалом, і пролетарської за її суттю.

Лише Жовтнева революція дала можливість справжнього всебічного розвитку і утворення української пролетарської культури. Пролетаріат, як найактивніший чинник української культури, об'єднує навколо себе в цьому величезному культурному будівництві широкі маси трудящих і забезпечує їх дальший широкий розвиток, а одночасно робить українську культуру важливим знаряддям усього соціалістичного будівництва.

У цій велетенській роботі зроблено вже великі кроки і стоїть перед нами ще глибша й напруженіша робота. Дотримуючись погляду єдності цілого українського культурного процесу, треба й надалі піклуватися про зміцнення й поглиблення культурного обслуговування і консолідації всього українського національного терену. Цілком відкидаючи буржуазні шовіністичні гасла, ми будемо у співробітництві з трудящими всіх народів радянських соціалістичних республік й надалі будувати українську радянську культуру як самостійну культуру народу, що входить у Союз Соціалістичних Радянських Республік і творить нове соціалістичне життя у співробітництві з усіма визволеними пролетарською революцією народами.

Одночасно Українська Соціалістична Радянська Республіка допомагає культурному розвитку всіх національних меншостей України, що є невід'ємною частиною цілої національно-культурної перебудовної пролетарської роботи. Відзначаючи великі досягнення щодо забезпечення культурних інтересів національних меншостей УСРР, треба по окремих місцях, по окремих галузях культурної роботи провести дальше удосконалення.

Ми маємо в роботі проведення правильної ленінської комуністичної лінії національної політики значні досягнення. У всіх галузях суспільної роботи ми маємо великі показники. Почну, передусім, з галузі видавничої роботи. Уже до 1927 р. продукція українських книжок наших українських видавництв була більша, ніж за 130 років попереднього існування нової української літератури. Ці цифри не передбачають продукції українських кни-

жок за кордоном, у Галичині. Але ми маємо такі співвідношення між різними українськими теренами, що лише УСРР дає широкий простір розвитку української національної культури, а по всіх українських землях поза межами УСРР панує соціальне й національне пригноблення українського народу, і тому ми маємо великі завдання — ще й далі поширювати видавничу справу.

Ми вже в 1928 р. щодо загальної кількості книжкової продукції УСРР, порівняно з передовими капіталістичними країнами, зайmemo дев'яте місце. За темпом зростання книжкової продукції УСРР займає шосте місце, за кількістю книжок, що припадають на кожну душу населення, ми стоїмо вже порівняно з усіма капіталістичними країнами на 7 місці. Величезними кроками йде вперед розвиток нашої культури.

Поточного року продукція українських видавництв досягає 6138 назв, 34 470 друкованих аркушів і понад 300 млн. друкованих відбитків, причому за кількістю відбитків українська продукція займає 60 %, за кількістю назв і друкованих аркушів — понад 50 % загальної кількості друкованих на Україні книжок. В усусільненому секторі у видавництв — ДВУ, Книгоспілка та інших українська книжка серед видаваної продукції займає 81—88 % відбитків.

Кількість українських часописів має 232 назви, загальний річний тираж 34 970 тис. примірників. Російських газет ми маємо 19 назв і 423 тис. примірників. Значно зросло обслуговування нацменів. Із 3 % літератури нацменівської вона зросла до 4,8 % у загальній продукції.

Трудові школи на Україні переведено вже майже цілком на рідну мову їх учнів. Якщо взяти пересічні цифри для всієї України в минулому році, то шкіль соцвиху з українською мовою викладання було 81 %, з російською — 7,1 %.

П'ятирічний план передбачає з 4100 шкіл 7-річок залишити російських 150, єврейських 100, польських 33, німецьких 18, для нечисленних нацменів 24 і решта 7-річок — українські.

Треба зазначити, однак, що ця картина, ці цифри є загальні для всієї України, а дійсність досить різноманітна, досить строката. Є такі округи, де обслуговування

недостатнє. Наприклад, здається, в Сталінській* до минулого року не було жодної профшколи із українською мовою викладання.

Я показав загальні Всеукраїнські цифри і зазначаю, що треба по округах і по районах далі провадити поглиблену проробку, проведення ленінської національної політики.

В галузі ліквідації неписьменності також виконано чималу роботу. Кількість пунктів лікнепу доходить до 7700 українською мовою, 930 російською, а решта — лікнепи мовою інших нацменів.

Менші досягнення є в профшколах. За рідною мовою учнів там українців лише 51,7 %, а українізованих профшкіл 51,4 %. Профшколи з мовою навчання російською становлять 11,3 %, з рідною мовою учнів 20,2 %, а решта — мовою інших нацменів. Технікуми українізовано за мовою навчання на 54 %, за рідною мовою учнів на 58,6 %, тобто студентів у технікумах українців за мовою більш, ніж ми українізували наші технікуми. З російською мовою навчання технікуми становлять 16,7 %, а за рідною мовою інших нацменів — 16 %.

Гірше виконано роботу щодо українізації наших інститутів. За рідною мовою студентів-українців у наших вишах 52 %, але ми українізували наші виші лише на 30 %. Інститутів з російською мовою навчання ми маємо 18,9 %, решта інститутів частково перейшли на українську мову викладання. При вищих школах окремі секції — німецькі, польські, єврейські і ін.

Справа українізації наших вишів впирається в недостатність наукових працівників-українців. Серед аспірантури тепер є українців 55,6 %, росіян — 18,2 %, євреїв — 22,4 % і інших національностей — 3,9 %.

Проведено величезну роботу в справі впорядкування для всього українського національного терену українського правопису. Питання це, як відомо, на протязі багатьох десятків років стояло перед українським народом. Видання українських термінологічних словників дає тверду базу для дальшого проведення українізації наукової роботи. Всеукраїнська академія наук поступово розвивається і дає значні безпосередні наслідки в науковій і дослідній роботі, зокрема в досліджуванні при-

* Нині Донецька область.— *Ред.*

родних сил України, і стає дійсно одним із центрів української наукової і науково-дослідної роботи для всієї культурної діяльності Радянської України і для створення рідного соціалістичного будівництва.

Зокрема, треба зазначити роботу в будівництві української культури в галузі мистецтва і літератури, театру, кіно і радіо. Треба зазначити ще посилення зв'язку українського мистецтва і літератури з широкими робітничими масами. Подорожі українських письменників у робітничі райони, делегації з робітничих районів до культурних українських центрів і такий приклад, як пересувна українська опера,— це все веде до зв'язку з робітничими масами. Можу свідчити з величезним задоволенням, що це перший випадок не лише у нас в Союзі, а й в усьому світі, коли ціле місто, цілий завод, як це було в Миколаєві, ухвалює на своїх зборах постанови дарування нації пересувній опері Червоного прапора. Це приклад небачений досі в історії. Ми організували в минулому році також пересувну художню виставку, яка охопила цілий ряд робітничих районів. Це робимо і в цьому році.

Маємо значне поширення української книжки й української преси серед робітництва. Далеко відійшли назад часи, коли після українізації газет говорили, що вони занепадуть, що їхній тираж впаде. Навпаки, тираж наших газет, що перейшли на українську мову, значно зростає з кожним місяцем.

Будування української національної культури йде й повинно йти пролетарськими шляхами, ставлячи в культурно-освітній діяльності завдання поширювати серед трудящих мас наукове пізнання природи, боротися з релігійними забобонами, набувати знання для творчої виробничої та суспільної діяльності, розвивати класову свідомість у дусі дійсно пролетарського інтернаціоналізму.

Ці значні досягнення, цифрові показники яких я вам навів, тепер показують виконану величезну роботу. Тим більше, товариші, не треба забувати, що ці досягнення настали за обставин, коли культурно-освітня робота не мала чільного місця й уваги серед широких трудящих мас. Величезні труднощі й перешкоди ще стоять перед нами, і їх можна буде побороти лише в творчому ентузіазмі широких пролетарських мас.

Дальша робота українізації всього державного апарату стоїть перед нами, особливо стоїть перед нами завдання більшого й дальшого втягнення і зростання в українській культурний процес нашого пролетаріату. Це завдання стоїть особливо перед нашими робітничими районами, де цю роботу ще недостатньо проведено. Одночасно з цією роботою перед нами надалі стоїть завдання повністю забезпечити нацменшості.

Всю цю роботу можна виконати за п'ятирічку культурного будівництва лише при справжній творчій участі трудящих мас.

XII

Окремо треба відзначити величезну й віддану роботу, яку виконало вчительство України. Треба відзначити широку участь нашого вчительства в самодіяльних громадських організаціях, у сільрадах і в райрадах.

Далі треба цю роботу поширити й поглибити. Щоб широка робота вчителя мала величезне значення, її треба поставити на добровільних засадах. Треба нам ужити всіх заходів, щоб піднести рівень учительства, його значення, його суспільну вартість і розуміння його значення для республіки. Треба сказати, що зараз вчительство у нас ще дефіцитніший крам, ніж навіть інженери. При теперішньому темпі нашої продукції учительської сили нам не стане за 5-річною не менш як 7 тис. учителів. Тому потрібні нові додаткові заходи для підготовки нових кадрів, як перекваліфікація безробітних, залучення робітників і селян до наших педагогічних вишів і разом з тим повне використання наявних кадрів.

Треба зазначити, що правильно зробила НК РСІ Союзу й України, коли, намітивши тепер чистку радянського апарату, виключила з чистки все вчительство. Ті спроби чистки, які іноді роблять на місцях, дають негативні наслідки. Тут був випадок: наприклад, в одній окрузі вичистили вчительку. Підстава: має зносини із своїм родичем, що перебуває за кордоном, в еміграції. Виключили вчительку, яка має 28 років педагогічного стажу. Перевірили. Дійсно, має зв'язки з закордоном, із своїм сином, а цей син є наш уповноважений представник Союзу в Берліні тов. Крестинський.

Другий випадок. Виключили за те, що чужого, ворожого походження. Це падчерка завідувача жінвідділу

ЦК ВКП т. Артюхіної. Адже, товариство, правильно зробила НК РСІ Союзу й України, коли вона поставила питання про чистку всього апарату й виключила з цього вчителство. Треба генерально перевірити весь апарат і потім, уже здобувши досвід, перейти до перевірки учительського складу. Боротьбу з ворожими проявами, з куркульськими впливами на вчителів ми мусимо вести й тепер.

Тепер ще поширений опір куркульства проти нашого соціалістичного наступу й перебудови нашого господарства на селі. Це впливає на окремі елементи учительства, зокрема, вони проявляються на селі. Але треба сказати, що більша половина вчителства активно бере участь не тільки в учбовому процесі нашому, а й в суспільній культурній роботі поза школою. Є ворожі елементи, з якими треба боротися всіма заходами, але боротьба за учителя, ця боротьба, яку заповідав Ленін, повинна стояти перед нами.

Завдання стоїть перед нами: утворити відповідні умови для роботи вчителя, щоб він своє величезне призначення — виховувати нові кадри нашого трудового народу — виконав цілком.

За нашим п'ятирічним планом передбачено довести зарплату нашого вчителя до пересічного середнього рівня кваліфікованого робітника нашої промисловості. Хоч треба сказати, що наші округи тут не дуже передбачили. Взагалі щодо окружних планів освітньої роботи, якщо проглянути працю Держплану УСРР «Спроба аналізу перспективних планів округ УРСР, випуск XV», цього року виданий, наші округи вельми часто виходили при складанні своїх планів не з оптимального розрахунку, не з того, що потрібно на культурно-освітньому терені для забезпечення культурної бази соціалістичної перебудови країни, а виходили з контрольних цифр, давали їх заздалегідь. От ми обчислюємо, що можемо дати на культурно-освітню роботу стільки-то копійок, стільки-то карбованців, так і виробляйте свій освітній план у межах цих контрольних цифр. Уряд відхилив таку пропозицію, таку лінію багатьох округ. Нам треба на культурно-освітньому терені виходити не з того, що ми бажаємо, чи з того, що ми можемо дати на це, а виходити з того, що нам продиктувало об'єктивне завдання забезпечити культурною базою весь соціалістичний перебудовний процес.

Фінансова база культурно-освітньої роботи значно зросла за часи революції. В 1912—1913 рр. державні кошти і різні місцеві кошти на народну освіту йшли в сумі 58 632 тис., а в нас поточного року державний і місцевий бюджет на народну освіту виділяє 176 331 тис. крб. Витрати на одного учня, а це є основний показник якості роботи педагогічної, в 1912—1913 рр. були 1 крб. 99 коп., а тепер досягли 5 крб. 84 коп., тобто зросли більш ніж у 2,5 рази. Якщо взяти всі витрати на культурно-освітні завдання в нашій республіці — державного і місцевого бюджету, профспілок, кооперації, громадських та господарських організацій, кошти населення, — то культурно-освітній фонд зростає таким чином: у 1926—1927 рр. — 166 млн., у 1927—1928 рр. — 207 млн. і в 1928—1929 рр. поточному році — 250,5 млн.

ХІІІ

Величезне завдання, що висуває на культурному терені соціалістична перебудова нашої країни, потребує значних витрат, що відбивається на попередніх фінансових планах такими показниками: на шкільне будівництво трудшколі потрібно понад 200 млн., на ліквідацію неписьменності — 71 млн.

На заснування бібліотек, згідно з постановою ювілейної сесії Центрального Виконавчого Комітету Союзу¹¹⁴, треба буде 6,5 млн., на боротьбу з безпритульністю — близько 5 млн. Значні витрати потягне підвищення матеріального забезпечення пролетарського студентства та учнів з бідноти й робітників, а також підвищення зарплати науково-технічному персоналові й робітникам масової освіти.

Коли я говорю про робітників масової освіти, я маю на увазі не лише учителів, а маю на увазі і робітників політосвітніх установ, тобто хат-читалень, сельбудів, які перебувають у кепському стані, одержують до 5 крб. місячної плати, гадаєте, яка може бути праця в таких умовах?

Зокрема, підвищення зарплати нашим учительським кадрам і всім робітникам масово-освітньої мережі потребуватиме за п'ятирічкою великих витрат. Зокрема, великі витрати потребує капіталовкладення в галузі народної освіти: нове будівництво, капітальний ремонт, обладнання науковим і учбовим приладдям і т. ін. Засадами

нашими є, що обсяг капіталовкладень, темп капіталобудівництва й темп їхнього щорічного зростання мусить відповідати обсягові капіталовкладень і темпові розвитку цілого соціалістичного будівництва. Капіталовкладення у культурне будівництво треба розглядати як частину загальних капіталовкладень на справу перебудови країни. Така принципова засада, яку прийняв Держплан Союзу Радянських Соціалістичних Республік, цілком правильна, й вона лише забезпечить дійсне розгортання культурного будівництва поряд із забезпеченням усього господарського розвитку.

Загальна сума витрат культурно-освітнього фонду на виконання п'ятирічного плану, попередньо виробленого нами, за всіма джерелами: державного і місцевого бюджету, промисловості, транспорту, профспілок, кооперації, громадських організацій, коштів населення, — досягає 2,5 млрд. крб., з них значна частина — близько 1,5 млрд. крб. це будуть кошти населення. Як пригадаєте, доповідач — представник Союзного уряду — т. Куйбішев зазначив, що за п'ятирічкою Союзу передбачається видати на культурно-освітнє будівництво близько 20 млрд. крб. Таким чином, якщо з цієї суми 18—20 % припадає на Україну, передбачені суми цілком вкладаються в розміри Всесоюзного культурного фонду.

XIV

Основне завдання стоїть перед нами — глибша й дальша розробка п'ятирічного плану культурно-освітньої роботи, розробка нашого п'ятирічного плану соціалістичної перебудови в його культурній ділянці. Цю роботу, знову підкреслюю, можна виконати лише при широкій діяльній участі всіх робітничо-селянських організацій. Треба сказати прямо: перехід до перебудовного періоду означає повне перегортання цілковито на інші шляхи культурно-освітньої роботи.

Коли ми говоримо про перехід до перебудовного періоду, ми говоримо про перехід до планової перебудовної роботи. Тим більше треба поставити таке завдання культурно-освітній діяльності. Перехід від роботи в окремих галузях культурно-освітньої роботи до об'єднання культурно-освітньої соціально-перебудовної роботи стоїть перед нами.

Я маю честь два роки працювати як народний комісар освіти Української Соціалістичної Республіки, мушу зазначити, що НКО, так би мовити, універсальний магазин, де десятки й десятки різноманітної культурної роботи. Їх всіх об'єднує тепер єдина ідея, єдина лінія.

Культурно-освітня робота стає за послугу цілій соціалістично-перебудовній роботі.

Коли перед тим і раніше на культурно-освітньому терені провадили роботу культурну, що має велике значення для всього загалу трудящих, то тепер перехід до соціалістичної перебудови, до завдання перероблення всього господарства, всієї держави — це величезне завдання стоїть інакше, в новому обсязі, в новому аспекті. Культурно-освітня робота є безпосередня частина всієї соціалістичної перебудови країни і служить цьому завданню.

Треба сказати прямо й відверто, і Всеукраїнський з'їзд повинен зазначити у своїй резолюції: ця велика робота, це величезне завдання можна виконати і його буде виконано, але лише в тому разі, лише при тій умові, коли на культурно-освітню галузь поширяться повністю й усі пролетарські гасла щодо перебудовного періоду й, передусім, гасло самокритичної, активної, самодіяльної участі широких трудящих робітничо-селянських мас у всій державній роботі.

Дозвольте мені закінчити свою доповідь заявою про глибоке переконання в тому, що широка участь трудящих мас, критична перевірка всього того, що є пролетарським підходом, з погляду пролетарської лінії в освітній роботі, допоможе нам цілковито забезпечити завдання соціалістичної перебудови країни.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 4. Ч. 1. Харків, 1930.
Текст звірено із стенографічним
звітом XI Всеукраїнського
з'їзду Рад.

ПРОМОВА НА V З'ЇЗДІ РАД СОЮЗУ РСР У ПИТАННІ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ РЕСПУБЛІК

22 травня 1929 р.

Дворічний період з часу попереднього з'їзду Рад, період, за який звітував перед нами голова РНК Союзу РСР, дає нам картину дальшого наполегливого руху нашого Союзу на шляху, наміченому робітничо-селянським договором союзних республік про утворення Союзу РСР. Наш з'їзд підбиває підсумки проведеної роботи, і тепер у цьому є серйозна потреба. Назріваючі сили капіталістичного світу, що намагаються підготувати наступ на наш братерський союз вільних народів, хочуть знайти хоча б невеликі, хоча б якісь тріщини у взаємовідносинах народів нашого Союзу для того, щоб розширити їх своїм втручанням і на розподілі, на протиставленні наших народів і трудящих мас, підірвати сили нашого Союзу. Ми можемо констатувати цілий ряд заяв представників імперіалістичних сил, що намагаються протиставити братерському союзові народів Союзу РСР окремі народи, і насамперед і найбільше щодо цього силкуються грати на Україні. Ми зустрічаємо цілий ряд заяв у німецькій, польській, англійській, французькій та іншій пресі з боку буржуазних політичних діячів і навіть з боку деяких державних діячів, що намагаються протипоставити Україну Радянському Союзу, намагаються намітити лінію протиставлення українського народу Союзів Радянських Соціалістичних Республік.

Деякі з представників, особливо польської преси, і польські політичні діячі наважувалися навіть виступати з заявою, що вони вважають необхідним підтримувати лінію на «незалежність українського народу» проти РСФРР і Союзу РСР. Ми, українці, знаємо ціну цієї «незалежності», яку нам несли на багнетах поляки в 1920 р., українські поміщики і капіталісти. Відсіч, яку тоді було дано робітниками й селянами України при

підтримці трудящих усіх братерських радянських республік, показала, що український народ дає правильну оцінку цим намаганням нав'язати нам таку нібито незалежність, яка насправді стала б залежністю трудящих українського народу від влади поміщиків і капіталістів.

Ми повинні відповісти на основне питання: що ми зробили для дальшого здійснення принципових основ нашого братерського союзу вільних народів, основ, закладених у декларацію про утворення Союзу РСР? Досить провести хоч би невелике порівняння того, що робиться і розвивається в нашому Союзі, з тим, що робиться за кордонами нашого Союзу, для того, щоб відповідь була твердою і незаперечною. Ми бачимо за кордонами нашого Союзу зростаючу ненависть, людиноненависництво. І ми, українські робітники й селяни, з сумом констатуємо зростаюче придушення і національне гноблення трудящих українських мас за кордонами нашого Союзу. З глибоким обуренням ми ще зовсім недавно зустрічали в пресі вісті про обурливі погроми українських культурних організацій, що перебувають під владою польського фашизму. І тим більш приємніше нам констатувати культурні, національні, політичні, соціальні та господарські успіхи в Союзі РСР, досягнуті всіма народами, в тому числі й нашої Української РСР. Ми рухаємося вперед. Багато чого вже зроблено. Зокрема, у нас на Україні ми констатуємо дальший розвиток нашої нової української пролетарської культури, звільненої лише пролетарською революцією. Ми констатуємо небачений розвиток української книги, української літератури, українського театру, широкий розвиток пролетарської української культури і залучення до неї значних пролетарських мас.

Українська культура дістала в нас у Союзі РСР тверду пролетарську базу, вона забезпечена могутніми пролетарськими силами, і ми можемо з певністю сказати, що справа українського народу, справа пролетарської української держави забезпечена твердо. Єдині шляхи її, що визначилися перед лицем усіх українських трудящих мас, ясно й чітко свідчать, що лише в Союзі РСР є можливість розвитку української культури, культури визволених мас. І в анексованій Румунією Бессарабії та Буковині, і в приєднаній до Польщі Західній Україні, і в приєднаній до Чехословацької Республіки Закарпатської України немає й не може бути мислимий

шлях вільного культурно-соціально-політичного розвитку українського народу в капіталістичному суспільстві, під владою буржуазії. УСРР все ясніше й чіткіше виступав як єдиний культурний оплот всього українського народу.

Ми цього досягли виключно мирною культурною роботою, здійснюваною під керівництвом й силами української пролетарської радянської держави при братерській підтримці всього Радянського Союзу.

Я ні в якому разі не хочу сказати, що ми зробили все: ми ще багато чого не доробили, ще багато чого попереду. Ми ще багато чого не переробили із спадщини старого, щоб надалі ще більше зцементувати вільний союз народів, визволених пролетарською революцією, нам ще багато чого доведеться зробити, багато забобонів подолати, багато помилок виправити.

У вчорашньому номері газети «Вечерняя Москва» я зустрів статтю, що підбивала підсумки Всеросійського з'їзду Рад, статтю, де автор з глибоким сумом жалкує про те, що в результаті п'ятирічного розвитку зростає процент участі в господарському житті так званих «окраїн», східних і південно-східних народів, і з деякою зневагою говорить про стремління делегатів цих народів до дальшого, прискоренішого темпу розвитку їх господарства. Я вважаю, що це просто один з проявів тих багатьох нерозумінь, які зустрічаються на нашому шляху.

Перед нами стоїть завдання однакового культурного, господарського і соціально-політичного розвитку народів наших республік. Перед нами стоїть завдання: силами і засобами всього Союзу РСР розвивати, підносити до загального зростаючого високого рівня всі народи і на-самперед — найбільш відсталі. Загальний культурний рівень, зростаюча культурність, це — завдання, яке перед собою ставить весь Радянський Союз. Ми починаємо із злиденного, варварськи-неуцького рівня, залишеного нам раніше пануючими імущими класами. І нашим завданням є братерське сприяння найвідсталішим народам усіма силами й засобами, об'єднанням радянських республік рухати вперед справу, проголошену Радянським Союзом.

Дворічний період роботи уряду Союзу свідчить про те, що ми вклали у ці роки нові цеглини. Я думаю, що при обговоренні п'ятирічки дальшого будівництва нам необхідно буде підкреслити ще більше, зробити ще більший наголос на тому, щоб у дальшій своїй роботі ми дедалі більше переборювали спадщину минулого і ще

більше цементували, об'єднували і згуртовували в єдиний братерський союз трудящі маси всіх народів усіх республік нашого Союзу.

Ми протистоїмо всьому світові. На Захід і на Схід звернений обличчям наш Союз і однаково проголошує вільне пролетарське слово звільненої роботи і показує приклад, практичної, неухильної, день у день виконуваної роботи у справі визволення трудящих.

Два роки роботи уряду Союзу дають нам хороший приклад, і нам необхідно побажати, підкресливши це в резолюції, що дальшу роботу уряд Союзу РСР повинен вести ще наполегливіше, ще енергійніше. (*Оплески*).

5 съезд Советов Союза ССР:
Стенографический отчет. М., 1929.
Переклад з російської.

ПРОТИ ЗАБОБОНІВ

Промова на II з'їзді Всеукраїнської спілки пролетарських письменників

30 травня 1929 р.

За традицією мені треба було б почати з привітальних слів, зазначити передусім досягнення та виявити вагу й значення Всеукраїнської спілки пролетарських письменників¹¹⁵. Але я цього не зроблю. Гадаю, що цього й не треба тут робити. Значення й вага Всеукраїнської спілки пролетарських письменників як для членів ВУСППу, так і для всіх співучасників культурного українського процесу досить ясні. Ми всі живемо в період, за якого точилася, точиться і надалі точитиметься гостра політична й культурна боротьба в ділянках нашого соціального життя й будівництва. В цій боротьбі на культурному терені видатну роль відігравав ВУСПП. Чи треба зазначити ту роль, яку відіграє ВУСПП у боротьбі проти антипролетарських тенденцій, які виявилися в окремих ділянках нашої літератури. Та боротьба закінчилася перемогою пролетарських культурних засад. Не скажу, що ми завдячуємо і в тій перемозі лише ВУСППові. Це було б неправильно. Переміг пролетаріат. Перемогла партія, марксистська лінія розвитку нашої культури. Перемогли класові культурні сили. І ця сила пролетарського впливу була така велика, що навіть ті, хто у своїх окремих творах виявили великі збочення, змушені були під цим пролетарським впливом визнати свої помилки і на 90 % повернути напрям своєї роботи. В цій боротьбі велику роль проводить і ВУСПП. Але чи треба це спеціально відзначити? Хіба ми зараз пишемо історію нашої літератури? — Я гадаю, що ми зараз робимо історію. От про те, як ми робимо історію, я й хочу говорити і відзначити кілька таких питань, які, на мою думку, стоять перед нами.

Перше питання я хотів би поставити таке: що то є попутник. Як поводитися з попутниками — про це ми

всі знаємо, про це є досить ясні вказівки Комуністичної партії та провідних культурних і інших організацій. Ми знаємо, що треба боротися з усіма збоченнями попутників, але треба боротися й за попутника, щоб спрямувати попутника на наш шлях, в річище нашої пролетарської культури, треба оточувати попутника товариською атмосферою, треба відрізнити попутників ближчих від дальших нам, таких попутників, що йдуть до нас, від таких, що віддаляються від нас. Це ми всі знаємо. Але хто ж саме попутник?

На цьому з'їзді один з промовців — наскільки, зрозуміло, можна вірити стенограмі, а т. Микитенко говорить, що в стенограмі іноді записують думки навпаки — говорив так: ті, що на наш з'їзд не з'явилися, хоч їм послали квитки з дорадчим голосом, тим самим поставили себе поза межами пролетарської літератури: вони, мовляв, і є попутники. Виходить, попутника досить легко виізнати: за лакмус для цього є те — чи приймає цей письменник запрошення прибути на з'їзд з дорадчим голосом, чи не приймає його.

Але сам цей факт запрошення тих чи інших письменників на з'їзд визначає, що вони можуть бути разом з нами на нашому з'їзді, разом з нами висловлювати свої думки й допомагати спілці пролетарських письменників визначати дальший напрям пролетарської літератури. Якщо вони можуть бути тут, по цей бік барикад, то вони — не попутники, а представники пролетарської літератури. Можна визначити, що в них є помилки і збочення, що вони не цілком визнають правильні пролетарські шляхи, але вони є пролетарські письменники. А в деяких виходить ніби не так. Лише одного факту — такі ось запрошені письменники не прийшли на з'їзд ВУСПП — нібито досить, щоб з трибуни Всеукраїнського з'їзду пролетарських письменників заявити: тим самим письменники ці стали поза межами пролетарської літератури. Їх уже, мовляв, треба мати за попутників, а то й за ворогів пролетарської літератури. Я з такою міркою не згодний.

Микитенко: «Ми теж з цими словами не згодні».

Я застерігаю, що спираюсь виключно на стенограму, і певний, що т. Усенко із словами, які йому приписали в стенограмі, не буде згодний. Отже, не можна виводити характеристику й ознаку попутника з того, як поставився даний письменник до запрошення прибути на з'їзд.

А це значить, що не можна виводити визначення письменника — чи він попутник, чи пролетарський письменник — з того, як ставиться він до тієї чи іншої організації пролетарських письменників.

Один із промовців говорив на з'їзді так (знов я лише посилаюсь на стенограму): «Всеукраїнська спілка пролетарських письменників ставиться до попутників без жодної тіні комчванства». Ця лінія прекрасна. Жодної тіні комчванства не може бути в пролетарських письменників, на них бо партія поклала завдання будувати пролетарську культуру. Це правильна теза, але вона починається так:

«Пролетарська література, ВУСПП ставиться до попутників без жодної тіні комчванства». Значить, можна сказати: пролетарська література, тобто ВУСПП. Так сказано, так записано в стенограмах.

Микитенко: «Ні».

Значить: записано в стенограмі неправильно. І, не відповівши на питання про попутників, я поставив би тут на з'їзді ВУСППу друге питання: що таке ВУСПП?

Голос з місця: — Організація пролетарських письменників.

Чи це є вся пролетарська література? — Ні, ВУСПП не є вся пролетарська література.

Всеукраїнська спілка пролетарських письменників це є сильна організація письменників, що стоять на боці пролетаріату в його боротьбі за створення нового життя, це є один із чинників, що допомагають створити нове життя. Але чинник не є керівна організація. Керувати можна там, де ми вже завоювали собі досить великий вплив. На терені культури умови в тисяча разів складніші, ніж на терені політичному. Тут найбільший доказ є «показ». Хтось тут гукнув, що ВУСПП є керівна організація; я скажу, що цей додаток — неправильний, зайвий. Він йде не на користь ВУСППу. ВУСПП об'єднав уже чималі кола. ВУСПП дав уже певні зразки культурної роботи, провів велику політичну, літературно-критичну роботу. Але в нашій літературній дійсності окремі вияви пролетарського письменства ще не цілком об'єднані. Крім того, ми маємо і в нас, і по цілому Союзу під виглядом пролетарського письменства іноді ворожу ідеологію, з якою треба рішуче боротися. на цій боротьбі й критиці дійсно об'єднуючи всіх пролетарських письменників. Тут, у цьому процесі дійсної консолідації проле-

тарської творчості, можна відзначити значну роль ВУСППу. Ось тут треба знову повернутися до питання, що я його вже поставив раніше: що таке попутник? Не можна сказати — попутник тієї чи іншої літературної організації, того чи іншого літературного напрямку. Дехто говорить правильніше — про попутників марксизму. Це означення точніше, ширше, але, на мою думку, й воно не цілком правильне. Отже, ми не можемо поставити митцеві умову, щоб він спочатку став марксистом, свідомим, теоретично досвідченим, а потім уже пролетарським митцем. Це неправильно. Можуть бути такі випадки, їх може бути навіть і багато, коли суспільне життя, пролетарське оточення, соціалістичний розвиток і перебудування нашої країни такий величезний вплив мають на всі і вся, в тому числі й письменників, що письменник, митець, іде пролетарськими шляхами, навіть не усвідомлюючи цього. Наше завдання — допомогти йому усвідомити собі цей шлях. Але ми не можемо сказати, що той лише попутник, хто усвідомить собі цілком всі умови, всі деталі шляхів розвитку пролетарської культури. Це неправильно, треба сказати просто, коли мова мовиться за попутників на літературному терені.

Глибша й дальша ознака для письменника — це є його розуміння своїх шляхів. Ще далі — зрозуміння й засвоєння марксистського світогляду і т. д. Отже, маємо перед собою градацію різних ознак, що характеризують різні категорії попутників. Основне це є художня і соціальна цілеспрямованість літературного твору і при тому треба не забувати діалектичної зміни співвідношень життя, відрізнати напрямки розвитку тих чи інших письменників, зважати на те, чи наближаються вони до пролетарської єдності й солідарності пролетарської творчості, чи від них відходять. Виникає величезне завдання перед ВУСППом, перед усіма нашими робітниками культурного фронту: щодо попутників.

Боронь мене боже коли-небудь закликати вас або кого іншого до толерантності, ввічливості й до крохмальних комірців в ідейній боротьбі. Якщо вам удасться вибити у ворога одне око теоретично, то ви й друге йому вибийте.

Але я не погоджуюсь, наприклад, з тактикою щодо В. Поліщука: він поїздив по Норвегії й, маючи добре око, написав добрі подорожні нариси, а йому у відповідь

на це тут висловлюють побажання: щоб те око йому вилізло. Гадаю, що такі заяви — це не є метод нашого впливу на тих, хто може йти з нами.

Критикуйте ворога, або того, кого вважаєте за ворога, всіма силами, але ж критикуйте в такому напрямі, щоб певну частину їх до нас наблизити, а не відштовхнути, виховати, а не ламати. Представник Всесоюзної Асоціації пролетарських письменників т. Сутирін навів тут слова одного з наших партійних керівників, який сказав: «Кому багато дано, з того багато треба взяти й треба вимагати». Ми пролетарським письменникам, членам ВУСППу, багато дали свого довір'я, багато дали свого авторитету, багато передали свого впливу, а тому вимагаємо, щоб вони на літературному терені виконували своє завдання творців пролетарської культури.

Треба, щоб пролетарські письменники виховували, а не ламали, впливали, не лаялися, щоб вели до консолідації пролетарських сил дійсної пролетарської літературної творчості. Це завдання стоїть перед нами.

Рік тому у цьому залі відбувся літературний диспут. З найбільшою ворожістю ви виступали тоді проти т. Михайла Семенка, а тепер ви виступаєте проти В. Поліщука. Час змінився, і ви теж змінилися. Побачимо через рік, як люди ще зміняться, як ми з вами змінимося в своїй критиці. Тому не треба зарікатися, заявляючи, як тут хтось це зробив, що ми, мовляв, «ніколи не погодимося ні з буржуазією, ні з Поліщуком — представником цієї буржуазії». Я гадаю, що це неправильне формулювання. Багато є помилок у В. Поліщука, але не можна погодитися з тим, ніби вся творчість Валеріана Поліщука є чужа нам, а тим більше — ворожа. В його творчості багато цінного, багато корисного для пролетаріату.

Отже, завдання пролетарських письменників є: завоювати собі такий вплив, щоб ним оточувати всіх, хто не цілковито стоїть на пролетарському шляху, штовхаючи їх на пролетарські рейки. Ніхто з вас, товариші пролетарські письменники, цього завдання не знімає. Це завдання стоїть перед вами і відмовитися від нього ви не можете.

Я дозволю собі ще кілька слів сказати про ті завдання, що стоять перед нами всіма. Тепер кожна доповідь з культурної царини починається (і мусить починатися) такими словами: «В наш час, коли перед нами

стоїть завдання соціалістичної перебудови й культурної революції» і т. д. Чи можна поширити всі гасла соціалістичної реконструкції країни на нашу літературну роботу і здійснити їх тут? Одне завдання, одне гасло вже, здається, не було тут застосоване — це завдання планової діяльності. Тут доведеться ще багато працювати, щоб пролетарські письменники трішки дисциплінувалися і не відмовлялися працювати в загальних організаційних формах пролетарських організацій. Не подумайте, що я тут говорю тільки як член редакції журналу «Критика», про те, як т. Коваленко «репрезентував» думку «Літературної газети». Я не про це говорю. Я не читав, навіть, щоб «Літературна газета» заявила, ніби вона протиставить себе часописові «Критика». Я говорю лише, що нам треба завоювати пролетарську дисципліну в нашій літературній і критичній діяльності — ні італійських страйків, ні саботажів ніколи не може у нас бути. Нам треба запровадити елементи плановості, але ми далекі від планової діяльності, в повному розумінні цього слова, в літературі і в критичній роботі.

А от яке гасло можна буде, на мою думку, цілком поширити на літературний терен, так це гасло підвищити якість продукції. Рік тому в цьому залі на літературному диспуті я говорив про підвищення якості продукції нашої літератури, про боротьбу напрямів, про підвищення формально-художньої й соціальної сторони літературних творів. Я гадаю, що зараз чергове гасло роботи — є гасло соціалістичного змагання літературних організацій і груп, соціалістичне змагання письменників, підвищення кількості і якості літературної продукції. Ми ще мало маємо українських книжок; лише 18 % книжок, що йдуть на Україні, є українською мовою.

Голос: «Паперу не вистачає».

Паперу, щоб написати твори, ми завжди знайдемо. Тов. Пилипенко дав тут цифри — відсоток продукції окремих літературних організацій серед видань ДВУ, ВУСПП дає 17,5 % продукції ДВУ. Треба давати більше. Працюйте більше, давайте більше творів, давайте романи, повісті, оповідання. Вони потрібні робітничому класові. Попит на пролетарську літературу є. Тепер ніхто не може говорити, що немає збуту, немає читачів для українських книжок. Читач є. Залізним кроком прийшов пролетаріат на арену історії, на арену літературної культури, щоб ми робили свою частину творчої

соціалістичної роботи. Треба перемогти занепадницький настрій тих, хто відмовляється від завдань, які поставила перед нами історія. Кажуть — немає часу, як — немає часу? Коли завдання поставила історія, клас — хто може відмовитися? Можуть відмовитися окремі письменники, навіть окремі члени ВУСПП. Але я знаю, я переконаний, що пролетарська спілка пролетарських письменників від цього завдання не відмовиться і буде працювати.

Останніми роками наша література поширюється і зростає. Ми мусимо і в літературі наздогнати й випередити капіталістичні країни. Гасло підвищення кількості і якості, що стосується загальної нашої культурної і господарської продукції — цілковито слід застосувати й до літератури.

Я навмисно узяв деякі гасла загальної реконструктивної нашої роботи, бо хотів показати, що наші письменники можуть і, на мою думку, повинні здійснити їх у своїй роботі.

Якщо говорити про техніку роботи, то тут завдання реконструкції відбилосся у нас найбільше. Питання про техніку літератури, про форму, стиль, на мою думку, завжди мусить стояти перед письменниками. Я гадаю, що цій справі ще замало віддають уваги. Питання техніки літературної, мови й стилю мусять стояти як одні з основних, і наші пролетарські письменники повинні завоювати собі право бути й називатися письменниками. Ці завдання стоять перед цілою пролетарською літературою. І тут питання критики і літературознавства стають перед нами на всю свою височінь. Я пригадую нашу розмову в редакції «Критики» про те, чи треба цей часопис приєднати до будь-яких літературних формацій. Ми тоді говорили, що ми являємо собою не літературну, а літературно-критичну організацію, і мусимо мати перед собою єдину лінію марксистської критики, виявляти досягнення й огріхи всіх та виявляти шляхи дальшого розвитку.

Я гадаю, що цілком влучно один з товаришів визначив конечну потребу дотримуватися товаришескості в нашій критиці й у наших взаєминах взагалі; нам треба поширити на пролетарську літературу одну з основних рис, що відрізняє пролетарську культуру від інших культур — рису пролетарської солідарності. Треба сказати, що поетів і співців пролетарської солідарності, що

напоїли б нею кожне слово, кожну рису, всю схему літературного твору, — таких співців ми ще не завжди бачимо серед наших пролетарських письменників.

Перед нами стоїть завдання консолідації творчих пролетарських сил. Цього можна досягти гострою ідейною боротьбою з усіма ідейними принциповими збоченнями в літературі. Їх треба вивчати, треба стежити за розвитком наших письменників і, викриваючи їхні помилки, підштовхувати до виправлення, до пролетарської ідеології тих, хто до неї наближається, і рішуче вдаряти таких, що мертвіють на своїй стабільній позиції, або відмежовуються від нашої пролетарської ідеології та заперечують її. Перед нами, перед усіма пролетарськими письменниками, стоїть завдання вжити заходів до об'єднання всіх сил, до заснування Всеукраїнської асоціації радянських письменників. Це треба поставити тепер, коли ВУСПП зміцніла, коли є певні відмобілізовані сили, коли виявилися співвідносини. Спілка українських пролетарських письменників мусить бути організатором. Об'єднати сили — це важливе завдання. У цій роботі ви повинні взяти активну участь. Час до цього настав, це тепер конче потрібно зробити, і це буде організаційним шляхом до об'єднання літературних сил навколо завдань соціалістичного перебудування країни.

У нас так часто говорилося про хуторянську обмеженість, ці слова стали такі заяложені, що не хотів би я їх повторювати, але, на мою думку, перед усіма нами, і перед ВУСПП зокрема стоїть завдання вийти за межі своєї організаційної обмеженості, піти на завоювання літературного всесвіту, треба зміцнити свій зв'язок з пролетарськими масами, треба закликати до цього всіх письменників, що мають певні досягнення. Я певний, серед ваших резолюцій буде постанова про те, що ЦК з'їзд ВУСППу ставить завдання більше й плановіше розгорнути цю ініціативу, постійну роботу в справі подорожей до пролетарських центрів, не чекаючи, доки державні організації, профспілки організують такі подорожі. Потрібна ініціатива, самодіяльність у цій справі організації таких подорожей. Поширення зв'язку з масами — це є нині одне з важливих питань. Одночасно постає питання про поширення зв'язку з братніми організаціями пролетарських письменників інших радянських республік. Нещодавно приїздив сюди Бела Ілеш — секретар інтернаціональної спілки пролетарських письменників;

він заявив, що інтернаціональна асоціація пролетарських письменників пропонує ВУСППу послати своїх представників до цієї асоціації. Я певний, що другий секретар інтернаціональної асоціації пролетарських письменників т. Сутирін здійснить це запрошення на з'їзді ВУСППу. Я гадаю, що було б помилково цього питання не поставити. На широкий шлях зв'язку з братніми культурами радянських народів, братнього об'єднання з пролетарськими письменниками всесвіту мусить іти Всеукраїнська спілка пролетарських письменників.

Перед Українською Радянською Республікою стоїть завдання всіма силами — силами пролетарської держави — підтримувати розвиток української радянської національної культури. В нашій національній культурі ми — і за нові форми, і за нову соціалістичну суть, ми стоїмо на засадах інтернаціоналізму, ми будуємо українську національну культуру саме тому, що ми інтернаціоналісти, отож і будуємо її інтернаціональними шляхами. Тому перед нами стоїть завдання й далі держати зв'язок з культурами інших народів радянської республіки та пролетарськими письменниками — представниками пролетарської культури цілого світу. ВУСПП дав добрий приклад, я гадаю, що нам надалі доведеться працювати на поглиблення зв'язку пролетарських письменників різних народів.

Я згоден з т. Коваленком у тому, що перед нами стоїть завдання боротися на двох фронтах: проти великодержавного російського шовінізму й проти українського націоналізму. Тут слушно зазначали, що в окремих часописах були іноді перекручування в національному питанні. Перед нами стоїть завдання наполегливо й рішуче боротися з усіма націоналістичними збоченнями, але я не згоден з товаришем, що зазначив, ніби на Україні найбільше загрозу має лише український націоналізм. Я гадаю, що цілковиту чинність і для теперішнього моменту має та постанова Центрального Комітету Комуністичної партії більшовиків України, що вказує — як на гостру загрозу — на великодержавний націоналізм, я гадаю, що цілком правильно на великодержавному російському націоналізмі зосереджується увага, так само як і на виявах націоналізму українського. На літературному терені чергове завдання — підсилити боротьбу з усіма цими явищами.

Ми стоїмо перед питанням про співвідносини на

культурно-літературному терені. Всі ті, хто каже, що на нас наступають, не мають рації, це хибна, неправильна думка. Не на нас наступають, а ми наступаємо, ми твердим, міцним кроком ідемо вперед в усьому державному суспільному житті, а також і на фронті культурно-літературному. Ми багато позицій вже здобули. Ми розгортаємо боротьбу, ми наступаємо й спроби ворожого класу чинити нам опір даремні. Наша боротьба не легка — на літературному терені й на культурному взагалі нам доводиться зустрічати нові ворожі сили, але ми міцніємо, наша боротьба йде під знаком соціалістичного наступу й буде йти так і далі.

Бажаю II з'їздові Всеукраїнської спілки пролетарських письменників вести й далі соціалістичний наступ на літературно-культурному полі й повести боротьбу за соціалістичні реконструктивні завдання й в нашій країні, повести так, щоб іще ширшу, ще енергійнішу й самодіяльнішу брати в ній участь.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 5. Харків, 1930.

КОМСОМОЛ І КУЛЬТУРНЕ БУДІВНИЦТВО

Не можна ніяк звужувати завдань, що стоять перед комсомолом у культурному процесі. Велику помилку роблять ті, що гадають, ніби то комсомол має зосередити свою увагу виключно на питаннях освіти молоді, працювати виключно в оцих своїх, так би мовити, «відомчих» питаннях... Таке звужування завдань комсомолу призвело б до зниження питомої ваги комсомолу в усьому суспільному житті, до зниження питомої ваги всього культурного будівництва в житті нашої країни. Коли Народний комісаріат освіти УСРР проводив до складу членів своєї колегії одного з працівників комсомолу спеціально в питанні роботи серед молоді, то це зовсім не тому, що гадав, ніби увага комсомолу може і мусить обмежуватись лише тими питаннями. Перед комсомолом стоїть ціле життя і цілий культурний процес, всі його питання і всі його завдання мусять цікавити нашу комуністичну молодь, мусять привертати до себе її увагу. Справа лише в розподілі тієї уваги, справа лише в тому, які передовсім на першому плані мусять стояти питання і завдання.

Ціла низка, безліч питань культурного значення стоїть перед нами, і між ними не може бути вибору, комсомол мусить їх водночас брати як ціле. Яке чільне завдання мусить стояти перед увагою комуністичної молоді?

Чи питання роботи серед маси, її політичного піднесення участі в державній і широкій громадській роботі, ліквідація неписьменності й завоювання основ культурної бази всього нашого соціалістичного будівництва?

Чи питання соціального виховання нової людини, здатної взяти участь у житті, праці й боротьбі нового суспільства?

Чи безпосередня участь у підготовці сил до господар-

ського соціалістичного будівництва налагодженням і поліпшенням справи підготовки культурних сил?

Чи безпосередня участь у політичній боротьбі проти всіх і всіляких чужих класових виявів і впливів у нашій державно-освітній роботі, чи в боротьбі з бюрократизмом, чи в роботі перевірки і виправлення соціальної якості культурної роботи?

Важливі, величезні, велетенські завдання, але ж величезна помилка є в самому протиставленні їх одне одному. Комсомол не може відмовлятися від жодного з тих завдань, він мусить їх усі взяти, перемогти труднощі, скласти єдине ціле з них у своїй творчій роботі.

Ці чотири завдання становлять, сказати б, чотири концентрованих кола праці комуністичної молоді, різних широтою розгорнутої роботи та глибиною її.

Масова робота комсомолу, в тому числі й масова робота в культурній галузі, є основною класовою рисою комсомолу. Якби комсомол позбувся тієї своєї роботи, від неї відсунувся або звужив би її, він тим би зрікся свого класу й перетворився з класової організації пролетарської молоді на якусь секту, замкнену й відірвану від мас, нездатну через те відігравати своєї класової ролі. Глибокі, властиві самій історичній ролі комсомолу, причини привели його до постановки, наприклад, питання про роль і участь комсомолу в величезному завданні сучасності — боротьбі з неписьменністю. Я не знаю, чи є зараз серед членів комсомолу неписьменні люди, їх напевно немає, не може бути, але я знаю — їх є не один десяток тисяч серед тієї молоді, що йде за комсомолом, не будучи в її шеренгах. Цілком слушно, що комсомол бере своїм завданням боротьбу з тією чорною ганебною плямою — неписьменністю, що гальмує все наше життя і ставить величезну перешкоду нашому соціалістичному будівництву. Жодного неписьменного серед робітничої і селянської молоді. Це мусить стати не лише звичайним порядком чергової роботи комсомолу: кожен комсомолец мусить з усією жагою відчувати це питання. Хай потяг і жадоба уникнути неписьменності буде й стане снагою кожного комсомольця, без чого він не може бути, що створює невід'ємну частину його природного і політичного «я», — а це ж лише одне з питань масової культурно-освітньої роботи, що стоїть перед комсомолом. Цим себе ми не можемо обмежити, цим себе ніяк не може обмежити комуністична молодь. На всю височінь треба зараз ставити питання широкої масової

політично-освітньої роботи. В ній комуністична молодь мусить бути й мусить стати одним з найважливіших чинників, а в багатьох її галузях мусить бути стрижнем усієї такої роботи.

Візьмемо хоча б сільбуду. Неприпустимо обмежуватися лише тим, що у нас здебільшого платними робітниками сільбудів є секретарі селянських осередків комсомолу. Таке поєднання цілком можливе, але ж не скрізь і не завжди. Це треба розглядати в кожному окремому випадку, щоб таке поєднання не заважало тій чи іншій роботі його. Перед нами стоїть завдання зараз: поставити на широкий громадський розгляд роботу наших сільбудів. Сільбуду у нас — це є широкі освітні самодіяльні організації незаможного та середняцького селянства. Вони являють на селі основну базу всієї нашої масової політосвітньої роботи. Треба визнати відверто, що далеко не все там гаразд. Популярно — науковий бік стоїть не високо, антирелігійна робота проводиться в багатьох місцях зовсім зле. З бібліотеками стає справ незадовільний, книжок на селі мало і не завжди є те, що треба було б. Немає фактично ні з округи, ні з центру керівництва ідейного, ні будь-якої допомоги. Щодо політичної пропаганди і проведення політичних кампаній, то в багатьох і багатьох місцях ми не зуміли досить спертися на сільбуду й використати їх. Чимало сільбудів іноді нагадує характером своєї роботи старі «Просвіти»¹¹⁶. Чимало також є по правліннях сільбудів і чужого елемента. Перевибори правлінь сільбудів проходять здебільшого самопливом. Громадський розгляд сільбудів, привертання до них широкої уваги, проведення Всеукраїнської кампанії перевиборів сільбудів стоїть на черзі порядку денного також і перед комсомолом.

Я не буду перераховувати багатьох і багатьох завдань масової політосвітньої роботи, які життя висуває до суспільної уваги та до енергійної співучасті комуністичної молоді. Зазначу лише, що всі ті завдання можна виконати виключно за енергійною ініціативою, самодіяльною участю нашої комуністичної молоді.

Соціальне виховання досі, треба признатися, замало привертало до себе уваги нашої комуністичної молоді. З двох боків підходив комсомол до загального обсягу справи соціального виховання. Передовсім, справа комуністичного дитячого руху, що стикалася з усією трудовою школою, з усіма її питаннями, змушувала комсомол ставити її перед собою. А втім, треба зазначити, що в деякому

розмірі й сам дитячий комуністичний рух трохи перебував на «відрубках» у комсомолі. Я не хочу говорити, що комсомол недостатню увагу звертав на піонерський рух, але мушу зазначити, що в усякому разі питання трудової школи соціального виховання лише останнім часом почали висовуватися в повному обсязі перед комсомолом, та й тут на шляху правильної постановки питань ставали неправильні, іноді занепадницькі трактовки, що йшли з-поза комсомолу і навіть подекуди з самого Наркомосу. Прагнучи визначити установку нашого комсомолу, треба констатувати, що ті занепадницькі тенденції не знайшли собі ґрунту в нашому комсомолі. Здебільшого комсомол цікавився окремою галуззю нашої трудової школи — школою селянської молоді та агрономізованою семирічкою. Висунення ідеї школи селянської молоді є, безперечно, заслугою комсомолу. ШСМ, як і робфак, є конче потрібною корективною на стику між нашою освітньою системою і нашим відсталим культурним становищем. Але обмежувати свою увагу школою селянської молоді та агрономізованими 7-річками і т. ін. комсомол не може. Вся мережа трудових шкіл, забезпечення робітництва та селянства загальним початковим навчанням, збудування мережі, підвищення початкового навчання — 7-річок, питання підручника, програми, методики, учительські кадри й методика учбової роботи, ця сума питань трудової школи, як і дошкільного виховання і виховання поза школою, стоїть перед комсомолом. Бо навіть соціальне виховання є і мусить бути завданням не лише трудової школи, а й школи професійної. І трудова школа, і школа професійна в нашій радянській республіці має поставлене перед нею пролетарським класом у програмі комуністичної партії завдання виховати нову людину з новою колективістичною психологією, з новими навичками до суспільної роботи, до колективної праці й боротьби за організацію нового соціалістичного суспільства. Це таке завдання, що є і мусить бути одним з чільніших завдань, що стоять перед комсомолом. Комсомол своїми організаціями саме й охоплює той вік, де готуються до життя, де людина мусить виховувати з себе нову, здатну до колективістичної праці й боротьби одиницю — частину трудового соціалістичного колективу. Питання соціального виховання мусить стати для комуністичної молоді і керованої нею всієї роботи селянської молоді, як питання самовиховання.

Соціалістично-виховний процес може бути проведений виключно за такою самодіяльною ініціативною участю самої молоді. Комуністична молодь мусить бути й тут авангардом усієї робітничо-селянської молоді.

Щодо участі комсомолу в підготовці нової кваліфікованої сили для нашого соціалістичного господарства, лінія більш визначеної уваги вже більш-менш загострена. Тут треба лише ще далі поглиблювати роботу, охоплювати все нові й нові галузі праці, внести більшу плановість в цю участь комсомолу в професійній освіті та її побудові. Хочу зазначити лише два питання зараз: про кількість і про якість цієї нашої роботи. Ми зараз не можемо в умовах нашої теперішньої матеріальної обмеженості охопити нашою професійною школою і тим більше нашою вищою школою весь робітничий клас і селянську молодь. Питання соціального добору до профшкіл і до вишів зараз мусить бути ще в декілька разів загострено. Початкове навчання мусить бути проведено, загальне навчання мусить охопити всю молодь, всіх дітей і перевиховати їх, призвичаювати їх до життя і праці під керівництвом пролетарської влади. Але й там, остільки ми ще не провели загального початкового навчання, питання соціального складу учнів стоїть перед нами. Добір учнів до семирічки мусить бути й зараз проведений за соціальною ознакою з переважною увагою до прийому дітей робітників та селян. Тим більше це мусить бути поставлено щодо профшколи, тим у десять разів більше ми мусимо це здійснювати щодо наших вишів. А проте приймальні комісії вишів щороку порушують директиви Наркомосу, погоджені з комсомолом і з Комуністичною партією, а приймальні комісії мають у своєму складі лише одного представника Наркомосу — ректора вишу, решта — то і представники громадських організацій, у тому числі й комсомолу. Комсомол правильно поставив до Наркомосу вимогу забезпечити соціальний склад студентства і боротьбу з «вовками в овечій шкурі», але все ж таки треба сказати, що досі кожний представник комсомолу у приймальних комісіях вишів не зробив, не сказав своєї звітної доповіді про свою роботу щодо прийому до вишів перед широким комсомольським загалом. Треба зазначити, що хоча й уже ми чимало і потягли робітників з Наркомосівських установ за їхню неправильну роботу щодо прийому, але ж поки що кожний представник комсомолу в приймальних комісіях не ставив перед собою питання про відповідальність за його

бездіяльність чи перекручення під час прийому до вишів директив НКО.

Друге питання, що стоїть на черзі, це підвищення якості нашої академічної роботи. Зрозуміло, успішності студентської роботи перешкоджають матеріальні умови (стипендії мають 40 % студентів на Україні, а житлом ми забезпечуємо приблизно половину всіх студентів), але все-таки треба зазначити, що ми досі недостатню звертали увагу на академічну підготовку робітників і селян до вступу до вишів. А приймати академічно не підготовлених робітників і селян до вишів — це значить заздалегідь визначити їм академічну відсталість у виші, заздалегідь ставити їх у виші в гірший стан щодо академічної успішності, як рівняти до студентів з неробітників і неселян, яких ми приймаємо до вишів у невеликій кількості, вибираючи найбільш академічно підготовлених з цілого загалу тих, що тримають іспити, як не робітники і селяни. Академічна успішність у виші — це єдина запорука, щоб у нас дійсно були підготовлені кадри нових робітничих та селянських червоних спеціалістів. Боротьба за якість академічної роботи — це є боротьба за якість роботи вишу. Переустаткування вишів, професури, добір, налагодженість програм і підручників, справа практики тощо, а водночас це є також і боротьба за підвищення якості роботи студентів. Оце комсомол мусить поставити своїм завданням, комсомолец мусить бути на чолі своєї роботи. Нові кадри всіх видів спеціалістів для всіх щаблів нашої виробничої діяльності ми мусимо підготувати, і їх можна підготувати знову-таки лише за діяльною енергійною участю комсомолу.

І, нарешті, кілька слів про політичне завдання комсомолу, про його участь у державному керівництві всією нашою культурно-освітньою роботою. Я хочу сказати тут про участь комсомолу в проведенні пролетарським класом і її Комуністичною партією роботи: перевірки всієї нашої партії і всієї нашої культурно-освітньої будови. Це завдання лише частина всієї роботи, яку провів комсомол у боротьбі з бюрократизмом, за класову лінію державних апаратів. Можна лише побажати, щоб ця увага комсомолу була достатньою і ще більше поширилася на культурно-освітню галузь. Тут, зрозуміло, може бути два збочення і дехто може піддатися бюрократично-оптимістичним поглядам, рожевим кольором підфарбованим і дехто може потрапити під вплив буржуазного занепадництва. Комсомо-

лові обидва ці збочення не можуть бути властиві. Живий, енергійний, молодий, з творчим, комуністичним ставленням до життя — такий повинен бути свідомий пролетар-комсомолец і так підходити до свого завдання: участі в усьому державному житті й до роботи перевірки та його виправлення. Що властиво соціальному характерові пролетаря? Це його виробничі, творчі риси. Ці риси пролетарського соціального характеру має у собі наша комуністична молодь. Треба жадати, щоб вони ще далі й більше виявлялися на новому, культурно-освітньому терені.

Травень 1929 р.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 4. Ч. 1. Харків, 1930.

ЗАВДАННЯ СХОДОЗНАВСТВА

Промова на відкритті II Всеукраїнського з'їзду сходознавців

1 листопада 1929 р.

Шановне громадянство! Минуло два роки після I Всеукраїнського з'їзду сходознавців. Нині має розпочатися II з'їзд сходознавців, з тим, щоб далі, за декілька місяців, у січні, або лютому, чи, може, у березні провести I Всесоюзний з'їзд сходознавців. Нині на з'їзді присутні всі видатні працівники сходознавства України, представники багатьох організацій нашого Союзу й представники Всесоюзної Асоціації сходознавців. До нас також завітали представники сусідніх держав Сходу — Туреччини й Персії.

На порядку денному нашого з'їзду багато галузей сходознавства: історії, мовознавства, суспільного руху, економічного розвитку величезних частин земної кулі, що називаються в нашій науці Сходом.

Наша асоціація молода й нова. У нас на Україні покликали її до життя наше молоде державне будівництво лише після Жовтневої революції, тут на Україні склалися умови для розвитку окремих галузей сходознавства й організації окремої Всеукраїнської наукової асоціації сходознавців. До революції було інше сходознавство й інші сходознавці. Наступала величезна докорінна зміна й у цій ділянці нашої роботи, зникли старі працівники. З'являються нові сили, які з новими перспективами, із всією енергією й жвавістю стають до студіювання питань і проблем Сходу. Ми підходимо до вивчення східних проблем з іншою, новою, особливою настановою. Велика Жовтнева революція провела перестановку підвалин усього життя трудящих мас нашої країни і відкрила нові перспективи для всього трудячого людства, дала нові настанови й нові умови розвитку і нашій науці. Пролетарська революція вперше зробила науку сходознавства справжньою наукою, такою, якою вона мусить бути.

Орієнталісти * старих часів мали значні й багаті досягнення, на основі яких далі тут розвивається наука сходознавства. Але треба особливо чітко підкреслити, що стара наука орієнталії мала іншу настанову, ніж тепер маємо ми, мала інші завдання, ніж ті, що тепер стоять перед нами. Я не кажу про колишні окремі завдання, про колишніх окремих учених сходознавців, а беру всю соціально-політичну функцію сходознавства до революції. Тоді сходознавство мало за своє завдання служити підготовці й дальшому просуванню імперіалістичного наступу європейського капіталізму на Схід для поневолення й експлуатації народів Сходу. Усі наукові завдання, лінії й напрямки наукового вивчення Сходу об'єктивно мали до революції соціальну і політичну мету виявити об'єкти й шляхи до того, щоб капіталізм і далі заходив на Схід, щоб науково підпирати імперіалістичну експансію капіталізму на східні народи.

Пролетарська революція звільнила всю науку від залежності капіталу. Пролетарська революція дала нову пряму настанову науці. Перед наукою взагалі стоїть завдання боротьби з природою за колективно-суцільний розвиток трудящого людства на підставі солідарності праці й єднання трудящих. Пролетарська революція у нашій країні й у нашому Союзі звільнила науку сходознавства із залежності від капіталізму, звільнила від ганебного й жалюгідного обов'язку бути на послугах, становити собою зряддя імперіалістичної експансії. Вільним народам нашого братерського Соціалістичного Радянського Союзу нема чого йти з якими-небудь завойовницькими завданнями. Гасла пролетарської революції палають вогнем протесту проти поневолення народів, вогнем боротьби за визволення усіх пригнічених народів і всього трудящого людства. Наука орієнталізму дістала від пролетарської революції можливість бути вільною від обов'язків слугувати завданням, цілям імперіалізму. Сходознавство, як специфічна частина науки, ставить перед собою основні великі завдання. Перше завдання — це безпосередня боротьба з природою, вивчення того, що є, того, що нам природа дала із своїх багатств, того, що заховано у ґрунті й надрах природи й може бути використане на користь

* Знавці культури і мов народів Сходу, сходознавці (лат.).—
Ред.

трудячого народу. Всесвітня боротьба трудячого людства з природою за завоювання матеріальних умов культурного й економічного розвитку ставить перед народами західних і східних країн і по всьому світі конечну потребу взаємної домовленості, координації роботи й розподілу завдаць і допомоги. Завдання сходознавства у цій галузі величезні: вивчати природні сили, виявляти через експедиції і досліди природні та культурні сили, які треба буде трудящим масам східних народів завоювати для свого дальшого економічного й культурного розвитку й для братерської допомоги й співпраці з іншими трудящими народами. Наш вільний братерський Союз радянських республік — це прообраз вільної співпраці трудящих усіх народів. Наша наука орієнталізму, наші працівники сходознавства мають завдання науково досліджувати природні сили, щоб їх вжити на користь культурно-економічного розвитку, для боротьби трудящих мас з природою.

І друге завдання стоїть перед нашою сходознавчою наукою, завдання прямо протилежне тому, що є в капіталістичному світі і було в нашій країні до Жовтневої революції. Це завдання взаємно інформувати про умови розвитку свого життя, про дальшу боротьбу трудящих мас за краще майбутнє, кожного народу Сходу і всіх народів Сходу для того, щоб сходознавча наука стала могутнім знаряддям трудящих мас народів Сходу в їх боротьбі проти всесвітнього капіталізму за визволення з-під імперіалістичного ярма й гніту.

З моменту пролетарської революції на $\frac{1}{6}$ частині земної кулі Червоний прапор нашого Союзу Радянських Республік має собі кореспондентів: велику історичну емансипацію народів Сходу й визвольні рухи пригнічених досі, кинутих історією у цілковиту чи часткову колоніальну чи напівколоніальну залежність народів Сходу від капіталізму. Наука сходознавства мусить бути одним з об'єднавальних шляхів від нашого світу визволеної від капіталістичної залежності праці, до східного людства, що бореться за своє визволення. Не цілям і завданням гніту й гноблення, не капіталістичній експансії може служити наука сходознавства в нашому Союзі вільних народів, а лише завданням взаємного обізнання, взаємної співпраці, лише знаряддям для боротьби проти імперіалістичного визиску за визволення і вільний розвиток усіх пригнічених і придувлених народів Сходу. Схід — це величезний

терен, на якому спирається владність багатьох імперіалістичних країн, але Схід водночас це величезний акумулятор визвольних сил, що хитають підвалинами капіталістичного світу. Велика заслуга науки Леніна в тому, що вона визначила й досягнула велетенськості визвольного пролетарського руху й значення в цьому пригнічених селянських мас Сходу, які йдуть з пролетаріатом імперіалістичних країн. Ці, колись потенціальні, а тепер збуджені до життя величезні запаси сил східних народів, пригнічених імперіалізмом, що йдуть величезними кроками до будівництва власного життя, дають могутнього спільника європейському й американському пролетаріатові.

Наука сходознавства в нашому Союзі є складова частина нашої радянської науки, що розвивається й зростає в нашій республіці і в нашому Союзі. Так, наука сходознавства має собі провідне світло від ленінської науки, набуває собі твердої основи від ленінського гасла, що розкривають очі трудячим і ведуть їх до роботи та боротьби за будівництво нового, вільного життя. Наука сходознавства у нас стала справжньою наукою, що йде на користь трудящому народові і стає зряддям боротьби за визволення сотень мільйонів пригнічених мас східних народів.

Наша асоціація нараховує лише 5 років життя і оце лише II конгрес відбувається нині, але ми, робітники України, у щільній співпраці з трудящими всіх народів Радянського Союзу у царині сходознавства, маємо перед собою гострі й виразно поставлені нашою історичною долею і нашим географічним положенням завдання. Наш Союз Радянських Республік, проводячи визвольну працю, дивиться відверто в обличчя Сходу й Заходу. Наша країна безпосередньо стикається на західних кордонах з нашими близькими сусідами, доля яких нас цікавить.

Україна лежить на південному кордоні Союзу в безпосередній близькості з народами Туреччини, велика боротьба яких за визволення проти імперіалістичної експансії ще не так давно відбувалася. Наша історія дає приклади безпосередніх зносин на протязі століть із східними народами. Нашу історію можна вивчати лише у зв'язку з історією народів Сходу — передусім Туреччини. Ми маємо значні культурно-економічні зв'язки із Сходом. Я лише згадаю торішню поїздку наших учених до Туреччини, де їх так прихильно приймали. Наше майбутнє зв'язане спільними вузлами з діяльністю й боротьбою східних на-

родів проти імперіалістичної інвазії* за вільний розвиток трудящих.

У нас на Україні наука сходознавства має тверду базу, й це покладає на нас обов'язок зробити для цієї роботи все, що можна.

Ви заслухаєте доповідь управи української асоціації сходознавства, що саме асоціація за цей час зробила й які перспективи вона має на майбутнє.

За дорученням українського уряду й від імені НКО УСРР я вітаю II Всеукраїнський з'їзд сходознавців і бажаю йому успішно працювати, а тепер оголошую II Всеукраїнський з'їзд сходознавців відкритим.

Скрипник М. Статті й промови.
Т. 2. Ч. 2. Харків, 1931.

* Навала, вторгнення, напад (лат.).— *Ред.*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЄДИНОЇ СИСТЕМИ НАРОДНОЇ ОСВІТИ СРСР

Доповідь на Всесоюзній партійній нараді

27 квітня 1930 р.

Товариші, питання про систему народної освіти стоїть перед нами на протязі всього часу революції, як практичне питання нашої праці та як питання про лінію, по якій ми провадимо цілу культурно-освітню діяльність. Нині перше, що мусимо відзначити, говорячи про систему народної освіти, це те, що на цій партійній нараді, зрештою, кінчилися, — і це офіційно засвідчено — ті довголітні бої, що точилися між двома системами народної освіти російської та української радянських республік, між системами, що звалися російською та українською.

Рік тому на Всесоюзному з'їзді професійної спілки працівників освіти, доповідаючи «Про основні завдання культурного будівництва у зв'язку з соціалістичною реконструкцією країни», я вказував, що розбіжності, які були між цими системами у двох наших республіках, уже відживають своє і перед нами стоїть завдання створити нову єдину систему, єдину для всього Союзу. «Як основна господарська потреба нашого подальшого розвитку, стоїть завдання уніфікації системи народної освіти», — говорив я тоді у тезах, які ухвалив Всесоюзний з'їзд «Робосу». Коли раніше, за перших років революції, була змога експериментувати в питаннях системи народної освіти й можна було допускати чи, краще сказати, гадати, щоб в окремих радянських республіках поряд існувало дві системи народної освіти — різні, з різними принциповими настановами, то тепер цей стан змінився. Єдиний план господарської перебудови країни зіткнувся на всю височінь з питанням про кадри. На всю широчінь виявилася перед нами велика істина енгельських слів, коли він говорив, що основна виробнича сила суспільства — це є людина. Ця істина, затушована у капіталістичному суспільстві капіталістичними стосунками, де трудящий про-

летар являє собою засіб для визискування, ця істина цілковито виявляється саме тепер, після переходу до соціалістичної реконструкції країни, де вага колективно-організованої людини, як основної сили, що рухає всім виробництвом, тобто всією боротьбою з природою, з'ясується в усьому своєму обсязі. Організувати цю основну силу, рушійну силу суспільного виробництва, організувати нову, колективно-організовану, звиклу до пролетарських шляхів міркування, праці й колективної боротьби з природою, людину,— ось яке завдання нашої культурно-освітньої діяльності. Цьому завданню й треба підпорядкувати всю систему народної освіти в нашому Радянському Союзі.

Єдиний план господарської перебудови нашої країни вимагає, як безсумнівної та невід'ємної своєї частини, і єдиного плану всіх культурно-освітніх заходів та кроків, усієї системи культурно-освітньої діяльності, спрямованої до культурного обслуговування господарського процесу. Ось чого з переходом до реконструктивної епохи питання про систему народної освіти стало іншим, набуло гострішого й ширшого значення, ніж досі. І коли, кажу я, мислилося і допускалося експериментування щодо системи народної освіти за попереднє десятиріччя нашої революції, то тепер допустити, щоб існували паралельні, засновані на різних принципових настановленнях, системи народної освіти — це було б річчю недозвальною і злочинною. Це розбило б єдність плану соціалістичної перебудови нашої країни.

Цю об'єктивну потребу, слід сказати, продиктовано нам ззовні. Культурно-освітній процес не здобув у собі сил та імпульсів на те, щоб, виходячи з розвитку самої культурно-освітньої діяльності, це завдання поставити. Взагалі кажучи, вже 10 років тому всі ми і кожен з нас вважав, що потрібна одна система народної освіти. Кожна з супротивних систем народної освіти претендувала на загальну значущість, виключаючи інші системи. Потреба мати одну систему народної освіти визнавалося давно, та це визнання не могло призвести, не маючи внутрішніх імпульсів до того, щоб це питання практично поставити на порядок денний роботи Комуністичної партії, всього робітничого класу. І тільки об'єктивні для культурно-освітнього процесу умови й завдання господарського розвитку та перебудови — питання про єдність системи народної освіти — поставили безвідмовно, беззаперечно, і ми маємо перед

собою зараз це завдання, як продиктоване нам владним голосом господарського розвитку та перебудови країни.

Уніфікувати систему народної освіти стало завданням потрібним і практично можливим. Рік тому я у своїх тезах говорив: треба взяти таке настановлення, щоб усе, що є найжиттєздатнішого в теперішніх системах народної освіти — російської, української,— взяти з тим, щоб звести в єдину нову систему народної освіти для всіх республік СРСР, зваживши ті чи інші місцеві, національні чи часткові відмінності, відповідно до того, як там місцеві національні особливості будуть виявлені. Треба, говорячи про систему народної освіти й про те, що є, насамперед підкреслити і якнайгостріше та найвиразніше відзначити таке: хоч протягом 10 років точилася гостра боротьба між двома системами, званими російською і українською, і з приводу цього було скільки завгодно балачок, проте у розбіжностях між двома системами жодного грама, жодної йоти національного не було. Ні російська, ні українська системи народної освіти не походили з національних особливостей цих народів. Українська система народної освіти не виходила з національних особливостей, культурно-освітнього процесу на Україні та з потреб українського народу, як і російська. Обидві системи, як я говорив, претендували на загальну значущість, виключали інші й намагалися бути єдиними для цілого Союзу.

Обидві виходили з різного розуміння завдань культурно-освітнього обслуговування господарської діяльності. І тепер, отже, ми можемо до питань про уніфікацію системи народної освіти й потреб перейти на єдину систему підходити без будь-якого упередження, беручи за вихідний пункт те, що єдина система народної освіти обслуговує всі потреби культурної освіти і ні найменшою мірою не применшує, а, навпаки, забезпечує культурно-освітнім обслуговуванням кожен народ СРСР. Це, зрозуміло, зовсім не відбирає змоги і не зменшує потреби передбачати в єдиній системі народної освіти багатобарвні особливості, умови історичного розвитку та господарського життя численних народів нашого СРСР. Але це ніяк не затушковує потреби в єдності нашої мережі.

Дозвольте мені, говорячи про єдину систему народної освіти, зазначити найхарактерніші загальні риси цієї єдності цієї системи. Система мусить бути єдина в тому розумінні, що вона повинна бути одна для всіх республік СРСР, для всього СРСР. Не може існувати у нас пара-

лельно двох чи кількох систем народної освіти, збудованих на різних, відмінних, протилежних принципових основах. Тільки єдина принципова основа класових засад проведення діяльності у справі обслуговування соціалістичної реконструкції нашої країни, тільки ці засади мусять бути в основі єдиної системи. І, хоч би які були відмінності, а тільки в оцих межах, спрямованих на проведення культурної діяльності, на обслуговування соціалістичної реконструкції нашої країни, можна допустити будь-які особливості.

Система народної освіти мусить бути єдина в тому розумінні, що вона не може бути відомча. Робота у справі культурно-освітнього обслуговування господарської перебудови країни провадиться і тим більше її провадитимуть різними шляхами, через різні канали, різні господарські організації, урядництва і т. д. Наявність цієї відомчості, роз'єднаності справи культурної освіти наперед визначає і вимагає, щоб система народної освіти була єдина, щоб культурно-освітня діяльність, що ведеться в різних організаціях різними шляхами, була об'єднана в єдину систему народної освіти. Ця єдина система народної освіти мусить охоплювати всі види й форми культурно-освітньої діяльності. У своєму підході до питань уніфікації системи народної освіти ми мусимо категорично зректися вузького урядницького шкільного ставлення.

Єдина система народної освіти повинна охоплювати всі форми єдиної продукції, духовного впливу на маси, всі шляхи і способи виховувати нову, здатну боротися за комунізм і творити комунізм людину. Школа — це тільки один з шляхів, школа — одна з форм цього впливу, найважливіша і значна, але ні в якому разі не єдино можлива. До єдиної системи народної освіти мусить входити як школа всіх видів і форм, так і різні способи ідейного виховання дитячого та дорослого населення — клуби, читальні, книгозбірні, радіо, кіно, преса і т. д. Всі і всілякі форми та шляхи створення нової людини повинна передбачити наша нова, що відповідає завданням соціалістичної перебудови країни, єдина система народної освіти. Єдина система народної освіти мусить бути така широка, така гнучка, щоб у ній зникла сама змога говорити про «нормальні» і «ненормальні» шляхи задоволення культурних потреб трудящих мас. Для нас є нормальне не тільки те, що відповідає тій чи іншій виробленій схемі народної освіти. Перед нами стоїть завдання — не схема, а система

народної освіти. І за нормальне у нас є не тільки те, що входить намальованим чи словами описаним до системи народної освіти, а те, що відповідає завданням і засадам, покладеним в оцю систему. Тим-то система ця повинна бути в нас така, щоб давала місце й простір новим починам, які виникають і вишикнуть для задоволення нових потреб. Візьму приклад — це той факт, що фабзавуч виник поза обома системами народної освіти — російської та української (з місця: «Слушно»). І в українській і в російській системах народної освіти про фабзавуч не говорилося, в них говорилося, що він до нормальної схеми, до системи не входив, адже це факт, що робфак не має місця в обох системах. (Голос з місця від комсомольців: «Оце так самокритика»). Усі форми задоволення культурно-освітніх потреб вважалися за нормальні і додаткові, часом і за «ненормальні». (Сміх). Єдина система народної освіти повинна бути така гнучка, щоб давати змогу у нових формах і шляхах задовольняти та обслуговувати господарське виробництво країни. З цього погляду вона може бути єдина. Вона мусить бути така гнучка й широка, така багатобарвна у своїй єдності, щоб ініціатива і самодіяльність, почин в якій хочете країні й республіці, в першій-ліпшій організації — комсомолу, колгоспу, усякій групі трудящих — могли відбитися в оцій системі.

Єдина система народної освіти мусить бути пройнята живим творчим началом самодіяльності й ініціативи трудящих мас, а не бути за прокрустове ліжко, куди треба вкладати все, одрізаючи все те, що виходить поза межі наперед визначених схем.

Єдина система народної освіти мусить бути єдина, вона мусить охоплювати все трудяще населення нашого Союзу. Розподіл населення за віком у шкільній системі до певної міри є умовний, він відповідає завданням найкращих шляхів педагогічного, виховного впливу. Різні вікові особливості є в житті, їх треба передбачити, але вікові традиційні особливості окремих верств трудящих не тільки не виключають, а, навпаки, припускають і вимагають того, щоб заходи, спрямовані на обслуговування різних вікових груп трудящого населення, були єдині, об'єднані й не тільки єдиними завданнями, а й склалися б у єдину систему.

Кожна система народної освіти, кожне кільце, кожна ланка системи народної освіти, кожен її захід повинен мати свою закінчену мету й завдання і пов'язану до того

з практичними потребами реконструкції, з виробничими завданнями. Ми не академісти, не люди, від життя відірвані, ми, практичні робітники соціалістичної перебудови країни, на це спрямовуємо свої завдання, з цього виходимо, про це думаємо, цією думкою пройнята вся наша робота. Кожна ланка єдиної системи народної освіти повинна мати на увазі ці загальні завдання, кожна ланка, кожен захід єдиної системи народної освіти повинен мати свою цілеспрямованість, що мусить бути щільно зв'язана з виробничими завданнями, завданнями реконструктивного періоду, з завданнями соціалістичної перебудови і разом з тим кожна ланка системи народної освіти повинна бути зв'язана з іншими, вона ж бо в житті зв'язана, бо не можна собі мислити й гадати — та і в житті цього немає, — щоб окремі ланки системи народної освіти не були між собою пов'язані. Їх пов'язали умови господарського розвитку, завдання реконструктивного періоду, загальне настановлення й умови диктатури пролетаріату. Кожна ланка вікового складу повинна мати своє зв'язане з виробництвом настановлення і рівночасно вести до дальшого ступеня, бути спрямована до того, щоб у самій системі об'єктивні можливості були спрямовані на те, щоб кожен трудящий міг стати якнайкваліфікованішим членом суспільства й виробництва, міг набути всі ті знання, яких тільки дана суспільність досягла. Ми — не суспільство, замкнене на даній стадії розвитку, ми — суспільство перехідного періоду і наша робота соціалістичної перебудови країни має завдання підготувати будівництво комуністичного суспільства. Наша програма дає розгорнуту форму нашої культосвітньої діяльності для комуністичного суспільства, вказуючи рівночасно його завдання для теперішнього перехідного періоду будівництва соціалізму. Нині, маючи ці загальні завдання, зазначені в нашій програмі, ми повинні все, що зможемо, зробити для того, щоб забезпечити такий перехід кожному трудящому — набути знання й уміння для найактивнішої, найповнішої участі у господарстві, виробництві, в усьому соціальному процесі. Це ми мусимо зробити.

Дозвольте мені сказати, що єдина система народної освіти повинна мати на увазі не тільки схему органів та установ, а передбачати питання методу та питання планів. Є така поширена думка, що нам не треба зараз, говорячи про систему народної освіти, порушувати питання про методи. Це неправильно. Правдиво зазначила тов. Крупська

у своїй вступній доповіді на диспуті про систему народної освіти в Комуністичній академії, що перед нами стоїть завдання нових метод, як ключ до питання єдиної системи. Методи культурно-освітньої діяльності, методи комуністичного виховання трудящих мас — це є суть нашої виробничої роботи, суть нашої педагогічної роботи у справі підготовки нових кадрів, нової людини. Відокремити питання про методи роботи всіх ланок системи від питання про форми організації цієї роботи ані найменшою мірою неможливо. Всякі балачки, що протиставляють методи роботи самій системі народної освіти, я вважаю просто за недозволений формалізм. Для нас єдина система народної освіти вимагає посилити та зробити єдиними методи діяльності усіх ланок системи народної освіти.

І друге, так само для нас нероздільне від питання єдиної системи народної освіти, мусить бути питання про план. Дорогі товариші, скажіть, будь ласка, яку рацію мали б усі наші суперечки з приводу семирічки, дев'ятирічки, технікуму, коли б ці заклади становили одиниці в Союзі? Щербата копійка ціна всім балачкам про цю систему, коли б ті форми, про які ми сперечались, реально в житті не існували або існували б як окремі одиниці. Перехід до завдань соціалістичної перебудови країни в іншій площині та в інших масштабах ставить культурно-освітні завдання, остаточно розриває ту пуповину, що зв'язує нашу культурно-освітню діяльність із старим дореволюційним ліберальненьким культурництвом. Мільйонами треба міряти завдання, що стоять перед нами, і мільйонами треба міряти ті заходи й форми нашої діяльності, які ми провадимо і мусимо провадити.

Товариші, чого виникло питання про культурну революцію? Що це просто фраза, просто красиві слова, в які прибрана наша культурно-освітня діяльність? Ні, ані найменшою мірою! Гасло культурної революції стало як реальне гасло постановки культурно-освітньої роботи в іншій формі, іншому розмірі, мільйонами мірянному.

Питання про культурну революцію нам продиктували завдання реконструктивної смуги соціалістичної перебудови країни. Соціалістична перебудова поставила нам вимогу не тільки єдності форм, методів, а й переходу на розширений обсяг, що охоплює мільйонні маси трудящого населення. Культурна революція зажадала, насамперед, революції у формах, методах і вимірах культурно-освітньої діяльності. Ми скільки разів ставили собі завдання лікві-

дувати неписьменність, це завдання вперше поставила Комуністична партія, як тільки відвоювала владу в буржуазії та поміщиків. Якнайшвидше ліквідувати неписьменність ставив завдання Ленін. І Ленін говорив: «Письменність — це не культура, це передумова культури. Ліквідувати неписьменність — це найперша умова». Ми стільки виносили постанов, призначали термінів. У 1927 р., коли було 10-річчя Жовтневої революції, знову ухвалили постанову¹¹⁷, а нині виконаємо це незаперечне завдання протягом решти років п'ятирічки. Провести ліквідацію неписьменності — це є та конче потрібна умова, що стоїть перед нами, і відкрутитися від цього не можна, життя вимагає цього без ніяких відмов, безумовно, хоч би скільки сил не довелось на це покласти, яких би затрат не довелось для цього зробити. І довелось пустити в діло ініціативу трудящих, знайти нові форми культуроходу, щоб здійснити це завдання. І розгортається, іде сніговою брилою, котиться лавина цієї роботи. На підставі аналізу даних та цифр треба сказати, що це завдання за решту років п'ятирічки ми повинні виконати і виконаємо. А це мільйони! А це завдання вимірюється мільйонами, як і друге завдання — загальної початкової освіти. Ми ставимо завдання протягом цієї п'ятирічки і найближчими роками другої п'ятирічки це завдання повністю здійснити.

Яких коштів це потребує? За підрахунками комісії ЦК, в питаннях загального навчання це потребує величезних цифр. Як вираховував Держплан, було 3 млрд. 3900 млн., в подальших підрахунках — 4 млрд. 258 млн. Цифри нечувані для працівників наших освітніх органів, що за перше 10-річчя звикли мати справу з сотнями, тисячами; сотні тисяч — це було пугало, мільйони — це були мрії, а мільярд — це була ілюзія, це був максималізм, це був лівий загин, не більш ні менш. А тепер сперечаються між собою Держплан та Наркомфін і суперечки їхні ідуть щось про 258 млн. крб. Це дві з половиною дрібниці, якщо рівняти до тієї величезної цифри, яку я назвав.

Перед нами стоїть питання про план, про те, щоб реально поставити завдання в широкому, мільйонами мірянному масштабі умов матеріального забезпечення завдань культурно-освітньої діяльності. Ані біса не варті були в понадхмарні філософські, діалектичні чи будь-які інші обмірковування педагогічних проблем, якби вони не випливали реально з реального плану соціалістичної перестройки, як вони стоять тепер.

На превеликий жаль, констатую, що наша нарада, скликана ЦК ВКП(б), не забезпечена першою вступною доповіддю про культурну п'ятирічку (Бердніков: «Таку пропозицію подавалося»). Я і констатую, що цю пропозицію відхилено і висловлюю свій найглибший жаль з цього приводу. Отож, дозвольте мені знову з найглибшим жалем констатувати, що нашу нараду не забезпечено доповіддю про план. Матимемо на увазі цей план, доповідь про який не поставлено, будемо з цього плану виходити, будемо ним міряти ті постанови, будемо наші постанови ґрунтувати на твердих завданнях цього плану, будемо наш план на ділі, на практиці міряти п'ятирічним планом соціалістичної перебудови країни і ним вимірювати всі завдання, норми, форми нашої єдиної системи народної освіти.

Можуть сказати: яке відношення має план? Я сказав, яке це має відношення. Схема, система, методи й плани культурно-освітньої діяльності — все це мусить входити до комплексу тих питань, які ми ставимо перед собою, говорячи про єдину систему народної освіти. Єдина система народної освіти — це є сукупність усіх організаційних форм, методів та заходів найрізноманітніших форм, що в загальному плані соціалістичної перебудови країни спрямовані й мусять піти на послугу тому, щоб увесь процес господарської перебудови країни забезпечити культурно-освітньою роботою й підготуванням нової культурно-організованої людини, здатної творити соціалізм. З такого розуміння виходячи, я ставлю перед собою це питання.

Практично які питання стоять перед нами? Дозвольте мені звернутися до старих суперечок. Я хоча й більше, як т. Бубнов, працюю в Наркомосі — 3 роки, проте, А. С.*, у нас з вами однакова доля: ми народ тут новий і старою боротьбою не пов'язані і старими традиціями себе не зв'язуємо та не зобов'язуємося.

1—3 грудня 1923 р. відбулася нарада Наркомосів союзних республік.

Резолюція, складена тоді, констатувала відмінність російської й української системи народної освіти та схожість їх. Щодо першого концентру — 4-річки зазначено; відмінностей немає; з приводу семирічки — відмінностей немає. Відмінності були тільки в питанні про надбудову над семирічкою: 9-річка, 10-річка в Росії, професійна школа на

* Андрій Сергійович Бубнов.— *Ред.*

Україні. Нині питання про 10-річку відпадає. Комсомол на своєму V з'їзді висловився за ліквідацію 10-річки і провів широку агітаційно-пропагандистську роботу з цього погляду серед комсомолу, партійних організацій, профспілок. Я вітаю цю ініціативу й енергію, що виявив у цій справі комсомол. Та більше, ніж комсомол, впливали тут потреби реконструктивного періоду. Ось що вирішило питання.

У своїх тезах і доповіді на торішньому Всесоюзному з'їзді робітників освіти я говорив, що перед нами стоїть завдання: взяти найжиттєздатніше, що є в теперішніх системах, — російській та українській з тим, щоб завести таким порядком нову єдину систему народної освіти. Я гадаю, ми до цього і прийшли.

На недавній Всеукраїнській партійній нараді¹¹⁸ виступив у питаннях народної освіти колишній заступник народного комісара освіти УСРР т. Ряппо з декларативною заявою такого типу: «Ми є присутні при десятирічному ювілеї боротьби двох систем — російської та української. Хто ж повинен почувати себе переможцем, хто повинен почувати себе ювіляром?». І він говорив, що творці, засновники української системи, серед них і т. Ряппо, повинні почувати себе такими ювілярами. Мені довелося трохи гостренько — таки виступити там з критикою цієї систематичної чваньби, тобто чваньби з приводу системи. (*Сміх*). Теперішня школа, єдина система, як про це свідчать тези, які підписали два наркоми — російський та український, вони в цьому питанні більше говорять українською мовою, ніж російською. Та дозвольте вам сказати, що нам — українцям — ставати від цього чванливими ніяк не випадає. У нас умови будівництва нової школи були інші, ніж в Росії. В Росії школу можна було зреформувати, а в нас на Україні мусила була зламати школу революція. Вся система народної освіти у нас пройнята була класовими тенденціями імущих до революції класів і являла собою школу, спрямовану на національне пригнічення українського народу. Через те наша система народної освіти менше мала до революції коренів у житті, її легше було зламати, і ми її легше зламали. Університети замінили на інститути, старі гімназії порозтощували — все на друзки. Нам легше було ставити собі завдання, бо ми вільні були від старого спадку. В цьому щасливі риси наших українських умов, тому ми й могли остаточно зламати стару систему швидше й повніше. В Росії, де культурних до-

сягнень було досить, де культурна база була чимала, там це важче було зробити. Отож я й кажу, що почувати нам себе за ювілярів не випадає, а просто треба констатувати, що нові умови господарського розвитку поставили перед нами завдання створити нову єдину систему народної освіти — до неї увійшло все, що є найжиттєздатнішого з російської й української системи.

Ми з А. С. Бубновим підписали одні тези, та це зовсім не виключає окремих і досить суттєвих розбіжностей між нами. Ось, наприклад, я з т. Бубновим не згоджуюся (Бубнов: «У чому?»), а ось скажу в чому (репліки т. Бубнова не записано). Це єдності тез ніяк не ламає. Тов. Бубнов сказав, що головний вогонь ми маємо спрямувати на вербалізм¹¹⁹ у школі (Бубнов: «Що воно за вербалізм?»), на словесність, на начотництво у школі. Це справедливо. Скрізь треба, і в Росії, і на Україні, і в усіх республіках спрямувати удари і на вузький професіоналізм, і на вербалізм, і на словесність. Та дозвольте, товариші, мені сказати: коли ми підписали одностайно, що боротьбу треба вести на два фронти, то це твердження справедливо тільки для Росії, а саме: що при боротьбі на два фронти головний вогонь треба спрямувати на словесне навчання. Для Росії це справедливо, бо за одну з основних рис колишньої російської системи це і був чималий прояв цього вербалізму, універсалізму в самій системі народної освіти (Бубнов: «Ну, та це й на Україні було»). У нас на Україні вербалізму скільки завгодно, я знаю це, але в нас наша система й практика допускали ще інший перегин — перегин до вузького професіоналізму, другий відхід від політехнізму — в бік вузького професіоналізму. Нам на Україні, борючись на два фронти, головний удар треба спрямувати на цей бік. Щоб виправити оці наші помилки, нам треба на цей бік ударити, а вам, може, треба й на другий бік. Та однаково — і на Україні, і в Росії — боротьбу треба вести на два фронти. Тези це констатують, це підкреслюють.

Дозвольте мені охарактеризувати три системи, що нині в житті змагаються. Питання тепер не про дві системи — російську та українську, а про три системи народної освіти, що в окремих своїх проявах у нас в житті є. Системи можна назвати такі: вербальна система універсалізму, система вузького професіоналізму та система політехнічної освіти.

В усіх наших системах, в усіх республіках вербальних рис — сила. За обслідуванням Українського інституту педагогіки, викладання в нашій трудовій школі йде переважно порядком розмов з учнями. Словесний характер навчання характеризує нашу школу, — викладання збудовано, як і давніше, до революції, на засаді авторитетності, на авторитеті вчителя для учня. Стосунки між педагогом та учнем будуть на тому, що учень являє собою ту сировину, яку обробляє педагог. Нема основної риси трудової школи, суті її, тобто того, що сам метод викладання мусять бути активним, трудовим. Трудова школа в радянській республіці має збудувати свій виклад на методах оцієї активності, на трудовому характері роботи учнів. Учень опрацьовує матеріал, він його засвоює не на підставі наказу, приписів, авторитету, диктату згори від учителя або підручника, а на підставі своєї праці над оцим педагогічним матеріалом, на підставі своєї праці, колективної праці над педагогічним матеріалом.

Трудовий характер нашої семирічки не в тому, що там працюють, що там заведено ручну працю, професіоналізм. Це хибне розуміння трудового навчання. Трудовий характер полягає в іншому: в подоланні старої дореволюційної кріпацької феодальної школи, характеру авторитарності. Трудовий характер школи в тому, що учень виховується ініціативним, самодіяльним, з навичками до колективної праці, яких він набуває, засвоюючи педагогічний матеріал. Коли ми з цього боку подивимося і дамо характеристику нашій школі, то чи є в нас подолання старого вербалізму? О, ні, зовсім ні! Велика вага дитячого комуністичного руху полягає в тому, що він заносить у школу це колективне творче начало і, починаючи з царини політичної, соціальної, ці завдання, ці риси самодіяльності, трудовий характер праці учня переносить і на навчання.

Перебороти ці труднощі, розв'язати на практиці завдання перетворення нашої школи у трудову — це завдання стоїть перед нами на всю свою широчінь. Це завдання є одночасно і завданням ліквідувати дореволюційні риси нашої школи, риси, властиві не нашій системі, а системі кріпацької феодальної школи. Над нами тяжить проклятий спадок — вплив дореволюційного стану, дореволюційної системи народної освіти. Дореволюційна школа була побудована на авторитарності, на відсутності колективності, на виробленні з учня слухняного, покiрного законновi виконавця, чиновника, виконавця велiнь панiвних класiв

дореволюційної Росії. Універсалізм, тобто система народної освіти дореволюційна, була збудована на розриві в системі, на поданні представникам трудящих певної суми елементарних знань, що відповідали потребам розвитку господарства, та на побудові всієї системи дальшої освіти для привілейованих класів. Середня й вища школа були побудовані на системі загальності, універсалізму. Стояло завдання: виробити з учня та студента чиновника, пристосованого працювати у всякій справі, як звелить начальство. Дореволюційна система мала риси універсалізму, спільності, вербалізму, авторитарності, відсутності колективності й трудових засад.

Чи є такі риси в нашій школі тепер? Чи маємо їх? Так, вони є. Люту, непримиренну боротьбу треба оголосити їм, з усією енергією боротися з ними. Нашу молодь, комсомол, дитячий комуністичний рух треба закликати, щоб вони уважніше ставилися до питань школи, до вияву решток старої кріпацької дореволюційної школи та до непримиренної боротьби за подолання цих рис у нашій системі.

Поряд з рисами старої кріпацької феодальної школи маємо в житті іншу школу — школу капіталістичну, школу, що збудована на формальній спільності та єдності у демократичній країні. Загальна доступність є та фікція, за допомогою якої імуці класи обдурюють трудящі маси в усіх питаннях, зокрема в питаннях народної освіти. Системи: американська, англійська, французька, німецька є побудовані ніби на загальнодоступності всіх форм освіти для всіх, для всього населення. Та справді вони не є такі, і ми бачимо перед собою такий самий розрив, що був у старій дореволюційній кріпацькій школі. Виховати самодіяльного певного собі, енергійного, активного представника буржуазної молоді — це завдання ставлять усі системи освіти: американська, англійська та інші. А проте система масової освіти спрямована до того, щоб підготувати з робітника діяльного працівника, слухняного виконавця, в додаток до машини.

Коли взяти фордизм, тейлоризм, усі інші системи організації праці, які є в капіталістичному суспільстві, то всі вони мають на меті створити з робітника, головним чином, з молодого робітника, слухняного виконавця вимог капіталістичного виробництва, додаток до машини. Демократичний характер школи західноєвропейських, американських держав ні найменшою мірою не може нас обдурити, не може загашкувати справжнього стану цих країн. Супереч-

ливі тенденції виявляються в капіталістичних країнах. Одна з них є потреба створити кадри з кваліфікованих верств робітничого класу — висококваліфіковану силу, що потрібна, як повітря, для подальшого існування капіталістичної влади. У цьому розумінні, через це демократичні тенденції є властиві системі народної освіти в кожній капіталістичній країні. Але рівночасно потреби капіталістичної реконструкції виробництва, потреби господарства епохи фінансового капіталу, ставлять завдання, крім визначених кадрів кваліфікованих робітників, мати силу окремих робітників, що знають окремі робітничі операції і становлять окремі додатки до машини. Система народної освіти, беручи це слово в широкому розумінні, іде на послугу цим двом потребам капіталістичного суспільства, до них пристосована.

Отакі дві нам протилежні, однаково ворожі, системи народної освіти: система народної освіти кріпацька, поміщицька, феодального типу та система народної освіти капіталістичного суспільства епохи фінансового капіталу.

Як у нас, в нашому Союзі, відбиваються ці системи? Чи виявляються окремі риси цих нам ворожих систем у практиці нашої роботи? — На жаль, так. Безперечно. І виявляються обидві. В кожній республіці: і в Росії, і на Україні, і в інших наших республіках ці ворожі риси виявляються. Між іншим, я думаю, можна було б загалом сказати так: у Росії значніші були риси першої ворожої нам системи — докапіталістичної, а на Україні — риси капіталістичної системи народної освіти — вузькопрофесійної. Ось чого перед нами, коли ми ставимо, як розгорнути завдання системи народної освіти, стоїть завдання боротися на два фронти проти обох ворожих нам систем, проти відірваності від робітничих завдань і потреб господарства, що розвивається, проти рис, що ведуть молодого робітника до перетворення на простий додаток до машини. З цього становища ми мусимо виходити, даючи оцінку окремим проблемам народної освіти в єдиній системі народної освіти. Перша й найважливіша проблема — це проблема ліквідації неписьменності, за решту років першої п'ятирічки остаточно ліквідувати неписьменність, для цього мобілізувати широку суспільність — таке завдання маємо перед собою. Я вважаю, що жодна нарада в справі народної освіти не може обминути цього питання. Хоч де, хоч на якій нараді не говорилося б про культуру, та коли

не буде мови про питання ліквідації неписьменності — все це задарма.

І ось друге питання — питання про загальну початкову освіту. Питання про загальну початкову освіту — це основне питання. Тут будь-яких незгод нема. Всі системи однакові у нас, проте слід сказати, який стан справ 4287 млн. крб. на останній рік першої п'ятирічки та найближчі роки другої п'ятирічки. Ось які завдання. І тут ми мусимо розгорнути широку роботу для того, щоб це завдання здійснити.

За даними Держплану, ці цифри гадано так організувати. Місцевий бюджет та самооподаткування — 2645 млн., промисловість — 120 млн., різні 82 млн., колгоспи — 75 млн., кооперація — 90 млн., профспілки — 62 млн., трудова участь — 370 млн., культурний похід 175 млн., 400 млн. — конфіскація будинків куркульства за 3 роки (представник Держплану з місця: «Це варіант»). Я не представник від Держплану, всіх варіантів, на жаль, не знаю, маю останній варіант, його мені надіслали, як членові комісії ЦК ВКП(б), і в тому відхил на десяток мільйонів крб. для мене ваги не має. Там, де стоять 4,25 млрд., там десяток мільйонів не має великої ваги.

Дозвольте мені, товариші, звернути увагу на те, що це — питання є найсуттєвіше, найважливіше, 4,25 млрд. — це цифра чимала. Вона показує обсяг завдання і скільки нам треба прикласти сил.

Обміркувавши план запровадження загального обов'язкового навчання, Наркомфін СРСР визнає, що план, вироблений Держпланом, треба дещо скоротити. По-перше, завести семирічки у міських селищах у цій п'ятирічці, як річ обов'язкову, не можна, а, по-друге, — підвищення заробітної плати вчителям можна провести лише до тих розмірів, як постановив V з'їзд Рад СРСР, без тієї надбавки, яку передбачає Держплан. В цих межах Наркомфін визнає, що план запровадження загального обов'язкового навчання є цілком реальний, хоча й напружений.

Отже, товариші, питання стоїть так, що найважливіший, покладений в основу всієї системи народної освіти захід — запровадження загального початкового обов'язкового навчання — нині оцінюють як річ здійснену, але з надзвичайною напругою і то, коли будуть звужені певні показники, наведені в плані Держплану СРСР, зокрема в питанні про обов'язкову семирічку по містах та про збільшення рівня зарплати вчителів. Міркування Наркомфіну

СРСР про можливість скоротити ці плани, які виробив Держплан СРСР, звузивши план розгортання мережі міських семирічок,— ці міркування я вважаю за нереальні. Це не підходить. На мою думку, ця тенденція Наркомфіну іде всупереч тенденціям господарського розвитку, що потребують від нашого пролетаріату найвищого ентузіазму, найбільшої творчої самодіяльності, потребують від нього здійснити найскладніші завдання — бути гегемоном та керівником мільйонних трудящих мас селянства. Для того, щоб пролетаріат оце завдання — бути гегемоном і керівником трудящих мас — був здатний виконувати, треба щонайперше, забезпечити переважний стан молодих поколінь робітничого класу освітою, тепер уже на базі семирічки, семирічки в місті. Цю потребу підказало життя й вимога соціалістичної перебудови країни. Відмовитися від неї не можна; ця думка Наркомфіну нереальна. Так само нереальне міркування Наркомфіну, що можна збудувати план на старих темпах підвищення зарплати вчителів (85 крб. на кінець п'ятирічки замість 115—125 крб.). Це нереально. Для того, щоб дістати потрібний від нашого вчителства виробничий ефект, зарплату треба збільшити. Міркування Держплану про зарплату є конкретне і реальне з того погляду, що воно відповідає завданням, продиктованим вимогами реконструктивного періоду, й саме цим і треба міряти. Відзначаючи ці дві риси оцінки фінансового боку плану проведення початкового навчання, я маю вказати на складність завдань, що стоять перед нами. Зазначу ще одну рису: плани і Держплану і Наркомфіну свідчать про те, що 400 млн. за 3 роки надходять з конфіскованих будинків куркулів. Від 3 млрд. 400 млн.— 14 %. Цю цифру я маю під великим сумнівом. Для України це буде 80 млн. Ми вже конфіскували у куркулів будинки, забрали, пристосували куркульські будинки. На 80 млн. більше не буде. Таке планування ніяк не забезпечує розгортання мережі шкіл початкового навчання. Ми впираємось у відсутність матеріальної бази, у низький матеріальний рівень, на якому провадимо загальне початкове навчання. У Донбасі немає жител для робітників взагалі, та приміщень для шкіл. Сільська школа впирається у відсутність приміщень. Цю трудність треба перебороти. План слід переглянути з тим, щоб зробити його реальним. Ні біса не варте планування, що має однією із своїх складових частин нереальні елементи, життям спростовані. Та це тільки 400 млн., а загальна цифра — 4,25 млрд. Зав-

дання величезне й величне. Дозвольте мені, товариші, запитати вас: чи відмовимося ми від цього завдання, чи ні? Чи можемо ми будувати систему, не передбачивши того, щоб 4-річка, як основний засіб піднести культурний рівень трудящих мас, як база готування нових кадрів, щоб вона була здійснена? Ані найменшою мірою!

Дозвольте, виходячи з цього, спитати: чи можемо ми прийняти для всього Союзу хоча б таку пропозицію, як «нульова група»? Певна річ, нам ніби соромно, що в нас починають освіту шкільну з 8-ми років, а в Німеччині з 7-ми, в Америці з 6-ти років. Та дозвольте зробити такі підрахунки: додати до 3-х груп 4-річки ще групу нульову, це значить збільшити всі витрати на одну чверть.

Чи можемо ми на 25 % більше витратити коштів на школу? До 4-х млрд. додати ще мільярд? Чи можемо ми тепер таки ж здійснити це? Ми мусимо сказати, що нульові групи можна заводити тільки в тому районі, в тому краї, де перебіг здійснення 4-річки та 7-річки вже дає можливість провести й це нове поширення нашої шкільної роботи. Як загальний захід для Союзу — цього не можна прийняти, і в міру того, як у даному районі знаходиться додаткові кошти, за ініціативою участі трудящих мас, в тому числі фінансової частини, нульові групи можна заводити.

Коли тепер, лише тільки в окремих випадках, матимемо приростання додаткової знизу групи, нульової групи, то перед нами, як незаперечні завдання, стоять наростання груп у 4-річці до повного розміру 4 груп. Я не маю цифр для Союзу про те, який у нас є відсоток 3-річних, 2-річних і навіть однорічних шкіл. Можу сказати так: чим далі від культурних і господарських центрів, тим збільшується відсоток 3-х, 2-х і однорічних шкіл, а в далеких, з найменшим культурним рівнем районах, вони часом навіть становлять переважний тип. Якщо взяти східні народи, є серед них кочові та напівосілі, то там відсоток неповних 4-річок дуже великий. Довести скрізь школу до повних 5-річок — це основне завдання для всього Союзу, і тут провідна роль Союзу РСР стоїть в цілому обсязі. Тут перед нами на всю широчінь завдання — сприяти й допомагати найвідсталішим народностям.

Семирічка. Тут перед нами виступає завдання поступово розвинути мережу семирічок так, щоб створилася можливість без перешкоди переходити з 4-річки до 7-річки. Нині маємо у нас на Україні далеко неповну мережу.

65 % приблизно у нас можуть з 4-річки переходити до 7-річки, а 35 % — природного неминучого відсіву. Є райони, краї, республіки Союзу, де відсоток охоплення семирічки ще нижчий, де ще менший відсоток з випускників 4-річки може переходити до 7-річки. Надто ускладнено це питання стоїть у східних республіках.

Ми не можемо обмежитися загальним, у загальних словах наведеним завданням щодо розширення 7-річки. Це завдання треба поставити у розрізі класовому та національному. У класовому розрізі треба переважно і негайно розгортати мережі 7-річок, перевести всю освітню систему на базу 7-річки у промислових виробничих районах. Ця вимога впливає з ролі пролетаріату й забезпечення провідної ролі в майбутньому, тобто із завдання забезпечити надалі всю систему диктатури пролетаріату.

Зараз я не наводитиму цифр, як школа охоплює дітей різних класових груп: вони характерні. Нині у 7-річці відсоток дітей службовців, осіб вільної професії, кустарів та «інших», відсоток участі їхніх дітей у трудовій школі вищий, ніж відсоток цих класових груп у загальній масі населення. Приміром, на Україні кількість дітей інтелігентних професій населення у школі удвічі більше, ніж відсоток цієї ж таки верстви населення в загальній масі населення. Відсоток дітей службовців у 7-річці проти відсотку кількості службовців у масі населення в півтора рази вищий.

Таким чином, ми бачимо, що ці ще й досі найбільш матеріально забезпечені верстви населення заповняють школу переважно перед робітником; щоправда, діти робітників приймаються до 7-річки в першу чергу, та в усякому разі переважно перед наймитами, біднотою й середняками.

Класову лінію здійснення семирічної освіти ми мусимо вести так, щоб система 7-річок, розгортаючись, охопила все дитяче населення республіки. В першу чергу треба забезпечити прийом дітей робітників, наймитів, бідняків та середняків, з цього, звісно, не виходить, що треба виключити із школи дітей усіх інших верств населення.

Щодо питання 7-річки в національному розрізі, то тут перед нами стоїть завдання забезпечити розгортання мережі 7-річок для того, щоб ножиці культурного рівня національностей нашого Союзу не розсувалися далі, а навпаки — сходилися.

У світлі зазначених різних класових систем народної освіти треба відтінити ті принципи настановлення та ті

практичні відхили, що були в наших системах народної освіти. Елементи вербалізму, словесності, авторитарності були в практиці роботи цих систем скрізь, але основні відхили вели у протилежний бік. Коли в Росії були відхили в бік універсалізму, що споріднювали практику нашої 10-річки з дореволюційною гімназією, дореволюційною школою, то в нас, на Україні, були риси вузького професіоналізму й діляцтва, що дуже нагадують риси капіталістичної системи народної освіти.

Будуючи нову, єдину систему народної освіти відповідно до потреб реконструктивного періоду, треба виразно й твердо сказати, з чого ми виходимо. І, на мою думку, в наших засадах конче треба повторити ті пропозиції, які робив Ленін у 1921 р., коли він говорив (це директива ЦК ВКП(б) комуністам, що працюють в Наркомосі¹²⁰): «Стоячи безумовно на позиції, визначеній програмою РКП щодо політехнічної освіти»¹, ми ставимо собі ті чи інші практичні завдання.

Це ми повинні підкреслити, це ми мусимо голосно й прилюдно заявити. Фальшиві, недозволені і злочинні є всякі заяви і слова, часом тишком-нишком сказані про те, що нам, мовляв, треба переглянути програму нашої партії в галузі народної освіти. Ви чули такі речі? Вони є, ідуть нишком, вони просякають окремі пропозиції. Війну, нещадну війну цим пропозиціям треба оголосити. Нам немає потреби переглядати нашу програму; наша програма ВКП(б) в галузі народної освіти цілком в усій повноті відповідає потребам пролетаріату, що буде соціалістичне майбутнє. (Голос: «Правдиво»). Перший пункт цієї програми в галузі народної освіти говорить про перетворення школи із засобу класового панування на засіб подолання класового поділу суспільства, на засіб будування комунізму. До цього й веде вся наша робота. Той, хто цієї частини програми нашої не розуміє чи забуває, той є заражений діляцтвом, гой, як сліпе кошеня, борсається в обставинах життя і не бачить правдивих шляхів. Не в тому лише завдання, щоб підготувати кадри для поточних потреб виробництва, виховувати робітників для перебудови країни. Це річ потрібна, це потреба теперішнього періоду, саме теперішнього періоду. Цю нашу кадрову теперішню працю висвітлюють вказівки програми про те, що вся система народної освіти перетворюється з засобу класового панування

¹ *Ленін В. І.* // Повне збір. творів. Т. 42. С. 303.

на засіб подолання класового поділу суспільства, на засіб здійснення комунізму. У цьому світлі нашої програми ми будуємо нашу політехнічну школу й готуємо кадри теперішнього моменту.

Наша школа цілком і повною мірою повинна відповідати тим завданням, які пролетаріат узяв на себе в теперішній історичний період — завданням соціалістичної перебудови країни. Цьому середня школа мусить слугувати. Ця школа повинна бути тією школою, що дає потрібні знання, потрібне виховання й потрібні навички.

У зауваженнях Леніна на тези Крупської 1920 р.* є важливі вказівки, їх ми повинні надто тепер мати на увазі¹. Ленін говорив, що в усіх профтехнічних школах треба розширити загальноосвітні (два рази підкреслює це) дисципліни, і далі говорить: «скласти програму по роках: комунізм, історія взагалі, історія революцій, історія революції 1917 р., географія, література і т. д.»¹. Дозвольте мені, товариші, повідомити про такий ось маленький факт. Перш, ніж Н. К.** опублікувала в «На путях к новій школі» ці замітки Ілліча, їх у своїй книжці опублікував т. Ряппо — представник української системи народної освіти. Я у своїй доповіді на Всеукраїнській партнаradі з питань народної освіти про це говорив і зазначив, яку зміну зробив Ряппо в цій програмі Ілліча: він випустив слово «і т. д.». Те, що зробив Ряппо, мало характер звуження програми, як її вказав Ленін для політехнічної освіти, звуження, зменшення. Ось вам вузькопрофесійний підхід, вузькоділяцький підхід до питань про програму народної освіти. Товариш «і т. і.» та товариш «і т. д.», «і таке інше», «і так далі» — це дуже поважні товариші, на їх треба зважити, коли ми підходимо до питання про програму, тобто про побудову на ділі нашої радянської, пролетарської школи.

Ми маємо багато пропозицій про звуження загальноосвітніх дисциплін: на практиці у багатьох випадках усі загальноосвітні дисципліни зводять нанівець. Тут т. Бубнов зачитав програми наших шкіл ФЗУ, 3 % припадає на загальноосвітні політичні дисципліни. Це що таке? Це є недозволений перегин. Що виносить молодий робітник з такої школи? Знання виробництва, загальнотеоретичне знання виробництва, та чи набуває він, хоч трохи, знань

* У тексті помилково «1921 року». — *Ред.*

¹ *Ленін В. І.* // Повне збір. творів. Т. 42. С. 224.

** Надія Костянтинівна Крупська. — *Ред.*

про суспільство, чи стає він тим, яким, як казав Ленін, повинна його зробити політехнічна школа? Вона повинна «дати цілком обізнаного з своєю справою, цілком здатного стати майстром ...столяра, тесляра, слюсаря і т. п., з тим, однак, щоб цей «ремісник» мав *широку загальну освіту* (знав тіпінш *основи* таких-то і таких-то наук...); *був комуністом...* (Голоси: «Правдиво»), *мав політехнічний кругозір і основи (початки) політехнічної освіти*»¹. (Голос: «До того ж слово «ремісник» у Леніна взято в лапки»). Так, слово, «ремісник» Ленін узяв у лапки, а слово «бути комуністом» підкреслив.

Основне завдання всієї системи, всієї школи — це бути засобом комуністичного виховання та навчання наших молодих поколінь. Якщо певні ланки системи, окремі профтехнічні школи, окремі фабзавучі, окремі семирічки — десятирічки не допомагають ставати комуністом — це діляцтво, це недозволено злочинний ухил від правильної пролетарської лінії (Голоси: «Гастевська тенденція»). Лишимо, дорогі товаришу, Гастєва, це тільки один з багатьох. (Голоси: «Це справедливо»). Чи можна говорити в цьому питанні про правоопортуністичний ухил серед комуністів? Може й так, та взагалі кажучи, що це таке? Це капіталістичний ухил, це ж перегин у бік капіталістичної системи народної освіти, не нашої і нам ворожої. (Голоси: «Правдиво, правдиво»). Це перегин у бік вироблення з молодих поколінь не творця життя, не людину, що здатна керувати найбільшою у світі країною, новою країною, що будує соціалізм, а додаток до машини, невідьника машини, а не володаря природи. Отож я думаю, дорогі товариші, перед нами стоїть у розгорнутій площині боротьба на два фронти, справді в обох напрямках.

Я згоджуюсь з постановою V з'їзду комсомолу, що виставив вимогу ліквідувати 10-річку, ліквідувати 10-річку в її формі вербального, універсального характеру. Така 10-річка у нашій системі мусить бути ліквідована. Я вважаю, що риси вузького професіоналізму, властиві нашій профтехнічній школі, теж треба ліквідувати. Завдання професійно-політехнічної освіти, що висунув Ленін, треба на всю широчінь поставити. (Голоси: «Справедливо»).

Коли говорять за професійно-технічну школу, то висловлюються: не можна обтяжувати працею молодого робітника. Це неправильно, це хибно. Знову нагадую вка-

¹ Ленін В. І. // Повне зібр. творів. Т. 42. С. 222.

зівки Леніна у цій справі. Він говорив про те, що: «Ми злидарі. Нам потрібні столяри, слюсарі... *негайно. Безумовно*»¹, і далі знову трьома рисками підкреслено: «але з таким-то додатком загальноосвітнього і політехнічного мінімуму». Коли ми говоримо за професійно-політехнічну освіту, то треба сказати, що тепер вже ніхто не є противник політехнізму. Товарищі, скажіть мені, будь ласка, де в природі є противник політехнізму, де він? Може, десь в якомусь закуткові Радянського Союзу в природі є такий? Думаю, не знайдеться. Але, як правдиво сказала Н. К.* у вступному слові на диспуті в питанні про систему народної освіти в Комунистичній академії, були явища і були спроби провадити словесний політехнізм. Н. К. назвала його мертвим політехнізмом.

Наша програма говорить про політехнізм, як про обізнання з усіма основними видами виробництва в теорії і на практиці. Підкреслюю — і в теорії і на практиці, не тільки в теорії, а й на практиці, не тільки на практиці, а й у теорії. Коли з'являються такі прихильники політехнізму, що висуюють розгорнуту на 20 тис. верств програму політехнізму, з тим, щоб цією програмою відгородитися од живої потреби життя, то я говорю: це мертві, беззубі люди, що словами затуляють життєві потреби. Нам треба провадити політехнізм у школі так, як ми зараз можемо на тій базі, що зараз є. (Голоси: «Слушно»). Чого говорити про те, що буде через 10 тис. років, що буде у школі розгорнутого комунізму, коли ще нині є поділ на класи і т. д., і нам на цій базі треба працювати? (*Оплески*). Теоретичне розуміння педагогічного процесу — річ важлива, розроблення діалектичного матеріалізму, теорія педагогіки безумовно потрібні, та дозвольте сказати, що нам тепер треба провадити політехнізм при тій школі, яка є, на тій базі, що є тепер, якомога провадити політехнічні знання й навички. Ленін з цього приводу дав прекрасне формулювання, та ми його ще досі не виконали. Ось докір, що нам ставить життя, ось докір, що нам може поставити наш клас.

Ми цих елементарних знань політехнічних не дали, а ми мусили були їх дати. Ленін говорив про «здійснення ряду доступних зараз же *кроків до політехнічної освіти*, як-от: а) відвідування електричної станції,

¹ *Ленін В. І.* // Повне зібр. творів. Т. 42. С. 221.

* Надія Костянтинівна Крупська.— *Ред.*

найближчої, і ряд лекцій з дослідями на ній; *ряд практичних робіт*, які тільки можливі з електрикою; розробити негайно детальні програми... Це — архіважливо»¹,— говорив Ленін. Ось вам програма політехнізму. Я вважаю, що цю програму ми повинні засвоїти. У наших тезах ми з т. Бубновим указували на ці слова Леніна, зробивши практичні вказівки для теперішнього дня, взявши це як програму.

Одночасно ми масмо вказівки Леніна щодо професійно-політехнічної роботи. Чудна річ: ми неписьменного робітника-підлітка пускаємо в роботу, а є такі люди, що заявляють, що із школи КСМ не можна випустити керманича для трактора, не можна випустити бригадира. Чому, скажіть, будь ласка, треба відрізати від навчання у практичній школі, зв'язаній з виробництвом у школі, наше молоде покоління, коли воно бере участь у виробництві, але вони беруть участь без нашого керівництва (Голоси: «Слушпо»), беруть участь без елементарних політехнічних знань, які ми повинні були дати їм. (Голоси: «Та ще й по 14 годин па день у додаток»). Перед нами стоїть завдання — сили організувати. Подивімося, що в 1919 р. говорив комсомол. (Голос: «Гарна організація»). Почекайте, дядьку! Якщо ви забули, я нагадаю вам, що ви говорили в 1919 р. Комсомол у 1919 р. так говорив: «Вливати робітничу молодь у теперішню трудову школу до проведення реформи ні в якому разі недоцільно». Це була дитяча хвороба «лівизни» у комсомолі (*Сміх*). (Голос: «Нічого схожого, ви неправильно тлумачите»). Та вже в 1924 р. ви правильно вказували: навпаки, йти туди, впливати й керувати, зрікшись позицій 1919 р. (Голоси: «Це неправильно»), хіба ви хочете взяти на себе відповідальність за всі відхили, що на протязі революції були? Так не галасуйте, не кажіть, що це треба брати в іншому розумінні, це в прямому розумінні треба брати. (Голос: «Наркомос хотів зняти хлопців з виробництва і послати до школи, а ми говорили — ще не можна знімати з виробництва, а треба школу втягти до виробництва»). З цього приводу у резолюції теж сказано: «Спроба зняти з роботи молодь до 20-ти років, яку проголосив був Наркомос у жовтні 1917 р., у корені хибна. Зняти треба до такого віку і на тих виробництвах, коли робота не дає змоги правильно розвиватися молодому організмові». Тепер комсомол слушно каже: «Не зніма-

¹ *Ленін В. І.* // Повне збір. творів. Т. 42. С. 221.

ти з виробництва, а організувати участь робітничої молоді у виробництві, організувати участь учнів нашої школи у виробництві, в тій чи іншій мірі, в різних формах і напрямках». Яка з цих позицій правдива, 1919 р. чи 1930? Звісно, 1930 р., а не 1919. Саме не знімати з виробництва, а організувати виробництво.

Коли ми підходимо до питання про побудову виробничої роботи, ми найперш повинні сказати, що буває ухил в питанні про оцінку шкільної майстерні. Майстерня, мовляв, — це нісенітниця, дає ремісничі навички, дає не те, що треба; отож, дайте нам найрозрєконструйованішу фабрику і завод. Це найчистіший максималізм. Ми маємо розвинену шкільну мережу, та не скрізь поряд маємо завод, фабрику і радгосп, а нам політехнічна освіта потрібна скрізь. (Голос: «Слушно»). Розвинути правильну організацію, гарну організацію майстерні з тим, щоб давати «столяра, тєсляра» і, як двічі підкреслив Ленін, «с л ю с а р я і т. п.»¹, — ось конче потрібне завдання. А разом з тим треба поставити питання про участь у виробничому житті поза школою. Організувати виробничє навчання в школі треба, та треба, крім того, організувати й участь учнів у школі, виробничій, господарській, індустриальній. У промислових районах організувати фабрично-заводську семирічку, а на селі — школу селянської молоді, школу агрономічного типу, школу агротехнічну.

Я пригадую тези методичної окружної наради Проскурівської округи, що розглядають школу в районі суцільної колективізації, як організатора праці молоді, як поставачальника молоді робочої сили колгоспам. Школа організує участь молоді у виробництві й за неї дістає плату, що йде на поліпшення стану школи. Нічого собі, ловко, гарні методисти працюють? Дивитись на молодь, як на робочу силу, насамперед — це не наш підхід. Ми мусимо брати участь молоді, як шлях виробничого навчання, а не як виробничу роботу, як таку. Молоді покоління для нас більшу мають вагу, ніж кон'юнктурна потреба в робочій силі. (Оплєски).

Ми повинні оцінювати не тільки потреби сьогоднішнього дня, а й потреби виробництва в цілому. У тезах, які запропоновано минулого року¹²² і які ухвалила профспілка Робосу, я зазначав таке: «Треба мати на увазі не кон'юнктурні потреби окремих господарських органів та підпри-

¹ Ленін В. І. // Повне зібр. творів. Т. 42. С. 222.

емств,— цій лінії треба протиставити лінію обслуговування культурно-освітніх завдань, які визначає реконструктивний процес у цілому».

Шкільна молодь у виробництві виконує загальнокорисну працю і цю працю, як таку, треба організувати. Але одночасно ми ставимо молодь на виробництві для того, щоб вона була підготовлена до дальшої праці, до планової участі у загальновиробничій корисній праці. Відповідно до цього ми маємо розглядати навчальний план і програми нашої трудової школи, нашої середньої школи. Я тільки позавчора переглядав програми сільської школи 1901 р., я читав статтю ліберального поміщика Стаховича з приводу програми сільської школи, яку затвердив був міністр народної освіти царської Росії. Коли читаєш цю стару статтю, то бачиш виразно, яка безодня відокремила нас від старого, як далеко ми все ж пішли. Програма дореволюційної сільської школи була засмічена викладанням «закопу божого», церковно-слов'янської мови, генеалогії царського дому. А наша програма, хоча ще й має силу хиб, але вона безоднею відокремлена від дореволюційного часу. Ми дедалі більше заглиблюємося, пристосовуємося до завдань соціалістичної перебудови суспільства.

Два слова з приводу співвідношення між професіоналізмом та політехнізмом. Є теорія, і вона каже, що рух до політехнізму йде шляхом «переростання професіоналізму в політехнізм». У нас на Україні цю теорію висунули засновники так званої української системи народної освіти. Я вважаю це за неправильне, хибне. Ця теза відсуває політехнізм народної освіти до періоду розвитку освіти професійної,— спочатку професіоналізм, а потім колись він переросте в політехнізм.

Перед нами три цільові завдання середньої школи: завдання підготувати кваліфікованого робітника, завдання підготувати нижчий технічний персонал та завдання підготувати середній технічний персонал. Завдання підготувати кваліфікованого робітника — це є завдання ФЗУ. Фабзауч — це є основна форма підготовки молодого покоління робітників. Ця форма завоювала собі визнання. Але, товариші, в житті ще точиться боротьба в питанні про бригадне учнівство. І ми поставили питання, чи є бригадне учнівство нормальною і доступною формою, а коли ми допускаємо, щоб бригадництво та школи бригадного учнівства й далі існували, то, як їх організувати, щоб вони

йшли в загальному річизі нашої пролетарської освіти за реконструктивного періоду!

Наша школа, товариші, має багато поганих рис. Тов. Бубнов указав, які в нас бувають факти спізнення, що охоплюють 5,75 % потрібного часу. За моїми підрахунками, в 1927 р. у наших вищих школах, інститутах і технікумах другорічництво, залишення на другий рік, запізнення, перенесення заліків і т. д. мірялося на рік цифрою щось із 8 млн.крб., тобто 25 % загального фінансового бюджету нашої вищої школи. Вузи працювали непродуктивно на 25 %. А ось дані про другорічництво у другому ступені. Утримувати трудову школу без будівництва у цьому році обійшлося 68 млн. крб. (на Україні), другорічництво цього року проти минулого року поменшало удвоє, проте й зараз воно коштує 8 млн. крб. на рік на Україні. Ось вам резерви для шкільного будівництва. Поліпшити нашу працю, як слід її поставити — ось нам нові резерви, щоб і надалі розгорнути роботу.

Я не маю даних про те, який процент учнів-вступників до вищої і середньої школи — не задоволений із свого вибору, шукає, куди перейти до іншого вузу, іншого фаху; цей відсоток чималий. Питання про вибір професії ми дотепер мало ставили. Цю справу слід поставити. Треба до питання про те, яку професію учнів середньої школи, вищої школи мають вибрати, внести плановість.

Перше — це є розгортання постановки політехнічної освіти у середній школі. Треба, щоб учень був обізнаний, поінформований про найважливіші види виробництва; ми витрачаємо дуже багато грошей, ми псуємо життя багатом, тим-то й не дістаємо від нашої школи потрібного ефекту для того, щоб поліпшити виробничо-культурне обслуговування життя нашої країни. Треба звернути увагу на консультацію у справі вибору професії на організацію психофізіологічних лабораторій і т. д. Питання про вибір професії треба поставити на порядок денний. Наближаючись до кінця своєї доповіді, я, товариші, дозволю собі сказати про визначення національної освіти. Я вже сказав, що питання про систему народної освіти не стоїть перед нами, як питання національне, але єдина система народної освіти припускає потребу передбачати різнобарвні та різноманітні потреби численних народів нашого Союзу.

Яке з цього погляду загальне завдання і загальний підхід стоїть перед усіма народами СРСР? Перше, що мусимо підкреслити, це те, що перехід до завдань соціалістичної

перебудови країни ставить на всю широчінь перед кожною республікою та краєм завдання широко розгортати національну культуру, культуру національну за формою і соціалістичну, пролетарську за своїм змістом. Культурно-соціальні процеси, культурно-освітні процеси становлять нерозривну частину цього завдання будівництва національних культур, і ми мусимо так працювати, щоб це завдання цілком забезпечити. Минули ті часи, коли питання національної культури — це були питання літератури, театру, кооперації і т. д. Тепер кооператори й учителі, насамперед не журналісти й письменники, не театральники становлять тепер основні кадри нової пролетарської національної культури. Нова національна культура наших народів — це культура індустріалізації країни та колективізації сільськогосподарства. Нові кадри національних культур — це нові мільйони кваліфікованих робітників, нові кваліфіковані кадри будівників соціалізму. Будувати нову національну культуру — це значить працювати над соціалістичною перебудовою країни, це значить виховувати нові кадри пролетарів, техніків та інженерів з даної національності. Економічні процеси йдуть невідхильно з залізною потребою. Приклад масмо на Україні, — Україні, де ще 10 років тому всі говорили, що населення класово і національно поділяється так, що пролетар — це переважно руські, чи русифіковані, а селянство — переважно українське. Це було, але нині це змінилося. Тепер ми бачимо, що наш пролетаріат на 53 % є український. А перед нами стоїть завдання протягом п'ятирічки за першим її початковим пачерком мати 3700 тис. нових робітників для нових фабрик та заводів, у тому числі для України — 1 млн. Ці нові робітники прийдуть на фабрики й заводи із села; вони принесуть свою культуру й мову. Вони принесуть свою селянську психологію. Через те постають на всю широчінь завдання комуністичного виховання трудящих мас — завдання політосвіти, радпартшкіл; робота партії, профспілок, комсомолу висувається на всю широчінь. Гостро стоїть завдання організації нових пролетарських кадрів. В Узбекистані, де кадри пролетарів-узбеків надзвичайно малі, тут, як виявляється, школа-семирічка є переважно «європейська», охоплює руських, українських і т. д., колишніх колоністів та нащадків колоністів, а тубільне населення — узбеків — їх обслуговується переважно 4-річкою, навіть неповною 4-річкою. Охопити нею нові робітничі кадри узбеків — це завдання організації нового

пролетаріату, нових кадрів пролетарів, завдання будівництва Узбецької Соціалістичної Радянської Республіки та її нової — національної щодо форми, соціалістичної щодо змісту — культури.

В усій повноті перед нами стоять питання національного будівництва, питання національні у світлі соціалістичної реконструкції країни, у світлі завдань, які ставить соціалістична реконструкція в усьому освітньому процесі. Одне з одним пов'язане неминуче.

З цього виходить широке розгортання всіх конче потрібних заходів. Насамперед, питання стоїть про 5-річку для «відсталих» народностей. Наші тези встановлюють, що в країнах та республіках, де господарський та культурний рівень є найвідсталіший, система народної освіти ґрунтується не на 4-річці, а на 5-річці. Дехто мотивує це так: це треба з огляду на культурну відсталість трудящих мас цих народностей, з огляду на низький культурний рівень цих мас. Я вважаю, що це формулювання неправильне, це гниле формулювання, високодумне, нездолене формулювання. Хіба люди з'являються на світ відсталі? Хіба дітлахи перших груп уже відсталі? У східних республіках та краях 5-річку треба заводити замість 4-річки, але не через те, що там діти відсталі, а того, що наші вчительські кадри там відсталі, бо кваліфікація учителів там недостатня, і вони не вміють та й не можуть працювати з потрібною ефективністю. Ось у чому виявляється нижчий культурний рівень цих народностей. Ось чого треба визнати за річ можливо, щоб 4-річка таких більш господарсько-відсталих народностей могла бути розгорнена на 5-річку. Ця причина склалася історично, і нам треба, допускаючи тепер 5-річку, одночасно працювати над розгортанням педагогічних кадрів цих народностей, над підвищенням їхньої кваліфікації для того, щоб перейти на 4-річку та на 7-річку. ФЗУ ми організуємо на базі 7-річки. Правда, нині, товариші, створився такий стан, що через розширення прийому до ФЗУ звузився освітній рівень вступників. Прийом до ФЗУ 40 тис., з них 13 тис. на Україні, призвів до того, що до ФЗУ пішло багато з 6-ої групи, а тепер за нового прийому до ФЗУ йдуть з 5-ої групи. Той освітній рівень, на якому ґрунтується ФЗУ, тимчасово знижується. Треба поставити питання про дальшу роботу для того, щоб забезпечити освіту молодим робітничим кадрам, щоб ФЗУ було на базі 7-річки, бо через звуження програм ФЗУ відпадає змога вести там викладання освітніх дисциплін, і молодь

не дістає елементарних знань. У відсталих національних районах, де 7-річок майже немає і на їх розвиток потрібні величезні кошти, перед нами, незважаючи на те, стоїть завдання підготувати молодих кваліфікованих робітників цих національностей. Не можна відкласти цієї справи, доки будуть організовані 7-річки, не можна відкладати справи організації виробництва потрібних кадрів націонал-пролетарів. Очевидно, там, де систему 7-річок ще недосить розгорнуто, там доведеться, розгортаючи її, виявляючи потрібну енергію, одночасно організувати й курси тощо для того, щоб тепер-таки готувати хоча б на базі 4-річки молодих пролетарів. Щоб задовольняти життєві потреби, ми повинні допускати відступи від системи, або, точніше кажучи, наша єдина система народної освіти мусить бути така гнучка, щоб могла передбачити задоволення різноманітних потреб та особливостей різних країн і народностей СРСР. Зокрема, я особливо хочу підкреслити вагу таких заходів, як відкриття курсів наймитів та широке розгортання справи агромінімуму. Агромінімум — це є найбільший захід культурної праці серед селянського населення. Організуючи курси колгоспівської молоді, організуючи школи колгоспівського вчителства, ми одночасно і поряд з цим мусимо на всю широчінь поставити справу поширення агрономічних знань серед широких мас і колективізованих та індивідуальних селян. Агромінімум та робота в справі його проведення набуває велетенської ваги, агромінімум — це є один з важливих заходів технічної революції на селі. Треба агромінімум поставити в усіх школах на селі, в усіх культурно-освітніх сільських установах, у червоному кутку, в хаті-читальні, використати радіо. Це найважливіший засіб культурно-освітній. Тут ми маємо на увазі не тільки селянство центральних областей (ЦЧО, Москви, України), а й вважаємо на селянські маси відсталих країн та народностей. Проблема робітничих кадрів відсталих народностей змушує нас на всю широчінь поставити ці питання і міркувати над ними, вишукувати нові засоби, змушує нас вимагати від комсомолу, від профспілок, від партійних організацій та органів народної освіти, щоб вони виявляли у цьому питанні ініціативу для того, щоб знайти шляхи задоволення максимальних потреб кожного краю, кожної республіки.

До чого йде ця освітня робота в питанні національному? До того, щоб ліквідувати історично складені ножиці культурного рівня. Рівень елементарної письменності трудя-

цих мас різних народностей у нас різний. Ножиці поміж містом та селом у більшому масштабі є щодо культурного рівня, ніж ножиці культурного рівня передових господарських темпів СРСР та відсталих національностей. Будувати культурну революцію на цій базі ми не можемо. Ми ці ножиці мусимо подолати. Наша культробота у період реконструкції спрямована на ліквідацію цих ножиць, цих розходжень, на те, щоб піднести всі народності СРСР до одного всевищого культурного рівня.

Товариші, я дозволю собі закінчити на тому, з чого я почав свою доповідь на з'їзді профспілки робітників освіти.

Ми терпимо від чималого прояву в нашій роботі бюрократизму, від того, що до нашої праці ми й досі ще не зуміли притягти та втягти широкі маси трудящого населення. Зрушення вже є — культпоходи у справі ліквідації неписьменності тощо. Провадиться реорганізація культроботи профспілок, перехід на нові форми роботи, агітпропробота наших партійних організацій. Все це поставлено. Перед нами стоїть завдання організувати якнайширше розвиток критики нашої роботи. Ми терпимо від того, що нас критикують, — це неправильно, буває перекручена критика. Бувають перекрути у критиці. Буває, коли увагу зосереджують на окремих менш важливих ділянках і тим самим викривляють перспективи. Та це зовсім не наслідок того, що в нас широко розгорнуто критику завдань, форм, методів, шляхів нашої культурно-освітньої роботи. Організувати широку пролетарську критику освітньої роботи — це значить організувати широку участь трудящих мас у завданнях та проведенні освітньої роботи. Це значить — треба, щоб у нас на наших партійних, радянських нарадах у справі народної освіти були присутні представники від завкомів, представники від профспілок, господарських організацій. На цій нараді, їх, на жаль, нема. На нашу Всеукраїнську нараду ми закликали представників культпропів, фабзавкомів партійних та фабзавкомів професійних, але вони не з'явилися. Тим-то перед нами стоїть завдання так широко розвинути у нашій культурно-освітній роботі участь широких мас та їхніх організацій: партійних організацій, комсомольських, профспілкових організацій, селянських мас, бідняцьких, середняцьких, щоб вони своєю участю перемогли, подолали рештки бюрократизму, щоб масове розгортання цієї критики усунуло окремі протиріччя та викривлення. Ширше та глибше залучити тру-

дящі маси і, спираючись на їхню самодіяльність та керуючи ними, проводити завдання, організувати цю роботу — таке завдання стоїть перед нами. Тільки такими шляхами, тільки перебудовуючи цілу нашу роботу, тільки проводячи її на основі найширшої самодіяльності мільйонів трудящих, можна здійснити наші завдання.

Під час переходу до завдань соціалістичної перебудови країни треба завдання освітньої роботи ставити інакше, іншими методами й шляхами спрямовувати її, міряти її мільйонами, а для того, щоб ці завдання мільйонами міряні, здійснити треба, щоб ці завдання стали за предмет активної самодіяльності, участі найширших робітничих мас. (*Оплески*).

Шлях освіти. 1930. № 5—6.

**ПРОМОВА НА XVI З'ЇЗДІ ВКП(б)
ПРИ ОБГОВОРЕННІ ЗВІТНОЇ ДОПОВІДІ
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ ПАРТІЇ**

1 липня 1930 р.

Товариші, грандіозність завдань, що стоять перед нами у зв'язку з розгортанням дальшого плану соціалістичної перебудови нашої країни, вимагає від партії повної єдності й напруження всіх сил. Ось чому цілком зрозуміло, що наш XVI з'їзд тепер приділяє так багато уваги обговоренню питання про те, як остаточно ліквідувати правий ухил й усунути цю перешкоду для єдності партії.

Тут лідери правої опозиції, Томський і Риков, виступили з заявами, що претендують на діловитість й щирість. Тон їх був зовні щирий. Говорили вони, що визнають свої помилки; вони заявили, що говорять навіть те останнє, що може сказати член партії,— що їхні дії використовувались ворогами робітничого класу, і лише про одне просили: дайте попрацювати. Коли ми маємо справу із старими товаришами, які не один десяток років працювали в партії, то ми, звичайно, з усією увагою повинні поставитись до їхніх заяв, що вони щиро визнають свої помилки. Але, товариші, треба поставити собі запитання: наскільки насправді ці заяви були щирі? Коли Риков заявив, що він визнає свої помилки, то він вказав лише одну свою помилку, зроблену останнім часом, а саме, що на Уральській конференції про свої помилки він нічого не говорив. Та ось у тому й то річ, що Риков тільки тут, на XVI з'їзді, говорячи, нарешті, про свої помилки, все-таки жодним словом не обмовився, чому ж він промовчав про них на Уральській конференції. Що відбулося з часу Уральської партконференції до XVI з'їзду, що йому тільки тепер стало можливим сказати про свої помилки? В партії нічого не змінилося.

Партія давно визначила своє ставлення до правих ухильників та їх теорій. Очевидно, змінився Риков чи, можливо, змінилося лиш те, що Риков побачив: далі мов-

чати не можна. І це замовчування Риковим правої небезпеки, його помилки на Уральській конференції і непояснення цього мовчання тут, на партійному з'їзді, — в мене остаточно відганяють усяку думку про те, що заяви, зроблені тут, були щирими. Ні, на жаль! Не щиро, а упереджено, з прихованими думками були висловлені Томським і Риковим їхні заяви. Ця нещирість виявилась у тому, що Риков, не реалізуючи своєї листопадової заяви про визнання помилок і не борючись проти правого ухилу, й тепер не бачить для себе ніяких шляхів участі в цій боротьбі, а, навпаки, заявляє, що він не може боротися проти правоопортуністичних поглядів Бухаріна, оскільки, мовляв, він, Риков, помилявся разом з Бухаріним.

Цілковита відмова від розгорнутої формули роз'яснення своїх помилок знову свідчить про цілковиту нещирість у виступах Томського і Рикова.

І коли у відповідь на вимоги делегатів про те, щоб «лідери» повністю вказали класове коріння їхніх помилкових виступів, їхнього правого ухилу, їхніх правоопортуністичних теорій, Томський заявляє: «дайте попрацювати», то, при всій «діловитості» такої заяви, ми ніяк не можемо прийняти її всерйоз. Бо на якому ж ґрунті ця робота мислиться товаришами представниками та колишніми керівниками правого ухилу, якщо не на ґрунті цілковитої відмови від правого опортунізму і дальшого відмежування?.. Інакше це буде не робота, а протипартійна робітка, що не корисна, а шкідлива для партії.

Дозвольте, товариші, сказати, що на найбільш відповідальних місцях, на керівній роботі у профспілках, у радянських або в партійних організаціях не можна повністю проводити лінію партії, якщо приховуєш у своїй душі протиставлення партійній лінії і мислиш себе весь час окремо від партії та її керівництва. Таке керівництво профізидами або радянською організацією буде неповновагим керівництвом, це — керівництво, яке всередині своїй хворе, це керівництво страждатиме невірою, мимоволі страждатиме ліпшею італійського саботажу щодо партійної лінії. *(Оплески)*. Ось чому, дорогі товариші, хоч би як було боляче, але доводиться говорити так гостро, рішуче щодо старих товаришів, з якими разом боролися, проте тим більш вимогливими треба бути до них, тим більш треба вимагати повного, остаточного визнання своїх помилок, з'ясування їх коріння і розгортання боротьби з правим ухилом.

Товариші, т. Сталін у своїй доповіді цілком правильно, слідом за цими загальними правоопортуністичними ухилами і «лівими» заскоками, вказав й ухили іншого порядку, що виникають внаслідок впливу на окремі елементи нашої партії чужих нам, націоналістичних, тенденцій.

У цьому питанні принципи позиції партії давно були висловлені. І все-таки необхідно було, і цілком правильно зробив ЦК і керівник його т. Сталін, коли на XVI з'їзді це питання підкреслив. Мені пригадується факт, що трапився не так давно під час обговорення Конституції УСРР. Дехто пропонував викреслити з цієї Конституції посилання на «Декларацію прав народів». Коли я вказував, що ця «Декларація прав народів», видана 2 листопада 1917 р., є основною декларацією, на якій була проведена робота щодо практичного розв'язання національного питання в нашому Союзі, то я зустрів заяву, що такої декларації зовсім не існувало. Тільки лиш показ цієї декларації, надрукованої у свій час за підписом Леніна і Сталіна в «Известиях рабоче-крестьянского правительства» *, переконав тих, що сумнівалися, і відбив ці спроби. Практичне забуття принципів положень нашої партії в галузі національного питання в окремих працівників доходить до того, що забувають основні декларації партії і Радянського уряду. Справа доходить до того, що, наприклад, у «Вестнике Комкадемии» було без усяких приміток надруковано реферат зачитаної в Комкадемії доповіді, автор якого глибокодумно розмірковував, що, мовляв, ленінський принцип «права націй на самовизначення» мав значення лише до Жовтневої революції, а після Жовтня цей лозунг став контрреволюційним! Чітка і ясна принципова настанова, що дана у доповіді т. Сталіна, робить далі неприпустимими в партії такі ревізіоністські, не ленінські виступи.

Перехід до реконструктивних завдань, до завдань соціалістичної перебудови країни ставить перед нами питання національні на всю широчінь і ще гостріше, ніж раніше.

Завдання планування всього господарства нашої країни, в тому числі й сільського господарства, потребують від нас організації Союзного народного комісаріату землеробства. Це підкреслює, що при виконанні завдання соціалістичної перебудови, для того щоб вести справу об'єднано і планово, нам необхідне посилення єдності й плановості.

* «Декларация прав народов России» надрукована в газеті «Известия» № 215. 3 листоп. 1917 р.— *Ред.*

Ось чому ми маємо цілий ряд окремих заходів, які в галузі державній і господарській підкреслюють необхідність об'єднання. Але це, як цілком правильно вказав т. Сталін, ні найменшою мірою не може похитнути основ ленінської політики, яка так яскраво була відзначена тут, на з'їзді, в доповіді т. Сталіна. Це необхідно підкреслити. Не може бути й мови про яку-небудь ревізію основ ленінської політики, про яке-небудь ущемлення чи тим більше про ліквідацію національних, союзних і автономних республік. Такі тенденції настільки ж чужі і ворожі лінії партії, як, наприклад, використання пропозиції ЦК про ліквідацію округів для ліквідації округів національних. Навпаки, йдеться про дальше забезпечення лозунга розвитку національної культури, самодіяльності, господарського і культурного піднесення всіх народів СРСР на базі більшого об'єднання і більшого планового керівництва з боку ЦК ВКП(б) і союзних радянських органів.

По цій лінії нам доводиться зустрічатися з повзучими ворогами нашої партії, як охарактеризував їх т. Сталін, повзучими націоналістичними ухилами в нашій партії. Сталін досить яскраво охарактеризував на XII з'їзді обидва ухили — великодержавний і місницький. Нам у нашій роботі на Україні доводиться зустрічатися з обома цими ухилами — і великодержавним і українським націоналізмом. Цілий ряд націоналістичних ухилів перебороли ми, причому не завжди відкритих, бо націоналістичні ухили не завжди мають своє принципове вираження, а більше у практичній роботі, окремими кроками, окремими дрібними практичними проявами отруюють партійну думку, уми окремих членів партії. Протиставлення культур української і російської є справою наших ворогів. Саме по цій лінії вели свою роботу члени контрреволюційної організації СВУ, в цьому напрямі працювали члени їх літературних секцій, наукові працівники й т. д. І коли ми бачимо окремі прояви таких тенденцій серед членів нашої партії, ми нещадно б'ємо їх і вважаємо, що тут ніякої примиримості не може бути. Таке ж саме протиставлення ми маємо і в питаннях економіки. Після шумськізму, який ми подолали, ми мали волобуївщину, що була економічним обґрунтуванням українського націоналістичного ухилу, де економіка України протиставлялася економіці Союзу, розглядалася як самодостатня, поза якими-небудь зв'язками з господарством усього Союзу. Цим підривалися корені об'єднаної планової, в масштабі всього Союзу, нашої діяль-

ності. Ми переконливо подолали ці ухили, і тепер, якщо ми зустрічаємо окремі прояви ухильницьких настроїв, то жорстоко їх б'ємо.

Після опублікування тез т. Куйбишева, в яких йдеться про необхідність підвести нову металургійну базу під нашу індустрію, про розвиток продуктивних сил на Уралі та в Сибіру, ми мали окремі боязні висловлювання, що, мовляв, це підірве економіку України. По них ми рішуче вдарили, бо вважаємо, що протиставлення, і культурне і економічне, України Союзові РСР є шкідливим проявом націоналізму. (*Оплески*).

Товариші, особливо останнім часом з'явилися виступи і спроби зв'язати націоналістичні ухили і нігілістські тенденції в національному питанні з боротьбою з правим і «лівим» ухилами. Ці спроби були настільки безглузді, що їх можна розбити їхнім же власним формулюванням.

Говорилося, наприклад, що російський великодержавний ухил є не селянський, тому він не правий ухил; а український націоналістичний ухил є селянський, а значить, він правий. А оскільки лінія партії полягає в тому, щоб бити по правому ухилові в першу чергу, то, отже, насамперед треба бити український ухил, а російський ухил не такий небезпечний. Протилежна «теорія» така і великодержавний шовінізм проявляється на Україні насамперед у держапараті серед елементів буржуазних, старих спеціалістів і т. д. Звідси висновок, що великодержавний ухил є результат буржуазного впливу, тобто є правим ухилом, а український, навпаки, «лівим». А оскільки партія б'є насамперед правий ухил, то треба насамперед бити російський великодержавний ухил, а прояв українського націоналістичного ухилу, мовляв, не такий небезпечний. Ми рішуче засудили всі ці вигадки, що на ділі означають спроби «виправдати» той чи інший націоналістичний ухил, зменшити опір партії всяким націоналістичним ухилам. Ухили великодержавний, і російський, і український — однаково ухили націоналістичні, вони живуть настроями, що йдуть з боку куркульства, з боку буржуазних елементів, і однаково є правими, хоч, звичайно, можуть бути і бувають націоналістичні ухили й лівоопортуністичного характеру. Ми однаково повинні бити по українському й великодержавному націоналістичним ухилам, ні найменшою мірою не ведучи подвійної бухгалтерії, спрямовуючи удари гостро проти всіх і всіляких націоналістичних ворожих ухилів. (*Оплески*).

Закінчую. На нашому XI з'їзді КП(б)У ми визнали, що примиренство і нігілізм, недооцінку національного питання ми повинні розглядати так само вороже і так само гостро бити, як усяке примиренство до правого і «лівого» опортунізму. Непримиренно і твердо, ленінським шляхом, накресленим у резолюціях нашої партії, ми повинні йти до того, щоб розправитися з правим ухилом і так само рішуче й категорично подолати всякі ухили в галузі національній, зміцнюючи цемент, що згуртовує трудові маси всіх народів СРСР для великих завдань будівництва соціалізму. (*Оплески*).

XVI съезд ВКП(б):
Стенографический отчет.
М.—Л., 1930.
Переклад з російської.

ПРОМОВА НА ЗАСІДАННІ ПРЕЗИДІЇ КОМУНІСТИЧНОЇ АКАДЕМІЇ ПРО ЗАВДАННЯ ФІЛОСОФСЬКОГО ФРОНТУ

18 жовтня 1930 р.

Виступаю я зараз на філософській дискусії у великому залі, переповненому теоретичними працівниками Академії, московських інститутів і т. д. не як працівник теорії філософії, а як її споживач, як рядовий партійний працівник, якому потрібно, щоб питання боротьби, що стоїть перед нами і яку ми ведемо, були по-філософськи, теоретично усвідомлювані й щоб у нашій боротьбі за зміну суспільства ми й щодо цього були достатньо озброєні і забезпечені.

Підходячи з цієї точки зору,— а ця точка зору має своє право на існування в цьому філософському залі,— я оцінюю дискусію, що зараз відбувається. У чому суть цієї дискусії для мене і не тільки для мене? В тому, що питання про філософію у нас ставиться як питання про зброю в нашій класовій боротьбі та в нашій соціалістичній перебудові.

З місця. Правильно. *(Оплески).*

Скрипник. Партія пережила цілий ряд явищ боротьби з різними ворожими течіями і відхиленнями. Ми в цій боротьбі постаралися, дорогі товариші, не шкодуючи себе і не шкодуючи ворога свого, бити і побили. А ви що зробили товариші-філософи, в цій боротьбі? Нічого. Ви нічим партію не озброїли у боротьбі з правими, з націоналістичними ухилами, з троцькізмом, з сухановщиною, з кондратьєвщиною і т. д. і т. д. *(Оплески).* І ось, не беручи до уваги всі ваші цитати про матерію, простір, час, дозвольте мені запитати, що в наш час, в нашому просторі зробили ви для нашої боротьби? *(Бурхливі оплески).*

І звідси висновок: треба зробити поворот для того, щоб філософія відповідала вимогам реконструктивного періоду.

З місця. Правильно. *(Оплески).*

Скрипник. Це перше, що треба: усвідомлення того, що відбувається, філософське, теоретичне усвідомлення класової боротьби, що відбувається, в її конкретній дійсності у цей період соціалістичної реконструкції.

Друге: нам треба не тільки усвідомити, а й змінити суспільство. Ми це ставимо своїм завданням, перероблюємо його. І ми можемо вимагати від філософів, щоб вони в цьому взяли посильну участь. А тим часом, якщо ми візьмемо список тем, що стоять перед нашими працівниками-філософами, чим і ким він визначався? Індивідуальними властивостями, схильністю окремих працівників.

З місця. Правильно.

Скрипник. Цей індивідуалізм у галузі філософії повинен бути подоланий і від індивідуалістичного підходу в питаннях постановки тем треба перейти до планової соціалістичної роботи. Це повинно бути поставлено в галузі філософії відповідно до загальних завдань реконструктивного періоду.

Але як же після цього оцінювати мені ту боротьбу, що ведеться на цих зборах проти т. Мілютіна, який виступав з цими положеннями від імені Президії Комуністичної Академії? Дозвольте запитати, як же це так, що тут йде боротьба проти основних положень планової роботи в галузі філософсько-теоретичного обговорення соціалістичного будівництва. В тому, щоб ви поставили перед собою цілий ряд проблем не абстрактних, «академічних», а таких, що потребують діалектики класової боротьби, діалектики соціалістичної перебудови країни, щоб ви ці теми поставили перед собою не відірвано і не розірвано, а координовано в одному плані теоретичного обслуговування соціалістичної перебудови, яку ми ведемо, — але ж у цьому творча суть філософської роботи тепер. І коли в цьому питанні йде боротьба, коли виступають проти т. Мілютіна, доповідь якого має своєю віссю саме це положення, — я говорю, що, очевидно, не гаразд справа на нашому теоретичному, філософському фронті.

З місця. Правильно.

Скрипник. Тягнете ви, дорогі товариші, назад. Хоч би як ви хотіли повернути, а ви все повертаєте не в той бік, куди слід було б.

З місця. Правильно.

Скрипник. Щодо плану, який пропонує т. Мілютін, я не вважаю, що він є досконалим. Це перша, дуже примітивна намітка. Я, наприклад, скажу так. Коли йдеться про

те, щоб застосовувати матеріалістичну діалектику в природознавстві, т. Мілютін у тезах намічає конкретно: діалектичний напрям у галузі сучасної математики; діалектичний напрям у галузі фізики, в галузі хімії. Я вважаю за потрібне поставити питання про медицину. Я з цим питанням зустрічаюсь, працюючи у своїй галузі, у галузі левінської національної теорії. Мені довелося зустрітися з однією теорією євгеніки¹²³, або, наприклад, з так званою «теорією кров'яних груп», що, на мою думку, є теоретичною базою для фашизму, бо ця теорія кров'яних угруповань дає у своєму розвитку основу для теорії расового і національного панування, тобто являє собою теоретичну базу для фашизму й націоналізму. Тому можна зажадати, щоб наші філософи поставили перед собою завдання критики методології цієї медичної теорії, як одночасно доведеться дати критику соціологічних екскурсів цієї теорії і працівникам тієї дисципліни, де я працюю, працівникам левінської національної теорії.

Дозвольте зробити ще одне зауваження. Мені довелося зустрітися з іншою галуззю — галуззю математики. Я з'ясував, що перед нами стоїть цілий ряд проблем і завдань у галузі математики і я не думаю, щоб робота наших філософів щодо теорії відносності цілком вичерпала ті завдання, що стоять перед нами в галузі діалектичної постановки математики.

Якщо взяти будь-яку галузь нашої діяльності, ми бачимо, що наші теоретики-філософи, наша теоретична наука в галузі філософії не дає нам оснащуючої нас теоретичної зброї в різних галузях практичної і наукової діяльності, необхідної нам для розширеного проведення соціалістичної перебудови країни.

Які ж постають теми? Я можу сказати щодо українського філософського фронту, що там ще сильніше проявляються цей академізм, абстрактність, нежиттєвість, неконкретність, незв'язаність з реальними потребами класової боротьби і соціалістичного будівництва, ніж тут. І коли я тут чую запитання, що таке формалізм у галузі філософії, то я висловлю прямо свою думку: мені думається, формалізмом є відірваність від потреб реальної, конкретної класової боротьби і завдань теоретичного обслуговування соціалістичної перебудови країни.

Голоси. Правильно. *(Оплески)*.

Скрипник. Дозвольте звідси, далі задати питання. Під яким же знаком роботу слід вести? Дозвольте мені бути

глибоко впевненим, що тут ніхто не заперечуватиме, як безумовне для нас, треба виходити від Леніна, будувати на ленінізмі філософське озброєння партії в її соціалістичній перебудові країни. Я не розглядатиму ті формули, що були тут наведені, і цитати, яких було досить багато. Я маю на увазі інше.

Коли т. Керженцев і т. Мілютін просили мене виступити тут після того, як я їм сказав у приватній розмові, які міркування, на мою думку, слід було тут висловити, я попросив дати мені останню книжку т. Деборіна «Філософія і марксизм»¹²⁴, яка, коли я її недавно читав, висунула переді мною саме ті питання, які я ставлю зараз. Оголошую останні рядки передмови до другого видання «Філософія і марксизм», автор А. Деборін, Держвидав, 1930. У цих рядках сказано: «Праці, що увійшли до збірника, автор написав з різних приводів у проміжку часу, що охоплює близько 25 років; незважаючи на це, збірник пронизаний внутрішньою єдністю, що визначається світоглядом автора, який захищає в усіх своїх роботах основи революційного марксизму і філософію діалектичного матеріалізму».

Не заперечуватиму: в опублікованих тут статтях дотримується ця точка зору. Але якщо йдеться про оцінку 25-річної філософської роботи, якщо т. Деборін — член ВКП(б) — у передмові 1930 р. пише, що він в усіх своїх працях стояв і стоїть на основах революційного марксизму, то я запитую себе, зраджує мені пам'ять чи ні, — все-таки минуло відтоді, мабуть, 19 років, — якщо мені не зраджує пам'ять, то в 1908 році чи не було в «Голосе соціал-демократа»¹²⁵ вміщено статтю т. Деборіна проти Леніна з питань філософії?

Голоси. Було.

Скрипник. Отже, мені пам'ять не зраджує. А ця праця т. Деборіна теж була пронизана основами революційного марксизму і філософією діалектичного матеріалізму чи ні?

Голоси. Ні.

Скрипник. То як же так виходить, дорогі товариші, що в 1930 р. член нашої партії т. Деборін діє у своїй попередній філософській боротьбі проти Леніна. Е, дорогі товариші...

Деборін. Ви мене не зрозуміли.

Скрипник. Я послався на пам'ять, це було 19 чи 18 років тому, і читав я на засланні.

Деборін. Це було не в 1911 р., а в 1913 р.

Скрипник. Не пам'ятаю, який рік. Більше того, цей факт, але пригадується, що була стаття і, якщо не помиляюсь, стаття т. Деборіна. Тут голоси підтверджують, що була.

Деборін. І я підтверджую — була стаття.

Скрипник. Тоді дозвольте запитати, як же виходить, що в 1930 р. у передмові до збірника філософських статей за 25 років ви говорите не тільки про вміщені у збірнику праці, а заявляєте, що ви в усіх своїх працях захищали основи революційного марксизму? Значить, ви не відгороджуєтесь і не перебороли тих статей, які ви свого часу писали проти Леніна. Ні, дорогий товаришу, я пам'ятаю формулювання: «...я прийшов до Леніна з боями». Але це формулювання було у Троцького, який під цим формулюванням хотів принести до нас весь свій старий теоретичний багаж, не наш, не ленінський. І ось я запитую себе: де і коли т. Деборін цю необхідну роботу самокритики провів? Коли він переробив себе на філософському фронті, прийшов до ленінізму? Чи т. Деборін, не будучи ленінцем і борючись з більшовиками, водночас іманентно носив у собі зародки ленінського ставлення до питань філософії. (*Сміх*). Не годиться так. У нас є працівники, що прийшли тепер до ленінізму, і партійні і безпартійні, які в собі старого не розкритикували, це тримає їх у ланцюгах минулого, в пазурах минулих відносин, тяжіє і тисне на теперішнє. Чи не є деборінські формулювання про Леніна, що тут цитувалися, відображенням цього? По-моєму — так. Історичний генезис теперішніх деборінських формулювань щодо Леніна і Плеханова лежить у колишньому протиставленні, яке він не подолав і не прокритикував. Можемо чекати, можемо вимагати, щоб ця критика була, щоб ця самокритика була проведена.

Якщо йдеться про «академізм», дозвольте мені звернутися до статей цього збірника — статей т. Деборіна. Я не думаю тут розглядати ці статті, бо коли я читав збірник, то я не думав, що мені доведеться виступати на таких авторитетних філософських зборах у політичній боротьбі в галузі філософії, як це доводиться мені робити зараз. Але я візьму, наприклад, статтю «Революція й культура», опубліковану в 1907 р. у «*Neue Zeit*» і передруковану в 1930 р. Я не можу сказати, щоб тут були великі теоретичні неправильності. Хоч дещо слід було б узяти на замітку. Але в усякому разі відзначу таке: якщо в 1930 р. вміщувати статтю «Революція і культура», то не досить говорити про

співвідношення культури і класової боротьби і революції, як це було написано у 1907 р. Треба було сказати про пролетарську диктатуру, а цього у статті немає. Тому ця стаття, передрукована некритично з 1907 р., не перевірена у вогні більшовицької гострої самокритики. І тепер вона більш ніж коли-небудь необхідна. Адже якщо, дорогий товаришу Деборін, ви свою статтю писали в 1907 р., а перше видання випустили, здається, років зо три тому чи більше...

З місця. У 1925 р.

Скрипник. То ж тепер ви збірник свій опублікуєте після опублікування Ленінського збірника, де є деякі характеристики, характеристики, які давав Ленін. Якщо ви, прийшовши в партію, в боротьбу на філософському фронті, не здійснили найнеобхіднішої самокритики старих своїх поглядів, коли ви були поза партією і коли навіть боролися з партією, то після ленінських вказівок начебто це треба було зробити,— стимул, якого не було в самого т. Деборіна, було дано Леніним. І тоді слід було здійснити і передмовку написати не на одну сторінку рядків у 20, а написати критичну роботу, що показує нам у світлі критики старого Деборіна, нового комуністичного Деборіна.

Голоси. Правильно.

Скрипник. На жаль, ви цього не зробили. Дорогі товариші, закінчу тим, з чого почав. Є вислів «закомісарились». Так, по-моєму, наші філософи закомісарились у галузі філософії, відійшли від конкретних завдань класової боротьби та її теоретичного обслуговування. Тому потрібен поворот для того, щоб у вогні самокритики, непримиренної більшовицької самокритики завоювати собі право бути працівниками теоретичного, філософського усвідомлення класової боротьби і теоретичного її вираження. (Бурхливі оплески).

Вестник Коммунистической
академии. 1930. № 40—41.

Переклад з російської.

КУЛЬТУРНЕ БУДІВНИЦТВО В СРСР

*Доповідь на першому пленумі Міжнародного
бюро революційної літератури¹²⁶*

10 листопада 1930 р.

I. СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ

Дане мені доручення досить важливе і відповідальне. Зараз мені доводиться перед представниками революційної літератури західноєвропейських і східних країн виступати з доповіддю про культурну революцію в нашому Союзі, про її завдання і перспективи.

Мені було б, мабуть, легше виступати з такою доповіддю перед представниками західноєвропейської культури взагалі, бо тоді довелось б відзначати основні принципові настанови, що відділяють наш світ від світу капіталістичного, бо тоді, доповідаючи про стан нашої роботи, довелось б одночасно підкреслювати відмінність у лінії нашої роботи і лініях культурного розвитку західноєвропейських капіталістичних країн. Мені довелось б тоді боротися з тими, перед ким я доповідав би, і в цьому разі, за нашим більшовицьким звичаєм, мені було б значно легше виступати.

Зараз я маю перед собою аудиторію, що складається з представників революційної літератури, представників літератури, яка здебільшого є пролетарською, яка обрала ознакою свого існування революційну суть своєї діяльності, спорідненість з класом, що творить пролетарську революцію в нашому Союзі й створює пролетарський рух за кордоном. Я маю перед собою аудиторію, яка у своїй творчості йде або хоче йти в одному з нами напрямі, в одному з нами руслі. І тому дозвольте мені стати не на позицію боротьби і поділу, а просто по-товариському розповісти вам про те, що ми робимо, які завдання стоять перед нами в цілому, і насамперед у галузі культурній.

Я вважаю, що мені не варто нагадувати вам, товаришам, які приїхали з капіталістичного світу, про всю ту брехню, інсинуації та наклепи проти Радянського Союзу, якими заповнена преса капіталістичних країн. Мабуть,

найвичерпніше відобразив суть цих писань один свого часу відомий російський письменник Мережковський, який назвав перемогу Жовтневої пролетарської революції «парством прийдешнього хама». Всі інші писання є лиш варіаціями цих основних наклепів та брехні, вираженої ще напередодні Жовтня проти пролетарської революції та її влади письменником Мережковським.

Як ми ставимось до цієї назви? Ми — представники того класу, якого стара влада поміщиків і капіталістів тримала на самому низу і який тепер, піднявшись до влади, знищивши до цього стару владу та її державу, будує за своїм власним зразком і для своїх потреб цілу траміду культурного розвитку людства. Ми — представники матеріалістичного світогляду, люди, які цілком розуміють механіку класового суспільства і рупійні пружини класової боротьби в кожній країні, що дають ключ для її розуміння й дальшого розгортання; але саме тому, що ми є представниками матеріалістичного світогляду, ми насамперед є представниками нової культури, пролетарської культури.

І тому дозвольте мені перш за все сказати кілька слів про ту основну базу всієї нової культури, з якої виходить вся наша продукція, все наше виробництво в галузі творчості. Наша культура є насамперед культура трудящих пролетарів, визволених з-під влади поміщиків і капіталістів. Наша культура є насамперед культура раба, якого тисячоліттями пригноблювали імущі класи, і який тільки тепер дивиться відкритими очима на своє майбутнє і своїми руками влаштовує своє життя. Наша культура є культура широкої самодіяльності мільйонів трудящих мас, які на чолі з пролетаріатом власними руками творять своє нове життя, влаштовують своє майбутнє. Ленін ще перед Жовтнем сказав, що кожна куховарка повинна стати господаркою своєї держави. Наша культура є культура пролетаріату, найбільшого селянства і всіх трудящих, які на чолі з пролетаріатом тільки тепер, після Жовтня, зросли настільки, щоб самим у своїх Радах робітничих і селянських депутатів влаштовувати своє життя.

І нам, представникам революційного пролетаріату, представникам матеріалістичного світогляду, людям, що дотримуються точки зору пролетарської класової боротьби, нам, що скинули владу буржуазії, треба було насамперед поставити собі питання про основи буржуазної влади, про основи буржуазної культури. Нам відразу ж довелося зустрітись з цілим рядом демократичних забобонів, якими

імущі класи поміщиків і капіталістів одурманювали свідомість трудящих мас. Якими мізерними, якими жалюгідними здаються нам тепер, після 13 років Жовтня, погляди прихильників буржуазного пацифізму на питання класової боротьби, погляди дрібної буржуазії, яка після того, як ми повалили владу буржуазії і знищили буржуазну диктатуру, вимагала рівного розподілу всіх засобів ідейного впливу між усіма духовними течіями, між представниками всіх класів.

Ми цілком розуміли, що буржуазно-поміщицька влада, що існувала до Жовтневої революції, була насамперед системою монополії імущих класів — поміщиків і капіталістів — на всі засоби матеріальні, на умови духовного впливу на широкі трудящі маси. Жовтень був не тільки відвоюванням у капіталістів і поміщиків усієї майнової власності, але був одночасно відвоюванням в імущих класів матеріальних основ ідейного впливу на широкі трудящі маси. Друкарні й майстерні, літографії, театри й усі матеріальні засоби, на яких базується широкий ідейний вплив на маси, були завойовані трудящими масами нашого Союзу в Жовтневу революцію, під час загальної експропріації імущих капіталістичних класів. І коли нам дорікали, та ще й тепер дорікають представники дрібнобуржуазних кіл та їх партій за кордоном, що ми, мовляв, не даємо свободи слова представникам антипролетарських партій, то ми цілком свідомо ставимось до цих дорікань і відповідаємо: а для якої мети, для якого соціального, політичного завдання повинна бути застосована ця свобода слова до представників цих ворожих Радянській владі груп? Якщо йдеться про те, щоб нам, у нашій вільній республіці праці забезпечити свободу слова ворогам Радянської влади для того, щоб вони готували зброю проти пролетаріату, проти його соціалістичного майбутнього, то ми цілком свідомо, спираючись на волю мільйонів трудящих мас нашого Союзу, говоримо їм одне: ні. Ми завойовували Жовтневу революцію не для того, щоб дати можливість потім буржуазії готувати зброю, якою вона могла б відновити дореволюційну капіталістичну монополію на всі засоби ідейного впливу на широкі трудящі маси.

Жовтнева революція сама по собі є величезним знарядям самодіяльності, самосвідомості, організованості трудящих мас. Якщо ми могли чітко сказати ще 25 років тому, після революції 1905 р., коли перед нами постало цілком розв'язане тоді теоретичне питання про значення для

розвитку культури класової боротьби і революції, то тепер ми можемо сказати більше того. Ми можемо поставити собі питання: чи можна було іншими шляхами за ці пройдені 13 років провести таку гігантську культурну роботу, картину якої я перед вами далі розгорну, якби у нас не було однієї величезної передумови для розвитку самосвідомості широких трудящих мас — диктатури пролетаріату. (*Оплески*).

Так, товариші, тільки диктатура пролетаріату, результатом якої стало широке піднесення самосвідомості трудящих мас, їхньої самовідданості, самопожертвування в боротьбі за соціалістичну реконструкцію, стала тим великим знаряддям і великою рушійною силою, що підніме найбільш принижені, найбільш пригноблені і найбільш придушені верстви трудящих до первісних основ класової самосвідомості.

Я доповідаючи вам, на вашому пленумі, про пролетарську революцію, про культурну революцію пролетаріату нашого Союзу, я не можу обійти, не можу не відзначити пасаперед того першого культурного завдання нашого класу після Жовтня, коли, знищивши владу буржуазії, ми звільнили розум і свідомість широких трудящих мас від гіпнозу влади поміщиків, капіталістів, дали їм упевненість в їхніх власних класових силах. Це знаряддя диктатури пролетаріату було не тільки основною керівною лінією та передумовою всієї нашої роботи, а було протягом усього післяжовтневого періоду тією основою, за допомогою якої ми вели свою культурну роботу в усіх сферах. Тільки скинувши владу буржуазії, тільки знищивши старий апарат буржуазної держави, тільки заснувавши нову, небачену досі у світі пролетарську державу Рад, тільки забезпечивши здійснення диктатури пролетаріату, — можна було перейти до широкого розгортання роботи для того, щоб підняти нову культуру, властиву переможному класові — пролетаріату — нову пролетарську культуру.

Її інша умова постала перед нами — умова ліквідації спадщини, що дісталася нам від старих імущих класів і того становища, в якому перебували в колишньому суспільстві широкі трудящі маси. Нужденність, нецтво, пригноблення, некультурність і відсталість в усіх напрямках — були характерними особливостями того стану, в якому тримали пануючі класи наші трудящі маси до Жовтневої революції. Наше завдання, наша класова мета — побудувати нове суспільство братерської солідарності пра-

ці, соціалістичної роботи, в якому здійсняться великі мрії старих соціалістів-утопістів, де кожний за своїми здібностями працюватиме на спільну користь і кожний за своїми потребами забезпечуватиметься суспільством. Цей великий ідеал комунізму стоїть і стане перед нами тільки внаслідок важкої, наполегливої, самовідданої праці, для нього ми працюємо й повинні працювати.

II. МАТЕРІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ

Для того, щоб піднести культурний рівень, для того, щоб створити нові умови для розвитку свідомості і знань широких трудящих мас, ми повинні поставити перед собою завдання — змінити умови, на основі яких широкі трудящі маси нашої країни могли завоювати інший вихідний матеріальний пункт.

Я маю можливість навести вам короткі підсумки нашої тринадцятирічної роботи в цій галузі, точніше, дані про підсумки дворічної нашої реконструктивної роботи.

Тринадцять років минуло з часу великого Жовтневого повстання пролетаріату в Петербурзі, підтриманого пролетарями всієї нашої країни. За цей час нам довелося спочатку пережити чотири довгих роки величезних боїв, вести громадянську війну з силами і керівництвом старого імущого класу, які при підтримці всього старого апарату, всієї могутності й сили імущих класів, при матеріальній і грошовій допомозі капіталістичної буржуазії всього світу повставали проти нас і щороку посилали проти нас нові й нові збройні сили, нові й нові озброєні армії на всіх кінцях нашого великого Союзу. Чотири роки тривала велика і кривава боротьба, під час якої карта нашого великого Союзу була покреслена кривавими лініями різних фронтів громадянської війни, коли, борючись за Радянську владу, загинули сотні й сотні тисяч трудящих.

І тільки 1921 рік ми можемо вважати періодом закінчення громадянської війни, коли ми в повному обсязі могли поставити перед собою завдання господарські, завдання створення матеріальних умов для культурного розвитку нашого трудящого населення. Однак, товариші, роки імперіалістичної війни і роки громадянської війни — це величезна смуга подій і широка смуга розрухи всього життя, всіх матеріальних основ нашої країни.

І нам довелось з 1921 аж до 1927 р. з великими труднощами, напруженими зусиллями відбудувати і оновлювати зруйноване війною господарство.

Я пригадую 1921 р., коли мені разом з представниками трудящих різних капіталістичних країн довелось побувати в Петербурзі, проїхати майже по всьому нашому Союзу з півночі на південь і спостерігати, якими холодними руїнами стояли заводи, як занедбані були підприємства, в яких тяжких умовах проходило наше життя. Після громадянської війни, що коштувала нам багатьох і багатьох сотень тисяч загиблих пролетарів і трудящих селян, що знищила основи нашого життя, почалась відбудова нашого господарства.

4, навіть 5, років тривалої, наполегливої, напруженої праці довелось віддати нашому пролетаріатові для того, щоб повністю відбудувати знищене війною і перейти до нових великих завдань. І тільки 2 роки тому ми поставили перед собою в повному обсязі завдання — не лише відбудувати все те, що було знищене війною, а перейти до перебудови нашої країни на нових, небачених у світі соціалістичних основах, перейти до планової соціалістичної реконструкції господарства нашої країни.

Два роки важкої, гігантської, але вдячної праці, — і ми маємо результати, якими я можу з вами поділитися. Загальна сума нашої товарної продукції в 1925—1928 рр. дорівнювала 15,5 млрд. крб., а зараз вона дорівнює 28 млрд. крб., тобто за 2 роки вона зросла на 80 %.

Якщо ми візьмемо продукцію усупільненого сектора промисловості, то у 1925—1926 рр. вона становила 9 млн. крб., а тепер вона становить 24 740 млн. крб. Якщо в 1925—1926 рр. питома вага промислової продукції усупільненого сектора становила 58 %, то тепер вона становить 99,3 %. Узяти хоч би таку галузь легкої індустрії, як текстильне виробництво. В 1913 р. було виготовлено текстильних виробів різних видів і сортів 1625 млн., а в 1929 р. текстильна продукція становить 2960 млн.

Загалом продукція текстильних виробів зросла більше, ніж на $60\frac{1}{4}$ % в порівнянні з довоєнним рівнем.

За два роки нашої реконструктивної роботи ми на базі відбудованого до цього господарства рушили вперед гігантськими кроками наше господарство, і наслідком цього ми маємо тепер перед собою широкий розвиток нашого господарства в усіх напрямках, як у сільському господарстві, так і в різних галузях нашої промисловості.

Для характеристики сучасного нашого господарського становища я можу навести вам характерні цифри загального національного доходу нашої країни. В 1926—1927 рр., тобто напередодні вступу в реконструктивний період, весь дохід нашої країни становив 23 млрд. крб., а в цьому році він уже сягає 34 млрд. крб.

Я не ставлю своїм завданням наводити вам усі цифри великого господарського реконструктивного процесу, що відбувається в нашій країні, проте не можу не відзначити деяких моментів, що характеризують всю базу, на якій будується нова культура, нова пролетарська держава. Середнє зростання продукції нашого Союзу за останні 3 роки, після переходу до реконструкції нашого господарства, становить щороку 15 %. Але, щоб зрозуміти ці цифри, відчутти їх значення, слід порівняти їх з даними в інших країнах. І найкраще взяти найпередовіші країни, як, наприклад, Північно-Американські Сполучені Штати, де щорічне зростання продукції становить від 3 до 8 %. Таким чином, ми маємо, з одного боку, середній річний приріст виробництва на 3—4 % в капіталістичних країнах і, з другого боку, — щорічне зростання виробництва в нашому Союзі на 15 %. Різниця досить відчутна, але найхарактернішим може бути ще таке порівняння.

Я маю на увазі дані, наведені недавно т. Сталіним щодо питання розподілу національного доходу між різними класовими верствами.

Національний дохід цього року в нашій країні, як ви знаєте, становить 34 млрд. крб. А як же розподіляється національний дохід між різними класами у нас і в капіталістичних країнах? У Німеччині на частку капіталістів і поміщиків припадає 45 % загального доходу, і тільки 55 % випущеної продукції йде на покриття заробітної плати робітникам і селянам, які не користуються найманою працею. У Сполучених Штатах Америки 46 % усього національного доходу потрапляє в кишені капіталістів, а в Англії 55 % усього національного доходу переходить щороку до капіталістів у вигляді плати, яку вони відбирають у трудящих, користуючись своєю владою. Жовтнева революція знищила матеріальну базу для існування у нас великих капіталістів, тобто відібрала ті знаряддя, з допомогою яких здійснюється перерозподіл національного доходу на свою користь. У 1927—1928 рр. на частку куркулів і непманів припадає 8,1 % всього національного доходу, але вже у 1927—1929 рр. їхня

частка в національному доході зменшується до 6,5 % і в поточному 1929—1930 р. частка куркулів і непманів у загальному доході нашої країни дорівнює 1,8%, навіть менше 2%. Це є результатом нашої пролетарської революції. Це найхарактерніший момент великого перевороту, здійсненого Жовтневою революцією, тих матеріальних умов, на яких базується все будівництво нової пролетарської культури в нашому Союзі.

Наш Союз — це країна, де пролетаріат був відносно нечисленний, налічуючи до 3% населення, де переважну більшість трудящих мас населення становило селянство з дрібним господарством. Індивідуальна власність, що залишилася нам у спадщину від минулих років розвитку господарства, була тією базою, на якій зміцнювали свою владу царизм і поміщики. Переможний пролетаріат нашої країни, скинувши владу поміщиків і капіталістів, у житті, у способах виробництва, у політиці, в економіці зміцнює союз робітничого класу з найбіднішим і середнім селянством. На цьому союзі ґрунтувала свою політику Радянська влада під час жорстоких, кривавих боїв громадянської війни і далі — у відбудовний період. На принципах зміцнення такого союзу ми будуємо свою політику тепер, у реконструктивний період.

Старі засоби матеріального існування селянства з низькою, допотопною технікою ведення господарства, природно, ніяк не могли стати основою для нового піднесення матеріального і культурного рівня широких селянських мас. Перші 2 роки нашої реконструктивної роботи поставили перед нами завдання — відшукати інші шляхи практичної матеріальної допомоги селянському господарству, нові технічні, соціальні методи. І в цьому році ми бачимо перед собою широку хвилю самодіяльності широких трудящих мас селянства. Результати цієї роботи ми вже тепер маємо: 35% селянських мас об'єдналися для колективної праці на нових соціалістичних основах. Зараз ми вже кинули на село понад 2 тис. тракторів тільки в самі радгоспи, і більше 400 тис. кінських, технічних, тракторних сил становлять матеріальну базу для технічної реконструкції сільського господарства. Технічна революція в сільському господарстві втілюється тепер в житті, і на цій основі, на колективному об'єднанні зусиль селянства, відбувається великий процес соціалістичної перебудови сільського господарства.

Я повинен відзначити, товариші, не лише матеріальне, а й культурне значення цього великого процесу. Селянин, відокремлений у господарстві, працюючи окремо на своєму полі, без зв'язку із своїм сусідом — індивідуалістичний за своєю натурою, як індивідуалістична його праця. Перехід широких мас селянства від індивідуальної праці з низьким технічним рівнем до нових методів колективної усуспільненої праці, пристосованої до нових завдань, є одночасно процесом великої культурної революції, що переробляє селянську психологію на пролетарський лад, створює в широких трудящих масах селянства нову пролетарську психологію, нове пролетарське ставлення до праці, нове колективне ставлення до всього обсягу соціальних завдань. Тепер наше село не тільки переживає процес колективізації, переходу на нові форми громадської колективної праці, а водночас являє собою велику історичну лабораторію, велику майстерню історії, де саме життя виробляє нові культурні цінності, нову психологію, нові психологічні навички сотень тисяч і мільйонів трудящого селянства.

Наш великий учитель Маркс говорив про «ідіотизм селянського життя»¹, про те, що трудівник-селянин, живучи відокремлено, застосовує у праці індивідуальні способи виробництва, і його індивідуальна праця є перешкодою для дальшого освоєння знань техніки, для прояву ініціативи широкими трудящими масами селянства.

Прірва між містом і селом — це споконвічне прокляття «культурної» спадщини, що дісталася нам від старої влади поміщиків і капіталістів. Нашим завданням є знищення цієї одвічної проклятої спадщини й заповнення своєю працею всієї безодні, провалля, що відділяє культурний стан села від міста, селянина від пролетаря. Практичний для цього шлях — самодіяльність широких трудящих мас, проявлена в найширшому і найбільшому потоці соціалістичного об'єднання селянських мас. Ви повинні цілком зі мною погодитись, що процес колективізації, що відбувається тепер на селі, є водночас величезним процесом пролетарської обробки мільйонів трудящих мас, переходу їх від низької, тисячоліттями існуючої психології й техніки праці до нової техніки, до нової психології, до нової пролетарської культури.

¹ Маркс К. і Енгельс Ф. // Твори. Т. 4. К., 1959. С. 414.

Не наводячи всіх даних про господарський рівень, досягнутий нашим Радянським Союзом, я повинен охарактеризувати вам основні шляхи й засоби, якими ми перебудовуємо на соціалістичний лад все наше життя. Ми країна бідна, злиденна, до того ж внаслідок розрухи, завданої вісьмома роками війни, ми почали свою роботу на низькому рівні, що становив 10—20 % довоєнної продукції. База була надзвичайно низька, і на нас з презирством, з погордою дивилися представники західноєвропейської буржуазії, що відвідували нашу країну в перші роки нашої відбудовної діяльності. Але, товариші, у нас знайшлося те знаряддя, яким можна було відбудувати зруйноване і перебудувати на новий, соціалістичний лад все наше життя.

Пролетарська революція дала нашим трудящим масам високі запаси творчого пролетарського ентузіазму. Пролетаріат — творець виробництва, творець продукції, це творець «*rag excellence*»*, який за самою суттю своєю ставиться до виробництва не пасивно, а активно. Він є основним рушієм усього виробничого життя. Він це відчуває, він це усвідомив. У капіталістичних країнах ця свідомість його припущена, одурманена опіумом класового гноблення всієї буржуазної культури, всієї механіки буржуазної влади. Пролетарська революція звільняє пролетаріат від цих засобів ідейного впливу буржуазії, змушує його повністю повірити у свої сили, розгортає всі творчі сили пролетаріату і дає нові опорні пункти для застосування його енергії. І цей процес пролетарської революції був одночасно процесом творчої діяльності багатьох мільйонів і десятків мільйонів трудящих мас нашої країни. Якщо ми візьмемо і порівняємо становище, в якому ми тепер перебуваємо, із становищем, що було тоді, коли ми закінчували громадянську війну, то можна дивуватися, як дивуються туристи західноєвропейських і американських країн, що відвідують Радянський Союз. Ми цьому не дивуємось. Ми впевнені і знаємо, який великий запас творчої енергії наших трудящих мас, і як він дається взнаки в усіх сферах нашої великої творчої роботи.

Наша реконструктивна робота, створення основних матеріальних умов для нової пролетарської культури — це не просто пряма лінія, де, так би мовити, одне впли-

* Переважно. — *Ред.*

ває з іншого внаслідок історичної логіки; кожний крок нашої роботи — це результат величезної класової, громадянської війни. Немає такої сфери в нашій Радянській країні, ні матеріальної, ні духовної, ні політичної, ні якоїсь іншої, де б нам не доводилося щоденно, щомісячно і щорічно зустрічатися з ворожими силами наших класових ворогів, де б творча робота нашої організації не зустрічала прихованого, але планово організованого опору наших класових ворогів. Тепер ми розкрили цілу мережу шкідницьких, контрреволюційних організацій, що працювали в різних галузях господарського, наукового, літературного життя та в мистецтві.

У нас цілком справдилися слова Енгельса про те, що після пролетарської революції одним з найлютіших ворогів пролетарської влади будуть старі буржуазні спеціалісти, духом і тілом віддані буржуазній владі. І справді, наші старі буржуазні спеціалісти у переважній більшості, зокрема ті, що стояли найближче до буржуазних кіл, до буржуазної влади, свідомо і планово вели шкідницьку, контрреволюційну діяльність в усіх галузях нашої роботи.

Якщо ми візьмемо досягнення, про які я говорив, якщо ми маємо перед собою здійснення в основному всіх завдань перших двох років соціалістичної, реконструктивної п'ятирічки, то це є результатом великої класової боротьби і величезних зусиль пролетаріату. Тільки на 1 березня 1930 р. ми мали близько 2 млн. робітників, охоплених соціалістичним змаганням, і близько півтора мільйона пролетарів, організованих в ударні бригади. Новими методами соціалістичної праці, колективної праці, взаємною пролетарською перевіркою, суцільними бригадами, взаємною допомогою — буксиром, соціалістичним змаганням, ударними бригадами, широким розгортанням пролетарської самокритики, — пролетаріат відповів на шкідництво наших класових ворогів.

У цьому ключ того, що ми зуміли подолати виступи класових ворогів. У цьому характерні риси, що відзначають нову культурну пролетарську працю в наш реконструктивний період. Нинішній період дає нам картину нової культурної праці, що ґрунтується на нових пролетарських соціалістичних методах, які висуває пролетарський клас і застосовує з власної ініціативи на підприємствах, фабриках і заводах. У капіталістичних країнах пролетаріат працює з примусу, під страхом голоду, бо сила

класових співвідношень тисне на нього і змушує його віддавати свою працю на користь, на експлуатацію капіталові. Пролетарська революція, звільнивши пролетаріат від експлуатації, ставить перед ним проблеми виробництва як такого. Його класове завдання і всього виробництва стоять перед ним у розгорнутому плані. І класовою свідомістю відзначає пролетарська маса своє пове, не таке, як у капіталістичних країнах, ставлення до праці, відшукуючи нові методи, розгортаючи в реконструктивний період нову, культурну пролетарську працю.

III. НАШІ ДОСЯГНЕННЯ

Я взяв лише деякі моменти, деякі показники матеріальних передумов для всієї освітньо-державної і культурної революції в нашій країні, які дала нам пролетарська революція і диктатура пролетаріату. Ми будемо і розгортаємо свої завдання відповідно до класових прагнень пролетаріату і його класових ідеалів. Нашою програмою є перебудова суспільства на нових основах комунізму, на колективному співробітництві, де зникає класовий поділ трудящих. Шлях до цього — завоювання нового знаряддя класової самосвідомості через культурне піднесення трудящих.

Наша декларація щодо цього така: вся освітня система нашої країни, вся освітньо-культурна робота нашої республіки має своїм завданням загартувати, виховати пове покоління, здатне будувати й остаточно збудувати соціалізм. Товариші, я звертаю вашу увагу на цю величезного значення формулу, висунуту Жовтневою пролетарською революцією. Цією формулою ми цілком визначаємо суть, питому вагу, стремління і значення пролетарської революції, нашої нової пролетарської держави.

Ми вимірюємо пролетарську культуру, ми вимірюємо культурні досягнення їх значенням, їх питоною вагою і силою у справі здійснення великого завдання соціалістичної реконструкції нашої країни. Ми віддаємо честь і належну шану художній якості, літературним стилям і т. д., але для нас усе це підпорядковане основному завданню — завданню соціалістичної перебудови всієї країни, всього суспільства. Для нас вся культура, всі її сфери й ділянки повинні мати цільове

призначення, повинні бути присвячені й освячені великим лозунгом соціалістичної реконструкції країни.

Найвищі галузі духовної продукції стоять перед нами, і ми їм приділяємо увагу, але одночасно потребують нашої уваги найелементарніші умови культурного піднесення трудящих мас. Культурна робота є у нас насамперед і в першу чергу освітньою роботою. Ленін якось говорив, що грамота — це є ще культура, це передумова для культури, а нам у спадщину від влади поміщиків і капіталістів залишилися десятки тисяч і мільйони неграмотних людей, позбавлених елементарної можливості пробиватися до знань, здобути елементарні класові знання і взяти участь у широкій громадській роботі.

І я повинен відзвітувати перед вами про те, що ми зробили в цій галузі за пройдений період. У даний момент в школах 1-го ступеня нашого Союзу навчається близько 12 млн. дітей і одночасно по всьому Союзу 10,5 млн. дорослих робітників і селян ліквідовують свою неграмотність, що залишилася у спадщину від старих часів. У нас на Україні протягом минулого року ми ліквідували неграмотність 2100 тис. трудящого населення. Ми поставили перед собою завдання протягом цього року остаточно ліквідувати неграмотність в усьому нашому Союзі.

Сотні років влада капіталістів і поміщиків тримала в ярмі трудящі маси, і тільки тепер, після Жовтневої революції, після переходу до завдань соціалістичної реконструкції країни, перед нами постало в повному обсязі завдання новими, прискореними темпами розсіяти цю чорну пляму на карті нашої країни. Тепер ми маємо в усьому Союзі 62 % грамотних — 75 % грамотності на Україні і 60 % в РСФРР. В Туркменістані ми маємо 25 % грамотних, в Узбекистані — 20 %. Таким чином, ми маємо перед собою завдання ліквідувати велику заборгованість — завоювати грамоту для елементарних умов культури широких трудящих мас. При цьому для деяких народів заборгованість ця така: на Україні ми повинні навчати протягом року 3,5 млн. чоловік. В інших народів заборгованість ця ще більша: наприклад, у Туркменістані $\frac{4}{5}$, або 85 % населення ми повинні навчити грамоти елементарної науки самосвідомості.

Повинен відзначити, що велика революція в цьому відношенні здійснена серед східних народів туркменської, арабської писемності, де останніми роками перейшли

на латинську азбуку, а це дало можливість відразу ж залучити до навчання мільйони трудящих мас. За нашим прикладом на цю нову латинізовану азбуку переходять й інші народи арабської писемності: в Туреччині, Афганістані й Персії.

Для того, щоб вказати вам питому вагу і значення елементарних завдань, що стоять перед нами, я дозволю собі навести дані про вартість проведення загального початкового навчання. За один рік на проведення загального початкового навчання по всьому Союзу ми витратили близько 4 млрд. крб., у той час як весь бюджет «антинародного» міністерства освіти (*Оплески*) разом з земським та іншими кошторисами не становив навіть 70 млн. крб. Отже, шановні товариші, ми маємо перед собою протягом 2-го року соціалістичної п'ятирічки величезні, небачені досі темпи виконання. Коли я наводив вам дані про те, що матеріальні сфери виробництва розвиваються темпами зростання на 15% у середньому, то щодо ідейного виробництва, щодо завоювання матеріальних передумов культури, елементарної грамотності, елементарного навчання процент розвитку досягає щороку 80.

Ви, товариші письменники, що приїхали переважно з країн старої капіталістичної культури, де капіталістичний спосіб виробництва потребує вже елементарно грамотного робітника, де процент неграмотних вже давно незначний,— ви можете дивуватися з того, що мені, представникові культурно-освітньої роботи на Україні, доводиться свою доповідь про культурний стан, про культурну революцію починати і пишати цифрами ліквідації неграмотності й загального початкового навчання.

Однак ми ніяк не можемо погодитися хоч би з яким зарозумілим ставленням до цих елементарних завдань. Навчити простої грамоти, навчити читати й писати — це елементарні, найпростіші завдання; але, шановні товариші революційні письменники, це елементарне завдання помножується у нас на десятки, мільйони людей, і внаслідок цього вся наша робота набуває іншого значення, проявляється у своїй новій революційній вазі, у своєму новому значенні дальшого духовного піднесення трудящих мас нашого Союзу.

Дозвольте мені перейти від цих елементарних завдань до нашої дальшої роботи в галузі культури, до стану середньої і вищої школи. В масовій індустріальній, технічній, транспортній, сільськогосподарській школі на почат-

ку жовтня було 321 тис. учнів, у технікумах і середніх школах у нас було 300 тис., у наших вищих школах було 245 тис. студентів. До революції по всьому Союзу нинішньої території було 63 вищі навчальні заклади, а тепер у нас є 238. Таким чином, ми маємо велику кількість нових фабрик, що готують нові кадри для нашого Союзу.

Я дозволю собі звернути вашу увагу на проблему кадрів у нашому Союзі, на її значення для всієї пролетарської культури. Неправильно було б думати, ніби культура визначається спеціально такими ознаками, як література, театри, музика, образотворче мистецтво і т. д.

Культура складається з усього запасу кваліфікованих сил, за допомогою яких здійснюється економічна та соціальна реконструкція країни. Для того, щоб провести цю величезну роботу реконструкції країни з 150 млн. людей, треба мати величезний запас самосвідомості, енергії, творчої ініціативи і широкий запас нових творчих кадрів. Велика кількість нових середніх і, зокрема, вищих навчальних закладів — це наші фабрики і заводи, завдання яких є виробництво нових кадрів, нових кваліфікованих сил для проведення всього процесу соціалістичної реконструкції країни.

Проблема кадрів є у нас тепер однією з найважливіших проблем: це питання сили, з допомогою якої здійснюватиметься соціалістична реконструкція у різних галузях, в тому числі в галузі високохудожньої творчості. Нові кадри готуються тепер у нас у значно більшій кількості, ніж раніше, і разом з тим у нових цифрах нової соціальної якості.

У мене є дані про соціальний склад вищих і середніх дореволюційних шкіл на 1 січня 1914 р. Серед студентів і гімназистів було: потомствених дворян 6,5 %, особистих дворян і чиновників — 18,5 %, з духовенства — 4,8 %, почесних громадян і купців — 9,5 %, міщан і цехових — 3,2 %, селян і козаків — 25,5 %, решта — інші. Для найбіднішого селянства, робітників у середній і вищій дореволюційній школі місця не було.

Соціальний склад наших вузів зовсім інший. В наших вузах на 1929—1930 рр. навчається 63,7 % робітників, а решта припадає переважно на середнє та найбідніше селянство. Ми готуємо нові кадри не тільки новими методами, а й новою соціальною і політичною якістю.

Дозвольте мені, товариші, навести вам дані ще про одну елементарну умову культурної роботи нашої краї-

ни — про елементарні заходи щодо масової політичної освіти у нас. По всьому нашому Союзу в 1927—1928 рр. було 21 876 хат-читалень, 6117 клубів, переважно робітничих, 23 тис. бібліотек і 8520 кіноустановок. За п'ятирічним планом у 1932—1933 рр. ми матимемо 38 283 хати-читальні, 7646 клубів, 34 500 бібліотек і 34 700 кіноустановок. Уже тепер наша бібліотечна мережа являє собою серйозний засіб ідейного впливу на широкі трудящі маси. Наприклад, Ленінська бібліотека в Москві задовольнила за останній рік 1 112 700 вимог на книги і посідає вже третє місце у світі і перше місце в Європі за кількістю виданих читачам книг. Ця масова культурно-освітня робота в наших школах, в хатах-читальнях і бібліотеках ведеться всіма існуючими у нас мовами. В 1929 р. у школах нашого Союзу навчання велось 70 мовами. На Україні в цьому ж році навчання велось 11 мовами, а в поточному році ведеться 17 мовами.

Від елементарних заходів для розвитку культурного стану населення дозвольте мені перейти до даних, вам, як письменникам, безпосередньо ближчих: про стан преси і друку. В 1927 р. по всьому Союзу було видано 221 млн. прим. книг, а в цьому ж році самих лише назв книг було випущено 32 664.

Який був внутрішній розподіл усієї книжкової продукції до війни і тепер? Всі видані до війни книги за напрямом своїм розподіляються так: богословська література в усій дореволюційній книжковій продукції становила 13 %, а в нас вона становить нуль. Ми вважаємо зайвим витрачати папір і друкарські засоби на друкування богословських книг, а замінили їх книжками антирелігійної, наукової пропаганди. Підручники для широких мас до революції становили 10 % книжкової продукції, а тепер вони становлять 24 % всієї нашої книжкової продукції.

А тепер дозвольте мені зупинитися на літературних виданнях до війни і тепер. Ви прослухаете спеціальну доповідь з цього питання, я не наводитиму вам цифр, але не можу не зупинитися на деяких даних. До революції літературні видання становили 15 % усієї книжкової продукції, тепер — 5,5 %. Питома вага літературних видань у нас впала, проте абсолютна кількість значно зросла. В цьому році, наприклад, у нашому Союзі видано 11 млн. прим. літературно-художніх творів. Питома вага літературних творів в усій книжковій продукції зменшилася

не тому, що ми надаємо меншого значення літературній творчості, ніж вона мала до революції,— зрозуміло, ми багато літературного мотлоху не видаємо, він нам не потрібний,— а тому, що надзвичайно назріло завдання розвитку широкої масової роботи, а разом з тим видання підручників, масової політичної і технічної літератури.

Дозвольте мені, товариші, навести деякі дані по Україні. На Україні до революції з 1796 р. до 1917 р., тобто за 121 рік, надруковано було українською мовою 2804 назви. Після революції, з 1917 по 1927 р., було видано українською мовою 10 248 назв, у 1929 р.— 4827 назв книг і в 1930 р. видається 7 тис. назв українських книг. За один цей рік видається книг українською мовою в 4 рази більше, ніж за 121 рік до революції. (*Оплески*). Це вказує на ту велику революцію, яку проробила наша пролетарська диктатура у виданні книг українською мовою і взагалі щодо всього культурного стану багатомільйонних пригноблених у минулому народів нашої країни.

Щодо газет, то на Україні виходить тепер 155 багатотиражних друкованих газет і 226 заводських, крім того, є велика кількість стіпних газет. Загальний щоденний тираж газет, що виходять на Україні, досягає 4,5 млн. прим., а по всьому Союзу понад 14 млн. прим. Становище нашої преси навіть порівнювати не можна з тим, що було до революції. Я пригадую, що до революції, в 1913—1914 рр., коли я працював у дореволюційній «Правде», найбільший тираж «Правды» досягав 4 тис. прим., та й то більшу частину поліція встигала конфісковувати. А інші газети, що виходили тоді, були засобом одурманювання широких трудящих мас найганебнішими дрібнобуржуазними і буржуазними передсудами.

Тепер, з переходом на районну систему, організовується більша кількість районних газет. Завдання, що стоять перед нами, мають велику питому вагу і величезне значення в культурному розвитку нашої країни й можуть бути здійснені тільки новими методами й новими шляхами. Наші освітні й культурні питання розв'язуються тепер у світлі широкого розвитку самодіяльності трудящих мас. Дозвольте мені навести деякі дані про один з найбільших засобів культурного піднесення трудящих мас, нашого робітничого класу, яким є профспілки. Профспілки ще три роки тому, на 1 жовтня 1927 р., налічували 11 441 300 членів, у 1929 р. на 1 жовтня вони налічували 11 585 300 членів і тепер кількість їх членів досягає

12 млн., причому робітників серед них понад 80 %. Своєю роботою серед широких трудящих мас профспілки вносять величезний вклад в культурне піднесення трудящих мас. На кожному заводі, на кожному підприємстві, в кожному цеху є елементарні робітничі клуби — червоні кутки, де під час перерви ведеться самостійна культурна робота, де повідомляють про події в різних капіталістичних країнах, де даються короткі оцінки художніх творів, де обговорюють художні, економічні та інші проблеми. Десятки тисяч червоних кутків на всіх фабриках і заводах нашого Союзу — це величезний механізм культурного впливу і піднесення широких мас наших профспілок.

Поряд з цим ми маємо такий спосіб культурного піднесення трудящих мас, як делегатські збори робітниць і селянок, кількість яких у цьому році досягає 107 тис. делегаток, охоплюючих і об'єднуючих навколо цих делегатських зборів кілька мільйонів робітниць і селянок.

Добровільне товариство «Союз безбожників» у 1928 р. мало лише 188 402 члена, а тепер воно налічує 2,5 млн. членів. Ця добровільна самостійна організація, що проводить значну культурну роботу серед трудящих мас, використовуючи на основах наукового пізнання природи і суспільства релігійні забобони й усуваючи цим перешкоди до культурного розвитку трудящих.

Союзне товариство Тсоавіахім позаминулого року налічувало 2950 тис. чоловік, а в цьому році кількість членів зросла до 3100 тис. Це товариство веде величезну роботу серед своїх членів і серед широких трудящих мас, озброюючи їх елементарними знаннями в галузі хімії та авіації.

Велику і важливу культурно-політичну роботу проводить така громадська добровільна організація, як МОПР, яка лише на Україні налічує мільйон з лишком чоловік.

Комсомол із своїми 2,5 млн. членів також веде велику культурну роботу серед нашої робітничо-селянської молоді. Таку ж велику культурну роботу серед трудящих мас веде ще одна організація — наша робітничо-селянська Червона Армія. В нашій Червоній Армії ведеться велика і глибока політична і культурна робота. Наша Червона Армія не лише є зряддям оборони нашої соціалістичної Вітчизни від нападу ворожих капіталістичних сил, а разом з тим наша Червона Армія є школою для широких

мас трудящих, яких вона вчить боротися і будувати соціалізм. (Оплески).

Великою культурною силою є в нас піонерський рух, що на початок цього року організаційно охопив 3300 тис. дітей.

Я хотів також звернути вашу увагу на ту активність, що проявляється у нас під час перевиборної кампанії до Рад, оскільки ви, товариші революційні письменники капіталістичних країн, в буржуазних газетах цих капіталістичних країн неправильно читали про «криваву диктатуру» в Радянському Союзі, про перевагу демократії в капіталістичних країнах перед диктатурою пролетаріату в Союзі Рад. Дозвольте мені навести кілька порівнянь про участь у виборах в капіталістичних країнах і в нас. Найбільший процент явки на вибори в капіталістичних країнах дорівнює 60, 70, а в нас у 1929 р. у виборах взяли участь 81,9 % усього нашого виборчого корпусу.

Всі ці самодіяльні організації, всі ці прояви громадянської, політичної самодіяльності різними шляхами, різними струмками сходяться до одного й того ж: самодіяльними зусиллями піднести свідомість, культурний рівень, організованість широких трудящих мас нашого Союзу і спрямувати їх на дальше розв'язання завдань соціалістичної реконструкції країни, на посилення, оживлення темпів, на здійснення нашого лозунга — виконати п'ятирічку соціалістичної реконструкції за 4 роки.

На базі цієї самодіяльності, на базі цієї зрослої широкої масової культури робітничих і бідняцько-середняцьких селянських мас зростають у нас і найвищі галузі культури та мистецтва. Я вже наводив вам дані про кількість книг, про кількість видань з різних галузей культурної, політичної і літературної діяльності, а тепер дозвольте мені навести дані про кількість робітничо-селянських кореспондентів у нашому Союзі, які є найважливішим фактором процесу культурної революції. В 1927 р. було робітничих кореспондентів 115 тис., а в травні 1930 р. їх налічувалось 533 тис. чоловік. Півмільйонна армія робкорів у нашому Союзі — це та нова сила культурних працівників, що іде в наші газети, в наші журнали, це піонери нової пролетарської літератури, нової пролетарської культури.

Щодо літературних гуртків, то про кількість їх по всьому Союзу в нас немає повних даних, а наявні дані значно применшені. Дані, які я зміг підібрати, показу-

ють, що всього по Союзу є близько 1400 літературних гуртків і в них понад 28 тис. літераторів-початківців — робітників і селян. Коли наші літературно-пролетарські організації висувають тепер лозунг, я вважаю, що наведені мною цифри цілком свідчать про те, що лозунг цей говорить не тільки про майбутнє, а й про те, що є й що надалі слід підтримувати і розвивати. 1400 літературних гуртків у місті й на селі та понад 28 тис. літераторів-початківців — це те, що дасть основну силу працівників нашої літератури підприємствам, фабрикам і заводам, колгоспам і радгоспам.

Якщо взяти інші галузі нашої роботи — галузь театральпо-художню, то, на жаль, товариші, я не міг знайти повних даних про театральпо-художню роботу по всьому Союзу і наведу лише дані про УСРР. У містах за 1930 р. проведено 16 тис. театральних вистав, крім того, силами театральних робітничих гуртків у робітничих клубах організовано було 17 760 вистав. На селі робітничо-селянські театри дали 2720 вистав, селянські театральні гуртки — 50 тис. вистав.

Таким чином, за один лише 1930 рік по Україні дано близько 100 тис. вистав, з них близько 70 тис. дали самодіяльні робітничо-селянські театральні гуртки.

Концертів за цей час дано було в містах 4500 і на селі — 16 тис. Крім того, музично-вокальні гуртки дали в місті 16 тис. концертів і 50 тис. концертів на селі. Я не можу зараз навести дані про кількість вистав і концертів за цей рік по всьому Союзу, але ми знаємо, що Україна займає приблизно одну п'яту частину в усій матеріальній і духовній роботі всього Союзу, і для того, щоб одержати дані по всьому Союзу, ми повинні помножити цю частину на 5. Повинен додати, що як у галузі літературної творчості, так і в галузі музично-театральної творчості проведена величезна внутрішня революція.

Представники робітничого класу, взявши на себе керівництво галуззю творчості, ведуть гостру повсякденну боротьбу з творами, що являють собою залишки впливів буржуазного і дрібнобуржуазного класу. Їх робота і боротьба спрямовані на те, щоб через літературу, театр, образотворче мистецтво, музично-вокальну творчість проводити нові впливи, виявляти обличчя нового класу, щоб різних сортів і видів мистецтво використати для послуг соціалістичній реконструкції країни. Ми визнаємо, підтримуємо, вітаємо в галузі творчості все те, що йде на

посилення працездатності й творчих здібностей пролетарського класу, все те, що є вкладом у нашу пролетарську, соціалістичну творчість.

IV. НАЦІОНАЛЬНЕ ЗА ФОРМОЮ, ПРОЛЕТАРСЬКЕ ЗА ЗМІСТОМ

Зупиняючись на різних галузях нашої культурної роботи, я весь час підкреслював, що робота ця ведеться в усіх кінцях нашого великого Союзу, серед усіх загонів його півторастамільйонного населення, серед усіх визволених Жовтнем народів нашого великого братерського Союзу.

Я повинен підкреслити й те пове, те велике, що дав Жовтець розвитку пролетарської культури,— нові основи братерського співробітництва, братерського співіснування трудящих мас усіх народів, що населяють наш Союз.

Національне питання є тим порогом, об який спотикається всяка демократична теорія, бо вся влада в капіталістичних країнах побудована на соціальному гнобленні пролетаріату і селянських мас, на національному та колоніальному гнобленні колоніальних і напівколоніальних народів. Тільки пролетарська революція, тільки пролетарська влада, скинувши владу буржуазії, спроможні були знищити суспільні суперечності, що диктувалися соціальним і національним гнобленням, і поставити в повному обсязі й розрізі завдання знищення національних нерівностей, побудови нового суспільства, оснований на братерському співробітництві та співіснуванні всіх народів.

Наш Союз Соціалістичних Радянських Республік побудований на інших основах не тільки тому, що він є державою іншого порядку, іншої соціальної суті, ніж держави капіталістичні, не тільки тому, що він є державою Рад, де управляють широкі трудящі маси робітників і селян безпосередньо через своїх робітничо-селянських і червоноармійських депутатів: наша республіка, наш Радянський Союз є особливою, небаченою досі у світі державою об'єднаних в єдину республіку самостійних і суверенних національних республік, як РСФРР, БСРР, УСРР, Узбецька СРР, Туркменська СРР, Таджикицька СРР, Закавказька СФРР, яка у свою чергу складається з трьох незалежних республік: Грузії, Вірменії і Азербайджану.

Але в кожній з цих республік поряд з національною більшістю проживає чимало народів, що становлять там національні меншості і об'єднані в національні республіки й національні автономні області. На Україні ми маємо Молдавську автономну республіку. До РСФРР входять, як автономні, республіки: Башкирська, Бурято-Монгольська, Дагестанська, Казахська, Карельська, Кара-Киргизька, Кримська, Німецька, Татарська, Якутська, Чуваська, і як автономні області: Вотська, Комі-Зирянська, Калмицька, Адигейська, Інгуська, Кабардино-Балкарська, Карачаєвська, Північно-Осетинська, Черкеська, Чеченська, Ойратська, Кара-Калпацька, Марійська. Цілий ряд автономних областей і республік входить до складу інших радянських республік.

Тільки після того, як було остаточно знищено владу поміщиків і капіталістів, коли на чолі став пролетарський клас, який абсолютно ворожий до якого б то не було соціального, національного або расового гноблення, а навпаки, поставив своїм завданням знищення всякої нерівності, залежності рас або націй,— тільки тоді з'явилася можливість зрівняти у правах всі раніше пригноблені народи і на уламках старої Росії, старого європейського жапдарма, заснувати великий братерський Союз визволених Жовтнем рівноправних національних республік та інших державних об'єднань. Замість расово-національної ненависті і гніту ми будуємо і збудували нову, пролетарську культуру національної і расової рівноправності, нову культуру братерського співробітництва, співіснування вільних братніх народів.

Товариші, наша робота ніяк не обмежується тим, що ми тільки зрівняли в правах народи. Результати столітньої влади поміщиків і капіталістів даються взнаки. Перед нами стоїть завдання вести щороку роботу так, щоб на основі знищення залишків економічної нерівності націй і народів підняти всі народи на однаковий дедалі зростаючий культурний, економічний і соціальний рівень. І ми це завдання виконуємо. Якщо взяти за нашою п'ятирічкою темпи економічного розвитку і капіталовкладень у промисловості по РСФРР за 100%, то темпи капіталовкладень по Україні становлять понад 200%, у Білорусії — близько 300%, в середньоазіатських республіках, Туркменистані й Узбекистані — понад 400%. Темпи господарського розвитку, намічені для найбільш у минулому господарськи відсталих, соціально пригноблених областей

і республік Середньої Азії, Туркменістану, Узбекистану й Казахстану, значно більші в порівнянні з передовими країнами нашого Союзу, а це для того, щоб вони могли догнати ці передові країни, щоб, підвищуючи свій господарський, соціальний і культурний рівень, весь наш Союз республік надалі міг би розгортати своє економічне завдання — догнати і перегнати передові капіталістичні країни.

Завдання нашого Союзу полягає в тому, щоб дати можливість трудящим усіх народів проявити всі свої здібності, всю свою творчість і самодіяльність. Наш Радянський Союз є братерським об'єднанням, створеним для взаємної і спільної допомоги і оборони нашої пролетарської влади від нападу капіталістичних країн; для взаємної допомоги у виконанні спільних завдань соціалістичної реконструкції нашої країни.

Завданням Союзу та економічно більш розвинутих пролетарських республік є всемірна допомога культурно-господарському розвитку національних республік, які до революції були найбільш відсталими і які потребують тепер найбільших зусиль для свого піднесення. Візьму, наприклад, таку організацію, як Центровидав народів СРСР, що має загальносоюзне значення і спеціальним завданням якої є надання такої допомоги. Завданням Центровидаву народів СРСР є видання літератури мовами народів СРСР, які тільки тепер стали на шлях свого господарсько-культурного розвитку. Досі Центровидав видавав літературу для народів, які лише тепер стали на шлях свого розвитку, тільки 32 мовами, в той час як Союз наш населяє 120 окремих народів, а нашим завданням є — підняти до однакового культурного рівня в минулому найбільш відсталі, пригноблені народи, де криються нові сили, де зріють і дозрівають нові таланти й нові генії для нашої нової, пролетарської культури.

Завданням кожної з наших республік є відновлення і створення нової національної культури. У вас, товариші, революційні письменники капіталістичних країн, де націоналізм, фашизм та інші прояви людиноненавистництва пануючих класів тепер проявляють себе в найганебніших і жорстоких формах, може виникнути питання: як це ми, в нашому Радянському Союзі, маючи перед собою інтернаціональне завдання соціалістичної перебудови, ставимо перед собою завдання створити національні культури? Але ми чудово знаємо, що для того, щоб підви-

щити свідомість, піднести самодіяльність широких трудящих мас кожного народу, треба дати йому пролетарську науку класової самосвідомості його рідною мовою, дати йому його культуру його мовою, культуру, що має бути національною за мовою, пролетарською, соціалістичною за змістом. Створення національної культури за формою і мовою, пролетарської, інтернаціональної за своїм змістом — це завдання всіх наших республік, усього нашого Союзу.

А поряд з цим, щоб упикнути якого б то не було ухилу в бік націоналізму й шовінізму, ми ставимо своїм завданням — у кожній республіці, в кожній галузі культурне забезпечення кожної національності. Як ми це завдання виконуємо? Дозволю собі навести дані тільки по Україні. У школах ми ведемо викладання рідною мовою, знаючи, що лише тоді можна дати дитині тверді знання, коли вони подаються рідною мовою.

Навчання українською мовою велося в 1929 р. у 16 506 школах, російською мовою — в 1342 школах, єврейською мовою — в 486 школах, німецькою — в 581 школі, польською — в 344 школах, молдавською — в 120 школах і мовами інших національностей — в 661 школі. Це дані за 1928—1929 рр. За цей час процент збільшився. Кількість українських шкіл збільшилася на 174 %, єврейських — на 215 %, німецьких — на 364 %, польських — на 227 %, молдавських — на 22 %.

Тепер ми маємо на Україні понад 1086 національних сільрад і понад 26 національних районів. У нас на Україні є такі національні районні ради: єврейські, польські, болгарські, німецькі, румунські, чеські, шведські, грецькі, греко-татарські і татарські. Існують також національні сільради і райони в інших радянських республіках нашого Союзу. Наприклад, на Північному Кавказі є одна італійська сільрада, а на Чорноморському узбережжі в автономній республіці Абхазії є одна негритянська сільрада. (*Оплески*).

Національно-культурне будівництво в нашому Союзі є справжнім будівництвом нової культури, що повністю відрізняється від культури капіталістичних країн. І це наше національно-культурне будівництво, наша національна політика має величезний вплив на боротьбу пригноблених мас, пригнобленого трудящого населення всіх колоніальних і напівколоніальних країн.

Я перевтомив вашу увагу цілою низкою повідомлень про окремі форми, окремі прояви нашої роботи. Дозвольте мені додати ще кілька моментів, що характеризують всю проведену нашу роботу. Ми ведемо свою господарську, наукову, літературну, художньо-творчу роботу на базі, створеній трудовим людством протягом століть і десятиліть до Жовтневої революції. Жовтнева революція є відвоюванням в імущих, папуючих класів — буржуазії і поміщиків — усіх благ, накопичених людською силою і творчим розумом у попередньому творчому процесі. Але разом з тим Жовтнева революція є поворотом людства і повним проявом усіх творчих потенційних сил, властивих трудящому населенню. Тільки Жовтнева революція, тільки влада пролетаріату звільнює всю культуру від ганебної її ролі в буржуазному суспільстві — бути прислужницею інтересів буржуазії. Тільки Жовтнева революція дає можливості розкривати внутрішні особливості широкої художньої і наукової творчості.

Я вже говорив і знову підкреслюю, що для нас об'єктивним мірилом наукової або художньої творчості є співвідношення між художнім твором, твором мистецтва та об'єктивним великим творчим процесом соціалістичної перебудови країни, великим процесом усієї соціалістичної пролетарської революції. Тільки та творчість має внутрішні якості, є справді художнім, справді науковим, справді творчим твором, яка знаходить собі об'єктивні точки опори у величезному масово мільйонному творчому соціалістичному процесові.

Одночасно ми можемо відзначити, що саме для художнього, для наукового твору, для справжньої творчої роботи таке поєднання його внутрішньої суті з основними завданнями творчого процесу соціалістичної реконструкції є великою рушійною силою, що широко розгортає і виявляє всі його справжні внутрішні сили.

Творча діяльність потребує широкого розгортання соціалістичної реконструкції країни. Соціалізм — це велика, широка суспільна смуга, це велике всеосяжне завдання, що охоплює весь комплекс усіх і всяких завдань, усіх і всяких галузей соціальної творчості й соціального буття.

Культура пролетарської революції базується на попередній культурі, вона бере від попередніх ступенів розвитку людства все те, що ще живе, все те, що ще варте й потрібне, і на цій базі ми будуємо свою нову культуру, що відповідає новим завданням, новим етапам розвитку

людства, яких ми досягли. Ми тепер у підготовчому класі соціалістичної перебудови, соціалістичної творчості, але ми все-таки перейшли вже до основної соціалістичної творчості. Ми вже робимо перший крок по соціалістичній землі, переходимо вже до побудови соціалістичного суспільства і його співвідношень. Тому перед нами в повному обсязі стоять завдання побудови пролетарської культури, розгортання культури, що властива новим класовим співвідношенням. Програма ВКП(б), викладаючи наші завдання щодо культурно-освітніх процесів, формулює ці завдання такими словами: нашим завданням є «виховання покоління, здатного остаточно встановити комунізм»¹. Наша культура є культурою пролетарської диктатури, нової великої класової боротьби і братерського соціального об'єднання трудящих мас націй і всіх рас, культурою праці й солідарності, культурою, що свідомо ставить перед собою ці завдання.

Звітуючи перед вами, шаповні товариші іноземні революційні письменники, я повинен сказати, що в нас є й багато недоліків. У повсякденній боротьбі з труднощами ми прокладаємо собі кожний крок уперед. Кожний крок нашого господарського розвитку є результатом повсякденної класової боротьби. І кожний наш успіх у галузі культури є наслідком напруженої класової боротьби.

Закінчуючи свою доповідь, я повинен сказати, що на території своїй ми створюємо все можливе для культурного суспільства. Ми напружуємо всі зусилля, і чим далі все новими, посиленими темпами, ударними методами, соціалістичним змаганням, буксиром, новими пролетарськими методами ми й далі будемо просуватися і розвивати нову культуру пролетарської революції. І творимо ми це з повним усвідомленням, що робота наша веде до соціалізму, до всесвітньої пролетарської революції.

Хай живе всесвітня пролетарська революція!

*Николай Скрыпник, Культурное
строительство в СССР.*

Харків, 1931.

Переклад з російської.

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. Т. 2. К., 1979. С. 47.

ЛЕНІН І НАУКА

*Доповідь на загальних зборах
наукових працівників та винахідників
м. Харкова*

20 січня 1932 р.

Ленін і наука

Схиляючи перед пам'яттю Леніна свої голови й шануючи його пам'ять, ми, як спадкоємці його науки, його великої праці, щоразу вивчаємо ті зв'язки між явищами життя й природи, які відкрив Ленін, щоб у світлі тієї науки далі простішими, яснішими і чіткішими були шляхи наші.

Сьогодні, напередодні 8-річчя з дня смерті В. І. Леніна, по всьому Радянському Союзові й по всіх країнах капіталістичного пригнічення, думки наші й наших товаришів за кордоном звертаються до пам'яті Леніна, ідуть учитися в нього, вивчати його науку, його мистецтво революційної пролетарської творчості.

Один з філософів, який сам тепер визнав помилковість своєї думки, декілька років тому сказав:

— Плеханов був теоретик, Ленін — практик-вождь.

Помилкова, неправильна думка! Ленін на даному переламі людської історії організував під прапором комунізму мільйони трудящих людей, і ми, вивчаючи історію Великої Жовтневої революції, завжди дедалі більше уявлятимемо собі ту велику роль, яку відіграв В. І. Ленін у підготовці до пролетарської революції Жовтня і в її переможному ході.

Ленін — найбільший на протязі сотень й тисячоліть стратег великих боїв, що захоплює і веде до бою десятки й десятки мільйонів людей.

Значення й величина історичних ходів, як говорив Маркс, вимірюються кількістю людей, що беруть у них участь. І треба сказати, що імперіалістична війна 1914—1918 рр., за цим Марксовим мірилом, менші розміри і менший вплив на цілий розвиток життя людства має й матиме, ніж Велика Жовтнева революція.

Цим Великим Жовтнем, могутнім розмахом пролетарської революції, коли за пролетаріатом пішли десятки й сотні мільйонів на чолі з Комуністичною партією, цим створеної і цим організованої, керував Ленін. Тактика пролетарських боїв і велика стратегія класової боротьби, яку виявив Ленін на протязі десятиріччя показує нам Леніна, як великого митця великої стратегії класової комуністичної боротьби. Ленін володів умінням організатора в найширшому значенні цього слова, він знав співвідносини людей, одиниць і цілих прошарків їх, і, вивчаючи, аналізуючи їх, зумів памітити правдиві позиції й правдиві завдання для десятків і сотень тисяч співучасників творчого пролетарського процесу.

Ленін — організатор. Ленін — велетенський організатор науки, організаційної діяльності державної, господарської й культурної на всіх ділянках.

Товариші наукові працівники! Перед нами мусить стати у всій повноті, на всю височінь постать Леніна, як діяча науки, як людини, що вміла охоплювати науку в широчезних обсягах на найважливіших ділянках її і пов'язувати всі ці наукові ділянки та дисципліни в єдиний світогляд, об'єднаний єдиною методологією.

Звертаючись до вас, товариші наукові працівники, гадаю, що я маю цілковиту рацію зробити поправку до слів товариша, який відкрив наші жалібні збори, коли я до наукових працівників віднесу і всіх робітників-винахідників.

Дехто з наукових працівників і, зокрема, науковців з фаху, дехто з людей, що починають лише знайомитися з Леніном, або його не знають, або знають його лише з політичної роботи, гадають, що Ленін таки дійсно знавець у галузі соціальних наук, але інших ділянок наукового усвідомлення природи він ніби спеціально не студював. Це — неправильно.

Досить продивитись навіть списки наукових творів, які опрацював Ленін за ті роки, коли він писав свою відому визначну працю про діалектичний матеріалізм «Матеріалізм і емпіріокритицизм», щоб побачити, як широко Ленін охоплював своїм студюванням найрізноманітніші галузі роботи. Коли в особі Енгельса ми мали людину, яка у своїй співпраці з Марксом спиралася на широкі, ґрунтовні знання з природничих і технічних наук ХІХ століття, і коли можна сказати прямо, що після Енгельса видатні теоретики марксизму не були озброєні та-

ким різноманітним, таким багатим зряддям наукової зброї з природничих і технічних наук, то в особі Леніна ми мали теоретика, філософа, що зумів оволодіти найбільшими досягненнями науки, зокрема фізичної, хімічної, енергетики тощо, поряд із соціальними науками.

Епоха Леніна, коли він широко розгортав свою політичну й теоретичну роботу, була епохою великого господарського розвитку капіталізму, епохою значних винаходів і відкриттів у галузі технічних наук і значних, що мали поворотне значення, технічних, електротехнічних, магнітних тощо теорій.

Досить пригадати, що електронна теорія й ціла низка винаходів розбили старі уявлення, властиві першій половині й першим десятиріччям другої половини ХІХ століття, про неподільність атому,— щоб стало зрозумілим, що саме в часи Леніна фізика, хімія й інші природничі науки зайшли в тупик, зайшло в тупик пізнання природи. Водночас на базі і з приводу розбиття старих метафізично-механістичних теорій та уявлень про природу серед наукових працівників, що торували нові шляхи на головних ділянках природознавчих наук, народився й відродився знову ідеалізм, фідеїзм й інші пенаукові спроби філософського пізнання природи, аж до відомої заяви досить видатного німецького природознавця й філософа Шредінгера про те, що пояснення природи робиться від себе і треба створювати власну теорію пояснення життя та розвитку наявної природи на засадах «чистої» випадковості. Досить пригадати, що 90-ті і 900-ті роки на базі внутрішнього розкладу капіталізму дають низку теорій, які малюють нам картину світу ідеалістичного й теїстичного характеру та картину ідеалістичного й теїстичного переродження багатьох і багатьох найвидатніших наукових працівників капіталістичних країн.

Наука, яка на базі розвитку виробничих сил капіталістичних країн відкривала широкі простори, досягала значних відкриттів, винаходів й розуміння окремих явищ та їхнього зв'язку в природі, зайшла в тупик, бо справжнє зростання наукових досягнень потребувало широкої, всеосяжної, правдивої, єдиної наукової методології*. Таку всеоб'єднувальну методологію науки міг дати лише діалектичний матеріалізм, лише марксизм.

* Звісно, порівнюючи з тими просторами, які відкриває соціалістичне суспільство, ця широчінь є умовна.— *Примітка автора.*

Лише у світлі діалектичного матеріалізму для наукових діячів могло стати зрозумілим, що електромагнітна теорія розбита, розбита уявлення про атом, як кінцевий осередок фізичної матерії. І, однак, не розбита нашого уявлення про матерію, не стерті межі між матерією і рухом, не зруйновані природні зв'язки, а є лише руйнування старих методів розуміння природи. Стало зрозуміло, що тільки у світлі діалектичного матеріалізму можна було здобути не лише окремі винаходи, відкриття, часткові теорії з окремих галузей розуміння природи, а й пов'язати всі ці відкриття в єдине розуміння всесвіту. Для того, щоб можна було таку роботу освітити єдиною діалектичною методологією і здійснювати її на всіх ділянках, треба було, передусім, очистити марксизм від тих перекручень, що внесли в нього після смерті Енгельса теоретики II Інтернаціоналу, представники чужих класів, які прийшли до пролетаріату і його партії від буржуазії і дрібної буржуазії та принесли з собою ідеологічні принципи свого старого класового сприйняття життя, природи й науки — свої основні старі методологічні принципи.

Ленін відвоював марксизм, як науку про суспільство, про діалектичний розвиток суспільства, від цих опортуністичних перекручень і на новій піднесеній, підвищеній базі економічного розвитку доби фінансового капіталу та імперіалізму далі провів лінію марксистської думки, підніс марксизм на новий історичний щабель, загострив, посунув наперед, збагатив діалектичний матеріалізм, що становить собою базу цілої марксистської науки.

Ленінська методологія в теорії і практиці

Ленінізм є марксизм епохи імперіалізму, імперіалістичних воєн та пролетарської революції, що почалася. І з цією глибокою і єдино правильною методологією Ленін підходив до всіх ділянок життя й природи, до всіх окремих наукових дисциплін. Характерні і вельми значні такі ленінські слова в його чільній філософській праці¹²⁷: «З погляду сучасного матеріалізму, тобто марксизму, *межі* наближення наших знань до об'єктивної, абсолютної істини історично умовні, але *безумовне* існування цієї істини, безумовне те, що ми наближаємось до неї. Історично умовні контури картини, але безумовне те, що

ця картина зображає об'єктивно існуючу модель. Історично умовне те, коли і при яких умовах ми просунулись у своєму пізнанні суті речей до відкриття алізарину в кам'яновугільному дьогті або до відкриття електропів в атомі, але безумовне те, що кожне таке відкриття є крок уперед «безумовно об'єктивного пізнання». Одним словом, історично умовна всяка ідеологія, але безумовне те, що всякій науковій ідеології (у відміну, наприклад, від релігійної) відповідає об'єктивна істина, абсолютна природа... Матеріалістична діалектика Маркса і Енгельса безумовно включає в себе релятивізм, але не зводиться до нього, тобто визнає відносність усіх наших знань не в розумінні заперечення об'єктивної істини, а в розумінні історичної умовності меж наближення наших знань до цієї істини»¹.

Відносність наших знань ми визнаємо лише в тому розумінні, що ми на кожному кроці, на кожному етапі розвитку людства й боротьби з природою за пізнання її суті маємо певні межі, що до них прагнемо та йдемо і ті межі змінюються й поширюються. Не ілюзорне, а цілковито реальне, важливе значення має та методологія діалектичного матеріалізму, з якою ми над явищами природи, над пізнанням їх працюємо.

Скільки галасування було в 90-х і 900-х роках серед представників капіталістичної західноєвропейської й американської культури про кризу науки, скільки писанини випродуковано було з цього приводу! Треба зазначити, що тоді, як і тепер, коли такі галасування чути досить голосно, ми мали не кризу науки, а кризу буржуазного уявлення про світ, кризу буржуазної ідеалістичної чи метафізично-механістичної методології науки.

Дехто з наукових діячів гадає, ніби та потреба, що ми її проголосили про доконечність освітити всі ділянки науки науково-ленінською, марксистською методологією, виникла з факту пролетарської революції, факту завоювання влади пролетаріатом, з того, що в нашій країні, на чолі в частини земної кулі, стоїть Комуністична партія Леніна, яка за свою науку, свою методологію визнає марксистський діалектичний матеріалізм.

Це почасти правда.

Так, пролетарський клас, здобувши собі науку Маркса, Енгельса й Леніна, завоював для цієї науки широкі простори нашої Радянської країни. Але об'єктивні є

¹ *Ленін В. І.* // Повне збір. творів. Т. 18. С. 126—127.

умови, що створили доконечність, не лише потребу, а й безумовну доконечність такого освітлення на кожній, навіть найабстрактнішій ділянці науки, методологія діалектичного матеріалізму виникла із самого життя, диктована об'єктивним розвитком науки на базі новітнього розвитку виробничих сил.

Вузький практицизм близькозорого метафізичного матеріалізму перестав бути в будь-який спосіб зброєю дальшого наукового розвитку, він розбитий новими науковими відкриттями, що поширили межі нашого пізнання й зруйнували принципи атомістичного матеріалізму, принципи примітивного близькозорого метафізичного матеріалізму. А протилежні напрямки філософського пізнання природи — ідеалізм, агностицизм тощо — виявилися неспроможними, бо вони від визнання наукових істин відсилали до невідомого, або, як Шредінгер, — до випадкового.

Широко розгорнута наука потребує загостреного розуміння наукових принципів, потребує правдивої і правильної філософської методології. Такою методологією (однаковою і для нашого Радянського Союзу, і для капіталістичних країн) є методологія діалектичного матеріалізму, методологія марксизму-ленінізму. Лише методологія діалектичного матеріалізму дала Ленінові можливість виявити внутрішні досягнення, суть, хиби й помилки окремих ідеалістичних концепцій різних теорій, що виникли наприкінці ХІХ і на початку ХХ століть, як спроби як-небудь науково пов'язати, науково зрозуміти величезні винаходи і відкриття фізичних, хімічних, технічних тощо наук.

У тій же своїй роботі «Матеріалізм і емпіріокритицизм» Ленін говорив, що одна з хиб фізики є її математично-логічний характер, те, що фізика наша ґрунтувалася на формальній логіці і сама ставала частиною математики. Цю думку Леніна аж ніяк не можна розуміти в той спосіб, начебто Ленін не визнавав певної ролі математичного знання і математичних підвалин фізики, хімії, фізичної хімії тощо. Такий погляд абсолютно безґрунтовний. Ленін лише визнавав, що математично-формальний метод не забезпечує дійсного розуміння явищ природи.

Для Леніна було цілком ясно, що доконечність запліднює і математику, одну з найабстрактніших наукових дисциплін, новою всеосяжною методологією діалектичного матеріалізму, яка дає можливість розуміти явища і спів-

відношення не в їхній абсолютній закінченості, а в їхньому розвитку, змінності й причинності.

Можна прямо сказати — праці Леніна в галузі наукової методології вперше дають нам з розрізаних, відгалужених, не пов'язаних єдиною системою методологічних засад наукових дисциплін, єдину науку розуміння природи і всесвіту. І так само, як тепер, безсумнівна загальність значення ленінської науки для всіх суспільних дисциплін, для цілого великого терну розуміння суспільства й суспільних явищ, так само стане й мусить стати загально визнаним, що лише за ленінською методологією можна дійсно плідно працювати на першій-ліпшій, на кожній науковій ділянці й щодо вивчення та опанування явищ природи, техніки тощо.

Отже, наука є розуміння зв'язку явищ природи, а значить, наука є боротьба з природою, а боротьба з природою є і вся виробнича праця.

Тепер, коли ми, вірні ленінській науці, всю нашу роботу по всіх ділянках нашого життя й діяльності об'єднуємо в єдиний план соціалістичної перебудови нашого життя і всієї країни, тепер підкреслювати це значення науки, як знаряддя боротьби з природою і як саму боротьбу з природою, нам доконечно потрібно. В одній із своїх промов до комсомолу ¹²⁸ Ленін говорив, між іншим, що ви повинні «всі завдання свого навчання ставити так, щоб кожного дня в першому-ліпшому селі, в першому-ліпшому місті молодь розв'язувала практично те або інше завдання спільної праці, нехай найменше, нехай найпростіше» ¹.

Цю поєднаність усіх наших зусиль на всіх ділянках і теренах наукової праці та боротьби в єдину спільну працю ми мусимо зараз поширити і на діяльність наукову, пов'язавши її відповідно з нашою загальною теоретичною боротьбою через марксистсько-ленінську діалектичну методологію, пов'язавши також практично з кожною окремою ділянкою наукової і практичної нашої роботи.

Треба сказати, що Ленін умів це робити прекрасно, зразково й показово для всіх нас. От нещодавно, цими днями, була в «Правді» стаття «Шахти як природні газогенератори». Проводяться досліди тепер в Лисичанському районі, щоб у тих вугільних копальнях, де добувають вугілля й де подавання його «на-гора» коштувало багато

¹ *Ленін В. І.* // Повне збір. творів. Т. 41. С. 303.

зусиль, застосувати переробку вугілля на газ, і ці газу потім подавати «на-гора». Ми ще до цього не дійшли. Лише готуємо досліди, а в 1933 р. напевно зуміємо-таки досліди здійснити. А тим часом майже 20 років тому у своїй книзі «Матеріалізм та емпіріокритицизм» Ленін писав, між іншим, таке про відкриття Рамсея ¹²⁹, якраз про добування газів з вугілля:

«Відкриття Рамсея означає гігантську технічну революцію... Техніка капіталізму з кожним днем все більше й більше *переростає* ті суспільні умови, які засуджують трудящих на наймане рабство» ¹.

Використання покладів вугілля для перетворення їх на природні газогенератори стає неминучим. Умови капіталістичних країн, своєкорисні інтереси імущих капіталістичних класів робили здійснення дослідів Рамсея цілковито неможливим. Ми тепер, через 20 років, підхоплюємо ці вказівки Леніна і провадимо досліди над використанням копалинь як природних газогенераторів.

Який велетенський розум треба мати, як загострити треба своє діалектично-матеріалістичне оволодіння наукою, щоб, розробляючи в 1913 р. проблеми хімії, фізики, енергетики, освітивши їх світлом марксистського діалектичного матеріалізму, вже тоді передбачити, що буде доконечне це поєднання науки й техніки, науки й практичної роботи, що ми його лише тепер, у 1931—1933 рр., в нашій країні маємо можливість здійснювати.

Запліднити науку практичною поєднаністю й конкретними завданнями соціалістичної перебудови країни, тобто великого колективного суспільного процесу боротьби з природою, це є шлях, що забезпечує далі широке розгортання науки в нашій країні.

Під час перегляду планів деяких математичних інституцій виявилось, що постановка певних теоретичних завдань із фахових дисциплін є доконечно потрібна для розвитку нашого машинобудівництва. А тепер уже виявляється, що коли ми навіть таку найабстрактнішу наукову дисципліну, як от вища математика, пов'язуємо з практичними потребами широко розгорнутої виробничої суспільної колективної діяльності, то це є своєю чергою рушійна сила для розвитку і самої наукової роботи.

¹ Ленін В. І. // Повне зібр. творів. Т. 23. С. 90—91.

Ленін — творець нових наукових дисциплін

Піднісши на вищий щабель філософію, як всенауку і діалектично-матеріалістичну методологію, світлом її освітивши суть проблем і завдань та шляхи дальшого розвитку цілої науки і низки наукових дисциплін з галузі технічних, природничих тощо наук, Ленін водночас сам завоював, склав, організував, оформив цілі нові наукові дисципліни.

Таке є аграрне питання, що лише в Леніна стало справжньою наукою. Нова, створена Леніним, наукова дисципліна є теорія національного питання. Така нова ленінська наука є нова, небачена у світі, що була неможливою раніше — наука організації мільйонних мас під керівництвом пролетаріату для створення пролетарської революції.

Я знаю, що деякі наукові діячі того гатунку, про яких Ленін говорив: люди, що претендують на науковість, можливо, як би точніше сказати, трохи згори поглядають на ці науки, мовляв, яка ж це наука — наука організації партії. Мовляв, більше наукова, наприклад, така, «наука», як геральдика, яку тепер поховала пролетарська революція. Геральдика¹³⁰ — це «наука» з великої літери, «наука» для представників імущих класів докапіталістичного суспільства та й значних прошарків імущих класів капіталістичного суспільства, «наука» про герби та інші ознаки шляхетного походження владарів світу, представників блакитної крові, людей, від яких пахне нафталіном історії, які, зрозуміло, визнавали за науку подібні «наукові» дисципліни.

Кожна історична формація, що ставила до керма суспільства певні імущі класи, висувала для обслуговування потреби того класу певні наукові дисципліни. З певністю можемо ствердити, що віджили науки, які відповідали потребам віджилих, що впали в безодню історії, імущих класів, мають відносно й абсолютно багато меншу силу, вагу наукову, ніж наукові дисципліни, що обслуговують велику потребу імущого класу нашої країни — пролетаріату — побудову соціалістичного суспільства.

Ми ще кепсько знаємо наукову спадщину Леніна, ми ще надзвичайно кепсько її вивчили.

Напевно, тут серед присутніх є наукові працівники статистики. Я мушу сказати, що ми зовсім ще не висту-

діювали ленінської статистичної методології. Ленін був знавцем, митцем і надзвичайно гостро володів зброєю статистики. Ми цього ленінського багатства ще зовсім не опанували.

Ленінська диференційована діалектична статистика, зрозуміло, нічого не має спільного із статистикою еквілібристичного переліку чисел, щоб приховувати класову суть явищ і затуплювати можливість відкрити дійсність, умови й принципи нашої дальшої творчої роботи.

Ми ще вельми мало вивчили ленінську науку щодо історії. А слід сказати, що в галузі історії історики наші, всі, включаючи й мене грішного, нарobili-таки чимало помилок, і студювання ленінської науки історії надалі убезпечить нас від багатьох і багатьох історичних і «історичних» помилок.

Я хочу сказати ще про одну ленінську науку, яку завоював нам Ленін, що перші її париси він дав нам, яка далі розвивається лише на певній твердій, міцній ленінській базі. Я говорю про велику науку в соціальній галузі — науку соціалістичного планування. Це Ленін був ініціатором перших, ще напівдитячих кроків планових соціалістичних парисів відомої комісії «ГОЕЛРО». Ленін тоді в передмові своїй до книги І. І. Скворцова-Степанова про електрифікацію¹³¹ сказав, що ця книга мусить стати настільною книгою для кожного комуніста, програмою для нашої практичної роботи. І тепер, коли ми стоїмо на порозі четвертого вирішального року першої соціалістичної п'ятирічки, яку ми будемо, тепер, коли в усьому капіталістичному світі примовкли єхидні й підлі заяви про те, що, мовляв, нічого не варта більшовицька п'ятирічка, з нею, мовляв, вони скоро зірвуться, і коли непереможний розвиток реконструктивних подій у нашій країні притягає до себе співчуття і визнання широчезних мас трудящих капіталістичних країн, тепер, коли на практиці за участю десятків і десятків мільйонів трудящих на чолі з пролетаріатом, за проводом ленінської партії проводиться соціалістичне будівництво, — реальність, велич, конкретність, здійсненність і науковість ленінського плану соціалістичної перебудови країни яскраво стає перед очима кожного. І тому тепер, у дні спогадів про Леніна, ми мусимо відзначити цю нову велику творчу ленінську науку соціалістичного планування, соціалістичної перебудови країни.

Ця нова ленінська наука тепер охоплює всі наукові дисципліни. Єдиним планом соціалістичного будівництва, планом, побудованим на принципах ленінських, ленінської науки, ленінізму і його методології, наука ув'язується міцно й творчо в єдине ціле, в єдиний план. Технічні науки: фізика, хімія, електрика, механіка тощо, найабстрактніші науки — математика і науки всіх соціальних галузей цим планом, здійснюваним партією Леніна, поєднуються з широкою творчою масовою роботою мільйонів соціалістичних будівників. І в цьому є велика запорука дальшого розвитку ленінської науки планування, просякнення ленінською методологією всіх наукових дисциплін, усіх галузей їх. Цим водночас перед вами розкриваються широчезні перспективи велетенського розвитку науки.

Під прапором ленінської науки

Які успіхи несе творче вивчення та опанування дійсності на базі ленінського планування розвитку науки й суспільства показує, наприклад, стаття старого, відомого академіка Йоффе «Про пове джерело енергетики», надрукована минулого року в газеті «Правда». Ця стаття ставить проблему використання диференціалу тепла поверхових шарів льоду і глибоких шарів води в полярних країнах, а також диференціалу тепла країн полярних і країн з теплим кліматом. Ці проблеми, як проблеми, ставитись лише тепер у нашій країні колективної, соціалістичної праці, у нашій країні соціалістичної перебудови, де наука у своєму розвитку черпає сили з ентузіазму мільйонних мас і сама входить невід'ємною складовою частиною у цю велику, велетенську і величну масову творчість.

У своїй статті «Як організувати змагання» Ленін так характеризував наслідки залишків дореволюційних, капіталістичних і докапіталістичних у нашій країні та їхні впливи:

«...нехлюйство, недбайливість, неохайність, неакуратність, первова поспішливість, схильність заміняти діло дискусією, роботу — розмовами, схильність за все на світі братися і нічого не доводити до кінця є одна з властивостей «освічених людей», що впливають зовсім не з їх поганої природи, тим менше із злісності, а з усіх звичок

життя, з обстановки їх праці, з перевтоми, з ненормального відокремлення розумової праці від фізичної і так далі і тому подібне»¹.

І, сказавши це, Ленін у цій же статті зазначив таке в місці, яке я процитую тут:

«Прихвосні і блюдолизи буржуазії змальовували соціалізм, як одноманітну, казенну, монотонну, сіру казарму. Лакеї грошового мішка, холопи експлуататорів,— пани буржуазні інтелігенти — «лякали» соціалізмом народ, саме при капіталізмі засуджений на каторгу і казарму безмірної, вудної праці, напівголодного життя, тяжких злиднів»².

Давши цю характеристику буржуазній інтелігенції, Ленін дає таку характеристику умов, які створить соціалізм:

«Широке, справді масове створення можливості проявляти підприємливість, змагання, сміливий почин з'являється тільки тепер. Кожна фабрика, де викинуто геть капіталіста або хоча б приборкано справжнім робітничим контролем, кожне село, де викурили поміщика-експлуататора і відібрали його землю, є тепер, і тільки тепер, поприщем, на якому може проявити себе людина праці, може розігнути трохи спину, може випростатися, може відчутися людиною. Вперше після століть праці на чужих, підневільної роботи на експлуататорів з'являється можливість *роботи на себе*, і до того ж роботи, яка спирається на всі здобутки новітньої техніки і культури.

Звичайно, ця найбільша в історії людства зміна праці підневільної працею на себе не може відбутися без тертів, труднощів, конфліктів, без насильства у відношенні до закоренілих дармоїдів та їх прихвоснів»³.

Багато й багато разів Ленін у своїх творах підкреслював, що наша культура є культура пролетарська, класова культура бадьорих соціалістичних позицій, оперта на всіх попередніх здобутках науки. Не можна будувати комунізму без запасу знань, техніки, культури — говорив, між іншим, Ленін. Багато місць можна навести. де Ленін доводив, що можна й треба не із зневажливим погордливим чванством підходити до науки. Без комчванства,— говорив Ленін,— ми мусимо підходити до того, щоб за-

¹ Ленін В. І. // Повне зібр. творів. Т. 35. С. 195.

² Там же. С. 190.

³ Там же.

вокувати всі знання, всю науку, всю культуру попередньої доби суспільного розвитку, щоб на її базі, критично перероблюючи її, освітлюючи й запліднюючи ленінською діалектично-матеріалістичною методологією, далі вперед рухати науку, пов'язуючи все це з великим масово-мільйонним змаганням трудящих мас у єдиному плані соціалістичної перебудови країни, у єдиному плані ленінської побудови соціалізму.

Виростають, ідуть твердими кроками на завоювання науки нові, великі кадри з лав пролетаріату. І нас з вами наша класова доля судила всю нашу роботу вести під знаком ленінізму, вести її на базі ленінської методології діалектичного матеріалізму.

Цими шляхами ідуть тепер й широкі кола старих працівників, що придбали вже собі великі знання й сиве волосся в попередній науковій роботі. Переозброєння старих кадрів науки стає фактом.

У цьому сила й велич того великого процесу соціалістичної перебудови країни, що відбувається в нашій республіці, у нашому Союзі під керівництвом Комуністичної партії.

Мільйонні факти доказові, вони доводять усім науковим діячам, що для того, щоб вийти з болота принципової невизначеності, щоб не блукати в напівтемряві близькозорого, розбитого вже самим розвитком науки примітивного метафізичного матеріалізму, щоб не скотитися в безодню протинаукових ідеалістичних, агностичних тощо розумінь науки, що веде від наукових шляхів і не озброює, а обеззброює наукового діяча,— єдиний шлях плідотворної наукової діяльності — це стати під прапор ленінської науки, іти шляхом Леніна.

Ідуть роки, один за одним падають у вічність нові й нові смуги життя та боротьби. З сумом, з болем і жалем пригадуєш кожного разу в такі дні спогадів той смуток і жаль, що охопили нас у день смерті Леніна.

Але ми — учні Леніна, ми — прихильники його живої, бадьорої, просякнutoї творчістю науки, науки, що розкриває перед нами найширші простори прийдешніх років, і тому в дні спогадів про Леніна ми можемо собі сказати: опановуючи його методологію, з нею працюючи на всіх ділянках наукової роботи, торуючи дальші шляхи для здійснення великої ленінської науки соціалістичного

планування й соціалістичної перебудови нашої країни, пов'язуючи в єдиний план усю наукову діяльність, творену енергією й ентузіазмом мільйонних мас, за ленінську науку стояли й будемо стояти.

Скрипник М. Ленін і наука.
Доповідь на загальних зборах
наукових працівників
та винахідників м. Харкова.
20 січня 1932 р. Харків, 1932.

ЗАВДАННЯ ПРАВДИСТА-РОБІСЛЬКОРА

Доповідь на першій загальноміській Харківській конференції робкорів і партактиву

(До двадцятиріччя «Правды»)

5 травня 1932 р.

«Правда» — чільний орган пролетарської комуністичної преси 10 років тому, 5 травня 1922 р., в день десятиріччя Центрального органу нашої партії «Правды» було ухвалено визнати цей день загальним днем пролетарської комуністичної преси. І це зроблено було правильно. «Правда» з самого початку свого існування, на всьому протязі своєї роботи, є справді найкращий виразник пролетарської комуністичної преси, чільний її орган, найбільший акумулятор і виразник енергії, бойової ініціативи й самодіяльності передового комуністичного авангарду класово свідомих пролетарських мас.

20 років тому, 5 травня 1912 р., вийшло перше число часопису «Правда», вийшла «Правда», першим своїм числом на зміну свого попередника, робітничої газети «Звезда»¹³². «Звезда» торувала шляхи, провадила першу попередню роботу організації робітничих мас навколо завдань пролетарського революційного руху, провела значну роботу, яку ми сьогодні також відзначаємо.

Але була велика принципова різниця між цими двома часописами. Після пострілів, що пролунали в далекому краї старої дореволюційної царської Росії на річці Лені, коли піднялися там загни робітників і залунали постріли представників капіталу і царської влади, коли перші хвилі революційного руху були відповіддю на цей ганебний напад царської влади і капіталу, тоді організовано партією орган «Звезда». Умови пролетарського руху були тоді такі. Після гарячих і занеклих боїв 1905 р. і дальших рухів 1906—1907—1908 рр. на території царської Росії запанувала реакція, шибениці і каторги були ознаками й атрибутами цієї реакції для кожного активного класово свідомого робітника. А в той самий час виявилися класові зрадники — ліквідатори, що

визнавали, мовляв, ніякої партії в тодішніх умовах і не треба; завдання — ліквідувати стару нелегальну партійну організацію і лише готувати елементи для майбутньої робітничої партії, боротися за свободу коаліції в рамках тодішньої столичинської легальності. Ці зрадники робітничого руху, як іржа, роз'їдали тіло робітничого руху, отрутою напуваючи свідомість певних загонів робітництва.

А в той самий час із лав нашої більшовицької партії, або, як тоді, говорили, більшовицької фракції, виділилася невеличка, але галаслива група «одзовістів», що не визнавали завдань, поставлених перед ними життям, завдань поточної повсякденної трудної й важкої боротьби в лавах робітництва за використання кожної можливості, в тому числі й легальної, щоб далі посилювати організацію робітничої маси.

І майже 3 роки ЦК нашої партії був розбитий, на ділі не існував, і коли пролунали постріли на Лені й почалося нове, спочатку невеличке, зрушення революційної масової боротьби, тоді засновано було орган непартійний, але за участю представників нашої партії, активних представників, за участю меншовиків-партійців, плеханівців, за участю тодішніх членів думської фракції.

У січні 1912 р. відбулася Празька конференція нашої партії, вона поновила керівний орган партії — ЦК і намітила чітку, тверду, ленінську лінію боротьби, виявила всі умови боротьби нашої партії і робітничого класу в її тодішніх умовах, намітила як основну базу цієї роботи — невпинну, чітку, тверду, невтомну роботу підпільної революційної організації і водночас намітила широке використання всіх, так званих легальних можливостей, у тому числі на першому місці преси, й ухвалила замість органу «Звезда», що був партійно оформлений і не знаходився в обов'язкових відносинах і формальних співвідносинах з партією, — заснувати «Правду» як орган нашої партії на ділі, як центральний орган партії. Замість органу, що був заснований і керувався ініціативними робітниками, в тому числі й нашими партійними робітниками, органу, що лише окремих робітників привернув до себе, до участі й роботи в собі, замість «Звезды» був заснований орган «Правда».

Тоді саме я був на засланні. Повернувся із заслання лише в кінці 1913 р., і з того лише часу брав участь у

«Правде» і можу не тільки на основі даних літератури, а й на основі власних спогадів і спостережень передати вам, що значила тоді «Правда».

Ще в 1901 р., коли Ленін повернувся із заслання і, борючись з економістами, з так званими «легальними марксистами», тощо, поновляв роботу революційної марксистської організації, він давав вказівки, з чого почати, і говорив, що найкраще, найнадійніше знаряддя для цієї роботи є друкований орган, який стоїть на ґрунті революційного марксизму. «Правда» — учитель робкорів, організатор робітничих мас.

І ось після довгих років лютої політичної і соціальної реакції, що панувала в Росії, партія заснувала собі такий друкований орган «Правду», що й почав виходити 5 травня 1912 року. Орган виходив легально і перші кроки його, наче блискавка, привернули до себе увагу широких мас класово свідомих робітників. Кожний свідомий пролетар, який перед тим брав участь у боях 1905—1907 рр. і внаслідок погромних умов втратив свої зв'язки з партією, мав тепер змогу поновити цей свій зв'язок з партією через її орган «Правду». Робітники Ленінграда, тоді ще Петербурга, Москви, Донбасу, Уралу, Сибіру, Поволжя та всіх кінців тодішньої Росії, що зазнавали на собі свавілля, бюрократизм царської влади і капіталістів, мали змогу заявляти свої протести і висвітлювати факти життя й боротьби перед усіма робітниками цілої країни. І з самого початку до «Правды» надсилались листи, заяви, кореспонденції, статті, десятки й десятки, а потім сотні й сотні кореспонденцій перших робітничих робкорів нашої більшовицької преси. Тоді не було КІЖу (Комуністичного інституту журналістики), не було курсів, не було стінних газет з їхніми редакціями, ані змоги скликати конференції кореспондентів. Ці перші піонери робкорівського руху власноручно накресливали й торували шлях роботи, писали і посилали до «Правды» свої кореспонденції. У «Правде» довоєнній був відділ, так званий «Хроника и отдел кореспонденций». Коли надходили кореспонденції робітників з будь-якого заводу, якоїсь місцевості, то редакція брала їх і виправляла як слід. Тоді наше завдання було виправити стиль, орфографію і зробити кореспонденцію такою, якою вона мусить бути. Я сам тоді працював як редактор часопису «Вопросы страхования» і одночасно в

«Правде». Доводилось мені тоді багато виправляти таких робітничих кореспонденцій і статей.

І ось я пригадую, товариші, що означала ця робота редакції «Правды» для перших робітничих кореспонденцій. Газета «Правда» була водночас великим семінаром кореспондентського навчання. Робітник-кореспондент, надіславши свою статтю, замітку, кореспонденцію до «Правды» і діставши «Правду» з уміщеною його статтею, виправленою редакцією, читаючи свою статтю, порівнюючи те, що надруковано, з тим, що було надіслано, вчився, як йому треба було писати. На цьому він виправлявся, й багато надходило листів такого змісту: «Посилаю вам кореспонденцію, я писав її уважно, відповідно до того, як ви виправили мою кореспонденцію, яку надруковано в такому то числі». «Правда» була не лише органом, де друкувалися статті й замітки перших робітничих кореспондентів, «Правда» була великим колективним учителем і вихователем перших робітничих кореспондентів нашої більшовицької преси. І багато-багато теперішніх більшовицьких кореспондентів, журналістів, письменників, членів редакцій, редакторів наших газет і часописів — це колишні перші робітничі кореспонденти перших чисел нашої першої легальної після 1905 р. більшовицької газети «Правда». «Правда» допомогла їм зрозуміти техніку й характер журналістської роботи, «Правда» навчила їх орудувати пером, щоб вести в газеті боротьбу за пролетарську справу.

«Правда» була великим колективним семінаром журналістського навчання перших робітничих кореспондентів, великим учителем і вихователем перших кадрів наших робкорів. Але сказавши ці слова про семінар, я водночас і відразу поправлюся. Це був такий самий семінар, яким, наприклад, була Червона Армія в 1917—1920 рр., коли молоді пролетарі, які прийшли до її лав, які не вміли володіти зброєю, навчилися у ній володіти зброєю, беручи участь у боях.

«Правда» була учителем робкорів і керівником широких робітничих мас, організатором їх боротьби. 1912—1913 рр. і перша половина 1914 р. дають нам картину дедалі більшого піднесення ширших і глибших, щоразу нових, революційних хвиль пролетарської боротьби. «Правда» не лише давала повідомлення про цю боротьбу, про ці факти виступів у боротьбі, сутичок, «Правда» водночас своїми статтями, кореспонденціями, замітками,

відповідями на кореспонденції наставляла маси на бойові завдання робітничого класу, закликала робітників до боротьби, вела їх на боротьбу.

Ось я пригадую такий факт: на початку 1914 р. на гумовій мануфактурі, що була тоді в Петербурзі, «Треугольник» чи що було вжито бензин кепського гатунку, і стались отруєння робітниць кілька днів підряд, сотень робітниць. Коли робітники протестували проти цього на вулиці, їх зустріли кулями. І в «Правде» було вміщено невеличкого вірша Дем'яна Бсдного, який тоді робив перші кроки в нашій більшовицькій пресі. Я пригадую цей вірш:

На фабрике — отрава,
На улице — расправа,
И там свинец, и тут свинец...
Вставай на бой* — один конец¹.

Оцей коротенький вірш, уміщений в «Правде», цей заклик до боротьби підніс нові десятки й сотні тисяч на боротьбу.

Зрозуміло, що це число «Правды» конфіскували. Я не маю під руками тепер статистики, скільки чисел довшньої «Правды» було конфісковано. Можливо 100, а може й 120. Тобто на таке число було накладено арешт. Але редакція й контора, вся організація тодішньої «Правды» завжди умудрялись організувати справу так, щоб конфіскація була лише формальною. Коли друкувалася газета, біля будинку вже чекали десятки й десятки добровольців, що поширювали газету, розносили її по районах і заводах. Лише яку сотню — тисячу чисел надрукують, негайно вона вже розходилась по руках. Цензурний комітет одержував чергове число газети трішки з запізненням. Коли поліція приходила конфісковувати, вже тисяч 30 було поширено й залишалась якась тисяча примірників, а іноді й менше, як удавалося. Коли поліція бачила, що це їй не підходить, тоді вона влаштовувала так, що біля дверей друкарні, як тільки починали друкувати перші відбитки, вже чекав наряд поліції. Тоді ми влаштовували так, що друковані числа передавались через інший хід. І лише іноді вдавалося поліції конфіскувати весь наклад. Тоді робітники на заводах обурено

* Слова «Вставай на бой» в газеті не були надруковані.—
Ред.

¹ «Путь правды» № 43, 23 березня 1914 р.—*Ред.*

протестували проти цих нападів царської влади на орган робітничої преси.

«Правда» була прапором революційних пролетарів.

Зрозуміло, не лише конфісковували газету, а й забороняли видавати. «Правду» заборонено в скорому часі після її виходу. Але зараз же після «Правды» з'являлася «Рабочая правда», новий орган, потім «Северная правда», потім «Правда труда», потім «Пролетарская правда», «Трудовая правда», «Путь правды» і ще багато й багато інших назв часопису, на яких обов'язково вгорі стояло «За» і великими літерами надруковано «Правду» «Трудовая» і великими літерами «Правда».

Пригадую, що коли на початку 1914 року дійшло до того, що кожне число нашого органу конфісковували, на засіданні редакції «Правды» хтось подав пропозицію: «Давайте ми не «Правду» випустимо, а якусь іншу дамо назву». І ми на це не пішли. Бо «Правда» була не лише назвою, бо «Правда» була прапором революційних пролетарів, прапором класово свідомих робітників, які за гасло й завдання своє мали класовий визвольний рух. Коли влітку 1914 р. піднеслися нові хвилі революційної боротьби в Баку й Москві, Вознесенську й Петербурзі, то це «Правда» своїми кореспонденціями, статтями, оповіданнями, віршами, замітками організувала цю велику масову революційну боротьбу. Коли в липні 1914 р. знову, вперше після 1905 р., в Петербурзі будували барикади й точилися вуличні бої робітників, тоді вже у кабінетах таємної дипломатії велися переговори про день наступної імперіалістичної війни. Вже приїздили представники французького уряду до Петербурга домовитися з царем про взаємну спільну війну проти Німеччини.

Пригадую, як тоді до Петербурга приїхав Вандервельде. Він був керівником бельгійської робітничої партії і головою міжнародного соціалістичного бюро II Інтернаціоналу, куди й ми, більшовики, тоді входили. Тоді цей соціаліст, лідер робітничої партії, голова Міжнародного соціалістичного бюро II Інтернаціоналу, мав змогу приїхати до Петербурга, до столиці царської Росії. Він приїхав, за його висловом, як приватний турист. Через декілька місяців, коли почалася війна, він був міністром бельгійського уряду і чільним махером імперіалістичної політики, що підтримував війну,— ось для цього він тоді вже, до війни, приїздив у Петербург. Був він у редакції «Правды». Ми зустріли його в «Правде» на зборах ко-

респондентів редакції, на зборах робітничої страхової групи стримано, але водночас і з певною зовнішньою толерантністю, як до голови Міжнародного соціалістичного бюро Інтернаціоналу, де й наша партія була членом. Так, коли згадувати це, то я мушу сказати, що на моїй совісті є те, що в тодішній «Правді» і в «Вопросах страхования» надруковано фотографію, де поруч з Вандервельде сиджу і я. Це один з прикрих спогадів мого життя, що мені довелося сидіти поруч з Вандервельде.

«Правда» увесь час вела запеклу непримириму боротьбу з усіма тими, що були по тому боці барикад, з усіма тими, що прокладали дорогу до зради робітничих мас, з усіма ліквідаторами, з ревізіоністами та оборонцями. Ми стояли твердо й чітко під революційним більшовицьким прапором. Увесь час «Правда» стояла під цим прапором з самого початку. Уся лінія «Правды» від 5 травня 1912 р. на всьому протязі її роботи, аж до сьогодні, 5 травня 1932 р., є лінія непримиренної боротьби за справу пролетарської революції, за революційний марксизм, за ленінську лінію роботи й діяльності.

Коли приїхав до старої дореволюційної Росії вперше в історії представник закордонного соціалізму, II Інтернаціоналу, лідер і голова Міжнародного соціалістичного бюро II Інтернаціоналу Вандервельде, то це було передоднем зради II Інтернаціоналу і сигналом до закриття «Правды».

За короткий час до початку війни, коли революційний рух прокотився хвилями по території колишньої Росії, коли в Петербурзі відбувся загальний страйк і знову будували барикади на вулиці, царський уряд, безперечно, за згодою з імперіалістичним урядом Франції і, очевидно, за згодою з головою Міжнародного бюро Вандервельде закриття «Правды», арештував редакцію «Правды», арештував і позакривав усі робітничі газети, клуби та профспілки.

І останнє засідання редакції «Правды» відбулося в поліцейському участку, де перебував увесь керівний актив петербурзького робітничого руху. Тоді ці збори, де були Єнукідзе, Кисельов і багато інших робітників, стали на позицію рішучої боротьби з війною, на позицію пролетарської революції. Але «Правда» з цими гаслами вийти вже не могла і лише в 1917 р., коли нова хвиля революційної боротьби на чолі з пролетаріатом, після довгих років імперіалістичної війни, скинула царя, коли

перші Ради робітничих і солдатських депутатів фактично тримали у своїх руках владу, тоді знову вийшла «Правда» вже як офіційний орган Центрального і Петроградського комітетів нашої партії. З того часу безперервно вела «Правда» свою роботу, щодня виходячи, даючи вказівки партії, організуючи її та робітничий клас.

Ні, я сказав неправильно. Я не згадав,— а це треба згадати,— про один час перерви у виході Центрального органу нашої партії, коли після демонстрації 3—4 липня 1917 р. контрреволюціонери — юнкери й офіцери за ідейною й фактичною підтримкою меншовиків і есерів — розгромили «Правду», розгромили її приміщення, друкарню, убили одного з працівників тодішньої редакції «Правды», т. Воїнова, і унеможливили її вихід.

Це було тоді, коли Ленін мусив сховатись у підпіллі і з липня по жовтень перебувати у підпіллі, готуючи там свої вогненні слова й провідні думки, з якими партія, пішовши на Жовтневу революцію, завоювала у буржуазії владу. Тоді замість «Правды» виходили «Робочий», «Робочий и солдат», деякий час, але вже оскільки я пригадую, під час наступу Корнілова, наша партія знову могла виступити в пресі, видаючи свій Центральний орган — «Правду»¹³³.

Того часу на всіх перехрестях революційної боротьби, у всіх складних її умовах, на всіх сутичках нашої партії з різними партіями й течіями, «Правда» завжди провела лінію революційної пролетарської боротьби, була рупором генеральної лінії нашої партії.

Колись органи преси видавали щороку свої збірки, тобто огляд річної роботи газети, де вміщувалися найвидатніші статті тощо. Коли б ми мали такі щорічні збірки «Правды», нам легше було б тепер, оглядаючись на минулі роки, підсумувати хоча б у загальних рисах, бігцем ту величезну роботу, яку 20 років усього існування, 15 років після скинення царату, провадив Центральний орган нашої партії «Правда». «Бюлетень «Правды», на мою думку, таких збірників не заміняє.

Лінія «Правды» завжди була лінією ленінською

У боротьбі з «лівими» комуністами й троцькістами, під час брестських подій і суперечок, в боротьбі проти так званої опозиції 1919 р.¹³⁴ і потім, коли партія мала справу в 1920 і 1921 р. з течіями «робітничої опозиції»¹³⁵, з богдановщиною, з троцькізмом, під час профспілкової дискусії, що на всіх найважливіших переламних етапах нашої роботи позначилися, лінія «Правды» завжди була тверда й чітка, була лінією ленінською.

В 1923—1924 рр., коли Троцький знову почав свою боротьбу далі, коли постала так звана нова ленінградська опозиція в 1927 р., коли зінов'ївщина пов'язалася з троцькізмом, як і потім у 1928 р., коли виявилася остаточно їхня лінія, «Правда» невпинно на всіх перипетіях нашого життя партії, завжди чітко й виразно, завжди непримиренно й неухильно, завжди ґрунтуючи свою роботу на основах марксизму-ленінізму, відстоювала генеральну лінію нашої партії. За 20 років з часу заснування «Правды» вона мала в своїх шерегах, у своїй редакції, як співробітників, усіх найвидатніших робітників, теоретиків і практиків та організаторів нашої партії. Водночас «Правда» була найбільшим, найкращим організатором нових робітників газетної пролетарської справи — нашої робкорії. На сторінках «Правды», за допомогою «Правды», в перших її випусках 1912—1914 рр. загартувалися перші робітничі кореспонденти робітничого класу. А вся теперішня робкорія є духом і ділом витвір нашої «Правды». Я не знаю, скільки з тримільйонної робкорії нашого великого Союзу є робкорів «Правды», я не знаю, скільки їх є серед присутніх тут робкорів міста Харкова. Але одне я знаю, що кожен робкор нашого Союзу хотів би бути водночас робкором газети «Правда». Бути робкором — значить бути ударником робітничого класу, а бути робкором «Правды» — це значить бути ударником з ударників нашої пролетарської преси. Це «Правда» допомогла нашому робітничому кореспондентському рухові так широко розвинутися. Це «Правда» допомогла йому виховатися, загартуватися, набути значення. «Правда» намічала дедалі нові й нові завдання нашому робітничому рухові, вела вперед, вчила, загартувала, організовувала. Коли, наприклад, 25 квітня 1931 р. ми маємо надруковану в «Правде» постанову про

перебудову робсількорівського руху»*, то це «Правда» її підготувала, створивши на місцях ударників «Правды». Це «Правда» порушила це питання, щоб потім могла його остаточно вирішити партія, яка дала вказівки, як перебудувати цю роботу відповідно до сучасної доби нашого соціалістичного будівництва.

Історія «Правды» дає вказівки до дальшої роботи робсількорії

Я подав до уваги вашої ці мої довгі спогади про перші роки «Правды» та характеристику її роботи. Але, товариші, минула історія Центрального органу нашої партії «Правды», минула історія робсількорівського руху дають нам тверді вказівки про те, як надалі вести роботу, куди та як провадити її.

Говорити про завдання робкорів у сучасний момент — це значить говорити про завдання нашої партії й усього робітничого класу. У постанові від 16 квітня 1931 р. ЦК ВКП(б) сказано: «...В перший період розвитку робсількорівського руху головне завдання робсількорів сходило до викриття і виявлення «дрібних» хиб механізму...»¹.

Це завдання нашої робкорії залишається в силі й тепер. Виявляти окремі огріхи й хиби в роботі, так звані неполадки, і виправляти їх, спрямовуючи на них увагу й критику пролетарських мас через органи преси,— це є постійне завдання нашої робкорії. На цій роботі вигартовуються нові робкори нашої більшовицької преси. Ця робота велика й значна, і далі провадити її треба. На постійній повсякденній роботі виявлення окремих хиб, огріхів, неполадок треба виправляти роботу, треба вести цю роботу так, як ведуть її на виробництві робітники-ударники.

Але на цьому обмежитися аж ніяк не можна. Перед робкорією стоять інші, ширші й глибші завдання, які сформулював ЦК ВКП(б): «...в нинішній період робсількори повинні значно більше заглиблюватись в усі важливіші питання соціалістичного будівництва, всебічно виявляючи хиби, а також висвітлюючи найяскравіші

* У тексті помилково «16 квітня». — *Ред.*

¹ Комуніст. № 114. 25 квітня 1931 р.

позитивні сторони досягнень соціалістичного будівництва на всіх його ділянках, починаючи з агрегатів, відділів, цехів, заводів, трестів і т. д.»¹.

Голе критиканство — це не наша лінія. Критика робітничого класу, критика хиб і огріхів, що у нас є, це не критиканство, а це активна критика співучасників роботи, зацікавлених у тому, щоб її виправити. Не злостива радість дрібного буржуа, а участь активна робітників у виправленні хиб. Але було б цілком помилково обмежити коло завдань робкорів виключно окремими фактами. До глибшого розуміння всіх найважливіших питань соціалістичного будівництва закликала наша партія, її Центральний Комітет у своїй постанові від 16 квітня. Це ставить перед робкорією нові великі завдання, це зв'язує безпосередньо кожного робкора з великими завданнями, що стоять перед усією партією і робітничим класом, — піднесення свого теоретичного рівня й завоювання повнотою зброї марксизму-ленізму. Не можна зрозуміти глибоко і всебічно зв'язку подій, всі важливі питання соціалістичного будівництва, коли поверхово ставитись до них, коли робкори не будуть вести поглибленої роботи над самоосвітою та освітою, коли вони не будуть озброєні гострою зброєю марксистсько-ленінської теорії. Лише з цією зброєю в руках робкори зможуть бачити не лише окремі недоліки, а зв'язок цих недоліків з усіма іншими питаннями, з глибшими питаннями соціалістичного будівництва, зможуть ув'язувати окрему хибу з її причинами, а значить, спрямувати узагу цілого робітничого класу не на поверховий бік життя й роботи нашої, а на цілу сукупність, на глибинні причини їх. Лише такою глибокою має бути й лише такою мусить бути справжня пролетарська самокритика, лише таким мусить бути вогонь критики наших робкорів.

Але постанова ЦК ВКП(б) від 16 квітня 1931 р. водночас ставить перед нами й інші нові, значні завдання. Робкорія має не лише критикувати хиби й огріхи, хоча б і ув'язуючи цю критику з найважливішими питаннями забезпечення перемоги соціалістичного будівництва. Робкорія має висвітлювати досягнення. Робкорія має не затушковувати досягнень ані критиканством, ані критикою, а має виявляти найвизначніші позитивні боки наших досягнень для того, щоб закликати широкі робіт-

¹ Комуніст. № 114. 25 квітня 1931 р.

ничі маси до творчості, до роботи, до поширення нових соціалістичних методів двома засобами: критикою хиб і викриттям причин цих хиб, по-перше, і по-друге, показом прикладів найглибших і найвизначніших досягнень. Коли ці вказівки ЦК ВКП(б) мали глибоке значення в минулому, вирішальному році першої п'ятирічки, то тим більше вони мають значення тепер, на п'ятому місяці останнього, вирішального року першої п'ятирічки, напередодні другої п'ятирічки.

Боротися за здійснення генеральної лінії партії

Давно-давно минув той час, коли робкор був окремим поодиноким робітником преси нашого робітничого класу. Прийшли тепер і вирости виховані партією широкі маси робкорів. Я хочу порівняти тут дві цифри. У всьому Союзі є 3 млн. робсількорів, а в м. Харкові є 30 тис. робкорів. Це значить, Харків має 1% усієї Всесоюзної робсількорівської армії. Я мушу сказати, що до сьогодні я не уявляв собі цього. Це показує, що активність робітничого класу Харкова значна й велика, більша, ніж можна було гадати й передбачати. Це показує, що харківський робітничий клас зуміє цілком і повністю й на цій ділянці робкорівської роботи вжити всіх заходів, щоб виконати основні завдання, що стоять на черзі нашої роботи, і забезпечити своєю діяльністю, своєю працею робкорівською процес завершення першої п'ятирічки й підготовки нової, широко розгорнутої роботи другої соціалістичної п'ятирічки.

Я дуже зрадів, коли сьогодні дізнався, що в Харкові всіх часописів друкованих і недрукованих, стінних і багатотиражок близько 1135, в тому числі велика сила друкованих багатотиражок — 700, з них чимало друкованих цехових газет. Органів преси у нас 1135 і 30 тис. робсількорів. Це великий привідний пас Комуністичної партії до широкої робітничої маси. Комуністична партія безпосередньо й тісно зв'язана з широкою робітничою масою. В цьому є одне з завдань Комуністичної партії — бути завжди із своїм класом, завжди знати життя, думки й почуття робітничої маси, щоб відповідно до того виконувати свою роль авангарду й керівника. Така роль

й таке завдання Комуністичної партії. І серед цих струменів, якими йдуть думки від робітничої маси до Комуністичної партії і від Комуністичної партії до широких робітничих мас, значне й велике місце мають наші заводські стінгазети й наша робкорія.

До робітничих мас приходять нові й нові десятки й сотні тисяч нових робітників, які лише тепер перегартовуються на пролетарів, у яких лише тепер вигартовується класова свідомість, класова психологія, класове пролетарське ставлення до життя, до боротьби, до праці. Завдання робкорії — не лише бути на чільному місці в цій роботі, не лише прикладом ударницької своєї виробничої праці показувати і вести за собою ці нові пролетарські кадри, а й цілою своєю діяльністю безпосередньо на заводі, в клубі, їдальні, гуртожитку, в стінгазеті і в своїй кореспонденції, в усій своїй праці бути передовими робітниками у вихованні й перевихованні нових пролетарських кадрів нашого класу.

Я за своєю посадою — народний комісар освіти і про виховання мушу турбуватися зокрема. Тому я можу привітати вас, товариші робкори, як передовиків і учасників культурної революції, як культурмійців, що провадять невпинну роботу у підготовці нової пролетарської психології, у вигартовуванні тих рис нової пролетарської культури праці, нової трудової пролетарської дисципліни, всіх тих рис, що у своєму дальшому розвитку й поширенні на колгоспні маси кладуть нам підставу й базу для того, щоб, як сказано на XVII партконференції, знищити залишки капіталізму і в економіці, і в свідомості людей, щоб збудувати в наступній п'ятирічці соціалістичне суспільство й перегартувати все трудяще населення на свідомих активних учасників і будівників нашого соціалістичного суспільства.

У світлі цих великих завдань, для яких ми тепер, на останньому, завершальному році першої п'ятирічки, напередодні другої п'ятирічки, працюємо, у світлі цих великих завдань другої п'ятирічки перед нами на всю височінь постає у новому світлі, з новим значенням виявляється характер і завдання нашої преси, характер і завдання нашої робкорії — активна праця, певпинна робота над здійсненням і виконанням повністю та перевищенням завдань соціалістичного будівництва теперішнього року, теперішнього кварталу на заводі й підприєм-

стві, а водночас прийняття нашої всієї газетної робко-рівської роботи дедалі глибше й глибше ленінською теорією революційного марксизму, наукою марксизму-ленінізму, прийняття нашої роботи новими лініями, що ведуть до здійснення великих завдань другої соціалістичної п'ятирічки.

Товариші, ви — ковалі нової пролетарської психології, ви гартуєте нових пролетарів з новою культурою праці, новою трудовою дисципліною з напівсирого, необробленого, отруєного багатьма забобонами, дрібнобуржуазними й селянськими, робітничого люду, що прийшов на наші заводи. Дивлюсь я на зал, на присутніх, тут півтисячі з 30 тис. харківських робкорів, дивлюсь і бачу: все це здебільшого молодь. Лише поодинокі голови з сивиною в серед присутніх. Молодь росте, зростає кількість, зростає роль робітничої молоді й комсомолу в усьому виробництві, у здійсненні планів і завдань нашого будівництва, росте й зростає роль і вага нашого комсомолу й у нашій робкорії. Молодими силами, гарячою кров'ю, ширше залучаючи нові тисячі й тисячі робітників до активної участі у здійсненні наших величезних завдань, маючи перед собою величезні й величні завдання побудови соціалістичного суспільства, — розгорнути ширше й глибше роботу робсількорів.

Вам, товариші — діти «Правды», вам, її учням і провідникам генеральної лінії нашої партії у день двадцятиріччя «Правды» — перше й почесне місце. Заповіти Леніна, робота «Правды» і робота тисяч, десятків тисяч, сотень тисяч і мільйонів робсількорів перетворюються в єдиний рух, в єдину активну роботу для того, щоб, здійснюючи генеральну лінію нашої партії, закінчити останній, завершальний рік першої п'ятирічки і підготуватися до нової величезної роботи, яку перед нами ставить друга п'ятирічка.

У день двадцятиріччя «Правды» шлемо привітання й почуття симпатії Центральному органу — «Правде», керівникові всієї нашої газетної справи, цієї центральної і важливої зброї нашої партії, провідникові генеральної лінії партії, і в цей же день шлемо привітання авангардові робітничого класу, мільйонам ударників і ударникам-робкорам нашої пролетарської преси.

До зброї ленінізму, до зброї теорії марксизму-ленінізму, за проведення марксизму-ленінізму в життя кличе тепер партія. Важко працювати, але колектив росте,

зростає армія ударників, зростає армія і наших робко-
рів-ударників, передових ударників соціалістичного будів-
ництва.

З глибоким переконанням сьогодні ми можемо сказати:
за вашою участю під керівництвом партії ми здійснимо
наші величезні завдання.

Скрипник М. О.
Завдання правдиста-робсількора.
(До двадцятиріччя «Правды»).
Харків, 1932.

ДРУГА КУЛЬТУРНА П'ЯТИРІЧКА ТА ЗАВДАННЯ ОСВІТИ

*Доповідь на засіданні
виїзної колегії Наркомосу УСРР
спільно з заводським партійним комітетом,
комітетом комсомолу, заводським профкомом
і дирекцією Харківського тракторного заводу*

11 червня 1932 р.

Чим далі йде вперед велетенська соціалістична перебудовна робота нашого пролетаріату, чим більш творчими зусиллями підноситься побудова колективістичної праці й солідарності в нашій країні, тим значніші й глибші постають перед нами величезні завдання культурно-освітньої роботи. Далеко, далеко відійшла в темряву минулого часу стара картина нашої країни, картина темряви, злиднів і неуцтва. У труднощах і складнощах, у великій боротьбі, проливши цілі ріки крові в громадянській війні, зазнавши незрівняних, незмірних труднощів, доклавши величезних зусиль праці в творчій будівничій діяльності, будує пролетаріат своє життя. І ось тепер, останнього, четвертого завершального року першої соціалістичної п'ятирічки, напередодні другої соціалістичної п'ятирічки перед нами постають на всю височінь величезні проблеми цієї п'ятирічки, проблеми, які визначають ухвали останньої XVII партконференції Все-союзної Комуністичної партії (більшовиків).

Великі завдання перебудови господарської, перебудови всього життя нашої країни, розгорнуті плани використання природних сил усього нашого Союзу, побудову велетнів промисловості, використання білої сили — водяного потоку на різних річках нашого великого Союзу, побудову нових вугільних копалень у нових басейнах, використання виробничих сил у величезному масштабі, небаченими розмірами здійснює пролетаріат Радянського Союзу. Водночас далеко йде вперед велика соціально-господарська й технічна перебудова сільського господарства, далеко йде вперед об'єднання роздріблених, розпошених зусиль селянства для спільної з пролетаріатом,

під його керівництвом, праці до єдиної соціалістичної мети. Так само великі й значні для другої п'ятирічки постають перед нами завдання культурного будівництва.

XVII конференція нашої партії, постанови якої цілковито схвалюють широчезні мільйонні маси робітників і селян, намітила, що основною настановою другої п'ятирічки є ліквідація рештків, залишків капіталістичних класів і ліквідація класів взагалі, викорінення рештків і залишків капіталізму і в економіці, і в свідомості людей, перебудова, загартування, перевиховання всього нашого трудящого людства на свідомих, активних, організованих учасників соціалістичного будівництва. Не можна ніяк затушковувати величезного значення економічних показників другої соціалістичної п'ятирічки.

Великі й значні завдання та показники економічної нашої праці у другій п'ятирічці. Але ще більші, ще глибші, ще значніші, ще багатозначніші постають перед нами завдання культурного соціалістичного будівництва другої п'ятирічки. Перед нами стоїть завдання перегартувати молоді покоління у горні комуністичного виховання, підготувати з них, як сказано у програмі Комуністичної партії, свідомих і активних учасників соціалістичного будівництва. Разом з тим стоїть завдання всіма шляхами, всіма засобами культурного, масового, політично-комуністичного впливу допомагати широчезним масам трудящого людства, новим робітникам, що вийшли з села, позбутися рештків несвідомості, усвідомити собі життя суспільства і природи, здобути собі знання, як можливе знаряддя для того, щоб стати свідомими будівниками соціалістичного суспільства.

Дозвольте мені, товариші, в кількох словах нагадати, як поставилися до двох наших п'ятирічок наші вороги. Перша п'ятирічка була зустрінута за кордоном буржуазією і соціал-демократичною пресою всіх країн, як якась нісенітниця. Мовляв, більшовики — мрійники: склали п'ятирічний план будувати соціалізм в одній країні, нічого у них не вийде, збанкрутяться і на цьому карк зламають — і задалегідь раділи й зловтішалися з того, що перша п'ятирічка наша збанкрутиться і догори ногами полетить уся наша Радянська республіка й Комуністична партія.

Минули роки, минув третій вирішальний, минає четвертий завершальний рік першої п'ятирічки, і тепер уже за кордоном нема таких, які б говорили про нездійснен-

ність першої п'ятирічки. Більше того, тепер говорять, що перша п'ятирічка здійснена. В одній із своїх статей останнього часу Троцький пише, що він завжди думав, що п'ятирічка буде здійснена. І Каутський, і капіталісти такі, як сер Детердінг — нафтовий король, найлютіший наш ворог, говорять, що перша п'ятирічка здійснена і друга п'ятирічка виходить у більшовиків такою, що буде здійснена. Вони бачать для себе в цьому загрозу, вони бояться нашої соціалістичної п'ятирічки.

Однак, якщо вони визнають, що перша п'ятирічка здійснена і друга п'ятирічка буде здійснена, то щодо другої культурної п'ятирічки, щодо наших широких соціальних накреслень на другу п'ятирічку, то вони поки що глузують, вони сподіваються, що нічого не вийде.

Мовляв, як це перебудувати психологію, викоринити рештки капіталізму з психології людини, перебороти рештки капіталізму в свідомості людини; це більшовики вигадують, нічого з цього не вийде, вони мрійники. Жалюгідні, сміховинні ці міркування, їх спіткає та сама доля, якої зазнали ворожі прорікання щодо першої п'ятирічки.

Не заспокоюватись на досягненнях першої п'ятирічки

Перша наша п'ятирічка не лише здійснила, а й перевиконала ті культурні завдання, які ми поставили перед нею. Дозвольте мені навести деякі показники за першу п'ятирічку. Контингент усіх студентів наших вишів по всьому Союзу для першої п'ятирічки був передбачений у кількості 196 тис. На кінець п'ятого року п'ятирічки, тепер на четвертому році у нас більш як 500 тис. студентів по вишах. Отже, бачите, завдання перекрыто майже втроє.

Візьму інший показник — дошкільні установи, що охоплюють малечу виключно до 7 років. Їх ми передбачали на Україні охопити за планом першої п'ятирічки 995 тис. У 1932 р. по всій Україні охоплено дошкільними установами до 1530 тис. дітей. Неписьменність передбачалося спочатку ліквідувати серед дорослого населення до 35-річного віку й закінчити в другій п'ятирічці. Між тим, цю роботу вже закінчено минулого року, на третьому році п'ятирічки для всього населення до 35 ро-

ків, і тепер ми зовсім ліквідуємо неписьменність усього активного населення віком до 50 років. Надзвичайно характерні показники розходження планових накреслень з тим, чого ми досягли в дійсності у процесі соціалістичної боротьби, завдяки застосуванню ударних методів праці, соцзмагання, зустрічних планів, ударництва.

Культурна п'ятирічка соціалістичного будівництва на Україні характеризується, хай це нікому не здасться дивним, двома постановами XI з'їзду Рад Української Соціалістичної Радянської Республіки. В 1928 р. з приводу першої культурної п'ятирічки було схвалено дві постанови. Робив доповідь Голова Держплану про цілу п'ятирічку, і я, як народний комісар освіти України, робив доповідь про культурну п'ятирічку. З'їзд обрав дві комісії, які виробляли: одна — цілу резолюцію по першій п'ятирічці і друга — на мою доповідь — по культурній п'ятирічці. На доповідь Голови Держплану для першої п'ятирічки загальна сума витрат у грошах на 5 років була намічена спочатку у 800 млн., а потім цю суму збільшено до 1300 млн. У резолюції на мою доповідь були схвалені планові передбачення — ті, які вимагав Наркомос на 5 років, а саме: 2500 млн., а може й 3 млрд. Витрати на п'ятий рік у нас відпали, ми п'ятирічку здійснили за 4 роки, тепер маємо шостий місяць останнього, вирішального четвертого року п'ятирічки і можемо підбити підсумки.

З Наркомосу, з його системи виділено виші й технікуми індустріальні та господарські, на які витрачено за 4 роки близько 200 млн., а на решту системи Наркомосу витрачено за 4 роки 2470 млн.; якщо врахувати 200 млн., що відійшли до інших урядництв, то було 2670 млн. Отже, в новому розвиткові роботи на базі піднесення соціалістичного будівництва, на базі підвищення добробуту трудящих внаслідок ударних методів праці ми значно перевищили всі планові передбачення, що в культурній галузі стояли перед нами першої соціалістичної п'ятирічки. Тепер культурний стан всього Союзу може характеризуватися такими показниками: до загальної освіти залучено по Радянському Союзу 21 млн. чоловік, по всьому Союзу в школі навчається 24 млн. дітей, більше 10 млн. дітей вчать в дошкільних установах, півмільйона студентів у вишах, більше 1100 тис. у технікумах і 1680 тис. учнів ФЗУ. Всією шкільною системою, її установами ми охопили цього, 1932 р., понад 50 млн.,

тоді як у 1913 р. було лише 8 млн. Більше ніж у 6 разів зросли показники стану освіти в нашому Радянському Союзі.

Такі ж великі й значні показники культурного стану цього року й на Україні. У 4-річчі в першому концентрі 1932 р. навчалось 3800 тис. дітей, ми ж минулого року виконали поставлене Комуністичною партією завдання цілком охопити все дитинство шкільного віку 4-річною школою. Більше того, ми вже цього року виконали велике завдання — від загальнопочаткового навчання в обсязі 4-річки перейти до загальнообов'язкового навчання в розмірі 7-річки. Всі ті діти, що закінчили 4-річку минулого року в нас, цього року охоплені п'ятьма групами 7-річки. У другому концентрі у нас тепер вчать 1375 тис. дітей і в дошкільних установах навчається 1380 тис. Центральний Комітет Комуністичної партії у своїх резолюціях і партія в резолюціях XV і XVI з'їздів відзначила, що темпи нашого господарського соціалістичного будівництва настільки швидкі, що далеко перевищують усі швидкості темпів капіталістичних країн, і в господарському розвитку за увесь попередній час ніколи людство не мало такого швидкого, такого грандіозного розвитку.

І ось, товариші, маючи перед собою такі показники нашого культурного розвитку за першу п'ятирічку, ми з повним успіхом, з повним правом можемо сказати: так само й щодо культурного розвитку нашої радянської країни ми досягли таких швидких темпів, таких грандіозних рекордів, яких не досягала ніколи жодна капіталістична країна. Ми, пролетарі Радянського Союзу, маємо право пишатися своїми досягненнями, ми діло своє робимо і на господарській і на культурній ділянці широким розмахом, який відповідає соціалістичним темпам.

Але, товариші, нема чого нам танцювати від грубки: завжди порівнювати із старим часом, з дореволюційним часом. До революції панували над нами капіталісти й поміщики, тримали трудящих у злиднях і неuczві, неписьменними, в несвідомості. Величезний розмах нашого культурного зростання це є наслідок пролетарської революції. Нам треба міряти те, що ми маємо, ті досягнення, що ми маємо, не тільки і не стільки порівнюючи з тим, що було до революції і в попередні часи, а нам треба міряти нашу культурну роботу, порівнюючи з тим,

який розмах культурний, який культурний рівень потреб, наскільки знань і свідомості потрібно нам для того, щоб забезпечити цілковито величезний процес соціалістичного будівництва. І тут мусимо визнати, що ми маємо значне відставання культурної роботи і розмаху її від потреб господарського соціалістичного будівництва.

Завданням нашого культурного будівництва другої п'ятирічки саме і є ліквідувати це відставання, забезпечити таке розгортання культурної роботи, щоб цілком забезпечити потрібний розмах культурності і знань для великого соціалістичного будівництва, наміченого Комуністичною партією й Радянським урядом для другої соціалістичної п'ятирічки. Тому, товариші, цілком слушне те, що першою доповіддю Народного комісаріату освіти УСРР перед своїм шефом — пролетарями ХТЗ і їхніми заводськими організаціями є саме план культурного будівництва другої соціалістичної п'ятирічки.

Що намічаємо ми, що проробляє і як планує роботу Народний комісаріат освіти, щоб розгорнути культурне будівництво, щоб культурно-освітньою діяльністю забезпечити здійснення тих великих завдань соціалістичного будівництва, над якими ми тепер працюємо й далі працюватимемо? Більше широкої й глибокої уваги до завдань культурного будівництва, більше пролетарської перевірки праці в цій галузі, детальнішої напруженої праці для того, щоб здійснити великі завдання, поставлені перед нами.

Вузлові питання освітньої роботи в другій п'ятирічці

Дозвольте мені, говорячи про основні завдання і лінії планування другої п'ятирічки в галузі культурно-освітньої роботи, брати, передусім, найважливіші вузлові питання, глибинні найважливіші завдання. Першим завданням, гадаю я, треба поставити питання про виховання молодого покоління, про підготовку нашої молоді, про шкільну освіту та комуністичне виховання дитинства. Перша соціалістична п'ятирічка спочатку мала такі постанови, щоб за неї ми провели загальне, обов'язкове, початкове навчання в обсязі п'ятирічної школи, на це передбачалося витратити 4 млрд., а за другу п'ятирічку охопити навчанням усе дитинство в розмірі 7-річки. Ми

минулого року на весь Союз за один рік витратили на всю освітню роботу 4 млрд., а цього року по всьому Союзу буде витрачено на справу культурної революції 5 млрд. 800 млн. крб., тобто більше, ніж передбачалося раніше витратити за всю п'ятирічку, тому зараз перед нами стоїть завдання другої п'ятирічки: продовжити й закінчити охоплення всього дитинства навчанням у розмірі 7-річки і здійснити охоплення всіх дітей в розмірі, приблизно, 10-річки. Отже, в другій п'ятирічці ми продовжуватимемо ту роботу, яку проводимо тепер, у 1931—1932 рр.

Ми охопили вже п'ятима групами всіх тих, що закінчили 4-річку. Цього року восени ми намічаємо прийняти всіх тих, що закінчили 5-у групу, до 6-их груп. У 1933 р. візьмемо до 7-ої групи, до 7-річки. Таким чином, у 1933 р. ми можемо охопити загальним, обов'язковим навчанням усе дитинство шкільного віку в обсязі 7-річки. Це наше чергове завдання. І далі, перед нами стоїть завдання в 1934 р. охопити 8-ми групами, в 1936 р. провести прийом до 9-ої групи і 1937 р.— до 10-ої групи. Отже, друга п'ятирічка ставить перед нами завдання дати всьому дитинству шкільного віку навчання в обсязі 10-річки, тобто охопити дитинство шкільного віку третім концентром.

Тут постають деякі питання. Перше питання про ФЗУ, важливе й значне питання. Ми в 1932 р. охоплюємо дитинство лише 6-ю групою, а ті, що закінчили 7-річку, вступатимуть до ФЗУ, і так само в 1934 р. більша частина дорослого дитинства вступатиме до ФЗУ. Отже, в другій п'ятирічці на базі 7-річки одночасно існуватимуть дві навчальні установи. Одна — III концентр — 8, 9 і 10 групи, а друга — ФЗУ. Є різні думки з приводу співвідношень між 10-річкою і ФЗУ. Це питання системи народної освіти для другої п'ятирічки, питання важливе й значне і зараз можна лише в загальних рисах про нього сказати.

ФЗУ мала й має своїм завданням готувати основні масові кадри робітників. Десятирічка має своїм завданням підготувати тих, що, закінчивши 10-річку, мають вступити до вищої школи. Програма нашої партії говорить про доконечність того, щоб дитинство наше, наших трудящих набувало собі знання не лише початкове в розмірі 7-річки, а й середню і вищу освіту, щоб четвертої й п'ятої п'ятирічки у нас на заводах і фабриках були

робітники з вищою освітою. До цього ми прагнемо, до цього йдемо й прийдемо до того, щоб усі наші робітники мали вищу освіту. Це буде перехід від соціалізму до комунізму, коли зникне не лише протилежність між містом і селом, а різниця між фізичною та розумовою працею.

Ми тепер робимо лише перші кроки, середню освіту починаємо завойовувати і для нас не може здаватися протиріччям наявність двох видів шкіл — третього ступеня, тобто 10-річки і ФЗУ. 10-річка має бути повністю політехнізована, вона мусить поширювати й поглиблювати знання учнів з політичних, соціальних і з природничих наук. Вона має знайомити учня з усіма найважливішими галузями виробництва в теорії й на практиці. І тому в другій п'ятирічці перед нами стоїть велике завдання: підвести під наші школи тверду й поглиблену матеріальну базу, обладнати політехнічну школу машинами, інструментами, забезпечити відповідними приміщеннями тощо. Ви напевно читали нещодавно постанову Комуністичної партії й уряду про те, щоб заводи і трести передали 1200 нових, виготовлюваних для заводів, верстатів до ФЗУ, для навчання дітей. В другій п'ятирічці нам треба збудувати відповідно велику кількість верстатів для нашої 7-річки й 10-річки.

Діти, виходячи зі школи, мусять знати різне виробництво, знати задалегідь, куди їм іти працювати; треба, щоб вони були ознайомлені не лише з однією галуззю, з одним виробництвом, а з усіма видами виробництва. ФЗУ досі вельми часто й густо знайомило своїх учнів переважно з одним виробництвом, з однією галуззю діяльності й рівень загальних знань у них був не дуже високий. На другу п'ятирічку перед нами стоїть завдання, щоб ФЗУ, що далі залишається вихідним пунктом навчання, поширювало знання загальноосвітніх наук, природничих, соціальних, а, з другого боку, треба політехнізувати ФЗУ, щоб таким чином середня школа, яка існуватиме на базі 7-річки — 10-річки і ФЗУ, водночас була близька дітям, щоб ті, що закінчили 10-річку і ФЗУ, не відійшли одні від одних далеко за рівнем знань, рівнем обізнаності з різними галузями виробництва.

Тут серед вас є, бачу я, старі робітники. Пригадайте, як ви вчилися з дитинства. Коли вивчали окреме ремесло, окрему галузь виробництва, то й добре, а решти не знали. Нашим дітям треба дати широкі знання, і це

буде завданням нашої школи, це буде завданням нашої шкільної роботи для другої п'ятирічки.

Друге питання, що зв'язане з 10-річкою, це питання так званої нульової групи. У нас нині до школи приймають дітей з 8 років, у Німеччині з 7 років, в Америці з 6 років. Нині точаться суперечки, як починати приймати до 10-річки — з 7 чи 8 років, і коли з 8, тоді семиліткам дати окрему підготовчу групу. Ці суперечки тривають. Я особисто і Наркомос України вважаємо, що 10-річку треба починати з 8 років і додаткову підготовчу групу з 7. Ці суперечки йдуть у Держплані УСРР, у Держплані Союзу, в Наркомосі РСФРР, в Наркомосі УСРР. В Наркомосі РСФРР методсектор за те, щоб 7-річка починалася з 8 років і була додаткова група, а шкільний сектор Наркомосу РСФРР був за те, щоб 10-річку починати з 7 років. У нас два сектори теж розійшлися, але вже навпаки. Шкільний сектор стояв за те, щоб 10-річка починалася з 8 років і додаткова група з 7 років, а методсектор був за те, щоб 10-річка охопила з 7 років. Одне слово, це питання поки що не вирішено. Ще точиться боротьба, ключчя, пух і пір'я в теоретичній боротьбі летять, а питання це неабияке важливе. Ми поки що намічаємо охопити з 8 років. План має бути єдиний для всього Союзу. Система мусить бути однакова. Подебатусьмо — на черзі конференція Всесоюзного Держплану, в кінці червня 1932 р. скликають Всесоюзну конференцію у справах планування культурного будівництва другої п'ятирічки. Там це питання обговорюватимуть. Тепер же я можу дати лише попередні нариси і розказати, в чому справа, які точаться суперечки. Це питання важливе, воно означає, що ми охопимо школою або 10, або 11 років дитячого віку. І коли порахувати, скільки треба додатково витратити на одного учня, то для цілого шкільного дитинства вийдуть величезні мільйонно-мільярдні суми. Мова йде про один рік, але це питання не одного, а десятків і сотень мільйонів карбованців. У 1932 р. ми маємо в політехнічній школі навчати 4 млн. дітей, а в 1937 р. за нашими плановими передбаченнями ця цифра дійде до 7800 тис. Вирахувати, скільки буде дітей віку 7—8 років для наступного року — надзвичайно важко. Нам доведеться ще над цим попрацювати.

Перше — це приміщення. Нині у нас по всій Україні шкільні приміщення мають обсяг близько 20 млн. кубометрів. Гадаємо, що до кінця другої п'ятирічки ми змо-

жемо довести шкільний фонд приміщень до 72 млн. кубометрів, тобто збільшити в 3 рази. Наш плановий сектор намічає приблизно такий напрям поширення приміщень. Нових приміщень для шкільного контингенту 21 млн. кубометрів, заміна двох третин тимчасово пристосованих під школи куркульських хат шкільними приміщеннями — 8,5 млн. кубометрів. Заміна інших тимчасово пристосованих приміщень шкільними приміщеннями — 4 мільйони 200 кубометрів, відновлення старих приміщень — 2200 тис., амортизація старих приміщень, які стоять більше як 35 років — 3300 тис. і, врешті, заміна шкіл іншими шкільними приміщеннями 19 780 тис. кубометрів. Усього нових приміщень 54 200 тис. кубометрів.

Ці розрахунки поки що попередні. Я, наприклад, гадаю, що нам доведеться дещо змінити. Зараз у нас по Україні в одній школі працюють на день дві зміни, точніше в 10 шкільних приміщеннях працює 19 груп. Коли йти до того, щоб краще забезпечувати приміщенням шкільну роботу, щоб на 10 шкільних кімнат припадало не 19, а 15 навчальних груп, щоб з кожних 3 шкіл дві працювали в одну зміну, щоб навантаження на шкільне приміщення довести лише до показників 1 : 5, то це означає: нам треба збудувати нових приміщень на 19 670 тис. кубометрів, а $\frac{1}{3}$ приміщень куркульських, тимчасово пристосованих під школу, — це 1200 тис. кубометрів. Треба піти на те, що наступного року тимчасово ще працюватимуть у дві зміни, в тих чи інших школах. У нас ще ті чи інші школи залишаються в поганих, малоприсосованих будинках. Це питання дальших розрахунків на дальші наші роки, на другу п'ятирічку. Але одне стоїть перед нами: скільки припадає кубометрів на одну людину? Нині на одного учня по Україні, беручи до уваги змінність груп, припадає 8,8 кубометрів повітря. Тісно, занадто тісно в нашій школі, і ми ставимо своїм завданням поступово збільшити розмір площі й повітря, що припадає на одну дитину. Візьміть до уваги, що потрібна не сама лише шкільна кімната, а й лабораторії і кабінети. Це все ще попередні розрахунки, ще не остаточні й не остаточного прийняті. Вони дають такі цифри: обсяг приміщень на одного учня в 1932 р. 8,8 кубометрів, у 1933 р. — 10 кубометрів, у 1934 р. — 11,5 кубометра, у 1935 р. — 13,4 кубометра, у 1936 р. — 15,3 кубометра, в 1937 р. — 14,3 кубометра на одного учня.

Перед нами стоїть завдання виростити не лише свідоме організоване дитинство, а й виростити здорове покоління, із здоровими нервами, із здоровими м'язами, дитинство, яке б виросло і могло працювати по-більшовицькому, по-пролетарському, по-соціалістичному. Перебуваючи в Москві, я відвідав один завод, де в майстерні є квіти й пальми і нема пороху, і нема протягу. Я не знаю, чи на тракторному заводі є протяги (з місця: протяги-то є, а пальм нема у нас). Дозвольте побажати вам, щоб у вас і пальми, і квіти з'явилися ще в 1932 р. і то буде добре. Оздоровлення школи стоїть перед нами, як невідкладне завдання.

Який тип школи буде для 10-річки? Скрізь, і в місті й на селі, будуть 7-річки, а в більш залюднених місцях у промислових районах і в найміцніших радгоспах і колгоспах, що міцно стали на ноги з господарського погляду, будуть 10-річки. Лише по окремих місцях залишаються школи менші, ніж 7-річка. Це ті, де розпорошеніше населення, їх обслуговуватимуть 7-річками в найближчих місцях. Для дітей з далеких пунктів будуть засновані інтернати, бо їх підвозитимуть до школи. Згадую, коли я був малою дитиною, мені доводилося ходити до школи версти за 4,5 взимку, а коли одяг кецький, це не так-то вже приємно. Ми вже й тепер маємо багато таких місць, коли дітей, що живуть далеко від школи, підвозять спеціальними підводами. Це й повинні ми практикувати. Але цього мало, треба засновувати гуртожитки, інтернати для дітей, які живуть далеко.

Дуже важливе питання шкільної роботи — це питання вчителя, питання кількості вчительських кадрів і забезпечення вчителів. Ми ставимо такі засади, такий принцип на другу п'ятирічку щодо платні вчителя: довести в другій п'ятирічці платню вчителя до розміру платні кваліфікованого робітника. Ви знаєте, товариші, що зараз плата вчителя малувата і матеріальний стан учителя не зовсім задовільний, а тому кваліфіковані працівники та їхні діти не дуже хочуть іти на педагогічну роботу. Коли питаєш у 7-річці хлопців та дівчат, з тих, що закінчують, — куди ти підеш після закінчення школи, відповідають: то в індустріальний, то в сільськогосподарський, то в лісовий виш. Питаю, а хто з вас піде до педагогічного вишу? Або ні один, або один-два, іноді три піднімають руки. Коли робітники живуть у кращих умовах і заробляють більше, то вони не мають стимулу

йти на вчительську роботу, де плата мала. Треба, товариші, платню вчителя дорівняти до зарплатні кваліфікованого робітника, підвищити культурний рівень і матеріальний побут, можливості праці для вчителя: це дасть стимул пролетаризації наших учительських кадрів.

Дошкільне загальне навчання стає доконечною суспільно-господарською потребою

У справі дошкільної роботи для дітей, які не можуть ще вступати до школи, ми ставимо завдання загальне дошкільне навчання провести протягом другої п'ятирічки.

Коли в 1928 р. на Всеукраїнському з'їзді Рад я робив доповідь про стан культурно-освітньої роботи і, показуючи певні досягнення в справі школи, говорив: а от щодо дошкільної роботи, то у нас є прорив, ми були на самому останньому чи передостанньому місці серед інших республік. Але ми виправилися. З 190 тис. дітей, що намічено було охопити Держпланом, ми довели охоплення дітей дошкільними установами до 1080 тис. Маємо провести дошкільне загальне навчання на протязі другої п'ятирічки, і це диктується нам багатьма міркуваннями. По-перше, потребою посилити комуністичне виховання серед дітей, допомогти робітничо-селянській родині у вихованні дитинства, щоб діти набули певних знань ще до школи. Великі культурні завдання приводять до цієї потреби, щоб всіх дітей дошкільного віку охопити дошкільними установами. Але водночас є серйозні важливі господарські потреби, які, безумовно, диктують нам потребу провести загальне навчання. Розмах нашого господарського будівництва для другої п'ятирічки величезний. І для того, щоб нам мати потрібну робочу силу, нам треба буде залучити до виробництва більшу частину нашого населення, другу половину нашого населення — жінок. Жінок же у нас, товариші, не менше, а трохи більше, ніж чоловіків.

Так от, Держплан намічає для другої п'ятирічки залучити до виробництва 100 % трудящих жінок у промислових районах, а на селі пересічно 70 % жінок. Це потребує великої культурної соціальної і побутової роботи. Перед нами стоїть завдання на другу п'ятирічку розгорнути роботу над організацією громадського харчу-

вання. Громадське харчування — це велике культурне завдання. Це дає нам багато для звільнення трудящої жінки від кухні, від того, що вона прив'язана до каstrюлі й не може зробити вільного кроку, не може брати участь в суспільній роботі, в громадському житті та у виробництві. Перед нами стоїть завдання для другої п'ятирічки широко розгорнути й розвинути систему і організацію громадських пралень, щоб корито, де треба прати білизну, не прив'язувало до себе жінку, щоб жінка мала можливість, не витрачаючи великих коштів, не витрачаючи багато часу, бути вільною для виробництва, для праці, для суспільного життя, для піднесення своєї свідомості й розвитку. Треба забезпечити нашій трудящій жінці змогу знайти вільний час, а для цього, коли є малі діти, треба, щоб ця малеча не залишалася без догляду.

Чимало дітей гине без догляду від пожежі, коли мати йде на виробництво, на працю, або свині об'їдають дитині ноги, як то я сам бачив, коли був малою дитиною. Для того, щоб залучити до виробництва широкі маси жіночого населення, щоб залучити жінку до праці, для того, щоб 100 % трудящих жінок могли працювати на виробництві, в промислових районах, у місті, і не менше як 70 % на селі, для того треба забезпечити, організувати громадський догляд для малечі, для дітей трудящих жінок. І тому загальне дошкільне навчання стає доконечною суспільно-господарською потребою.

Контингент дітей, яких треба охопити дитячими установами, на кінець п'ятирічки збільшується до 3 млн. у нашій країні. Крім того, близько 770 тис. дітей семирічного віку треба охопити підготовчими групами в наших школах.

Який тип дошкільної установи буває? Тип дошкільної установи буває подвійний, так звані тимчасові дитячі майданчики і стаціонарні постійні дитячі садки. Ми гадаємо, що в другій п'ятирічці ми будемо в основному всі дошкільні установи переводити на постійний тип, що працюватимуть цілий рік. Нині у нас, як вам відомо, зокрема на селі переважно дитячі майданчики, які влаштовуються лиш влітку. Я нещодавно їздив по деяких місцях, бачив колгоспи, бачив перекручення. Іде посівна кампанія, садки дитячі не відкриті. Я запитую, чому це так, як може жінка працювати, коли дитина без догляду? «А ми,— відповідають мені в колгоспі,— від-

криємо тоді, як почнеться поліття, коли більша кількість жінок на полі працюватиме, а поки якось обійдеться». Це — перекручення, це неправильна постановка питання. В другій п'ятирічці нам треба перейти на постійний стаціонарний тип дошкільних установ. Передбачається так, що на кінець п'ятирічки ми всіх дітей дошкільного віку і в місті й у промислових робітничих районах охопимо постійними дошкільними установами на 100 %, а на селі, де населення розпорошене, — до 70 %, а решту — тимчасовими установами.

Я поки що не говоритиму про потрібну робочу силу, про кадри для оперативної роботи, а спочатку візьму іншу галузь. І ось, намітивши перед вами ряд заходів, які ми опрацьовуємо і плануємо для другої п'ятирічки щодо малечі й дітей дошкільного віку, хочу перед вами викласти наші розрахунки, що свідчать про те, яку роботу мусимо ми провести у справі масової комуністичної освіти, чим ми маємо охопити доросле робітниче й селянське населення, дорослих виробничників міста й села.

Комуністичну освіту в широкі лави трудящих

Перед нами стоїть завдання викорчувати рештки капіталізму в економіці й свідомості трудящих. А найбільше забобонів, найбільше помилкових поглядів, рештків старих впливів, саме у нас з вами, товариші дорослі. І чим доросліша людина, тим більше впливають на нього капіталістичні взаємини, тим більше старих поглядів залишається. І ось коли мені піонери пропонували кинути палити, я їм сказав: хоч я й почесний піонер, але не можу, не став в мене на це сили, палити не можу кинути. Скільки забобонів є у нас з вами, шановні товариші! Так от, треба піднести свідомість дорослих людей, треба допомогти придбати знання, піднести свідомість і перебороти старі впливи капіталістичних, торговельних, куркульських, власницьких традицій. І тому перед нами стоїть велике культурне завдання: провести масову комуністичну освітню роботу серед широких кіл трудящих.

Дозвольте мені, товариші, говорячи про цю галузь культурно-освітньої роботи, сказати, передусім, про один спосіб виховання, про один метод роботи, що є одним з найважливіших. Це — той, де не ми, Наркомос, працюємо,

а працюєте ви, товариші. Маю на увазі той спосіб виховання, коли впливає, перегартовує, виховує людину новий лад, сам завод, сама фабрика, праця на заводі й фабриці, вплив і оточення робітничого товариства, запровадження соціалістичних методів праці, приклади того, як думають, як говорять, як працюють, як живуть сусіди, товариші по праці. Наші соціалістичні фабрики й заводи є велике культурне знаряддя. Наші соціалістичні заводи є великі майстерні для нової трудящої людини. За першу п'ятирічку прийшли до наших заводів мільйони нових робітників. 1200 тис. чоловік прийшло на заводи України лише за цей рік, переважно з села. Вони звикли працювати поодиночі, сам собою. Вони звикли думати за свою кишеню, про свої інтереси; про інтереси спільні, про інтереси заводу вони не думали, вони не звикли до концентрованої колективної праці, вони звикли до індивідуальної праці із своєю індивідуальною психологією. Зрозуміло, приходять на завод й окремі рвачі, літуни, які підпадають під куркульські впливи. Але на заводі вони працюють разом з іншими робітниками. На них впливає заводський колектив, спільна праця, товариське обговорення, товариське оточення, приклади праці, методи праці, з одного боку, ударні бригади, далі соцзмагання тощо, де все переробляє людину, людина починає по-іншому думати, по-іншому міркувати, починає розуміти життя по-іншому. Це має величезне значення. Отже, наші нові соціалістичні фабрики й заводи, в тому числі й велетень ХТЗ, є велика важлива кузня нового людства, є велике знаряддя.

Цього року ми в основному закінчуємо ліквідацію неписьменності всього трудящого населення активного віку. Закінчується ліквідація неписьменності. І от дехто говорить так: коли лікнеп своє завдання закінчить і ліквідує неписьменність, то значить буде ліквідований і сам лікнеп. Чи правильно це, чи ні? Ні, помилково, неправильно, бо коли ми кінчаємо лікнеп азбучний, то ми водночас провадимо ліквідацію політичної неписьменності. Треба провести ліквідацію і технічної неписьменності. На наступну п'ятирічку перед нами стоїть завдання: для всього трудящого дорослого населення до 35 років дати знання найменше в розмірі 4-річки. Ліквідувавши неписьменність, ми переводимо трудящого на вищу ступінь, щоб він міг не лише читати й писати та знати елементарні дії з арифметики, а щоб набував знання, потрібні робітникам, щоб дати робітникам кваліфікацію. Приходить робітник-чорно-

роб на завод, треба, щоб він на заводі, на підприємстві навчився, проходячи нашу школу так, щоб мав змогу стати кваліфікованим робітником, підвищити свої знання, свою свідомість, свою платню, свій добробут. Нашим завданням є, щоб робітникові краще жилося наступної п'ятирічки й далі, й далі, а для цього треба підвищити його знання, підвищити його свідомість. Ми намічаємо, і ми це здійснимо, щоб за другу п'ятирічку охопити загальною освітою понад 10 млн. дорослого населення.

Поширення палаців праці, робітничих клубів, червоних кутків є наше завдання. Ми поширюємо мережу наших клубів на селі з 7800 до 11 300. Ми збільшуємо кількість бібліотек з 7600 до 12 тис. Це становить лише частку тих заходів, які ми проводимо. Масова культосвітня робота — це робота кожної фабрики, кожного заводу. Тут велику роботу розвивають наші профспілки, партія, комсомол. Культосвітнє значення цих пролетарських організацій є чільне, передове, високе. Партія, комсомол, профспілки мають перед собою величезні культосвітні завдання. Ленін говорив слідом за Марксом, що профспілки є школа комунізму, і вони є справді знаряддям організації широчезної, величезної культосвітньої роботи для підвищення свідомості і знань широкої маси дорослого трудящого населення.

Працюючи над здійсненням тих великих культурних завдань, що стоять перед нами на другу п'ятирічку, — переборення залишків капіталізму в свідомості людей, — слід пам'ятати, що ми маємо ще додаткові знаряддя, крім освітніх засобів: ми маємо ще мистецтво, як такий засіб. Мистецтво є теж велике культурно-освітнє знаряддя. По містах у нас тепер є 51 театр. Гадаємо, що ми маємо можливість протягом п'ятирічки збільшити кількість театрів до 190—200. Театри мусять бути не лише у великих містах, а й у менших робітничих містах. Ми на Україні першої п'ятирічки пішли цим шляхом. У нас є тепер пересувні театри, які роз'їжджають і дають вистави не лише в Харкові, Києві, Дніпропетровську, а й у Донбасі і в малих місцях. У нас є театральні колективи не лише з кваліфікованих театральних працівників, а й з робітничої молоді. На селі кількість театрів намічено довести до 200. Тепер ми маємо щось із 25, намічаємо довести до 200 пересувних робітничо-селянських театрів.

Тепер з кожних 10 мешканців нашої країни в театрі один буває сім разів на рік. На одного мешканця припадає

0,7 відвідувань театру, ми гадаємо довести цей відсоток до 5,8, щоб у 5—6 разів більше пересічно кожен трудящий побув у театрі. Ми поширюємо число оркестрів замість 12 до 70, ми поширюємо хори, капели, мережу кінотеатрів. Тепер ми маємо 198 кінотеатрів, а намічаємо і визнаємо за можливе мережу кінотеатрів постійних великих у 1937 р. збільшити до 570, з переведенням німих кінотеатрів на звукові. Не знаю, чи в нашому районі близько заводу є звуковий театр, чи ні? (З місця: «Нема»). Нема, так от перше завдання стоїть перед нами, хоч я й випереджаю події, це, власне, по другому пункту порядку денного, хоч ви над нами шефи, а не ми над вами, але ми в порядку взаємності вживемо заходів, щоб один з кращих звукових кінотеатрів був у цьому районі, біля тракторного заводу. (*Гучні оплески*).

Тепер у місті один дорослий відвідує кінотеатр за рік 27 разів, а на селі 4 рази. Ми намічаємо довести відвідування кінотеатрів за рік на кінець п'ятирічки так, щоб один глядач міг відвідувати кінотеатр 72 рази на рік у місті, а на селі — 60 разів.

Театр, художня вистава, виставка, кіно є величезні знаряддя впливу. Коли ми книгу читаємо, це впливає на нашу свідомість, а театр, кіно, музика — мистецтво впливає і на свідомість і на почуття, а нам треба вигартовувати у трудящих комуністичну свідомість, нам треба переборювати рештки капіталістичних впливів і для цього треба використати всі засоби, всі методи, всі способи впливу, щоб допомогти трудящим піднести свою свідомість, щоб по-іншому, по-пролетарському думати й працювати і будувати своє життя.

І коли, товариші, ми маємо перед собою такі величезні плани культурної роботи, то перед нами стоїть питання, а чи вистачить у нас сил, чи вистачить у нас кадрів, щоб нам піднести на таку величезну височінь розвиток нашої культурно-освітньої роботи, щоб охопити, наприклад, 10 млн. дорослого населення школою в розмірі 4-річки, для того, щоб з 4900 тис. учнів довести кількість їх до 7300 тис., чи вистачить нас, вчителів?

Це питання не абияке. У нас цині вчителів на Україні по школах 120 тис. чоловік. Коли взяти на один полк тисячу чоловік, так у нас тепер 120 полків учителів, а коли взяти дивізію на 10 тис., то у нас 12 дивізій. Військо нічого собі? Але на другу п'ятирічку нам потреба для школи 254 тис. вчителів і для дошкільних установ 150 тис., та

ще потрібно буде нам учителів-викладачів для тієї організації, що намічається, всього 5 років, приблизно 10 млн. чоловік.

Мушу сказати, що питання кадрів культосвітньої роботи — учителів, педагогів — найскладніше питання в усьому плані культосвітньої роботи другої п'ятирічки. 120 тис. учителів ми одержуємо, використовуючи практику студентів педвишів. Випуск з навчальних педагогічних закладів дає 31 тис. учителів, поєднання з іншою працею тисяч 11. Всього буде 162 тис. вчителів. Решту нам доведеться перепустити через 6-тимісячні та однорічні курси. Це педагоги, які матимуть недостатні знання, і над ними доведеться працювати, щоб підвищити їхню кваліфікацію. В дальшому я, однак, передбачаю новий засіб навчання. Коли ми ліквідуємо неписьменність, то ж хіба ми ліквідуємо неписьменність, навчимо неписьменних лише через учителів? Треба відзначити, що Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет цілком правильно минулого року за віддану енергійну роботу відзначив нашу спілку працівників освіти, відзначив її роботу і діяльність, нагородивши її орденом Червоного прапора. Але, товариші, ми мусимо сказати, що коли ми минулого року закінчили ліквідацію неписьменності людей до 35 років, а зараз закінчуємо до 50 років, в основному, то тут ми маємо ще один шлях широкої участі в цій роботі всього неписьменного трудящого населення. Зрозуміло, ми не можемо цілком застосувати це так, щоб кожна письменна людина навчала одну неписьменну, щоб кожний письменний брав ту чи іншу участь у роботі ліквідації неписьменності. Але, я гадаю, що цей приклад ліквідації неписьменності ми можемо взяти для другої п'ятирічки, — ми можемо наших робітників, службовців, техніків, спеціалістів, людей, що мають знання в розмірі 7-річної школи, можемо взяти їх, щоб вони взяли участь у цій справі. Цілком вільно вони можуть взяти участь у цій роботі нашої школи, щоб покрити дефіцит кадрів, щоб дати нашому дитинству потрібні знання. Постанова Центрального Комітету Всесоюзної Комуністичної партії про трудову школу закликає робітників і спеціалістів до постійної участі в порядку добровільного соціалістичного поєднання в роботі школи. Я сам певен, що наступної п'ятирічки це широко розвинується і дасть можливість задовольнити остаточно нашу потребу в педагогічних силах, в учительській праці.

Друга культурна п'ятирічка — реальний план

Великі культурні завдання, які ставить перед нами партія на другу п'ятирічку, — знищити остаточно рештки капіталізму в свідомості людей, допомогти трудящим перегартуватись на свідомих, активних учасників, будівників соціалістичного суспільства — здійсненні завдання, їх можемо й мусимо виконати. Тут перед нами стоїть ще одна галузь культурної роботи, що має величезне значення в усій перебудовній творчій роботі. Це галузь науки.

Наукова робота, її планування — надзвичайно складне питання. Наука від розрізненого індивідуального стану переходить до колективного планування. Я не маю можливості зараз перед вами докладно висвітлювати питання про те, як наші наукові установи й наукові працівники нині перетворюють, переглядають свій план, пристосовують до потреб соціалістичного розвитку. А скільки, товариші, курйозів попоходили в планах наукових установ, коли почали їх останніми роками переглядати. У Всесоюзній академії наук, наприклад, був цілий відділ, який розглядав «священне писання», у Всеукраїнській академії наук силу коштів, праці й часу радянської академії витрачалося на дослідження життя православних митрополитів київських минулих століть і т. д. Скільки барахла непотрібного було?! Зараз плани наукових установ переглядаються, наші наукові працівники, як ще засвідчив тов. Сталін у своїй відомій промові 1931 року, стають на новий шлях. Під впливом творчого ентузіазму робітничого класу і здійснення першої п'ятирічки стають більш свідомими і під гаслом участі в соціалістичному будівництві наші наукові працівники зараз стають, чим вони мусять бути, чим мусять бути дійсно наукові працівники — зрядям трудящих у боротьбі з природою, за опанування її таємниць і творчих виробничих сил для того, щоби будувати нове суспільство, нове життя. Ми маємо перед собою в нашому плані наміченими лише основні риси розвитку наукових установ, я не буду їх перераховувати. Розвиток Академії наук, розвиток Всеукраїнської асоціації марксо-ленінських наукових дослідних установ, організація Академії мистецтва, організація однієї чи двох філій Академії наук, організація Всеукраїнської національної картинної галереї, організація мережі музеїв. Наші музеї, товариші, нині мають такі приміщення, що це не музей, а склепи,

сараї, склади, де лежить майно. А в нас, товариші, є багато майна художнього, що має соціально-політичне, соціально-побутове й наукове значення, але за браком приміщень показувати його не можна.

Тепер я і Наркомос в цілому ведемо переговори з Дніпром — це організація державного проектування нових міст — про те, коли опрацюватимуть плани будівництва нових міст, а зараз біля Дніпрельстану будуватиметься велике Запоріжжя і 11 нових міст у Донбасі, так от, щоб плани нових міст були такі, щоб у них передбачалися і клуби, і школи, і театри, і кіно, і музеї, картинні галереї, і щоб відповідно до цього переглядався і план перебудови міст, в тому числі й Харкова. Харків, колись старий губернський адміністративний торговельний пункт, стає і має стати справді столицею Української радянської республіки, а для того треба широко розвинути нову мережу культурно-освітніх установ, і ми гадаємо, що матеріальні можливості для цього є.

Я вам уже говорив, що вираховувати тепер, скільки коштуватиме тепер вся ця робота, які кошти потрібні, щоб здійснити ці великі плани, ми не можемо, це буде зроблено тоді, коли складуть свої плани різні господарські об'єднання, трести тощо. Але, товариші, я мушу вам сказати ось що. Вищі планувальні органи передбачали, що за першу п'ятирічку всього буде витрачено на освіту 7 млрд., а ми в 1931 р. на справу освітню витратили 4 млрд., а цього року 5 млрд. 800 млн. Коли ми у 2 й більше разів уже перевиконали раніше намічений культурно-освітній план для першої п'ятирічки, я з глибоким переконанням говорю, — що здійснити широкі, великі, значні завдання, про які я вам зараз в основних рисах доповів, ми маємо всі можливості, бо ми будуємо їх на ширшій базі, на основі розвитку промисловості й сільського господарства, з більшими матеріальними запасами коштів і матеріальних засобів.

І тому я, закінчуючи свою доповідь, говорю вам, товариші: великі й грандіозні завдання другої п'ятирічки стоять перед нами. Для цього варто жити й працювати, боротись і змагатись. І коли перед нами такі ж важливі й значні, широкі й величезні завдання стоять у галузі культурно-освітній, ми маємо всі умови, щоб здійснити їх. Друга п'ятирічка внаслідок нашої розгорнутої роботи перегартує нашу країну. З бідної забитої країни злиднів, нещастя, якою вона була під царатом за влади поміщицько-

капіталістичної, вона стане остаточно країною перемоги соціалізму, країною, де будуть знищені класові відмінності,¹³⁶ де озброєне знаннями трудяще населення стане свідомим будівником соціалізму, щоб воно, молоде покоління, над яким працюємо й працюватимемо у наступних п'ятирічках, остаточно збудувало комунізм. Для цього, товариші, варто жити, варто працювати, для цього можна й треба працювати. (*Гучні оплески*).

Скрипник М. О. Нариси другої культурної п'ятирічки. Промови.
Харків, 1932.

**ПРОМОВА НА ЛЮТНЕВОМУ ПЛЕНУМІ ЦК КП(б)У
ПРИ ОБГОВОРЕННІ ДОПОВІДІ С. В. КОСІЮРА
«ПІДСУМКИ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ
І ЗАВДАННЯ КП(б)У
В БОРОТЬБИ
ЗА ПІДНЕСЕННЯ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ»**

7 лютого 1933 р.

Важливість і значення того факту, що ми на Україні з завданням, що ставила перед нами партія і робітничий клас, не впоралися, важливість цього факту нам цілковито ясна.

Хлібозаготівлі є одне з найважливіших питань, що визначає долю нашої роботи над будівництвом соціалізму.

Хліб є найважливіше знаряддя зміцнення економічної могутності нашої країни і найважливіша зброя для захисту нашого Радянського союзу і пролетарської диктатури від можливого нападу капіталістичних ворогів.

Товариші, говорячи про хліб, треба аж ніяк не применшувати значення цього питання. Виконання хлібозаготівель — це є функція всього колективу нашої організації.

Хлібозаготівля відбиває в собі те, як ми в даному місці, в даному районі, в області, краї мусили поставити, зміцнити свою партійну, радянську, комсомольську, професійну і т. ін. організацію. Характерним фактом є, що в тих районах, де не виконано плану хлібозаготівель, де кепсько стоїть справа з хлібозаготівлями, з посівом і із збиранням в тих саме районах так само кепська справа з іншими кампаніями.

Я скажу більше того, — стан хлібозаготівель цілком відбиває всі галузі діяльності.

Коли я був в січні місяці у Києві, я запропонував Київському відділові Наросвіти скласти діаграму, в якій подати дві криві по районах Київської області: одна щодо виконання хлібозаготівель за рік, а друга крива має показувати успішність занять у школі. Здається, два питання, які дуже далеко стоять: хлібозаготівлі по районах області і крива успішності в школі районів.

Однак подивіться, як майже повністю збігаються ці дві криві. Там, де високо стоять хлібозаготівлі, в тих районах водночас підноситься і крива успішності в школі і, навпаки, якість навчання по наших школах стоїть низько в тих районах, де хлібозаготівлі стоять кепсько.

Дехто запитує, чому ці дві криві зв'язані між собою. Справа в тому, що коли в даному районі справа з хлібозаготівлями стоїть кепсько і кепсько стоїть справа боротьби за виконання завдань партії щодо успішності в школі, — все це є наслідки одного й того ж.

Як ми вміємо в даному місці, в даному районі зміцнити нашу організацію, подолати ворожий, куркульський, дрібнобуржуазний вплив — це відбивається і є перешкодою виконання всіх завдань партії, навіть таких, нібито далеких, як справа хлібозаготівлі з одного боку і справа виконання завдань партії щодо боротьби за якість навчання.

Отже, це перед нами ще ширше, ще глибше ставить питання про хлібозаготівлі, про те, що ми з поставленими від партії завданнями хлібозаготівлі на Україні не виорались. Це не кон'юнктурне явище. Це не лише недоробка по одній частковій ділянці нашої роботи, це показує, сигналізує перед нами завдання придивитися глибше і ширше до стану наших районів, наших областей, усієї нашої республіки, для того, щоб зуміти, вийшовши з цього провалу, озброїти всю нашу українську організацію на виконання всіх завдань політичних і господарських, які поставить перед нами партія.

Дозвольте мені з постанови III Всеукраїнської партконференції¹³⁷ нагадати одне місце. Воно звучить так: «...треба відмітити значну кількість районів, що не тільки уникли зазначених помилок, але... піднісши господарювання і організацію праці в колгоспах на високий якісний рівень, зуміли здати в хлібозаготівлі значно більше від інших, забезпечити в той же час інтереси колгоспів. Такі райони, як Чубарівський, Синельниківський, Мелітопольський, Лозівський, Велико-Токмацький, Березівський, Скадовський, Слав'янський, Полтавський, Рубіжанський,¹ Решетилівський...»¹ і т. д.

А зараз я можу з 11 районів назвати лише 3 райони: Лозовський, Слав'янський, Березівський, що тепер виконали повністю хлібозаготівлі. Пригадайте лист тов. Моло-

¹ Третя конференція КП(б)У. 6—9 липня 1932 року. Стенографічний звіт. Харків, 1932. С. 151.

това до секретаря Синельниківського районного парткомітету тов. Борща, де тов. Молотов суворо критикував секретаря Синельниківського РПК за неправильне розуміння ним ролі провідних районів. Тов. Молотов говорив там про провідні райони, що той є провідний район, який не тільки спирається на те, що перед тим виконав завдання, а й далі веде перед у виконанні завдань у всіх галузях. Тому ми ніяк не можемо захоплюватись тим, що у нас в справі хлібозаготівель в тому чи іншому районі справа стоїть добре, коли інші кампанії не стоять на певній висоті. Важливі й глибокі причини, що привели нас, українську організацію, яка перед тим була на чільній позиції в боротьбі за виконання завдань пролетарської диктатури, до таких глибоких провалів,— ці важливі причини мусимо викрити з усією повнотою.

Я хочу в свій обмежений час підкреслити основні причини. Про партійну організацію ми говорили, про значення партійної організації, про перевірку її, про напруженість роботи, методи керівництва — це підкреслено досить. Я хочу підкреслити те, що по багатьох районах, або майже скрізь наші партійні організації у проведенні сільськогосподарських кампаній — засів, збирання й хлібозаготівлі,— не мали, як треба було, відповідних дій з боку радянських організацій. Мені довелося зустрітись з заявами деяких радянських працівників, що, мовляв, справа цілком повернулася до рук районних парторганізацій, і у виконанні завдань хлібозаготівель, радянські організації виявили себе нездатними провадити виконання партійних завдань. Зокрема це стосується таких організацій, як земельні відділи, це стосується і таких організацій, як райплани. Треба зазначити, що стан наших радянських органів і саме тих, які мають обслуговувати хлібозаготівлю, сільськогосподарські кампанії, досить низький. Робітники недостатньо перевірені й недостатньо підібрані; крім того, в цих наших органах ще досі немає дійсного переламу для того, щоб до кінця усунути стару лінію, що її уперто провадили меншовицько-есерівські елементи, які гніздилися раніше по наших центральних земельних органах. І це допомогло тому, що ворожі елементи змогли знайти собі місце в керівних органах, в обласних земельних і тракторних органах, в МТС і районних земельних органах. Постановка нашого радянського апарату в районах і, зокрема, тих апаратів, які спеціально обслуговують сільськогосподар-

ські політичні кампанії,— перед нами стоїть як одне з важливих сьогодні.

Зараз перекидається значна кількість робітників до МТС, тракторорганізацій і наших земельних органів. Я хочу підкреслити, що це є завдання, яке не можна залишити. Відсутність відповідних органів цілої системи радянських органів, які б мали можливість виконати ці завдання партії, привела до потреби кожного разу під час кожної, не тільки господарської, кампанії замінити ці постійні організації новою імпровізацією: системою уповноважених зараз по багатьох районах, можна сказати майже скрізь, замінено роботу зміцнення нашого радянського апарату.

Гадаю, що цілком правильно ЦК переводить з наших областей і центральних органів багато випробуваних працівників у райони для зміцнення земельних органів. Нам треба мати постійних працівників, які були б у розпорядженні районних парторганізацій і допомагали у виконанні завдань. Уповноважені мусять бути лише додатковою силою для перевірки, для підштовхування і допомоги, а коли у нас в деяких районах буває так, що на кожне село, на кожний колгосп, інколи на кожний куток призначається спеціального уповноваженого, я прийшов до того переконання, що легше вам буде, коли цих уповноважених ми залишимо для постійної роботи на селі. *(Оплески)*. Оговорююсь, я таку думку висловлюю аж ніяк не з відомчого погляду, але коли б було б таких членів колегії, які по 9 місяців сидять на кампаніях, узяли для постійної роботи на селі. *(Шум, в залі сміх)*.

Підміняти наші постійні радянські і партійні організації уповноваженими, надсилання уповноважених застосувати як систему — абсолютно неприпустимо. Це аж ніяк не значить, що ми мусимо відмовитись від використання уповноважених для перевірки, для контролю для допомоги низовим організаціям,— але у нас по багатьох місцях така заміна входить у систему.

Друге питання, яке я хочу зачепити — це питання, що його чітко й яскраво поставив тов. Постишев у своєму виступі на харківському об'єднаному пленумі обкому і міськкому. Нам треба питання хлібозаготівель, сільськогосподарських кампаній зробити дійсно завданням усієї партійної організації, в тому числі, і в першу чергу, завданням наших міських робітничих організацій. Я хочу тут лише підкреслити одну рису — про роль профспілок у виконанні нами наших сільськогосподарських кампаній.

Мушу визнати, що роль профспілок у нас тут не стоїть дуже високо, а зокрема це мало значення там, де серед робітників даної місцевості є велика кількість тих, що прийшли з села, і тих, що мають своє господарство на селі. Пригадаю, що коли я спочатку минулого року їздив в питань посівної кампанії по районах Донбасу,— тоді областей ще не було,— я з товаришами виявив, що наші партійні і професійні організації не зуміли тоді питання сільськогосподарських кампаній поставити на всю височинь перед робітничими масами, перед партійними організаціями робітничих місць, перед профспілками, для того, щоб тягнути цю справу всім запасом сил усієї партійної організації. Треба сказати, що, приміром, у таких місцях, як Кам'янське, Кривий Ріг, Нікополь та інші, де є певні робітничі центри, робітничі маси, серед яких є певна кількість тих, що ведуть сільське господарство, там завдання хлібозаготівель не завжди стоять на височині. Це питання не було зроблено питанням і завданням усієї робітничої маси, усієї нашої професійної і партійної організації. Ми маємо у себе ще великі резерви засобів і методів для повного виконання завдань, що перед нами стоять. Нам лише треба не зупинятись на місці, віднаходити і виявляти ці резерви для того, щоб напруженими зусиллями виконувати завдання.

У всякому разі я хочу,— тим більше, що після мене записався перший секретар ЦК ЛКСМУ тов. Андрєєв,— підкреслити, що в нашому сільському господарстві у виконанні всіх сільськогосподарських кампаній роль комсомолу ще недостатньо велика. Тієї провідної ролі, яку комсомол відіграє в нашій промисловості, в нашому будівництві,— в сільському господарстві він ще не посідає. Прямо скажу: я об'їздив багато районів, сіл і колгоспів, але лише поодинокі приклади бачив, де б комсомол стояв на передових, провідних лініях у боях за посів, за збирання врожаю, за проведення сільськогосподарських кампаній, де він відігравав би таку роль в сільськогосподарському виробництві, як на будівництві Дніпрельстану, на будівництві Тракторобуду та ін. Ці резерви нашої партії ми ще недостатньо використали, недостатньо організували. Тут перед нами є великі можливості.

Отже, повертаючись до того факту, що ми знаходимось у ганебному провалі, що не впоралися з тими завданнями, які взяли на себе, хочу з глибоким переконанням сказати, що резерви є, сили є, з ними можна перемогти і ми

переможемо. Однак нам треба поставити питання про методи керівництва.

Я останнім часом працюю по районах Дніпропетровської області, і я цілком згодний з тією характеристикою, яку дав тов. Хатаєвич у своєму виступі — тепер надрукованому, — на інструктивній нараді 31 січня. Методи адміністрування і окрику не можуть стати нашими. Вони не гартують сил, не виховують і не виховують їх, а навпаки — трощать. Я розумію, що в Дніпропетровській області були окремі умови, які вимагали досить суворого підходу. В Дніпропетровській області в низці районів, і в не поодиноких випадках, а в низці районів, були факти, що районне керівництво було не лише нездатним, не лише робило помилки, а організовувало змову проти виконання завдань партії, йшло шляхом прямої зради. Орехівська справа, Васильківська справа, Солонянська, Велико-Лепетська, до цього можна додати ще декілька районів, де колишнє районне керівництво стало агентом ворожого нам класу і вело партійну організацію шкідницькими, контрреволюційними, петлюрівськими тощо шляхами. І ми не зарікаємось і надалі, в разі, де буде послаблена партійна чуйність, виправляти це — і не лише виправляти там, а де буде проявлятися маневрування з партією чи змова проти партії, — вживати нещадну зброю партійних стягнень, а іноді й радянські кари. Але, товариші, мені пригадується, як мені довелося під час перебування в Дніпропетровському вимагати арешту Орехівської зрадницької голівки і протестувати проти виключення з партії Апостолівського секретаря за недостатню роботу. І в обох випадках справа була вирішена лише, коли мені її довелося поставити на Політбюро ЦК КП(б)У.

Кадри підбирати і перевіряти нам доконче треба. Для цього, коли треба, слід взяти нам і з центрального апарату, на рік, на два послати на районну роботу — партійну, радянську тощо. Те, що виявляється, що потрапило під вплив чужого класу, або безпосередньо, або починає маневрувати, те нам треба нещадно усувати. Але водночас нам треба провести ширшу й глибшу роботу над тим, щоб допомогти нашим районним організаціям виконати завдання, які перед ними стоять. Кинути більше сил, ширше поставити інформацію, більше й глибше провадити керівництво як обласне, так і наше — з боку ЦК.

Отже, товариші, після того як ЦК ВКП(б) указав нам про наш прорив, що ми свої обов'язки не виконали і не

впоралися з поставленим перед нами завданням у хлібо-заготівлях, коли ЦК допоміг нам для зміцнення керівництва: секретаря ЦК ВКП(б) тов. Постишева прислав нам сюди як другого секретаря ЦК КП(б)У і першого секретаря Харківської області¹³⁸, я гадаю, товариші, що, аналізуючи стан, який є, ми повинні зрозуміти важливість значення нашого провалу, зрозуміти, що перед нами стоїть не лише провал на одній ділянці, а такий провал, який сигналізує, що у співвідносинах класової боротьби на селі ми не змогли й не зуміли виявити ворога, і нині наявні й можливі сили організувати для перемоги. Значить, звідси висновок: винайти і знайти резерви. Вони є — резерви парторганізації міст, резерви в зміцненні радянського і партійного апарату, резерви комсомолу, резерви колгоспного активу. Умови, отже, для того, щоб перемогти, у нас є. І тому ми, ніяк не задовольняючи себе словами про те, що, мовляв, у кожній боротьбі можуть бути поразки, повинні пам'ятати, що поразки є там, де є послаблення боротьби проти класового ворога, де нема запасу сил. У нас сили і резерви є. Ми повинні ці резерви використати для того, щоб у цю весняну кампанію, в усій кампанії за хліб протягом 1933 р. перемогти. Завдання нашої української парторганізації в цілому обсязі, завдання сільськогосподарські на 1933 рік ми повинні виконати. Українська організація досі була не на останніх місцях у боротьбі за соціалізм, і я певен того, що ми, напружуючи сили, зміцнюючи керівництво, виявляючи всі резерви, зуміємо повести пролетаріат і колгоспне селянство України на перемогу. (Оплески).

Публікується вперше

Друкується за документом,
що зберігається в Партархіві
Інституту історії партії
при ЦК Компартії України.

Ф. 1. Оп. 1. Спр. 402. Арк. 26 об.— 27 об.

**ПРОМОВА НА ЧЕРВНЕВОМУ ПЛЕНУМІ ЦК КП(б)У
ПРИ ОБГОВОРЕННІ ДОПОВІДІ І. С. СТЕПАНСЬКОГО
«ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ЗДАВАННЯ ХЛІБА ДЕРЖАВИ
В 1933 р.»**

10 червня 1933 р.

На січневому пленумі ЦК ВКП(б) т. Сталін дав розгорнутий аналіз становища в нашій країні, з'ясував основну лінію, якою йшла класова боротьба, лінію, в якій ми помилялися¹³⁹. Це нові стратегічні задумки і розстановка сил класово-ворожих пролетарській диктатурі, нові методи класової боротьби, які вони застосовували під час переходу нашої країни і нашої партії до суцільної колективізації і ліквідації на цій основі куркуля як класу. Апаріт т. Сталіна висвітлив становище на нашому господарському фронті. Тільки виходячи з цього всеосяжного і глибокозначущого аналізу, ми можемо далі розгортати всі необхідні заходи, щоб подолати ворога і виконати завдання, що стоять перед нами на фронті сівби, збирання, хлібозаготівель, на фронті зміцнення колгоспів.

Але, товариші, аналіз т. Сталіна був значно ширшим, вагомим, ніж тільки саме питання сільського господарства, ніж саме питання про становище в колгоспах, про маневри класових сил у колгоспах і радгоспах. Цей аналіз нашого вождя мав загальні вказівки, він оцінював і з'ясував загальну розстановку сил у нашій країні і робив вказівки, по якій лінії і якими методами йдуть ці стратегічні заміри, які стратегічні заміри поставила собі буржуазія різних гіпів і кольорів проти пролетарської диктатури в сучасний момент — після переходу на суцільну колективізацію і при ліквідації куркуля як класу на цій основі, на порозі другої п'ятирічки. І необхідно вказати, що ця стратегія куркульських сил справді була досить широка, охоплювала всі і всякі галузі нашого суспільного, господарського і державного життя. Тов. Балицький¹⁴⁰ зачитував тут свідчення одного з керівників контрреволюційної організації в галузі сільського господарства — Вольфа, — в яких зазначено, що вони намічали свої удари

по основних пунктах: по енергетиці с[ільського] г[осподарства], по МТС, по тракторах, по живій тягловій силі, з тим, щоб, виходячи з цього, розладнати господарство, розладнати колгоспи, розладнати наші господарські плани й далі провадити розладницьку роботу в колгоспах — обезнадіювання, деморалізацію колгоспних мас. Яку б ділянку в галузі сільського господарства ми не взяли, — лінії та нитки цих куркульських замірів ідуть цими напрямками. Але, товариші, було б помилковим думати, що ця стратегічна лінія куркульських, ворожих нам сил, націоналістичних, інокласових сил проявлялась лише по господарській лінії. Ця робота велася по всіх напрямках. І необхідно вказати, що є розюча схожість у тактиці кулацьких, контрреволюційних, націоналістичних сил у колгоспах, МТС та органах Наркомзему і, наприклад, на культурному фронті, аж до Всеукр[аїнської] академії наук. Однаковий метод, однакова лінія була у ворогів як там, так і тут — в усіх галузях, починаючи від питань про догляд за конем, і кінчаючи питаннями ідеології, історії або питаннями термінології та іншими питаннями філологічного фронту. І необхідно вказати, що так само, як і в галузі сільського господарства, цей маневр, ця стратегічна лінія куркуля нами не була виявлена, як вона не була виявлена і на культурному фронті. І я особисто тут, на пленумі ЦК, користуючись нагодою говорити з цієї партійної трибуни, повинен вказати і на свою особисту відповідальність за те, що я цей класовий маневр наших ворогів, що йде по одній лінії, яку розкрив т. Сталін, не розгледів, недобачив, не озброїв партію, не виконав свого обов'язку перед партією і не дав їй у цьому відношенні зброї. Більше того, я повинен сказати, що в багатьох випадках я особисто й сам помилявся. Я не говорю вже про те, що у мене в попередні роки, протягом десятка років, було багато помилок в окремих моїх статтях, виступах. Я багато разів виступав, написав багато сотень статей і, б'ючи ворога, виступаючи проти Троцького, шумських і т. д., попутно висловлював багато неправильних і помилкових думок. Це тоді, в той час, не мало значення, але я без перегляду, без з'ясування того, яке значення надалі можуть мати ці неправильні і помилкові речі, перевидав їх окремим збірником. А це вже помилка друга.

Якщо в 1923 р. сказане повторюється в 1929 р., то тут уже помилка зовсім інша, і вона набуває іншого значення. Тим більше, що всі ці окремі теоретичні помилки

мають значення не тільки тому, що вони самі по собі помилкові і мене особисто у своїй боротьбі обмежували, але ж вони йшли читачам, вони впливали на них; вони послаблювали мою пильність, але послаблювали й пильність читачів, і це вже дуже велика шкода. Я хочу, товариші, зараз на пленумі підкреслити лише одну мою значну політичну помилку, що має досить велике і серйозне політичне значення. Я маю на увазі таке. Тов. Балицький, зачитуючи тут окремі показання контрреволюціонерів, що прикривалися партквитками, провокаторів, що навмисне пролізли в партію, щоб чинити тут свої мерзенні контрреволюційні справи, зачитував, між іншим, показання одного з них — Вітека. Так ось, цей Вітек заявив, що він у 20-у році увійшов у контрреволюційну організацію УВО¹⁴¹ за кордоном, і потім, приїхавши сюди і виходячи з тих же спонукань продовжувати тут ту ж роботу, вступив у партію, як і перед тим був у КПЗУ, вів контрреволюційну діяльність, виходячи із загальних своїх націоналістичних настанов, які він формулював такими словами: «соборна демократична Україна на всій території етнографічної України». Це формулювання, зроблене нашим ворогом, повинно бути нами враховане. Завжди, коли ми викриваємо заміри ворога і його лінію, ми повинні в цьому плані розглянути попереднє.

Ось я особисто повинен сказати, що пригадую: у 1927 р. на X з'їзді партії * я, виступаючи з доповіддю про завдання культурного будівництва на Україні, виходив з положення про те, що Радянська Україна є П'ємонт¹⁴² для всього українського народу, що живе на всій території етнографічної України. Але тут же треба сказати, що наша робота, проведена в Радянському Союзі, є зразком для пригноблених мас Західної України. Ми здійснюємо культурно-господарське будівництво, яке є прикладом для пригноблених мас західних українських земель, як справа будівництва соціалізму в нашій країні є прикладом і зразком для пригноблених і поневолених мас усіх земель, усієї земної кулі.

Але треба тепер врахувати одне положення, що коли ще лише тільки 5—10 років тому, під час наявності широкого масового руху, який захопив водночас і дрібну буржуазію, на Західній Україні ми мали радянські традиції,

* Мова йде про X з'їзд КП(б)У. У тексті помилково «IX».—
Ред.

то з розвитком фашизму в Польщі і в Німеччині ми маємо поворот серед західноукраїнського народу, який зовсім інакше ставить питання про соборну Україну, ставить цей лозунг, як лозунг фашистського об'єднання для боротьби з Радянською владою¹⁴³.

Виходячи з того, що ми створюємо на нашій землі радянську — національну за формою, соціалістичну за змістом — українську культуру, в 1927 р. я особисто запропонував, потім це було проведено, певний захід у галузі, наприклад, правопису — в галузі правопису більш-менш іноземних слів, — де писати «г», де писати «г», що багатьом здавалося тоді другорядним, пустим. Питання, яке розв'язувалося шляхом правопису як тут, так і на Західній Україні, давало можливість культурного впливу Радянської України на Західну Україну й, навпаки, некультурного впливу Західної України на Радянську Україну, давало можливість зрадникам і провокаторам, які прийшли сюди, вести свою мерзенну і чорну справу.

Переглядаючи все це у світлі тих вказівок, які ми маємо з боку т. Сталіна, і тих фактів, які ми маємо на фронті боротьби з куркулем, необхідно переглянути і це, мною висловлене в 1927 р. про те, що Радянська Україна є культурним П'ємонтom для всього українського народу, який живе на території етнографічної України.

Тепер необхідно інше мати на увазі. Необхідно, якщо сказано це, негайно додати, що це може здійснюватися лише при одночасній напруженій боротьбі з усякими ворогами, що йдуть із західноукраїнської території до нас іншими шляхами.

Одне маленьке питання, питання нібито маловажне і другорядне, але я вважаю необхідним тут сказати про нього після того, як т. Балицький повідомив нам показання одного з цих провокаторів, контрреволюціонерів, — це направлення їх на соборну Україну. Вони мали можливість використати тоді й мою вказівку, мій вислів. Я не хочу затушовувати ні найменшою мірою зроблену мною помилку. Це було не моєю лінією, я завжди діяв твердо, бив противника до самого кінця і особисто думаю, що іншої лінії не може бути й щодо моїх помилок, і тому я, будучи одним з членів редакції «Більшовика України», голосував і брав участь в обговоренні за вміщення тієї статті т. Шліхтера в цьому питанні, що надрукована і тільки у вчорашньому «Б. У.» вміщена¹⁴⁴, як я й сам приготував для

«Більшовика України» свою статтю з розгорнутою самокритикою наявних у мене помилок.

Але справа не тільки в теоретичних помилках. Теоретичні помилки, що були в мене, мають велике і практичне значення. Адже коли я зустрічався з усіма цими людьми, необхідно було своєчасно виявити їхнє обличчя, проявити необхідну пильність, а в мене у багатьох випадках цього не було. В багатьох випадках я викривав і бив ворога, але було багато випадків, коли я цього не робив і був упертим щодо окремих осіб, не визнаючи, що вони вороги.

Були одна-дві таких особи, щодо яких я не визнавав, що вони є ворогами, а потім з'ясувалося, що вони насправді носили маску, прикривалися і були ворожими силами.

Чому я вважав можливим сьогодні під час обговорення питання про хлібзаготівлі та підготовку до жнив говорити і про це питання? Адже моя стаття з'явиться в найближчому номері. А тому, що ці питання нерозривно зв'язані. Тут правильно т. Любченко сказав, що необхідно боротися з усякими помилками, в тому числі й на теоретичному фронті. Я вважаю, що питання про принципові помилки на теоретичному фронті має величезне значення, і тут необхідна пильність.

Тут т. Балицький своє повідомлення про роботу ДІУ в його боротьбі проти контрреволюції закінчив словами про те, що він вважає цілком безперечним, що є ще окремі корінці, окремі організації, групи та окремі елементи, які продовжуватимуть відати УВО та іншими контрреволюційними організаціями. Безперечно. І треба сказати, що нам необхідно, щоб у турі цьогорічної боротьби проти куркуля, за зміцнення колгоспів, за виконання сільськогосподарських завдань, у тому числі й хлібоздачі, щоб у нас були неможливими ті явища, які були минулого року, коли в окремих районах, наприклад, Дніпропетровській, Харківській та інших областей, ми мали перед собою факти, коли ціла керівна верхівка, і радянська, і партійна, на ділі стають не засобом, не провідником партійної лінії, а чинять опір, протидіють виконанню партійних директив, поставлених партією завдань.

Ось чому я вважаю, що з тих вказівок, які зробив т. Сталін на січневому пленумі, з того багатозначущого широкого і всеохоплюючого аналізу, який він дав про розстановку сил на порозі двох п'ятирічок, нам треба зробити для себе всі висновки для того, щоб підкувати всю парт-

організацію, для того, щоб перевірити всі кадри і переставити їх відповідно до необхідності.

Я своє слово говорю не з особистого приводу і не як лише особисті пояснення, і це було, і тому я не додаватиму того, що я — будучи в попередні роки не на останніх місцях у боротьбі за лінію партії і за поставлені перед партією завдання,— і тепер, на теперішньому важкому і складному етапі, коли ми маємо такі ускладнені завдання, постараюсь бути і, думаю, зумію бути не в останніх рядах.

Друкується за документом,
що зберігається в Партархіві
Інституту історії партії
при ЦК Компартії України.
Ф. 1. Оп. 1. Спр. 414. Арк. 41 зв.— 42.

СПИСОК ОСНОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БКБ	— Бюро комітетів більшості.
ВККІ	— Виконавчий Комітет Комуністичного Інтернаціоналу.
ВРК	— Воєнно-революційний комітет.
ВРШ	— Вечірня робітнича школа.
Всеробітземліс	— Всеросійська (Всесоюзна) професійна спілка робітників землі і лісу.
ВТУЗ	— Вищий технічний учбовий заклад.
ВУАН	— Всеукраїнська академія наук.
ВУК Робмис	— Всеукраїнський комітет робітників мистецтва.
ВУК Робос	— Всеукраїнський комітет робітників освіти.
ВУКОП-СПІЛКА	— Всеукраїнська спілка споживчих кооперативних організацій.
ВУРПС	— Всеукраїнська Рада професійних спілок.
ВУСПП	— Всеукраїнська спілка пролетарських письменників.
ВУФКУ	— Всеукраїнське фото-кіноуправління.
ВУЦВК	— Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет.
ІНО	— Інститут народної освіти.
КВД	— Комітет взаємодопомоги.
КІЖ	— Комуністичний інститут журналістики.
КК	— Контрольна комісія.
Комгосп	— Кооперативне господарство.
МОДР	— Міжнародна організація допомоги революціонерам.
Наркомпоч- тель	— Народний комісаріат пошт і телеграфів.
НК РСІ	— Народний комісаріат робітничо-селянської інспекції.
НКЮ	— Народний комісаріат юстиції.

Оргінстр	— Організаційно-інструкторський відділ.
ПК	— Петербурзький комітет.
ППС	— Польська партія соціалістів.
Робмис	— Професійна спілка робітників мистецтва.
Робос	— Професійна спілка робітників освіти.
Румчерод	— Центральний виконавчий комітет Рад солдат., матроських і робітн. депутатів Румунського фронту, Чорноморського флоту і Одеського військового округу.
Сільгосподар	— Всеукраїнська спілка сільськогосподарських селянських товариств.
Соцвих	— Соціальне виховання.
СПб	— Санкт-Петербурзький
УІМЛ	— Український інститут марксизму-ленінізму.
УКРЛІФ	— Український літературний фонд.
Повітпартком	— Повітовий партійний комітет.
УТОРНІТСО	— Українське товариство працівників науки і техніки для сприяння соціалістичному будівництву.
УЕР	— Українська економічна рада.
ФЗС	— Фабрично-заводська семірічка.
ХПЗ	— Харківський паровозобудівний завод.
ХТЗ	— Харківський тракторний завод.
ХТІ	— Харківський технологічний інститут.
ЦО	— Центральний орган.
ЦЧО	— Центральна чорноземна область.
ЧОП	— Частини особливого призначення.
ШСМ	— Школа селянської молоді.

**ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ
М. О. СКРИПНИКА**

(1872—1933 рр.)

1872

- 13(25) січня* В слободі Ясинуватій Бахмутського повіту Катеринославської губернії (тепер м. Ясинувата Донецької області) народився Микола Олексійович Скрипник.
- Кінець 90-х років XIX століття* М. О. Скрипник знайомиться з марксистською революційною літературою, бере участь в організації і діяльності соціал-демократичних гуртків в Ізюмі, Катеринославі, Харкові.

1897

З цього року М. О. Скрипник член Комуністичної партії.

1900

М. О. Скрипник поступає до Петербурзького технологічного інституту.

1901

- 4 березня* М. О. Скрипника за участь в політичній демонстрації на Казанській площі Петербургу було арештовано і вислано в Катеринослав.
- Осінь* М. О. Скрипник повертається з Катеринослава в Петербург. Працює в іскрівській організації, веде заняття в робітничих гуртках за Невською заставою, на Петербурзькій стороні, на гумовій мануфактурі «Треугольник».

1902

- 2 березня* М. О. Скрипника вдруге арештовано і вислано в Якутію.
- 18 травня* М. О. Скрипник учиняє втечу з села Маломанзурки Верхолєнського повіту Якутії.

- Травень — грудень* — М. О. Скрипник в цілях конспірації переїжджає з місця на місце, працює в Царцині, Саратові, Нижньому Новгороді.
- 1 грудня* М. О. Скрипник публікує в ленінській газеті «Искра» свої перші кореспонденції із Саратова та Нижнього Новгорода.

1903

- 6 квітня* М. О. Скрипник за дорученням Організаційного комітету по скликанню II з'їзду РСДРП приїздить до Єкатеринбурга; як агент «Искры», веде роботу по створенню іскрівських організацій.
- Осінь* М. О. Скрипник, уникнувши арешту, нелегально переїжджає з Уралу в Одесу, де бере активну участь в діяльності Одеського комітету РСДРП.

1904

- Січень* М. О. Скрипник прибуває в Катеринослав, входить до складу Катеринославського комітету РСДРП.
- Кінець травня* М. О. Скрипник пише листа «Сучасні партійні течії і завдання революційної соціал-демократії», який 1 червня було обговорено і затверджено Катеринославським комітетом, як лист до всіх організацій РСДРП з викладом існуючих незгод між більшовиками і меншовиками та закликком до негайного скликання III з'їзду партії.
- 1 червня* М. О. Скрипника арештовано і ув'язнено в Катеринославську губернську тюрму.
- 22 листопада* М. О. Скрипник пише з Катеринославської тюрми «Листа до всіх політичних в'язнів».

1905

- Січень* М. О. Скрипника відправлено з Катеринославської тюрми на 4 роки під нагляд поліції в Кемський округ Архангельської губернії.
- 26 березня* М. О. Скрипник по дорозі на заслання учиняє втечу з м. Онеги — повітового міста Архангельської губернії.
- Кінець березня* М. О. Скрипник приїздить до Одеси, входить до складу Одеського комітету РСДРП. Разом з іншими членами комітету провадить велику роботу по підготовці до III з'їзду партії.

4 квітня М. О. Скрипник обирається Одеським комітетом РСДРП делегатом (з правом дорадчого голосу) на III з'їзд партії.

1905

12—27 квітня М. О. Скрипник бере активну участь у роботі III з'їзду РСДРП; виступає при обговоренні ряду резолюцій з'їзду.

Листопад М. О. Скрипник за дорученням Петербурзької організації РСДРП створює Бойовий комітет при Петербурзькому комітеті РСДРП по підготовці до збройного повстання.

26 вересня М. О. Скрипник бере участь у засіданні Петроградського комітету РСДРП; виступає при обговоренні звіту виконавчої комісії Петроградського комітету.

Жовтень М. О. Скрипник пише звіт про роботу Бойового комітету при Петербурзькому комітеті РСДРП, доповідь та схеми про організацію підготовки збройного повстання, надсилає їх В. І. Леніну.

1906

3 липня М. О. Скрипника арештовано в Ярославлі і вислано в Туруханський край Єнісейської губернії.

21 серпня М. О. Скрипник в партії арештантів прибуває в Красноярськ, перебуває в пересильній тюрмі.

28 серпня М. О. Скрипник направляється в Туруханський край.

10 вересня М. О. Скрипник по дорозі на заслання учиняє втечу з с. Усть-Кемська. Прибуває в Красноярськ, за дорученням Красноярського комітету РСДРП веде партійну роботу в залізничному районі.

Середина жовтня М. О. Скрипник прибуває в Петроград, включається в партійну роботу.

Початок листопада М. О. Скрипник направляється в Красноярськ для участі у виборчій кампанії в II Державну думу, входить в комісію по виборах.

1907

Лютий М. О. Скрипника арештовано в Красноярську.

9 серпня М. О. Скрипник прибуває на місце заслання в Туруханський край, станок * Сумароковський.

* Назва населених пунктів в Туруханському краї.— *Ред.*

- 13 жовтня* М. О. Скрипник учиняє втечу з станка П.-Татарського, прибуває в Красноярськ.
- Кінець жовтня* М. О. Скрипник виїжджає з Красноярська до Петербургу.
- 5—12 листопада* М. О. Скрипник бере участь у роботі IV конференції РСДРП («Третьої загальноросійської») в Гельсінфорсі (Фінляндія).

1908

- Липень* М. О. Скрипник бере участь у роботі Першого Всеросійського з'їзду кооперативних підприємств, що проходив в Москві.
- Пізніше
23 липня* М. О. Скрипник, уникаючи переслідувань поліції, виїжджає за кордон, протягом півтора місяця перебуває в Женеві.
- Осінь* М. О. Скрипник прибуває у Москву.

1909

- 1—6 квітня* М. О. Скрипник бере активну участь у роботі Першого Всеросійського з'їзду лікарів і представників фабрично-заводської промисловості.
- 28 квітня* М. О. Скрипник прибуває в Петербург.
- Травень—червень* М. О. Скрипник веде партійну роботу в Самарі, на Уралі.
- 8—17 червня* М. О. Скрипник бере участь у роботі наради розширеної редакції «Пролетарія» в Парижі; виступає при обговоренні питань про одзвізмізм і ультиматизм, про завдання більшовиків по відношенню до думської тактики та окремим організаційним питанням.
- 14 серпня* М. О. Скрипника арештовано і ув'язнено в Петербурзьку тюрму.
- 13 жовтня* М. О. Скрипника після ув'язнення вислано на 5 років в Якутський край (м. Вілюйськ).

1913

- Листопад* М. О. Скрипник повертається з заслання в Петербург; його призначено редактором більшовицького журналу «Вопросы страхования».

1914

- Січень* М. О. Скрипник входить до складу редакційної колегії газети «Правда».

- 8 липня М. О. Скрипника арештовано і ув'язнено в Петропавловську пересильну тюрму.
- 28 вересня М. О. Скрипника після ув'язнення вислано в містечко Моршанськ Тамбовської губернії.

1917

- Лютий—березень* М. О. Скрипник обирається головою Моршанської Ради робітничих депутатів.
- 29 березня —
3 квітня М. О. Скрипник бере участь в роботі Всеросійської наради Рад робітничих і солдатських депутатів, виступає з промовою про внесення поправки в резолюцію Виконавчого комітету про мир.
- Кінець травня* М. О. Скрипник за рішенням ЦК РСДРП(б) переїжджає з Моршанська в Петроград; направляється на роботу в Центральну раду фабрично-заводських комітетів Петрограда, де його обирають секретарем.
- 26 липня —
3 серпня М. О. Скрипник бере участь у роботі VI з'їзду РСДРП(б); виступає з додатковою доповіддю про професійний рух та промовою при обговоренні доповіді про явку В. І. Леніна на суд. Його обрано кандидатом в члени ЦК РСДРП(б).
- 16 серпня На засіданні ЦК РСДРП(б) М. О. Скрипнику доручено проведення II Петроградської загальнономіської страхової конференції.
- 20 серпня М. О. Скрипника введено до складу редакції Центрального органу партії — газети «Пролетарий», в якій він веде фабрично-заводський та страховий відділи.
- 21—23 серпня М. О. Скрипник бере участь в роботі II Петроградської загальнономіської страхової конференції.
- 10 вересня М. О. Скрипник бере участь в роботі III загальнономіської конференції фабзавкомів Петрограда; виступає з доповіддю про загрузку Петрограда та евакуацію Петроградських підприємств.
- 28 вересня М. О. Скрипник виступає на засіданні Центральної ради фабрично-заводських комітетів з доповіддю про Демократичну нараду.
- 10 жовтня Скрипник бере участь в роботі IV загальнономіської конференції фабрично-заводських комітетів Петрограда, виступає з промовою про підготовку до скликання Всеросійської конференції Рад фабзавкомів.
- 12 жовтня М. О. Скрипника обрано до складу Військово-революційного комітету при Петроградській Раді робітничих і солдатських депутатів — бо-

йового органу по підготовці і проведенню збройного повстання.

16 жовтня

М. О. Скрипник присутній на історичному розширеному засіданні ЦК РСДРП(б); виступає з промовою.

17—22 жовтня

М. О. Скрипник бере участь у роботі I Всеросійської конференції фабрично-заводських комітетів.

Кінець грудня

М. О. Скрипник за пропозицією В. І. Леніна з мандатом ЦК приїздить на Україну; призначається народним секретарем праці.

1918

20—22 січня

М. О. Скрипник бере участь у роботі Першої Всеукраїнської селянської конференції, відкриває конференцію, виголошує привітальну промову.

4 березня

М. О. Скрипник обирається ЦВК Рад України головою Народного Секретаріату та народним секретарем зовнішніх справ.

12 березня

М. О. Скрипник виступає на засіданні ЦВК Рад України з доповіддю про політичне і воєнне становище на Україні.

17—19 березня

М. О. Скрипник бере участь в роботі II Всеукраїнського з'їзду Рад: виступає з привітанням, промовама про поточний та політичний моменти.

1 квітня

М. О. Скрипник виступає на засіданні Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету Рад з промовою про становище на Україні.

19—20 квітня

М. О. Скрипник бере участь в роботі Таганрозької партійної наради. 20 квітня головує на засіданні наради, обирається секретарем Організаційного бюро по скликанню I з'їзду КП(б)У.

21 квітня

М. О. Скрипник разом з іншими членами керівних партійних і державних організацій України виїжджає з Таганрога до Москви.

4—10 липня

М. О. Скрипник бере участь в роботі V Всеросійського з'їзду Рад; виступає з привітальною промовою від делегатів I з'їзду КП(б)У.

5—12 липня

М. О. Скрипник бере активну участь у роботі I з'їзду КП(б)У; виступає з доповіддю Організаційного бюро, з співповіддю про політичне становище і завдання партії; в дебатах по доповіді про збройне повстання. На закритому засіданні з'їзду М. О. Скрипник виступив з доповіддю по організаційному

питанню (про створення Комуністичної партії України); обраний на з'їзді кандидатом в члени ЦК КП(б)У.

- Липень—грудень* М. О. Скрипник входить до складу колегії Всесоюзної Надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем.
- 17—28 жовтня* М. О. Скрипник бере участь в роботі II з'їзду КП(б)У; виступає з промовою при обговоренні звітної доповіді ЦК; обраний кандидатом у члени ЦК КП(б)У.

1919

- Січень* М. О. Скрипник призначається народним комісаром Державного контролю України.
- 25 лютого* М. О. Скрипник виголошує привітальну промову на Київському губернському з'їзді Рад.
- 1—6 березня* М. О. Скрипник бере участь у роботі III з'їзду КП(б)У; виступає з повідомленням про роботу I конгресу Комуністичного Інтернаціоналу.
- 4—6 березня* М. О. Скрипник бере участь у роботі I конгресу Комуністичного Інтернаціоналу; виступає з промовою про стан і завдання Комуністичної партії України.
- 6—10 березня* М. О. Скрипник бере участь у роботі III Всеукраїнського з'їзду Рад; виступає з промовою при обговоренні доповіді з земельного питання.
- 18—23 березня* М. О. Скрипник бере участь у роботі VIII з'їзду РКП(б). Виступає з промовою при обговоренні доповіді про ставлення партії до Комуністичного Інтернаціоналу.
- 3 квітня* М. О. Скрипник виступає на загальноміській київській партійній конференції з доповіддю про роботу I конгресу Комінтерна та VIII з'їзду РКП(б).
- 22 квітня* М. О. Скрипник виступає з співповіддю про основні завдання Держконтролю і головні принципи реорганізації контрольних установ на засіданні співробітників Народного комісаріату Державного контролю.
- 4 травня* М. О. Скрипник виступає на Київській губернській конференції КП(б)У з промовою при обговоренні доповіді про роботу на селі.
- 11—12 травня* М. О. Скрипник виступає на I з'їзді Рад Радомишльського повіту Київської губернії з промовою «За Радянську владу».
- 18 травня* М. О. Скрипник виступає на спектаклі-митингу в Могилів-Подільському театрі «Гігант» з при-

вітальною промовою перед бійцями Бессарабської бригади.

21—30 травня

М. О. Скрипник бере участь у роботі III з'їзду трудящих сахарної промисловості України і Росії; виступає з привітальною промовою.

4 червня

М. О. Скрипник виступає на Всеукраїнському з'їзді представників волосних виконкомів з промовою про Державний контроль.

1920

29 березня —
5 квітня

М. О. Скрипник бере участь у роботі IX з'їзду РКП(б). Виступає з промовою на засіданні кооперативної секції при обговоренні питання про кооперацію.

Квітень

М. О. Скрипник бере участь у роботі I Всеукраїнського з'їзду Робітничо-Селянської Інспекції; його призначено народним комісаром Робітничо-Селянської Інспекції (РСІ УСРР).

16—20 травня

М. О. Скрипник бере участь у роботі IV Всеукраїнського з'їзду Рад; виступає з промовою.

19 липня —
7 серпня

М. О. Скрипник бере участь у роботі II конгресу Комінтерну.

17 серпня —
9 вересня

М. О. Скрипник бере участь в мирних переговорах делегації радянських республік з поляками в Мінську.

18 вересня

М. О. Скрипник виступає на Першій Всеукраїнській нараді професійних працівників з доповіддю про завдання Робітничо-Селянської Інспекції.

15—17 жовтня

М. О. Скрипник бере участь у роботі I Всеукраїнської наради Робітничо-Селянської Інспекції; виступає з промовою.

7 листопада

М. О. Скрипник виступає на I Всеукраїнському з'їзді робітниць і селянок з доповіддю про Робітничо-Селянську Інспекцію.

17—23 листопада

М. О. Скрипник бере участь у роботі V конференції КП(б)У; виступає з промовою при обговоренні доповіді про продовольче питання; обраний членом Контрольної комісії КП(б)У.

23 листопада

М. О. Скрипник виступає на III сесії ВУЦВКа з промовою про народну освіту на Україні.

1921

13 лютого

М. О. Скрипник очолив Всеукраїнську комісію по історії Жовтневої революції і КП(б)У (Істпарт).

- 8—16 березня М. О. Скрипник бере участь у роботі X з'їзду РКП(б).
- 2—4 травня М. О. Скрипник бере участь у роботі I Всеукраїнської наради КП(б)У.
- 22 червня —
12 липня М. О. Скрипник бере участь у роботі III конгресу Комінтерну.
- Липень М. О. Скрипника призначено народним комісаром внутрішніх справ УСРР.
- 9—13 грудня М. О. Скрипник бере участь у роботі VI конференції КП(б)У; виступає при обговоренні доповіді ЦК КП(б)У; обраний членом ЦК КП(б)У.

1922

- 23 березня М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У.
- 27 березня —
2 квітня М. О. Скрипник бере участь у роботі XI з'їзду РКП(б). Виступає з промовою при обговоренні звіту ЦК та Ревізійної комісії.
- 12 квітня М. О. Скрипника затверджено народним комісаром юстиції УСРР.
- 12—27 травня М. О. Скрипник бере участь у роботі III сесії ВУЦВК IX скликання; виступає при обговоренні доповіді про основні майнові права.
- 16—17 жовтня М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає з промовою в дебатах по доповіді з національного питання.
- 5 листопада —
5 грудня М. О. Скрипник бере участь у роботі IV конгресу Комінтерну.
- 10—14 грудня М. О. Скрипник бере участь у роботі VII Всеукраїнського з'їзду Рад; виступає з промовами при обговоренні доповіді про союзне об'єднання радянських республік та з приводу нагородження орденом Трудового Червоного Прапора миколаївських суднобудівних заводів.

1923

- 15—17 березня М. О. Скрипник бере участь у роботі VI Одеської губернської партійної конференції; виступає з звітом про діяльність ЦК КП(б)У.
- 4—10 квітня М. О. Скрипник бере участь у роботі VII конференції КП(б)У; виступає з промовами при обговоренні звітної доповіді ЦК КП(б)У, доповідей: ЦК КСМУ, про стан промисловості, про національні моменти в партійному і державному будівництві; обраний членом ЦК КП(б)У.

- 6—10 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; обирається кандидатом в члени Політбюро ЦК КП(б)У.
- 17—25 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі VII з'їзду РКП(б). Виступає з промовами при обговоренні доповіді про національні моменти в партійному і державному будівництві та з питання про перейменування партії. Обраний кандидатом в члени ЦК РКП(б).
- 9—12 червня* М. О. Скрипник бере участь у роботі IV наради ЦК РКП(б) з відповідальними працівниками національних республік і областей; виступає з промовами про національне питання та союзне будівництво.
- 20—23 червня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає з промовою в дебатах по звіту ПБ і ОБ ЦК КП(б)У; з доповіддю про роботу комісії ЦВК Союзу РСР по виробленню конституції, промовами при обговоренні доповідей про союзню державу, антирелігійну пропаганду та національне питання.
- 29—31 жовтня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає в дебатах при обговоренні доповідей ПБ і ОБ ЦК КП(б)У, про комнезами та про радбудівництво і результатах районування.
- 1—4 листопада* М. О. Скрипник бере участь у роботі IV сесії ВУЦВК VII скликання; виступає з доповіддю про центральні установи СРСР.

1924

- 5 січня* М. О. Скрипник виступає на VIII губернському з'їзді Рад Чернігівщини з доповіддю про роботу уряду УСРР.
- 12—14 січня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК РКП(б); виступає при обговоренні питання про підсумки дискусії.
- 16—18 січня* М. О. Скрипник бере участь у роботі XIII конференції РКП(б).
- 17—20 січня* М. О. Скрипник бере участь у роботі VIII Всеукраїнського з'їзду Рад; виступає з доповіддю про затвердження Союзної конституції.
- 27 лютого* М. О. Скрипник виступає на II Всеукраїнському з'їзді робітників юстиції з звітною доповіддю про підсумки роботи органів юстиції.
- 20—22 березня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає в дебатах при обговоренні доповіді про заходи забезпечення проведення економічної політики на селі.

1924

- 31 березня —
2 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК РКП(б); виступає з промовою при обговоренні доповідей про переговори з Англією та грошову реформу.
- 14 квітня* М. О. Скрипник виступає на II сесії ВУЦВК VIII скликання з промовою про становище українського населення в Західній Україні та Бессарабії.
- 12—16 травня* М. О. Скрипник бере участь у роботі VIII конференції КП(б)У; виступає з промовою при обговоренні звітної доповіді ЦК; обирається членом ЦК КП(б)У.
- 17 травня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; обирається кандидатом в члени Політбюро ЦК КП(б)У.
- 23—31 травня* М. О. Скрипник бере участь у роботі XIII з'їзду РКП(б); обраний кандидатом в члени ЦК РКП(б).
- 17 червня —
8 липня* М. О. Скрипник бере участь у роботі V конгресу Комінтерну.
- 2—7 липня* М. О. Скрипник бере участь у роботі V Всеукраїнської конференції РСМУ.
- 17—24 жовтня* М. О. Скрипник бере участь у роботі II сесії ЦВК СРСР II скликання; виступає в Раді національностей з доповіддю з приводу проекту положення про бюджетні права СРСР; з промовами при обговоренні доповіді про міжнародне становище та при обговоренні проекту про судустрій СРСР та союзних республік.
- 11 листопада* М. О. Скрипник виступає на II Всеукраїнському з'їзді робітниць і селянок з доповіддю про родину і шлюб в радянській державі.
- 29 листопада* М. О. Скрипник виступає з доповіддю на зборах активу Київської партійної організації КП(б)У.
- 19 грудня* М. О. Скрипник виступає на засіданні комісії Виконкому Комінтерна про розпуск УКП.

1925

- 9 січня* М. О. Скрипник від імені Центрального Комітету виступає з привітальною промовою перед делегатами I Всеукраїнського з'їзду вчителів.
- 10—13 січня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає в дебатах при обговоренні звіту ЦК КП(б)У.

- 17-20 січня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК РКП(б).
- 13 лютого* М. О. Скрипник виступає на Всеукраїнській нараді в справі радянського будівництва з доповіддю про революційну законність.
- 5-7 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає з інформаційною доповіддю про роботу розширеного пленуму ЦККІ та в дебатах при обговоренні доповіді про українізацію.
- 27-29 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі XIV конференції РКП(б).
- 3-10 травня* М. О. Скрипник бере участь у роботі ІХ Всеукраїнського з'їзду Рад; виступає з доповіддю про конституцію та відповіддю та привітання представників Західної України і Польщі.
- 6 травня* М. О. Скрипник виступає на Всеукраїнській нараді представників юстиції з доповіддю про нове районування і органи юстиції.
- 18-20 липня* М. О. Скрипник бере участь у роботі Всеукраїнської наради голів губернських та окружних виконкомів з питань радянського будівництва; виступає з доповіддю про революційну законність.
- 23-25 липня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає в дебатах по звіту Політбюро ЦК та доповіді про комітети неземельних селян.
- 3-10 жовтня* М. О. Скрипник бере участь в роботі пленуму ЦК РКП(б); виступає з пропозицією при обговоренні питання про організацію фонду бідняків.
- 13-16 жовтня* М. О. Скрипник бере участь у роботі 2 сесії ВУЦВК ІХ скликання; виступає з доповіддю про революційну законність.
- 21-23 жовтня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У.
- 24 жовтня* М. О. Скрипник виступає з промовою на відкритті при ЦК КП(б)У курсів окружних партійних робітників.
- 25 листопада* М. О. Скрипник виступає на ХІ Маріупольській окружній партійній конференції з звітною доповіддю ЦК КП(б)У.
- 5 грудня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У.
- 6-12 грудня* М. О. Скрипник бере участь у роботі ІХ з'їзду КП(б)У; обирається членом ЦК КП(б)У.

- 12 грудня* М. О. Скрипника на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У обрапо членом Політбюро.
- 15 грудня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК РКП(б); виступає в обговоренні питання про перейменування партії та про російський націоналізм.
- 18—31 грудня* М. О. Скрипник бере участь у роботі XIV з'їзду ВКП(б); виступає в дебатах при обговоренні звітної доповіді представництва ВКП(б) у Виконкомі Комінтерну; обраний кандидатом в члени ЦК.

1926

- 17 лютого — 15 березня* М. О. Скрипник бере участь у роботі VI розширеного пленуму Виконкому Комінтерну; виступає з промовою при обговоренні звіту Виконкому Комінтерну.
- 29 березня — 4 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У.
- 6—9 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК ВКП(б).
- 15—25 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі II сесії ЦВК СРСР III скликання; виступає з промовами при обговоренні доповіді уряду УСРР та доповіді про зміни деяких статей уголовного законодавства.
- 7—12 травня* М. О. Скрипник бере участь у роботі IX окружного з'їзду Рад Київщини; виступає з звітною доповіддю уряду УСРР.
- 20—31 травня* М. О. Скрипник бере участь у роботі III сесії ВУЦВК 9 скликання; виступає з доповіддю про кодекс законів про сім'ю, подружжя й акт громадянського стану і з промовами під час затвердження проекту кодексу та з приводу вшанування пам'яті І. Франка.
- 2—6 червня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає з промовою при обговоренні доповіді про українізацію.
- 7—12 червня* М. О. Скрипник бере участь у роботі III Всеукраїнського з'їзду працівників юстиції; відкриває з'їзд, виступає з доповіддю про роботу органів юстиції на Україні.
- 29 червня* М. О. Скрипник виголошує вступну доповідь при відкритті кафедри національного питання Українського інституту марксизму-ленінізму.

- 14—23 липня* М. О. Скрипник бере участь у роботі об'єднаного пленуму ЦК та ЦКК ВКП(б); виступає з промовою при обговоренні доповіді про житлове будівництво.
- 26 жовтня — 3 листопада* М. О. Скрипник бере участь у роботі XV конференції ВКП(б), виступає в дебатах при обговоренні доповіді про міжнародне становище.
- 14 листопада* М. О. Скрипник друкує в газеті «Карпатська правда» «Лист до закарпатських робітників і селян з Великої України».
- 16—23 листопада* М. О. Скрипник бере участь у роботі IV сесії ВУЦВК IX скликання.

1927

- 16—20 січня* М. О. Скрипник бере участь у роботі III Всеукраїнського з'їзду робітниць і селянок; виступає з промовою з приводу нового закону про сім'ю та шлюб.
- 21 січня* М. О. Скрипник виступає на зборах активу партійних, громадських та радянських організацій Журавлівського району м. Харкова з доповіддю «Три роки без Леніна».
- 7—12 лютого* М. О. Скрипник бере участь у роботі об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б).
- 26 лютого—3 березня* М. О. Скрипник бере участь у роботі об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У; виступає в дебатах при обговоренні доповіді ПБ ЦК КП(б)У про державний бюджет УСРР на 1926—1927 рр. та інформацією про VII розширений пленум ІККІ.
- 7 березня* М. О. Скрипника затверджено народним комісаром освіти УСРР.
М. О. Скрипник виступає на Всеукраїнській нараді бібліотечних працівників з промовою «Лінійні освітньої роботи в справі будування соціалізму».
- 15—18 березня* М. О. Скрипник бере участь у роботі IV пленуму ЦК ЛКСМУ, виступає в дебатах по доповіді про масову економічну роботу і виробниче виховання робітничої молоді.
- 2 квітня* М. О. Скрипник виступає з промовою на з'їзді працівників мистецтва.
- 4 квітня* М. О. Скрипник виступає на II пленумі Всеукраїнської ради профспілок з доповіддю про завдання освіти на Україні.
- 5 травня* М. О. Скрипник публікує в г. «Комуніст» лист-привітання до 15-річчя газети «Правда» під назвою «Старий правдист «Правде»».

- 8 липня М. О. Скрипник виступає на пленумі українського центрального бюро секції наукових робітників з доповіддю про п'ятирічний перспективний план Наркомосу.
- 27 липня М. О. Скрипник виступає з привітальною промовою з нагоди першого випуску короткотермінових курсів робітників шкіл селянської молоді.
- 29 липня — 9 серпня М. О. Скрипник бере участь в роботі об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б). Виступає в дебатах по доповіді Г. В. Чичеріна про міжнародне становище.
- 11—12 серпня М. О. Скрипник бере участь у роботі об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У; виступає при обговоренні доповіді про підсумки роботи об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б).
- 8 жовтня М. О. Скрипник виступає на II сесії ВУЦВК X скликання з промовою при обговоренні доповіді про міжнародне становище.
- 21—23 жовтня М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК ВКП(б); виступає в дебатах при обговоренні тез доповіді на XV з'їзді ВКП(б) про директиви по складанню п'ятирічного плану розвитку народного господарства.
- 27—28 жовтня М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає з промовою.
- 10—19 листопада М. О. Скрипник бере участь у роботі XIII окружної партійної конференції Київщини; виступає з доповіддю про діяльність ЦК КП(б)У та відповіддю на привітання представників безпартійних робітників, селян, інтелігенції.
- 18 листопада М. О. Скрипник виступає на відкритті виставки «Книга і преса України за 10 років Жовтня».
- 20—29 листопада М. О. Скрипник бере участь в роботі X з'їзду КП(б)У; виступає з доповіддю про завдання культурного будівництва в Україні та відповіддю на привітання Виконкому Комінтерну, КПЗУ, Комуністичної партії Польщі та Румунської Комуністичної партії; обирається членом ЦК КП(б)У.
- 29 листопада М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; обирається членом Політбюро.
- 12—19 грудня М. О. Скрипник бере участь у роботі XV з'їзду ВКП(б); виступає в дебатах при обговоренні звіту делегації ВКП(б) у Виконкомі Комінтерну; обраний членом ЦК ВКП(б).
- 26 грудня М. О. Скрипник виступає на урочистому об'єднаному засіданні Президії ВУЦВК та Раднаркому УСРР з доповіддю про десять роковини Радянської влади на Україні.

- 22 січня* М. О. Скрипник виступає з промовою на Харківських загальноміських траурних зборах, присвячених 4-й річниці з дня смерті В. І. Леніна.
- 31 січня —
2 лютого* М. О. Скрипник бере участь в роботі кінопароди при ЦК КП(б)У; виступає з промовою про стан і перспективи української кінематографії.
- 4 лютого* М. О. Скрипник виступає на зборах комосередку Інституту марксизму-ленінізму з доповіддю «Ленін як учений».
- 15—18 лютого* М. О. Скрипник бере участь у роботі III Всеукраїнського з'їзду робітників преси; виголошує промову про чергові завдання радянської преси.
- 23 березня* М. О. Скрипника за великі заслуги в справі будівництва соціалізму нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.
- 24 березня* М. О. Скрипник виступає на I Всесоюзній конференції науково-дослідних установ з доповіддю про роботу Українського Інституту марксизму-ленінізму.
- 6—11 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б).
- 25 квітня —
2 травня* М. О. Скрипник бере участь у роботі VII з'їзду ЛКСМУ.
- 2 травня* М. О. Скрипник виступає з промовами в Каневі: на урочистому мітингу на могилі Т. Г. Шевченка та на Всеукраїнському пленумі Шевченківського комітету.
- 20 червня* М. О. Скрипник виступає на другій конференції викладачів суспільствознавства у вишах з промовою про завдання суспільствознавства.
- 25—28 червня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У, виступає в дебатах по доповіді про програму Комінтерну.
- 4—12 липня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК ВКП(б); виступає з промовами при обговоренні доповідей Д. З. Мануїльського про конгрес Комінтерну та М. І. Калініна — про організацію нових (зернових) радгоспів.
- 17 серпня —
1 вересня* М. О. Скрипник бере участь у роботі VI конгресу Комінтерну; його обрано членом Виконавчого Комітету Комінтерну.
- 1—5 листопада* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає з доповіддю про VI конгрес Комінтерну.

- 16—24 листопада* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК ВКП(б); виступає з промовами при обговоренні доповіді про контрольні цифри на 1928/1929 р. та доповіді Північно-кавказького крайкому про роботу на селі і заходи піднесення землеробства.
- 25 листопада—1 грудня* М. О. Скрипник бере участь у роботі IV сесії ВУЦВК X скликання; виступає з промовою при обговоренні доповіді про радянське будівництво серед національних меншостей.
- 11—17 грудня* М. О. Скрипник бере участь у роботі XIII Одеської окружної партійної конференції; виступає з доповіддю про підсумки листопадових (1928 р.) пленумів ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У.

1929

- 15 січня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК ЛКСМУ.
- 27 січня* М. О. Скрипник виступає перед представниками наукових і науково-громадських організацій м. Харкова з доповіддю «Ленінські засади культурної революції».
- 5 березня* М. О. Скрипник виступає на VII Всесоюзному з'їзді працівників освіти з доповіддю «Основні засади культурного будівництва за доби соціалістичної реконструкції країни».
- 30 березня* М. О. Скрипник виступає на Київському окружному з'їзді робітників мистецтва з промовою «Мистецтво — активний співучасник соціалістичної перебудови країни».
- 31 березня—5 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі XI окружного з'їзду Рад Київщини; виступає з звітною доповіддю уряду УСРР.
- 8—9 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає з промовами при обговоренні доповідей про підсумки боротьби з бюрократизмом і про стан та розвиток сільського господарства.
- 9—14 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі II Всеукраїнської конференції КП(б)У; виступає при обговоренні доповіді ЦК ВКП(б) про генеральну лінію партії і завдання соціалістичного будівництва та доповідей про п'ятирічний план розвитку народного господарства України.
- 15 квітня* М. О. Скрипник виступає на урочистому відкритті інституту Т. Г. Шевченка у Харкові з промовою про завдання українського літературознавства.

- 16—23 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК ВКП(б); виступає в дебатах при обговоренні доповіді про внутріпартійні справи.
- 23—29 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі XVI конференції ВКП(б); виступає в дебатах при обговоренні доповідей про п'ятирічний план розвитку народного господарства.
- 29 квітня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК ВКП(б).
- 7—15 травня* М. О. Скрипник бере участь у роботі XI Всеукраїнського з'їзду Рад; виступає з доповіддю про стан та перспективи культурного будівництва на Україні.
- 15 травня* М. О. Скрипника обрано до складу ВУЦВК XI скликання.
- 17 травня* Пленум УІМЛ висунув М. О. Скрипника кандидатом до Всеукраїнської Академії наук.
- 20—28 травня* М. О. Скрипник бере участь у роботі V з'їзду Рад Союзу РСР; виступає з промовами при обговоренні звіту уряду СРСР та з повідомленням уряду УСРР про Конституцію, затверджену XI Всеукраїнським з'їздом Рад.
- 26—31 травня* М. О. Скрипник бере участь у роботі II Всеукраїнського з'їзду пролетарських письменників; виступає з промовою про чергові завдання пролетарської літератури.
- 10 червня* М. О. Скрипник виступає на I Всеукраїнській конференції ЛКСМУ з доповіддю про чергові завдання партії і комсомолу.
- 19 червня* М. О. Скрипник виступає на засіданні Президії ВУЦВКа з промовою про ліквідацію неписьменності на Україні.
- 3—13 липня* М. О. Скрипник бере участь у роботі X пленуму Виконкому Комінтерну; виступає з промовою при обговоренні доповіді про міжнародне становище і завдання Комінтерну.
- 3 серпня* М. О. Скрипник виступає на загальноміських зборах активу Харківської організації КП(б)У з доповіддю про підсумки X пленуму ВККІ.
- 1 листопада* М. О. Скрипник виступає на II Всеукраїнському з'їзді сходознавців з промовою про завдання сходознавства.
- 10—17 листопада* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК ВКП(б); виступає з промовою при обговоренні доповідей про союзний Наркомзем та про виконання рішень липневого (1928 р.) пленуму ЦК про підготовку технічних кадрів.

18—21 листопада М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає в дебатах при обговоренні доповідей про роботу партійних, профспілкових та господарських організацій на підприємствах та по доповіді ЦК ЛКСМУ.

27 листопада М. О. Скрипник виступає на VII пленумі Київського ОПК КП(б)У з доповіддю «До реконструктивних проблем».

1930

27 квітня М. О. Скрипник виступає на Всесоюзній партійній нараді з доповіддю «Основні засади єдиної системи народної освіти».

*27 травня—
3 червня* М. О. Скрипник бере участь у роботі XVI Донецької окружної партійної конференції; виступає з звітною доповіддю про роботу ЦК КП(б)У.

5—15 червня М. О. Скрипник бере участь у роботі XI з'їзду КП(б)У; виступає в дебатах при обговоренні звітної доповіді ЦК КП(б)У та промовама-відповідями на привітання ЦК КПЗУ і інженерно-технічного персоналу Харківського паровозобудівного заводу.

15 червня М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; обирається членом Політбюро.

*26 червня—
13 липня* М. О. Скрипник бере участь у роботі XVI з'їзду ВКП(б); виступає в дебатах при обговоренні звітної доповіді ЦК ВКП(б) та звіту делегації ВКП(б) у Виконкомі Комінтерну; обраний членом ЦК ВКП(б).

26 листопада М. О. Скрипник виступає на пленумі ВУК'у Рубіж з промовою про завдання працівників мистецтва.

29 листопада М. О. Скрипник виступає на пленумі ВУРПС'у з доповіддю про завдання робітничого класу в загальному навчанні.

17—21 грудня М. О. Скрипник бере участь у роботі об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б).

1931

6—12 січня М. О. Скрипник бере участь у роботі VIII з'їзду ЛКСМУ.

21—22 лютого М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму Київської міськради XI скликання; виступає з звітною доповіддю уряду УСРР; його обрано делегатом на XII Всеукраїнський з'їзд Рад.

- 25 лютого —
4 березня М. О. Скрипник бере участь у роботі XII Всеукраїнського з'їзду Рад; виступає з доповіддю про проведення загальнообов'язкового навчання та політехнізацію школи та відповіддю на припитання делегацій від заводів і фабрик, радгоспів і колгоспів з'їздові.
- 4 квітня М. О. Скрипник виступає з промовою на XI пленумі Виконкому Комінтерну.
- 12 квітня М. О. Скрипник виступає на Харківському міському партактиві з доповіддю про підсумки XI пленуму Виконкому Комінтерну.
- 27 травня М. О. Скрипник виступає на прийомі делегації колгоспників Барвінківського району.
- 11—15 червня М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК ВКП(б); виступає з промовою при обговоренні доповіді Яковлева «Про попередні підсумки сівби та завдання збиральної кампанії».
- 21 жовтня М. О. Скрипник виступає на IV Всеукраїнському з'їзді наукових працівників з доповіддю про завдання наукового фронту в світлі рішень ЦК ВКП(б) про початкову й середню школу.
- 28 грудня М. О. Скрипник виступає з привітальною промовою на V Всеукраїнському з'їзді працівників мистецтва.

1932

- 20 січня М. О. Скрипник виступає на загальних зборах наукових працівників та винахідників м. Харкова з доповіддю «Ленін і наука».
- 26 січня М. О. Скрипник бере участь у роботі III Всеукраїнського з'їзду товариства «Геть неписьменність»; виступає з доповіддю про культурне будівництво в четвертому році п'ятирічки та завершення остаточної ліквідації неписьменності.
- 28 січня М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає при обговоренні питань про утворення областей.
- 30 січня —
4 лютого М. О. Скрипник бере участь у роботі XVII конференції ВКП(б); виступає в дебатах при обговоренні доповідей про директиви до складання другого п'ятирічного плану народного господарства СРСР (1933—1937 рр.).
- 7 лютого М. О. Скрипник виступає на Харківській міській конференції комсомольців-аспірантів з промовою «Комсомол на завоювання науки».

- 5 травня* М. О. Скрипник виступає на першій Харківській загальноміській конференції робкорів і партактиву з доповіддю, присвяченою двадцятиріччю газети «Правда».
- 25—29 червня* М. О. Скрипник бере участь у роботі II Всеукраїнської конференції ЛКСМУ.
- 6—9 липня* М. О. Скрипник бере участь у роботі III Всеукраїнської конференції КП(б)У; виступає в дебатах при обговоренні доповіді про підсумки весняної засівної кампанії, про хлібозаготівню та збиральну кампанію і завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів.

1933

- 5—7 лютого* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає при обговоренні доповіді про підсумки хлібозаготівель і завдання КП(б)У в боротьбі за піднесення сільського господарства України.
- 28 лютого* М. О. Скрипника призначено Головою Держплану УРСР та заступником Голови Ради Народних Комісарів УСРР.
- 8—11 червня* М. О. Скрипник бере участь у роботі пленуму ЦК КП(б)У; виступає при обговоренні доповіді про організацію здачі хліба державі в 1933 р. та з критикою окремих своїх помилок в зв'язку з обвинуваченням його на пленумі в серйозних помилках в літературних працях з національного питання, в культурному будівництві та в його керівництві Наркомпросом.
- 7 липня* Смерть М. О. Скрипника, яка наступила в результаті акту самогубства.

БИБЛИОГРАФИЯ ТВОРИВ М. О. СКРИПНИКА

1902

Корреспонденция из Нижнего Новгорода // Искра. 1902. № 29. 1 дек.

Корреспонденция из Саратова // Искра. 1902. № 29. 1 дек.

1903

Корреспонденция с Урала // Искра. 1903. № 38. 15 апр.

Новое проявление царского «правосудия» // Искра. 1903. № 39. 1 мал.

1904

Современные партийные течения и задачи революционной соц.-демократии (Письмо ко всем организациям РСДРП). В конце документа дата: 1-го июня 1904 г. // Шахов Н. Борьба за съезд (Собрание документов). Женева, 1904. С. 63—69.

1908

Кооперативный съезд и рабочие кооперативы // Пролетарий. 1908. № 33. 23 июля.

Немецкие меньшевики // Пролетарий. 1908. № 35. 11 сент.

1909

Рабочая группа на съезде фабрично-заводских врачей. (Письмо участника съезда) // Пролетарий. 1909. № 46. 11(24) июля.

Резолюция Московского комитета РСДРП по вопросу об участии в съезде фабрично-заводских врачей // Пролетарий. 1909. № 44.

1913

Рабочее страховое представительство и ликвидаторы // Путь правды. 1913. № 35. 13 марта.

Теория и практика руководителей Московского Союза потребителей // Просвещение. 1913. № 9. С. 99—102.

1914

В чем задача? // Путь правды. 1914. № 6. 28 янв.

Вина предпринимателя и больничные кассы // Путь правды. 1914. № 42. 21 марта.

Вниманию всех товарищей — правленцев. Сиб. больничных касс // Путь правды. 1914. № 44. 23 марта.

Вниманию городских рабочих и служащих // Путь правды. 1914. № 11. 2 февр.

Два наказа // Путь правды. 1914. № 59. 12 апр.

Еще раз // Трудовая правда. 1914. № 25. 26 июня.

К московским выборам // Трудовая правда. 1914. № 9. 7 июня.

Как выбирать // Путь правды. 1914. № 50. 30 марта.

Локаут и страхование // Путь правды. 1914. № 46. 26 марта.

Металлисты и страхование // Пролет. правда. 1914. № 15. 19 янв.

Новое разъяснение // Путь правды. 1914. № 65. 19 апр.

О выборах в страховой совет // Путь правды. 1914. № 19. 22 февр.

О лозунге общегородской кассы // Трудовая правда. 1914. № 21. 21 июня.

Об «осуществимости» страхового законопроекта. // Путь правды. 1914. № 83. 11 мая.

Общегородская касса и ликвидаторы // Путь правды. 1914. № 3. 24 янв.

Организационные задачи рабочего страхового представительства // Путь правды. 1914. № 30. 7 марта.

Основные задачи страхового движения горнорабочих // Путь правды. 1914. № 38. 16 марта.

Очередные шаги // Пролет. правда. 1914. № 13. 17 янв.

После выборов // Путь правды. 1914. № 55. 5 апр.

Праздники и больничные кассы // Путь правды. 1914. № 56. 6 апр.

Страховой Совет и рабочие // Путь правды. 1914. № 1. 22 янв.

Усиливающиеся преследования // Трудовая правда. 1914. № 1. 23 мая.

1918

Заключительное слово по докладу о текущем моменте на II Всеукраинском съезде Советов рабочих и крестьянских депутатов // Вестн. УНР. 1918. № 47. 22 (9) марта.

Новый стан в революції на Україні // Вестн. УНР. 1918. № 61. 11 квіт.

О введении военного положения в Полтавской, Черниговской и Херсонской губерниях и о необходимости мобилизации граждан для нужд обороны: Выступление на заседании ЦИК Советов Украины, 15 марта // Вестн. УНР. 1918. № 44.

О политическом и военном положении Украины: Докл. на заседании ЦИК Советов Украины. 12 марта 1918 г. // Вестн. УНР. 1918. № 41. 14(1) марта.

Приветствие и речь на II Всеукраинском съезде Советов Р. С. и С. Д. о политическом моменте // Вестн. УНР. 1918. № 44. 19(6) марта.

Сучасне становище // Вестн. УНР. 1918. № 6. 6 січ.

Всеукраїнський з'їзд представників волосних виконкомів. Відповідь-резолуція на слова т. Рафеса з приводу єврейських погромів // Більшовик (К.). 1919. № 41. 1 черв.

Взаимоотношения между Украиной и Великороссией // Коммунист (К.). 1919. № 16. 21 марта.

Доповідь на з'їзді волосних виконкомів 5 червня про завдання Державного контролю // Вісті (Х). 1919. № 59. 6 черв.

Доклад на общегородской конференции Киевской организации КП(б)У о III Коммунистическом Интернационале и VIII съезде РКП // Коммунист (К.). 1919. № 29. 5 апр.

Задачи Государственного Контроля // Гос. контроль. 1919. № 1. С. 2—6.

Заявление на съезде волостных исполкомов Украины на приветствие инвалидов о необходимости обеспечения всех инвалидов империалистической и гражданской войны: Излож. // Коммунист. 1919. № 73. 4 июня.

Заявление на съезде волостных исполкомов Украины // Коммунист (К.). 1919. № 75. 6 июня.

Комуністична партія України та III Інтернаціонал // Київський комуніст. 1919. № 37/45. 11 берез.

Настроение в деревне: Беседа с нар. комиссаром т. Скрышником, возвратившимся из поездки по Киевской губернии // Коммунист (К.). 1919. № 60. 17 мая.

О работе в деревне: Выступление на Киевской губернской конф. КП(б)У в прениях по докладу Пятакова // Коммунист (К.). 1919. № 52. 8 мая.

Опять «правоучение»: О необходимости бесплатного обучения. // Коммунист (Х.) 1919. № 63. 21 мая.

Основные задачи госконтроля и главные принципы реорганизации контрольных учреждений. // Гос. контроль. 1919. № 1. С. 35—45.

Мобилизация и настроение трудящихся на Волини: Беседа с нар. комиссаром т. Скрышником, вернувшимся с поездки // Коммунист (К.). 1919. № 100.

Приветственное слово на съезде трудящихся сахарной промышленности Украины и России // Коммунист (Х.). 1919. № 66. 25 мая.

Привітання губернському з'їздові Рад Київської губернії, 25 лют. 1919 р. // Вісті (Известия) Виконавчого комітету Київ. Р.Р.Д. 1919. № 11.

Речь на похоронах товарищей, павших за власть Советов // Киевский коммунист. 1919. № 21. 18 февр.

Слово на доповідь т. Подвойского / Всеукр. съезд волостных исполкомов. // Більшовик (К.). 1919. № 42. 30 трав.

Слово про державний контроль // Більшовик (К.). 1919. № 45. 6 черв.

Сообщение на III Всеукраинском съезде Коммунистической партии Украины о международной конференции Коммунистического Интернационала в Москве // Коммунист (К.). 1919. № 33. 17 апр.

Чорна справа // Вісті ВЦВК. 1919. № 30. 30 квіт.

1920

Доклад от имени Наркоминспекции на первом Всеукраинском совещании профессиональных работников // Коммунист (X.). 1920. № 211. 21 сент.

Донбасс и Украина: Из истории революционной борьбы на Украине 1917—1918 гг. // Коммунист. 1920. № 4. С. 52—54.

Женщина и рабоче-крестьянская инспекция // Коммунарка України. 1920. № 1—2. С. 20—22.

Национальная политика малых народностей // Коммунист. 1920. № 3. С. 12—15.

О народном просвещении на Украине: Выступление на III сессии Всеукраинского ЦИКа по докладу т. Гринька // Коммунист (X.). 1920. № 265. 25 нояб.

О рабоче-крестьянской инспекции: Докл. на первом Всеукр. съезде работниц и крестьянок // Коммунист (X.). 1920. № 252. 10 нояб.

Переговоры в Минске (Сообщение т. Раковскому о ходе мирных переговоров с поляками делегата УССР т. Скрыпника от 21 августа и телеграмма тов. Раковского Скрыпнику) // Коммунист (X.). 1920. № 191. 26 авг.

Февральская революция и большевики // Коммунист (X.). 1920. № 58. 12 марта.

1921

Артем (Сергеев) (Некролог) // Коммунист (X.). 1921. № 164. 27 июля.

В крови и огне: От февраля 17-го года до гетмана // Коммунист (X.). 1921. № 291. 7 нояб.

Второй конгресс Коминтерна о классовой организации пролетариата // Коммунист. 1921. № 5. С. 13—15.

Конкордия Николаевна Самойлова (из воспоминаний) // Коммунарка України. 1921. № 7—8. С. 7—8.

Перебороти і доконати повзучі збочення: Промова на першій Всеукр. нараді викладачів напитування // За комуністичне виховання дошкільника. 1921. № 6. С. 13.

VI съезд большевиков и юношеское движение // Юный коммунар. 1921. № 5—6. С. 5—6.

VI съезд партии // Шесть съездов нашей партии, 1898—1917. X., 1921. С. 86—100.

1922

В органах юстиции (из беседы) // Пролет. правда (К.). 1922. № 300. 29 дек.

Военно-революционный комитет Октябрьской революции // Коммунист (X.). 1922. № 256. 7 нояб.

Годовщина освобождения // Коммунист (X.). 1922. № 287. 14 дек.

Двуликий Янус // Коммунист (X.). 1922. № 127, 128. 7—8 июня.

До історії Червоної Армії на Україні // Комуніст. 1922. № 44. 22 лют.

О классовом характере советского суда: Выступление на Всеукр. съезде работников юстиции // Пролет. правда. (К.). 1922. № 235. 16 окт.

Октябрь и Коминтерн, 25 окт. 1917 г.—7 нояб. 1922 г. // Пролет. правда (К.). 1922. № 256. 7 нояб.

Основные задачи советской юстиции // Пролет. правда (К.). 1922. № 235. 16 окт.

Приветствие от имени ЦК КП(б)У на VI губпартконференции // Пролет. правда (К.). 1922. № 61. 18 марта.

Трипольская трагедия // Юный коммунар. 1922. № 3—4. С. 5—9.

1923

В Одессе и Николаеве: Беседа Н. А. Скрыпника с сотр. «Коммуниста» // Коммунист (Х.). 1923. № 64. 23 марта.

Виступ з приводу вироку швейцарського суду над Конраді — убивцею Воровського // Вісті. 1923. № 261. 16 листоп.

Виступ на 2-й сесії Всеукраїнського ЦВК по доповіді т. Чубаря про стан промисловості // Вісті. 1923. № 78. 13 квіт.

Выступления на VII Всеукраинской партийной конференции в прениях по докладам ЦК РСМУ // Коммунист (Х.). 1923. 7—11 апр.

Всесоюзное совещание наркомов юстиции, Харьков // Коммунист (Х.). № 293. 23 дек.; Вісті (Х.). 1923. № 290. 23 груд.

Выковывание партии (к 25-летию юбилею I съезда РСДРП) // Коммунист (Х.). 1923. № 55.

Голос правдиста (из беседы с тов. Скрыпником) // Пролетарий (Х.). 1923. № 100. 5 мая.

Жовтень чи червень?: До 6-ї річниці Жовтневої революції // Вісті. 1923. № 251. 7 листоп.

За красными границами // Коммунист (Х.). 1923. № 254. 7 нояб. Завдання Всесоюзної наради Наркомюстів // Вісті (Х.). 1923. № 290. 23 груд.

Історія пролетарської революції на Україні: Корот. начерк. Х.: Червоний шлях, 1923. 85 с.

К задачам Центральной контрольной комиссии // Коммунист (Х.). 1923. № 73. 3 апр.

Класс и партия. Х.: Пролетарий, 1923; Армия и революция. 1923. № 3—4. С. 5—13; № 5—6. С. 9—22.

Коллективизация села и незаможники // Коммунист (Х.). 1923. № 43. 25 февр.

«Красный призрак бродит по Европе» // Пролет. правда (К.). 1923. № 255. 7 нояб.

Начерк історії пролетарської революції на Україні // Червоний шлях. 1923. № 1. С. 89—112; № 2. С. 71—90; № 3. С. 76—115.

О дислокации комячеек // Коммунист (Х.). 1923. № 41. 25 февр. О центральных учреждениях СССР: Докл. на IV-й сессии ВУЦИК // Пролет. правда (К.). 1923. № 252. 3 нояб.

Организация Красной гвардии и Красной Армии на Украине в 1917—1918 гг. // Армия и революция. 1923. № 3—4. С. 38—51.

Ответная речь на приветствия рабочих Донецкой железной дороги на VII Всеукраинской партийной конференции ЦК КП(б)У // Коммунист. 1923. № 77. 7 апр.

Отчет о деятельности ЦК КП(б)У (на VI-й Одесской губ. партконференции) // Коммунист (Х.). 1923. № 66. 25 марта.

Підсумки XII з'їзду РКП // Більшовик (К.). 1923. № 98. 5 трав.

Празднование пятилетней годовщины ЧК—ГПУ: Речь на торжеств. заседании коллегии ГПУ, 11 февр. 1923 г. // Коммунист (X.). 1923. № 33. 13 февр.

Пятилетие первого корпуса Червоного казачества // Коммунист (X.). 1923. № 6. 10 янв.

Рабочий класс и рабочая партия: Докл., читанный к 25-летию РКП(б). X., 1923. 82 с.

Революционное движение студенчества до Февральской революции // Студент революции. 1923. № 9—10. С. 10—14.

Речь Н. А. Скрыпника на XII съезде РКП(б) // Национальные моменты в партийном и советском строительстве. X.: Путь просвещения. 1923. С. 38—45.

Рука об руку с рабочей печатью // Пролетарий (К.). 1923. № 100. 7 мая.

Союз Социалистических Советских Республик // Коммунарка Украины. 1923. № 2—3. С. 1—3.

Тов. Дьяков // Летопись революции. 1923. № 5. С. 239—240.

Чудо Октябрьской революции (5-летие создания Красной Армии) // Коммунист (X.). 1923. № 42. 23 февр.

1924

Англо-французский конфликт и СССР // Коммунист (X.). 1924. № 67. 22 марта.

Безработица и женщина-работница // Коммунист (X.). 1924. № 80. 8 апр.

2-й агрономический съезд // Коммунист (X.). 1924. № 49. 28 февр.

Відповідь на запитання позапартійного робітництва на VIII Всеукраїнській партконференції // Вісті (X.). 1924. № 106. 13 трав.; Коммунист (X.). 1924. № 108. 13 мая; Пролет. правда (К.). 1924. № 108. 14 мая.

Выступление т. Скрыпника в прениях по докладу т. Чичерина // Пролет. правда (К.). 1924. № 241. 21 окт.

Готовьтесь к партсъезду // Коммунист (X.). 1924. № 84. 12 апр.

Двинуть сельскохозяйственные машины на село // Коммунист (X.). 1924. № 56. 7 марта.

Доклад и заключительное слово на VIII губернском съезде Советов Чернигова // Красное знамя (Чернигов). 1924. № 6. 8 янв.

Доповідь на 2 Всеукраїнському з'їзді робітників юстиції про підсумки роботи органів юстиції // Вісті (X.). 1924. № 48. 28 лют.

Доповідь на VIII Всеукр. з'їзді Рад в справі про затвердження союзної конституції // Більшовик (К.). 1924. № 18. 22 січ.

Доповідь у Раді національностей з приводу проекту положення про бюджетні права СРСР // Вісті (X.). 1924. № 242. 23 жовт.

Задачи политпросветительной работы // Коммунист (X.). 1924. № 70. 27 марта.

Задачи посевной кампании // Коммунист (X.). 1924. № 69. 25 марта.

Задачи судебных учреждений: Речь на съезде работников юстиции. // Пролет. правда (К.). 1924. № 63. 4 марта.

Звітна доповідь на Всеукраїнському з'їзді робітників юстиції // Більшовик (К.). 1924. № 50. 29 лют.

К сессии ВУЦИКа // Коммунист (X.). 1924. № 82. 10 апр.

- Карна політика УСРР: Доп. на Всеукр. з'їзді робітників юстиції // Вісті (Х.). 1924. № 51. 2 берез.; Більшовик (К.). 1924. № 52. 3 берез.
- Кінцеве слово (після дискусій на доповідь на Всеукраїнському з'їзді робітників юстиції про підсумки роботи органів юстиції // Вісті (Х.). 1924. № 49. 29 лют.
- Ленін та національна справа // Знання. 1924. № 15—16. С. 3—4.
- Национальный вопрос в Красной Армии // Красная рота. 1924. № 41.
- О деле «КОЦД»: Беседа с представителем РАТАУ // Пролет. правда (К.). 1924. № 97. 30 апр.
- О литературных выступлениях тов. Троцкого: Докл. на собрании актива Киевской организации РКП(б)У // Пролет. правда (К.). 1924. № 274. 30 нояб.
- Об угнетении украинского населения в Западной Украине и Бессарабии: Речь на 2-й сессии ВУЦИКа. 14 апр. // Пролет. правда (К.). 1924. № 86. 16 апр.
- Октябрьская революция и революция права // Вестн. сов. юстиции. 1924. № 22. С. 733—734.
- Ответ после обсуждения на второй сессии ВУЦИКа запроса правительству о положении украинцев в Польше и Румынии // Пролет. правда (К.). 1924. № 86. 16 апр.
- Очередные задачи партстроительства // Красное знамя (Чернигов). 1924. № 9.
- Памяти Д. Н. Благоева: Заявление / 8-я Всеукр. парт. конф. // Коммунист (Х.). 1924. № 113. 18 мая.
- Победа Коммунистической партии в Прикарпатской Украине // Коммунист (Х.). 1924. № 68. 23 марта.
- Потрійний ювілей радянської влади на Україні // Вісті (Х.). 1924. № 283. 12 груд.
- Предисловие // Ленин Н. О государстве: Сб. ст. и речей Х.: Пролетарий. 1924. С. 1—8.
- Предисловие // Ленин Н. Об Украине / Под ред. и с предисл. Н. А. Скрышника. Х.: Пролетарий. 1924.
- Про вибух (на пл. Рози Люксембург) // Вісті (Х.). 1924. № 28. 5 лют.
- Промова — спогади про те, що відбулося за 7 років революції // Вісті (Х.). 1924. № 256. 11 листоп.
- Революционная законность // Известия Одесского губкома. 1924. № 1325. 7 мая.
- Родина й шлюб в радянській державі: Доп. на 2 Всеукр. з'їзді робітниць та селянок // Вісті (Х.). 1924. № 258. 13 листоп.
- Сім'я та шлюб в радянських республіках (3 доповіді) // Селянка України. 1924. № 4. С. 5.
- Твердой рукой (о денежной реформе) // Коммунист (Х.). 1924. № 53. 4 марта.
- Уголовная политика Советской власти. Х.: Юрид. изд-во, 1924. 72 с.
- Ударный пункт (По поводу обращения ЦК РКП о денежной реформе) // Коммунист (Х.). 1924. № 58.
- Хозяйственное строительство. Международное положение. Внутреннее укрепление партии // Известия (Одесса). 1924. № 1324. 6 мая.

Черниговщина выросла (Беседа с т. Скрышником) // Красное знамя (Чернигов). 1924. № 7. 9 янв.

Чистка судебного аппарата // Коммунист (Х.). 1924. № 289. 17 дек.

1925

Блакитний (Некролог) // Вісті (Х.). 1925. № 279. 6 груд.

Е. Б. Бош (Некролог) // Коммунист (Х.). 1925. № 5. 8 янв.

Відповідь делегатам першого Всеукраїнського з'їзду вчителів на демонстрації біля ЦК КП(б)У // Нар. учитель (Х.). 1925. № 2; Вісті (Х.). 1925. № 7. 10 січ.

Відповідь на привітання представників Західної України й Польщі на IX Всеукр. з'їзді КП(б)У // Вісті (Х.). 1925. № 282. 10 груд.

Внутріселищний землеустрій та колективізація сільського господарства // Сіл. госп-во. 1925. № 9—10. С. 9—11.

Выдержка из речи на пятом Всероссийском съезде Советов 6 июля 1918 г. // Летопись революции. 1925. № 2. С. 51—52.

Діяльність радянської прокуратури // Більшовик (К.). 1925. № 40. 19 лют.

До перевиборів парзасідателів // Вісті (Х.). 1925. № 284. 12 груд.

До процесу київської міліції // Вісті (Х.). 1925. № 284. 12 груд.

За єдиний рабочий фронт: Речь на торжеств. заседании в театре им. Шевченко в Харькове (с участием германской рабочей делегации) // Коммунист (Х.). 1925. № 170. 28 июля.

Заявление Одесскому комитету РСДРП. 31 марта 1905 г. (подпись Щур) // Пролетарская революция. 1925. № 7. С. 46—49.

К 8-летию Октябрьской революции // Вестн. сов. юстиции. 1925. № 22. С. 1—2.

К делу шайки «Бим-Бом» // Коммунист (Х.). 1925. № 247. 28 окт.

Ленинская теория вооруженного восстания: Докл. на собрании Харьк. гарнизона ВНО // Красная рота. 1925. № 5. С. 61—70.

Народный суд, его задачи и его деятельность. Х.: Юрид. изд-во НКЮ УССР. 1925. 34 с.

Нове районування і органи юстиції: Доп. на Всеукр. нараді робітників юстиції // Вісті (Х.). 1925. № 101. 7 трав.

О выселении из сел бывших помещиков // Пролет. правда (К.). 1925. № 87. 17 апр.

О задачах IX Всеукраинского съезда Советов // Пролет. правда (К.). 1925. № 95. 29 апр.

Октябрь и искусство революции // Коммунист (Х.). 1925. № 255. 7 нояб.

Организатор побед (Некролог М. В. Фрунзе) // Коммунист (Х.). 1925. № 251. 1 нояб.

Основні питання Українського Жовтня: Спогади до 8-х роковин I Всеукраїнського з'їзду Рад. // Вісті (Х.). 1925. № 291. 20 груд.

Первая ласточка весны народов (Узбекистан) // Коммунист (Х.). 1925. № 151. 5 июля.

Привітання від імені ЦК на Всеукраїнському вчительському з'їзді // Більшовик (К.). 1925. № 8.

Привітання від ЦК КП(б)У делегації німецьких робітників у Харкові // Вісті (Х.). 1925. № 170. 28 лип.

Про діяльність прокуратури: Доп. на 4-й сесії ВУЦВК // Більшовик (К.) 1925. № 31. 8 січ.

Промова (на диспуті «Злочинний світ») про потребу притягти увагу студентства та пролетарських мас до боротьби з злочинством // Вісті (Х.). 1925. № 135.

Промова на з'їзді начальників органів ДПУ (про революційну законність та ДПУ) // Вісті (Х.). 1925. 4 черв.

Промова (при відкритті курсів окружних партійних робітників при ЦК КП(б)У) // Вісті (Х.). 1925. № 246. 27 жовт.

Революційна законність: Докл. і кінцеве слово на Всеукр. нараді в справі рад. будівництва 13 лют. // Вісті (Х.). 1925. № 36. 14 лют.

Революційна законність УСРР: Доп. на II сесії ВУЦВК, 22 жовт. // Вісті (Х.). 1925. № 243. 23 жовт.

Союз соціалістичних радянських республік // Рад. селянин. 1925. № 13—14. С. 1—3.

Уголовная политика Советской власти. Х.: Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1925. 75 с.

Хуліганство — велике соціальне зло: Розмова з Наркомюстом та Генеральним Прокурором УСРР // Вісті (Х.). 1925. № 247. 28 жовт.

1926

Дев'ять років національної політики на Україні // Агітатор. 1926. № 21. С. 42—46.

Демонстрація братерства // Вісті (Х.). 1926. № 131. 10 черв.; Комуніст. 1926. № 131. 10 черв.

Дніпрельстан // Комуніст. 1926. № 239. 17 жовт.

До теорії боротьби двох культур. Х.: ДВУ, 1926. 31 с.

Доклад Народного комиссара юстиции и генерального прокурора республики на IV сессии Всеукраинского Центрального исполнительного комитета 8-го созыва. Х.: НКЮ УССР, 1926. 28 с.

Доповідь на IX окружному з'їзді Рад Київщини: Звіт укр. уряду // Пролет. правда (К.). 1926. № 104. 9 мая.

Доповідь на III Всеукраїнському з'їзді робітників юстиції / Вісті. 1926. № 296. 28 груд.

Доповідь НКЮ на IV сесії ВУЦВК // Вісті. 1926. № 130. 9 черв.

За революционную законность: Докл. на Всеукр. совещ. председателей губерн. и окружных исполкомов по вопр. сов. стр-ва, 18—20 июля 1925 г. Х.: Юрид. изд-во НКЮ УССР. 1926. 38 с.

Конституція СРСР // Вісті. 1926. 4 лип.; Червоне право. 1926. № 10—11. С. 405—406.

Лист до закарпатських робітників і селян з Великої України // Карпатська правда. 1926. № 45. 14 листоп.

Національне питання на Радянській Україні // Робітничо-селянський календар «Карпатської правди» на 1927 р. Ужгород, 1926. С. 71—76.

О теории борьбы двух культур: Осл. линии нац. политики на Украине. Х., 1926. 32 с.

Отчет о работе «Боевого комитета при СПБ. К.», сент.—окт. 1905 г. (подпись в подлиннике Г. Щенский) // Ленинский сборник. Т. 5. С. 461—463.

Підсумки «літературної дискусії» // Більшовик України. 1926. № 1. С. 18—36.

Повідомлення про смерть Леоніда Борисовича Красіна (Пленум Виконкому Комінтерну) // Комуніст (Х.). 1926. № 272. 25 листоп.

Політика і методи роботи органів юстиції в сучасний момент: Доп. на III Всеукр. з'їзді робітників юстиції // Вісті (Х.). 1926. № 130. 9 черв.

Про діяльність місцевих юридичних гуртків (лист Скрипника) // Червоне право. 1926. № 16. С. 42—44.

Про значення процесу кнївської губміліції // Пролет. правда (К.). 1926. № 97. 29 квіт.

Прс події в Англії // Пролет. правда (К.). 1926. № 103. 8 трав.

Промова (на святі IX роковин Жовтня) / Вісті (Х.). 1926. № 258. 9 листоп.

Промова на III сесії ВУЦВК 9 скликання з приводу шанування пам'яті Ів. Франка // Вісті. 1926. № 122. 30 трав.

Революційна законність и работа прокуратуры // Вестн. сов. юстиции. 1926. № 8—9. С. 315—323.

Революційна законність і робсількорівський рух: Доп. т. Скрипника на загальних міських зборах робсількорів при газеті «Харьковский пролетарий» // Червона преса. 1926. № 8. С. 7—14; Червоне право. 1926. № 5. С. 213—220.

Семилетнє рабоче-крестьянской милиции // Коммунист (Х.). 1926. № 28. 5 фєвр.

1905 год (Воспоминания) // Коммунист (Х.). 1926. № 28. 5 фєвр.

Червоний юрист // Червоний юрист. 1926. № 1. С. 1—2.

Шлюб та родина: Доп. на 3-й сесії Всеукр. центр. виконкому // Вісті. 1926. № 119. 27 трав.

1927

Від народного секретаріату до Ради Народних Комісарів (До 10 роковин Жовтневої революції) // Пролет. правда. 1927. № 293. 23 жовт.

Відповідь від імені XIII окружної партійної конференції Київщини на вітання представників безпартійного робітництва, селянства та інтелігенції Київщини // Пролет. правда (К.). 1927. № 257. 11 листоп.

Відповідь на привітання з нагоди 5-х роковин перебування його на посаді генерального прокурора Республіки і Наркомюсту // Вісті (Х.). 1927. № 54. 8 берез.

Вирок у справі Шварцбарда — Суворий присуд над українською контрреволюцією: Розмова з тов. Скрипником // Комуніст (Х.). 1927. № 248. 29 груд.; Пролет. правда. 1927. 248. 29 груд.

Виставка Оверьянських плетених виробів у виші (Франція) // Пролет. правда. № 219. 25 жовт.

Виступ (в день преси в Харкові на вечорі у будинку ім. Блакитного) // Комуніст (Х.). 1927. № 103. 8 трав.

Виступ на з'їзді бібліотечних робітників професійних спілок (Про найближчі завдання в галузі освіти) // Комуніст (Х.). 1927. № 104. 9 берез.; Пролет. правда (К.). 1927. № 55. 8 берез.

Виступ на нараді організаційного комітету інституту інженерів шляхів у Києві // Пролет. правда (К.). 1927. № 74. 2 квіт.

Виступи про правопис // Комуніст. 1927. № 119, 137; Вісті. 1927. № 137. 19 трав.; Пролет. правда. 1927. № 118, 121, 124, 126. 28, 31 трав.; 4, 7 черв.

Виступлення 17 октября 1927 г. в прениях по докладу Луначарского об итогах культурного строительства за 10 лет на 2 сессии ЦИК 4 созыва: // 2 сессия ЦИК СССР 4 созыва: Стеногр. отчет. Л., 1927. Бюл. № 4. С. 15—26; Вісті (Х.). 1927. № 238. 18 жовт.; Комуніст (Х.). 1927. № 239. 19 жовт.

Геть з партії тих, що не зносять умов диктатури пролетаріату — ширше двері новим пролетарям: Відповідь від імені Х з'їзду КП(б)У на привітання робітників // Червоний стяг. 1927. 23 листопа.

Гніт трудящих Західної України, Бессарабії та Буковини: Промова на Х окружному з'їзді Рад Київщини // Пролет. правда (К.). 1927. № 70. 29 берез.

Десять роковини УСРР: Промова на урочистому засіданні ВУЦВК і РНК, 26 груд. 1927 р. // Рад. Україна. 1927. № 12. С. 3—9.

Десять заповідей культбудівництва // Рад. освіта. 1927. № 12. С. 1—2; Вісті. 1927. № 250. 11 листопа.

10 років героїчної боротьби: Промова на урочистому засіданні Уряду УСРР // Вісті. 1927. № 297. 28 груд.

Десять років ЧК—ДПУ // Комуніст. 1927. № 296. 28 груд.

До підсумків III сесії ЦВК Союзу РСР // Вісті. 1927. № 48. 27 люта.

Доповідь і кінцеве слово на Х окружному з'їзді Рад Київщини: Обговорення звіту Уряду УСРР, 30 берез. 1927 р. // Пролет. правда (К.). 1927. № 70, 71. 29, 30 берез.

Доповідь на Всеукраїнському з'їзді сількорів «Радянські села» // Комуніст (Х.). 1927. № 61. 16 берез.

Доповідь на пленумі Всеукраїнського комітету спілки Робітос; перспективний п'ятирічний план народної освіти // Пролет. правда (К.). 1927. № 149. 4 лип.; Комуніст (Х.). 1927. № 150. 5 лип.

Доповідь (на XIII окр. парт. конференції Київщини) про діяльність Центрального Комітету КП(б)У // Пролет. правда. (К.). 1927. № 258, 260. 15, 17 листопа.

Доповідь про чергові завдання культосвітньої роботи на міжспілчанській культконференції, Київ, 30 берез. 1927 р. // Пролет. правда (К.). 1927. № 71. 30 берез.

За наближення УАН до широких робітничо-селянських мас: Промова на засіданні УАН, 1 квіт. 1927 р. // Пролет. правда (К.). 1927. № 74. 2 квіт.

Завдання комсомолу в культурно-освітній роботі Наркомосу: Промова на пленумі ЦК ЛКСМУ, 15 берез. 1927 р. // Молодняк. 1927. № 6—7. С. 123—128.

Завдання культурного будівництва на Україні: Доп. на Х з'їзді КП(б)У // Шлях освіти. 1927. № 11. С. 1—32.

Завдання культурного будівництва: Розмова з тов. Скрипником // Пролет. правда. 1927. 11 листопа.

Завдання Наркомосвіти: Доп. на IV пленумі ЦК комсомолу України // Вісті (Х.). 1927. № 62. 17 берез.

Колесо нової історії повинно закрутитися // Торшлов В. Будуще Дніпрельстан. Х.: ДВУ, 1927. С. 15—16.

Лінії освітньої роботи в справі будування соціалізму. Х.: Укр. робітник, 1927. 35 с.

На допомогу жертвам катастрофи на Підкарпатті // Комуніст. 1927. № 287. 16 жовтн.: Вісті. 1927. № 237. 16 жовт.; Пролет. правда. 1927. 18 жовт.

Найближчі завдання освіти на Україні: Доп. на II пленумі Всеукр. ради профсоюзів // Вісті (Х.). 1927. № 76. 5 квіт.

Народна освіта за десять років (Що зроблено і що стоїть на черзі) // Рад. освіта. 1927. № 12. С. 2—6.

Національне відродження в сучасних капіталістичних державах на прикладі Закарпатської України // Прапор марксизму. 1928. № 1. С. 208—231.

Наша театральна мистецька політика: Доп. на Всеукр. з'їзді спілки робітників мистецтва // Комуніст (Х.). 1927. № 76. 5 квіт.

Октябрьская революция и революция права // Вестн. Сов. юстиции. 1927. № 21—22. С. 712.

Пам'яті тов. Андрія Іванова // Комуніст (Х.). 1927. № 131. 11 черв.; Пролет. правда. 1927. № 131. 11 черв.

Передмова // *Ленін В. І.* Національне питання, 1910—1920 рр. Х., 1927.

Перспективи розвитку народної освіти: Доп. і прикінцеве слово на 4 пленумі ВУКу Робос // Народний учитель (Х.). 1927. № 28.

Під знаком пролетарської єдності (10 років Радянської влади на Україні) // Вісті. 1927. № 296. 25 груд.

Підсумки літературної дискусії // Останні партійні документи з національної політики КП(б)У. Х.: ДВУ, 1927. С. 70—101.

Підсумки ювілейної сесії ЦВК СРСР: Про маніфест ЦВК Союзу РСР // Вісті (Х.). 1927. № 241. 21 жовт.

Питання освіти й профсоюзу: Доп. на III пленумі Всеукр. ради профсоюзів // Вісті (Х.). 1927. № 182. 12 серп.

Перспективний план народної освіти: Доп. на III пленумі ВУРПС // Нар. учитель (К.). 1927. № 33.

Політика Наркомосвіти в галузі мистецтва. Х.: Укр. робітник, 1927. 72 с.

Предисловие // Дело Киевского областного центра действия. Х.: Юрид. изд-во НКЮ УССР. 1927. С. 7—12.

Предисловие // *Эрде Д.* Революция на Украине от Керенского до немецкой оккупации. Х., 1927.

Привітання «Комуністові» в депь і роковини його українізації // Комуніст (Х.). 1927. № 134. 16 черв.

Про лист від груп українського населення міста Тройтського на Уралі від 29 груд. 1927 р. та від 18 листоп. 1927 р. в справі допомоги літературою // Бюл. НКЮ. 1928. № 12. С. 3.

Про освітню справу // Пролет. правда. 1927. № 69. 27 берез.

Промова на конференції в справі впорядження українського правопису // Пролет. правда. (К.). 1927. № 118. 126 с.

Про культурне будівництво на Україні: Доп. на X з'їзді КП(б)У // Вісті. 1927. № 277. 4 груд.; Комуніст. 1927. № 277. 4 груд.

Про події в історичнім музеї ім. Шевченка в Києві // Пролет. правда. 1927. № 189. 21 серп.

Про стан вузів: Всеукр. пленум пролет. студентства // Комуніст. 1927. № 107. 13 трав.

Про завдання шкіл селянської молоді: Привітальна промова з нагоди першого випуску короткотермінових курсів робітників шкіл селянської молоді, 27 лип. 1927 р. // Рад. освіта. 1927. № 8—9. С. 1—7.

Промова на III Всеукраїнському з'їзді робітниць і селянок про новий закон про сім'ю і шлюб // Вісті (Х.). 1927. № 17. 24 січ.

П'ятирічний перспективний план наркомосу: Доп. на пленумі Українського Центр. Бюро секції наукових робітників 8 лип. 1927 р. // Шлях освіти. 1927. № 8—9. С. 5—23.

Резолюція пленуму ЦК КП(б)У про лінію національної політики компартії Західної України (КПЗУ) // Останні партійні документи в національній політики КП(б)У. К.: ДВУ, 1927. С. 24—30.

Справжнє вогнище української культури: Про українську Академію наук // Пролет. правда (К.). 1927. № 74. 2 берез.

Старый правдист — «Правде» // Комуніст (Х.). 1927. № 100. 5 трав.

Тезиси (Таганрогское совещание) // КП(б)У в резолюциях еезъездов и конференций / Сост. М. Иванов. Х.: Пролетарий, 1927. С. 9—11.

Тези ЦК КП(б)У про підсумки українізації // Останні партійні документи в національній політики КП(б)У. К.: ДВУ, 1927. С. 1—16.

Три роки без Леніна: Виступ на зборах Журавлівського району у Харкові // Комуніст (Х.). 1927. № 18. 22 січ.

Хвильовізм чи пумськізм? // Більшовик України. 1927. № 2. С. 26—39.

Ленін як учений: Доповідь в Інституті марксизму-ленінізму на зібранні комосередку, 4 лют. 1928 р. // Прапор марксизму. 1928. № 3. С. 7—23.

Лист до т. Лебеда // Більшовик України. 1928. № 9—10. С. 9—18.

Національне відродження в сучасних капіталістичних державах на прикладі Закарпатської України // Прапор марксизму. 1928. № 1. С. 208—231.

Наша літературна дійсність. Х.: ДВУ, 1928. 55 с.; Критика. 1928. № 2. С. 3—20; Шлях освіти. 1928. № 2—3. С. 5, 20.

Привітання Наркомосу Ользі Кобилянській // Рад. освіта (Х.). 1928. № 1. С. 77.

Про роботу Українського Інституту марксизму: Доповідь (Із стенограми I Всесоюз. конф. наук.-дослід. установ у Москві) // Прапор марксизму. 1928. № 3. С. 216—224.

Про причини й джерела розколу в КПЗУ // Більшовик України. 1928. № 8. С. 11—25.

Про системи народної освіти. (Доп. на партзборах осередку НКО 27 груд. 1928 р. // Рад. освіта. 1929. № 3. С. 3—17.

Промова на Всеукраїнському з'їзді робітників преси // Комуніст. 1928. № 41. 17 лют.

Промови на березневому (1928 р.) та червневому (1926 р.) пленумах ЦК КП(б)У // Будівництво радянської України. Х.: ДВУ, 1928. Вип. 1. С. 210—211, 31—34.

Промова на урочистому святі на могилі Т. Шевченка // Комуніст. 1928. № 102. 4 трав.

Промова НКО тов. Скрипника з приводу смерті професора П. І. Кравцова // Бюл. НКО. 1928. № 47. С. 14—15.

Промова на червневому пленумі ЦК ВКП(б) 1926 р. Х.: Рад. Укр., 1928.

Состояние и перспективы проведения всеобщего начального обучения в УССР. Пер. с укр.—Х.: ГИУ, 1928. 36 с.

Стан і перспективи музично-культурного процесу на Україні: Привітальне слово II з'їздові Всеукраїнського музичного т-ва ім. Леонтовича 26 лют. 1928 р. // Музика масам. 1928. № 3—4. С. 3—7.

Стан і перспективи переведення загального початкового навчання в УССР. Х.: ДВУ. 1928. 32 с.

Стан і перспективи української кінематографії: Промова на кінонаradі при ЦК КП(б)У 31 січ.—3 лют. 1928 р. // Шлях освіти. 1928. № 4. С. 1—14.

Стан народної освіти на Україні. Доп. на III Всеукр. з'їзді робітників освіти // Вісті (Х.). 1928. № 134. 10 черв.

Увічнення пам'яті М. Коцюбинського (До всіх громадян і до державних, громадських та культурно-освітніх організацій УССР) // Пролет. правда (К.). 1928. № 87. 12 квіт.

Фотосправа на Україні // Фото для всіх. 1928. № 4. С. 6—15; № 5. С. 7—18.

VI конгрес Комінтерну // Більшовик України. 1928. № 18. С. 7—20.

Який наш шлях (З промови на засіданні Ради Народних Комісарів УССР, 19 лип. 1928 р.) // Робітнича освіта. 1928. № 6—7. С. 3—4.

1929

Статті й промови. Т. 2. Ч. 1. Національне питання. Х.: ДВУ, 1929. 361 с.

Зміст: Національне питання, як окрема наукова дисципліна. Національна політика малих народів; Донбас і Україна; Мусить настати зворот; Проти бухгалтерії в національному питанні; Національне питання і Червона Армія; Ленін та національна справа; Про укапізм; Зліквідувати люксембургіанство; До спільної боротьби за неминучу перемогу; Дев'ять років національної політики на Україні; До теорії боротьби двох культур; Підсумки літературної дискусії; Хвильовізм чи шумськізм; Перемога комуністичної партії Закарпатської України; Лист до закарпатських робітників і селян з Великої України; ЦК КПЧ і національне питання на Закарпатській Україні; Національне відродження в сучасних капіталістичних державах на прикладі Закарпатської України; Націоналістичний ухил в КПЗУ; Крива десятиріччя радянського Жовтня; Від ухилу до зради; За пролетарську перемогу; З приводу економічної платформи націоналізму; Лист до тов. Лебедя; Про кордони УССР; До річниці смерті А. Іванова; Права та стан національних меншостей на Україні; Кілька слів замість привітання з приводу українізації «ВСЮ»; Шляхи співпраці національних культур; Зустріч; Український тиждень у Москві; Проти «лінії з застереженнями».

Актуальні завдання українського літературознавства // Критика. 1929. № 4. С. 3—8.

Боюсь скигління: Про утворення на Україні музичної комедії // Вечірнє радіо. 1929. № 194. 5 серп.

В порядку ентузіазму: З приводу статті Жигалко про технічні кадри в Діпромезі // Вісті. 1929. № 34. 10 лют.

Выступление в прениях по докладу гг. Мануильского и Куусинена о международном положении и задачах Коминтерна на X пленуме исполкома Коминтерна // Международное положение и задачи Ком. Интернационала. М., Госиздат. 1929. Вып. 1. С. 79—84.

Дамо з лав пролетаріату нові десятки тисяч фахівців — інженерів, техніків, агрономів, що потрібні для успішного виконання велетенських планів соціалістичного будівництва: Розмова з Наркомосвіти УСРР т. Скрипником // Пролет. правда (К.). 1929. № 275. 29 листоп.

Два сапога — пара // Комуніст. 1929. № 136. 16 черв.; Партробітник Дніпропетровщини. 1929. № 12. С. 1—5.

Декілька слів замість привітання з приводу українізації «Вісника радянської юстиції» // Вісн. рад. юстиції (Х.). 1929. № 1. С. 1—2.

Десятиріччя декрету про лікнеп // Вісті. 1929. № 300. 26 груд. Комуніст. 1929. № 303. 26 груд.

До підсумків річної роботи: Промова на Агітпропнаряді ЦК КП(б)У в справі марксистської критики та роботи журналу «Критика» 27 груд. 1928 р. // Критика. 1929. № 1. С. 3—11.

До українізації «Одесских известий» // Комуніст. 1929. № 173. 31 лип., Чорноморська Комуна. 1929. 31 лип.

Доповідь і відповідь на привітання на XI окружному з'їзді Рад Київщини (Звіт уряду: Доповідь т. М. О. Скрипника) // Пролет. правда (К.). 1929. № 75. 2 квіт.

З дореволюційним стажем // Вісті. 1929. № 13. 16 січ.

З минулого про майбутнє // Вісті (Х.). 1929. № 101. 4 трав.

З післяреволюційним стажем (спростування помилкових думок статті «З дореволюційним стажем» (в г. Вісті) про кадри в Укрдіпромезі) // Вісті. 1929. № 20. 25 січ.

За своєчасне виконання постанов листопадового пленуму ЦК ВКП(б) // Комуніст (Х.). 1929. № 4. 5 січ.

За українське літературознавство: Промова на святі відкриття Інституту Шевченка 15 квітня 1929 р. // Шлях освіти. 1929. № 4. С. 5—10.

За якість художньої продукції, за соцзмагання письменників і їх організацій: Промова на 2-му Всеукр. з'їзді пролет. письменників // Комсомолець України. 1929. 21 черв.

Завдання комсомолу в соціалістичній перебудові країни. Х.: Пролетарий, 1929. 66 с.

Завдання народної освіти в культурній революції // Сільськогосподарська освіта. 1929. № 4—5. С. 3—21.

Зменшити собівартість, підвищити якість // Студент революції. 1929. № 4. С. 3—5.

Зустріч: Про зустріч представників рос. і укр. письменників у Москві // Комуніст. 1929. № 31. 7 лют.; Известия. 1929. № 31. 7 фебр.

Кінцеве слово // Пролет. правда (К.). 1929. № 76. 3 квіт.

Кінцеве слово (на театр. диспуті в Харкові) // Пролет. правда (К.). 1929. № 139. 20 черв.

Культурне будівництво за соціалістичної реконструкції: Скорочена доп. на VII Всесоюз. з'їзді робітників освіти СРСР // Більшовик України. 1929. № 7—8. С. 31—48.

Ленінова твердокаменність // Комуніст. 1929. № 17. 20 січ.

Мистецтво — активний співучасник соціалістичної перебудови країни: Промова на окр. з'їзді Робмису в Києві, 30 березня 1929 р. // Література й мистецтво (дод. до «Вістей ВУЦВК»). 1929. 1 трав.

На нові шляхи: Промова на Всеукр. нараді держнаукуметодкому 20 квітня 1929 р. // Рад. освіта. 1929. № 9. С. 1—7.

На порядку дня перевірка складу інспектури Наросвіти // Вісті. 1929. № 53. 5 берез.

Навколо оперової будівлі (до питання будівництва нового театру в Харкові) // Комуніст. 1929. № 83. 11 серп.

Народне образование в СССР в связи с реконструкцией народного хозяйства // Доклады на VII съезде союза работников просвещения. М.: Работник просвещения. 1929. 168 с. (Перед загл. авт.: А. В. Луначарский и П. А. Скрыпник).

Національне питання в програмі Комінтерну. Х.: Пролетарий, 1929. 68 с.

Национальный вопрос в программе Коминтерна. Х.: Пролетарий, 1929. 68 с.

Національне питання в УСРР // Рад. освіта. 1929. № 1. С. 1—4.

Наші завдання в царині образотворчого мистецтва: Промова на колегії НКО, 19 листоп. 1928 р. // Література й мистецтво (дод. до «Вістей ВУЦВК»). 1929. 19 січ.

Непримиренним шляхом: Доп. на окрпартконференції, Одеса. (12 груд. 1928 р. Х.: ДВУ. 1929. 86 с. «Більшовик України». № 11).

Нові лінії в національно-культурному будівництві: Доп. на пленумі ЦБ Пролетстуду. Х.: ДВУ. 1929. 64 с.

Основні завдання культурного будівництва в зв'язку з соціалістичною реконструкцією країни: Тези доповіді на Всесоюзному з'їзді робітників освіти // Робітнича освіта. 1929. № 1—2. С. 3—13.

Основні завдання культурно-освітньої роботи за доби реконструкції соціалістичного господарства: Доп. на VII Всесоюз. з'їзді Робос СРСР, 5 берез. 1929 р./ Х.: ДВУ, 1929. 72 с. (Б-ка «Більшовик України», № 18). С. 170—214.

Пам'яті тов. Андрія Іванова: Стенограма промови на засіданні, присвяч. т. А. Іванову // Літопис революції. 1929. № 1. С. 175—178.

Передмова до 2 укр. вид. // *Ленін В. І.* Твори. Т. 1. Х.: ДВУ, 1929. С. 5—8.

Передмова // *Бадан О.* Закарпатська Україна: соц.-екон. варис. Х.: ДВУ, 1929. 168 с.

Передмова // *Фалькевич І. Д.* Радянський державний устрій. Х.: Юрид. вид-во НКО УСРР, 1929.

Питання соціального виховання: Промова на шостій нараді КДР при ЦК ЛКСМУ, 29 жовт. 1929 // Дитячий рух. 1929. № 1. С. 24—29; Матеріали VI Всеукр. наради в справах комдитруху. Х.: ДВУ, 1929. С. 48—64.

Під класовою ознакою: Промова до делегації харківських робітників в НКО, 20 берез. 1929 р. // Рад. освіта. 1929. № 5. С. 3—11.

Під огонь самокритики мас: Промова на спільному засіданні сталінської миськради сталінського окрвиконкому та колегії народного Комісаріату освіти УСРР, 2 листоп. 1929 р. // Рад. освіта. 1929. № 12. С. 1—8.

Підсумки X пленуму ВККІ. Х.: Укр. робітник, 1929. 46 с.; Агітатор. 1929. № 16. С. 1—24.

Підсумки й прогнози: Про 3-річний ювілей робітничої газ. «Пролетар» // Комуніст. 1929. № 269. 22 верес; Робітничча газ. Пролетар. 1929. № 269. 22 верес.

Підсумки XI пленуму виконкому Комінтерну: Доп. на Харківському міськпартактиві, 12 квіт. 1931 р. Х.: Пролетар, 1931.

Підсумки пленуму ВККІ: Доп. на загальноміських зборах активу харківської організації КП(б)У 3 серп. 1929 р. Х.: Вид-во ВУРПС Укр. робітник, 1929. 45 с.

Похід робітничої маси на завоювання української культури // Вісті. 1929. № 17. 20 січ.

Права та стан національних меншостей на Україні // Рад. освіта. 1929. № 1. 4—12.

Про готування нових пролетарських кадрів: Виступ на між-вишівських зборах Київського студентства // Пролет. правда (К.). 1929. № 277. 1 груд.

Про музкомедію «Орфей у пеклі»: Виступ на художній раді музкомедії, 30 жовт. 1929 р. // Рад. театр. 1929. № 4—5. С. 53—55.

Про системи народної освіти // Рад. освіта. 1929. № 3. С. 3—17.

Про фотосправу на Україні // Культробітник. 1929. № 1. С. 24—25.

Промова в нагоду першого випуску радянських інженерів сільського господарства // Пролет. правда. 1929. № 75. 2 квіт.

Промова на 2 з'їзді ВУЦСПРу про чергові завдання пролетарської літератури // Пролет. правда. 1929. № 123. 1 черв.

Промова (на сесії Ради ВУАН: Планування наукової роботи ВУАН) // Пролет. правда. № 267. 30 листоп.

Проти забобонів: Промова на II з'їзді ВУСПП 1929 р. // Критика. 1929. № 6. С. 16—25; Молодняк. 1929. № 7. С. 102—108.

Проти культурницької замкненості. Х.: Укр. робітник, 1929. 63 с.

Против культурнической замкнутости. Х.: Укр. рабочий, 1929. 60 с.

Система народної освіти // Шлях освіти. 1929. № 1—2. С. 5—19.

Стан та перспектива культурного будівництва на Україні: Доп. на XI Всеукр. з'їзді Рад. Х.: ДВУ, 1929. 64 с.

Стан української науково-культурної роботи у Львові // Пролет. правда 1929. № 217. 20 верес.

Сучасні проблеми українського культурного процесу // Шлях освіти. 1929. № 5—6. С. 1—7.

Театральний грикутник: Промова на театральному диспуті в клубі ім. Блакитного, 18 червня 1929 р. // Рад. театр. 1929. № 1. С. 3—15; № 2—3. С. 3—12.

Українська радянська культура // Рад. культура. 1929. № 6. С. 1—6.

Український тиждень у Москві // Література й мистецтво. 1929. № 6. 9 лют. (Дод. до «Вістей ВУЦВК»).

Червоне козацтво // Вісті ВУЦВК. 1929. № 275. 25 листоп. С. 381—387.

Чергові питання соцвиху: Промова на Всеукр. параді робітників комдитруху в грудні 1928 року // Рад. освіта. 1929. № 2. С. 1—10.

Шляхи розвитку українського театру // Известия (Одесса). 1929. 26 черв.

Ще раз про ДНМК // Шлях освіти. 1929. № 11. С. 6—12.

1930

Статті й промови. Х.: ДВУ. 1930. Т. 1: Пролетарська революція на Україні. 458 с.

Зміст: Моя автобіографія; Класи й партія; За соціалістичну революцію на Україні; Про партійне будівництво на Україні; Про справжній партійний провід; Стан і завдання КП(б)У; За радянську владу; До історії Червоної Армії на Україні; Дволиккий Янус; Воєнно-революційний комітет Жовтневої революції; Україна і виклик Пуанкаре; Роківни звільнення; Історія пролетарської революції на Україні; П'ятиріччя 1-го корпусу Червоного козацтва; П'ятиріччя ЧК на Україні; Чудо Жовтневої революції; Організація Червоної гвардії і Червоної Армії на Україні в 1917—1918 рр.; Жовтень чи червень?; Жовтень і мистецтво революції; Блакитний; Потрійний ювілей радянської влади на Україні; Основні питання українського Жовтня; 1905 рік; Семиріччя роб.-сел. міліції; Організатор перемог; Лютнева революція і більшовики; Десяті роковини УСРР; Український Жовтень; Боротьба за радянську владу на Україні; Сучасне становище; Новий стан в революції на Україні; За об'єднання революційних сил; Консолідація робітничої України; Десять років ЧК — ДПУ; З 1919 року. Червоне козацтво; Помилки та виправки академіка Яворського; «Сілка визволення України»; До справи українізації «Літопису революції», Дві революції; Іменний покажчик; Поправка.

Статті й промови. Х.: ДВУ, 1930. Т. 4. Ч. I: Питання соціалістичної освіти. 510 с.

Зміст: I. Загальноосвітні: Лінія освітньої роботи в будівництві соціалізму; Проти культурницької замкненості; П'ятирічний перспективний план Наркомосу; Завдання культурного будівництва на Україні; Народна освіта за десять років; Великий почин; Завдання комсомолу в культурно-освітній роботі Наркомосу; Комсомол і культурне будівництво; Про системи народної освіти; Основні завдання культурно-освітньої роботи за доби реконструкції соціалістичного господарства; Завдання народної освіти в культурній революції; Під класовою ознакою. II. Соціальне виховання: Стан і перспективи переведення загального початкового навчання в УСРР; Про національну політику в трудшколах; Про завдання соцвиху; Про завдання шкіл селянської молоді; За перевірку інспектори народної освіти; Про перевірку вчительських кадрів; Наші недоліки; Питання соціального виховання; До п'ятиріччя газети «Геть недисциплінованість»; Проти лікнепівських забобів; Про дитячу літературу. III. Професійна освіта: Дещо про практику прийому до вишів. За «7+17» в роботі вишів; Про завдання суспільствознавства; Який наш шлях; Реконструкція вишів; Стан та перспективи культурного будівництва на Україні; До одного знаменника. На нові шляхи. IV. Додатки: Постанова Політбюро ЦК КП(б)У про стан народної освіти на Україні; Основні завдання культурного будівництва в зв'язку з соціалістичною реконструкцією країни; Про заяви, що надходять до НКО УСРР з-поза

меж УСРР; Про завдання антирелігійної роботи; Про підручники. Діаграми; іменний покажчик.

Статті й промови. Х.: ДВУ, 1930. Т. 5: Література й мистецтво. 289 с.

Зміст: I. Література: Наша літературна дійсність; До підсумків річної роботи; За українське літературознавство; Проти забобонів; Книга і преса України за 10 років Жовтня; Десятиріччя ДВУ; Прорив на культурному фронті; Новий етап, нові завдання. II. Мистецтво: Політика НКО в царині мистецтва, Стан театральної справи; Завдання самодіяльного театру; Мистецтво — активний співучасник соціалістичної перебудови країни; Театральний трикутник; Наші завдання в образотворчому мистецтві; Наші завдання в царині образотворчого мистецтва; Стан і перспективи музично-культурного процесу на Україні; З музичного терену; Про українські народні інструменти; Завдання товариства «Друзі радіо»; Стан і перспективи української кінематографії; Фотосправа на Україні; Боює скигління; Про музкомедію «Орфей у пеклі». III. Додатки: Про політику партії в галузі художньої літератури. (Резолюція ЦК ВКП(б) від 18 червня 1925 р.); Політика партії в галузі української художньої літератури: Постанова ПБ ЦК КП(б)У; Про стан Київського художнього інституту та про федерацію художніх організацій; Про музичну пропаганду та музичну діяльність серед трудящої людності Одеси; Про український драм. театр в Ленінграді; Лист до редакції «Літературної енциклопедії»; Іменний покажчик.

В ногу з виробництвом: Промова на нараді ДНМК в справі перегляду соціально-економічних дисциплін // Шлях освіти. 1930. № 4. С. 1—7.

Відповідь від імені XI з'їзду КП(б)У на привітання інженерно-тех. персоналу (Степогр. запис) // Вісті. 1930. № 131. 8 черв.

Всесоюзна нарада в справі народної освіти: Доп. на зборах харківського вчителства в будинку робітників освіти, 12 трав. 1930 р. // Рад. освіта. 1930. № 7. С. 1—13; Комуніст. 1930. № 119. 13 квіт.

Головні напрямки єдиної системи народної освіти. Х., 1930. 101 с.

Дві промови: I: На вищий щабель (На пленумі ВУСПСу, 13 трав. 1930 р.). II: За реконструкцію (На з'їзді літорганізації «Плуг») // Критика (Х.). 1930. № 6. С. 247—252.

Дві революції: Промова на вечорі трьох поколінь 2 січ. 1930 р. // Літопис революції. 1930. № 6. С. 7—16.

До наради в справі комуністичного дитруху // Комуніст. 1930. № 105. 16 квіт.; Нар. учитель (Х.). 1930. № 33.

До однієї мети: Доп. на зборах, присвяч. підписанню умови на соц. змагання між колективами НКО УСРР і НКО БСРР // Вісті. 1930. № 78. 5 квіт.

До проблеми готування кадрів (до першої Всесоюдної наради в справах культ. п'ятирічки) // Комуніст. 1930. № 11. 11 січ.

До реконструкційних проблем: Індустріалізація, колективізація, національне питання: Доп. на VII пленумі Київс. ОПК КП(б)У. 27 листоп. 1929 р. // Х.: ДВУ, 1930. 38 с.

До справи українізації «Літопису революції» // Літопис революції. 1930. № 1. С. 8—12.

До теорії боротьби двох культур. Х.: ДВУ. 1930. 100 с.

З країни непівської в країну соціалістичну // Червоний шлях. 1930. № 9. С. 70—79.

З приводу соціально-економічних програм // Комуніст. 1930. № 319. 20 листоп.; Шлях освіти. 1930. № 10. С. 5—17.

За єдину систему народної освіти: Доп. на Всеукр. партнараді в справах нар. освіти; 20 трав. 1930 р. // Рад. освіта. 1930. № 5—6. С. 1—13.

За лєнінську філософію. Х.: Пролетар, 1931. 40 с.; Більшовик України. 1931. № 6.

За кадри соціалістичної п'ятирічки: Промова на нараді ЦБ Пролітстуду, в справі виконання постанови листопадового пленуму ЦК ВКП(б) щодо кадрів 19 листоп. 1930 р. // Шлях освіти. 1930. № 11—12. С. 70—78.

За самоусвідомлення та пролетарське наставлення образотворчого мистецтва: Промова на 2 поширеному пленумі асоціації художників Червоної України, 2—5 липня 1930 р. Х.: Всеукр. вид-во, 1931. 42 с.

За своєчасне виконання постанови листопадового пленуму ЦК ВКП(б) // Комуніст. 1930. № 4. 4 січ.

Завдання робітництва у загальному навчанні. Х.: Укр. робітницк, 1930. 47 с.

Завдання сходовознавства: Промова на відкритті Всеукр. з'їзду сходовознавців, 1 листоп. 1929 р. // Східний світ. 1930. № 10—11. С. 3—7.

Загальне навчання та політехнізація шкіл: Звітна доп. на XII Всеукр. з'їзді Рад // Комуністична освіта. 1930. № 2—3.

Загальне обов'язкове навчання та ліквідація неписьменності (із доповіді на V поширеному пленумі ВУКу Робос) // За культурну революцію (Х.). 1930. № 2.

Із країни непівської в країну соціалістичну // Червоний шлях. 1930. № 9. С. 70—79.

Інтелігенція в реконструктивну добу // Шлях освіти. 1930. № 7—8. С. 8—17.

Класова лінія в охопленні дитинством (У дошкільний похід) // Нар. учитель (Х.). 1930. № 29.

Контрреволюційне шкідництво на культурному фронті // Червоний шлях. 1930. № 4. С. 138—150.

Культурна революція в СРСР: Із доп. на 2 світовій конф. рев. літератури. // Нар. учитель. 1930. № 109.

Лікнеп. Загальне навчання та політехнізація шкіл: // Звіт XII Всеукраїнського з'їзду Рад, 2 берез. 1931 р. Х.: Пролетар, 1931.

Матеріальне питання дошкільного походу: Усі в дошкільний похід // Нар. учитель. 1930. № 30.

На переломі: Парткерівництво в галузі культосвітньої роботи // Вісті. 1930. № 9. 11 січ.

Національні перетинки: Теор. і політ. боротьба на терені нац. питання УСРР у сучасний момент реконструктивної доби. Х.: ДВУ, 1930. 136 с.

Наші літературні справи: До місячника укр. культури: Промова на пленумі ВУСПП, 23 трав. 1930 р. // Рад. освіта. 1930. № 8—9. С. 17—18.

Не об'єкт, а суб'єкт: Відповідь на запитання на прийомі закордонних журналістів від 2 жовт. 1930 р. // Шлях освіти. 1930. № 11—12.

Ні на момент не звужувати уваги: До 10-річчя газети «Українські щоденні вісті», Української робітничо-комсомольської газети // *Комуніст*. 1930. № 30. 31 січ.

Новий етап і нові завдання: Промова на I з'їзді письменників «Західна Україна», 6 січня 1930 р. // *Західна Україна*. 1930. № 1. С. 25—30; *Критика*. 1930. № 1. С. 3—9; *Рад освіта*. 1930. № 2. С. 4—9.

Оглядайся на задні колеса: Доп. на кулътактиві м. Сталіно, 30 травня 1930 р. // *Рад. освіта*. 1930. № 7. С. 13—18.

Основні засади єдиної системи народної освіти СРСР: Доп. на Всесоюз. партнарадї 27 квіт. 1930 р. // *Шлях освіти*. 1930. № 5—6.

Основні проблеми соціального виховання реконструктивної доби: Доп. на VII Всеукр. нараді комдитруху і трудшкіл // *Шлях освіти*. 1930. № 5—6. С. 18—42; *Рад. освіта*. 1930. № 5—6. С. 13—35.

Перебіг переведення загального навчання: Промова на засіданні колегії НКО, 27 жовт. 1930 р. // *Рад. освіта*. 1930. № 11—12. С. 1—4.

Передмова // *Ленін Н.* Національне питання, 1910—1920 рр. 2-е вид. Х.: ДВУ. 1930.

Передмова // *Піонгковський О. О.* Питання кримінального права в творах В. І. Леніна. Х.: Юрид. вид-во НКО УСРР. 1930. С. 3—8.

Перезнаки творчого терену: Реконструктивні лінії в літературі, музиці, образотворчому мистецтві. Х.: ДВУ, 1930. 112 с. *Критика* (Х.). 1930. № 11. С. 124—125.

Підсумки партнарад в справах народної освіти: Доп. на Всеукр. нараді окрінспекторів наросвіти // *Шлях освіти*. 1930. № 5—6. С. 5—17.

Помилки та виправлення академіка М. Яворського // *Більшовик України*. 1930. № 2. С. 12—26.

Предисловіе // *Гирчак Е. Ф.* На два фронта в боротьбе с націонализмом. М.; Л.: Госиздат, 1930.

Предисловіе // *Фалькевич И. Д.* Государственное устройство. Конституция СССР и Советских республик. Х.: Юрид. изд-во НКО УССР, 1930.

Про самовизначення нації аж до відокремлення: Коротка хрестоматія з над. питання для парт. активу / Упоряд. А. Аржанов. Х.: Пролетарий, 1930. С. 34—36.

Про стан культосвітньої роботи та підвищення її: Промова на Всеукр. з'їзді сіл. політосвіт. робітників // *Вісті*. 1930. № 5. 7 січ.

Проблема готування вчительських кадрів: До I Всесоюз. наради в справі культурної п'ятирічки // *Комуніст*. 1930. № 11. 11 січ.

Пролетаріат в українському культурному процесі: Коротка хрестоматія з над. питання для парт. активу. Х.: Пролетарий, 1930. С. 82—85.

Пролетарським шляхом: Промова на засіданні колегії НКО, 16 жовт. 1930 р. // *Вісті*. 1930. № 262, 263, 264. 12, 13, 14 листоп.

Промова на засіданні Президії ради національностей ЦВК СРСР, 11 лют. 1930 р. // *Вісті*. 1930. № 38. 15 лют.

Промова на XI з'їзді КП(б)У на доповідь тов. Рудзутака про роботу ЦК ВКП(б) // *Комуніст*. 1930. № 158. 10 черв.

Промова на партконференції Ленінського району м. Києва // *Пролет. правда*. 1930. № 113. 18 трав.

Революційна постановка культурної революції // Шлях освіти. 1930. № 9. С. 5—10; Рад. освіта. 1930. № 10. С. 6—9.

Реконструкція українського національного культурного процесу // Рад. освіта. 1930. № 2.

Смерть Леніна (Спогади про день смерті В. І. Леніна) // Вісті. 1930. № 92. 22 квіт.

«Союз освобождения Украины» // Коммунистический Интернационал. 1930. № 11. С. 19—31.

«Слідка визволення України» // Більшовик України. 1930. № 8. С. 11—24.

Стан культурного будівництва в СРСР. Х.: Пролетар, 1930. 44 с.

Трудова школа і боротьба з куркульнею: Промова на поширеному пленумі ВУЖу РОБОС, 2 лют. 1930 р. Х.: Укр. робітник, 1930. 32 с.

У дні Жовтня — кадрам завтрашнього дня // Студент революції. 1930. № 24. С. 4—5.

Усі в дошкільний похід // Вісті. 1930. № 74, 75, 76, 77. 1, 2, 3, 4 квіт.

Шляхи розвитку української культури: Коротка хрестоматія з нац. питання для парт. активу. 2-е вид. доп./Упор. А. Аржанов, Х.: Пролетарий, 1930. С. 86—89.

1931

Статті і промови. Х.: Пролетар. 1931. Т. 2. Ч. 2: Національне питання. 417 с.

Зміст: Від постанов до діла у національній політиці; За здійснення теорії на практиці; Про справу Султан-Галієва; Ленін про Україну; Національне питання у міжнародній політиці СРСР; Рештки люксембурґіанства; Національна політика на Україні; Демонстрація братерства; Національне питання на Радянській Україні; Національне питання у Карелії; До національної проблеми на Закавказзі; Вперед ленінським шляхом; За ленінізм у національному питанні; Підсумки боротьби з націоналістичною зрадою; Чергові завдання соціалістичного будівництва і національної політики на Радянській Україні; До теоретичних засад освітлення асиміляційних процесів; Для чого потрібний тримісячник української культури в Донбасі?; Закарпатська Україна; Про національну теорію Булгакова; УСРР — п'ємонт українських трудящих мас; Національне питання в програмі Комінтерну; Про одне «непорозуміння»; До українізації «Одеських известий»; Завдання сходознавства; Німецьке питання в СРСР; Підсумки й прогнози; До реконструкційних проблем; Національні перетяпки; Ні на момент не зважувати уваги; Сталін як теоретик національного питання; Відроджений народ. Нові лінії в національно-культурному будівництві; Есперантизація чи українізація; На два фронти у боротьбі з націоналізмом; Пролетарським шляхом; Національне питання у програмах соціально-економічних вшів; Додатки: До члена колегії Наркомзему Рєзнікова; П'ятий конгрес Комінтерну про національне питання Середньої Європи і Балкан. Показчик.

В ногу з реконструкцією // Рад. театр (Х.). 1931. № 1—2. С. 3—11.

Висока школа і постанова ЦК ВКП(б) про трудову школу // Студент революції. 1931. № 31—32. С. 6—10.

Два роки переможного соціалістичного будівництва в УСРР: Звітна доп. уряду на сесії Київської міськради 12 скликання, 22 лют. 1931 р. // Рад. освіта. 1931. № 5. С. 1—20.

2 роки переможної п'ятирічки в УСРР. Х.: Пролетар, 1931. 56 с.

До соціалістичної перебудовної роботи: Привітальна промова на V Всеукр. з'їзді Робмис, 28 груд. 1931 р. // Рад. театр. 1931. № 5—6. С. 3—5.

Елементарні показники загального навчання: Промова на V пленумі ВУК у РОБОС, 28 груд. 1930 р. // Рад. освіта. 1931. № 2. С. 1—10.

За доброякісний радянський підручник, за боротьбу з шкідництвом на культурному фронті / З доп. прикінцевого слова на XI з'їзді Рад // Рад. книгар. 1931. № 10—11. С. 8—18.

За лєнінську філософію. Х.: Пролетар. 1931. 39 с.; Більшовик України. 1931. № 6. С. 18—35.

За нові методи і рамки роботи над підручником: Промова на засіданні колегії НКО, 30 листоп. 1930 р. // Рад. освіта. 1931. № 1. С. 22—25.

За нові соціалістичні методи роботи / З промови на зборах партактиву харківських вишів // Студент революції. 1931. № 1. С. 2—4.

За перебудову роботи школи // Комуністична освіта (Х.). 1931. № 9. С. 8—12.

За самоусвідомлення та пролетарські наставлення в образотворчому мистецтві. Х.: Всеукр. худ. вид. АХЧУ, 1931. 42 с.

За фахівця—більшовика // Комсомолец України (Х.). 1931. 18 лют.

Завдання науково-педагогічного фронту у світлі постанови ЦК ВКП(б) на початкову й середню школу / З доп. наркома освіти УСРР тов. М. О. Скрипника на IV Всеукр. з'їзді наук. працівників, 21 жовт. 1931 р. // Комуністична освіта (Х.). 1931. № 10—12. С. 9—33.

Завдання робітництва у загальному навчанні. Х.: ДВОУ, 1930. С. 48. Комуністична освіта (Х.). 1931. № 1. С. 5—7.

Загальне навчання та політехнізація шкіл // Комуністична освіта. 1934. № 2—3. С. 5—28.

Зближення і злиття націй за доби соціалізму: Доп. на комісії нащипання при ВУАН, 23 лют. 1931 р. Х.: Пролетарий, 1931. 47 с.; Більшовик України. 1931. № 8. С. 17—38.

Культурное строительство в СССР. Х.: Пролетарий, 1931. 48 с.

Лікнеп, загальне початкове навчання та політехнізація шкіл: Звіт на XII Всеукр. з'їзді Рад 2 берез. 1931 р. Х.: Пролетар, 1931. 48 с.

Лікнепроботу підпорядкувати боротьбі за нові кадри робітників / З промови на колегії НКО, 10 липня 1931 р. // За масову комуністичну освіту (Х.). 1931. № 9. С. 1—2; Рад. освіта. 1931. № 10—12. С. 9—13.

Музику на рейки реконструкції: Промова до делегатів Вугорму, 10 трав. 1931 р. // Критика. 1931. № 6. С. 3—14; Рад. театр. 1931. № 4. С. 7—15.

На боротьбу за нові методи вшівської роботи: Промова на параді при ЦК ЛКСМУ // Комуністична освіта. 1931. № 4. С. 5—13.

На виставці проєктів пам'ятника Шевченкові // Літ. арх. 1931. Кп. 1—2. С. 34—38.

Нова перемога соціалізму: Рапорт ЦК ЛКСМ про всетехобуч до ЦК ВКП(б). До ЦК КП(б)У. // Робітнична освіта. 1931. № 7—8. С. 193—200.

Організувати справу дитячої бібліотеки: Промова на параді з бібліотечною бригадою, 30 квітня 1931 р. // Комуністична освіта. 1931. № 5—6. С. 5—11; Рад. книгар. 1931. № 18—19. С. 4—7.

Особливості національного питання на Україні // Національне питання: Хрестоматія / Упоряд. Б. Борев. Х.: Пролетар, 1931. С. 77.

Педагогіка мусить стати зряддям соціалістичної перебудови // В боротьбі за марксистсько-ленінську педагогіку. Х.: Рад. школа, 1931. С. 117—122; Комуністична освіта. 1931. № 2—3. С. 65—71.

Перебороти й докопати повзучі збочення // За комуністично виховання дошкільника (Х.). 1931. № 6. С. 6—13.

Перебудовними шляхами: Проблема культбудівництва національностей України: Доп. на I Всеукр. конф. культурно-освітніх робітників нацменшостей, 20 трав. 1931 р. // Більшовик України. 1931. № 12. С. 13—27; № 13—14, С. 23—39; Рад. освіта. 1931. № 8. С. 6—13; Комуністична освіта. 1931. № 7—8. С. 16—33.

Передмова // *Фалькевич І. Д.* Радянський державний устрій. Конституція СРСР і союзних республік у популярному викладі. 5-е вид. Х.: Пролетар, 1931. 164 с.

Підручник як зряддям комуністичного виховання: Промова на конф. в справі підручників масової школи, 1 груд. 1930 р. // Рад. освіта. 1931. № 1. С. 26—32.

Підсумки XI пленуму Виконкому Комінтерну: Доп. на Харківському міському партактиві, 19 квіт. 1931 р. Х.: Пролетар, 1931. 47 с.

Поглиблюємо обмін досвідом: Промова на зустрічі з делегацією білоруського державного театру, 19 трав. 1931 р. // Рад. театр. 1931. № 1. С. 3—9.

Постанова ЦК ВКП(б) про школу та освітній фронт. Промова на харківському активі робітників освіти 5 верес. 1931 р. // За комуністичне виховання дошкільника (Х.). 1931. № 8. С. 1—11.

Привітання на III пленумі ЦК ЛКСМУ // Комуніст (Х.). 1931. № 277. 7 жовт.

Промова: Обговорення доп. на філос. дискусії, 14—18 січ. 1931 р. // Поворот на філософському фронті. Матеріали філос. дискусії, 14—18 січ. 1931 р. Х.: Пролетар, 1932. С. 167—185.

Промова (2 міська партійна конференція Київщини), 11 лип. // Пролет. правда. 1931. № 156. 11 лип.

Промова на III сесії ЦВК СРСР, 8 січ. 1931: Скорочений виклад // Пролет. правда. 1931. № 7. 9 січ.

Розмови з земляками: Промова на прийомі делегації колгоспників Барвінківського району, 27 трав. 1931 р. // Рад. освіта. 1931. № 7. С. 1—5.

Стан культурного будівництва в СРСР: Доп. на II конф. міжпар. рев. літератури, 10 листоп. 1930 р. // Рад. освіта. 1931. № 1. С. 1—16.

Сучасний період та боротьба на культурному фронті: Промова на II міськпартконференції // Київська парторганізація в боротьбі за третій рік вирішальний. К.: Пролетар. 1931. С. 47—55.

УРЕ — то наша пролетарська зброя: Промова на засіданні редбюро УРЕ, 4 груд. 1930 р. // Бюл. УРЕ(Х.). 1931. № 1. С. 3—8.

Шумськізм у лавах КП(б)У і КПЗУ // Національне питання. Хрестоматія / Упоряд. Б. Боров. Х.: Пролетар, 1931. С. 153—158.

1932

До питання боротьби за марксо-ленінське мовознавство: Промова на кафедрі націтання при УІМЛ, 3 травня 1932 р. // Червоний шлях. 1932. № 1—2.

Доповідь на III Всеукраїнській партійній конференції // Вісті ВУЦВК. 1932. 11 лип.; Третя конференція КП(б)У: Стеногр. звіт. Х.: Пролетар, 1932. С. 100—105.

Завдання зразкових шкіл // Зразкова школа та організація роботи в ній. К.: Рад. школа, 1932. С. 1—12.

Завдання правдиста-робселькора: До 20-річчя «Правды». З доп. тов. М. О. Скрипника на першій Харківській загальноміській конф. робкорів і партактиву. // Пролет. правда. 1932. № 116. 118. 22, 24 трав.

Комсомол на боротьбу за школу: Промова на нараді комсомольців — делегатів VI Всеукр. з'їзду «Робос», 16 лют. 1932 р. // Молодий комунар (Х.). 1932. № 3—4. С. 6—10; Комуністична освіта. 1932. № 4—5. С. 5—16.

Комсомол за завоювання науки. Промова на Харківській міській конф. комсомольців-аспірантів, 7 лют. 1932 р. // Методичні проблеми готування кадрів (Х.). 1932. № 1. С. 5—9; Студент революції (Х.). 1932. № 7.

Ленін і наука: Доп. на загальних зборах наук. працівників та винахідників м. Харкова, 10 січ. 1932. Х.: Укр. робітник, 1932. 30 с.

Лікнепроботі більшовицькі темпи і якість. Х.: Рад. школа, 1932.

На черзі мистецькі фронти на Україні за постановою ЦК. Х.: Література і мистецтво, 1932. 193 с.

Нариси другої культурної п'ятирічки: Промови. Х.: Укр. робітник, 1932. 52 с.

Організація областей — організація самодіяльності трудящої людності: З промови на IV позачерговій сесії ВУЦВК // Червоне село (Х.). 1932. № 4. С. 11—12.

Перед другим десятиріччям // Вісті. 1932. № 117. 23 трав. Комуніст. 1932. № 141. 23 трав.

Переломні риси шкільної справи: Постанова ЦК ВКП(б) про школу на наші завдання Х.: Рад. школа, 1932. 78 с.

«Піонер. рух є нове знаряддя...»: З доп. на VII Всеукр. нараді в справах КДР та школи // Дитячий рух (Х.). 1932. № 2. С. 1.

Питання якості й чіткості марксо-ленінської лінії у педагогіці...: З промови на IV Всеукр. з'їзді наук. робітників // За культурну революцію. 1932. № 7.

Про підсумки XVII Всесоюзної конференції: Доп. на зборах міського партактиву, 11 лют. 1932 р. в м. Харкові. // Комуністична освіта. 1932. № 1—2. С. 5—16.

Профспілки в боротьбі за другу культурну п'ятирічку: Виступ на V Всеукр. з'їзді профспілок у квіт. 1932 р. // Комуністична освіта. 1932. № 4—5.

Реконструкція країни й перебудова школи: Скорочена доп. на IV Всеукр. з'їзді спілки «Робос», 13—14 лют. 1932 р. // Політехн. школа (Х.). 1932. № 1—2. С. 24—40. Окреме видання: Х.: Рад. школа, 1932. 88 с.; Комуністична освіта. 1932. № 3. С. 5—37.

1933

Методи й проблеми планувальної роботи в світлі постанов січневого пленуму ЦК ВКП(б) // Госп. України. 1933. № 3—4.

Нариси підсумків українізації та обслуговування культурних потреб напменшостей УСРР, зокрема російської: Промова на засіданні колегії НКО УСРР, 14 лют. 1933 р. Х.: Рад. школа, 1933. 36 с.

1934

Виступлення Н. А. Скрыпника (Щура) на совещании расширенной редакции «Пролетария», июнь 1909 г. // Протоколы совещания расширенной редакции «Пролетария». Партиздат, 1934.

ПРИМІТКИ

¹ Йдеться про судові процеси, які відбулися 28—31 жовтня 1902 р. над революційними робітниками — активними учасниками першотравневих демонстрацій в Нижньому Новгороді і Сормові. Першотравнева демонстрація сормовських робітників відображена в романі О. М. Горького «Мати». — 4.

² Йдеться про «Уральський союз соціал-демократів і соціалістів-революціонерів», що виник у 1901 р. шляхом організаційного злиття «економістів» з есерівською організацією. Припинив своє існування в червні 1903 р. — 8.

³ «Алапаєвська справа» — суд над жителями с. Алапаїха — допоміжними робітниками Алапаєвського заводу. Розпропаговани членом «Уральського союзу соціал-демократів і соціалістів-революціонерів» есером Кисельовим, робітники напали вночі на заводський склад і лавку, забравши звідти залізо, різні інструменти тощо. Відбувся суд, що судив робітників, як кримінальних злочинців. — 8.

⁴ Лист «Сучасні партійні течії і завдання революційної соціал-демократії» був написаний М. О. Скрипником наприкінці травня 1904 р. і затверджений Катеринославським комітетом РСДРП 1 червня 1904 р. Рукопис цього листа був знайдений у М. О. Скрипника під час його арешту 1 червня 1904 р. З нього видно, що в першому варіанті адресат листа звучав так: «До всіх членів РСДРП». В рукопису ця назва викреслена і замінена на «Лист до всіх організацій РСДРП». — 11.

⁵ Бунд («Загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі і Росії»). Створений у 1897 р. Об'єднував переважно напівпролетарські елементи єврейських ремісників і робітників дрібних підприємств. У 1898 р. на I з'їзді РСДРП ввійшов до складу РСДРП. Після того, як II з'їзд РСДРП (1903 р.) відкинув бундівський сепаратизм і федералізм, Бунд вийшов із партії. У 1906 р. знову ввійшов до РСДРП. Формально входячи до складу РСДРП, бундівці підтримували меншовиків і вели боротьбу з більшовиками. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р. Бунд став частиною меншовицької партії, його лідери ввійшли до її керівних органів. Бунд підтримував Тимчасовий уряд. Представники Бунду входили до складу Центральної ради. Після перемоги Великої

Жовтневої соціалістичної революції Бунд став на шлях боротьби проти Радянської влади. Лідери Бунду в грудні 1918 р. ввійшли до складу Директорії. Наприкінці 1918 р. у Бунді виникли ліві групи, що відмовилися від боротьби проти Радянської влади. На початку 1919 р. ліве крило Бунду оформилося в окрему партію — т. з. комуністичний Бунд, який у травні 1919 р., об'єднавши різні єврейські комуністичні групи і організації, утворив Єврейську комуністичну спілку (Комфербанд). Частина його членів у індивідуальному порядку було прийнято до КП(б)У. У березні 1921 р. Бунд самоліквідувався.— 12.

⁶ «Рабочее дело» — журнал «економістів», неперіодичний орган «Союзу російських соціал-демократів за кордоном». Виходив у Женеві з квітня 1899 по лютий 1902 р. Вийшло 12 номерів. Редакція «Рабочего Дела» була закордонним центром «економістів» (робочодільців), які пропагували опортуністичні ідеї підпорядкування політичної боротьби пролетаріату економічній боротьбі, схилилися перед стихійністю робітничого руху і заперечували керівну роль партії. На II з'їзді РСДРП робочодільці представляли крайнє праве, опортуністичне крило партії.— 12.

⁷ Южноробоченці — члени соціал-демократичної групи «Южный рабочий», яка сформувалася восени 1900 р. на півдні Росії навколо газети «Южный рабочий», що видавалася з січня 1900 по квітень 1903 р. Вийшло 12 номерів газети. Група виступала проти «економізму», тероризму, вела переговори з «Искрой» про спільні дії. В той же час група «Южный рабочий» не поділяла до кінця іскрівського організаційного плану побудови партії на основі принципів демократичного централізму, належала, як підкреслював В. І. Ленін, до тих організацій, що «визначаюч «Искру» керівним органом на словах, на ділі переслідували свої особливі плани і відзначались нестійкістю в принципіальному відношенні». (Ленін В. І. // Повне збр. творів. Т. 8. С. 187). II з'їзд РСДРП постановив розпустити групу «Южный рабочий», як і всі окремі, самостійно існуючі соціал-демократичні групи і організації.— 13.

⁸ Йдеться про II з'їзд «Закордонної ліги російської революційної соціал-демократії», який відбувся 13—18 жовтня 1903 р. в Женеві. Закордонна Ліга була заснована з ініціативи В. І. Леніна в жовтні 1901 р. як закордонний представник організації «Искра». II з'їзд РСДРП затвердив Лігу як єдину закордонну партійну організацію, що мала статутні права комітету, і зобов'язав її працювати під керівництвом і контролем ЦК РСДРП. Після II з'їзду партії Ліга перетворилась в оплот меншовизму. На з'їзді, про який йде мова, меншовики провели новий статут Ліги, спрямований проти статуту партії, прийнятого II з'їздом РСДРП.— 14.

⁹ Бюро комітетів більшовистів — організаційний центр більшовиків, створений з ініціативи В. І. Леніна для підготовки III з'їзду РСДРП. Бюро було обрано на трьох обласних конференціях більшовицьких комітетів — Південній, Кавказькій і Північній, що відбулися у вересні — грудні 1904 р.— 19.

¹⁰ Щур — партійна конспіративна кличка М. О. Скрипника.— 19.

¹¹ Йдеться про спільну відозву «До партії» від імені ЦК і Бюро комітетів більшості, опубліковану 12 березня 1905 р. з приводу скликання III з'їзду РСДРП. (Див.: Третій съезд РСДРП. Апрель — май 1905 г.: Протоколы. М., 1959. С. 638).— 19.

¹² Йдеться про т. з. «Одеську групу при ЦК РСДРП», утворену в результаті розкольніцької діяльності меншовиків на протязі існуючому Одеському комітетові РСДРП. До об'єднання Одеського комітету РСДРП і меншовицької групи при ЦК в одну організацію під загальною назвою «Об'єднаний Одеський комітет РСДРП» у місті з 11 січня по 6 листопада 1905 р. діяли дві самостійні організації.— 21.

¹³ III з'їзд РСДРП відбувся в Лондоні 12—27 квітня 1905 р. під керівництвом В. І. Леніна. Були розглянуті такі питання: доповідь Організаційного комітету; збройне повстання; ставлення до політики уряду напередодні перевороту; про тимчасовий революційний уряд; ставлення до селянського руху; статут партії; ставлення до частини РСДРП, що відкололась, та інші. З усіх основних питань, які обговорював з'їзд, В. І. Ленін написав проекти резолюцій. М. О. Скрипник виступав на з'їзді під конспіративною кличкою «Щенський», був делегатом з правом дорадчого голосу від Одеського комітету РСДРП.— 23.

¹⁴ Йдеться про «Декларацію 22-х» — звернення «До партії», написану В. І. Леніним і прийняту на нараді більшовиків, що відбулася з ініціативи й під керівництвом В. І. Леніна у першій половині серпня 1904 р. в Швейцарії. «Декларація 22-х», опублікована в серпні 1904 р. окремим листком, стала для більшовиків програмою боротьби за скликання III з'їзду РСДРП. (Див.: *Ленін В. І. // Повне зібр. творів*. Т. 9. С. 12—19).— 24.

¹⁵ Йдеться про резолюцію В. І. Леніна і Максимова (О. О. Богданова) «Про частину партії, що відкололась» (про меншовиків). (Див.: Третій съезд РСДРП. Апрель — май 1905 г.: Протоколы. С. 337, 362).— 24.

¹⁶ **Китаєв** — партійна, конспіративна кличка О. М. Ессена. На двадцятому засіданні з'їзду від імені О. М. Ессена (Китаєва) і Р. С. Землячки (Осипова) на обговорення був внесений проект резолюції, написаний рукою В. І. Леніна. З'їзд прийняв резолюцію як таку, що не підлягає опублікуванню. Мова йде про проект резолюції «Про частину партії, що відкололась». (Див.: Третій съезд РСДРП. Апрель — май 1905 г.: Протоколы. С. 351; *Ленін В. І. // Повне зібр. творів*. Т. 10. С. 168).— 24.

¹⁷ **Щенський** — партійна, конспіративна кличка М. О. Скрипника.— 25.

¹⁸ Йдеться про конференцію, що відбулася в Женеві 2 квітня 1905 р. В. І. Ленін говорив про неї, як «про одну невдалу спробу угоди з есерами». (Див.: Третій съезд РСДРП. Апрель — май 1905 г.: Протоколы. С. 378—379).— 26.

¹⁹ **Махайщина** — анархістська течія, яку очолював польський соціаліст В. К. Махайський. Її характерною рисою було вороже від-

ношення до революційної інтелігенції, характеристика її як «паразитичного класу» суспільства. У дожовтневий період окремі групи махаївців існували в Одесі, Варшаві, Петербурзі та інших містах. Пізніше ідеологія протиставлення робітничого класу і інтелігенції, перш за все т. з. «спеціалістів» мала певне розповсюдження у середовищі політично несвідомих робітників.— 27.

²⁰ Брошура була видана Одеським комітетом РСДРП в 1903 р. під назвою «Іюльские события в Одессе». Обсяг брошури — 24 стор.— 28.

²¹ Документ являє собою лист до ЦК РСДРП, написаний у зв'язку з опором, який чинили меншовики, виступаючи проти організації і технічного керівництва повстанням.— 31.

²² Звіт про роботу Бойового комітету разом з доповіддю про організацію підготовки збройного повстання (див. цей збірник, стор. 43) та схемами організації його були надіслані М. О. Скрипником В. І. Леніну, який у відповідь на ці документи написав 16 жовтня листа «До Бойового комітету при Санкт-Петербурзькому комітеті». В ньому були дані вказівки про створення бойових дружин та товариські поради щодо активізації діяльності Бойового комітету. (Див.: *Ленін В. І.* // Повне збір. творів. Т. 11. С. 319—321).— 34.

²³ Стаття опублікована в липні 1908 р. Висвітлює роботу I Всеросійського з'їзду представників кооперативних установ, який проходив у Москві 16—21 квітня 1908 р.— 42.

²⁴ I Всеросійський з'їзд фабрично-заводських лікарів і представників промисловості проходив у Москві 1—6 квітня 1909 р. Серед делегатів було 52 робітники. Виступи робітничих делегатів, серед яких переважну більшість становили більшовики, мали велике політичне значення і знайшли відгук по всій країні. З'їзд був закритий поліцією.— 55.

²⁵ Нарада розширеної редакції «Пролетарія» відбулася 8—17 червня 1909 р. в Парижі під керівництвом В. І. Лешіна. Були обговорені питання: одзовізм і ультиматизм; богобудівничі тенденції в соціал-демократичному середовищі; ставлення до думської діяльності серед інших галузей партійної роботи; завдання більшовиків у партії та інші питання. М. О. Скрипник представляв на нараді Уральську організацію, виступав під конспіративною кличкою «Щур». Враховуючи промови, заяви, пропозиції й доповнення до проектів резолюцій, він виступав на нараді понад 30 разів.— 59.

²⁶ Йдеться про листки, як вид неперіодичного видання, одну з форм дореволюційної листкової агітації. В. І. Ленін, виступаючи на нараді розширеної редакції «Пролетарія» про участь місцевих організацій у діяльності думської фракції, підкреслював, зокрема, потребу дати певний зразок листків про думську діяльність, листків на тему думських промов, значення того чи іншого виступу в Думі, про партійне угруповання в Думі, про роботу Думи взагалі.

«...Листкову діяльність,— підкреслював він,— треба розвинути щосили». (*Ленін В. І.* // Повне збір. творів. Т. 19. С. 22).— 59.

²⁷ Йдеться про резолюцію Народи розширеної редакції «Пролетарія» «Про ставлення до думської діяльності серед інших галузей партійної роботи». В. І. Ленін двічі виступав на Нараді при обговоренні питання про завдання більшовиків щодо думської діяльності, а також вніс доповнення до резолюції. (Див.: *Ленін В. І.* // Повне збір. творів. Т. 19. С. 21—27).— 60.

²⁸ Мається на увазі закон про страхування, прийнятий під тиском робітничого руху 23 червня 1912 р. III Державною думою. Закон поширювався тільки на 20 % промислових робітників, не передбачаючи страхування по інвалідності, старості і безробіттю.— 63.

²⁹ «Вопросы страхования» — більшовицький легальний журнал. Вишк на базі страхового відділу газ. «Правда» і виходив у Петербурзі щотижня з 26 жовтня 1913 р. по 12 липня 1914 р. і з 20 лютого 1915 р. по березень 1918 р. Після Лютневої революції 1917 р. журнал став офіційно виходити як центральний страховий орган РСДРП(б).— 73.

³⁰ Стаття написана в липні 1914 р. Присвячена X Міжнародному соціалістичному конгресу, який мав відбутися згідно з рішенням Міжнародного соціалістичного бюро в серпні 1914 р. у Відні.— 78.

³¹ Всеросійська (березнева) нарада партійних працівників відбулася 29 березня — 2 квітня 1917 р. в Петрограді. Були обговорені питання: про ставлення до війни; про ставлення до Тимчасового уряду; організація революційних сил у боротьбі з контрреволюцією та інші. М. О. Скрипник виступив на партійній нараді на доповідь Й. В. Сталіна «Про ставлення до Тимчасового уряду», яка містила в собі ряд суперечливих помилкових положень, зокрема про підтримку Тимчасового уряду. Положення Сталіна про те, що «оскільки Тимчасовий уряд закріплює кроки революції, остільки підтримка, оскільки ж він контрреволюційний,— підтримка Тимчасового уряду неприйнятна» (Див.: *Вопросы истории КПСС. 1962. № 5. С. 112*), йшло врозрід з положенням В. І. Леніна про недопустимість будь-якої підтримки Тимчасового уряду, про повне недовір'я йому. На засіданні 31 березня, при обговоренні резолюції про ставлення до Тимчасового уряду, М. О. Скрипник вдруге висловив свою позицію. «Про підтримку уряду,— наголосив він,— мови немає. Йде змова Тимчасового уряду проти народу і революції, і до боротьби з ним необхідно готуватися». (Див.: *Вопросы истории КПСС. 1962. № 6. С. 138*).— 82.

³² Протоколи Всеросійської (березневої) наради партійних працівників, що зберігаються в Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, опубліковані в жур. «Вопросы истории КПСС». 1962, №№ 5 і 6. Текст протоколів являє собою чорнові записи двох секретарів наради — Г. І. Бокія і Ф. І. Драбкіної. Вони підготували зведений машинописний текст своїх чорнових протоколів, які й були взяті за основу для їх публікації.— 82.

³³ Шостий з'їзд РСДРП(б) відбувся 26 липня — 3 серпня 1917 р. у Петрограді. На ньому були обговорені питання: доповідь ЦК РСДРП(б); доповідь Організаційного бюро; звіти з місць; поточний момент; перегляд Програми; організаційне питання; вибори до Установчих зборів; об'єднання партії; профспілковий рух та ін. Додатково до порядку денного на перших двох засіданнях з'їзд обговорив питання про виклик В. І. Леніна і Г. О. Зінов'єва Тимчасовим урядом на суд й односторонньо висловився проти їх явки. Половинчату позицію з цього питання зайняв Й. В. Сталін, який висловив пропозицію прийняти «відповідне рішення про ухвалення т.т. Леніна і Зінов'єва від явки на суд», а також висловив думку про можливість їх явки при гарантії безпеки. (Див.: Шестой съезд РСДРП(б). Август 1917 года: Протоколы. М., 1958. С. 28).— 83.

³⁴ Вираз «Релігія є опіум народу» належить К. Марксу, який висловив цю думку в 1843 р. у праці «До критики гегелівської філософії права. Вступ». (Див.: *Маркс К., Енгельс Ф.* // Твори. Т. 1. С. 385).— 84.

³⁵ Установчі збори — виборна представницька установа, яка після повалення царизму мала вирішити питання про державний лад країни. Під тиском народних мас, серед яких ідея Установчих зборів після повалення в лютому 1917 р. царизму була дуже популярна, Тимчасовий уряд декларував скликання їх. В період підготовки та проведення соціалістичної революції більшовики використовували ідею Установчих зборів для завоювання трудящих на свій бік, залучення їх до активної боротьби проти Тимчасового уряду, угодовських партій есерів і меншовиків тощо.— 86.

³⁶ IV загальноміська конференція фабзавкомів Петрограда відбулася 10 жовтня 1917 р. Були розглянуті і обговорені питання про Всеросійську конференцію фабрично-заводських комітетів, про їх участь у підготовці виборів до Установчих зборів та поточної справи.— 88.

³⁷ Демократична парада, що відбулася 14—22 вересня 1917 р. в Петрограді, була скликана есеро-меншовицьким ЦВК Рад робітничих і солдатських депутатів 1-го скликання та Виконкомом Рад селянських депутатів з метою відвернення мас від наростаючої революції, ослаблення загальнонаціональної кризи в Росії й зміцнення позицій Тимчасового уряду.— 88.

³⁸ I Всеросійська конференція фабрично-заводських комітетів відбулася у Петрограді 17—22 жовтня 1917 р. На ній були представлені об'єднання фабрично-заводських комітетів більшості промислових районів країни. Були обговорені питання: про поточний момент; стан з паливом; постачання підприємств металом та іншою сировиною; про фінансовий і продовольчий стан країни; про робітничий контроль над виробництвом та розподілом продуктів; про війну та демобілізацію; про фабзавкоми, профспілки, страхування та ін. На конференції була створена Всеросійська Центральна рада фабзавкомів та обрано її бюро.— 91.

³⁹ М. О. Скрипник виголосив промову в день прибуття в Москву Надзвичайного уповноваженого посольства ЦВК Рад і уряду Ук-

раїни, направленою для з'ясування взаємовідносин Радянської України і Радянської Росії в зв'язку з укладенням мирного договору з Німеччиною.— 95.

⁴⁰ Очевидно, мова йде про першу Всеукраїнську селянську конференцію, яка відбулася в січні 1918 р. Конференція схвалила рішення І Всеукраїнського з'їзду Рад (грудень 1917 р.), діяльність уряду Радянської України і заявила, що влада як в центрі, так і на місцях, повинна належати Радам.— 95.

⁴¹ Йдеться про ІІ Всеукраїнський з'їзд Рад, що відбувся 17—19 березня 1918 р. в Катеринославі і який схвалив рішення ІV Всеросійського з'їзду Рад про ратифікацію Брестського договору з Німеччиною.— 95.

⁴² Українська Центральна рада була створена у березні 1917 р. громадськими організаціями і політичними партіями різного соціально-класового спрямування та національного забарвлення, які намагалися з її допомогою очолити національно-визвольний рух українського народу. Керівні позиції у Центральній раді посідали представники Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) та Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) (див. прим. 66, 67). Лідерами Центральної ради були М. С. Грушевський (голова), В. К. Винниченко, С. В. Петлюра, С. О. Єфремов, М. В. Порш та ін. Незважаючи на «соціалістичну» фразеологію своїх лідерів, головні політичні вимоги Центральної ради повністю вкладалися у русло буржуазно-демократичних реформ на Україні. Політична лінія, що її вела Центральна рада, була спрямована на перетворення національно-визвольного руху на знаряддя захисту інтересів економічно зміцнілої за роки світової війни української буржуазії міста і села. Висуваючи вимогу «політичної автономії» України, вона бачила її на шляху капіталістичного розвитку. Класово споріднена з Тимчасовим урядом, вона, підписавши з ним 8 липня 1917 р. угоду, по суті перетворилася на його крайовий орган влади. Центральна рада вороже зустріла перемогу Жовтневого повстання 1917 р. у Петрограді, робила все можливе для того, щоб запобігти розгортанню революції на Україні. Поступово перетворювалася на один із центрів загальноросійської контрреволюції. Всупереч обіцянкам, Центральна рада увесь час відкладала практичне розв'язання аграрного, робітничого, національного питань, інших наболілих проблем української дійсності. Опинившись в результаті своєї політики на порозі краху, вона докладала відчайдушних зусиль утриматися при владі. З цією метою вступила у переговори з делегацією Четверного союзу у Бресті. Підписавши в січні 1918 р. Брест-Литовську мирну угоду, Центральна рада повернулася разом з окупаційними військами на Україну. Виявившись неспроможною задовольнити потреби кайзерівської Німеччини, була у квітні 1918 р. розігнана окупаційною владою, яка замінила її урядом гетьмана П. Скоропадського.— 96.

⁴³ Перший Всеукраїнський з'їзд Рад відбувся в Харкові 11—12 (24—25) грудня 1917 р. Він прийняв історичне рішення про створення суверенної Української Радянської соціалістичної держави, оголосив Центральну раду поза законом. Всеукраїнський з'їзд Рад обрав Центральний Виконавчий Комітет Рад України,

який 17 грудня 1917 р. створив перший Радянський уряд України — Народний Секретаріат.— 99.

⁴⁴ Мова йде про селянські організації, що виникли на Україні після Лютневої революції 1917 р. Ініціаторами їх створення були українські есери. «Спілки» склалися переважно із представників заможних верств селянства, однак у багатьох місцях до них входили також представники бідняцько-середняцьких мас. Більшість селянських «сілок» підтримували Центральну раду. В ході встановлення Радянської влади на Україні селянські «спілки» частково розпалися, частково були ліквідовані.— 99.

⁴⁵ Мова йде про дрібнобуржуазні партії російських та українських лівих соціалістів-революціонерів (есерів). Партія російських лівих соціалістів-революціонерів організаційно оформилася на своєму I Всеросійському з'їзді 19—28 листопада (2—11 грудня) 1917 р. Лідери партії — Б. Д. Камков, В. І. Карелін, М. О. Спиридопова та інші. До цього вони представляли ліве крило партії соціалістів-революціонерів. Ліві есери брали участь у роботі II Всеросійського з'їзду Рад, що проголосив перемогу соціалістичної революції в Росії. Після довгих вагань, ліві есери пішли на співробітництво з більшовиками. У той же час ліві есери розходилися з ними у корінних питаннях будівництва соціалізму, виступали проти диктатури пролетаріату. Вони вели боротьбу проти переговорів у Бресті, а після підписання мирного договору, намагалися зірвати його та спровокувати війну з Німеччиною. Після придушення лівоесерівського заклоту у липні 1918 р. у Москві, V Всеросійський з'їзд Рад прийняв рішення виключити зі складу Рад лівих есерів, що не засудили поглядів своїх вождів.

Поряд з членами партії російських лівих есерів на Україні з кінця 1917 р. діяли українські ліві есери, що групувалися навколо газети «Боротьба». Російські і українські ліві есери брали участь у роботі I Всеукраїнського з'їзду Рад, були обрані до складу ЦВК Рад України. Український лівий есер Е. А. Терлецький у ранзі народного секретаря землеробства входив до складу першого Радянського уряду України. На II Всеукраїнському з'їзді Рад фракція об'єднаних російських та українських лівих есерів та співчуваючих їм була другою, після більшовиків, за чисельністю і налічувала 414 чол. Ліві есери були обрані з'їздом у президію ЦВК Рад України. В травні 1918 р. українські ліві есери виділилися з Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) в Українську партію лівих соціалістів-революціонерів-боротьбистів.— 102.

⁴⁶ I з'їзд КП(б)У відбувся 5—12 липня 1918 р. в Москві. На з'їзді були розглянуті такі питання: доповідь Організаційного бюро щодо скликання з'їзду; доповідь Тимчасового всеукраїнського партійного центру; про поточний момент; про збройне повстання; про державні відносини Радянської України з Радянською Росією; про ставлення до так званих «рад»; про ставлення до інших партій; про партію (про утворення КП(б)У) та ін. Роботі з'їзду велику увагу приділяв В. І. Ленін. Одним із головних питань роботи з'їзду було створення Комуністичної партії України.— 104.

⁴⁷ Йдеться про лівоесерівський заклот 6—7 липня 1918 р. З'їзд у зв'язку з цим перервав свою роботу. Його делегати взяли участь у придушенні заклоту.— 104.

⁴⁸ Очевидно, мова йде про проект резолюції про ставлення до Центральної ради, що була внесена Є. В. Нероповичем 16 березня 1918 р. на засіданні Народного Секретаріату. В ході обговорення проект підтримали В. В. Ліншиць, Є. В. Лугановський, Е. Й. Квірінг. У резолюції говорилося: «Визнати, що Радянська влада (на Україні.— *Упоряд.*) у даний момент не має під собою ніякого ґрунту. Ввійти з Радою (Центральною радою.— *Упоряд.*) в угоду на таких умовах: 1) щоб Ради робітничих депутатів були задієвані як центри організації робітничих мас; 2) щоб не було ніякого переслідування більшовиків і їм була забезпечена легальна можливість їх діяльності». Більшістю голосів даний проект був відхилений Народним Секретаріатом.— 104.

⁴⁹ Мова йде про найбільш активних виразників правих поглядів у більшовицьких організаціях України. Ці партійні працівники, правильно розуміючи необхідність відбудови партійних організацій, серйозної підготовки повстання з урахуванням завдань зміцнення Радянської Росії і розвитку революційного руху в Європі, недооцінювали внутрішні можливості революційних сил на Україні. Вони наполягали на необхідності зосередити головну увагу підпільних більшовицьких організацій на агітаційній та пропагандистській діяльності, переоцінювали значення легальної роботи більшовиків. Прихильниками таких поглядів були В. К. Аверін, П. А. Грузман, Е. Й. Квірінг, Ю. Х. Лутовінов, Я. А. Яковлєв (Енштейн) та ін.— 104.

⁵⁰ І Інтернаціонал (Міжнародне товариство робітників) (1864—1876) — перша міжнародна організація пролетаріату, засновниками і керівниками якої були К. Маркс і Ф. Енгельс.— 108.

⁵¹ Мова йде про погляди і позицію, що їх займали деякі партійні працівники у питаннях оцінки та перспектив рушійних сил пролетарської революції на Україні, тактики боротьби за її перемогу. Правильно роблячи головну ставку у боротьбі за відновлення Радянської влади на збройне повстання, вони в той же час переоцінювали внутрішні можливості революційного руху, головним чином стихійних виступів українського селянства, і недооцінювали значення партійних організацій у підготовці повстання, а також такий вирішальний фактор переможного завершення революційної боротьби на Україні, як допомога Радянської Росії. Вони проявляли нерозуміння того, що необхідні умови для збройного повстання ще не визріли. На практиці це могло призвести до розгрому революційних сил. Виразниками таких «лівих» поглядів були А. С. Бубнов, Я. Б. Гамарник, В. П. Затопський, С. В. Косіор, І. М. Крейсберг та інші. Особливо активно захищав їх Г. Л. Пятаков.— 108.

⁵² Див.: Коммунист. 1918, № 1—2, с. 15—18. У вміщеній у цьому номері статті А. С. Бубнов висвітлює завдання створення організаційного апарату для керівництва повстанням, розглядає структуру та функції військово-революційних комітетів. М. О. Скрипник критикував автора за те, що він наділяв їх — органи військово-технічного керівництва повстанням — такими політичними функціями, які були прерогативою партії.— 111.

⁵³ Партійна нарада відбулася 19—20 квітня 1918 р. в Гагапрозі, куди переїхали партійні і радянські органи в зв'язку з окупацією

України австро-німецькими військами. В нараді брали участь члени більшовицької фракції ЦВК Рад України, члени Народного Секретаріату, разом з партійними працівниками з різних районів республіки, а також окремі ліві з УПСР та УСДРП, що порвали із своїми партіями,— всього 71 особа.

Нарада визнала за необхідне організацію повстанської боротьби трудящих в тилу окупаційних військ, взяла курс на підготовку повстання проти інтервентів і внутрішньої контрреволюції.

Нарада висловила за об'єднання всіх більшовицьких організацій України в Комуністичну партію (більшовиків) України. З цього питання на нараді для обговорення були висунуті два проекти резолюцій. Перший (Е. Й. Квірінга): «Створити автономну партію із своїм Центральним Комітетом та із своїми з'їздами, але підпорядковану спільному Центральному Комітетові і з'їздам Російської комуністичної партії». Другий (М. О. Скрипника): «Створити самостійну комуністичну партію, що має свій Центральний Комітет і свої партійні з'їзди і зв'язана з Російською комуністичною партією через міжнародну комісію (III Інтернаціонал)».

Таганрозька нарада після поіменного голосування (35 проти 21 і один, що утримався) прийняла другу пропозицію. Навіть у спеціфичних умовах, що склалися після підписання Брестського миру, який офіційно розірвав зв'язки окупованої України і Радянської Росії, прийняття такої резолюції було не виправданим. Разом з тим не слід абсолютизувати значення цього документа, оскільки в резолюції про завдання та повноваження наради зазначалося: «Її рішення не є обов'язковими для організацій, але слугують матеріалом при обговоренні партійними організаціями організаційних і тактичних питань партійної роботи на Україні».

Для підготовки і скликання з'їзду більшовицьких організацій України нарада обрала Таганрозьке бюро, до складу якого увійшли М. О. Скрипник (секретар), А. С. Бубнов, Я. Б. Гамарник, В. П. Затонський, С. В. Косіор, І. М. Крейсберг, Г. Л. Пятаков.— 112.

⁵⁴ Мається на увазі «Извещение о созыве конференции партийных организаций коммунистов (большевиков) Украины», що було видане Організаційним бюро у травні 1918 р. В «Извещении» були вміщені протокол Таганрозької наради, тези А. С. Бубнова, С. В. Косіора, Ю. М. Коцюбинського, І. М. Крейсберга, Г. Л. Пятакова, М. О. Скрипника. До «Известий» увійшли також тези Оргбюро «Про розгін Ради, встановлення гетьманства і тактику комуністів (більшовиків) на Україні», що були прийняті на засіданні 18 травня 1918 р. і підготовлені М. О. Скрипником тези резолюції Оргбюро «З поточного моменту».— 112.

⁵⁵ Названий М. О. Скрипником «загальний радянський центр» — це ЦВК Рад України і Народний Секретаріат, робота яких послаблювалась створенням Донецько-Криворізької і Одеської радянських республік, утворенням місцевих раднаркомів у ряді міст та повітів Донбасу.— 114.

⁵⁶ Див. прим. 48.— 116.

⁵⁷ Мова йде про нараду, яку провів В. І. Ленін напередодні відкриття I з'їзду КП(б)У з делегацією більшовиків України, що

прибули на з'їзд. На думку М. О. Скрипника, Я. А. Яковлев (Епштейн) у своєму виступі на I з'їзді певною і неточно висвітлив питання, до якого на цій параді увесь час звертався В. І. Ленін — чому колишні відповідальні працівники Донецько-Криворізької області негативно ставились до Народного Секретаріату. В. І. Ленін не отримав відповіді на своє запитання, тому що згадані працівники на той час ще не позбулися своїх помилок щодо Донецько-Криворізької республіки і Народного Секретаріату.— 117.

⁵⁸ Мова йде про резолюцію, прийняту II Всеукраїнським з'їздом Рад щодо Брестського миру.— 120.

⁵⁹ М. О. Скрипник припускається неточності. I Інтернаціонал було створено не в 1848, а в 1864 р. «Маніфест Комуністичної партії» написано К. Марксом і Ф. Енгельсом в 1847 р. за дорученням «Союзу комуністів» і видано в 1848 р.— 122.

⁶⁰ Яке саме обговорення мав на увазі М. О. Скрипник — встановити не вдалося. Відомо, що 3 травня пленум ЦК РКП(б), розглянувши рішення Таганрозької наради про утворення КП(б)У і її взаємини з РКП(б), ухвалив дві резолюції, або два пункти однієї, які у протоколах відсутні. Вважається, що зміст однієї з них викладений у повідомленні газети «Правда» за 9 травня 1918 р.: «ЦК РКП, обговоривши питання про виділення окремої Української Комуністичної партії, не бачить ніяких заперечень проти створення Української Комуністичної партії, оскільки Україна являє собою самостійну державу». Зміст другої був викладений у виступах М. О. Скрипника та Е. Й. Квірінга на I з'їзді КП(б)У при обговоренні питання «Про партію». Схвалюючи ідею створення Компартії України, ЦК РКП(б) одночасно зазначав, що фактично КП(б)У, як і раніше, залишається складовою частиною єдиної РКП, і лише з тактичних обставин оголошується у відкритій пресі про її незалежність. (Див.: Первый съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины. 5—12 июня 1918 г.: Протоколы. К., 1988. С. 169—181; Известия ЦК КПСС. 1989. № 3. С. 114).— 127.

⁶¹ II з'їзд КП(б)України відбувся 17—22 жовтня 1918 р. в Москві. З'їзд розглянув такі питання: доповіді з місць; звіт ЦК КП(б)У; звіт Центрального військово-революційного комітету; доповідь про міжнародне становище; про поточний момент; про взаємовідносини між партійними організаціями і ревкомми; про ставлення до дрібнобуржуазних партій; про святкування першої річниці Жовтневої соціалістичної революції; вибори керівних органів КП(б)У.— 129.

⁶² Мова йде про наказ Центрального військово-революційного комітету і ЦК КП(б)У за № 1 від 5 серпня 1918 р. про початок загального збройного повстання на Україні проти австро-німецьких окупантів та їх маріонетки — гетьманського уряду. Наказ, виданий з ініціативи Г. Л. Пятакова і А. С. Бубнова, був передчасним і помилковим, бо влітку 1918 р. ще не було умов для загального повстання. Радянська Росія, зв'язана умовами Брестського мирного договору, не могла прийти на допомогу повстанцям. Крім того, загальне повстання не було підготовлене організаційно і технічно.— 129.

⁶⁴ Мова йде про III з'їзд КП(б)У, який відбувся в Харкові 1—6 березня 1919 р. На з'їзді були розглянуті такі основні питання: звіт ЦК КП(б)У; про поточний момент; про вироблення Конституції УРСР; про професійний рух; доповідь Наркомпроду; про земельну політику; про ставлення до дрібнобуржуазних партій; звіт делегації КП(б)У на I конгресі Комуністичного Інтернаціоналу та ін.— 132.

⁶⁵ **Директорія** — вищий орган державної влади Української Народної Республіки (УНР), створений 13 листопада 1918 р. лідерами українських дрібнобуржуазних і буржуазних партій в умовах краху австро-німецької окупації України і банкрутства уряду гетьмана П. Скоропадського. Головою Директорії до лютого 1919 р. був В. К. Винниченко, командуючим військами — С. В. Петлюра (згодом — голова Директорії).

Внутрішня політика Директорії була спрямована проти Радянської влади, на збереження буржуазних порядків шляхом як соціального маневрування, так і репресій. розпалювання національної ворожнечі. Шукаючи дипломатичної і військової підтримки з боку країн Антанти, Директорія погодилася на протекторат Франції, а після евакуації її військ з України і розгрому Червоною Армією денікінців поставила себе у залежність від уряду буржуазно-поміщицької Польщі. Після закінчення радянсько-польської війни 1920 р. і розгрому петлюрівських військ наприкінці 1920 р. Директорія припинила своє існування.— 133.

⁶⁶ **Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП)** — виникла в 1900 р. під назвою «Революційна українська партія» (РУП). У грудні 1905 р. прийняла назву УСДРП. Лідери — Д. Антонович, В. Винниченко, Б. Мартос, С. Петлюра та ін. Добивалась об'єднання з РСДРП на федеративних началах і визнання її єдиним представником українського пролетаріату в РСДРП. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р. УСДРП поряд з Українською партією соціалістів-революціонерів (УПСР) стала однією з провідних партій у Центральній раді, згодом — Директорії. Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції УСДРП вела відкрити антирадянську політику, вступила в союз з білогвардійською та іноземною контрреволюцією. У грудні 1917 р. від УСДРП відкололося ліве крило — т. з. ліві українські соціал-демократи. Частина з них боролася проти австро-німецьких інтервентів і гетьманщини, згодом була прийнята до КП(б)У. У січні 1919 р. з лівого крила УСДРП утворилася партія українських соціал-демократів «незалежників», яка в січні 1920 р. прийняла назву — Українська Комуністична партія (див. прим. 74). Після завершення громадянської війни права частина УСДРП, її ЦК перебували в Празі, певеликі групи діяли у Варшаві, Парижі, Відні, Берліні. В 1938 р. закордонні організації УСДРП припинили своє існування.— 133.

⁶⁷ **Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР)** — організаційно оформилася у квітні 1917 р. шляхом об'єднання окремих груп та гуртків есерівського напрямку, що існували з 1905 р. (партію формально проголошено 1906 р.). Лідери УПСР — М. Гру-

шевський, М. Ковалевський, Л. Ковальов, П. Христюк, М. Чечель та ін. Була провідною партією Центральної ради, головою якої обрано М. Грушевського.

У кінці 1917 — на початку 1918 р. в УПСР посилювалося «ліве» крило, яке після розколу в УПСР у травні 1918 р. виділилося у самостійну партію — боротьбистів. Лідери партії — В. М. Блакитний, Г. Ф. Грицько, П. П. Любченко, О. Я. Шумський та ін. Ця партія, претендуючи на політичну владу на Україні, відбивала інтереси заможних верств селянства, частини української інтелігенції. У ряді випадків боротьбисти укладали угоду з більшовиками, входили до складу місцевих органів Радянської влади, ЦВК Рад України, в Радянський уряд республіки. Тактика Комуністичної партії по відношенню до боротьбистів полягала в рішучій боротьбі проти проявів націоналізму в їх політиці, хитань у бік контрреволюції і одночасно у намаганні залучити на бік Радянської влади селянські маси, що йшли за цією партією, та кращі, революційні елементи з боротьбистського середовища. В березні 1920 р. партія боротьбистів (з серпня 1919 р. мала назву «Українська Комуністична партія (боротьбистів)») саморозпустилася. Частина боротьбистів у індивідуальному порядку була прийнята до КП(б)У. Опінуючи значення ліквідації УКП(б), В. І. Ленін на XI з'їзді РКП(б) говорив: «Це — питання надзвичайно складне і велике, і я думаю, що в цьому великому питанні, де потрібно було маневрування, і дуже складне, ми вийшли переможними... Ми обіцяли боротьбистам максимум поступок, але з тим, що вони будуть вести комуністичну політику. Таким чином ми довели, що у нас ні найменшої нетерпимості немає. І що ці поступки зроблені цілком правильно, доводиться тим, що всі кращі елементи боротьбистів увійшли тепер у нашу партію... Ця перемога варта кількох добрих битв». (*Ленін В. І. // Повне зібр. творів. Т. 40. С. 253—254.*)

Після розгону Центральної ради УПСР до листопада 1918 р. становила «легальну» опозицію гетьманщині. У 1918—1919 рр. УПСР входила до складу Директорії. У кінці 1920 р. УПСР фактично втратила ознаки політичної організації. В лютому 1921 р. відбувся розкол і в емігрантських групах УПСР. Частина членів «закордонної делегації УПСР» у Відні (М. Грушевський, П. Христюк, М. Шраг, М. Чечель) висловилися за визнання Радянського уряду України. У 1922—1924 рр. вони повернулися на Україну. У 20—30-ті рр. залишки УПСР продовжували існувати за кордоном. Поступово частина їх членів відійшла від політичної діяльності, інші влилися до різних антирадянських організацій.— 134.

⁶⁸ М. О. Скрипник дещо ідеалізує позицію УПСР по відношенню до КП(б)У і Радянської влади. Див. прим. 67.— 134.

⁶⁹ Бунд — Див. прим. 5.— 134.

⁷⁰ Мова йде про телеграму, яку надіслав Директорії 6 лютого 1919 р. Тимчасовий робітничо-селянський уряд України. В ній, зокрема, пропонувалося з метою припинення кровопролиття «продовжити у Харкові розпочаті у Москві переговори (йдеться про мирні переговори між делегацією РНК РСФФР та делегацією Директорії у січні 1919 р.— *Упоряд.*) на основі визнання Радянської влади, конкретна організація якої повинна стати завданням третього українського з'їзду Рад». Директорія не відповіла на теле-

граму Тимчасового робітничо-селянського уряду України і продовжила боротьбу з радянськими військами.— 135.

⁷¹ Мова йде про III Всеукраїнський з'їзд Рад, що розпочав роботу в Харкові 6 березня 1919 р.— 135.

⁷² Див.: Восьмой съезд РКП(б): Протоколы. М., 1959. С. 160.— 137.

⁷³ IV Всеукраїнський з'їзд Рад відбувся в Харкові 6—20 травня 1920 р. З'їзд обговорив такі питання: 1. Доповідь уряду (Х. Т. Раковський), співдоповідачі: в питанні про взаємовідносини між Радянською Росією і Радянською Україною (О. Я. Шумський), в продовольчому питанні (М. К. Владимиров), в питаннях освіти (Г. Ф. Гринько); 2. Війна з білополяками (Г. О. Зінов'єв); 3. Вибори ВУЦВК.— 143.

⁷⁴ Українська комуністична партія (УКП) — утворилася в січні 1920 р. шляхом об'єднання частини УСДРП і частини боротьбистів, що не ввійшли до складу КП(б)У. Лідери — М. Авдівко, А. Драгомирецький, Ю. Мазуренко, А. Річпський та ін. Діяла легально, її представники брали участь у роботі Всеукраїнських з'їздів Рад, входили до складу місцевих органів Радянської влади, до складу ВУЦВК (1920—1921 рр.). В умовах непу перетворювалася в легальний центр опозиційних сил, підтримувала зв'язки з петлюрівськими елементами за кордоном. Двічі (в 1920 і 1924 рр.) домагалася від Виконкому Комінтерну визнання її самостійною українською секцією Комінтерну. У грудні 1924 р. Президія Виконкому Комінтерну ухвалила рішення про розпуск УКП, вказавши, що її діяльність спрямована на розкол сил пролетарської диктатури на Україні. Фактичний розпуск партії відбувся у квітні 1925 р. на ліквідаційному з'їзді УКП.— 143.

⁷⁵ III Всеросійський з'їзд Рад відбувся 10—18 (23—31) січня 1918 р.— 144.

⁷⁶ Лужичани — слов'янська народність, яка живе у верхів'ях і середній течії річки Шпрее (нині Федеративна Республіка Німеччини). Незважаючи на багатівкову політику опімечування, яка набула особливо жорстоких форм у період фашистської диктатури (1933—1945 рр.), лужичани зберегли в своїй основі матеріальну і духовну культуру. Із створенням НДР лужичани здобули культурну автономію.— 148.

⁷⁷ Кошуби — етнографічна група поляків, які живуть переважно у Східному Помор'ї, на захід від нижньої течії р. Вісли. Кошуби — нащадки східних поморян, які з кінця X ст. входили до складу старопольської держави. З початку XIV ст. до початку XV ст. територія, населена кошубами, була під гнітом Тевтонського ордену, а з кінця XVIII ст. до 1914 р.— прусських юнкерів, які намагалися силою опімечити кошубів. Після розгрому Радянською Армією фашистської Німеччини кошуби возз'єдналися з польським народом.— 148.

⁷⁸ М. О. Скрипник припускається неточності. Маються на увазі делегати Рад робітничих та солдатських депутатів, що йшли за

більшовиками і переїхали до Харкова, де й був проведений I Всеукраїнський з'їзд Рад. Див. прим. 43.— 160.

⁷⁹ Мова йде про резолюцію пленуму ЦК РКП(б) (29 листопада 1919 р.) «Про Радянську владу на Україні», яку підтвердила VIII Всеросійська партійна конференція у грудні 1919 р. В основу проекту резолюції були покладені тези, написані В. І. Леніним і схвалені Політбюро ЦК РКП(б). (Див.: КПРС в резолюціях... Т. 2. С. 120—124).— 164.

⁸⁰ Йдеться про VIII Всеросійську конференцію РКП(б), яка відбулася 2—4 грудня 1919 р. На ній велику увагу було приділено питанню про відновлення і зміцнення Радянської влади на Україні. Конференція підтвердила ленінську резолюцію Центрального Комітету РКП(б) від 29 листопада 1919 р. «Про Радянську владу на Україні», запропонувавши Центральному Комітетові розробити детальні заходи щодо втілення в життя директив ленінської резолюції.— 167.

⁸¹ Див. прим. 60.— 168.

⁸² VII Всеукраїнський з'їзд Рад відбувся в Харкові 10—14 грудня 1922 р. Одним з найважливіших питань, що їх розглядав з'їзд, було питання про утворення СРСР. З'їзд прийняв Декларацію про утворення СРСР і постанову про основи Конституції СРСР, а також звернувся до з'їздів Рад усіх союзних республік з конкретними пропозиціями про скликання установчого з'їзду Рад СРСР.— 176.

⁸³ Сіцила і Харібда — у грецькій міфології страховища, що нібито жили в протоці між Апеннінським півостровом та Сіцилією і нищили мореплавців. Вираз «оининитися між Сіциллою і Харібдою» вживається для позначення небезпеки, яка загрозувала з двох або з усіх сторін.— 176.

⁸⁴ М. О. Скрипник дещо спрощує діалектику взаємовідносин більшовиків і Центральної ради. Більшовики підтримували загальнодемократичні вимоги Центральної ради, одночасно виступаючи проти її угодовства по відношенню до Тимчасового уряду. Див. прим. 42.— 177.

⁸⁵ ЧК — Всеросійська Надзвичайна Комісія. Створена за постановою Ради Народних Комісарів у грудні 1917 р. для боротьби з контрреволюцією і саботажем, а пізніше — із спекуляцією, службовими злочинами та бандитизмом. У статті мова йде про Всеукраїнську Надзвичайну Комісію (ВУЧК), створену відповідно до рішення Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 3 грудня 1918 р.— 184.

⁸⁶ ДШУ — Державне політичне управління. Створене в результаті реорганізації Всеросійської Надзвичайної Комісії в лютому 1922 р.— 188.

⁸⁷ Народа ЦК РКП(б) з відповідальними працівниками національних республік і областей відбулась у Москві 9—12 червня

1923 р. На нараді були обговорені питання, пов'язані з практичними заходами щодо реалізації постанови XII з'їзду партії з національного питання.— 190.

⁸⁸ III Всеукраїнська конференція профспілок відбулася 18—22 травня 1923 р. в Харкові. Конференція розробила заходи, спрямовані на посилення впливу профспілок на діяльність підприємств, зміцнення союзу робітничого класу і селянства, підвищення культурно-освітньої та виховної роботи серед трудящих, особливо серед молоді і жінок тощо.— 192.

⁸⁹ VIII конференція КП(б)У відбулася 12—16 травня 1924 р. в Харкові. Конференція розглянула такі питання: політичний і організаційний звіти ЦК КП(б)У; доповіді ЦКК РКП(б) і ЦКК КП(б)У; звіт Ревізійної комісії: про організацію товарообороту; про роботу на селі, про роботу серед молоді; організаційні питання; вибори керівних органів КП(б)У.— 194.

⁹⁰ XIII з'їзд РКП(б) відбувся в Москві 23—31 травня 1924 р. З'їзд розглянув питання: політичний і організаційний звіти ЦК РКП(б); звіти Центральної ревізійної комісії і ЦКК, про внутрішню торгівлю і кооперацію; про роботу на селі; про партійно-організаційні питання та ін.— 194.

⁹¹ Див. прим. 19.— 194.

⁹² «Чудище обло, огромно, стозевно и лайя» — вираз із книги О. М. Радищева «Путешествие из Петербурга в Москву» (1789 р.).— 194.

⁹³ Мова йде про VII (Квітневу) Всеросійську конференцію РСДРП(б), яка проходила в Петрограді 24—29 квітня 1917 р.— 198.

⁹⁴ Стаття являє собою передмову до збірника «В. Ленин об Украине», який вийшов у Харкові у видавництві «Пролетарий» в 1924 р.— 202.

⁹⁵ «Просвещение» — щомісячний більшовицький теоретичний легальний журнал; видавався в Петербурзі в грудні 1911 р. Видання було заборонено царським урядом напередодні війни в червні 1914 р. Відновлено восени 1917 р. (вийшов один подвійний номер). У журналах в 1913—1914 рр. були надруковані статті В. І. Леніна «Три джерела і три складові частини марксизму», «Критичні замітки з національного питання», «Про право націй на самовизначення» та ін.— 202.

⁹⁶ Резолюція з національного питання була прийнята на нараді ЦК РСДРП з партійними працівниками, що відбулася 23 вересня — 1 жовтня 1913 р. в Пороніні (Польща). З конспіративних міркувань нарада була названа «серпиневою» (літньою).— 205.

⁹⁷ Комісія Виконкому Комінтерну з питань про УКП була створена 17 грудня 1924 р. після одержання другого (перший був у 1920 р.) звернення ЦК УКП до ВККІ для розв'язання конфліктної ситуації між УКП і КП(б)У.

У зверненні до ВККІ від 27 серпня 1924 р. ЦК УКП висунув вимоги об'єднати КП(б)У і УКП в єдину самостійну, окрему від РКП(б) Українську секцію Комінтерну; організувати проффух на Україні із своїм власним профцентром, підлеглим лише Профінтерну; створити окрему українську Червону Армію; цілком зосередити адміністративне і господарське управління в союзних республіках у відповідних радянських урядах, залишивши у компетенції союзного уряду лише регулятивні, планові і загальнорозпорядчі функції. 28 жовтня 1924 р. ЦК УКП надіслав ВККІ листа, в якому зажадав від керівних органів Комінтерну «втрутитись в міжпартійні справи на Україні і дати певну відповідь у питанні про наше існування і наших взаємовідносин з КП(б)У». При цьому було зазначено, що «якщо і Комінтерн вважає нас партією контрреволюційною, петлюрівською і бандитською і, як таку, вважає необхідним знищити, то ми готові вмерти, підкоряючись його рішенням». До складу комісії ВККІ ввійшли Г. О. Зінов'єв, М. І. Бухарін, В. Вуйович, О. Гешке, О. В. Куусінен, П. С. Ладан, Й. А. Пятницький, Сев-Катаяма, К. Цеткін. Комісія ВККІ не раз зустрічалася з делегаціями: від ЦК КП(б)У — М. М. Попов, М. О. Скрипник, О. Я. Шумський; від ЦК УКП — А. Драгомирецький, А. Річицький, від ЦБ лівої фракції УКП — Корнієвський, Ярош.

ЦК КП(б)У надіслав Виконкомові Комінтерну меморандум, в якому відкинув вимоги укапів, і зазначив, що й саме «існування УКП — цієї мізерної групи, яка паскрізь пройнята націоналістичними передсудами, не викоренила свого контрреволюційного минулого, а тим часом на смілюється називати себе комуністичною і претендувати на єдино правильну національну політику, — не можна терпіти. Назва комуністів, яку укаписти собі присвоїли, обманює трудящі маси України, яким під виглядом комунізму подається розбавлена петлюрівщина. Крім того, ми вже зазначали, що останнім часом УКП стала центром тяжіння для всякого роду антирадянських елементів. Ці елементи, під прапором УКП, ведуть антирадянську агітацію, яка грає на руку зовнішній і внутрішній контрреволюції».

24 грудня 1924 р. Президія Виконкому Комінтерну констатувала, що УКП «об'єктивно працювала в напрямі національного розколу сил пролетарської диктатури на Україні» і прийняла рішення про розпуск УКП. Цим рішенням розпускалася і ліва фракція УКП, яка з 1923 р., відколовшись від УКП, існувала самостійно.

Одночасно в резолюції було відмічено, що «єдиною комуністичною партією» на Україні є КП(б)У, яка з самого початку існування Комінтерну є його українською секцією. Див. прим. 74.— 208.

⁹⁸ Українізація, грузинізація тощо — форми проведення політики коренізації в конкретних національних республіках СРСР (Україна, Грузія). В зв'язку з гострою нестачею кадрів, що володіли національними мовами, коренізація була спрямована на підготовку, виховання і висування кадрів корінної національності; врахування національних факторів при комплектуванні партійного, державного і господарського апаратів, а також громадських організацій; створення розгалуженої мережі шкіл, закладів культури, науки, преси, книговидавничої справи рідною мовою трудя

стих національних республік. Коренізація була практичним втіленням прав народів СРСР на широке функціонування у суспільстві національних мов, на розвиток соціалістичної державності і культури.— 211.

⁹⁹ «Димовщина» («Димівська справа») — кримінальна справа про вбивство в м. Димівці Миколаївського округу «сількора» Г. Малиновського. Справа була інспірована таким чином, щоб представити звинувачених у цьому убивстві працівників органів місцевої влади як переродженців, що нібито організували це вбивство з метою «помститися» Г. Малиновському за «вигриття» їх злочинної діяльності. З ініціативи Й. В. Сталіна ЦК РКП(б) прийняв з приводу цієї «справи» спеціальну постанову, в якій обґрунтовувалася необхідність чистки органів влади від елементів, що займалися зловживанням. Як показало додаткове розслідування, проведене Комісією партійного контролю при ЦК Компартії України у 1968—1970 рр., т. з. «Димівська справа» була сфабрикована на основі сфальсифікованих даних, оскільки Г. Малиновський сількором не являвся і був убитий на побутовому ґрунті.— 215.

¹⁰⁰ Перша Конституція Радянського Союзу була затверджена II з'їздом Рад Союзу РСР 31 січня 1924 р.— 218.

¹⁰¹ З'їзд Рад Північної області проходив у Петрограді з 11 по 13 жовтня 1917 р. На з'їзді були представлені Ради: Петрограда, Москви, Новгород, Боровічей, Ревеля, Юр'єва, Архангельська, Кронштадта, Царського Села, Сестрорєцька, Выборга, Гельсінґфорса та ін. Рішення з'їзду мало велике значення у справі підготовки організації і мобілізації мас на боротьбу за перемогу соціалістичної революції.— 233.

¹⁰² Мова йде про дрібнобуржуазні партії Закарпатської України та їх лідерів: А. Гагатко (Руська трудова партія), І. Куртяка (Автономний народний союз), А. Штефана (Аграрна партія), А. Волошина.— 239.

¹⁰³ «Спартак» — революційна організація німецьких лівих соціал-демократів. Утворилась в січні 1916 р. на чолі з К. Лібкнехтом, Р. Люксембург, Ф. Мерінгом, К. Цеткін та ін. Спочатку мала назву «Спартак», а з 1918 — «Союз Спартака». Спартаківці стояли на інтернаціоналістичних позиціях, викривали грабіжницький характер світової війни і зрадництво опортуністичних лідерів соціал-демократичної партії, боролись за перемогу Листопадової революції 1918 р. Візнаючи заслуги спартаківців, В. І. Ленін у той же час гостро критикував їхні помилки. Діяльність спартаківців підготувала створення в грудні 1918 р. Комуністичної партії Німеччини.— 295.

¹⁰⁴ «Критика» — журнал, орган Спілки радянських письменників України. Виходив в 1928—1940 рр. З № 5 1932 р. виходив під назвою «За марксистсько-ленінську критику», з 1935 р. — «Літературна критика». З 1941 р. замість нього почав виходити журнал «Радянська Україна».— 315.

¹⁰⁵ «Молодая гвардия» — щомісячний літературно-художній, суспільно-політичний і науково-популярний журнал. Виходив у видавництві ЦК ВЛКСМ з 1922 по 1941 р. В 1941 р. журнал було закрито, а в 1948 р. — відновлено, як альманах молодих письменників. З 1956 р. виходить як щомісячний журнал ЦК ВЛКСМ. — 322.

¹⁰⁶ Мова йде про Московський протокол від 9 лютого 1929 р. про дострокове введення в дію пакта Келлога — Бірана, багатостороннього договору про заборону війни, як знаряддя національної політики, підписаного 27 серпня 1928 р. в Парижі між США, Францією, Німеччиною, Великобританією, Польщею, Італією, Японією, Чехословаччиною, Бельгією, британськими домініонами і до кінця грудня 1928 р. не ратифікованого ні однією із держав, що підписали його, крім СРСР. — 327.

¹⁰⁷ Мова йде про резолюцію квітневого об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) (1929 р.) з питання внутріпартійних справ, в якій засуджувалась група М. І. Бухаріна, О. І. Рикова, М. П. Томського. (Див.: Шестнадцатая конференция ВКП(б). Апрель 1929 г.: Стенографический отчет. М., 1962. С. 740—745). — 342.

¹⁰⁸ Йдеться про резолюцію липневого пленуму ЦК ВКП(б) (1928 р.) «Про поліпшення підготовки нових спеціалістів». (Див.: КПРС в резолюціях... Т. 4. К., 1980. С. 106—112). — 343.

¹⁰⁹ Йдеться про 12 пункт II розділу постанови XV з'їзду ВКП(б) «Про директиви по складанню п'ятирічного плану народного господарства». (Див.: КПРС в резолюціях... Т. 4. С. 29—48). — 344.

¹¹⁰ Стаття написана в травні 1929 р. з нагоди святкування дня преси. Подається у вигляді привітання до спогадів про роботу редакції газети «Правда» у 1914 р., до складу якої входив М. О. Скрипник. — 347.

¹¹¹ В 1914 р. газета «Правда» в різний час виходила під такими назвами: «Пролетарская правда» (7 грудня 1913 р.— 21 січня 1914 р.); «Путь правды» (22 січня— 21 травня 1914 р.); «Трудовая правда» (23 травня— 8 липня 1914 р.). Остання виходила, чергуючись з газетою «Рабочий». «Правда труда», назву якої згадує автор, виходила в 1913 р. з 11 вересня по 9 жовтня. «Голос правды» — згадується помилково. Під такою назвою «Правда» не виходила. — 347.

¹¹² Мова йде про XI Всеукраїнський з'їзд Рад, що відбувся 7—15 травня 1929 р. та V з'їзд Рад СРСР, який проходив 20—28 травня 1929 р. — 348.

¹¹³ Мова йде про II Всесоюзну партійну нараду з питань народної освіти, яка відбулася у Москві 26—30 квітня 1930 р. Народа заслухала і обговорила доповіді Н. К. Крупської «Єдиний план і нові методи культуроботи», А. С. Бубнова «Про систему народної освіти». З доповіддю «Основні засади єдиної системи народної освіти» виступив М. О. Скрипник. — 361.

¹¹⁴ Йдеться про II сесію ЦВК Союзу РСР IV скликання, яка відбулася 15—20 жовтня 1927 р. з нагоди десятиріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Сесія заслухала, обговорила і прийняла постанови на доповідь В. В. Куйбишева про підсумки та перспективи господарського будівництва Союзу РСР, А. В. Луначарського про підсумки культурного будівництва Союзу РСР за 10 років. В дебатах по доповіді А. В. Луначарського виступав М. О. Скрипник.—381.

¹¹⁵ Всеукраїнська спілка пролетарських письменників (ВУСПП) була створена на початку 1927 р. До її складу входили І. Микитенко, І. Ле, В. Сосюра, О. Корнійчук та ін. На підставі постанови ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій» ВУСПП була ліквідована. Її учасники у переважній більшості були прийняті до Спілки письменників України, створеної в 1934 р.—388.

¹¹⁶ «Просвіта» — культурно-освітня громадська організація на Україні. Була заснована у Львові в 1868 р. з метою поширення освіти серед народу. На початку 20-х рр. XX ст. «Просвіта» припинила свою роботу в зв'язку з організацією нових, породжених радянською системою культурно-освітніх установ та організацій.—400.

¹¹⁷ М. О. Скрипник має на увазі постанову ювілейної сесії ЦВК Союзу РСР (жовтень 1927 р.), прийняту по доповіді В. А. Луначарського про підсумки культурного будівництва СРСР за 10 років, в якій серед інших завдань розвитку культури йшлося про ліквідацію неписьменності. В дебатах по доповіді В. А. Луначарського виступив М. О. Скрипник.—417.

¹¹⁸ Мова йде про Всеукраїнську партійну нараду з питань народної освіти, що відбулася 20—24 квітня 1930 р., напередодні Всесоюзної партійної наради.—419.

¹¹⁹ **Вербалізм, вербальна система** — навчання, в основу якого покладено засвоєння знань у словесній формі, з тексту підручників без належної наочності, без вивчення конкретних предметів, явищ та їх властивостей.—420.

¹²⁰ Мова йде про «Директиви ЦК комуністам — працівникам Паркомосу», які були написані В. І. Леніним і надруковані в «Правде» 5 лютого 1921 р. (Див.: *Ленін В. І.* // Повне збір. творів. Т. 42. С. 308—309).—428.

¹²¹ Йдеться про замітки В. І. Леніна на тези Н. К. Крупської «Про політехнічну освіту», які були написані нею для доповіді на партійній нараді з питань народної освіти, скликаній ЦК РКП(б) 31 грудня 1920 р. Замітки В. І. Леніна були вперше надруковані Н. К. Крупською в журналі «На путях к новій школі», 1929, № 2. (Див.: *Ленін В. І.* // Повне збір. творів. Т. 42. С. 220—221).—429.

¹²² Маються на увазі тези доповіді М. О. Скрипника на VII Всесоюзному з'їзді працівників освіти 5 березня 1929 р. про завдання культурно-освітньої роботи. (Див.: *Робітнича освіта*, 1929, № 1—2).—433.

¹²³ **Євгеніка** — вчення про спадкове здоров'я людини, про можливі методи впливу на еволюцію людства з метою удосконалення його природи. Однак за допомогою євгеніка реакціонери та расисти неодноразово прагнули біологічно обгрупувати панувальні експлуатарських класів, расову та національну нерівність, генцид.— 449.

¹²⁴ Збірник статей «Філософія и марксизм», автором якого був радянський філософ і історик, академік А. М. Деборін, вийшов у двох виданнях: в 1926 і 1930 рр.— 450.

¹²⁵ «Голос социал-демократа» — газета, закордонний орган меншовиків. Виходила з лютого 1908 по грудень 1911 р. спочатку у Женеві, потім у Парижі.— 450.

¹²⁶ **Міжнародне бюро революційної літератури (МБРЛ)**, пізніше — міжнародне об'єднання революційних письменників (МОРП) — організація, що об'єднувала пролетарські і революційні літературні сили всього світу. Заснована в 1925 р. як міжнародне бюро зв'язку.— 453.

¹²⁷ Мова йде про працю В. І. Леніна «Матеріалізм і емпіріокритицизм», написану в 1908 р. (Див.: *Ленін В. І. // Повне збір. творів. Т. 18. С. 7—354*).— 482.

¹²⁸ Йдеться про промову В. І. Леніна на III Всеросійському з'їзді Російської комуністичної спілки молоді, що відбувся 2—10 жовтня 1920 р. в Москві. (Див.: *Ленін В. І. // Повне збір. творів. Т. 41. С. 284—303*).— 485.

¹²⁹ Відкриття В. Рамсея (видатного англійського фізика і хіміка) в галузі підземної газифікації вугілля одержало в 1913 р. високу оцінку В. І. Леніна в статті «Одна з великих перемог техніки». (Див.: *Ленін В. І. // Повне збір. творів. Т. 23. С. 90—91*). М. О. Скрипшик помилково посилається на працю «Матеріалізм і емпіріокритицизм».— 486.

¹³⁰ **Геральдика** — допоміжна історична дисципліна, що займається вивченням гербів. В XIX—XX ст. в буржуазних державах особлива увага до геральдики в багатьох випадках була зв'язана не з науковими, а з політичними інтересами (спроба підтримати віджилі феодальні дворянські привілеї і т. п.). Це й мав на увазі М. О. Скрипшик. Як допоміжна історична дисципліна, геральдика особливо важлива для вивчення матеріальних і письмових пам'яток. Вона тісно зв'язана з археологією, генеалогією, нумізматиною тощо.— 487.

¹³¹ Йдеться про книгу І. І. Скворцова-Степанова «Електрифікація РСФРР у зв'язку з перехідною фазою світового господарства», яка вийшла у 1922 р. з передмовами В. І. Леніна і Г. М. Кржижановського. (Див.: *Ленін В. І. // Повне збір. творів. Т. 45. С. 47—48*).— 488.

¹³² «Звезда» — більшовицька легальна газета. Виходила в Петербурзі з 16 грудня 1910 по 22 квітня 1912 рр. Спочатку щотижня,

з січня 1912 р.— двічі і з березня — тричі на тиждень. Керівництво газетою здійснював В. І. Ленін. Газета провадила велику роботу по пропаганді ідей створення масової більшовицької щоденної газети. Своєю роботою вона підготувала видання «Правды». Була закрита царським урядом 22 квітня 1912 р. (в день виходу № 1 «Правды»).— 493.

¹³³ Газета «Правда» була розгромлена і офіційно закрита 5 липня 1917 р. Переслідувана Тимчасовим урядом, вона за період липня — жовтня виходила під такими заголовками: «Листок правды» (1 номер), «Рабочий и солдат» (15 номерів), «Пролетарий» (10 номерів), «Рабочий» (12 номерів), «Рабочий путь» (46 номерів). З 27 жовтня 1917 р. газета відновила свою стару назву «Правда».— 500.

¹³⁴ Мова йде про так звану «військову опозицію», що виступила на VIII з'їзді РКП(б), який проходив 18—23 березня 1919 р. у Москві. Опозиція виступала проти політики партії у військовому питанні. Вона домогалася збереження партизанських методів управління армією і ведення війни, заперечувала необхідність використання досвіду старих військових спеціалістів, виступала проти запровадження в армії залізної дисципліни тощо.— 501.

¹³⁵ «Робітничча опозиція» — оформилась у другій половині 1920 р. Програма «робітниччої опозиції» була засуджена X з'їздом РКП(б) і відкинута як теоретично неспроможна і політично шкідлива. Разом з тим за пропозицією В. І. Леніна, який відзначив справедливість деяких вимог «опозиції», її лідери (О. Г. Шляпников та ін.) на тому ж з'їзді були обрані до складу ЦК РКП(б).— 501.

¹³⁶ В той час це положення відбивало прийнятну точку зору на соціалізм як на суспільство, де будуть знищені всі класові відмінності. Згодом це формулювання було уточнене: соціалізм — це класове суспільство.— 528.

¹³⁷ Третя конференція КП(б)У працювала з 6 по 9 липня 1932 р. Конференція розглянула питання «Про підсумки весняної засівної кампанії, про хлібозаготівельну та збиральну кампанії і завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів». З доповіддю по цьому питанню виступив С. В. Косіор. У роботі конференції взяли участь і виступили члени Політбюро ЦК ВКП(б) Л. М. Каганович і В. М. Молотов.— 530.

¹³⁸ Йдеться про постанову ЦК ВКП(б) від 24 січня 1933 р., у якій зазначалося, що «парторганізації України не впоралися з покладеним на них партійним завданням щодо організації хлібозаготівель та виконання плану хлібоздавання, незважаючи на триразове скорочення і без того скороченого плану». (Більшовик України. 1933. № 3. С. 3).

Згідно з постановою, другим секретарем ЦК КП(б)У і першим секретарем Харківського обкому КП(б)У було рекомендовано П. П. Постишева, першим секретарем Дніпропетровського обкому — М. М. Хатаевича, Одеського — Є. І. Вегера.— 535.

¹³⁹ Йдеться про доповідь Й. В. Сталіна на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б), який відбувся 7—12 січня 1933 р.— 536.

¹⁴⁰ В. А. Балицький (1892—1937) — голова ДПУ УСРР у 1924—1931 рр. і у 1933—1934 рр. З 1934 р. по 1937 р.— нарком внутрішніх справ УРСР.— 536.

¹⁴¹ Українська військова організація (УВО) — виникла у 1920 р. в Празі, а згодом припинила своє існування. У 1933 р. ДПУ УСРР сповістило про «справу УВО». У приналежності до УВО були звинувачені О. Я. Шумський, М. І. Яворський, велика група працівників наркомату освіти УСРР, а також керівні діячі КПЗУ. Всі вони звинувачувались у підготовці збройного повстання, зриві заходів партії в галузі сільського господарства, шкідницькій діяльності у сфері науки і культури, у шпигунській діяльності. Після XX з'їзду КПРС багато з тих, хто проходив по «справі УВО», було реабілітовано. У той же час виявилися деякі свідчення того, що ця «справа» була штучно інспірована.— 538.

¹⁴² П'ємонт — історична область у Італії. До XV ст. територія П'ємонту була роздіблена на окремі феодальні володіння. У XV ст. увійшов до Савойського герцогства, а у XVIII — до Сардинського королівства. З 1802 по 1814 р. входив до складу Франції. У 1859—1860 рр. фактично навколо П'ємонту відбулося об'єднання Італії. Саме у цьому розумінні як центр об'єднання М. О. Скрипник і використовував поняття «П'ємонт для всього українського народу».— 538.

¹⁴³ Такого роду оцінки, що їх давав М. О. Скрипник, не відповідають історичній дійсності.— 539.

¹⁴⁴ Йдеться про статтю О. Г. Шліхтера «За більшовицьку неprimиренність в теорії». (Більшовик України. 1933. № 5—6. С. 64—85). Стаття М. О. Скрипника не була надрукована.— 539.

З М І С Т

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА В ІНТЕР'ЄРІ ЕПОХИ <i>(Замість передмови)</i>	III
КОРЕСПОНДЕНЦІЯ В ГАЗЕТУ «ИСКРА» ІЗ САРАТОВА З ПРИВОДУ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ НАД УЧАСНИКАМИ ДЕМОНСТРАЦІЇ	1
КОРЕСПОНДЕНЦІЯ В ГАЗЕТУ «ИСКРА» З НИЖНЬОГО НОВГОРОДА З ПРИВОДУ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ НАД СОРМОВСЬКИМИ І НИЖНЬОНОВГОРОДСЬКИМИ РОБІТНИКАМИ	4
КОРЕСПОНДЕНЦІЯ В ГАЗЕТУ «ИСКРА» З УРАЛУ З ПРИВОДУ ЗБРОЙНОЇ СУТИЧКИ РОБІТНИКІВ ЗЛАТОУСТА	6
СУЧАСНІ ПАРТІЙНІ ТЕЧІЇ І ЗАВДАННЯ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ <i>(Лист до всіх організацій РСДРП)</i>	11
ЗАЯВА ОДЕСЬКОМУ КОМІТЕТОВІ РСДРП З ПРИВОДУ УГОДИ ЦК І БЮРО КОМІТЕТІВ БІЛЬШОСТІ ЩОДО СКЛИКАННЯ ІІ З'ЇЗДУ ПАРТІЇ. <i>31 березня 1905 р.</i>	19
ВИСТУПИ НА ІІІ З'ЇЗДІ РСДРП ПРИ ОБГОВОРЕННІ РЕЗОЛЮЦІЇ З'ЇЗДУ. <i>23 квітня 1905 р.</i>	23
ЗАВДАННЯ ОЗБРОСІННЯ	31
ЗВІТ ПРО РОБОТУ БОЙОВОГО КОМІТЕТУ ПРИ ПЕТЕРБУРЗЬКОМУ КОМІТЕТІ РСДРП. <i>Не пізніше 16 жовтня 1905 р.</i>	34
ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ПІДГОТОВКИ ЗБРОЙНОГО ПОВСТАННЯ. <i>(Доповідь Петербурзькому комітетові РСДРП)</i>	37
КООПЕРАТИВНИЙ З'ЇЗД І РОБІТНИЧІ КООПЕРАТИВИ	42
ДО МАЙБУТНЬОГО З'ЇЗДУ ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКИХ ЛІКАРІВ. <i>Лист з Москви</i>	55
ВИСТУПИ НА НАРАДІ РОЗШИРЕНОЇ РЕДАКЦІЇ «ПРОЛЕТАРІЯ» ПРИ ОБГОВОРЕННІ ПИТАННЯ ПРО ЗАВДАННЯ БІЛЬШОВИКІВ ЩОДО ДУМСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. <i>13 червня 1909 р.</i>	59
ХАЗЯ І СТРАХОВІ ЗБОРИ РОБІТНИКІВ	61
ЦІЛКОМ ЗА РАХУНОК ПІДПРИЄМЦІВ	63
ПРО ВИБОРИ ДО СТРАХОВОЇ РАДИ	66
РОБІТНИЧЕ СТРАХОВЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО І ЗАВДАННЯ ОБ'ЄДНАННЯ	70
КЛАСОВИЙ ХАРАКТЕР ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	74
ВІДЕНСЬКИЙ КОНГРЕС І РОБІТНИЧІ СТРАХОВИКИ	78

ВИСТУП НА ВСЕРОСІЙСЬКІЙ (БЕРЕЗНЕВІЙ) НАРАДІ ПАРТІЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ НА ДОПОВІДЬ Й. В. СТАЛІНА «ПРО СТАВЛЕННЯ ДО ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ». 29 березня 1917 р.	82
ВИСТУП НА VI З'ЇЗДІ РСДРП(б) ПРИ ОБГОВОРЕННІ ПИТАННЯ ПРО ЯВКУ В. І. ЛЕНІНА НА СУД. 27 липня 1917 р.	83
ВОРОННЯ ПІДНИМАЄТЬСЯ	84
ДОПОВІДЬ НА IV ЗАГАЛЬНОМІСЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКИХ КОМІТЕТІВ ПЕТРОГРАДА. 10 жовтня 1917 р.	88
ПРИВІТАННЯ І ВСЕРОСІЙСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКИХ КОМІТЕТІВ. 17 жовтня 1917 р.	91
ТЕЛЕГРАМА Й. В. СТАЛІНУ В ПИТАННІ ПРО СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З УКЛАДЕННЯМ МИРУ З НІМЕЧЧИНОЮ. 4 березня 1918 р.	93
ВИСТУП НА ЗАСІДАННІ ВСЕРОСІЙСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД РОБІТНИЧИХ, СОЛДАТСЬКИХ І СЕЛЯНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ З ПИТАННЯ СТАНОВИЩА НА УКРАЇНІ. 1 квітня 1918 р.	95
НОВИЙ СТАН В РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ	99
СПІВДОПОВІДЬ ТА ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО НА I З'ЇЗДІ КП(б)У З ПИТАННЯ ПРО ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ І ЗАВДАННЯ ПАРТІЇ. 8 липня 1918 р.	104
ДОПОВІДЬ З ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ПИТАННЯ НА ЗАКРИТОМУ ЗАСІДАННІ І З'ЇЗДУ КП(б)У. 11 липня 1918 р.	120
ВИСТУП НА I З'ЇЗДІ КП(б)У ПРИ ОБГОВОРЕННІ ПРОЕКТУ РЕЗОЛЮЦІЇ «ПРО ПАРТІЮ». 12 липня 1918 р.	127
ВИСТУП НА II З'ЇЗДІ КП(б)У ПРИ ОБГОВОРЕННІ ДОПОВІДЕЙ ЦК КП(б)У І ЦВРК УКРАЇНИ. 20 жовтня 1918 р.	129
ПРОМОВА НА I КОНГРЕСІ КОМУНІСТИЧНОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛУ ПРО СТАНОВИЩЕ І ЗАВДАННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ. 3 березня 1919 р.	132
ВИСТУП НА ЗАСІДАННІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СЕКЦІЇ VIII З'ЇЗДУ РКП(б). 29 березня 1919 р.	137
НАСТРІЙ У СЕЛІ. Запис бесіди про політичний настрій селянства Правобережної України, зроблений кореспондентом газети «Коммунист»	139
ЗА ОБ'ЄДНАННЯ РЕВОЛЮЦІЙНИХ СИЛ. Промова на IV Всеукраїнському з'їзді Рад. 18 травня 1920 р.	143
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА [ЩОДО] МАЛИХ НАРОДІВ	148
ДОНБАС І УКРАЇНА. З історії революційної боротьби на Україні (1917—1918 рр.)	157
ВИСТУП НА XI З'ЇЗДІ РКП(б) ПРИ ОБГОВОРЕННІ ДОПОВІДЕЙ ЦК І РЕВІЗИЙНОЇ КОМІСІЇ РКП(б). 27 березня 1922 р.	166
ЖОВТЕНЬ І КОМІНТЕРН. (25 жовтня 1917 р.—7 листопада 1922 р.)	170
ВИСТУП ВІД ІМЕНІ КОМУНІСТИЧНОЇ ФРАКЦІЇ НА VII ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ З'ЇЗДІ РАД У ПИТАННІ ПРО УТВОРЕННЯ СРСР. 13 грудня 1922 р.	176
П'ЯТИРІЧЧЯ I-ГО КОРПУСУ ЧЕРВОНОГО КОЗАЦТВА	181
П'ЯТИРІЧЧЯ ЧК НА УКРАЇНІ	184
ПРОМОВА НА IV НАРАДІ ЦК РКП(б) З ВІДПОВІДАЛЬНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ РЕСПУБЛІК ТА ОБЛАСТЕЙ З ПИТАННЯ СОЮЗНОГО БУДІВНИЦТВА. 12 череня 1923 р.	190

ВИСТУП НА VIII КОНФЕРЕНЦІЇ КП(б)У ПРИ ОБГОВОРЕННІ ЗВІТНОЇ ДОПОВІДІ ЦК КП(б)У. 13 травня 1924 р.	194
ЛЕНІН ТА НАЦІОНАЛЬНА СПРАВА	198
ЛЕНІН ПРО УКРАЇНУ	202
ВИСТУП НА ЗАСІДАННІ КОМІСІЇ ВИКОНКОМУ КОМІНТЕРНУ ПРО РОЗПУСК УКП. 19 грудня 1924 р.	208
РЕВОЛЮЦІЙНА ЗАКОННІСТЬ. Доповідь на Всеукраїнській нараді у справі радянського будівництва. 13 лютого 1925 р.	215
СОЮЗ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК	218
РЕВОЛЮЦІЙНА ЗАКОННІСТЬ УСРР. Доповідь на сесії ВУЦВК. 22 жовтня 1925 р.	221
ОРГАНІЗАТОР ПЕРЕМОГ	226
ДО ПЕРЕВИБОРІВ НАРЗАСІДАТЕЛІВ	228
ЖОВТЕНЬ І МИСТЕЦТВО РЕВОЛЮЦІЇ	231
ЛИСТ ДО ЗАКАРПАТСЬКИХ РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН З ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ. 14 листопада 1926 р.	237
ЛІНІЯ ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ В БУДУВАННІ СОЦІАЛІЗМУ. Промова на Всеукраїнській нараді профспілкових бібліотечних робітників. 7 березня 1927 р.	240
ЗАВДАННЯ КОМСОМОЛУ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ РОБОТІ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ОСВІТИ. Промова на пленумі ЦК ЛКСМУ. 15 березня 1927 р.	251
НАРОДНА ОСВІТА ЗА 10 РОКІВ	260
ДЕСЯТИ РОКОВИНИ УСРР. Промова на урочистому засіданні ВУЦВК і РНК УСРР. 26 грудня 1927 р.	265
ЛЕНІН ЯК УЧЕНИЙ. Доповідь на зборах комосередку в Українському інституті марксизму-ленінізму. 4 лютого 1928 р.	274
VI КОНГРЕС КОМІНТЕРНУ. Скорочена доповідь на партяктиві в Харкові. 4 вересня 1928 р.	295
ВЕЛИКИЙ ПОЧИН	312
ДО ПІДСУМКІВ РІЧНОЇ РОБОТИ. Промова на агітпропнараді ЦК КП(б)У в справі марксистської критики та роботи журналу «Критика». 27 грудня 1928 р.	315
ЗВІТ УРЯДУ УСРР. Доповідь та заключне слово на XI окружному з'їзді Рад Київщини. 31 березня 1929 р.	325
ПРОМОВА НА XVI КОНФЕРЕНЦІЇ ВКП(б) ПРО ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЙНЯТТЯМ П'ЯТИРІЧНОГО ПЛАНУ РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА СРСР. 25 квітня 1929 р.	341
З МИНУЛОГО ПРО МАЙБУТНЄ	347
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА НА УКРАЇНІ. Доповідь на XI Всеукраїнському з'їзді Рад. 13 травня 1929 р.	350
ПРОМОВА НА V З'ЇЗДІ РАЗ СОЮЗУ РСР У ПИТАННІ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ РЕСПУБЛІК. 22 травня 1929 р.	384
ПРОТИ ЗАБОБОНІВ. Промова на II з'їзді Всеукраїнської спілки пролетарських письменників. 30 травня 1929 р.	388
КОМСОМОЛ І КУЛЬТУРНЕ БУДІВНИЦТВО	398
ЗАВДАННЯ СХОДОЗНАВСТВА. Промова на відкритті II Всеукраїнського з'їзду сходознавців 1 листопада 1929 р.	405

ОСНОВНІ ЗАСАДИ СДИНОЇ СИСТЕМИ НАРОДНОЇ ОСВІТИ СРСР. <i>Доповідь на Всесоюзній партійній нараді. 27 квітня 1930 р.</i> . . .	410
ПРОМОВА НА XVI З'ЇЗДІ ВКП(б) ПРИ ОБГОВОРЕННІ ЗВІТНОЇ ДОПОВІДІ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ ПАРТІЇ. 1 липня 1930 р.	441
ПРОМОВА НА ЗАСІДАННІ ПРЕЗИДИЇ КОМУНІСТИЧНОЇ АКАДЕ- МІЇ ПРО ЗАВДАННЯ ФІЛОСОФСЬКОГО ФРОНТУ. 18 жовтня 1930 р.	447
КУЛЬТУРНЕ БУДІВНИЦТВО В СРСР. <i>Доповідь на першому плену- мі Міжнародного бюро революційної літератури. 10 листопада 1930 р.</i>	453
ЛЕНІН І НАУКА. <i>Доповідь на загальних зборах наукових праців- ників та винахідників м. Харкова. 20 січня 1932 р.</i>	479
ЗАВДАННЯ ПРАВДИСТА-РОБСЕЛЬКОРА. <i>Доповідь на першій за- гальноміській Харківській конференції робкорів і партактиву. 5 травня 1932 р.</i>	493
ДРУГА КУЛЬТУРНА П'ЯТИРІЧКА ТА ЗАВДАННЯ ОСВІТИ. <i>До- повідь на засіданні виїзної колегії Наркомосу УСРР спільно з за- водським партійним комітетом, комітетом комсомолу, заводським профкомом і дирекцією Харківського тракторного заводу. 11 черв- ня 1932 р.</i>	508
ПРОМОВА НА ЛЮТНЕВОМУ ПЛЕНУМІ ЦК КП(б)У ПРИ ОБГО- ВОРЕННІ ДОПОВІДІ С. В. КОСІОРА «ПІДСУМКИ ХЛІВОЗАГОТІ- ВЕЛЬ І ЗАВДАННЯ КП(б)У В БОРОТБІ ЗА ПІДНЕСЕННЯ СІЛЬ- СЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ». 7 лютого 1933 р.	529
ПРОМОВА НА ЧЕРВНЕВОМУ ПЛЕНУМІ КП(б)У ПРИ ОБГОВО- РЕННІ ДОПОВІДІ І. С. СТЕПАНСЬКОГО «ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ЗДАВАННЯ ХЛІБА ДЕРЖАВІ В 1933 р.». 10 червня 1933 р.	536
СПИСОК ОСНОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	542
ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ М. О. СКРИПНИКА (1872—1933 рр.)	544
БІБЛІОГРАФІЯ ТВОРІВ М. О. СКРИПНИКА	565
ПРИМІТКИ	591

Скрипник М. О.

C45 Вибрані твори / Упоряд.: І. Ф. Курас (кер.) та ін.— К.: Вид-во «Україна», 1991.— XVIII, 617 с.
ISBN 5-319-00520-2

Збірник містить вибрані твори одного із найстаріших членів Комуністичної партії, революціонера-професіонала, соратника В. І. Леніна, державного і партійного діяча Миколя Олексійовича Скрипника.

У книгу, що охоплює період з 1902 по 1934 рік, включено його доповіді і виступи на партійних з'їздах, конференціях, публіцистичні статті, кореспонденції, листи. Ряд статей присвячено В. І. Леніну. Більшу частину документів введено у науковий обіг вперше.

C $\frac{0902020000-003}{M201(04)-91}$ БЗ-1-8-91

ББК 66.61(2)2

Документальное научное издание

Институт политических исследований

С к р ы п н и к Николай Алексеевич

Избранные произведения

Составители:

*Д и б р о в а Сергей Степанович,
К а н ц е л я р у к Борис Иванович,
С о л о в ъ е в а Анастасия Агеевна и др.*

(На украинском языке)

Киев

Издательство «Україна»

1991

Редактор *Н. П. Ганник*

Художник *Н. П. Бяменова*

Художній редактор *Н. В. Сінеуцька*

Технічний редактор *М. М. Парфенюк*

Коректори *В. Ф. Бавенко, Г. М. Лисиця*

ИБ № 5586

Здано до набору 10.07.89. Підписано до друку 04.05.90.

Формат 84×108^{1/32}. Папір друкарський № 1. Високий друк.

Звичайна нова гарн. Ум. друк. арк. 33.705. Ум. фарб.-відб. 35,7.

Обл.-вид. арк. 34,81 + іл. 0,046. Тираж 3000 пр. Зам. 9—355. Ціна 1 крб. 80 к.

Видавництво «Україна», 252025, Київ-25, Десятинна, 4/6.

Київська книжкова фабрика, 254054, Київ-54, Воровського, 24.

1911